

Національна Академія Наук України
Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича

СЛОВНИК української МОВИ

XVI - першої половини XVII ст.

Випуск 12

3

Львів
2005

Дванадцятий випуск є складовою частиною Словника української мови XVI — першої половини XVII ст. — першої в історії української культури праці, яка подає інформацію про книжну і народнорозмовну лексику української мови цього періоду. Випуск містить 882 слів на літеру З (зливати — зать); тут подано їхню семантичну, граматичну і стилістичну характеристику. Ілюстративний матеріал наводиться з урахуванням хронології, територіального поширення і жанрових особливостей писемних пам'яток. Уперше в українській історичній лексикографічній практиці у цитованому матеріалі збережений наголос слів.

Редакційна колегія

к.ф.н. Д. Гринчишин (відп. ред.),
к.ф.н. У. Єдлінська, д.ф.н. Л. Полюга,
к.ф.н. Н. Осташ, к.ф.н. Г. Войтів,
проф. М. Флаєр (Гарвардський університет),
к.ф.н. М. Чікало,
к.ф.н. О. Кровицька (секретар)

Редактори 12-го випуску

Д. Гринчишин, У. Єдлінська, О. Кровицька,
М. Чікало

Рецензенти

д.ф.н. М. Худаш, к.ф.н. І. Ченіга

Словник української мови

XVI — першої половини XVII ст:

У 28-ми вип. / НАН України

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича;

відп. ред. Д. Гринчишин.

Вип. 12 (зливати — зать)

Укладачі кандидати філол. наук

О. Кровицька, Г. Войтів, Н. Осташ, М. Чікало,
М. Сенів, Д. Гринчишин, Р. Осташ
Львів, 2006. — 244 с.

Від редакційної колегії

Дванадцятий випуск уклали
кандидати філол. наук

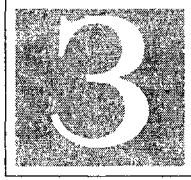
О. Кровицька (зливати — зоб'їтиса),
Г. Войтів (зловене — злод'їй),
Н. Осташ (злодейски — злоєреченіє; зложити —
знаком'їй),
М. Чікало (зложене — зложити),
М. Сенів (знакъ — зшити),
Д. Гринчишин (зъ — зъєднотатися),
Р. Осташ (зъєднотенє — зать)

Комп'ютерна верстка — Л. Голощук
Комп'ютерний набір — Л. Голощук, О. Тріль

Консультували: д.і.н., акад. НАНУ Я. Ісаєвич,
к.і.н. Я. Книш, к.філос.н. І.Паславський

Редакційна колегія складає щиру подяку консультантам, рецензентам і всім тим, хто своїми порадами та допомогою спричинився до підготовки та публікації цього випуску

Випуск опублікований завдяки сприянню Українського Наукового Інституту
Гарвардського Університету

ЗЛИВАТИ *дієсл. недок.* (що в що) (вливати, наливати) зливати: але нове вино має(т) быти въ мѣхы новии зливоано (1556-1561 ПЄ 135 зв.).

Див. ще **ИЗЛИВАТИ.**

ЗЛИВАТИСА *дієсл. недок.* 1. *Перен.* (з чо-го на що) (передаватися, поширюватися) стікати, переливатися: вса́кое тѣло: мѣри ка́менни: и врата желѣзныи, та́къ потреба раздѣмѣт(и): ѿ хвалѣбномъ тѣлѣ, яко и ѿ дѣши оувелбѣнной, а з' дшѣ зливаѣтьса ласка бо(з)каа на тѣло хвалѣбное (Чернігів, 1646 Перло 145).

2. *Перен.* (з чим) (об'єднуючися з чим-небудь, створювати одне ціле) зливатися: з тѣми... дѣл-ностями цнѣта в однѣ матерію зливаѣтьса, котѣрыи ѿ(т) Бга в члѣвкѣ влѣны, прѣварѣ грѣха не понѣсать (Єв'є, 1616 УЄ Єв. 4 нenum.).

Див. ще **ИЗЛИВАТИСЯ.**

ЗЛИЙ *див.* **ЗЛЫЙ.**

ЗЛИТОВАНЄ, ЗЛИТОВАНЬЄ *с.* (*смп.* zlitowanie) змилювання, милосердя: Мл̄(с)ть: милосѣрдье: Лѣтость, змилова(н)є, злитова(н)є, мѣлостына (1627 ЛБ 63); Щедрота, мл̄(с)рдїє: Щедроблїво(ст), гѣйность, зли-тованье (Там же, 159).

Див. ще **ЗЛИТОВАНЄСА.**

ЗЛИТОВАНЄСА *с.* (*смп.* zlitowanie się) те саме, що **злитованє**: Бѣсмо не оуважали їхъ бѣлезни, печалї, и въздыханїа, бѣсмо

не взрѣшались кѣ злитова(н)юса на(д) їхъ шкѣдами котѣрыи понѣсать (Київ, 1625 Коп. Ом. 165).

Пор. **ЗЛИТОВАТИСА.**

ЗЛИТОВАНЬЄ *див.* **ЗЛИТОВАНЄ.**

ЗЛИТОВАТИСА *дієсл. док.* (*смп.* zlitować się) (над ким, над чим) змилюватися, зми-лосердитися: ѿ Смерти,... Не хотѣлась не задати Смоуткѣ повїннимъ, Анѣса злитова-ти надъ жалемъ Вдовїннимъ (Львів, 1615 Лям. Жел. 4); Ап̄(с)лѣ Петръ... Прѣситъ ѿ милосѣрдье, бѣса злитовати Панѣ рачиль, в' то(м) оупадкѣ сїлно(м) ратовати (Львів, 1631 Волк. 7 зв.); З' тажкїмъ вѣплемъ до тебе Пане мѣй волаю. Рачса на(д) мною грѣшны(м), рач-са злитовати, Мене ѿкаанного до ласки при-нати (Там же, 17 зв.).

Див. ще **ЗЛИТОВОВАТИСА.**

ЗЛИТОВОВАТИСА, ЗЛѢТОВОВАТИСА *дієсл. недок.* Змилосерджуватися: Състраждѣ [комѣ]: Злѣтовѣюса, оужалаяюса, змило-вѣюса [надъ кїмъ] (1627 ЛБ 129); ѿщедраю, или състраждѣ: лѣтость показѣю, злитѣвѣ-юса, милосѣрда показѣю (Там же, 143).

Див. ще **ЗЛИТОВАТИСА.**

ЗЛИТОКЪ *ч.* Злиток, зливок: срѣбро тоє, которое есть в скарбе в злиткѣ сватого Ми-хайла, с того срѣбра ѿковати ѿобраз ѿ Межи-речи сватого Михайла (Острог, 1539 AS IV, 207); Реєстръ забрана скарбѣ при небощикѣ

кназю Дмитръ Сенкѣшкѣ, ... злитков золотых чирвоных было $\bar{д}$ - тисечи (1558 *AS VI*, 213).

ЗЛИТОШЫ *мн.* Литво: кгда замок горель, ... серебряных звонов злитых, зброй, теж сребра и злота горѣлого и злитошцы, мѣд, дѣль, ... и инших многих а не зличоных речей военных, которых... там погорело, видели... описати и зличити не могли (Володимир, 1571 *АрхЮЗР 8/IV*, 133).

ЗЛИТЫЙ *дिएприкм. у знач. прикм. (виготовлений способом лиття)* литий: кгда замок горель, ... серебряных звонов злитых, зброй, теж сребра и злота горѣлого... и инших многих а не зличоных речей военных, которых... там погорело, видели... описати и зличити не могли (Володимир, 1571 *АрхЮЗР 8/IV*, 133).

ЗЛИХОДЯЧИТИСЯ *дिएсл. док.* Засмути- тия: Христось рюкъ ученикумъ своимъ: “Якъ тяжко богатыи идуть у царство небесное”. Ученици ся злиходячили и устрашили (XVI ст. *НС 123*).

ЗЛИЦЕНЄ *див. ЗЛЕЦЕНЄ.*

ЗЛИЧЕНЄ *с.* Лічба, рахування: Има мѣстцѣ Чась Дѣлгій, и мнѣгій лѣта, До зличѣнѣа трѣдныи ѿ(т) початкѣ свѣта (Київ, 1632 *Євх.* 296).

ЗЛИЧИТИ, ЗЛИЧЫТИ *дिएсл. док.* (шо) Злічити, порохувати: виде(л) есми въ яна ме(ш)ко(в)ско(г)... биты(х) сини(х) ра(н) по плечима по хры(б)ту по нога(м) по рука(м) немало тру(д)но и(х) зличи(ти) (Володимир, 1567 *ЦДІАК 28*, 1, 2, 31); а зличиль есми, отъеждаючи, драницъ осмѣдесять а мостницъ шестнадцатъ (Клевань, 1571 *АрхЮЗР 1/1*, 38); Бо оунции познаешъ, злічишъ Міріады, Латвѣи нѣжли Гѣркѣлесъ переплѣвъ Циклѣды (Київ, 1632 *Євх.* 296); И кгда челядь... тыхъ речей брати не допушчали, теды... оныхъ, ... невинныхъ, киями обухами побили, потолкли и разовъ... кровю натеклыхъ, которых и зличити реч неподобна, позадавалъ (Луцьк,

1649 *АрхЮЗР 8/III*, 615); тыежъ мешчане борокъ, до костела належачый, вырубали, ... же толко пне сосенъ застають, которых и зличити трудно, и шкод на тисечу золотых учинили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР 3/IV*, 418).

Див. ще ИЗЛИЧИТИ.

ЗЛИЧКОВАТИ *дिएсл. док.* (кого) Поста- вити тавро: а што се дотычетъ коней, тые вамъ личковать допускаемъ, которые кони, кгдымъ Возный, // при шляхте помененой личковать почаль, и вже былъ трое коней зличковалъ, Петръ Соколовский... съ тыми всеми людми... насъ зъ замку Межирецкого выгнали (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР 3/1*, 104-105).

ЗЛИЧНЫЙ *див. СЛИЧНЫЙ.*

ЗЛИЧЫТИ *див. ЗЛИЧИТИ.*

ЗЛИШНЕ *присл.* Зайве: Якъ гды бы [хто] о комъ рекль “не можетъ ѣсти, бо не маеть чого”, а потомъ бы навель “але тежъ и хоръ есть”, ... вшакъ же рекль бы то южъ злишне (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 593).

ЗЛІЙ *див. ЗЛЫЙ.*

ЗЛО *с. 1.* (щось шкідливе, недобре, погане) зло: Знати имете зло и добро (1489 *Чет.* 23); уже дале не согрѣшай, што бы май гурше (не было), али моли ся Богу, што бы тя усокотивъ выдъ усякого зла до смерти твоеи (XVI ст. *НС 8*); Лѣчь слѣвъ ѿ томъ... в' тѣхости послѣхаймѣ... в' насъ зла причиною бываеть грѣхъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 103); Але же ми стало въпрекъ ро(с)казанье бжее которое не каже(т) Противитися злѣ ани побѣждати злы(м) злое но добры(м) (Ясси, 1642 *ЛСБ 557*); Злѣ. Malum. Praviim (1650 *ЛК 448*);

грѣховний свѣт: Прироженѣа смѣртъ всѣмъ бѣдамъ..., и всемѣ овшѣки сегѣсвѣтномѣ дочасномѣ злѣ конѣць чѣинить (Вильна, 1620 *См. Каз.* 11).

2. (злий, поганый учинок) зло: покаимоса ѿ(т) всѣ(х) золь свои(х) прѣжнихъ и послѣднихъ (1489 *Чет.* 312 зв.); если глаголу не послѣдуем, многа зла о нас: челоуѣцы

вознепщуют, поносят, оклеветают и в соблазн отчаятельный впадут (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 188); Златоѡ(ст)... пйшетъ тыми слѡви... зло еже глѡмѣти са (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 29); За чѣмъ всѡды намъ Братолѡбіе и щѣрѡю до всѣхъ любѡвъ приказѡдетъ: ...абѣс'мо на жадное зло не помнѣли, не сварѣлиса и едѣн' дрѡгомѡ не досажали (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 59).

3. (*бѣда, нещастя, лихо*) зло: кра(л) ѡгрѣски и чѣски, видаючи и са(м) ѡ себе розваживаючи, яко много веле зло могло бы сѣ стати... естли бы... ва(л)ка имѣла долже тривати (Кам'янець, 1510 *Cost. DB* 454); А ты стережи ся, зло терпи, дѣло исповнѣ евангелистово (*в рук. ев(г)листво. – Прим. вид.*) службу свою провѣсти (XVI ст. *НС* 91); И нарекалъ на ни(х) мѡвечи: ѡсиротѣлъ есмь и оучинѣли есте мене безъ дѣтѣй. одѣнъ згѣнѡлъ, другѣй в' вазѣню з'осталъ..., на мене се то все зло ѡбачило (серед. XVII ст. *Хрон.* 69).

4. (*пѣдступнѣсть, хитрѣсть, лукавство*) зло: коро(л) нолски его мл(с)тъ коли ѡчѡе(т) нѣ которое зло, ѡ(т) нѣкотори(х) непрѣятеле(в) богдана воеводы его... да имае(т) дати знати богданѡ воеводѣ (Кам'янець, 1510 *Cost. DB* 457); Потомъ еще и болшого ся зла важиль Миколай, а то, же на Фотѣа, которого царь борониль, при которомъ многѣи // епископы стали, и многѣй людъ неростропне ся торгнулъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 749-750); Лѡкавство: злоба, хѣтрѡсть, злѡсть, лѡкаво, зло, злоба, трѡдно(ст) (1627 *ЛБ* 59).

5. (*злѣсть, злоба, лютъ*) зло: язы(к) чловечѣй малый члонокъ е(ст), а ни(к)то его не може(т) оумакъчити и оусмирѣти, неѡдержимое бо в ню(м) есть зло, напольтнено ядѡ сме(р)тельнаго (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 56 зв.); за зло мѣти див. **МѣТИ**; имати за зло див. **ИМАТИ**.

ЗЛОБА ж. (*цсл. зълѡба*) **1.** (*щось шкѣдливе, недобре, погане*) зло: Не помени злобы

грехѡвъ мои(х) (1489 *Чет.* 203 зв.); Развращѣнный: Преврѡтный, прѣфоритѡваны(и)... // ...строптѣвый, лѡкавый, абѡ не раздѣвааѣй правѡе и прв(д)ное ѡ(т) злобы (1627 *ЛБ* 104-105); Бѡга ся не боятъ[ся] людеи не стыдя(т)-ся, Стѣ(м) писаниемъ ниже покоратса. Набожnymi себе в люде(х) ѡславили, А злобою грѣха дѣши помазали (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 107).

2. (*злѣсть; грѣх*) злоба: того стѣго кр(с)та со страхѡмъ целоующе, ѡ(т)ложѣмъ ѡ(т) себе всакѡ злобѡ гнѣвъ (1489 *Чет.* 29); Аще мы умолчим, каменѣ возопѣет, и блажѣщих злѡбу гнѣвъ божѣй побѣет (к. XVI ст. *Укр. п.* 83); дѡхи тѣе лѡкавые чѣсто з великою пѣл'ностю звѣкли... не тѡ(л)ко ревновѣти злѡбѣ, але и ме(ш)каючи(х) в нѣй хвалѣти (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 211); По(д) звѣздѡю пяторѡгъ смѣсловѣ патерѣкихъ знѣкъ позвѣрхнихъ и внѡтрнихъ: же ѣхъ ѡ(т) вшелѣкихъ хѡваючи завше злѡбѣ, стѣхъ шѡлъ стопѣми, котѡрыи при Хр(с)тѣ зѡвѣтса звѣздами (Київ, 1624 *На г. Долм.* 2); роздѣмѣмъ... же... имене(м) наши(м) пастирѣскимъ и любовѣю своею братирѣскою (!) ѡпомниме же тѣю свою злобу во дѡшеполе(з)ное блѡге пре(т)ворить (Путятинцѣ, 1634 *ЛСБ* 522, 1).

3. (*злий, поганѣй учѣнок*) злоба: Се ест, остало еще папѣ римскому..., православных томѣти и мучѣти и антихрѣста, царя всѣх исполнений злѡб и козней диаволских, породѣти, да запечатлѣет латинскую прелест своимъ пришествием (1588-1596 *Виш. Кн.* 140); не отвѣщай безумному по злобе его, да не подобенъ ему будѣши (Вѣльна, 1599 *Ант.* 947).

4. Вѣдступництво: Наша ѡбо свѣтлость в те(м)ность незлѡчѡна ерѣтицкаа же злоба ѡбличена (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 102).

5. (*хитрѣсть, лукавство*) злоба: Въ грѣшнице(х) ѡ(т) вѣсѣ(х) прѣвѣйшѣй, Во злѡбѣ ѡ(т) вѣсѣхъ прѣлѡкавѣйшѣй,... Иѡанъ ѣно(к)

з Ви(ш)нѣ, ѿ(т) с(т)оѣ афо(н)ское горы, // рѣкою вла(с)ною писа(л) (1599-1600 *Виш. Кн.* 199 зв.-200); Лѣка̀вство: Злоба́, хитро́сть, зло́сть (1627 *ЛБ* 59); *versutia*, хитро(с)т(ь), злоба (1642 *ЛС* 411); Злоба́, *Malitia. Prauitas. Maleuolentia* (1650 *ЛК* 448).

6. Вл. н., ч.: Потому(ж) и патріархи обличивши митрополита киевского онисифора двоженца, и тимѡфея злобѣ архимандрита сѣпрасльскаго ѿ ѡбистве ѡсадилъ (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 44 зв.); Потом супрасльскаго архимандрита Тимоѡея Злобу за убійство с престола низвергль и на его мѣсце инаго поставилъ (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 28); Грине(ц) злоба (1649 *РЗВ* 174 зв.).

ЗЛОБНИЙ *див.* **ЗЛОБНЫЙ.**

ЗЛОБНИКЪ ч. (*цсл.* зълѡбникъ) (*зла людина*) недоброзичливецъ: Та̀кѡ(ж)де блюди, да не исплѣснѣвѣю(т),... ѿ(т) несцѣнныхъ рѣкѣ, в' цркви не да́жд)ъ бѣсѣдѣ творѣти, ни же прѣемли принѡсы въ бжій жертѡвникъ ѿ(т) невѣрныхъ,... потвѣрника, игра, и злѡбника (Львѣв, 1642 *Жел. П.* 4 зв.).

ЗЛОБНЫЙ, ЗЛОБНИЙ *прикм.* (*цсл.* зълѡбньи) злобный, недоброзичливый, злий; грѣховный: да угонзнут от тое поганское латынское науки, которые ся нынѣ в тую сѣть духов злобныхъ поднебесныхъ учения умотали, Евангелие повргли (Унѣв, 1605 *Виш. Домн.* 190); Аще ли и тебѣ нужда настоит от борения плоти, страстей и воздушныхъ злобныхъ духовъ поднебесныхъ (бл. 1610 *Виш. Посл. до Княг.* 236); Горды́на: Пыха, по(м)па, бѣта, высѡкаа мѣсл'. остѣтні(и) злѣй помысл', ѿ(т) осми страстей злѡбныхъ. Якоже гордость истѡчникъ злобы всѣкѣа ест' (1627 *ЛБ* 27); *malitios(us)*, злобни(и), лукави(и), хи(т)ри(и) (1642 *ЛС* 262).

ЗЛОБИТЬ *присл.* (*цсл.* зълѡбнѣ) злобно, пѣдступно: *vafre*, хитро, злобнѣ (1642 *ЛС* 407).

ЗЛОБОВАНИЕ с. Злоба, пѣдступність: *malitos, malicia*, злоба, злобованіе (1642 *ЛС* 262).

ЗЛОБЫВѢТЬ *прикм.* (*цсл.* зълѡбивѣ) злобивый: *facinorosus*, злобывѣ (1642 *ЛС* 193).

ЗЛОБѢТИСА *дѣсл.* *недок.* (на шо) Злитися, гнѣватися: А прѣтѡж' братіе... грѣшньми са не брѣдмо... анѣ са злобѣмо на недовѣдомыѣ сѣды Бжѣѣ (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 37).

ЗЛОВЕНЬЕ с. Виловлення, вилѡв: Я Станисла(в)... а я Полоніа... се были апеляцы(и) на трыбуна(л) выточили то есмь... третью ѡ зловенье рыбѣ и ѡ покошеніе сена (Киѣв, 1621 *ЦНБ II*, 20756, 1).

Пор. **ЗЛОВИТИ.**

ЗЛОВИДНЫЙ *прикм.* Злобливый, злісний, злий: въ ѡжасѣ дѣшѣ мои рекѣ слово ѡ страшномъ сѣдѣ Бжѣемъ,... ѿ я̀кѡ покажеса тѣмо грѣшнаа дѣша, сама злови(д)на (Чернігѡв, 1646 *Перло* 150).

ЗЛОВИТИ *дѣсл.* *док.* (кого) (*пѣимати як здобич*) виловити: И еще дей надто два стави наши, Жираковский а Лановецкий, пороскоповали и рыбы зловили (Луцк, 1565 *АрхЮЗР* 6/1, 53); рыбы изъ сажавокъ одну зловили, а другую безъвода поморили (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 138); помененый Федор Липка,... в // селе Полонной мешкаючи,... ставъ полоньскій зловил, наветъ самыя варуньки повиловлялъ; другий за Баевомъ перекопал и рыбы Такъже вси выловилъ (Луцк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 72-73).

ЗЛОВѢРИЕ, ЗЛОВѢРИЕ, ЗЛОВѢРИЕ с. (*цсл.* зълѡвѣрие) вѣдступничество, грѣх: Отци ваши наукъ святыхъ ся учили, а от погибелныхъ себе отлучили. А чому ж вы ѣмы есте погордѣли и на зловѣріе себе измѣнили? (к. XVI ст. *Укр. п.* 86); Ѡ нововѣрнии..., зловѣриемъ своимъ в дхѣ скве(р)нитесь, Не приемлете бо божию премѣдро(сть) (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 109); не обращайтесь зловѣриемъ вашимъ; въ егѣп(т): // въ тмѣ грѣха (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 168-168 зв.); але вы сами себѣ; вѡлею своєю и зловѣриемъ вашимъ; пошліште за дѣволомъ врагомъ моймъ (Чернігѡв, 1646 *Перло* 153 зв.).

ЗЛОВЪРІЄ *див. ЗЛОВЪРІЄ.*

ЗЛОВЪРІЄ *див. ЗЛОВЪРІЄ.*

ЗЛОВЪРНИКЪ *ч.* Відступник, грішник: ω(т)повѣдаю таковомѣ зловѣрникѣ, той тоѣ видѣль, прѣ(д) которого ω очіма; вса твѣрѣ нага, Снѣ то Бжій всевидѣць видѣль (Чернігів, 1646 *Перло* 128); здалобыса тѣтъ запытати тыхъ зловѣрникѣвъ, що за мѣсто то Іер(с)-лімѣ нѣвый (Там же, 145).

ЗЛОВЪРНЫЙ, ЗЛОВЪРЪНЫЙ *прикм.* Неправедный, грішний: на конци книги нашоль есми двѣ слове написаны ѡканного несторѣя зловѣрного (1489 *Чет.* 49 зв.); Абысь насѣ в пригѣдахъ наші(х) ннѣ и всегда ратоваль, и ω(т) протівности людій зловѣрны(х) цѣрковѣ застѣпаль (Львів, 1591 *Просф.* 67); и с тыхъ четырохъ злѣстій, иныи соуть створѣны діаволомѣ,... и тѣми злѣстѣми царѣствоуетѣ, въ члѣсахъ зловѣрныхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 27); То(г)да діаволы; лютыи Катѣве, займѣтъ всѣхъ грѣшниковѣвъ тогѣ свѣта, ѡныхъ козлѣвъ смердѣщихъ;... геретикѣ(в) зловѣрны(х), и ра(з)до(р)никѣвъ (Чернігів, 1646 *Перло* 154 зв.);

у знач. ім. неправедник, грішник: Тогдѣ... вѣрныи и зловѣрныи, которыи для смѣрти дочаснои; ω(т)рѣкаліса Хр(с)та (Чернігів, 1646 *Перло* 133 зв.); а зловѣрный хотѣи не вѣри(т) вѣскрсенію, знѣи ѡ тѣмъ запѣвне безвѣрникѣ; яко гва(л)томѣ; Аггловѣ Бжій вѣвлекѣтъ та из грѣба твѣгѣ; на сѣдѣ Бжій правѣ(д)ный (Там же, 147).

ЗЛОВЪРЪНЫЙ *див. ЗЛОВЪРНЫЙ.*

ЗЛОДЕЙ *див. ЗЛОДѢЙ.*

ЗЛОДЕЙСКИЙ *див. ЗЛОДѢЙСКИЙ.*

ЗЛОДЕЙСТВО *див. ЗЛОДѢЙСТВО.*

ЗЛОДИЙ *див. ЗЛОДѢЙ.*

ЗЛОДИЙСКИЙ *див. ЗЛОДѢЙСКИЙ.*

ЗЛОДІЙ *див. ЗЛОДѢЙ.*

ЗЛОДІЙ *див. ЗЛОДѢЙ.*

ЗЛОДѢАНІЄ *с.* (*цсл.* зълѣдѣяніе) злѣдѣяннѣ, злочин: еслѣ ты мѣихъ словѣсѣ оусты-

дѣшѣса которіи ѡбличаютѣ безакѣніе и злѣдѣаніе твое, а для чоґоже(с) са не вѣстыдалѣ грѣхи... творіти (Почаїв, 1618 *Зерц.* 73 зв.).

ЗЛОДѢЙ, ЗЛОДЕЙ, ЗЛОДИЙ, ЗЛОДІЙ *ч.* 1. Лиходій, лиховод: відить бо ѡкан(н)ый дѣяволѣ злѣдѢй што всі англѣскіе ліки польки весѣла(т)са (1489 *Чет.* 208 зв.); А злѣдѣевѣ суть дѣволы, ворогы и перелестниковѣ, розволокаютѣ насѣ, коли забываемѣ усю доброту (XVI ст. *НЄ* 160); посредеѣ общаго благочестія свѣту апостоли имѣли быти названи, при правдѣ стоящие, отступници и отщепенци, а Июда – злѣдѢй, льстец (1608-1609 *Виш. Зач.* 214); Притворитель: Притворникѣ, лицемѣрник(к), злѣдѢ(и), змышла(ч) (1627 *ЛБ* 100); Бѣдѣ томѣ домѣ. Где Господѣрѣ клѣмца, злѣдѢи (Вільна, 1620 *Лям. К.* 24); ЗлѣдѢй. Malefactor. Maleficus (1650 *ЛК* 448);

супротивник, ворог: и еше к томоу глѣю, не мѣстѣте собѣ сами злѣдѣемѣ своимѣ, але милоуйте, бѣ имѣ мѣститель (1489 *Чет.* 19); где бы его тамѣ въ Угрехѣ,... потрафити могѣ, жебы его, яко здрайцу и злѣдия моего, поймати и, ведле учинку его, скарати далѣ (Володимир, 1599 *АрхЮЗР* 6/1, 273); бога(т)ство,... которѣе вшѣлѣкѣю злѣстѣ вѣнашло,... нѣпріѣтѣла повѣстагливости, вѣрога стѣблѣivosti, и вшѣлѣкой цнѣтѣ потаѣ(м)ного злѣдѣа (Острог, 1607 *Лѣк.* 128).

2. ЗлѣдѢй, злочинець: злѣи лю(дѣ) злѣдѣе имаю(т) быти карани (Кам'янець, 1510 *Cost. DB* 459); не помагаи злѣдѢюмѣ и разбойникумѣ и не будь имѣ казда (XVI ст. *НЄ* 19); Естли бы злѣде(и) бы(л) по(и)ма(н) на злѣчи(н)стве а не в дому своѣ(м)... таковыи злѣде(и) са(м) ѡдинѣ маѣ(т)... каранѣ быти (1566 *ВЛС* 105 зв.); Єдинѣ пакѣ с тыхъ ω(т) бѣшѣныхъ злѣдѣевѣ, роугаючи(с) смоу мѣвил', еслѣ же есѣ ты Хс помозѣ сѣбѣ и нам' (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 83); тот Валѣнтый слугѣю... мне не ест,... которого,... яко здрайцу, злѣдея и свѣтокрадцу, отступую (Луцьк, 1621

АрхЮЗР 1/VI, 492); та(к)жеса маеть раховати з сомне(н)емъ своимъ вшетѣчникъ, збо(и)ца, злодеи (Львів, 1645 *О тайн.* 76); Сн̄ь Бж̄їи за ма самъ оумр̄ь; посрѣдѣ Разбѡйниковъ и злодѣвѣь (Чернігів, 1646 *Перло* 8); *У порівн.*: и(х) сме(р)ть якъ злодѣ(и) чого не да(и) бже Пожре(т) (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 107); Шѣстое небезпечѣнство єсть ѡ(т) смѣр-ти: котѡраа якъ злодѣй бе(з) вѣсти прихѡ-дитъ (Київ, 1632 *МКСВ* 288);

злодій, крадій: Кгды зженеть хто злодеа отъ коне(и) зго(н)щи(з)ны ѡ(т) кона // по в̄ї г(р)ш̄ (1552 *ОВін.З.* 133 зв.-134); если бы онъ [врядникъ] ведалъ о томъ, хто того во-ла вкралъ,... абы того злодѣя на тои копе обявилъ (Луцьк, 1570 *Ив.* 268); злодѣи иде(т) красти мой до(м) а прелюбодѣйца, блѣ(д)-никъ, иде(т) красти, мою фортоунѣ (XVI ст. *УС* № 29519, 233); Мы бра(т)ство сказали(с)-мо та(кии) де(к)ре(т) Ѡлекшая абы присягну-ла если злодѣ(и) покралъ (Львів, 1607 *ЛСБ* 1046, 2 зв.); А тыи шаты // анѣ ѡ(т) мѡле(ц) зѣданы бываю(т), анѣ часо(м) псѡваны, анѣ ѡ(т) злодѣвѣь крадены (Київ, бл. 1619 *О обр.* 113-114); финіковое дѣрево на само(м) верхѣ ѡвоцы своѣ рѡдить, и трѣдное єсть, для высокости, до прїствѣн злодѣемъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 185); Если бы выламѡючи злодѣй дѡмъ, аѡ подкопѡючи бѣлъ найдѣнъ, а вѣзавши рѡнѣ оумерлъ бы. То(т) хто еѡ рѡ-нилъ не бѣде виненъ крѡви (серед. XVII ст. *Хрон.* 99).

ЗЛОДѢЙСКИ *присл.* По-злодійськи, зло-чинно: Пытаю ва(с) за(с) Годи(т)лиса Стѣдѣ всакого пастыра слѣхати котѡры(и) има со-бѣ пасты(р)ства ѡгони(л), а до овча(р)нѣ не па(с)ты(р)ски две(р)ми ѡ(т) Ба званіе(м) и наро(д)ны(м) избраніе(м), во овча(р)ню ста-да, входит(т); але та(и)но дѣрою и чере(з) за-ко(н)ны(и) пло(т) злодѣиски, лжѣю,... вла-зи(т) (1598 *Виш. Кн.* 282 зв.); Для того: сло-весных пастырев никакоже обрѣсти нѣсть,

точною по бруху и самолюбию на стол влас-ти, еврейски, мытом и дѣрою, злодѣиски, и через плоть, разбойнически, вздравшихся и стол начальства церковнаго мучительски оседлавших видѣти єсть (1608-1609 *Виш. Зач.* 200).

ЗЛОДѢЙСКИЙ, ЗЛОДЕЙСКИЙ, ЗЛО-ДИЙСКИЙ *прикм.* 1. (*властивий злодієві*) злодійський: Што Твоа Милость писалъ и прысылал... до корола и до насъ, ѡповеда-ючи,... иж тоє злодейство не толко, жебы мели потаємнѣ, на дорогах переймѡючи, роз-бивати, аѡ злодейскимъ ѡбычаемъ потаємнѣ в ночи красти але... и... люде дей простых явне... забивають (Петрків, 1538 *AS* IV, 131); И тыми часы,... оттоль же ночью,... злодѣй-скимъ обычаемъ подышедши, уже то пятый кротъ, и будуване тежъ пятое спалено (Луцьк, 1583 *Ив.* 271); сеи ночи тая жона моя,... учинивши надо мною явную зраду... //... праве злодійскимъ обычаемъ... мене,... выкрали (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 492-493); Бачъ зацный мѡждѣ, якъ с(т). Па-велъ людскои мѡдрости повѣгѣ ѡшѣканіе(м) называєть мѡрны(м), и котѡраа по(д)крадаєть злодѣйскимъ спѡсобо(м) рѡзѣмы прѡстыхъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 201); теперъ свежо... сее осени, передъ святою Покровою подрано в насъ злодейскимъ спѡсобо(м) пчолы (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 78);

(*який стосується злодія*) злодійський: Ѡ поволанью. ѡста(в)уємъ бы повѡла(н)а зло-де(и)ские пере(д) право(м) ѡповеда(н)ны и я(в)не высве(т)чоны и были до кни(г)... записава(н)ны (1566 *ВЛС* 104 зв.).

2. *У складі в.н.* **Злодейские Лозы:** кня(з) Ива(н) Миха(и)лови(ч) Куръцеви(ч)... на(с) на до(б)рово(л)но(и) дорозе... у врочища у Злоде(и)ски(х) Ло(з)... по(з)бива(л), поморь-дова(л) (Володимир, 1566 *ТУ* 118).

ЗЛОДѢЙСТВО, ЗЛОДЕЙСТВО с. 1. Злодійство, пограбування: естли бы пе-

редь его милостью... о злодѣйство и о розливанье крови,... и оныхъ всихъ проступкахъ позвани были, не мають отповѣдати, а ни... некоторыхъ винъ платити (Краків, 1507 АЗР II, 10); А ведже и таковы(и) хлопе(ц) недо(с)лы(и) естли бы в килькохъ злоде(и)ства(х) и при лица бы(л) дозна(н), таковы(х) вра(д) маеть карати водле зда(н)я своего (1566 ВЛС 104 зв.); па(н) Немири(ч) мнѣ с ты(х) слу(г) свои(х) ѿ // (з)лоде(и)ство, ѿ по(к)раде(н)є ты(х) десети во[ло](в)... справе(д)ливо(с)ти вчини(т) не хоте(л) (Житомир, 1583 АЖМУ 57-58); Стережѣмоса піанства, мѣжобойства, злодѣйства, обжирства, вшетечѣнства, и вшелѣкихъ нечистѣтѣ (Київ, 1637 УС Кал. 85); ты(ж) если боуде(т) оумъ чѣ(с)ты(и) и ср(д)це оу ста(ж)ливости свѣ(т)скы(х) рѣчо(х), напре(д) піанства, зрады злодѣ(и)ства,... и ины(х) злы(х) рѣчій,... тѣды... тѣло твое бѣде(т) свѣ(т)ло (1645 УС № 32, 78 зв.).

2. Злочин: Твоа Милость писалъ и прыслал тых часов до корола... и до насъ, ѿповедаючи, иж тамъ в земли Волынської розбои и злодейства великии, а невымовныи повстали (Петрків, 1538 АС IV, 131); естлибы подданыи ихъ мели волность в ыменьахъ (!) и селахъ ихъ быдло продавати, тогдыбы са могло злодейства не мало с того наплодити (Вільна, 1546 АС IV, 457); В томъ грѣхѣ драпѣжного злодѣйства замыкаютъса, котбрые мыта, подѣтковъ, десѣтинъ не плѣтатъ, але ѡные берѣтъ и собѣ привѣлащѣють, побѣровъ справедливе не ѿ(т)даютъ (Львів, 1645 О тайн. 109).

ЗЛОДѢАТЕЛЬ ч. (цсл. зълодѣятель) злочинець, лиходій: слѡва твои правдѣвыи; и премѣдрїи нѣ // во чтѡже вѣмѣнїли; тѣи злодѣателѣ (Чернігів, 1646 Перло 151-151 зв.).

ЗЛОЄРЕСЬ ж. (відступ від панівних чи загальноприйнятих поглядів, правил) злобна

ересь: Іоанъ ино(к) з вишнѣ, ѿ(т) стое аѡ(н)-ское горы, Прочѣхъ ѿ(т) ла(д)ское сире(ч) малое рѣсїи, како напали на васъ злоєреси (до 1596 Виш. Кн. 268).

ЗЛОЖЕНЕ, ЗЛОЖЕНЬЄ, ЗЛОЖЕННЕ, ЗЛОЖѢНЕ с. (стп. złozenie) 1. (будова, структура) склад: Лексиконъ альбо трѣднихъ слѡвъ выкладъ в той кнїзѣ: елементѣ лацѣнського языкѣ; а стихїи гре(ц)кого едно слѡво показѣють, живюль або зложена свѣта сего (Почаїв, 1618 Зерц. 7 зв. нenum.).

2. Закон, принципи: покѣль се в' истѡтнихъ нашей вѣры Артыкѣлахъ, и зложе(н)ахъ стародавней цркви Хвѡй згажѣемъ, векѣйте бытъ в' сполѣчности єстемъ готѡвый (Єв'є або Вільна, п. 1616 Прич. отех. 17).

3. Закладання, заснування, організація: дароваль пререченому мѣсту... зложенье и шинкованье пива и меду и вина (Краків, 1507 АЗР II, 11).

4. Майно, пожитки, речі: пнѣ Ма(т)фе(и) Немири(ч), будучи те(ж) на то(т) ча(с) добре по(д)пила(м), лежа(л)... в оно(и) коморе, где зложе(н)є свое ме(л) (Житомир, 1583 АЖМУ 50).

5. (продукт змішання речовин) суміш: Вѡзмешъ тежъ собѣ... ѡхїни, и халбѣнѣ, дѡброи вѡнности, и кадїла насвѣтлѣйшаго..., и оучинишъ кажѣнье справлено робѡтою аптекарскою... Таковѡго зложѣнья не бѣдете чинїть на потребы ваши, бо свѣтѡе єсть г(с)дѣ (серед XVII ст. Хрон. 108 зв.).

6. Скликання, збирання; призначення: онъ бѣдѣчи волень ѿт послѣги нашео, за зложѣньемъ рокѣ емѣ ѿт тебе через листъ нашъ, повиненъ бѣдетъ кѣ правѣ... стати (Краків, 1553 АС VI, 11); ездил) есми з листо(м) впомина(л)ны(м)... ѿ зложе(н)є рокѣ пра(в)у и ку вчине(н)ю справе(д)ливости во вси(х) кри(в)да(х) и шкода(х) свои(х) (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 46); Рокѣ бѣжїа ахаї... ве(д)лѣгъ поря(д)ко(в) пе(р)шихъ и зложѣня

елекції на де(н) в́рече(н)ний вы(ш)писа-
ны(и) (Львів, 1611 ЛСБ 1043, 17 зв.); Знаме-
ніє: Образъ, прикладъ, скла(д), зложѣ(н)е на
бѣсѣдѣ (1627 ЛБ 163).

7. *Перен.* (позбавлення влади, чину) звіль-
нення, увільнення: съ карты читали таковыє
слова, которыми митрополита ганили, ... по-
слушенство митрополиту выповедаючи, вы-
клинаньемъ и зложеньемъ его изъ столицы
митрополское грозили (Вільна, 1597 РИБ
XIX, 192); на соборѣ, скоро по зложенню
Флавіана, ... заразъ немилостивно бито его, и
ногами топтано, и зъ синоду выкинено (Київ,
1621 Коп. Пал. 610).

8. *Перен.* (звільнення від чого-небудь непо-
сильного, обтяжливого) скинення: по пожег-
на(н)ю свѣта сегѡ, и по телѣсныхъ тажаровъ
зложѣ(н)ю, до завждыбытноѣ оноѣ прав-
дивоѣ и Бж̄(с)твенноѣ свѣтлости одишли
(Київ, 1637 УЄ Кал. 347).

Див. ще ЗЛОЖЕНІЄ.

ЗЛОЖЕНІЄ с. 1. Те саме, що **зложено** у
2 знач.: Єще Сѣ̄ий Кирилъ зложеноє вѣ-
ры печатѣючи заповѣ(д)ми и клѣтвами пре-
грознѣ(и)шими приложи(л) (Київ, бл. 1619
Аз. В. 128).

2. Те саме, що **зложено** у 7 знач.: На та-
кое то безчиніє рядъ церкве руское пришолъ,
же епископовъ и писма ихъ не епископове,
але священницы экзаменуютъ тые оныхъ и
декретуютъ; зачимъ и на зложеніє еписко-
повъ вѡтуютъ (Дермань, 1628 КМІМ I, дод. 319).

3. Цілість, неподільність, нерозривність:
слнце помыслиле(м) и прѡмене и свѣтлость,
але и тѣ бѡазнь єсть. Пѣршаа теды, абы
сна(т) зложеніє якѡе не вмыслилоса в не-
зложеномъ єстествоѣ (Київ, 1619 Гр. Сл. 298).

ЗЛОЖЕННЄ *див. ЗЛОЖЕНЄ.*

ЗЛОЖЕНЬЙ *див. ЗЛОЖОНЬЙ.*

ЗЛОЖЕНЬЄ *див. ЗЛОЖЕНЄ.*

ЗЛОЖИТИ, ЗЛОЖЫТИ, ЗЪЛОЖЫ-
ТИ, ЗЛОЖИТЬ *дієсл. док. 1.* (що) (скласти

що-небудь у певне місце) зложити: Того
каменьа сто камене(и) зложено по(д) замокъ
на ономъ местъце (1552 ОКр.З. 147 зв.); про-
силъ насъ, абысмо на иншее местце тые сук-
на где отътоль вынести и зложить велели
(Луцьк, 1586 АрхЮЗР 1/1, 235); листы и при-
виллейя папежскіє и королевскіє, тое всѣ
зложилемъ въ особливую скрынку (Володи-
мир, 1609 АСД X, 231); тамъ въ // комору
оного речи свои зложивши, оного прозьбою
своею усиловаль, абы якожь колвекъ то
могло переховано быти од неприятеля и
самъ мелъ манифестующый там... зоставати
(Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 234-235);

(що в що) (скласти докупи, надаючи певної
форми) зложити: трава полнаа, ... дне(с) єсть
а заутра в коупоу бываєть зложена (1556-
1561 ПЄ 38); Ѡ покраде(н)ю збо(ж)я всякого
иле на поле зложено(н)ого в стыртахъ (1566
ВЛС 108 зв.); жи(та) ярого моего вла(ст)но-
го..., а пшеници ярое копь две мощно,
кгва(л)то(м) пожалъ и, до гу(м)на своего
ѡ(т)провадивши, в сто(г) зложи(л) (Жито-
мир, 1584 АЖМУ 97); в̄м Са(м) ѡсобою Сво-
єю... кгва(л)то(в)не по(г)раби(л)єсь сена во-
зовъ по(л)тора(с)та дже в стога(х) зложеного
(Київ, 1633 ЛНБ 5, II 4060, 56); межы себе
расшарпали: ...жита в стыртах зложеного
копь чотыриста шестьдесять (Луцьк, 1649
АрхЮЗР 3/IV, 133);

(що) (скласти докупи роз'єднані частини
цілого) зложити: Который список єст в кна-
за Коширского, старый, на дгол розрезаный,
с печатю княза Роговицкого, ... а князь Ко-
велский повѣдил, иж в него половица списка
того єст, с печатю княза // Головни, тогож
писмѣни, мают они на тот рок, ... на тьи зем-
ли выехати и тьи списки зложити (Краків,
1538 АS IV, 149-150);

(що) (згорнути в сувій) зложити, скласти:
ѡкажи ми штѣкѡ Аксамитѡ чорного... не
розвіай всего // досы(т) ѡгледале(м) ничего

не шкоди(т) кто розвилъ латво зновѣ зло-
жить (к. XVI ст. *Розм.* 53-53 зв.);

(що) (*надати певного положення рукам, пальцям*) зложити, скласти: ви(н)ни ёсмо носіти ёго на чолѣ свое(м) почтѣве зложивши три палцѣ правой роўкы г(д)ы(ж) ёсмо кр(с)щени въ има ѿца и сна и стго дха (XVI ст. УЄ № 29519, 22); Анатолій... до бѣраза Пр(с)тои Бѣи, котѣрый вѣ темниці на шнѣркѣ висѣль, пристѣпиль, и рѣки зложивши молильса (Київ, бл. 1619 *О обр.* 28); Такѣ теды зложивши палцы пѣрвѣй кладѣмъ рѣкѣ на головѣ або на чолѣ (Там же, 69); правая... рука тѣла его, якобы на благословеніе по обычаю крестообразно палци зложивши мало отъ персїи поднята, видѣна была (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 773); Рѣкою правую, три палци зложивши, знѣкъ Кр(с)та стѣго зачинай на челѣ (Львѣв, 1646 *Зобр.* 23 зв.).

2. (з чого) (*скластися в одне нероздільне ціле*) зложитися: злосливый миръ... зложѣнный ёсть, яко зѣ чтирѣхъ елементѣвъ (Почаїв, 1618 *Зери.* 26 зв.); И такѣ бѣдетъ Тр(о)ца, ю(ж) дѣлѣи не Тр(о)ца, але двойца нерѣвна, единѣ вправдѣ персѣнѣ маючи бѣлшѣю и зложѣнѣю зѣ двѣхъ, а дрѣгѣю прѣстѣю незложѣнѣю // и мѣншѣю (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 289-290); смерть бѣвѣм концем всим речом, а долг тот никгды не гинет, але кождый, будучи зложѣнный з елементѣвъ отмѣни, подлегати и платити его мусит (Руда, 1646 *ПККДА* 1-1, 82);

(*розташуватися, розставитися певним чином*) укластися, сформуватися: А бнѣ оуслѣшавши гѣлѣсъ такѣвый, поглядѣ(л) на нѣбѣ, и видѣль кр(с)тъ звѣздами зложѣнный (Київ, бл. 1619 *О обр.* 59); свѣтли(и) лихтарѣ вѣ нѣбѣ, зѣ седми ла(м)пѣ зложбны(и); Ѡ(т) всѣхъ стѣрѣнѣ крыштѣломѣ, мѣцне ѡбточѣны (Київ, 1632 *Євх.* 297);

(*поєднанням окремих частин*) скластися, витворитися: Которая есть то тая, жѣ то

оуступаетъ чересъ поуустыню, какѣ бы столпѣ домныи зѣ добровонныхъ рѣчей мирры а ливана а всякого порохоу мироположного апатекарева, зложеного зѣ рознолистныхъ зелей? (поч. XVI ст. *Песн. п.* 52).

3. (що) (*записати; написати, створити*) скласти, укласти: Передѣ мѣною Стефаномѣ Кнегининѣскимѣ,... вознѣый повету Луцѣкого... ку записанѣю до книгѣ кгрѣдскихѣ Луцѣкихѣ вызналѣ... и въ замѣку вышѣнемѣ тутошнимѣ... есть зложено, которогожѣ я зознанѣе возного до книгѣ кгрѣдскихѣ Луцѣкихѣ записати казалѣ (Луцѣк, 1584 *АрхЮЗР* 3/1, 14); святїи отцеве наши,... зложили Символон и подали его Церкви Божей (Вѣльна, 1600 *Катех.* 62); Хотѣчиса Вѣскр(с)нѣа домѣстити, И на Хс вѣскрѣс, зновѣ Рѣѣмы зложити. Чимѣ могѣчи прѣсвѣтлый днѣ бнѣый здѣбачи (Львѣв, 1616 *Бер. В.* 95); Акѣѣистѣ,... собѣрне є(ст) зложѣнный (Київ, 1625 *МИКСВ* 127); Вѣдлѣгъ гѣсла, албо вызнѣна вѣрѣы христѣанской, на двѣхъ повшѣхныхъ собѣрахѣ,... зложеного: дванѣдцѣтъ ёсть артикѣловѣ вѣрѣы православио-христѣанской (Львѣв, 1646 *Зобр.* 3);

(що) вигадати: Знѣть, ижѣ тотѣ, котѣрый нерозмыслне тую байку зложилѣ, николи папежа,... не видѣль! (Володимир, 1598-1599 *Вѣдп. ПО* 1111).

4. (що) (*звести, поставити*) скласти: А на вторѣе трѣблѣнѣе, и таковоѣжѣ бримѣнѣе трѣбѣы, зложѣтъ намѣты котѣрыи мѣшкаютѣ на полѣдни (серед. XVII ст. *Хрон.* 132 зв.);

перен. (що) збудувати: А ты Никѣлаю не злѣкнешѣса такѣ велѣкїй и мѣцнѣый кгрѣнтѣ всего Бо(з)ского дѣмѣ непокалѣной вѣрѣы нашеи,... ѿ(т) такѣ мнѣгихѣ... Стѣ(х) Ѡ(т)-цо(в) зложѣнный и змѣцнѣенный, штѣрѣмами софѣзмацѣкими спрѣбснѣыми зѣвѣрити (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 205).

5. (що і без додатка) (*про гроші, коштѣвности*) (*зібрати, нагромадити*) зложити,

скласти: Што еси писал до нас оповѣдаючи, иж... скарбы, которые ѿ в Остроге зложоны были межи них есте поровнали (Вильна, 1541 *AS IV*, 291); зложи(ли) и(х) мл̄(с̄)ть повиноватые жоны моее с ласки своее вено то есть меновите его мл̄(ст) кн̄зь алекса(н)дро... сто ко(п) гроше(и), его мл̄(с̄)ть кн̄зь рома(н)... сто и два(д)ца(т) копъ гроше(и) (Луцьк, 1567 *ЛНБ 5*, II 4043, 51); тотъ священникъ... забравши книгъ немало церковныхъ и пенезей, што громада зложили ему на новую церковь... збегъ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР 1/I*, 312); Посполиты(х) п̄назїи, котрые зложены были на оборонѣ пр̄авнїю до Варшавы на Сеймъ злоты(х) ч̄в (Львїв, 1615 *ЛСБ 1047*, 4 зв.); А подданные мои... въ каждомъ сели зложити повинни на камень воску до церкви (Луцьк, 1630 *АрхЮЗР 1/VI*, 609); Панѡве братїа... на себе сам̄ѣ(х) дають обов̄азо(к) це(р)кви б̄жой, еслї бы захова(и) п̄не б̄же як̄ого припа(д)к̄ѡ и шк̄ѡды... абы спосро(д)к̄ѡ себе самы(х) зложївши, це(р)кви... ѡ(т)д̄али (Львїв, 1633 *ЛСБ 1043*, 31 зв.).

6. (що) (виконати додавання) зложити, скласти: суму пенезей заставную..., а другую презыськовую суму... двесте семдесятъ осмъ копъ и грошей десеть..., зложивши тые обе две суме пенезей, заставную и презысковую, учинитъ шесть сотъ копъ, осмнадцатъ копъ и грошей десять (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР 1/I*, 110).

7. (на що) (подїлити на частини) розкласти: князь Дмитрей Ѳедоровичъ Сонк̄г̄д̄шк̄овича... прислал до скарб̄ѡ господарьского через сл̄д̄жебника своего..., серебщины, зложоное на три годы (Вильна, 1553 *AS VI*, 141); Которые то пенези, выш // на раты зложоны, за аренду повинъные, будут нам повинни панове арендари за квитами ручными нашими (Локачі, 1591 *ПККДА I-2*, 162-163).

8. (що) (про термін, місце) (визначити, призначити) встановити: Их Милость... рок

высл̄д̄ханю зложили, в с̄бот̄ѡ после матки Божей Зелное (Милянвичі, 1530 *AS III*, 367); Ино тых часов видело с̄а нам м̄ѣстцо собраню вашом̄ѡ зложити... ѡ Дворцы (Львїв, 1537 *AS IV*, 88); I wyby w̄zo..., bez kōzdoho omieszkania..., na tuiu s̄l̄ūzbu naszu, na onoiе mestco od nas zlōzonoie, iechali (Краків, 1539 *ЇД VI*, 151); то(т) мещани(н)... проси(л) абы его мл̄(ст) ро(к) пра(в)у и(м) зложи(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК 28*, 1, 2, 46); суд(д) апеляци(и) допусти(л) и рокъ имъ ...//... зложили и то про паметь до кни(г) к̄гро(д)ски(х) записати казали (Кременецъ, 1600 *ЛНБ 103*, 15/Іс, 1860, 17 зв.-18); во(з)ны(и) з̄ложы(л) те(р)минъ и на(з)начилъ на де(н) пе(т)па(д)цаты(и) м̄(с̄)ца декабра (Житомир, 1642 *ЛНБ 5*, II 4064, 85); суд, ему тое ап̄пеляции допус̄тътивъшы, рокъ... декретом тепереш̄нымъ зложилъ и заховалъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР 3/IV*, 423);

(що) (про зібрання) (намітити, визначити здійснення чогось) призначити: Ино ачкольве есмо первой сего зложили были съемъ всей земли Волынской мети..., а ведже поки с̄а ѡное розказане нашо наполнит, мы для того послали там до пов̄ѣт̄ѡ... дворянина нашего (Петрків, 1538 *AS IV*, 130); его м̄(л) зложити рачи(л) соборъ великы(и) д̄ховны(и) на вс̄ѣ епископы и все д̄ховеньство (Стратин, 1588 *ЛСБ 101*); Братство... зложили соб̄ѣ елекцию (Львїв, 1604 *ЛСБ 1043*, 7); очищаючи Ц̄рко(в) Б̄жїю ѡ(т) заразы Царь... зложи(л) Съборъ в̄ К̄онста(н)тінополю (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 157); Въ томъ же року и месецу сеймъ у Варшаве зложено (поч. XVII ст. *КЛ 91*); Тоеи схадзки для малости брати(и)... н̄ѣчого не справивши розошлися... и се(с)ию зложыли к̄з ноєврия (Львїв, 1634 *ЛСБ 1043*, 40).

9. *Перен.* (кого, кого з чого) (позбавити влади, посади, сану) звільнити, скинути: ѡни ...кнаже арцыбиск̄ѡпа Ризского, кровного

нашого з достойности его рѣшили и сво-
волне зложили (Вільна, 1557 *АС VI*, 22); ко-
торы(и) бы архима(н)дри(т) або... протопопъ
не мель быти на то(т) собо(р) зъ епископомъ
свои(м) таковы(и) кажды(и) та(к)же за пер-
щи(м) неприеха(н)емъ з достое(п)ства зло-
ж(н) быти мае(т) (Берестя, 1590 *ЛСБ 141*);
Целестымъ, папа (Римский), Царогородского
патрыярху Несторыя выклялъ и зъ столицы
зложилъ (Вільна, 1597 *РИБ XIX*, 262); оны
добра и вряды духовные, будучи з ных се-
нодалне зложеные и обнаженые, упорне
противъ праву держат (Львѣв, 1605-1606 *Пе-
рест. 41*); Гетманства врядъ такъ рокъ чемѣ-
сте зложили зъ еднѣго; а дрѣгомѣ его полецѣ-
ли (Киѣв, 1622 *Сак. В.* 49); року 796 насту-
пилъ на пацежество Бонифаціушъ шестый,...
который южъ два крот разъ съ капланства,
другий разъ съ поддіаконства зложоный
былъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 23); **(все) з себе зло-
жыти** – зняти з себе обов'язки, звільнитися
з посади: третего дня в пятокъ... братия пы-
тали ѿ(т)ца іюсифа ежели не ра(с)кася яже
и(з)рече не началствовати бо(л)ше, на що по-
вѣдѣлъ же готовъ все з себе зложыти (Львѣв,
1634 *ЛСБ 1043, 41*).

10. (що) (*засунути, застромити що-небудь
у щось*) заложити, закласти: я... ѿбадва по-
(з)вы... в тѣю брамѣ... вткну(л) есми и(х) у
ворота тое брамы... и слѣзе за(м)ковомѣ... и
свещеникови... которы(х) мне на то(т) ча(с)
ѣ тое брамы видѣть трафило... тые по(з)вы
ѿповеда(л) и ѿказа(л) за которыми то по(з)вы
зложи(л) (Володимир, 1589 *ЖКК II*, 183).

II. (що на кого) (*накласти, закласти що-
небудь на когось*) заложити, вбрати: повезли
его ѿбол(к)ши в чѣрныи рѣзы, и клобѣ(к)
зложили на него до монастыра стѣа горы
(1509-1633 *Остр. л.* 129); росказаль црѣь, по-
сторонки на шію стѣ(м) зложити, и вести
и(х) всѣх вкоупѣ на ѿзеро (XVI ст. *УС*
№ 29519, 196); язы(к) бо е(ст), яко ко(н)

црѣьскій ежели злѣжишъ на нѣго оуздѣ, и
наоучи(ш) егѣ... // кро(т)ко ходити, а по-
то(м) оусадзе на нѣмъ црѣь (Устрики, I пол.
XVII ст. *УС* № 29515, 231).

12. (що) (*скинути одяг*) зняти: ѿамара...
зложивши шати вдѣвства, и ѿболокласа и
оукрасѣласа коштовными шаты, а сѣла перед
ворѣты (серед. XVII ст. *Хрон.* 62 зв.);

перен. (що з кого) (*звільнити від чого-не-
будь важкого, обтяжливого*) зняти, скинути:
Радко Долгий..., зъ иншими помочниками
// своими... мыслячи, яко бы тотъ учинокъ
зъ себе зложити и съ того се вызути могли,
закликали кгвалту на все село (Луцьк, 1609
АрхЮЗР 6/1, 356-357); Кр(с)тъ тежъ за гѣрбъ
е(ст) падано... Тѣ зась гѣдне, И пристѣине
его нѣсатъ. И не злѣжатъ Нѣгды зъ свои(х)
зачны(х) раме(н), Дѣкола и(м) стѣне(т) вре-
мень (Киѣв, 1623 *МКСВ 79*); те(м)ные дѣ-
шевре(д)ного грѣха оучи(н)ки,... з себе зло-
жи(в)ши в зброю свѣтлы(х) дѣшезбавленной
лю(б)ви цно(т) ѿдѣймоса (I пол. XVII ст. *УС*
Кан. 39); Мѣжемѣ абѣвѣмъ если захѣчемѣ,
зложити зъ себе оучинки тѣмныѣ (Киѣв, 1637
УС Кан. 57); **рогъ зложити див. РОГЪ.**

13. (що) (*знищити, зруйнувати*) звалити:
сего часѣ дрѣка(р)ню ѿгне(м) зложеную по-
стави(ти) и ѿ(х)тои(х) книгѣ дрѣкова(ти)
зго(д)не постанови(ли) братѣя (Львѣв, 1628
ЛСБ 1049, 7 зв.);

перен. (кого) (*перемогти, збороти*) звалити:
Сидор...// ...уганялсе за плугами, на отца
Прокопенского шаблею тѣл, але зложил его
Гриц Польпак (Володимир, 1612 *АрхЮЗР*
1/VI, 411);

перен. (*про важку хворобу*) (*змусити кого-
небудь лежати*) звалити: Павелъ Черневский,
будучи зложоный хворобою,... волю свою
ознаймаючи, ѿповедаль и на тастаменти на-
писати казал (Володимир, 1569 *АрхЮЗР*
8/III, 191); кгдымъ былъ тяжкою хворобою у
Володимери зложоный, братъ мой,... зъ сего

света зшоль (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/І, 360); Крбль... хоробою збжонъ смѣртною бддчи: Казаль свою кошдлю възномѣ носити (Київ, 1622 *Сак. В.* 42); Я... Иоакимъ Мороховский,... будучи от Пана Бога хоробою зложонный,... таковую волю мою остатъною и споряженъ мѣти хочу (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 623); Стефанъ Усь, любо на тѣли хоробою зложоны(и), и на ложу отпочываючы,... такое спораженіе зоставуе(т) (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 470).

14. (на що) (*надати перевагу чому-небудь*) обрати (що): тоу(т) же... є(ст) и проме(ж)кѣ нами немало такы(х) которіи зложили на є(д)носта(н)не, и дрѣжать яко то аріане лютрове новокр(с)ще(н)ніці (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 100).

15. *Перен.* (що на кого, що в що) (*присвятити, пожертвувати*) віддати (що кому, що чому): бо(г)... поко(р)ны(м) дає(т) ла(с)ку, все стара(н)є свое зложите на него бо са ѿ(н) ѿ ва(с) пѣклує(т) (II пол. XVI ст. *КА* 193); Што Юно, што Апблльіо, што Харитесь мѣли, Все тѣ в Гѣрбъ того Дѣмѣ пристѣйне зложіли (Київ, 1632 *МКСВ* 270).

16. (чому) (*виконати бажання кого-небудь*) задовільнити (що): Предъ килка месяцев далисмы листъ нашъ до велебности вашои, презъ который охотне жаданю велебности вашои зложилисмы (поч. XVII ст. *КЛ* 88).

17. (що) (*покинути, відійти*) залишити: Дѣша, мѣви(т), зложівши тѣло, анѣ дѣброе штѣ, анѣ злѣе чиніти не мѣжетъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 122).

◊ в **гробѣ зложити** (кого) – спричинити смерть: Мои то грѣхи Дѣво обнажіли Сна тѣбего, в то(м) гробѣ зложіли (Львів, 1631 *Волк.* 21 зв.); **зложити кости; зложити кость въ тѣлѣ** *див. КОСТЬ.*

ЗЛОЖИТИСЯ, ЗЛОЖИТИСА *дієсл. док.* (з ким) Об'єднатися, згуртуватися, спрягтися: тот же Иван Полх зложился был

з мѣщенином же володимерскимъ Хоною Кушнеромъ на торговлю (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 62);

(*зібрати гроші, скластися*) зложитися: мнози вѣра(т) // в него, И зложилисѣ на то, якобы великіи скар'бы дати за него (XVI ст. *УЄ Трост.* 45-46).

ЗЛОЖИТИСА *див. ЗЛОЖИТИСЯ.*

ЗЛОЖИТЬ *див. ЗЛОЖИТИ.*

ЗЛОЖОНЫЙ, ЗЛОЖЕНЫЙ *дієприкм.*

1. *У знач. прикм. (складений у певне місце)* зложений: Я... даю... сыну моему... имения... з гумномъ, зе збожемъ зложонымъ..., с польми, з сеножатми дворными (Луцьк, 1593 *ИКА*, дод. 95).

2. *У знач. прикм. (визначений, назначений)* встановлений: И нехайбы тыи ваши сѣди... поспол са згодивши, на ѿный рок зложонный,... за дванадцат недел там на тыи земли выехали (Краків, 1537 *АС IV*, 70); мают ѿни (на) ѿный рокъ зложеный... передъ королемъ... стати (1539 *АС IV*, 199); естли(б) на року зложеномъ // сторона которая бы не (с)тала кгру(н)тѣ ве(ч)не страти(т) (Київ, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 2-2 зв.); а иж на рок зложонный справедливости Вишенци не стали,... мы его пилност видечы, од того волным вчинили (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 12).

3. *У знач. прикм. (про хворобу) (тяжкий, тривалий)* обліжний: я а(н)дреевая ку(р)пская... бддчи ѿ(т) бѣга милосе(р)днаго форобою зложоною навежона... // ...чиню се(с)мо(и) дестамен(т) (Осмиловичі, 1576 *ЖКК I*, 72-73); я Богушъ Федоровичъ Корецкий,... будучи на тотъ часъ отъ пана Бога хоробою зложоною навежонный,... остаточную волю свою,... зоставую (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/І, 95).

4. *У знач. ім. (той, хто позбавлений сану, посади)* звільнений, -ого, скинений, -ого: княжа панъ воевода не толко до сполкованья зъ Іпатіємъ, але анѣ видѣтисѣ, анѣ привитатисѣ

зъ онымъ... не зезволилъ, маючи его... за зложеного и за выклятого и зъ достоинства церковного обнаженого (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1144).

ЗЛОЖЫТИ див. **ЗЛОЖИТИ**.

ЗЛОЖЪНЄ див. **ЗЛОЖЕНЄ**.

ЗЛОИМСТВО с. Вада, недолік, дефект: Злоимѣство: злоимство, злѣй възрѣсть тѣла, злѣе прироже(н)є тѣла, злѣй обычай, хорѣба с прироже́на (1627 *ЛБ* 39).

Див. ще **ЗЛОИМЪНСТВО**.

ЗЛОИМЪНСТВО с. Те саме, що **злоимство**: Имство в' дѣши, албо в' тѣлѣ не лѣтве ѡ(т)дѣленное; любѣь дѣброе, любѣь злѣе: вѣдлѣгъ Аристѣтѣла. злоимѣнство, злѣа́ прирѣда, хорѣба з' прирѣды (1627 *ЛБ* 48).

ЗЛОКЛЮЧЕНІЄ с. (цсл. зълоклученіе) нещастя, бѣда: miseria, miseritudo, ѡкая(н)ство, бѣда, злоклученіе (1642 *ЛС* 270).

ЗЛОКОВАРНЫЙ прикм. Підступний: Во злокова(р)ндю же дшѣ, ре(ч) прѣм(д)рїй, не вни(и)де(т) прѣм(д)ро(ст), што ннѣ лати(н)-скаа, злокова(р)наа дша ѡслѣплѣннаа і на-сѣче(н)наа пога(н)скими тцесла(в)ными и го(р)дыми до(г)маты стра(ж)де(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 224).

ЗЛОКОЗНЪСТВО с. (цсл. зълокозньство) підступність: Дух рече: “Ямь, – молвит, – во Оригене еретицѣ действовал, и моим художеством и злокозньством тѣ книги лживые Ориген составил” (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 161).

ЗЛОМАТИ див. **ЗЛАМАТИ**.

ЗЛОМИТИ дієсл. док. 1. (що) (відламати частину від чого-небудь; розламати) зломити: Якъ бовѣ(м) жлѣнѣрови мѣлаа и весѣла речъ є(ст), скончївши войноу, стоупивши мѣ(ч) и напылы зломївши ѡ неприѣтѣла зрѣ-неномѣ до свѣихъ сѣ ворочѣти; та(к) заисте немнѣ(и)шаа х(с)тоу црїю црѣй слава была (поч. XVII ст. *Проп. р.* 166); Ано прїстало бы намъ... наслѣдовѣти... и ѡного преслѣавного

стѣрца Сисѣа. // Котѣрый идѣчї в' пѣстыни, нашѣлѣ кѣсти ве(л)блѣжїи, и зломїлѣ їхъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 175-176); *Образно*: Ѡ великаа(ж) то потѣха... яко(ж) то ю(ж) гѣ бѣ іс хс прїшо(л), ѡ которомъ пр(ѣ)рци широко ѡписали, и(ж) ма(л) прїити и (з)ломити ѡное великое и ядовитое жало сѣмрѣтное которимъ смрѣть заражала яко ядовитаа змїа тотъ наро(д) грѣшный лю(д)скы(и) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 199 зв.).

2. *Перен.* (що) (*перемогти, здолати*) зломити: Нестерѣ... самого бесѣвского зломилѣ и сокрѣшилѣ (1489 *Чет.* 57 зв.); іссѣ х(с)у... моцъ его всю зломи(л) (Там же, 172).

3. *Перен.* (що) (*не додержати чого-небудь обїцѣного*) зломити: тая унѣя на грѣхъ каждого приводитѣ, для которой // присягу свою каждому зломити муситѣ (бл. 1626 *Кир. Н.* 13-14).

4. *Перен.* (змїнити звички, вѣдачу) переламати: Лѣпше нравѣ и налогѣ зломїти ѡ(т)-тѣти, нежели што ѡ(т) приказана Бж҃го... оупѣстити (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 252).

Див. ще **ЗЛАМАТИ**.

ЗЛОМУДРІЄ с. (цсл. зъломоудріе) (*помилкове, хибне розумування*) псевдомудрість: Мелѣтїй Смотрїцкїи... потѣмъ паки солгѣвѣ дхѣ стѣмѣ, и бѣистѣ хѣлникѣ на стѣю црѣковѣ ї на патрїѣрхи, а хвѣлца папѣжскїи, клѣмца на стѣ(х) бж҃їи(х); И оумре в такѣмъ зломѣдрїи своѣмъ (1509-1633 *Остр. л.* 130 зв.).

ЗЛОМУДРЪННЫЙ прикм. (цсл. зъломоудрѣный) (*який помилково, хибно розумує*) псевдомудрий: таковѣго хѣлѣна и заблѣженїа ѡ(т)ню(д) не прїймаѣтъ црѣквѣ наша вѣсто(ч)наа..., и не знѣетсѣ до такѣвыхъ зломѣдрѣныхъ члѣковѣ, и простѣтѣ и(х) посмѣвѣетсѣ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 18).

ЗЛОМЫСЛЕНИКЪ ч. Зловмисник: слѣчилсѣ первыи вселѣньскїи собѣрѣ, на проклатого... арѣя на зломысленика х(с)ва (1489 *Чет.* 107).

ЗЛОМЫСЛЕННЫЙ *прикм.* (цсл. з̄ломысльныи) (сповнений з̄лих намірiв) зловмисний: е̄сть б̄ъ нашъ на н̄бси е̄моу(ж) мы слѣдимъ и тымъ имае(м) победити зломысленую твою волю (1489 *Чет.* 140); георгии... прише(д) пожег(л)ъ зломысленя цри (Там же, 187).

ЗЛОМЫСЛИЕ *с.* (цсл. з̄ломыслие) зломисність: победили е(с)та зломыслие наше терпѣние(м) (1489 *Чет.* 231 зв.); злая жена свети(л)никъ всего міра погоубила зломыслие(м) свои(м) (Там же, 272).

ЗЛОНАЧАЛНИКЪ *ч.* (цсл. з̄лоначальникъ) (*призвiдник зла*) зловмисник: не де(р)жимо мы з еретиками зо ѿ(т)щепе(н)цы всакими, которые ѿ(т)стѣпили хри(с)товы во(с)то(ч)ныє це(р)кви и прилѣчилиса до свои(х) злонача(л)нико(в) (Львiв, 1599 *ЦДИА Лен.* 823, 3. 67, 6).

ЗЛОНАЧАЛЬНЫЙ *прикм.* (цсл. з̄лоначальныи) який породжує зло: Той... Кр(с)тъ... Хв̄ъ, м̄исл̄ного Фараѡна,... злоначального Бж̄гоу змѣ(н)ника на незличѡныи мѣки выдае̄тъ (Киiв, 1637 *УЄ Кал.* 118); злыѣ... м̄исли ѿ(т) себе якъ сѣти ѿ(т)кин̄мо: бо т̄ми хитрый и злоначальный, непрӣатель нашъ д̄иаволь, см̄ислы нашѣ якъ рыбы ловит̄ (Там же, 354).

ЗЛОНОРОВНЫЙ *прикм.* Злостивий, недоброзичливий: б̄ж̄ья бо сила поспешила осиф̄ъ и пилатовоу жестоку д̄шю злоновню оумагчила (1489 *Чет.* 326).

ЗЛОНРАВИЕ *с.* (цсл. з̄лонравие) (*вияв зла, злості*) злостивість: Въ грѣшнице(х) ѿ(т) в̄сѣ(х) пр̄вѣйшій,... Въ злонравіи ѿ(т) в̄сѣ(х) бога(т)шій, Въ вѣрѣ же ѿ(т) в̄сѣ(х) немѣн̄шій (1599-1600 *Виш. Кн.* 199 зв.); Болный болшаго врачевати не может; страстный и злонравием связаны страстных и злонравием связанных разрѣшати и свободжати никакожь не может (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 242).

ЗЛОНРАВНЫЙ *прикм.* (цсл. з̄лонравныи) лиходійний: пп братия... зе(з)волили ѡного яко... сво(л)ника... судити, за що ся ѿ(т)цѣ иосиф̄ъ ба(р)зо дняль не глядячи на справе(д)ливую, але взираючи на покровно(ст) се(с)тре(н)ца злонравнаго а жеся ча(с)крати(ль) и но(ч) наступала абы бе(з) кари злочи(н)ца не зошолъ хотѣли го в купу... всадити (Львiв, 1634 *ЛСБ* 1043, 40 зв.); Христ̄ан̄ми зовѣмо, и за Православныхъ маѣмо, котѡрыи наслѣд̄ють, и послѣшными сѣтъ, Стои Бж̄еи Собѡрної Црк̄ве, и Ст̄ымъ седмымъ Вселѣнски(м) Собѡромъ: а ѡсобливе повтѡре в̄ Никѣи напротивъ злонравныхъ и безроздмныхъ образѡборцовъ збраном̄ (Киiв, 1637 *УЄ Кал.* 78).

Див. ще ЗЛОНОРОВНЫЙ.

ЗЛОПАМАТЛИВЫЙ *прикм.* Злопам'ятний: в̄ дорѡгахъ справедливыхъ е̄сть живѡтъ, а в̄ дорѡга(х) люд̄ий злопаматливыхъ е̄сть смѣрть... Не б̄д̄те дѣт̄ми в̄ розд̄мѣ, але в̄ злѡсти дѣт̄ми б̄д̄те (Киiв, 1637 *УЄ Кал.* 62).

ЗЛОПОЛУЧЕНИЕ *с.* (цсл. з̄лополоучение) бiда, нещастя: inf[о]licitas, злополучение, ѡкая(н)ство (1642 *ЛС* 236).

Див. ще ЗЛОПОЛУЧЕНЬЕ.

ЗЛОПОЛУЧЕНЬЕ *с.* Те саме, що **злополучение**: Печаль: Фрасѡнокъ, блѣсный жалъ, печалованье, скѡрбъ, блѣзнь, злополдченье (1627 *ЛБ* 81).

ЗЛОПОМНИВЫЙ *прикм.* Злопам'ятний: Аже злопомнивого чл̄вка и молитва не е̄ст̄ Бг̄ъ пр̄емна (Киiв, 1637 *УЄ Кал.* 62).

ЗЛОПОМНѢНІЕ *с.* (цсл. з̄лопомнѣние) злопам'ятність, злопам'ятство: Гнѣвъ:... Ярость: Ira. Злопомнѣние: Застарѣлаа гнѣвливость (1627 *ЛБ* 26); Стараймоса прѣтѡ, абы слѡва и надка збавитела... не при оуха(х) на̄ши(х) гин̄дла..., ѿ(т)кин̄мо неприазнь, злопомнѣние ѡпдѣт̄мо (Киiв, 1637 *УЄ Кал.* 73); Ѱ(т) Кѡрени злѡго, Гнѣвъ вѣтвiе. Блюз'нѣрство, проклинаніе, ярость, гнѣвъ,

крійкъ, свъръ, злорочѣніе (!), оубі(и)ство, на-
дѣтость оумыслѣ, злопомнѣніе (Львів, 1645
О тайн. 56).

Пор. **ЗЛОПОМНѢТИ.**

ЗЛОПОМНѢТИ дієсл. недок. (цсл. зъло-
помнѣти) пам'ятати заподіяне зло: если мы
злопомнѣти бѣдемо Братѣѣ своѣй, злопом-
нѣти бѣдетъ и онъ намъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.*
61); За вшелѣкдю несправедливість, котѣраа
васъ ѿ(т) ближни(х) обхѣди(т), не злопомнѣ-
те (Там же).

ЗЛОП'ЯНЬЧИВЪ прикм. Питущий: все-
го бо злѣе жена злоп'яньчива (1489 *Чет.*
271 зв.).

ЗЛОРЕЧЕНЄ, ЗЛОРЕЧЕНЬЄ с. Лихо-
слів'я, лайка: га(ж)дѣніе, злорече(н)е, поган'-
бѣне тое(ж) значи(т) што и хдлѣніе (1596 *ЛЗ*
40); Лѣпше вѣстѣчнѣ(м) злоречѣн'е ѿ(т)-
носіти, нѣж'ли злоречѣти (Острог, 1599 *Кл.*
Остр. 223); А штоколвекъ ѿ(т) котѣрыхъ,
любо прѣтѣвнѣковъ нашіхъ оуслѣшите, и
обѣчите злоречѣна и примѣвиска, не дивѣй-
тєса (Київ, 1620-1621 *МІКСВ* 32); Клеветѣ:
Оклеветѣніе, пѣтва(р), лаанье, обмѣва, зло-
речѣне, ябедництво, ѣкорѣзна (1627 *ЛБ* 53).

Див. ще **ЗЛОРЕЧЕНІЄ, ЗЛОРЕЧЕН-**
СТВО, ЗЛОРѢЧІЄ, ЗЛОРѢЧСТВО.

Пор. **ЗЛОРЕЧИТИ.**

ЗЛОРЕЧЕНІЄ, ЗЛОРЕЧЕНІЄ с. (цсл.
злоречѣніе) те саме, що злоречѣне: нынѣ
езувѣта тѣѣ пожитки в земли вольной и спо-
койной будует, то есть..., замѣшание, непри-
язнь и злоречѣніе на стан королевский... и
еще – погѣбель вѣчную королю, яко да от
добра челѣвка тираном ся учинит (1600-
1601 *Виш. Кр. отв.* 165); ѿнаа хдла и злоречѣ-
ніе на х̄а сна б̄жего, котѣро(г) поганѣи, и
жерцы ихъ злоречѣли, и блѣзнили называю-
чи его, распѣтимъ жидѣвѣно(м) и чарѣвнѣкомъ
(Почаїв, 1618 *Зери.* 32 зв.); Надѣюса тѣжъ
ижъ иновѣрнѣй, и дѣхъ якѣй прѣлестнѣй на-
падѣтъ на тѣю С(т). прѣ(д)написанѣю правѣд:

на котѣрѣю не зъ писма С. анѣ в' дѣхѣ крѣто-
ти (!),... ѿ(т)повѣда(т), але злоречѣніе(м)...
и блѣзненѣе(м) яко звѣкли (Київ, 1620-1621
МІКСВ 35); Оукѣрѣ: Злоречѣніе, ганба, при-
ганѣа (1627 *ЛБ* 138).

Див. ще **ЗЛОРЕЧЕНСТВО, ЗЛОРѢЧІЄ,**
ЗЛОРѢЧСТВО.

Пор. **ЗЛОРЕЧИТИ.**

ЗЛОРЕЧЕНІЄ див. **ЗЛОРЕЧЕНІЄ.**

ЗЛОРЕЧЕНСТВО, ЗЛОРЕЧЕНЬСТВО с.
Лихослів'я, лайка: не ѿ(т)даючи злы(м) зло-
го або злоречѣнства за досаду але и ѿ все(м)
бл̄г(с)вѣте (II пол. XVI ст. *КА* 186); Аза не
вѣдаешъ же те зарѣзомъ, же бе(з) великого
злоречѣнства, и шидѣрства наперѣ(д) (!) в' Рѣ-
ме: а пото(м) вездѣ, за спрѣсногѣ Геретѣка,
ѿславатъ и ѿсдѣатъ (Єв'е або Вільна, п. 1616
Прич. отех. 12 зв.); и мы къ нашимъ // учи-
телемъ ставѣтѣся маемо... вѣру поважѣти,...
а писмъ прѣтѣвнѣхъ..., не читѣти, словамъ
ихъ потварнѣмъ не вѣритѣи, шкалеване прѣ-
зѣратѣи и, якъ заразы душевной, такъ ся зло-
речѣнствъ ихъ вѣстерѣгатѣи (Київ, 1621 *Коп.*
Пал. 796-797).

Див. ще **ЗЛОРЕЧЕНЄ, ЗЛОРЕЧЕНІЄ,**
ЗЛОРѢЧІЄ, ЗЛОРѢЧСТВО.

ЗЛОРЕЧЕНЬЄ див. **ЗЛОРЕЧЕНЄ.**

ЗЛОРЕЧЕНЬСТВО див. **ЗЛОРЕЧЕН-**
СТВО.

ЗЛОРЕЧИ, ЗЛОРѢЧИ дієсл. недок. (ко-
го, кому і без додатка) Злословѣти, лихо-
словѣти: Не смущѣ(и)те(с) в то(м) анѣ зло-
ре(ч)те ипатѣю в ро(с)пачѣи его на го(р)шеѣ
прѣводачи с чѣго во(з)ра(с)таѣ(т) яро(ст)
гнѣвъ и клопо(т) бе(з)време(н)ны(и) (Львів,
1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6); зле и незбож-
не отступнѣковѣ шѣплютъ его и тому зло-
речѣатъ. Котѣрѣй и отъ нѣхъ, если искру
якую благѣчѣстѣа мають, хвалѣнъ быти ма-
етъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 767); Досаждѣю:
Зневажѣю, деспе(к)тѣю, зпотварѣю, крѣвжѣдъ,
льжѣдъ, сромѣчѣдъ, злорѣчѣдъ (1627 *ЛБ* 32); maledi-

со, злорѣчу, проклиная (1642 ЛС 262); А хотѣи ты мене злорѣчишь: Каменіемъ на мене мечешъ а я ѿ то ма́ло дбаю абымъ тѣл'ко грѣхъ твоѣи ѿбличи(в) и зъ дѣшъ твоѣи скорени(в) (Чернігів, 1646 Перло 10).

Див. ще ЗЛОРЕЧИТИ.

ЗЛОРЕЧИТЕЛЬ ч. Лихослов, лайливецъ, злоріка: и благословеніемъ святѣйшого престола Митрополіи Киевское от Іерусалима благословляемъ, и всякого противника..., и непокаянного лаятеля, и злоречителя, вѣчно анаѣмъ и проклятію отдаемъ (Браславль, 1626 ЧИОНЛ V-3, 222).

ЗЛОРЕЧИТИ, ЗЛОРѢЧИТИ, ЗЛОРЕЧИТИ дієсл. недок. (цсл. злорѣчити) (кого, кому, о кому і без додатка) те саме, що **злоречи**: прото, ихъ потешаючи, въ кождѣю недѣлю, зачимъ ѿзим(и)нѣ и яринѣ ѿбожнѣтъ, по бочѣлице пива имъ давать выпивать..., пани дадинаа, велеть маеть, абы не злоречили, але сприязливѣ споминали (1577 AS VI, 83); яко Русинъ Рымляниномъ, такъ и Рымлянинъ Русиномъ гордѣти и сторонити се и одинъ другому злоречити, ани на знакъ взгарды въ стопы плевати не можетъ (Рожанка, 1598 Л. Пот. 923); чи(м) и в чо(м) ва(м) патріархове такъ далѣце винъни; чому о нѣхъ злоречитѣ (Острог, 1599 Кл. Остр. 222); ѿнаа хѣла и злоречѣніе на хѣ сна бжего, которо(г) погѣни, и жерцы ихъ злорѣчили, и блѣзнили, называючи его, распѣтимъ жидовіно(м) и чарѣвникомъ (Почаїв, 1618 Зерц. 32 зв.); в' той часъ слнцѣ стѣне палѣти горѣчестю своѣю, слѣгъ антѣхристовихъ, а они в' тѣжкихъ болѣзняхъ горѣчести; бѣдѣтъ злорѣчити Бѣга Нб(с)ногѣ, и бл(ю)знѣти егѣ (Чернігів, 1646 Перло 140 зв.); хтѣбы злорѣчилъ оцѣ своемѣ, або матцѣ смѣртью нехай оумре (серед. XVII ст. Хрон. 123).

ЗЛОРЕЧИТИ див. ЗЛОРЕЧИТИ.

ЗЛОРѢЧАЧѢЙ дієприкм. у знач. ім. Лихослов: Досадѣте(л): ѡкорѣте(л),... зневажѣ-

тель, злорѣчачѣй (1627 ЛБ 32); Арѣй, или Ара: Проклинаючѣй, злорѣчачѣй, або видачѣй. З' Ла(т) блтаръ (Там же, 179).

ЗЛОРѢЧИ див. ЗЛОРЕЧИ.

ЗЛОРѢЧИТИ див. ЗЛОРЕЧИТИ.

ЗЛОРѢЧІЄ с. (цсл. злорѣчѣе) те саме, що **злоречене**: Важдѣніе: злорѣчѣе (1627 ЛБ 13).

Див. ще ЗЛОРЕЧЕНІЄ, ЗЛОРЕЧЕНСТВО, ЗЛОРѢЧСТВО.

Пор. ЗЛОРЕЧИ.

ЗЛОРѢЧСТВО с. Те саме, що **злореченство**: Маѣшь тѣжъ при себѣ семѣа сна гірова котѣрый мнѣ злорѣчилъ злорѣчствомъ нагѣршимъ, коли ѣсмъ ишѣлъ до манайма до обѣзд (серед. XVII ст. Хрон. 286 зв.).

Див. ще ЗЛОРЕЧЕНЄ, ЗЛОРЕЧЕНІЄ, ЗЛОРѢЧІЄ.

ЗЛОСЕРДѢСТВО с. Безсердечнѣсть, жорстокѣсть: ѿ(т)огнала еси, всѣми злыми дѣли... злосердѣствомъ резѣиманье(м), срамѣсловьемъ (1489 Чет. 353 зв.).

ЗЛОСЛИВЕ присл. (стп. złośliwie) злостиво: Але в' злослівѣ преврѣтнѣю дшѣ, мѣвитъ пре(м)дрѣйшѣй Соломо(н), мѣдрѣсть не вхѣди(т) (Київ, 1619 Гр. Сл. 228); А штоколвекъ ѿ(т) котѣрыхъ, любо прѣтивникѣвъ нашихъ оуслѣшите, и ѿбачѣте злоречѣна и прѣмѣвиска, не дивѣйтеса. Бѣвѣмъ немѣль всѣ(м) Стѣ(м) оны такѣю злослівѣ звѣкли спѣвѣти пѣснь (Київ, 1620-1621 МКСВ 32); Прославляѣтѣса тѣды Бѣгъ в' члѣнкахъ нашихъ, ели не смѣтримѣ злослівѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 723).

Див. ще ЗЛОСЛИВО.

ЗЛОСЛИВЕЦЪ ч. Злосливецъ; нечестивецъ: Всѣго бѣвѣмъ члѣка, дшѣ и тѣло злосливецъ онъ ѿшпѣтилъ и розорвалъ, и оболѣкъ члѣка члѣкомъ старѣмъ, покаланымъ нечѣстымъ, и нѣприятелемъ Бѣжимъ (Вільна, 1627 Дух. б. 16); Тѣтъ // прѣситъ оуфолговѣана злосливецъ, абы насъ зводѣлъ з'

дорóги збавѣна нашого (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 618-619); справедливыи выкрикають, а грѣшныи крепованы бывають,... справедливыи в сполѣчности з Авраамо(м), а грѣшныи в кипѣня(х) Веліарски(х), або злослівца (Львів, 1642 *Час. Слово* 272).

ЗЛОСЛИВО *присл.* Те саме, що **злосливе**: гды теды око твое, бѣдетъ свѣтло, все тѣло твое ясно бѣдетъ, а если злосливо будетъ, и все тѣло твое тѣмно бѣдетъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 5).

ЗЛОСЛИВЪ *див.* **ЗЛОСЛИВЫЙ**.

ЗЛОСЛИВЫЙ, ЗЛОСТЛИВЫЙ, ЗЛОСЛИВЪ *прикм.* **1.** (*про* людину) (*сповнений злості, ворожості*) злосливый, злий: таковы(и) з братій по хс: не брато(м) бы таковы, ає каино(м) бы(т) мѣси(л):... зло(с)ливы(м) (XVI – I пол. XVII ст. *ЦНБ* 74 П/20, 22 зв.); Ѡ(т)толь Философъ оный выборнѣишій злослівого члѣвка живóтнымъ нагорши(м), якобы наокрѣтнѣишею бѣстїею мандеть (Євѣ, 1616 *УЄ Єв.* 3 непум.); Есть то злосливымъ людемъ присвоито на жадную ся речъ не оглядати (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 757); злослівыи нѣкоторые люде,... велемóвцею его и лгарѣмъ звати почáli (Київ, 1627 *Тр.* 557); Лѣкáвенъ: Злостливый, шкодливы(и), незычливы(и), нещїрый (1627 *ЛБ* 163); мáтка злосліва и хїтра, дочка преврótна и недобра (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 994);

грїшний, неправедный: Непреподóбный: Непобóжный, // злослівы(и), нецнотливы(и) (1627 *ЛБ* 75); То(г)да Бг̄ъ правосѣдный: речѣ грѣшникомъ; до тогó часѣ: былѣмъ вашимъ збавїтелемъ, и добрá вашегó; промыслїтелемъ, ѱ лѣкáвыи и злосливы(и) члѣвци (Чернігів, 1646 *Перло* 152 зв.);

(*про* диявола, чорта) злющій, лютий, страшный: а(н)тїхристъ... зспѣрѣвѣ спокó(и)ны(м)... и милосѣрдны(м) облѣ(д)не бѣде(т) са показовати... а нао́ста(т)кѣ... злослівы(и) ...и бѣде(т) оубїйцею (Вільна, 1596 *З. Каз.*

65); вѣрныи... ннѣ вѣюють и вальчатъ // протївѣ все(г) цр̄(с)тва сатанина; и вóинства е(г), протївѣ вла́стеи тѣмныхъ и сїль протївныхъ дѣховѣ злослівыхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 45-45 зв.); Молóдшїй зась котóрый грѣха пожадálъ, и сполмешкáна з Бм̄ для спрѣсныхъ оучинковѣ не схотѣлъ,... за злослівымъ бѣсомъ оудáвшиа, презъ рѣскоши оуслѣговáлъ, óнаго вóламъ (Київ, 1627 *Тр.* 29); Извáви насъ ѱ(т) лѣкáвого дїáвола злослівогó И бáрзо на насъ вѣ ярости свѣей гнѣвливого (Чернігів, 1646 *Перло* 21 зв.).

2. (*підступний, злочинний*) злісний, злий: которогож тепер кѣ правд... постановити мѣсал на ѱнъ час за горяча и на горячей крви... и тѣт стоить перед нами господарем, яко вазен пойманный на горячом, а такъ злосливомъ ѣчингкѣ (Вільна, 1565 *AS* VI, 176); ѣ месте(х)... на(р)ви и ве(л)ску была полвова на жиды... акобы мели та(м) дѣта хрестия(н)ское зарезати злосливы(и) ѣчино(к) на(д) народ(м) хрестия(н)ски(м) по(л)наючи (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 53); она... тым шче злослівого и упорного предсвзятя своего не контентуючисе..., звышменованого Андрея... намовяла,... //... жебы ее мужа а пана своего горла позбавил (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 497-498); Рѣшаймоса прѣто всѣ и оузброймó мыслѣннó на тыи неприáтелѣ нашѣ, жебысимо ихъ злослівыи рады, до скѣткóвѣ змѣсныхъ грѣхóвныхъ не приводїли (Київ, 1625 *Кіз. О степ.* 205); Сїла... Бж̄(с)твѣннаа помагáла Іóсифови, а злостївѣю и затвердѣлѣю дѣшѣ Пїлатовѣ змакчáла (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 227); помененый Хмель,... завзявши передъ себе злий, злосливый, непристойный и кровавый замыслъ,... до себе велико мнозтва розного хлопства... затегнулъ (Кременецъ, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 138).

3. (*сповнений небезпек, страшный*) злий: Црїѣ двоáко могѣтъ роздѣтиса, и бвыи стыи

которіи над' грѣхѡмъ, над' налѡгами тѣла и над' прѣлестію злосливѡго мѣра, и над' діаволомъ ѡдержали звѣтазтво (Почаїв, 1618 *Зерц.* 71); Вы на то ѡбрáны, и Бѣгомъ послáны. На мѡре великое бѡрливое, страшливое, и зло(с)ливое (Чернігів, 1646 *Перло* 45 зв.).

4. (неблаганний, жорстокий) злісний, злий: ѡ Г(с)пже моа бѣди... Въ всѣхъ бѣдáхъ мойхъ ѡборѡна. И в чáсь смерти мой крѣпкаа заслѡна, ѡ(т) а̀н҃гелѡвъ гнѣвливы(х), злосливыхъ и страшливыхъ. Покрїй ма Рїзою мл(с)рдїа твѡегѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 39); ѡ смѣрти злосливаа, и нежалосливаа; тѡсь ма молодѡгѡ оуморїла (Там же, 122 зв.).

5. У знач. ім. Лиходїй: Та(к)же и Іюда рекъ: цї а гї? А снѣ бжїй рекъ: ты са(м) мовишь. А прѣ(д)са са злосливый не хотѣ(л) оузнати (XVI ст. УЄ *Трост.* 53); сама злѡсть стрѡфѡеть злосливѡго и ѡсѡжáетъ (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 28); тамъ... понáтые преврѡтности злосливыхъ, явные ѡпáчности Лихварѡвъ (Львів, 1642 *Час. Слово* 274); ѡнъ насъ, лїѡбѡ злосливыхъ, грѣшныхъ и неприáтелей своѣхъ, такъ оулюбїль; же и Снá свѡего єдинорѡднаго за насъ, на... смерть вїдалъ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 3);

(про дїавола) злий, -ого, лихий, -ого: Щитъ то естъ "тарча вѣры и любве", которою бысмо могли всѣ стрѣлы огнистыи злосливѡго згасити (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 860); Тогѡ мѡщю Хѣ Бѣ, и насъ захѡваї ѡ(т) злосливѡгѡ покѡсь и наскáкáнїй (Київ, 1627 *Тр.* 473).

Див. ще **ЗЛОСТИВЫЙ**.

ЗЛОСЛОВИТИ дієсл. недок. (кого, що і без додатка) Злословити (про кого, про що і без додатка): А ннѣ межи лахи кнзеве рѡскїе всѣ пѡретїчѣли и хр(с)тїа(н)ства и исти(н)ное вѣры ѡ(т)стѣпїли... ино(че)скїй чи(н) рѡгаю(т)... злослова(т) лжѡ(т) клеветѡ(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 241); хто злословить ѡца

або мткѡ, тотъ смѣртїю абы оумрѣль (XVI ст. УЄ № 31, 83 зв.); ты(х) пышны(х) и недѡброго сѡмѣна оучѡны(х) хс злѡслови(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 211 зв.).

Див. ще **ЗЛОСЛОВОВАТИ**.

ЗЛОСЛОВОВАТИ дієсл. недок., многокр. Те саме, що **злословити**: Ѡклеветѡю: Потварáю, в' неви(н)ности ѡбмовлаю,... Ненавїстна творю, ѡглаголѡю, ѡсѡж(д)аю: злословѡю (1627 *ЛБ* 151).

ЗЛОСЛОВІЄ с. (цсл. зьлословіє) (лайка, образа) лихослів'я: без'... бл(с)венїа нашогѡ... Книгъ Цркѡвныхъ... в' котѡрыхъ самым' сщеником' надка [подаѣтса]... не дрѡковáли: якъ глѡхїи Аспиды оуши свой затыкають, а язýкъ на злослѡвіє изѡщрáютъ, їмже сѡди(т) Гдѣ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 6).

Пор. **ЗЛОСЛОВИТИ**.

ЗЛОСНИКЪ, ЗЛОСТНИКЪ ч. Злосливецъ; нечестивецъ: Не вѣй всáки(м) вѣтро(м) и не ходї всáцѣм поуте(м) неподѡбны(м), якъ чїни(т) зло(ст)ни(к) роздвоѣного язýка, бѡ(д) оумоцнѣнъ в розѡмѣ твоѣмъ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 212); Беззакѡнникъ: Злѡсникъ, нещѡбта,... бе(з)пáвни(к), несправедливый (1627 *ЛБ* 5); Ѡ женѣ левїтовой котѡрѡю злѡсницы спрѡсны(м) грѣхѡмъ оуморїли (серед. XVII ст. *Хрон.* 187 зв.).

ЗЛОСТИВЪ див. **ЗЛОСТИВЫЙ**.

ЗЛОСТИВЫЙ, ЗЛОСТИВЪ прикм. 1. Те саме, що **злосливый** у 1 знач.: злѡбївы(и), злостлївый (1596 *ЛЗ* 49); не мѣста бѡвѣм' зѡдре(н)е ѡплáкѡю, а нѣ злостївых' людѣй зѡева(н)є, áле дшї стѡбливое спѡстоше(н)е (Острог, 1607 *Лѣк.* 8); Кгды бѡвѣмъ нѣкѡторыхъ мнѡги(х) Мчѣникѡвъ Хвѡ(х), мѡчївши злостївыи Царѣ, заборѡнáли їмъ вызнáвати Хá (Київ, бл. 1619 *О обр.* 67); Злѡбївъ: Злостївъ (1627 *ЛБ* 39).

2. Те саме, що **злосливый** у 2 знач.: пополнивши тотъ злостивый, а зрадливыи ѡчинокъ свой, тотъ Желехъ зъ Мышкою заразъ

съ тогожь двора... отехаль (Петрків, 1564 AS VI, 248); для того доста(л) бы(л) ро(л)и з на(и)му зло(с)тивного а обѣси(в)шиса ро(з)-сѣ(л)са на полы и выплыли черева его (II пол. XVI ст. КА 4, на полях).

3. (про грунт) (неродючий, неврожайний) поганий: тог(д)ы приро(в)нати и(х) ко злостивомѣ а неоуро(д)ливому полю и ко камени, на котори(м)са нѣколи нѣчого доброго не ро(ди)ть (к. XVI ст. УЄ № 31, 205).

4. У знач. ім. Грішник, лиходій: лѣпшій есть єдинъ который чїни(т) волю бжїю, анѣжли тїсача злостивых' (Острог, 1607 Лѣк. 7);

(про диявола) злий, -ого, лихий, -ого: видѣла є(м) // зъ всѣ(х) навь(ш)шаго, на свѣ(т) бар'зо гнѣв'лива(г), мálъ злостивый страшїти (Львів, поч. XVII ст. Крон. 77 зв.-78).

♦ око злостивое див. **ОКО.**

ЗЛОСТЛИВЫЙ див. **ЗЛОСЛИВЫЙ.**

ЗЛОСТНИКЪ див. **ЗЛОСНИКЪ.**

ЗЛОСТРАДАНИЕ с. (цсл. злострадание) тяжке страждання, терпїння: А инїи отходять у монастырь яко тежь на пуцу, а тамъ даютъ прикладъ побожности... въ постехъ, въ низулеганїи и бденїи, и прочимъ злострадашемъ и отреченїемъ всякого отечества, сродникъ (Супрасльський монастир, 1580 Пис. про лют. 151).

ЗЛОСТРАСНЫЙ прикм. Нечестивий: Сей акрыда́ми и ме́дѡ(м) дивны(м) лѣсны(м) в поу́стыни палестиньской жи́ль, онъ незбо́жного а́ха́ва и злостр(с)нѣю езавель скара́ль (поч. XVII ст. Проп. р. 247).

ЗЛОСТЬ, ЗЛѢСТЬ ж. 1. (що-небудь шкідливе, недобре, погане) зло: доушныи неприя́тель, вѣдаєть где и яко свое насѣньє злѡсти сѣати, вѣдаєть где на гѡрдо́сть, где на ла́комство, где на нелюбо(в), где и на любо́вь злоу́ю а шкодлївѣю (Острог, 1598 Отп. КО 5 зв.); Для то́го(ж) и тѣи еди(н) ра(з) полкнѣвши оудкѣ надѣтости и ѡ собѣ мнѣма́-

на, которѣю мысливець злѡсти закинѣль ѣмъ на погїбель, бе(з) оулѣчѣна зоста́ли и бе(з) попра́вы (Київ, 1619 Гр. Сл. 228); а вда(ч)ною и(х) во(н)но(ст)ю и оутѣшны(м) дѣха стѡго запахо(м), смродливыи злѡсти ѡ(т) дшѣ ваши(х) ѡ(т)гонѣте (I пол. XVII ст. УЄ Кан. 79); Бѣда́ грѣшникѡ(м): ...якъ оутра́тили свѣтлость цнѡтъ побѡжныхъ, закохавшиса вѣ тѣмности грѣхѡвнѣи, абы ра́чей ходити ширѡкимъ и просторѡнны(м) гостїнцемъ, и стѣжкою злѡсти (Львів, 1642 Час. Слово 274 зв.);

злий, поганий учинок: о злыи скверныи оуста, языкъ мерзкий адоу Змиино(г) полныи, што сее хѣлы горшее, што сее злости лютеѣ, што сего лиходѣйства горшее (1489 Чет. 41 зв.); если бы кто ѡ(т) оумрлыхъ шоль до нихъ каяли бы са ѡ(т) злостїи (1556-1561 ПЄ 294 зв.); Вѣрити имаеме, чомъ овунъ изъгладитъ грѣхы нашѣ..., только сами выдмѣтуете ся выдѣ него нечистотами нашими и усѣма злостями нашими (XVI ст. НЄ 209); А кто бы таи(л) злости має(т) быти при винно(м) каранъ (Львів, 1602 ЛСБ 369); зважѣмо собѣ роу́ки нечине(н)ємъ злѡстїи, якъ и ѡномѣ на то(т) часъ, принесѣ(м) и дрыва цноты рѣка́ми справѡваныє (Дермань, 1604 Охт. 13); злѡсти Бра́та твоего... нѣхто на па́матї ср(д)ца своєгѡ неха́й не но́ситъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 61); Не допуцай, пане, твоей сурѡвости, Котрая карает нашѣ злие злости (1648 Єлег. 152); оцѣ твоѣи росказа́ль намъ передъ тѣмъ нїжли оу́меръ тебе просїти, абы запамета́лєсь злѡгѡ оучїнкѣ и грѣхъ и злѡсти на́шой которѣю вѣради́ли єсмо тобѣ (серед. XVII ст. Хрон. 77 зв.);

(злий намір) зловмисність: еслибы ре(ч) позычѡнаа, алъбо застѡвнаа и про(ч): не // згїнѣла, ле(ч) кгдыбы згїнѣла за не(д)ба(л)-ствомъ чїймъ, алъбо зло(с)тью повиненъ вернѣти (Львів, 1645 О тайн. 104-105); **на злость** – навмисно: Любѣзно прилѣжѣ: Охѡтне стараю́са, дарѡванїє(м) и свѡбѡдо́ю свѣчѣса, не-

щадно даю, ... дарюючи ревню, то есть, зазд-
рѣ чиначи што на злость комѣ (1627 ЛБ 61);

грѣх: але если впро(д) поки еще не при-
шло до великого знище(н)а, ... заткаешъ
жро(д)ло злбстей, боудешъ мочи и то що
на(д)гнило зновѣ збѣдовати (Острог, 1607
Лѣк. 95); А тебе ѿ(т)че стѣй ѿ мл(с)рда про-
шѣ. Остѣвы намъ долгѣ нашѣ и ѿ(т)пѣсти, ...
Абовѣмъ ты еси море непребранной милос-
ти. Молю не помани нашей всеи злбсти,
яже сырѣшихомъ тебѣ без мѣри, Злѣми
дѣлы безъ правои вѣры (Чернігів, 1646 Перло
20); Попрестанъ юж, пане, твоей суровости,
Так гладом, як мором не карай за злости
(1648 Слег. 153); Мбвимо... же нѣкоторѣи
злбсти з натѣрою са лю(д)скою зросли (се-
ред. XVII ст. Кас. 101 зв.); **въ злости впада-
ти** – грѣшити: сѣгъ никотѣрыи, котѣрыи...
до старѣнѣса ѿ цнѣтѣ жаднымъ спѣсобомъ
прѣйти не хотѣтъ, ... и в гѣршыи злбсти впа-
дають (Київ, 1627 Тр. 28); **впасти в злости,
въ глубину злбстѣи упасти** – згрѣшити:
прикладомъ великимъ зостанешъ если коли
кто в тѣежъ впадѣтъ злбсти, абы встѣти
знѣвою и позыскѣти себе (Острог, 1607 Лѣк.
78); Поневажъ бовѣмъ сѣтъ никотѣрыи, котѣ-
рыи... бѣрзо распѣтне зъ молодыхъ лѣтъ жи-
вѣчи, ... и такъ в глѣбѣкостъ злбстѣи оупадши
до ѿ(т)чаѣнѣа, то е(ст), до страчѣнѣа надѣи ѿ
спѣсенѣи своѣмъ, прихѣдатъ (Київ, 1627 Тр. 28);

грѣховнѣсть: та(к) вшитѣци мешкаемо безъ-
печѣне якобы ни маемо нѣгды оумерети а в
злбсте(х) своихъ кожѣдый з на(с) лѣта свои
провѣдимо (поч. XVII ст. УЄ № 91, 26); всѣхъ
засъ воли его противѣчихъса и зле чина-
чыхъ на вѣчнѣю мѣкѣ предѣставиль... А в
приказѣнѣахъ егѣ ѿ(т) злбсти, навернѣвчисѣ
мѣцне трѣвати хотѣчомѣ, на спѣсенѣе бывае(т)
(Київ, 1632 МКСВ 281); Одны сѣтъ котѣрыѣ
привѣдатъ до вшетечѣнства, дрѣгѣ до ѿб-
жѣрства и пѣанства, ... иншѣи до инши(х)
розмайтыхъ злбстѣи (Київ, 1637 УЄ Кал. 26);

Подхиль, пане, твоихъ палацовъ заслоны, ...
Зажий твоей давной ку нимъ суровости Фѣ-
листин..., нех мрут в своей злости (1648
Слег. 153).

3. (відмова від своїх ідеалів) відступництво:
ересь и злость онаа никгда с костела рим-
ского ѿтпѣнана, и пре(ч) вѣметывана не бы-
вала мѣсѣла внѣтръ зоставѣти, а кѣ смерти
са ровнѣти (Острог, 1587 С. М. К. 7 зв.); ка-
пицу чернецкую безъ встыду и боязни Бо-
жое на себе потомъ вложивши, а въ серѣцу
волкомъ губящимъ драпежнымъ будучи, ...
зъ людьми геретицкими, ѿщепеньцами спосо-
бившися, розными спѣсобы противко той
справе, злость свою укриваючи, поступовалъ
(Луцьк, 1599 АрхОЗР 1/VI, 272); Звѣтажила
злбсти и преврѣтности еретѣческѣи, гды
прибрѣна бѣдѣчи в сѣнѣ Бѣгораздѣма, и в
корѣнѣ зъ двѣнадѣсѣти звѣздъ оуплѣтенѣю,
то есть в вѣрѣ двѣнадѣсѣтми артикѣлами
спорѣженѣю и замѣкнѣнѣю, Лѣдноу (Київ, 1625
МКСВ 129).

4. Зло, лихо, бѣда: чинѣте добре тѣмъ ко-
торы(и) васъ ненавидать... молитѣса за тѣхъ
котѣрыи вамъ злбсти(и) выражаютъ (1556-
1561 ПЄ 235); а згѣла з грѣха многѣе злбсти
и небе(з)печѣнства звѣкли выплывѣти (поч.
XVII ст. Проп. р. 193 зв.); И самѣе наветъ на-
ше на сѣмъ свѣтѣ мѣшканѣе, далѣкѣ блѣшъ
на праѣцахъ и клѣпотахъ есть засѣжено,
нѣжли на покѣю и радѣсти... и сама злбсть
строфѣетъ злослѣвого и ѿсѣжаѣтъ (Київ,
1637 УЄ Кал. 28); снѣ бѣжѣи... хотѣчи на(с)
вѣзволити ѿ(т) моу(к) а злбстѣи... на(с)
привѣди(т) на послоушѣнѣе покѣрѣного, рос-
ка(з)уючи на(м) абѣхмо собѣ не избѣрали
скѣрбовъ на земли (1645 УЄ № 32, 78);

лихолѣття, бѣдування: яко бѣ... мѣви(т).
сѣ(м) днѣ(и) бѣдете ѣсти опрѣсноки хлѣ(б)
злости (Вѣльна, 1596 З. Каз. 44).

5. Злѣсть, злоба, гнѣв: Црѣ въ своей злос-
ти не зналъ, што емоу на погыбель то есть

(1489 *Чет.* 55); Причи(н) для которы(х) о҃те(ц) сна̄ можеть о(т) имене(и) выдєдичити...: Третья к҃гда сы(н) або де(в)ка... зе (з)лости або з ненави(с)ти стои(т) на го(р)ло родичѣ (1566 *ВЛС* 77); а кто бы таилъ злости маеть быти при винѣномъ каранъ якъ брятя (!) зна(и)дѣгъ (Львѣв, 1586 *ЛСБ* 71); бо се то яснє и с тыхъ, што естъ, показуєтъ, але злостъ людская и недбалостъ старшихъ то все погубило (Володимир, 1609 *АрхЮЗР* 1/VI, 394); неха(и) тѣды проклаты(и) гнѣвъ, и срѣгостъ гню(с)наа згїне(т), нехай ю(ж) гнѣвливыи и помсты жадаючи в' свѣи(х) оустаю(т) злѣста(х), неха(и) сѣрце на ланцѣшкоу маю(т); бо такїхъ гнѣвлвы(х) нѣгды не чекѣе(т) нѣо, ани ихъ при(и)моує(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 244 зв.); Лѣка̀ство: Злоба̀, хїтрость, злѣсть, лѣка̀во, зло, злоба, трѣдно(ст), нещѣстьє, шкѣда (1627 *ЛБ* 59); о(т)-кїн'мо о(т) себе вшєлѣкѣю злѣст' и прехїрство, а пристѣине в' томъ поволѣнїю нашємъ... ходѣмо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 60); Єлисе(и)... свѣ(д)чи(т), гды мѣви(т) до... ѣчна... вѣ(з)ми же(з)лѣ мо(и) в рѣкѣ твою... которы(м) ношѣнїємъ впоминає(т) дѣхо(в)нє, же... нє маю(т) бѣти бє(з) брѣнѣ, межига(к) велїкои злѣсти щєкаючи(х) пѣсѣвъ, и невиданы(х) бѣсти(и) непра́вости дѣхо(в)ны(х) (серед. XVII ст. *Кас.* 7).

ЗЛОТАВИЙ *прикм.* (*стп.* złotawy) злота́вий, золотавий, золотистий: leucopetalos, камен(ъ) злота́ви(и) (1642 *ЛС* 253).

Див. ще ЗЛАТАВИЙ, ЗЛОТИСТЫЙ, ЗЛОТКОВЫЙ.

ЗЛОТВОРЕЦЬ *ч.* Злочинець: И аще кто восхоще(т) порѣшїти сїа, яко съблзнитель, и разоритель, и злѣтворець... да бѣдетъ о(т)-лѣчєнъ, о(т) о(т)ца и сна̄ и ст҃го дѣха (Львѣв, 1591 *ЛСБ* 157).

ЗЛОТЕНЬ *ч.* Назва трав'янистої рослини: millefolia, а(е), злѣте(н) трава (1642 *ЛС* 269).

ЗЛОТИЙ¹ *див.* ЗЛОТЫЙ¹.

ЗЛОТИЙ² *див.* ЗЛОТЫЙ².

ЗЛОТИСТИЙ *див.* ЗЛОТИСТЫЙ.

ЗЛОТИСТЫЙ, ЗЛОТИСТИЙ *прикм.*

1. Позолочений: узято... поясов три обручов сребреных, у кождом з них было по три гривны сребра, злотистые (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 445); образъ немалый, оправный сребромъ, злотистый съ каменъємъ (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 350); не сѣдаю(т) по(д) обїте(м), и по(д) // злотїсты(м) покрѣво(м), але маю(т) нѣо, невымо̀вною звѣздь оздѣбою оукрашено (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223-224); кѣбокъ мосыжны(и) злотїсты(и) (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 259); сосѣдо(в) сѣбра злоти(с)то(г) шту(к) 10 (Львѣв, 1630 *ЛСБ* 1051, 2 зв.); Кели(х) сѣбра бра(н)тового мѣ(с)цами злоти(с)ти(и) (Львѣв, 1637 *Инв. Усп.* 6 зв.); зъ великого зась олтаря, анѣгелки на нимъ будучие, злотистые, ... позѣбияли (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 564).

2. *Перен.* Золотоустий: Якъ архїєрїєй, звѣшъ о(т) ба̄ поволѣный, и в справедливость естъ, весь свѣтно прибранный, дѣшїю, оусты, и азѣкомъ, весь злотїстый, и з' дѣха ст҃ого, рѣзѣмомъ пломенїстый (Львѣв, 1614 *Кн. о св.* 4 зв. нєнум.).

Див. ще ЗЛАТАВИЙ, ЗЛОТАВИЙ, ЗЛОТКОВЫЙ.

ЗЛОТИТИ *дієсл. недок.* (*стп.* złosić) (*покривати що-небудь золотом або позолотою*) золотити: Злочѣ deauro (Уж. 1645, 68).

ЗЛОТКОВЫЙ *прикм.* Те саме, що злота́вий: патрахилєв два буратику злоткового (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 502).

Див. ще ЗЛАТАВИЙ, ЗЛОТИСТЫЙ.

ЗЛОТНИКЪ¹, **ЗЛОТНІКЪ**, **ЗЛОТЬНИКЪ** *ч.* (*стп.* złotnik) 1. (*ювелір*) злотник, золотар: Такъ же и злѣтник' албо сребродѣлца, в' пѣвнѣю мѣрѣ горнѣ розпалѣєтъ, бѣ ели збїтнїй огѣнь бѣдетъ, розпѣстит'са и розпльнѣт'са, и згїнетъ сѣбро и злѣто (Вільна,

1627 *Дух. б.* 232); ω(т) кля(в)зу(р) зло(т)ніко-ви до св҃҃҃҃(ліа) 1 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 5); Злотникъ Aurifaber (*Уж.* 1643, 40); шо(с)ты(и) запи(с) – ω(д)... зло(т)ника паволоцко(г)[о] на (с)то два(д)ца(т) золоты(х) по(л)ски(х) (Жи-томир, 1649 *ДМВН* 190).

2. Вл. н.: па(н) васко злотни(к) мещанинъ зе злочова (Львів, 1592 *Юр.* 13 зв.); панъ Самуель Радоловичъ,... протывѣко... Янови Злотъникови, Алекѣсандрови Нагайчыкови,... //... декляровати оферовалъсе (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 424-425).

Див. ще **ЗОЛОТАРЬ, ЗЛОТНИКЪ.**

ЗОЛТНИКЪ² ч. (*жук*) свѣтляк: *nitedula*, злотникъ че(р)вѣ, мишка (1642 *ЛС* 280).

Див. ще **ЗЛАТНИКЪ**¹.

ЗОЛТНИЦТВО с. (*ремесло ювеліра*) золотарство, ювелірство: Каинове... сынове... вынашли кова(л)ство, слюса(р)ство, зло(т)-ництво, маля(р)ство (1582 *Кр. Стр.* 18 зв.).

ЗОЛТНІКЪ *див.* **ЗОЛТНИКЪ**¹.

ЗОЛОТО с. (*стп.* *zloto*) 1. (*благородний метал*) злото, золото: а ωтворивѣши скровища своа принесли емоу дары. злото и кадило и мирѣоу (1556-1561 *ПС* 24 зв.); от фунта злота в цевкахъ грошей чотырнацат (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 561); але маю(т) сл̄нце быстрѣйше бѣго(м), оу ве(с) днѣ свѣтачи свою свѣщоу, не маю(т) сребра и злѣта бласкѣ але маю(т) лунѣ свѣтачоую (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223); Сличноє злѣто, нѣкг(д)ы бы не сѣало, кг(д)ы бы мѣ сл̄нце, прѣмени не взычало (Острог, 1612 *На г. Остр. Час.* 2); И злѣто якъ Крѣлеви, бѣло тѣжъ ω(т)дано: Прѣзъ шо Цр̄(с)тво его, бѣло фѣкгѣровано (Львів, 1616 *Бер. В.* 78); Што... у насъ есть літра, або фѣнтъ злѣта, то оу Жидо(в) талантъ: вага была монѣты золотѣ, всѣ йншіѣ ваги перевышшаючаа (Київ, 1637 *УС Кал.* 463); Бовѣмъ Грѣфъ Гѣрѣ борѣнитъ вѣ котѣры(х) чѣе злѣто, И кѣждомѣ смѣртю плѣтитъ Ктѣса кѣситъ ω то (Чернігів, 1646

Перло 1 нenum.); Первій ѣстровъ ципрусъ. втори ѣстровъ критъ, трети(и) долнось, тотъ ѣсть полни(и) злота (серед. XVII ст. *Луц.* 535); **злото перепущаное** – золото високої проби: боудѣтъ котѣрыє са зостаюу(т) дорѣжчиши на(д) злѣто перепущаное (Острог, 1607 *Лѣк.* 51); **злото пробованое** – золото з визначеною пробою: а рѣжѣ тобѣ, абы(с) собѣ кѣпиль оу мене злѣта... пробованого, и(ж) бы(с) са стѣлы(м) и бѣгаты(м), ста(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 153 зв.); **злото тягненоє** – золотий дрѣт: третяа брамка перловая, злотом тягненым роблена (Жи-томир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 444); Але з ни(х) вынято є(ст) ки(л)кана(д)цят пере(л) на... кр(ст)ъ на злотѣ тягнено(м) (Львів, 1637 *Ив. Усп.* 18 зв.); **подлоє злото** – золото низкой якості: той корона(т) фляндрѣській не есть звичайный той рекгаль зѣ подлого злота кованы(и) є(ст) (к. XVI ст. *Розм.* 57 зв.).

2. (*золоті речі*) злото, золото: малжонокъ мой,... злото, сребро, пенези готовые, ланцухи, клейноты,... записалъ мне на вечность (Сільце, 1531 *АрхЮЗР* 7/I, 29); в ты(х) имен)яхъ... ма(л)жонокъ мо(и) с тымъ же братомъ своимъ... мелъ ли(с)ты заста(в)ные квиты на многіє до(л)ги злото сре(б)ро готовые грѣшы кле(и)ноты пе(р)ла (Варковичі, 1572 *ЛНБ* 5, III 4071, 32 зв.); ве(р)но(ст) твоя пнѣ сенюто має(т)ность и(х) всю рѣхомѣю... то є(ст) злото сребро кле(и)ноти шаты кони бы(д)ла стадо... ω(т)дати не хочешъ (Кременецъ, 1621 *ЛНБ* 103, 26/Id, 2032, 61 зв.); Где ннѣ скѣрбы бѣгатырѣй; прихѣдо(м) смѣрти... ра(з)сыпани,... Где шкѣпы вѣ злѣто оубрѣны(и); вса съ шѣмо(м) погйбе, ω члѣче сѣатный (Чернігів, 1646 *Перло* 123); в которой то шкатуле было... немало..., клейнотовъ, перел и злота, з каменми кошѣтовъными, и пинезей готовых (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 260); **злото церковное** – (*церковні речі, виготовлені із золота або оздобле-*

ні ним) церковне золото: але к'то бы к'лал'са з'лото(м) цр̄квны(м), винень є(ст) (1556-1561 ПС 98 зв.);

(золоті нитки, золототкані тканини, одяг) злото, золото: Однорядковъ влоскихъ три съ шнурами и со злото(м) (Луцьк, 1563 РЕА II, 127); Устава од лядских и немецких товаровъ, то есть: от атласу на злоте венацко-го... от... кожного локтя по грошей два (Вільна, 1568-1573 ПККДА II, дод. 561); а презъ него [Кирила Грека] и упоминок знаменитый послали... запону зе злото(м) гафтованую, на которой былъ мистерне выгафтованный страшный судъ Божій (Київ, 1621 Коп. Пал. 975); Гетманъ Перскій,... справиль собѣ шатѣ бѣлѣю; казалъ на ней злото(м) выгафтовати тварь Іовиша бога поганского (поч. XVII ст. Пчела 52 зв.); распятіе хрыстово прекрасно злото(м) вышито (Львів, 1637 Инв. Усп. 64); Є(д)вабница чи(р)-воная, злото(м) и срибромъ претыканая (Там же, 71); **злото малярское** – (назва різновиду золота за місцем виготовлення) угорське злото: Багазия шка(р)латная дрѣкованая в квѣты злото(м) // мадя(р)скимъ (Львів, 1637 Инв. Усп. 75-75 зв.); **злото нитковое** – (золоті нитки для гаптування і ткання) золото: фелю(н) чо(р)ного аксами(ту) взоры(с)того, ѿ(т) пояса до шы(и) и ѿколо ли(с)тва шыроко и богато зло(т)о(м) ни(т)ковы(м) // в квѣты гафтованые (Львів, 1637 Инв. Усп. 53-53 зв.).

3. (золота фольга або золотий порошок для оздоблення книг) золото: Пса(л)ты(р) кра(с)но и (з)лото(м) мѣсцами пс(т)ро покры(т)а... Пса(л)ты(р) не вязаная старая... с типико(м) мѣсцами злото(м) прописана (Львів, 1637 Инв. Усп. 28); **злото малярское** – (фарба із золота) золото: от книги злота малярского грошей шест (Вільна, 1568-1573 ПККДА II, дод. 561); У порівн.: іѡа(н)нѣ златаѣсты(и)... писа(л) кнѣги цр̄квныи в' то(т) ча(с) шата(н) емѣ каламаръ перевѣрною(л), и не

маль чѣмъ писати, а(ж) наплюва(л) в каламаръ, писалъ слінами яко злѣто(м) (Львів, поч. XVII ст. Крон. 87 зв.).

4. Перен. (матеріальне багатство) золото: не помѣже(т) та(м)..., ро(д) родинѣ своєи... богаты(м) не помѣже(т) сребро ани злѣто (XVI ст. УС № 29519, 11 зв.); каж(д)ый таковой лакомца теды вши(ст)коу надѣю свою покладає(т) в срѣбрѣ и в злѣтѣ, анѣ(ж)ли в сотворители своємъ (к. XVI ст. УС № 31, 111); але не такъ до конца позналъ свой вѣстукъ, котѣры(м) бѣга ѿобрази(л), продавши за злѣто сѣмнѣнье своѣ (Острог, 1598 Ист. фл. син. 52); Щѣ жъ тобѣ за радѣсть гды привѣжешьса при злѣтѣ: бѣти емоу неволѣникомъ (Устрики, I пол. XVII ст. УС № 29515, 100 зв.); словѣ Пѣн'скіѣ, словѣ сѣ(т) чѣстыѣ, пожаданшыѣ на(д) злѣто и на(д) камѣніе дорогѣ многѣе (Київ, 1637 УС Кал. 336); Корѣна то не зе злѣта тлѣнногѣ, але з дѣрѣ бо(з)кои // свѣтлости (Чернігів, 1646 Перло 163 зв.-164); А гдыса емѣ и то поведе, стає(т)са еще лако(м)ши(м) на злѣто, и ты(м) бо(л)шаѣ в ни(м) хтѣво(ст) росте, и(м) бо(л)ше(и) емѣ сѣмы прибываетъ (серед. XVII ст. Кас. 108).

5. Перен. (про що-небудь найдосконаліше) золото: але клейноты золотыи сребро(м) набывѣныи недѣбре быти здаєтса: дѣбре зайсте и пакне пѣсмо сватѣе мѣви(т), абовѣ(м) фѣндаментѣ(м) и столпо(м), живо(т) побѣжны(и) и жита сватѣблѣвое, и на тоѣ злѣто найчѣстѣйшее любве и млѣ(с)ти бо(з)скои прѣйти маєть (поч. XVII ст. Проп. р. 211 зв.).

Див. ще **ЗЛАТО, ЗОЛОТО**.

ЗЛОТОВИДНЕ присл. Прекрасно, досконало: И вса Цр̄ковъ... нѣмъ намакаєть... // вѣлкѣгѣтность... з' наоук' ѣного берѣчи: И до змакчѣна, Ср(д)ца лѣод(з)кѣе ведѣчи. На в'зроснѣна дрѣвѣ, в' домоу Бжомѣ плодови(т)ыхъ: Злотовѣдне заквитноу(л)ы(х), всѣмъ знакомѣты(х) (Львів, 1609 На Злат. 2 зв.);

звѣкли стѣе, вѣчне опочивати // з злѣбыхъ са вѣдъ стѣго, охоложаючи: Злотовидне, и безъ Сказы, проквитаючи, С котрѣго золотыхъ са квѣтѣвъ позщипало: И на пожытокъ вамъ, цнѣымъ дѣтемъ, зобрало (Там же, 2 зв.-3).

ЗЛОТОВЛОСЫ *прикм.* (*смп.* zlotowlosy) золотоволосий: В по(д)зѣмныи, Титане и ты злотовлосы, Тѣмныи краи, пѣсти свѣтло твои кѣсы (Львѣв, 1631 *Волк.* 25).

ЗЛОТОГАФТОВАНЫЙ *прикм.* Гаптований золотом: нараквицѣ суто злотогафтованные прыста(р)шые (Львѣв, 1637 *Инв. Усп.* 53).

ЗЛОТОГЛАВЕЦЪ *ч.* Злотоглав, парча: атла(с) че(р)воны(и)... на всяку потребу... Злотоглаве(ц) на кшталтъ хѣ(ст)ки по(д) а(н)тимисо(м) лежы(т) на престолѣ (Львѣв, 1637 *Инв. Усп.* 76).

Див. ще **ЗЛОТОГЛАВЪ¹, ЗЛОТОГЛАВЪ, ЗЛОТОГЛОВЪ.**

ЗЛОТОГЛАВНЫЙ *прикм.* Злотоглавий, злотоглавный: Шата злотоглавнаа, жѣпан и газдка соболми подшита (1558 *AS VI*, 214); рызы I оксамиту зеленого рытого, на нихъ окладки злотоглавные (Локачи, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 366); Кре(ст)... бе(з) спо(д)ку то(л)ко га(л)ка вибиваная ъ сподѣ... ве(с) то(т) заставны(и) е(ст) ѡ(д)... парафиа(н) нико(л)ски(х) и рызы злото(г)лавные (Львѣв, 1637 *Инв. Усп.* 5 зв.).

Див. ще **ЗЛАТОГЛАВОВЫЙ, ЗЛОТОГЛАВОВЫЙ, ЗЛОТОГЛАВЫЙ, ЗЛОТОГЛОВНЫЙ, ЗЛОТОГЛОВОВЫЙ, ЗЛОТОГЛОВЫЙ.**

ЗЛОТОГЛАВОВЫЙ *прикм.* Те саме, що злотоглавный: меновите дей згинуло: //... кожух соболий новый..., жупанъ злотоглавовый, делея злотоглавовая (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 149-150); меновите взято...//...Кольдра злотоглавовая ѡдна кита(и)кою зеленою по(д)шита (Киѣв, 1625 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-105); Во(з)дѣхъ злотоглавовы(и) з листьями... з кутасами на рога(х) наполю з злотомъ (Львѣв, 1637 *Инв. Усп.*

64); тамъже апараты костельные, въ скриняхъ будучие, то есть... злотоглавовые обитя, крижи срибные, пушъки,... сполни забрали (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 430).

Див. ще **ЗЛАТОГЛАВОВЫЙ, ЗЛОТОГЛАВЫЙ, ЗЛОТОГЛОВНЫЙ, ЗЛОТОГЛОВОВЫЙ, ЗЛОТОГЛОВЫЙ.**

ЗЛОТОГЛАВЪ *ч.* Злотоглав, парча: К томѣ теж ѡзал есми ѡ Их Милости рѣхомыхъ рѣчей: ...деват брам злотоглавѣ, дрѣгаа шата ѡдамашковаа черленаа, три брамы злотоглавѣ (Несухѡйже, 1550 *AS VI*, 5); Покрывала на гробы князские и панские. Князя Семена Олелковича злотоглавѣ, крестъ на немъ перловый (Киѣв, 1554 *КМПИ* I, дод. 8); Єв(г)лѣе дрѣкованое злотоглаво(м) крытое (Львѣв, 1637 *Инв. Усп.* 2); всю мае(т)но(ст) рѣхомѣю... срибные ли(х)таре... шаты ро(з)маитые // блава(т)ные... табиновые рыся(ми) соболя(ми) злотоглава(ми) по(д)шитые ры(н)штѣки ро(з)ные (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 72-72 зв.).

Див. ще **ЗЛАТОГЛАВЪ¹, ЗЛОТОГЛАВЕЦЪ, ЗЛОТОГЛОВЪ.**

ЗЛОТОГЛАВЫЙ *прикм.* Те саме, що злотоглавный: К томѣ теж ѡзал есми ѡ Их Милости рѣхомыхъ рѣчей: ...четвертаа шата поношенаа черленоиж адамашки ѡксамитом злотоглавымъ брижевана (Несухѡйже, 1550 *AS VI*, 5); поп... одомкнувши церковъ, вошел в церковъ и оказал ми рызы злотоглавые (Володимир, 1619 *АрхЮЗР* 8/III, 554); фѣло(н) злотоглавы(и) (Львѣв, 1637 *Инв. Усп.* 53 зв.).

Див. ще **ЗЛАТОГЛАВОВЫЙ, ЗЛОТОГЛАВОВЫЙ, ЗЛОТОГЛОВНЫЙ, ЗЛОТОГЛОВОВЫЙ, ЗЛОТОГЛОВЫЙ.**

ЗЛОТОГЛОВНЫЙ *прикм.* (*смп.* zlotoglowny) те саме, що злотоглавный: рызы I адамашки жолтое, на нихъ окладки злотогловные (Локачи, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 366); рызы I талету зеленого, на нихъ окладка злотогловная (Там же).

Див. ще **ЗЛАТОГЛАВОВЫЙ, ЗЛОТОГЛАВОВЫЙ, ЗЛОТОГЛАВЫЙ, ЗЛОТОГЛОВОВЫЙ, ЗЛОТОГЛОВЫЙ.**

ЗЛОТОГЛОВОВЫЙ *прикм.* (*стп.* złotogłowowy) те саме, що **злотоглавовый**: Поручей парь II, золотоглововыхъ парь 6 (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 368); серебра робълено-го и ламаного, клейнотовъ и перель, шатъ коштовныхъ, яко золотоглововыхъ, альтемыбасовыхъ и инъшихъ (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 171).

Див. ще **ЗЛАТОГЛАВОВЫЙ, ЗЛОТОГЛАВНЫЙ, ЗЛОТОГЛАВОВЫЙ, ЗЛОТОГЛАВЫЙ, ЗЛОТОГЛОВЫЙ.**

ЗЛОТОГЛОВЪ *ч.* (*стп.* złotogłów) те саме, що **злотоглавъ**: Узято... Шаты мои,... то ест: шата едамашки зеленое, злотогловом чирвоным брамованая (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 445); ко(то)рие... ненасычноуюлюбо(в) къ прѣлести шмаѣа того злотоглогоу, или ядамашкѣд, шка(р)латоу; и игъши(х) сѣке(п) сѣдпостію ты(м) подобны(х) привазалы сѣ(т), и на то(м) ме(ч)тани(и) всю мысль свою истощыли сѣ(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 231 зв.); фелонъ атласу червоного, окладанный около шие и на подоле злотогловом (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 295); Стихиро(в) чотыри,... четве(р)ты(и) злотогловѣ пе(р)ского пѣст(р)ы(и) (Луцьк, бл. 1627 р. *ПВКРДА* I-1, 257).

Див. ще **ЗЛАТОГЛАВЪ¹, ЗЛОТОГЛАВЕЦЪ.**

ЗЛОТОГЛОВЫЙ *прикм.* (*стп.* złotogłowy) те саме, що **злотоглавый**: патрахилей всихъ II, то есть: чирвоныхъ злотогловыхъ 2, съ пасаманами золотыми I (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 366).

Див. ще **ЗЛАТОГЛАВОВЫЙ, ЗЛОТОГЛАВНЫЙ, ЗЛОТОГЛАВОВЫЙ, ЗЛОТОГЛОВНЫЙ, ЗЛОТОГЛОВОВЫЙ.**

ЗЛОТОЗЕЛЕНЫЙ *прикм.* Золотисто-зелений: Нехай тобѣ Смарагды Крѣзове да-

рѣють,... Нехай злотозелѣный Топазинъ приносать, Нехай ѿ Цноѣтахъ твоихъ вѣ Рѣссіи голѣсать (Київ, 1633 *Евфон.* 303).

ЗЛОТОЛЮБЕЦЪ *ч.* Золотолюбецъ: Такъ же немо(ж)на ре(ч) и(ж)бы богатыи, немл(с)твы(и), незбо(ж)ны(и) злотолюбѣ(ц) вше(л) до цр(с)тва нб(с)наго (XVI ст. *УЄ* № 29519, 102).

Див. ще **ЗЛАТОЛЮБЕЦЪ.**

ЗЛОТОЛЮБИВЫЙ *прикм.* Золотолюбный: А ижъ злотолюбивымъ Кнажа ѡное, быти Хс Г(с)дѣ вѣдалъ (Київ, 1637 *УЄ* *Кал.* 706).

ЗЛОТОРОГИЙ *прикм.* (який має роги золотистого кольору) золоторогий: За быстрымъ злоторѣгимъ, кто еленемъ гонить, И зъ Надкъ вѣ свой пожитокъ, дорогій часъ клѣни(т) (Київ, 1632 *Євх.* 298).

ЗЛОТОТОЧНЫЙ *прикм., перен.* (про мову) досконалий, блискучий: Казнодѣа и оучитель, котѣрый... стрѣдами злототочныхъ словъ свои(х) не тѣлько за живота своѣго поле церковное поливалъ, але и по смѣрти нѣкгда не оумираючи... пѣрвей... Грѣческій народъ свой оучилъ, а потомъ... до ты(х) наши(х) краѣвъ... завитавши... пожиточе(н) бы(л) (Єв'ѣ, 1616 *УЄ* *Єв.* 6 нenum.).

ЗЛОТОУСТЫЙ *прикм.* Золотоустий: Злотооустый // Chrysosohomus (*Уж.* 1645, 38-38 зв.).

Див. ще **ЗЛОТОУСТЫЙ.**

ЗЛОТЬ¹ *див.* **ЗЛОТЫЙ¹.**

ЗЛОТЬ² *див.* **ЗЛОТЫЙ².**

ЗЛОТЬНИКЪ *див.* **ЗЛОТНИКЪ¹.**

ЗЛОТЫЙ¹, ЗЛОТИЙ, ЗЛОТЬ *прикм.* (*стп.* złoty) **1.** (який виготовлений із золота або покритий золотом) золотий, злотий: Реестръ забрана скарбѣ... Ѡбрѣчов злотыхъ (1558 *AS* VI, 213); ѣ пна зарѣ(д)ского маѣ(т) бы(ти) лѣтн(к) тата(р)ски(и), пе(р)сти(н) злоти(и) с камы(ч)ко(м) зелены(м) (Львів, 1617 *ЛСБ* 1043, 26); Айѡклітанъ... каза(л) собѣ нѣги цѣловати, вѣбравъшиса вѣ бѣты злѣты с

пёрла(ми) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 36 зв.); Слѣдшне тѣды чинили Кролѣве Єгипетскій, йжъ гды знаменїтый Кролѣвскій Бѣнкетъ ѡ(т)правовали, мѣсто пѣршеи потравы, ставлалы на злѣтой мѣсѣ трѣпною гѣловѣ чловѣка (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 941).

2. (який має колір золота) золотий, злотий, золотистий: Що Кролѣвичъ Теба(н)скій злоты(м) влосо(м) справиль Тѣжъ ты Фѣбе Патрѣномъ: бо(с) са дла ни(х) вслѣви(л) (Київ, 1632 *Євх.* 303); Фело(н) злотоглавѣ бѣлого квѣты злотыѣ бляха срѣбно злоцѣстая (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 52 зв.); Отхиль, пане, от уш твоих (!) злотих волосов, Слїш плач і крик наших жалосних голосов (1648 *Елег.* 152).

3. *Перен.* (прекрасний, чудовий) золотий, злотий: На в'зроснѣна дрѣвѣ, в' домоу Бжѣомъ плодови́тыхъ: Злотовїдне заквитноулы(х), всѣмъ знакоми́ты(х). Котрыѣ бы, злѣтый ѡвоцъ, с' сѣбе давали: И завше пожїтко(м) Црковъ ѡбмышлевали (Львів, 1609 *На Злат.* 2 зв.); Црковне Мззы в' спѣванїю цвїчѣне, Ннѣ ѡставте на фїлю пещѣне Жрѣдла крыштѣлне, Ємпирїйской вѣды: Злѣтой порѣды (Львів, 1642 *Бут.* 7 зв.);

(щасливий) золотий, злотий: И презъ ню [наоукѣ] члѣкъ, члѣкомъ са находить, Котрѣбую такъ наддеръ, Сты(є) поважають: Же злѣты(м) оуроженѣ(м) Єи называють (Львів, 1609 *На Злат.* 3 зв.).

Див. ще ЗЛАТЫЙ, ЗОЛОТЫЙ'.

ЗЛОТЫЙ², ЗЛОТИЙ, ЗЛОТЬ ч. (*грошо-ва единиця*) золотий: ива(н) глоде(н)скы(и) доброво(л)не зозна(л) то иже ѡ(н) прода(л) ролю свою грицевї сынови бры(н)циномоу. За м. зло(т). и за .с. злоты(х) доброво(л)не безъ жа(д)но(г) примѣушѣна (Одрехова, 1549 *ЦДІАЛ* 37, 16, 1); Єще за д. фа(с)ки гвѣзда кго(н)тового дале(м) злоты(х) деса(т) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 7); Свѣжи(н)ско(му) Прокѣраторови баво(л)нищѣ за зло(т) г̄ и гро(ш) деса(т) (Там же, 8); Стало жито по Рожде-

ствѣ Христовѣ заразы по два злотыхъ зъ накладомъ, а далей по копи (1636-1650 *ХЛ* 81); А далисмо за то осмнасте злоти(хъ) За Своє отпушенїє Грѣховъ (Синечола, 1648 *ЗНТШ* XIX, 8); **злотый литовский** – (*назва золотї монети литовського карбування*) литовський золотий: Миско Москал признал... ижемъ,... продал огород свой власный,... за певную суму злотых чотыри литовских (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 19); **злотъ полскій** – (*назва золотї монети польського карбування*) польський золотий: їзраилю жыдѣ за дрѣка(р)ню послѣ(д)нею ратѣ зло(т) сто по(л)скї(х) дали (Львів, 592 *ЛСБ* 1037, 64); **злотый червоний, червоный злотый** – (*назва монети, виготовленої зі золота високої проби*) червоний золотий: Взято... сыкгне(т)..., в которо(м) было шесть злоты(х) че(р)воны(х) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 51); хме(л)ни(ц)кїи ѡ(т) мѣста на два кро(т) сто тысячїи че(р)воны(х) злоты(х) данї дзавши... по(д) замостя по(т)ягнуль (серед. XVII ст. *ЛЛ* 180); **добрый злотый** – (*нефальшива, неїдрѣблена золота монета*) добрий (правдивий) золотий: з скринки таблї(ч)но(и) в це(р)кви выбраны(х) взелемъ добры(ми) зло(т) 190 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 1 зв.); **злый злотый** – (*монета, виготовлена із низкопробного золота*) неповноцїнний золотий: да(л) ми п(н) григоры(и) злы(ми) и до(б)ры(ми) зло(т) 70 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1051, 5а).

Див. ще ЗЛАТЫЙ, ЗОЛОТЫЙ².

ЗЛОХИТРНѢ присл. Підступно, злісно, хитро: maliciose, злохи(т)рнѣ, лукаво (1642 *ЛС* 262).

ЗЛОХИТРСТВО с. (*цсл.* з'єлохытрьство) підступність, лукавство, лицемїрство: И нынѣ бы годно то дчинити выздїтом и владыком ѡтступником, котрыє..., кнажат и панат рѣского народѣ своим злохитрьством, смертїю вѣчною, приведши их до костела западного римського (поч. XVII ст. *Вол. В.* 78).

ЗЛОХИТРЫЙ *прикм.* Підступний, криво-душний, лицемірний: Ты насъ вѣсвободиль зъ таёмной злохитрыхъ Ловець сѣти: и ѿ(т) прѣкрыхъ а тѣжкихъ слѡвъ пондрыхъ Намѣвцовъ ты насъ ратоваль (Вільна, 1620 *См. Каз.* 27 зв.); добрый живо(т) чѣни(т) члѣка мѡ(д)рого ве(д)лѡ(г) бѣа, и бѣглого в многи(х) рѣча(х), а непор(д)ный живо(т) злохитры(м) чѣни(т) члѣка (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 14 зв.); Еслижъ мѣсли ѡныѣ и оучѣнкомъ вѣполнить, тогда его злохитрый дѣволъ гѡбитъ, и за-трачаѣтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 809).

ЗЛОХУЛЕНІЄ *с.* (*цсл.* зълохоуление) хула, огуда: Гаждѣніе: Злохдлѣніе, ганба, нагабанье, злоречѣнье, пога(н)бе(н)е... Тѡежъ значи(т) што и хдлѣніе (1627 *ЛБ* 25).

ЗЛОХУЛЬНЫЙ *прикм.* Злоязыкий: Та(к)-же ты(ж), и стѣи... ѡпи ѡбѣчивши шали(н)-ство и блѣдосло(в)ство аріево... и(з) его помѡчники; моу(ж)не стѣли и(з) правослѣвны(м) црѣмъ кон'стантино(м) събравши(с) ѿ(т) далеки(х) странъ ѡбличивши злохоул'ного аріа проклѣл(и) (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 161 зв., на полях).

ЗЛОЦЕСТИЙ *див.* **ЗЛОЦИСТЫЙ**.

ЗЛОЦИСТЫЙ, ЗЛОЦИСЪТЫЙ, ЗЛОЦЕСТИЙ, ЗЛОЦЪСТЫЙ, ЗЛОЦЪСТЫЙ *прикм.* (*стп.* zlocisty) 1. Позолочений: пани братовая... речи нижей менованые... выбрала, а меновите: ...доломан адамашъковый чирвоный шаркарлатный, зъ кгузиками срѣбранными зълоцистыми (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 585); меновите взято... Сребра белого то естъ... // ...ложокъ среб(р)-ныхъ з гербами злоцисътыми тѣзино(в) чотыри (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-104 зв.); образо(к) на деревѣ рыты(и)... з срѣбе(р)-це(м) злоцѣсти(м) (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 5).

2. Злогистый, золотистый, золотавый: невесткамъ двом Вотце... и Гапце по ярмаку хвалендишовом из злоцестими потреби и по едамашко... да по злоцѣстом поесу (Чиги-

рин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 14); по(з)ваны(и) побра(л)... поясо(в) злоци(с)ты(х) три (Вѣнниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.); Хс бы(л) покѡрнымъ... не вѣ(ж)джалъ шѣстма конми, а в' карѣтахъ злоцѣсты(х) (поч. XVII ст. *Пчела* 31); Абовѣмъ Юно в' Емпѣрѡ злоцистымъ, Южъ запалила променемъ огнистымъ Лѣмпѡ нѡвѣю (Львів, 1642 *Бут.* 8 зв.).

ЗЛОЦИСЪТЫЙ *див.* **ЗЛОЦИСТЫЙ**.

ЗЛОЦЪСТЫЙ *див.* **ЗЛОЦИСТЫЙ**.

ЗЛОЦЪСТЫЙ *див.* **ЗЛОЦИСТЫЙ**.

ЗЛОЧЕСТИВЫЙ, ЗЛОЧЕСТИВІЙ *прикм.*

Злочестивый, нечестивый: Паматай // ...бо слыши(ш) што(с) дѣало оу старѡ(м) зѣконѣ. яко бѣ стѣи(и) караль лю(ди) злоч(с)тѣвы(х), мече(м), ѡгне(м), гѣдинами (XVI ст. *УЄ* № 29519, 35 зв.); і ро(с)поу(к)са ты(ж) яко юда, испѡлоу ты(ж) изъ нѣми злоч(с)тѣвѣи юдѣшгѣ аріане (Там же, 77 зв.); Пере(д) тѣмъ злочестѣвыми преслѣдѡвниками бѣли Царѣ, а ннѣ до Нбсѣ вынѡсѣтъ Блгч(с)тѣе (Київ, 1625 *Злат. Н.* 130 зв.); В першѣю сію Н(д)лю Пѡста, Црковъ Хвѣа оухвалила ѡбходѣти пѣматкѡ привѣрненогѡ Блѣгоч(с)тѣа, котѡрое пре(з) нѣкотѡры(х) злочестѣвы(х)... пѡлскихъ Цесаревъ... выгнѣніе, было оутерпѣло (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 76).

ЗЛОЧЕСТИВІЙ *див.* **ЗЛОЧЕСТИВЫЙ**.

ЗЛОЧИНЕЦЪ, ЗЛОЧИНЕЦЪ, ЗЛОЧЫНЕЦЪ *ч.* Злочинець, злочинник: а предсабы которе злодейство и розбои ѡ земли Волоского было, мы розказали старостамъ... такѡвых злочинцов, яко они зъ земли Волоское пойдѡт, стѣречи и перенемъши... к намъ их слѣти (Краків, 1539 *AS* IV, 203); ани подѣ то не подлегли, абыхмо яковыхъ колвекъ до везеня ратушного злочинцовъ прѣимовати, осажати и стеречи мели (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 3/I, 16); заправ'ды мо(л)чите, прок'лати, не блѡз'нѣте, злочи(н)цѣ, дале оузнаете заслѣпленѣе свое (XVI ст. *УЄ Трост.* 74); Вшелѣкѣй п'ѣаница, и вшетѣчникъ, и лих-

вѣръ, и драпѣжца, и... тымъ подобныѣ злочинци, не маюу части в цр̄(с)твѣ нб̄(с)номѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 659); Ани маеть пыта́ти [Пере(и)] ѿ грѣха(х) потае́ннѣишы(х) котѡрыя то́лько злочи(н)цо(м) самѣмъ сѣтъ призывоу-тые (Львѣв, 1645 *О тайн.* 89).

Див. ще ЗЛОЧИНЦА.

ЗЛОЧИНЕЦЬ *див. ЗЛОЧИНЕЦЬ.*

ЗЛОЧИННОСТЬ *ж.* Злочинність, злочинство: Злодѣйство: зло(ст), злочинно(ст), злочинство (1627 *ЛБ* 39); А ви(н)ныѣ и выстѣпныѣ вѣѣхати не допѣщены бѣдѣчи, в мѣстѣ застаюу, и на вѣрокъ Кроле(в)скѣй, злочинностамъ своѣмъ належѣчѣй, чекаюу (Київ, 1637 УЄ Кал. 305).

Див. ще ЗЛОЧИНСТВО.

ЗЛОЧИНСТВО *с.* Злочинство, злочин: А затымъ предса ѡное злодейство са множитъ, штож намъ дивно естъ, ижъ вы в повѣтехъ своихъ з ѡрадѣ вашого на таковыхъ, хтобы са мел злочинствомъ ѡбыходити, карана не чините (Петрків, 1538 *AS* IV, 130); Естли бы злоде(и) бы(л) по(и)ма(н) на злочи(н)стве а не в дому свое(м)... таковы(и) злоде(и) са(м) ѡдинъ мае(т)... каранъ быти (1566 *ВЛС* 105 зв.); Злодѣйство: зло(ст), злочинно(ст), злочинство (1627 *ЛБ* 39); то́тъ ѡ(т) свашчѣнства ѡ(т)дѣленъ бывѣаетъ... // ...котѡрый явнымъ злочинствомъ естъ помѣзанный (Львѣв, 1642 *О тайн.* 16 зв.-17); и повстѣлъ Іерѡвоамъ... и поднѣслъ войнѣ протѣвъ пѣнѣ своемѣ, а скѣпѣлиса до него мѣжеве никчѣмни, и сѣнови злочинства и перемогли протѣвъ Рѡвоамови сѣнови соломѡнови (серед. XVII ст. *Хрон.* 306).

Див. ще ЗЛОЧИННОСТЬ.

ЗЛОЧИНЦА, ЗЛОЧИНЫЦА, ЗЛОЧЫНЦА *ч.* (*стп.* zloczyńca) те саме, що **злочинець**: юре(и) козло(в)ски(и)... ѡповеда(л) и(ж) естли бы ѡны(и) злочи(н)ца грицко которого(ж) ко(л)векъ по(д)да(н)ного поволалъ и помо(ч)никомъ его бы(ти)... поме-ни(л) с ты(м) ѡ(н) ме(л) е(и) справе(д)ли-

во(ст) неѡ(т)воло(ч)ную вѣчини(ти) (Краків, 1554 *ЦДІАЛ* 181, 2, 120, 1, 1); хиба бы таковы(и) злы(и) ѡчино(к) слушне на жида во(д)ле и(х) права... было переведено то(т) злочи(н)ца жи(д) и таковы(и) мо(р)деръ ма бы(т) кара(н) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 57); И приехали есмо знову до Твердинъ, и туоу справу стороне у тому злочинцы поведиломъ (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/1, 459); Злодѣй: Злочинца, що зле чѣни(т) (1627 *ЛБ* 39); пп братия... абы бѣ(з) кари злочи(н)ца не зошолъ хотѣли го в куну... всадити (Львѣв, 1634 *ЛСБ* 1043, 40 зв.); они... сѣ повинности уряду своего зъ громадою заседши, злочинцу неякого Яска... на крадежи пойманого..., карати хотели (Володимир, 1640 *АрхЮЗР* 6/1, 532); Злочинца Malefactor (*Уж.* 1645, 20 зв.); *У порѣвн.:* И тотъ неогорненный, даль ся пойма́ти: // И бы злочинца, назадъ руки звязати (Львѣв, 1630 *Траг.* 161-162); Юсифъ... плакалъ... мѡвечи: Рахѣль Рахѣль ма́тко моѡ поглади а обачъ што се дѣетъ снѣ твоємѣ, ижъ во ѡбчѣй рѣки якѡ злочинца выданный и проданный естѣмъ в ѣ неволю (серед. XVII ст. *Хрон.* 61).

ЗЛОЧИНЫЦА *див. ЗЛОЧИНЦА.*

ЗЛОЧЫНЕЦЬ *див. ЗЛОЧИНЕЦЬ.*

ЗЛОЧЫНЦА *див. ЗЛОЧИНЦА.*

ЗЛУВЪСИОМИНАНИЕ *с.* (*цсл.* зълоувѣспоминание) злопам'ятність: ѡ(т)ложѣмъ ѡ(т) себе всакѣ злобѣ, гнѣвъ и ненависть клеветоу, лихоимание, стоудодѣяние пьянство, злѣвѣспоминание (1489 *Чет.* 29).

Див. ще ЗЛУПОМИНАНИЕ.

ЗЛУПАТИ *дѣсл. док. (стп. złupać)* (що) пограбувати, обкрасти: в гри(д)ни ѡ(к)на порѣбали // и (в) дву(х) де(и) комо(р) двѣри повырубова(ли)... и скрыню злѣпали (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 23-24).

Див. ще ЗЛУПИТИ, ЗЛУПѢЖИТИ.

ЗЛУПЕНЕ, ЗЛУПЕНЪЕ, ЗЛУПЕНЬЕ *с.* (*стп.* złupienie) пограбування, розбѣй: за

симъ позво́мъ о... злупене маетности его и о пограбене работниковъ его в суду // нынешнего кгородского Луцкого з вами очевисто мовити хочеть (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 244-245); ива(н) волото(в)ски(и)... зо(з)на(л) тыми словы и(ж)... ѿ(т)не(с)лъ есми по(з)-во(в) два... до места Паволочи... // ...ѿ злѹпене... и ѿ спале(н)є черемо(ш)ки замкѹ (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 39-39 зв.); а по томъ злѹпентю и (с)постѹщенню ме(с)го и замекъ ѿбычаемъ пога(н)ски(м)... на корень спалили (Там же, 41); Расхищеніе: Злѹпе(н)є, розшарпа(н)є (1627 *ЛБ* 106); есмо по́дани на злѹпѣньє и нево́лю, на смѣрть и на посмѣхъ всѣмъ наро́домъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 385); толко одного ксенѹдза Якуба... при костеле и его достаткѣхъ зоставил, и на то... зобравъшисє челоуѣка болшей пятдесят,... з домовъ своихъ на злупене костела поменого... до Затурецъ... нападши, а заставъши преречоного ксенѹдза... у костелныхъ дверей... на тымъже местѹ убили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 430).

◊ **злупене съ паненства див. ПАНЕНСТВО.**

Див. ще ЗЛУПЛЕНЕ.

Пор. ЗЛУПИТИ.

ЗЛУПЕНЬЄ див. ЗЛУПЕНЄ.

ЗЛУПЕНЬЄ див. ЗЛУПЕНЄ.

ЗЛУПИТИ, ЗЛУПЫТИ *дієсл. док. (стп.*

złupić) 1. (що, кого з чого) Злупити, пограбувати, обікрасти: грошей готовыхъ полшоста ста копъ литовское личбы... къ тому листовъ записныхъ на суму пенизей немалую, реестровъ и речей немало при немъ злупилъ (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 163); при томъ разбои, немало речей въ насъ поотнимали, побрали, зъ маетности нашеє, которую дей есмо на тотъ часъ при себе мели, насъ злупили (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 1/I, 16); увесь дворъ мой в Букойми и подданныхъ Букоємскихъ обычаемъ поганскимъ злупил и сплюндровал,

же згола ничего не зостало (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 8/III, 477); при которомъ то квалтовномъ наеханю на домъ, шкоды ему незносные починили и подданныхъ Клетинскихъ зо всей худобы злупыли (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 223); окно склянное выламали и церковь злупили, коберца и иншие речи покрали (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 491); костель тамошний, дѣры вырубавши, злупили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 563); *Образно:* горкая работа зо всего доброго тебе злупила и... спустошила, умалила (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1025);

(кого з чого, що, що з кого) (*знявши, пограбувати*) злупити, здерти: служебни(к) пна данила петровича... с товаришо(м) а помо(ч)нико(м) свои(м) пилипо(м) погони(в)ши мене на доброво(л)но(и) дорозе... ѿ(д)норадо(к) мура(в)ски(и) шары(и) з шнурами з мене злупи(ли) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 50); Наперве(и), [с] самого пна ро(т)мистра при то(м) зби(т)ю злуплено делию бу(р)на(т)ную, по(д)шитую (Житомир, 1584 *АЖМУ* 119); ѿни... злѹпили де(и) з ме(р)твого жѹпа(н) люньски(и) сини(и) (Луцьк, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 72 зв.); то(т) же пнѣ янѣ... с то(г) тимоша сѣкню злѹпи(л) и пое(с) з мѣ(ш)ке(мъ) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 14); А они се на неѿ порвѣли,... и злѹпили еѿ з шѣты (серед. XVII ст. *Хрон.* 60);

(кого) (*відняти що-небудь хитрощами*) злупити, обібрати: Ѽ(т) коуплѣ и лако(м)ства походи(т) сребролюбство, ли(х)вою злоупити кого: и ло(ж) сплѣтати (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 290 зв.).

2. (кого з чого) (*позбавити права володіти чим-небудь*) відібрати, відняти (що в кого): княже арцьбискѹпа Ризского, кровного нашего з достоинности его рушили и своволне зложили, а з маетности злѹпивши, ѿ везеньє взяли (Вільна, 1557 *AS* VI, 22); И повторе вашу милость... покорне прошу, абы тотъ убо-

гій архимандритъ Печерскій, невинне обел-
жонный и злупленный, ласкаве и прудко отъ
вашей милости... былъ отправенъ (Дубно,
1575 АСД IV, 17); тые котóрые з' афанасіемъ
были, частью соуть з' дóбръ всѣхъ злоупле-
ни, част'ю з' зе(м)лѣ вѣволани,... частью
на дорóзѣ помордóвани (Острог, 1598-1599
Апокр. 119 зв.); А того чи запаметаль еси:
кто митрополита злупиль зъ его власныхъ
добръ аръхиепископскихъ? (Володимир,
1598-1599 Відп. ПО 1063); ω то прóсь, того
жада(и), абы(с) з' власности вшелякою мóглъ
быти злѣплѣны(и), а наги(и) // нагого Іс̄ Х̄а
наслѣдовати (Київ, 1623 Мог. Кн. 26-26 зв.);

*перен. (позбавити чого-небудь притаман-
ного) відняти, забрати:* А та(к) ю розбїли и
злоупили з оны(х) еи богаты(х) оубїровъ...
то е(ст) оноую невїнно(ст)... бе(з)грѣшно(ст)
(Львів, 1585 УЄ № 5, 303 зв., на полях); По
Міхайлѣ настѣпїл' звѣроиме(н)ный Лев' Ар-
менин', котóрый повтóре на Образы войнѣ
по(д)нѣслъ, и Цр̄ковъ з' присѣжноѣ ей оздó-
бы злѣпїлъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 77); ω(н)...
слезáми гѣстými частó заливалъса, жáлдю-
чи же з ненависти шата(н)скои стáл'са злѣ-
плѣны(и). Нарѣка(л) те(ж) же в' оно(и) по(д)-
дáности котóрою ср(д)це свое холодїлъ, жи-
вота доко(н)чїти го(д)ны(м) са не сталь
(серед. XVII ст. Кас. 53 зв.); зъ славы злу-
пити *див. СЛАВА.*

◊ зъ цноты (паненское) злупити *див.*
ЦНОТА.

Див. ще ЗЛУПАТИ, ЗЛУПѢЖИТИ.

ЗЛУПЛЕНЄ *с.* Те саме, що злупене:
злуплене маетностей ваших з веселем есте
приняли, вѣдаючи, иж маете лѣпшую в собѣ
маетност на небѣ (Вільна, 1600 Катех. 79).

Пор. ЗЛУПИТИ.

ЗЛУПЛЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.*
Пограбований, обікрадений: Передъ урядом...
становши,... его мл. ксендзъ Бернатъ Кгри-

бовский,... и его мл. ксендзъ Ерій Копы-
ловский // ...заставшы кляштор... и костел
Божый спрофанованный, злупленный,... зано-
сили манифестацию свою (Гоща, 1649 Арх
ЮЗР 3/IV, 57-58).

ЗЛУПЛЮВАТИ *дієсл. недок.* Білувати:
Цр̄ковъ по(д) Рїмским' Папежом', не єсть дá-
лей цр̄ковью; áле Рѣчью посполїтою якбю(с)
людскою... Стадомъ єсть, котóрое пастѣхъ
їожъ до крóви выдóбиваетъ, стриже́т', и ѓв-
шемъ скóблїть, ѓвшемъ злѣплюваетъ, и за-
биваетъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 Прич. отех.
11 зв.).

Див. ще ЗЛУПИТИ.

ЗЛУПОМИНАНИЕ *с.* (цсл. зълоупоми-
нание) злопам'ятність: пытають... ѓсоужѣ-
ния клеветы злоупоминания (1489 Чет.
366 зв.).

Див. ще ЗЛУВѢСПОМИНАНИЕ.

ЗЛУПЫТИ *див. ЗЛУПИТИ.*

ЗЛУПѢЖИТИ *дієсл. док. (стп. złupieżyć)*
(кого) пограбувати, обікрасти: пра́ци своѣ...
оуважаймѡ, ежелиємѡ не скрївдили оубóго-
го, если хдїны не злѣпѣжили, если по(д)-
дáного не зграбїли (Київ, 1637 УЄ Кал. 730).

Див. ще ЗЛУПАТИ, ЗЛУПИТИ.

ЗЛУЧАТИ *дієсл. недок. 1.* (в що) (*поєд-
нувати разом, створювати одне ціле*) злу-
чати, з'єднувати: К томѣ еще му(ж) и(з)
женою, котóрыхъ самъ бо(г) наперед' про-
зираєть з далéка, а потомъ словомъ свои(м)
всетворїтелны(м), чере(з) слуги цр̄ковные
злучаетъ въ едно тѣло (Острог, 1587 См. Кл.
14 зв.); Тымъ спóсобомъ // единость, котóраа
єсть нероздѣльна, в' Тр(о)ци ро(з)ширáемъ,
и Тр(о)цѣ котóраа оумѣншона быти не мó-
жетъ, в' единость злѣчáемъ (Київ, бл. 1619
Аз. В. 17-18);

перен. (що) (зближувати, духовно єднати)
злучати, з'єднувати: Претóжъ хто Бга мї-
лдетъ, з' тымъ и Бгъ любóвь свою злѣчáетъ
(Вільна, 1627 Дух. б. 140); Скóтки еи за(с)

свѣтъ, дшѣ питати, посилати, и в ласце бжой заховати, страсти оумерщвлати, ср(д)ца челоуѣческїе зъ Бгомъ злѣчати (Львїв, 1645 *О тайн.* 47).

2. (сполучати, змішувати що-небудь) з'єднувати: Раствораю: Змѣшю, злѣчаю, растворяю вино зъ водою (1627 *ЛБ* 106).

3. (що) (сполучати, поєднувати) з'єднувати: И, Сюзъ есть злѣчаючїи дрѣвїи части слова (1627 *ЛБ* 44).

Див. ще **ЗЛУЧИТИ**.

ЗЛУЧАТИСЯ, ЗЛУЧАТИСА дієсл. недок. 1. (змішуватися з чим-небудь) з'єднуватися: Абовѣ(м) яко двѣ рѣчи подобни барзо са проу(д)ко злоучаю(т) яко вода з водою а желѣзо з желѣзо(м) та(к) ты(ж) двѣ рѣчи противны жа(д)ны(м) спѣсобоу стати не могу(т) (Львїв, 1585 *УС* № 5, 112 зв., на полях);

(з чим) (суміщатися, поєднуватися) з'єднуватися: в то(т) ча(с) оумѣтно(ст) и бѣгло(ст) соу(т) дѣбрыми кды з цнѣтою са злоучаю(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 211 зв.); ѡста твои зъ рѣзвѣомъ нехайса злѣчають, Жаль за грѣхи, и Сповѣдъ, нехай едностъ мають (1625 *МКСВ* 133); Съчетаваюса: Злѣчаюса, общю, сполкю (1627 *ЛБ* 130); Вѣла зъ рѣзвѣом(м) нехайса злѣчають, Нехай памати зъ хѣтю помагають (Львїв, 1631 *Волк.* 29);

(до кого) (приєднуватися) злучатися (з ким), прилучатися (до кого): Хто милует Христа, на прелестъ не ходи, и во терпѣній ѡному угоди. Остатнїи вѣки, але ты спасайся и до папѣжской кѣпы не злучайся (к. XVI ст. *Укр. п.* 85).

2. (наруватися) злучатися: Хтѣса злѣчають зъ вшѣтѣчницею, однїмъ тѣломъ есть з нею (Вильна, 1627 *Дух. б.* 166); Слоуко Влакеїа, берѣтса ѡ(т) рїбы Влакої зовѣмои, котѣраа Гдїи са злѣчае(т) нелатве росхѣди(т)са, а непожитѣчна нѣнацо (1627 *ЛБ* 158); З мѣжчїзноу не злѣчайса злѣченїемъ невѣсти(м) бо брїдкостъ есть: тако(ж) ани

жаднымъ быдлатемъ: ани тѣжъ невѣста скоты (серед. XVII ст. *Хрон.* 122).

Див. ще **ЗЛУЧИТИСЯ**.

ЗЛУЧАТИСА див. **ЗЛУЧАТИСЯ**.

ЗЛУЧАЮЧІЙСА дієприкм. у знач. ім. Вірний, -ого: Якъ мѣвить Ап(с)ль: злѣчаючїйса зъ Г(с)демъ, ѡдїнъ дхъ зъ нїмъ есть (Вильна, 1627 *Дух. б.* 84).

ЗЛУЧЕНЄ, ЗЛУЧЕНЬЄ, ЗЛУЧѢНЄ с. (стп. злѣчение) 1. Об'єднання: Яко(ж) и те(н) привиле(и) на злѣче(н)є є(д)ности зє(м)ли кїє(в)ское даны(и) и(ж) по(л)скими литерами є(ст) написа(н) просимы его кролевское мл(с)ти жебы по руску бы(л) преписа(н) (Київ, 1571 *Возн. Іст.* фотокоп. 34); Бо що за сполѣчно(ст) мѣже быти справе(д)ливости з неправостою... // ...а чо(ж) са иншого сподѣвати мае(т) с того злоучѣна, едно скажѣна а знищена себе само(г) яко слѣбшеи стрѣны (Львїв, 1585 *УС* № 5, 112 зв.-113, на полях); Съвокѣплѣнїе: Скѣплѣ(н)є, злѣчѣ(н)є (1627 *ЛБ* 126); Съчтанїе: Поровна(н)є, сполкова(н)є, схѣдка, злѣченье (Там же, 130).

2. Поєднання, єднання: А мѣжи иншими члѣкъ найболшими дѣрами... почтѣный бѣдѣчи, мѣгль былъ непрерыване зъ Бгомъ в ѡсобливо(м) злѣченю... пребывати (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 176).

3. Парування: Пѣсть старїхъ ѡкраса, а злѣченю малжѣнскомѣ есть стѣро(ж) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 160); Съвокѣплѣнїе, смѣшенїе: Брачны(и) сюзъ, злѣче(н)є малже(н)ское, албо звѣзо(к) малжѣнскїй кѣ спѣлномѣ животѣ (1627 *ЛБ* 167).

4. Одруження: Что есть бракъ, албо малжѣнство... Малжѣнство есть тайна пре(з) котѣрю мѣжскаго полѣ и жѣнскаго стаѣтса за благословѣнїемъ црковнымъ злѣче(н)є (Львїв, 1642 *Жел. О тайн.* 17); а даѣтъ сакраментъ малжѣнства с(г): такѣвю ласкѣ малжѣнкомъ: напро(д) ижъ злѣченье ихъ котѣрое в вшѣтѣчникахъ есть брїдкостю и грѣхомъ

смертѣлны(м), ѥмже сѣдитъ Бг̃ъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 927); **Ω**(т)то(л) даѣтса знати, же якъ слово Бж̃еє ω(д) тѣла Хво̃го, и якъ Х̃с Пан̃ъ ω(т) Црк̃ви своѣи нѣгдыса не ω(т)лѣчаѣтъ, такъ малжѣнокѣве по злѣченю себе пре(з) станъ малжѣнскій нѣгдыса ро(з)лѣчати не могѣтъ (Там же).

Див. ще **ЗЛУЧЕНИЕ**.

Пор. **ЗЛУЧИТИ**.

ЗЛУЧЕНЕСЯ, ЗЛУЧЕНЬЕСЯ с. (*смп.* złączenie się) зв'язок, з'єднання: якъ на фундаментѣ держитса иное каменье, и онъ ихъ въ томъ з'єднѣно и злученюся держитъ, такъ и церковь, то есть вѣрные люде, на одной и тойже вѣрѣ polegши, межи собою держать злученьеса и з'єднѣнье (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 378).

Пор. **ЗЛУЧИТИСЯ**.

ЗЛУЧЕНИЕ, ЗЛУЧЕНІЕ, ЗЛУЧЕНІЄ с. **1.** Те саме, що **злучене** у 1 знач.: але иже бы тоє ма(л)же(н)ство не внима(л) кто не бе(з) причины пожиточной рѣчи хр(с)тїя(н)-ской дчинено, имае(т) г(с)п(д)ръ на(ш)... // ...ми(р) вѣ(ч)ныи и прїязно(ст) и... оброны злѣченіе с кралє(м) его мл(с)тїю записати (Люблін, 1506 *Cost.DB* 441-442); Где его милост, себе за наболшую шкоду подкладаючи, ознаямил то, наперед, иж привилей земьскій волынский всим... обавателем земли Волынское на волности и права их... на сойме валном ковельском при злученію унии земли Волынское с коруною полскою даный (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 125); А штѣ нѣкоторые мѣвають, Пре(з) Сна, тѣды пре(з) тѣю препозицію **Ω**(т)цы **Ст̃и**и роздѣмѣютъ злѣченіе // истности, тѣ есть... тѣжство на тѣры Дха Ст̃го з' Сномъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 143-144).

2. Те саме, що **злучене** у 2 знач.: а х̃с называе(т)са бра(к) свѣтлости дѣла и любве которю мае(т) до на(с)... але браку... многы а ро(з)личныи црк̃ве пока(з)уетъ ко сло-

вѣ и бгоу злѣченіа и є(д)ности (к. XVI ст. *УС* № 31, 169); молитва... естъ злѣченіемъ и з'єднѣнїемъ людєй з' Бгомъ (Київ, 1634 *МКСВ* 132);

(*надавання певного положення пальцям*) складання: Абѣвѣмъ злѣченіемъ тро(х) палцовъ поспѣлѣ, тѣестъ великого и малѣго, и трѣтего што подле малѣго, исповѣдѣтса таємница бж(с)твѣнныхъ тро(х) ипѣстасєй (Київ, бл. 1619 *О обр.* 69).

3. Те саме, що **злучене** у 3 знач.: Пйшѣтъ дрѣгїи ижбы заразо(м) пре(д) костеломъ злѣченіе ставїль, што есть неслѣшнє, То є(ст) по венчанїи жѣнихъ з невестою велє(в) пре(д) це(р)ковью спа(т) (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 50); З мѣжчїзною не злѣчїйся злѣченіемъ невѣсти(м) бо брїдкость єсть (серед. XVII ст. *Хрон.* 122).

4. Те саме, що **злучене** у 4 знач.: а на то тыи то послове... листы дадѣ(т), на которыи дє(н) и мѣсто того ма(л)же(н)ства злѣченіе має(т) быти и доконатиса (Люблін, 1506 *Cost. DB* 441):

Див. ще **ИЗЛУЧЕНИЕ**.

ЗЛУЧЕНИЕ *див.* **ЗЛУЧЕНИЕ**.

ЗЛУЧЕНІЕ *див.* **ЗЛУЧЕНИЕ**.

ЗЛУЧЕНЬЕСЯ *див.* **ЗЛУЧЕНЕСЯ**.

ЗЛУЧЕНЬЕСЯ *див.* **ЗЛУЧЕНЕСЯ**.

ЗЛУЧИТИ, ЗЛУЧЫТИ, ЗЪЛУЧЫТИ

дієсл. док. 1. (кого з ким, що, що з чим) (*зі-брати разом, поєднати в одну групу*) з'єднати, об'єднати: пребѣ(в)ши падѣ(м) рѣкѣ во(и)-ско свое с катѣлюсовы(м) злѣчи(л) (1582 *Кр. Стр.* 44 зв.); ѡвє(ч)кою бовѣ(м) боудѣчи,... з лїчбы того(ж) стада,... блоукѣючися заблѣдїла,... шожъ тєды ѡпоустївъ ли єе жѣбы вѣчне згїбла: жа(д)ною мѣрою, але позыскаль и з' и(н)шими злѣчївъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 28); Прѣгнѣлє(м)... познати: и ѡбачити, если бы се могла вїмы(с)лити дорѣга, вси црк̃ви Хв̃ы до правдївои стародавной єдности злѣчїти (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.*

отех. 5); рад̄д̄итесь м̄ченицы... вы нн̄ѣ... з' орлами Нб̄(с)ними; сла̄вни и зл̄дч̄ени, и сам̄имъ Бг̄омъ на то спор̄ажени (Чернігів, 1646 Перло 49 зв.);

(що) (об'єднати під одним управлінням, володінням) злучити, з'єднати: то(т)... прилеглыє в сус̄дстве нар̄бды мо(ц)ю прим̄си(л) до по(с)луше(н)ства, и злучи(л) вси(х) якобы в одну монархию (1582 Кр. Стр. 25); село..., Кустовци,... кгвалтов̄не отняль и ку той же слободѣ, новоназваному Пыкову, привернул̄; и то все посполу злучиль (Житомир, 1611 АрхЮЗР 6/І, 377); Тб̄и Монома̄х' Всеволод̄ови(ч)... Кн̄зства Рус̄скіи роз̄брании зн̄ов̄ д̄ѣлностю своєю в' єдно спойль и зл̄дч̄иль, и до єдиновлад̄ства постар̄ом̄ привѣл̄ (Київ, 1623 МІКСВ 69); два Коршовцы подле себе были: оденъ церковный, а другой ихъ дедичный, которые..., в одно месце злучоны суть (Луцьк, 1625 АрхЮЗР 1/VI, 560);

(що з чим) (додати розрізнені частини, створюючи цілість) долучити, з'єднати, об'єднати: Учини(л) є(с)ми пе(р)шии книги геофиле ω все(м) што почина(л) іс̄ чинити и о(у)чинити. Ѡка(з)ує(т) ту(т) и(ж) ты(и) книги маю(т) быти злучены с пе(р)шими котори писалъ лука св̄ты(и), то є(ст) абы ωповѣдали евангелію (II пол. XVI ст. КА 1);

перен. (кого, що з чим) (зблизити, духовно поєднати) злучити, з'єднати: И вс̄ѣ тые хотяи розлучей отъ себе м̄стцами и часами, духомъ и в̄рою такъ споени и злучени суть, же одну нерозд̄ѣльную каѳолическую або повшехную становають церковь (1603 Пит. 24); нашъ Іс̄ Х̄с̄ для тог̄ω пришл̄тъ жѣбы... оп̄ат̄ь оучинил̄ дш̄д̄, ... зл̄дч̄ивши ей з' Дх̄омъ своїмъ Бо(з)скимъ (Вільна, 1627 Дух. б. 34); А тое непросотъ схот̄ѣлъ учинити: Але впрод Бозство съ чловеченствомъ злучити (Львів, 1630 Траг. п. 166); Х̄с̄ Пан̄'... зл̄дч̄ил̄ розносто̄а̄чих', а з об̄б̄ѣх' єдино оучини(л) (Київ, 1637 УЄ Кал. 491);

(кого до кого) привернути, прихилити; навернути: тб̄и на(с) в' соб̄ѣ само(м) нас̄ади(л), и зл̄дчи(л) до себе (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 208 зв.).

2. (що, що з чим) (нерозривно приєднати, сполучити) з'єднати, сумістити: тые слова ...зл̄дч̄или мб̄чно, и зв̄з̄али кр̄ѣпко пера(з)д̄ѣлн̄ю сил̄в вла̄сть и єдностъ (Острог, 1587 См. Кл. 10); Толк и разум о всем порядку церкви православное, до всего ц̄ѣлого року в слов̄ѣх разд̄ѣленых, обходячи круг годишный, наедно злучити надлежит (1608-1609 Виш. Зач. 204); доужость бов̄ѣмъ з рб̄з̄момъ ч̄лка быти выображае(т) а з' глоуп̄ство(м) злоучена бб̄уд̄чи зв̄ѣра б̄е(з)словесного быти значить (Острог, 1614 Тест. 142);

(що, що з чим) (сумістити дві речі в одну) з'єднати, об'єднати: А умоцованый стороны позваное поведиль, ижъ дей тое справы сама сторона местцемъ и часомъ и однимъ обжалованемъ злучивши, на двое розум̄ѣти и особливою ее называти не можетъ, бо єсть одна (Володимир, 1594 АрхЮЗР 1/І, 408); А ижъ Іосифъ Веляминъ Рутскій справу свою зъ справою братиі монастыра Виленского злучоную м̄ѣл̄, ... моцъ зуполную на зыскъ и страту соб̄ѣ даную, просиль (Володимир, 1608 АСД VI, 116);

(що з чим) (одночасно сполучити) з'єднати, поєднати: И злучивши Т̄ѣло съ Кровію, комоникують; и благодаривши, отпустъ чинять (1603 Пит. 77); Цр̄ковъ ст̄а̄л т̄ѣе Сакрамента споль зл̄дч̄ила, Кр̄щ̄еніє, и Миропомазаніє (Львів, 1646 Зобр. 43 зв.).

3. (що) (скріпити частини в одне ціле) з'єднати: Нам̄ѣтъ цр̄к̄овный такъ оучиниш̄... П̄ат̄ь опон̄ъ б̄д̄д̄ѣтъ спина̄ны одна з др̄в̄г̄ою, и др̄в̄г̄а̄л п̄ат̄ь такъ же зл̄дч̄оны б̄д̄д̄ѣтъ (серед. XVII ст. Хрон. 103); Дб̄лгостъ в̄ѣка одного б̄д̄д̄ѣтъ м̄ѣла л̄ локб̄тъ, а ширб̄костъ чотыре равна б̄д̄д̄ѣ м̄ѣра вс̄ѣхъ в̄ѣк̄ъ. З котб̄рыхъ п̄ат̄ь стагнеш̄ ωсобно а шестъ зл̄дч̄иш̄ь одн̄ з др̄в̄г̄ою (Там же);

(що) (розмістити в певному порядку) по-дати: тыи языки такъ злѣчилисмо и поря(д)-комъ положилисмо // Абысь напотымъ жадного не потребова(л) тлѣмача (к. XVI ст. *Розм.* 2 зв.-3).

4. (шо в що) (стати однією сім'єю, породичатися) з'єднатися, поєднатися: прѣдкѣве В.М. обдѣвѣхъ висоцеслѣвныхъ Фамілій в одно злѣчѣныхъ,... и по смѣрти не оумираючи живѣтъ (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 4 нenum.); клейнѣты, знаменітыи, яснѣ, выражають цнѣты, Двохъ презѣцныхъ Фамілій, в одинъ домъ злѣчѣныхъ (Єв'є, 1616 *На г. Волов.*, тит. зв.).

5. (що) (виконати математичну дію додавання) додати: а за ты(м) вли(в)ковы(м) право(м) з ы(с)то(т)ною сѣмою пе(в)ныє зы(с)ки и презы(с)ки злѣчи(в)ши всѣ(г) сѣмою ѿди(н)-на(д)ца(т) со(т) золоты(х) по(л)ски(х)... заплати(л) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 28); признаваю... ижъ ми ѿ(т)да(л) тр(и) побо(ры) ...па(н) во(и)те(х)... ѿ(т) члѣвка пяти загоро(д)нико(в) по гроше(и) десяти по(л)ски(х) а ѿ(т) трына(д)цети ѿбоги(х)... по чотыри по(л)ски(х) ѿ(т) кола млыново(г)... по гроше(и) два(д)це(т) чотыри по(л)ски(х) што все злѣчившы ѿ ѿ(д)нѣ смѣѣ чини(т) за тые три поборы золоты(х) ше(ст) и г(рш) деве(т) по(л)ски(х) (Вінниця, 1613 *ЦДІАЛ* 181, 2, 3149, 1); што все злѣчившы въ ѿ(д)ну суму ѣчини(т) за шесть поборовъ золотыхъ по(л)ски(х) двана(д)ца(т) (Вінниця, 1614 *ЦДІАЛ* 181, 2, 3149, 2).

Див. ще ЗЛУЧАТИ.

ЗЛУЧИТИСЯ *див. ЗЛУЧИТИСЯ.*

ЗЛУЧИТИСЬ *див. ЗЛУЧИТИСЯ.*

ЗЛУЧИТИСА *див. ЗЛУЧИТИСЯ.*

ЗЛУЧИТИСЯ, ЗЛУЧИТИСА, ЗЛУЧИТИСЯ, ЗЛУЧИТИСЬ, ЗЛУЧИТИСЯ, ЗЛУЧИТИСЯ *дієсл. док. 1.* (з ким, з чим) (*приєднатися до кого-, чого-небудь, долучитися*) злучитися, об'єднатися: лечь имъ о то идетъ, и то ихъ болитъ, ижъ се владыкове

злучили съ костеломъ светымъ Римьскимъ, где наука и побожность християнська цвите (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 236); Икономѣхи, то есть образоборцы злѣчивъшиса зъ богоборцы Жидѣми, и зъ Махометѣны, оучиніли великое преслѣдованіє Цркви Бжѣй (Київ, бл. 1619 *О обр.* 31); козаки, з неприятелемъ крыжа светого злучивъшыся, а маєтности так его кор. мл., яко и шляхецькие, мечем и огнем плюндруючы, кгда и до маєтностей вышей менованых... тотъ-то неприятел прышол,... а господаровъ трох забилъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 62); также зъ гультайствомъ рознымъ и хлопами свовольными злучивъшысе,... впрод войско квартяное здрадливе знесъли, гетьмановъ до везеня побрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 394);

перен. (з чим) (*зблизитися, духовно поєднатися*) злучитися, з'єднатися: жебы са равнѣти и злѣчѣти мѣглъ зъ дѣброю Бо(з)скою натѣрою, зъ лаго(д)ною стою лѣски справою (Вільна, 1627 *Дух. б.* 221).

2. (з чим і без додатка) (*нерозривно поєднатися*) з'єднатися, суміститися: двѣ натурѣ божества и человекства, во едино злучившыся, посполу терпѣли (1603 *Пит.* 41); Вѣдъже, жебы суровость справедливости злучиласе зъ легкостію милосердія и жебысмы до каранья такъ сквапливыми быти не здалися, даемо часъ до упаметанясе по обвѣщеню отъ насъ ему учиненымъ дней шесть (Володимир, 1608 *АСД* VI, 120); гѣло(с) Снѣвнѣй крѣпостію Бо(з)ства его по(д)нѣль ихъ, котѣры(и) мѣшкаючи в' тѣлѣ своемъ, и злѣчившиса зъ нимъ, не премѣнно ѿбоими в' единѣй ипостѣси, и единымъ ѿбразо(м) нераздѣлімо... трѣваючій (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 125); Желиборскихъ двѣ косы в' кѣпѣ са злѣчили, Дла тѣго, абы волкѣвъ драпѣжныхъ гѣбѣли (Львів, 1645 *На г. Жел.* тит. зв.).

3. (з чим) (*стектися, злитися*) злучитися, з'єднатися: Мѣре вѣторое ѣсть во Александрій

котóрое розлило́се а́жь до сікілѣи и злѣчи́лосе з трѣтіймъ мѡре́мъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 6 зв.); Трѣ́тє мѡре... такъ се розлива́ючи, злѣчи́лосе те(ж) з' Акі́лно́мъ (Там же).

4. (з чим) Поро́дичатися: Злѣчи́л'са не-смертѣ́лноѡ пама́ти, Дѣ́дъ В̄м(с)... з' домо́м' знамені́тым',... П̄но́в' Го́рскихъ... Злѣчи́лса и Брат' В̄м(с)... Хорѡ́жій Орша́нскій з' До-мом' старожи́тним'... Сангѡ́шковъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 6).

5. (з ким) Злучи́тися, спарува́тися: тая унѣ́я подобная тымъ муже́мъ, котóрыи предъ пото́помъ злучи́лись... и сынове Си́фовы з дочка́ми Каино́выми надъ запо́вѣдъ Бо́жію,... за што́ были пото́мъ кара́пы и погину́ли (бл. 1626 *Кир. Н.* 17); е́сли бы хто́ зчѡ́желожи́лъ з же́нѡю дрѡ́гою смѣ́ртыю неха́й оумрѣ́(т) и чѡ́жолѡ́жникъ и чѡ́жолѡ́жница, хтѡ́бы з быдла́те(м) и звѣ́ра́темъ мѡ́жь а́бо жона́ злѣчи́лса смѣ́ртыю неха́й оумре́тъ, звѣ́ра те́жь за́бїте (серед. XVII ст. *Хрон.* 123).

Див. ще **ЗЛУЧАТИСЯ.**

ЗЛУЧЫТИ *див.* **ЗЛУЧИТИ.**

ЗЛУЧЫТИСЕ *див.* **ЗЛУЧИТИСЯ.**

ЗЛУЧЫТИСЯ *див.* **ЗЛУЧИТИСЯ.**

ЗЛУЧѢНЄ *див.* **ЗЛУЧЕНЄ.**

ЗЛЫ *див.* **ЗЛЫЙ.**

ЗЛЫДЕННИКЪ *ч.* Злидар, злидень, *диал.* злиденник. Вл. ос. н.: Хве(с)ко Злыде(н)никъ (1649 *РЗВ* 313); Юско Злыде(н)ни(к) (Там же, 381 зв.).

Див. ще **ЗЛЫДЕННЫЙ.**

ЗЛЫДЕННЫЙ *прикм. у знач. ім.* Злиденний, -ого. Вл. ос. н. Ничыпо(р) Злыде(н)ны(и) (1649 *РЗВ* 313).

Див. ще **ЗЛЫДЕННИКЪ.**

ЗЛЫЙ, ЗЛИЙ, ЗЛІЙ, ЗЪЛЫЙ, ЗОЛЬ *прикм. 1. (про людину) (сповнений злості, ворожості)* злий, недобрий: е́сли вы зли есте́ а в̄мѣ́те добрыи да́ры дава́ти с̄но́мъ ваши(м) б̄льше пакъ ѡ́(т)ць ва́шь котóрыи е́(ст) на небесе́(х) дае́тъ добра́а проса́щи(м) оу него́

(1556-1561 *ПЄ* 39 зв.); И гра́мматику през сво́их учне́въ з дру́ку выда́лъ в друка́рни гре́цкого и словенского пи́сма розмножи́лоса, чо́го нѣ́где в руском наро́дѣ не бывало, яко́ ся окрести́ли, и не учили́ся, то́лько церкѡ́ви будова́ли, котóрых им злы́е сусѣ́де зара́з поспусто́шили (Львѡ́в, 1605-1606 *Перест.* 43); Я́къ си́лен госпо́дь по зломъ ца́ри добро́го да́ти сына́ то́гож а́хаза! (поч. XVII ст. *Вол. В.* 98); Лѡ́кавы́й: злы́й, хитры́й, превро́тный, лю́тый, фалши́въ, или превро́тникъ, зо́ль (1627 *ЛБ* 59); Е́сли з' до́брого ста́лса злы́мъ члѣ́къ пе́ршій, Вто́рый все́ то ѡ́(т)мѣ́нилъ дѡ́вола стѣ́рши (Київ, 1632 *Євх.* 303); Не за́йзрѣ́мо злы́мъ лю́демъ, а́нѣ́ за́видмо́ тымъ ко́торыѣ... незбо́жности по́лнать (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 85); ехсета́, змѣ́я, я́зя, же́на зла (1642 *ЛС* 186);

(сповнений гніву) злий, сердитий: То́го жъ ро́ку и посель ту́рецкий ишо́лъ чере́зь Хмелни́къ, и товма́чъ кро́левский Кады́ша лантвѣ́йта бивъ, а райцы́ ся похова́ли: бо злы́й барзо́ былъ (1636-1650 *ХЛ* 78); Нѣ́мцы ста́ли фе́враля 9, але́ злыи, же́ увесь Хмелни́къ затрѡ́жили, и рѣ́дко хто́ ся одержа́лъ: все́ мещане́ уте́кли прочь (Там же, 81);

злочинний: покра́дши конѣ́ и пине́зи с прода́нья збо́жья... злы́й // чо́ловекъ кривду́ мне́ чини́тъ и потво́ряе́тъ (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 281-282); **злы́е лю́ди** *див.* **ЛЮДИНА;**

поганий, несумлі́нный, нечесний: Подо́бенство́ е́в(г)листа́ выпи́соуетъ ѡ́ виногра́дѣ з'лы́(м) робо́тникомъ на́ятымъ, и ѡ́ да́ни це́саревѡ́и (1556-1561 *ПЄ* 174); пи́сано бо е́(ст) злы́(и) лѡ́кавы́(и) лѣ́нны(и) ра́бе, почто́ не ѡ́(т)да́ сре́бро моѡ́е то(р)жни́ко(м) (Львѡ́в, 1587 *ЛСБ* 87, 2 зв.); то́тъ е́(ст) сло́уга а́бо ра́бъ злы́й, котóрій прѣ́на(в)ши ма́е(т)ности па́(и)на́ сво́его, а ма́(р)не́ его́ оу́трати́ти на ле́да-чи(м) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 158); Прѡ́чее́ Бра́тїе́, з' Ап̄(с)ло́мъ мо́влю, сте́режи́теса ѡ́(г) псѡ́въ, сте́режи́теса ѡ́(т) злы́хъ дѣ́лателѣ́й, ...а́ держа́теса́ Ха́ голо́вы Цр̄кѡ́ве (Київ,

бл. 1619 *О обр.* 181); Я... справе(д)ливимъ и неѡблаганымъ на не(д)балы(х) злы(х) дѣла-теле(и) вседе(р)жателя сѡдомъ,... еслибы якое не(д)балъство ѡколо паѡкъ... пошля-ковано, и при(с)то(и)не показало было... шкодою и зарѡкою другихъ таковы(х) по(л)-тори тисечи золотыхъ... што го(д) чинити повинни бѣдѣтъ (Київ, 1622 *ЛСБ* 486, 1 зв.);

(*про диявола*) злощій, лютий, страшній: его ст̄(а)а мл̄(с)ть... мовить... до ѡноєи не-вѣсты пога(н)скоєи, которой то двѡца была оу велико(м) оудроучепію и оу великомъ пре-слѣдованію ѡ(т) злого и люто(г) дїавола (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 186 зв.); Агг̄люве всѣ сѣтъ створєни дѡбрыми и ст̄ьми, ѡ(т) Г̄(с)да Б̄га, лечь Люциферъ з̄ своїми единомысл-ными з̄ власноєи волѣ своєєи ст̄алса злымъ и кл̄амцею (Львїв, 1646 *Зобр.* 9); ѡгнємъ дѣшѡще Д̄ха ст̄г̄о, ѡстрашіли естє дїавола злѡг̄о (Чернігів, 1646 *Перло* 52);

(*про звірів*) злий, лютий, хижий: але не было такого нѣкого мл̄(с)тивоєо жебы емоу хто да(л) ты(х) ѡдробѡ(н), але словомъ не хотѣль его потѣшити,... е(д)но яко звѣрь срокий и злый тєды бы(л) ещє грѣшний, а мл̄(с)тивнѣйшій чл̄колюбнѣйшій (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 209); Маєшь Майстра дѡброєо кѡ по(д)пѡрѣ дѡмѡ. Не бои(ш)са злы(х) звѣрѡ(в), выхѡдачи(х) злѡмѡ (Мѡвлю, смѡкѡ(в) пекѣл-ны(х)), а р̄ачєєи яскнѣ, ѡ(т)ко(л) ѡни вщ̄а-лїса (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15); Цр̄ковъ Б̄жаа, маючи в̄ собѣ справєдлївы(х) и несправє(д)лївыхъ, якъ Кор̄абль Нѡєвѣ, дѡбрыи и злѣєи звѣр̄ата (Вильна, 1627 *Дух. б., передм.* 2 нєнум.).

2. (*підступний; злочинний*) злий, поганій: люди неприятелскїєи, поганство Татароєе Днепръ вжє перєшли и на поли стоат и злый ѡмысль напротївъ нас мают, хотачи панст-вамъ нашимъ сказѡ чинити (Львїв, 1537 *AS* IV, 86); Ср̄(д)це з̄ сєбе злыи мысли выдає-є(т), и посквернає(т) чл̄ка (1556-1561 *ПЄ*

68 зв.); его дє(и) мл(с)ть князь... напо(л)-нившїєи злоє воли своєє ма(л)жѡнька моє-го... замо(р)довати каза(л) (1582 *ЖКК* II, 127); сєєи нѡчи тая жѡна моя, пополняючи злоє порады их,... вєспол из сыномъ сво-имъ...// ...зрадивши, окравши мене,... вы-брали и выкрали (Володїмир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 492-493); Да(в)но мы тобє, п̄не ѡлє(н)скї(и), поведє(л)и, жє Миха(и)ло на тебе злоє воли (Черниця, 1609 *ДМВН* 149); вышєрєчѡны(и) рѣд̄ьникъ... подобно маючи яки(с) злы(и) скрыты(и) а не(п)ри(с)то(и)ны(и) афектъ... в голову вдарилъ (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 91 зв.); оц̄ь твоѣєи розказ̄аль намъ перед̄ тымъ нїжли оумєрь тебе просї-ти, абы запамєталєсь злѡг̄о оучн̄кѡ и грѣхъ и злѡсти нашоєи котѡр̄ю в̄ырадили есмо тобѣ (сєред. XVII ст. *Хрон.* 77 зв.); южъ по спалє-ню кл̄яшьтору, допомагаючы другимъ злого учн̄ьку,... дзвѡны од костєла побрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 157);

(*грїшний, грїховний*) злий: Єв(г)лїста по-вѣдає(т) ижє оучитєлєєе оу добромъ оучєнїєи але не в̄ зло(м) животѣ мають наслѣдовани быти (1556-1561 *ПЄ* 97); вѣрѡ ми ими, ещє бо(л)ши ѡ(т) дрѡги(х) потреба, занє двѡрь-ское злоє житїє всѣ гранїцы прирѡжєна и цнѡты кгва(л)тѡє(т) (п. 1596 *Виш. Ки.* 233 зв.); але за(с) рєчєши яко зло житїє маю(т) ино-ки. По ко(р)чма(х) хѡда(т), и оупивою(т)са, и по господа(х) ѡбѣды чїна(т) (Там же, 248); ѡб̄ачилъ б̄г̄ь оучи(н)ки ихъ, жєса наєєрнѡу-ли ѡ(т) дѡрѡги своєєе злѡє (Острог, 1607 *Лѣк.* 71); Не б̄ыдло колѡти и м̄са оф̄рѡв̄ати, дѡхѡвнаа ест̄ оф̄ра; але злѣѣ пѡмысли ѡ(т)вєрт̄ати (Київ, 1637 *УЄ* *Кал.* 268); дрѡ-гѡєе має(т) оузнавати в то(м) прєпѡс̄анїю сво-ємъ велїкоую тає(м)нїцѡ,... бо прєпѡс̄анїє бє(д)р̄ь... значи(т) жє повїнє(н) члѡ(н)ко(в) своєи(х) ѡмє(р)щвлєнїє мѣтї, в̄ котѡри(х) соу(т) почє(т)ки до злѣєи похѡти (сєред. XVII ст. *Кас.* 9);

(осудливий; грубий, непристойний) злий: А kniazeу у ranow у zemian ztarostie naszomu zlymi słowy ne soromiti, w kazń у w weзу ich nesażati (Вільна, 1547 *ŽD VI*, 146); а кто бы злы слова мови(л) ω(т)цеви или м̄три см̄ртїю нехай оумреть (1556-1561 *ПЕ* 69); Тамъ при королю Его Милости Вашей Милости не засталъ и листа того кѣ Вашей Милости не одослалъ, въ чомъ ма злымъ, а нецнотливимъ постѣпкомъ своимъ ѡбезпечилъ (Турійськ, 1564 *AS VI*, 243); Тогды дей панъ Ласко, вышедшы зъ двора..., не толко следу одъ села и двора вывести не казалъ и не хотелъ, але еще памъ нафукалъ, злыми словы палаялъ, киемъ грозилъ (Кременецъ, 1594 *АрхЮЗР* 6/1, 243); То(л)ко во(л)ного Листу Ѡ Перестя до воло(х) На бы(т) Просити. Лечъ то жаргъ, Але злы(и) то жа(р)гъ Пане Позна(н)ски(и) (Львѣв, 1609 *ЛСБ* 421, 2 зв.); **класти злую славу див. КЛАСТИ.**

3. (жорстокий; важкий, стражденный) злий: Али сокотѣме ся, братья мои, што бы на насъ милостивый Бг̄ не (пу)стивъ казни злыи, якъ испущавъ на жида, коли его не хотѣли слухати (XVI ст. *НЄ* 215); ωтѣць твоѣй ота(г)чи(л) ѡрмо на на(с), тѣды ты в̄жды теперъ ѡбле(г)чї невѡлю злѣю ω(т)ца твоѣго (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 218); кѡтѡрый то папѣ(ж) наплѡдивши рѡстырковъ, и злостїй розмаиты(х), из рѣма оутечи моусилъ, и дѡвоевалса своихъ злы(х) днїи (XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 100 зв.); за шчо тежъ и онъ самъ отъ Бога былъ навѣженъ злою хоробою и зле живота доконалъ у Володимери (поч. XVII ст. *КЛ* 78); по кѡтѡрого злѡй смѣрти, сынъ его Кω(н)стантїнъ..., такѡвою(ж) бры(д)кою смѣртю своѣю в̄рыхлѣ оустѣпилъ (Киѣв, бл. 1619 *О обр.* 32); проказы, и глѣхоты прѣве на(д) прирѡже(н)е полѣчїла..., и дрѣгомѣ Варѡгови злѣи злѣчїла вроды (Киѣв, 1631 *Син. Тр.* 816); А кто... не поклѡнитъса ѡбразови егоу шатѡнскомѣ, такѡвогѡ роскѡже за-

мѣчити; стрѡшними мѣками, – злѣю смѣртю (Чернїгѣв, 1646 *Перло* 139 зв.);

(небезпечный; згубный) злий, поганий: коли е(с)мо прибѣгли къ акому(с) малому вы(с)пови... ле(д)ве е(с)мо могли ло(д)ю зде(р)жати при корабли..., боечиса абы не впади в злое мѣ(с)ще (II пол. XVI ст. *КА* 148); Але, кгда в.м., ...пилъне въ тую справу угленути будешъ рачилъ, – такъ розумею..., же намъ и самъ до того ласкаве допоможешь..., для задержанья въ тыхъ злыхъ и небезпечныхъ часехъ веры и релии нашое (Вильна, 1599 *Ант.* 627); Кирилъ... кгда крестился, в той часъ у крестильницу наплюгавил, што то было знаком злым и лихим (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 30); а ѣжъ тѣе то ѣсть кѡтѡрое на(с) далѣкими чїнитъ ω(т) бга, ро(з)мечѣмо тоюю злоюю перегорѡдѣ, и жа(д)наа рѣчъ не заборѡнитъ намъ блїзкими быти (Острог, 1607 *Лѣк.* 30); мѣдрѡсть мѡви(т) телѣснаа непрїателе(м) естъ бг̄, ро(з)мечѣмо тоюю злоюю перегорѡдѣ,... // абысмо того стѡго могли достѣпїти примїра (Там же, 61-62);

(неприемный, шкідливый, нездоровый) поганий: жаденъ не естъ нарѡ(д) та(к) неправдївы(и) и шкѡдливый яко наоучѡный... Бо м(д)ры(м) ωпы(м) вѣратъ, и такъ поспоу(л)ство гѡр(ш) ω(т) повѣтра злѡго псоу(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 211); справе(д)ливїи со(л) побѡжнаа, а грѣшнїи смро(д) и злѣий запа(х) (Львѣв, 1642 *Час. Слово* 272 зв.).

4. (який відхиляється від норми, гірший від звичайного) поганий: то(т) же хме(л)... мене зважа(л) ку (з)ломѣ мешка(н)ю приводи(л) (Ковель, 1574 *ЖКК II*, 279); молоко(м) ва(с) рѣ(ч) напоиле(м) а не цѣлы(м) и тв(є)рды(м) кѣсо(м) стрѡвы, а то чемѣ, для того рѣ(ч), и(ж) еше не могли есте стравити, и ннѣ еше не можете. Бо злы(и) дети(н)ны(и) розоу(м) маєте (п. 1596 *Виш. Кн.* 249); Злоимѣство: злоимство, злѣий взрѡсть тѣла, злѣе прирѡже(н)е тѣла (1627 *ЛБ* 39); шчо(ж) з ни(м) бѡде

и що почне, гды хороба притисне, гды не оглѣдитъ нѣчого особлівого, чимъ бы са в злѣмъ здоров'ю поратовалъ (серед. XVII ст. *Кас.* 102 зв.); которое протестации частью для заверух и непокоюв в ойчизне..., частью для злого здоров'я своего до тых час пан протестующий не подавалъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 425);

(*невдалиї*) поганий: Злорыстаніє: Злѣй бѣгъ на вытѣчѣ, злѣй скокъ (1627 *ЛБ* 39); а штѣ жъ // мѣвити; яко посполіте мѣвать, зє злѣго то(р)гѣ з' оушима додѣмѣ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 167 зв.-168);

(*виконаний неврпно, нефахово, ненадійно*) поганий: Мость пере(д) замько(м) на палехъ ви(н)ни робити его земане... и мещане на тотъ часть злы(и) ровъ по(д) нимъ до(с)ыть глѣбоки(и) (1552 *ООвр.* 3. 100); Выро-здемели есмо достаточне зъ широкого писанья Твоей Милости... ѿ великой слабости замкѣ нашего Венецкого, который на зломъ ѿндаменте естъ збѣдованъ и в борзде ѿпасти мѣсить (Варшава, 1566 *AS VII*, 104);

(*зіпсований, пошкоджений, зруйнований; ветхий*) поганий: На тѣю веждъ воротнѣю где ...ска(р)ѣбница ѿ съходы мѣрованые и деревеные ве(л)ми злы ижъ с трѣ(д)ностью на нее взы(и)ти може (1552 *ОЛЗ* 160 зв.); Пана Петра семашька зѣ сажонъ бѣдова(н)е злое (Там же, 180 зв.);

(*який має низьку споживчу якість*) поганий: не е(ст) доброе древо которое родить злы(и) пло(д) // и не е(ст) древо злое которое родить пло(д) добрыи (1556-1561 *ПЄ* 237 зв.-238); ѿгоро(д) при дво(р)цѣ в которо(м) ѿзи(м)ко(в) капѣсты ба(р)зо злы(х) гря(д) три(д)ца(т) (Забороль, 1566 *ПВКРДА* III-2, 9); а злое древо плод злѣй родить, не можетъ бо древо доброе злого ѿвоща вродѣти (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 50); грѣшати... Котѣрыє... злѣє, поспѣваные и ѿмыл'ные то-вары за правдѣвые и цѣлыє продаютъ (Львѣв, 1645 *О тайн.* 107);

(*про грунт*) (*неродючий, неврожайный*) поганий: гѣ пре(з) исаіно... таковыи прозы-вае... злою землѣю камѣною на которѣса ни(ч) не роди(т) (Львѣв, 1585 *УЄ* № 5, 280 зв., на полях).

5. (*про гроші*) неповновартісний, неповно-вагий: заса... коли ю(ж) дѣда не могль а па(н) сте(ц)ко того ѿрадѣ на собѣ не хотѣ(л) де(р)жати и дальъ ключѣ црѣ(в)ныи пану ма(р)кови... кды(ж) есмо ѿзали ключѣ в то(т) ча(с) не было ѿ скри(н)цѣ пѣнази(и) бо(л)ше е(д)но чотыри зо(л) и ко(л)ко гро(ш) злы(х) (Львѣв, 1579 *ЛСБ* 1033); жолнѣрове яковыє(с), прыслали ба(р)зо легъки(х) и в полы злы(х) чи(р)воны(х) 4 (Львѣв, 1622 *ЛСБ* 1049, 3); з скринки табли(ч)но(и) в це(р)кви... взелемъ добры(ми) зла(т) 190... zostало ква(р)никовъ и злы(х) нѣцѣсь (Львѣв, 1630 *ЛСБ* 1052, 1 зв.); Да(л) ми п(н) григо-ры(и) злы(ми) и добры(ми) зло(т) 70 (Львѣв, 1631 *ЛСБ* 1051, 5 а);

фальшивий, підроблений: Злѣи грѣшѣ, фалшѣваа монѣта, не дѣбрыи шѣлюги (1627 *ЛБ* 107).

6. (*неістинний, неправильний*) поганий: Не ослабѣайте ж страшѣками гнилыми а ни зводѣтєся науками злѣыми, Вспоминѣйте онѣй лик от руских рожѣев, котѣрыи были свѣтых обычаев (к. XVI ст. *Укр. п.* 88).

7. (*дуже сильний, інтенсивний*) злий: офѣ-рѣвники запаліовали бѣсо(м), дѣмъ и сквѣр' злѣй и самѣ ѿскверналъ повѣтрѣ (Київ, 1625 *Злат. Н.* 129 зв.).

8. *У знач. ім.* Злий, -ого; поганий, -ого: не ѿ(т)даючи злы(м) злого або злоречѣства за досаду але и ѿ все(м) блѣ(с)вѣтє (II пол. XVI ст. *КА* 186); я(к)са боуде могль остати добры(и) зо злы(м), чисты(и) з нечѣстымъ (Львѣв, 1585 *УЄ* № 5, 113, на полях); учують выдѣ Христа праведныи и грѣшныи, чомъ тыхъ метъ честовати славою и пожиткомъ вѣчнымъ, а тотыхъ злыхъ покартаетъ изъ

соромъ и муковъ незочтеновъ (XVI ст. *НЄ* 10); *ощь нб(с)ный...* и *є(д)нѣ* землю да(л) намъ всѣмъ котраа заро(в)но пожитокъ дае(т) яко злы(м) та(к) и добры(м) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 3 зв.); соборы духовные чинено, суды сужено злых карано (Львів, 1605-1606 *Перест.* 43); кто злымъ добре чини(т), в паздсѣ ховаѣт гадиною (Острог, 1614 *Тест.* 149); Тебе *Ѡ(т)че Бгъ* прѣйзрѣль *ѡпекднѡмъ* бѣти, Тобѣ *Црквъ* порѣчи(л) *ѡ(т)* злы(х) боронѣти (Київ, 1618 *МКСВ* 15); злыи прѣдко гинѣли, дѡбрѣи лѣтъ трвалыхъ Дознавали тысачми: мѣли за каранѣе. Въ по(л)вѣкѣ *Смрть* (Вильна, 1620 *Лям. К.* 6); Не строфѣи злы(х), абы та не зненавидѣли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 333);

у знач. *ім. с. р.* **злоє** – (*що-небудь погане, недобре*) зло, зле, злого; погане, -ого: она вдовѡю пановала, и напѣскала оу ѡстрѡгъ ездѣитовъ, ѣже прѣзъ нѣхъ много злого сотвори православны(м) (1509-1633 *Остр. л.* 130); не прошоу абы в'зяль еси и(х) *ѡ(т)* свѣта але абы еси ихъ заховаль *ѡ(т)* злого (1556-1561 *ПЄ* 423); та(к)же и до того часу за(в)жды ворота маю за(м)кпеные боячиса абы ми чого злого не (в)чинили (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 8); Злѡе всю дѡброть псоуѣеъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 5); Научайтеся, хрестяне, що естъ хрестъ... соромъ, кѣнь, изогнаніе,... и усякое злое (XVI ст. *НЄ* 32); мо(и) Пане если што злого чѣешь *ѡспокойса* поко(и) тобѣ наготованы(и) *є(ст)* (к. XVI ст. *Розм.* 44); такъ еднѣкъ много злого принѡси(ш), же на(с) з раю выганѣешъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 192 зв.); Богомудры есте на злое, а щобы розумѣти доброе, не увѣдали есте истинны (Львів, 1605-1600 *Перест.* 42); скло(н)ные сѣ(т) мѣсли лю(д)скіе кѣ зломѣ *ѡ(д)* младе(н)ства (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 44); Прѣто потреба *ѡ(т)* злого оутѣкати,... а дѡброго с пѣлностью шѣкати (Чернігів, 1646 *Перло* 5 зв.); мѡжемъ тымъ ничого злого не чинѣли есте бо вошли под' тѣнь

дѣхъ моего (серед. XVII ст. *Хрон.* 31); панове при(н)ципалове // ...ничого ся злого на себе не сподѣваючи, яко тежъ ничо(г)[о] нико(му) неви(н)ни будучи, коро(г)о(в) з места... в по(д)в[о](р)ки праве того жѣ мѣста выпровадили (Житомир, 1650 *ДМВН* 200-201);

у знач. *ім. с. р., мн.* **злая, злаа** – те саме, що **злоє**: А еже глаголет пан Юрко о возвращении моем, которое, аще укуснет, нещевати, злая поносити, клеветати и отчѣяватися мнози будут (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 195); Асно показа Пѣвель *стѣи*; яко всѣмъ намъ подобѣетъ, явитиса прѣ(д) сѣдомъ Хвѣмъ, да прѣймемъ кѡждо насъ, яже с тѣломъ съ дѣла, творѣщи злаа (Чернігів, 1646 *Перло* 146).

9. Особова вл. н.: Иванъ злый (1649 *РЗВ* 37 зв.); Иванъ Злы(и) (Там же, 373).

♦ **злая воля** див. **ВОЛЯ**; **злаа моцъ** див. **МОЦЪ**; **злыи силы** див. **СИЛА**; **злыи языки** див. **ЯЗЫКЪ**; **злый ангель** див. **АНГЕЛЪ**; **злый духъ** див. **ДУХЪ**; **злый переводъ права** див. **ПЕРЕВОДЪ**.

ЗЛЪ див. **ЗЛЕ**.

ЗЛѢЗТИ, ЗЛЕЗТИ *дієсл. док. (спусти-тися вниз звѣдкись, з чого-небудь)* злѣзти: зак'хею борзо излѣзъ на доль бо днесъ в домоу твоємъ маю быти и злѣзъ спѣш'но и прѣяль его (1556-1561 *ПЄ* 303 зв.); Чого могли бы стены церкви... посветчити,... коли презвитерь... слово Божие проповедати хотель... мусяль мовчкомъ съ катедры злезти! (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1023); а потомъ тотъ Давидъ Каленский, выбравши медь,... самъ з оной сосны злезши, и тотъ медъ ести почаль (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/І, 81); Где до Креста тѣло святое прибивши, И тамъ уруганю, достъ учинивши: Оцтомъ и жолчу го, ахъ мнѣ, напавали: И же не злѣзъ съ Креста, збытъ ся уругали (Львів, 1630 *Траг. п.* 163).

Див. ще **ИЗЛѢЗТИ**.

ЗЛѢНА с. Зло; ворожість: И мы... ма- емь... // Наконецъ паматозлѣбіе, то есть паматаніе за злѣна собѣ пре(з) бліжнего з' памати и ср(д)ца вѣкоренити (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 313).

ЗЛѢПИТИ дієсл. док. (що) (зробити що- небудь наспіх або як-небудь) зліпити: ксенз Скарга от себе книжку, злѣпивши, выдав и назвал ес, хвалячися королеви, "ловом" (1608-1609 *Виш. Зач.* 207); Скарга... понудив- ся всю тую книжку злѣпити и еще смѣет ся исусового живота титулом называти (Там же, 212).

Див. ще **ИЗСЛЕПИТИ**.

ЗЛѢПИТИСЯ дієсл. док. З'єднатися, змі- шатися: Гди биваетъ горячос(т) а роса идетъ ко горѣ ѿ(т) зе(м)лѣ и злѣпиться с повѣт- рамъ, ѿ(т) того оучин(и)тся во ѿболокъ (се- ред. XVII ст. *Луц.* 543).

ЗЛѢПЛЕВАНЬ дієприкм., перен. (з'єдну- ваний, об'єднуваний на ґрунті порозуміння) зліплюваний: признаваю, же єдність костѣл- наа mezi грѣки и царигорѣдскими патріар- хами з' однои, а mezi папѣжомъ рѣмскимъ з' дрѣгѣи стороны неразъ ро(з)рѣвана, и засъ злѣплевана бывала (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 150).

ЗЛѢПЛЕНИЕ, ЗЛЕПЛЕНИЕ с., перен. (цсл. злѣпление) (написання нашвидкоруч, квапливо) зліплювання: Еднак же, скоротив- ши наших тайных бѣд рѣчь, нѣкую малень- кую отраду в мыслных движениях милостию христовою получивши, полакомихся пройти и видѣти скаржино злепление тое книжки (1608-1609 *Виш. Зач.* 209);

(слабкий, невдалиий твѣр) писанина: тогда есми и оставих срамоту чинити отвѣтом и писанием на скаржино лживое и потварное злѣпление о отступленю греков и Руси от костела латинского и прочиих басней (1608-1609 *Виш. Зач.* 212).

Пор. **ЗЛѢПИТИ**.

ЗЛѢПАНЬЕ с. (стп. zlepanie) перен. (з'єднання, об'єднання) зліплення: але того не признаваю абы то злѣпанье єдности, и еднанье з рѣмскими папѣжами кѣ по(д)порѣ единовладства костѣльного рѣмскихъ папѣ- жовъ потагатица могло, кгдажъ еднанье и mezi рѣвными бивает(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 150).

Пор. **ЗЛѢПИТИ**.

ЗЛѢСТЬ див. **ЗЛОСТЬ**.

ЗЛѢТАЮЧИЙ дієприкм. (який летячи, піднімається догори) який злітає: Єще Хрисѣсто(м) (!)... мѣви(т). А тѣ не в' яслехъ вѣди(ш), але на блтари,... Дха... з' мнѣгою сілою... злѣтаючого (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 188).

ЗЛѢТОВАТИ дієсл. недок., перен. (кого) (усувати з посади, позбавляти чину) скидати: того то смиренного инока Серафiona з игу- менства..., которого слушне и канонне не маеть, гдыжъ презъ святое памети предка нашего Іелисея Плетенецкого,... декрето- ваний и зложеный есть, повторе складаемо и злѣтуемо и отъ сполечности церковной братской отлучаемо (Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 217).

ЗЛѢТОВАТИСА дієсл. недок. (приліта- ти в одне місце) злітатися: где коли бивает(т) тро(д)пъ, тамо злѣтоую(т)са // и ор'ли (1556-1561 *ПС* 102 зв.-103).

ЗЛѢТОВОВАТИСА див. **ЗЛИТОВОВА- ТИСА**.

ЗЛѢЦЕНЕ див. **ЗЛИЦЕНЕ**.

ЗЛѢЦИТИ див. **ЗЛЕЦИТИ**.

ЗЛѢЦОНЬИЙ див. **ЗЛЕЦОНЬИЙ**.

ЗЛѢЧЕНЕ с. (стп. zleczenie) вилікуван- ня: Бо и ба(р)вѣръ кгда бы хоро(г) во еди(н) днь лѣчи(л) а в дрѣги(и) заедба(л), мѣсто злѣче(н)я в болшую бы хоробѣ его припра- ви(л) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 6 зв.).

Пор. **ЗЛѢЧИТИ**.

ЗЛѢЧИТИ, ЗЛѢЧЫТИ, ЗЛЕЧИТИ дієсл. док. (кого що) Вилікувати: Злѣчивъ

его изъ за ранъ — пушовъ по воскресеніи изъ мертвыхъ, коли ся вознось на небеса (XVI ст. *НЄ* 160); злѣчи себѣ раны въскорѣ въсѣ ты которыи есмо ті завдали (Смотрич, П пол. XVI ст. *Проп. Д.* 12); а часом и лѣкара слыхаемо мѡвачого, ижъ тоую хоробуоу злѣчѣти лѣкарствомъ не ёсть рѣчь мѡжнаа (Острог, 1607 *Лѣк.* 68); бѡсь слыша(л), и(ж) та напоминаю(т) и(ж) бѣсь злѣчы(л) очы свои слѣпыи (Львѣв, XVII ст. *Крон.* 154); къ томѣ и хоробѣ водногѡ трѣда Варѣгови Іѡаннѣ, и дрѣгомѣ Варѣгови злѣчи злѣчыла врѡды (Киѣв, 1631 *Син. Тр.* 816);

перен. (про духовне зцілення) вилікувати; очистити: к(д)ыжъ ѡбачить па(с) избавите(л) нашъ... излѣчѣть ты(ж) нашѣ раны те(лес)-ныє, пото(м) и дшѣ нашѣ злѣчи(т) яко прав(д)ивый лѣкарь, и владатаръ дшѣ и тѣль наши(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 144); Хоробѣ порѡжней славы Хс Г(с)дѣ нашѣ и Бгѣ в насъ злѣчѣвши, до лѣченѣа дрѣгой хоробы лѣкомства пристѡпѣтъ (Киѣв, 1637 *УЄ Кал.* 68); Дѣти вь котѡрыхъ жадныхъ грѣховъ не машѣ штѡбы и(х) ѡстѣтки лѣкарствомъ тоє свѣтѡсти злѣчѣти потрѣба, вь котѡрыхъ зѣсь лѣтѣхъ позволяеться имъ причѣстїе (Львѣв, 1645 *О тайн.* 121).

Див. ще ЗЛѣЧОВАТИ, ИЗЛѣЧИТИ.

ЗЛѣЧИТИСЯ, ЗЛѣЧИТИСА *дієсл. док. (стп. zleczyć się)* вилікуватися: а прото ѡнь ты(ж) не мѡви(л) хоу же я прїшо(л) и(н)шеи болести злѣчитиса оу тебе (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 129); И противъ таковыхъ мы, мощно держачися вѣри правой, ведлугъ слова науки Збавителя нашего, братскося ставимо, и // лѣчимо ихъ маючи надѣю, жєся могутъ злѣчити (Єгипет, 1602 *Диал.* 53-54).

ЗЛѣЧИТИСА *див. ЗЛѣЧИТИСЯ.*

ЗЛѣЧОВАТИ *дієсл. недок. (що)* Вилікувати: дрѣчїе, ёсть хоина, котѡраа в винѣ звѣрена, злѣчѣть оуха рѡпы полны (1596 *ЛЗ* 45); Дрѣчїе, ёсть хойна, котѡраа вь винѣ

звѣрена, злѣчѣть дха рѡпы полны, и бѣи оуразовыи, то ёсть, рѣненни, або вдѣренни (1627 *ЛБ* 33).

Див. ще ЗЛѣЧИТИ.

ЗЛѣЧЫТИ *див. ЗЛѣЧИТИ.*

ЗЛЮБИТИ¹ *дієсл. док. 1. (відчути прихильність, повагу до кого-небудь)* злюбити: Не бѣ(з) причины бгѡсловоєє слоухачевъ злюблѣнныи гды ѡ оусправедлиєню грѣховъ, и ѡ лѣскахъ нб(с)ныхъ диспоутоують..., ѡ блгѡдати... вспоминають (поч. XVII ст. *Проп.* р. 179 зв.).

2. (що) *(віддати чому-небудь перевагу, визнати кращим)* злюбити: Чому ж єсьте марне вѣру отсѣтупїли и єретїцкїи науки злюбили? (к. XVI ст. *Укр. п.* 86).

ЗЛЮБИТИ² *див. СЛЮБИТИ.*

ЗЛЮТОВАНА *с. (стп. zlitowanie)* милосердя: оуважд(и) прошѣ и ѡба(ч), же хвала є(ст) дѣдїзною твоєю,... жебы(с) не змѣзалъ твоими зло(ст)ми и застарѣлыми ѡбїчалми: и в ты(м) бо(з)скаа добрѡ(т) и злютованаа покѣзѣтса (поч. XVII ст. *Проп.* р. 216).

Пор. ЗЛЮТОВАТИ.

ЗЛЮТОВАТИ *дієсл. док. (стп. zlitować)* (над ким) змилосердитися: на то(т) ча(с) бгѣты(и)... не вїдѣ(л) оубѡгого, хоть и бли(з)ко бѣло, ни(ч) ємѣ не пода(л),... не хо(тѣл) єго потѣшити, ани злютова(л) на(д) ни(м) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 125).

Див. ще ЗЛИТОВАТИСЯ, ЗЛЮТОВАТИСА.

ЗЛЮТОВАТИСА *дієсл. док. (стп. zlitować się)* (над ким) змилосердитися: Блаженъ оубѡ господїне, котрый (sic! — *Прим. вид.*) людїи оупѣлы(х) рѣдѣть, бѡгъ ты(ж) в єгѡ потрѣбѣ над нимса злютѣть (Львѣв, 1591 *Просф.* 67).

Див. ще ЗЛИТОВАТИСЯ, ЗЛЮТОВАТИ.

ЗЛЯКНУТИСЯ, ЗЛЯКНУТИСА, ЗЛЕКНУТИСА *дієсл. док. (відчути страх, ляк)* злякатися: а пото(м) дѣ(и) то(т) нахи(м) з

рабее(м) други(м) жидо(м) вночи тоє дѣта зарезали а бра(т) єе ицко за руки де(р)жа(л) чоґо са де(и) де(в)чина зла(к)нула мнимаючи жебы брата єе зе(л)ка режу(т) (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 59); а ω(н) пи(л)не смотречи на него очима своїми зле(к)ну(в)шиса ре(к) хто є(с) п̄не (II пол. XVI ст. КА 51); А Пила(т), видѣвши такіи з'паки, злакноу(л)са того, и(ж) зле в'чини(л), што выда(л) сна б̄ж̄іа на см̄рть (XVI ст. УЄ Трост. 76); А ты ω чоловічє не зл̄акнешь ли са то взр̄ш̄аючи, и іныхъ до таковои ямы повабл̄аючи (Київ, 1619 Гр. Сл. 207); Обачь Небо, щося стало, и злякнися (Львів, 1630 Траг. п. 161); але са того шальнаа ма(т)ка ни(ч) не зла(к)н̄дла (Височани, 1635 УЄ № 62, 17 зв.).

Див. ще ЗЛАКАТИСА, ЗЛАКНУТИ, ЗЛАКТИСА, ИЗЪЛЯКНУТИСЯ.

ЗЛЯКТИСЬ *див. ЗЛАКТИСА.*

ЗЛАКАТИСА *дієсл. док.* (чоґо) Злякати-ся: А Іс̄ обачивши и(х) здалека и жалоуючи свои(х) ап(с)ловь, жебы не вдарили на ни(х) сплчи(х), абы ты(ж) не... злакалисa та(к) великои воины (XVI ст. УЄ Трост. 57).

Див. ще ЗЛЯКНУТИСЯ, ЗЛАКНУТИ, ЗЛАКТИСА, ИЗЪЛЯКНУТИСЯ.

ЗЛАКНЕНІЄ *с.* Переляк: Г̄и Б̄е, жалоу-є(ш) своїхъ ап(с)ловь и стережешь злакненіа ихъ, А са(м) себе бе(з) жа(д)нои мл(с)ти албо жалости не стере(ж)шь, Але са выдаєшь на та(ж)к̄иі моуки а певывомныи (XVI ст. УЄ Трост. 57).

Пор. ЗЛАКНУТИ.

ЗЛАКНУТИ *дієсл. док.* Злякати-ся: я(к) же оучніи могли зогнати б̄са и(з) ч̄лка к(д)ы не мали в̄ры зоупо(л)нои претоса оусв(м)ніли, або злакн̄дли дивачиса на ωно-го немощного же не могли оул̄чити (к. XVI ст. УЄ № 31, 152 зв.); На т̄отъ часъ котр̄и обачать зд̄м̄в̄атиса б̄д̄д̄тъ, и зл̄акн̄дтъ, и зач̄д̄в̄ютса, завола̄ютъ, и засм̄д̄т̄ившиса пор̄шат'са: страхъ об̄й̄детъ ихъ (Львів, 1642 Час. Слово 270 зв.).

Див. ще ЗЛЯКНУТИСЯ, ЗЛАКАТИСА, ЗЛАКТИСА, ИЗЪЛЯКНУТИСЯ.

ЗЛАКНУТИСА *див. ЗЛЯКНУТИСЯ.*

ЗЛАКТИСЕ *див. ЗЛАКТИСА.*

ЗЛАКТИСА, ЗЛАКТИСЕ, ЗЛЯКТИСЬ, ЗЛЕКТИСА *дієсл. док.* Злякати-ся: іноцы відачи с̄р̄б̄вство ихъ и нагле пр̄шт̄є, зла(к)шиса прин̄али и(х) вда(ч)не (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 54); што обачивши ω(т)ць зл̄акшиса до Єр(с)лімоу архикаплана р̄ди-тиса пришо(л), гд̄ѣ ω(т)рима(л) ω(т)пов̄ѣ(д) ω(т) б̄а (поч. XVII ст. *Проп. р.* 256); а іс̄ обачивши ихъ здалека, и жал̄в̄ючи свои(х) ап(с)ловь, жебы не в'дарили на ни(х) сплчи(х), абы ты(ж) са не зл̄акли та(к) вели-кой в̄іны в̄шо(л) изъ виног̄рад̄в (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 65 зв.); В той часъ matka сама зляклась. А тоє дитя на пов̄т̄ря было зникнуло (Вавилон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 711); Зл̄акл'се Іаковъ велми, и перестраш̄єный розд̄л̄илъ лю(д) кот̄оры(и) з н̄имъ б̄ылъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 49 зв.); А коли было ωполночи зл̄єкл'ся чл̄вк̄ь,... оузр̄ѣлъ жен̄в лежач̄ю оу н̄огъ свойхъ (Там же, 195).

Див. ще ЗЛЯКНУТИСЯ, ЗЛАКАТИСА, ЗЛАКНУТИ, ИЗЪЛЯКНУТИСЯ.

ЗЛАНЄ *с. (стп. zlanie)* передавання, пе-редача: Ино то все зляне и спущене того пра-ва, пану Михайлу Малинскому прислухаю-чие, на вряде замку господарьском Луцкого, оповедал и в книги записати прохалом (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 137).

ЗЛАНЬІЙ *дієприкм.* З'єднаний, сполуче-ний: Гр̄ѣха бов̄ѣмъ цн̄б̄та не терпить... Якъ теды цн̄б̄та ф̄ндаментъ єсть жа(д)но(и) ск̄а-з̄ѣ не по(д)л̄єглыи, та(к) и наменшем̄в зо-псова(н)ю, в одно з ни(м) зл̄аное б̄д̄дова(н)є по(д)лечи не м̄же(т) (Єв'є, 1616 УЄ Єв. 4 нenum.).

ЗЛАТИСА *дієсл. док., перен. (про наро-дження Христа)* втілитися: то(т) б̄ь пре(д)-

вѣчный, принявши тѣло наше тепе(р) с пѣнны са рѣдѣть, в жлобѣ лежить,... оуважал(м) пѣне справы твои и злалъ е(м)са в посро(д)коу дво(х) звѣра(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 10).

ЗЛАЧИ *дієсл. док. (налаштуватися до сну)* злягти, лягти: іюда рекъ и(м)... ннѣ еще не квѣптеса яко ѡ(н) злѣже(т) на но(ч) (XVI ст. УЄ № 29519, 239 зв.).

ЗМАГАТИ *дієсл. недок. (на що і без додатка) (прагнути)* змагати (до чого): Али май перше нагай знаеть кождый члѣвѣкъ,... чомъ заправды дявуль на кождый часъ... ходить на досаду спасенію людскому, усе овунъ на то змагаеть што бы члѣвѣку исказивъ, котрымъ кѣпомъ бы мугъ (XVI ст. *НС* 68); Бо если богѣтый, и хѣчетъ и змагаеть, явнаа речъ есть же болѣшъ злого оучинити мѣжетъ (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 700).

Див. ще **ИЗМАГАТИ.**

ЗМАГАТИСА *дієсл. недок. (прагнути, намагатися щось робити)* змагатися: Бы и якій Пѣнъ, Слоуги его не застоупать, Кгды го ангелѣове Стрѣшныи вкrou(г) остоупа(т). На доушдса всѣ Сѣрѣве порывѣючи, Вѣрвати ю зъ него доужеса змагаючи (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 3);

(чинити опір чому-небудь) змагатися, боротися: а часом и лѣкара слыхѣемо мѣвачого, ижъ тоую хорбѣоу злѣчити лѣкарствомъ не ёсть речъ мѣжнаа а пре(д)са змагаёмоса, // и прѣсимо ѡ оульже(н)е якоё кѣльве(к) малѣо (Острог, 1607 *Лѣк.* 68-69);

(з ким) (намагатися перемогти) змагатися, боротися: коли бых имѣлъ с него силы змагалъ бых са с нимъ и переже (1489 *Чет.* 321).

Див. ще **ИЗМАГАТИСЯ.**

ЗМАЗА *ж. (стп. zmaza) 1. (негативна риза)* вада, недолік: предасть хс бгѣ ѡ(т)цѣ своѣмѣ... дшѣ стыхъ свѣихъ вѣрныхъ,... тыхъ поставить безъ грѣха и вшелѣкои змазы;

предъ маистатомъ славы,... бгѣ, ѡ(т)ца своѣго (Почаїв, 1618 *Зерц.* 43 зв.); и црѣе самѣи выходачи на то(т) свѣ(т), той же змазѣ соуть подлѣглые (поч. XVII ст. *Проп. р.* 190 зв.); Порѣкъ: Змаза, пстрѣтина, непочтѣвость (1627 *ЛБ* 165); Ты спсе естесь самѣаа чистѣта, Бгѣ и ѡ(т)ца вѣчнаа красѣта: Въ тобѣ... жадной нѣмѣшъ змазы, жадного грѣхѣ (Львів, 1631 *Волк.* 4);

грѣх: Блг(д)рю бгѣ... за стате(ч)но(ст) і оучтѣвость,... котѣрѣю ко бгѣ вѣцѣле цнѣты пане(н)ства вѣры своее бѣ(з) всѣкое // змазы и приганы заховѣете (1599 *Виш. Кн.* 213 зв.-214); з мае(т)ности змазѣ тѣлько ѡдѣрѣжоуетъ, з ненасыче(н)а смро(д) зыскоуе(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 118); члѣвѣкъ, котѣрыйса тоєю змазою и зарѣзою не ѡшкарадилъ,... щасливѣ естѣ (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 70); Очищѣніе за(с) давали, ѡ(д) карѣна вѣ законѣ до тѣла ѡзначѣноѡ, а не ѡ(д) змазы на дѣшѣ заставаючѣо (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 900).

2. *(фізичний недолік; хвороба)* вада: вхѣдѣте тѣды... в тыи вѣды ѡмѣйте себе, ѡто южъ аггль зъ нѣа зѣстоупиль и вѣдѣ порѣшилъ, в нѣхъ змазы всѣ ѡмывѣйте (поч. XVII ст. *Проп. р.* 175); рѣкль г(с)дѣ до Моисѣа: прикажи снѣмъ илѣвымъ абы привели до тебе корѣвѣ рыждю..., в котѣрой бы не было змазы жадной (серед. XVII ст. *Хрон.* 139 зв.).

3. *Перен. (вияв морально-духовного падіння)* пляма: Якъ свѣт бо тѣмности не поработѣет,... такъ святая вѣра свѣтлаа ёсть и прѣста, безъ змазы ересей, якъ девица чѣста (к. XVI ст. *Укр. п.* 74); Кристѣлева презрѣчѣсть значѣтъ, свѣтлѣсть и чѣстѣсть дшѣ стыхъ, котѣрии предѣ лицѣмъ бжѣи(м) чѣсты соуть безъ жадной змазы грѣха (Почаїв, 1618 *Зерц.* 70 зв.); Почѣаль дѣлей... мѣслити, Якъ бы ѡ(т) змазѣ грѣхѣвныхъ мѣглѣ еи ѡчѣстити (Київ, 1622 *Сак. В.* 47); Двѣ абѣвѣмъ сѣтѣ наѣособливѣей злѣсти,... тѣ е(ст), змаза грѣха телѣсноѡ, и ненави(ст) блѣжнеѡ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 5);

зганьблення, плямування, очорнення: доброе славы замаза поровняється у людей бачных зо стратою здоровья (Володимир, 1608 АСД VI, 118).

ЗМАЗАНЄ, ЗМАЗАНА с. (стп. zmazanie)

1. (зганьблення) заплямування: Скврѣна: Плюгавство, нечѣистость, замаза(н)є, смро(д), брѣ(д), курѣвство, замаза прирѣжѣнаа (1627 ЛБ 114).

2. (про грѣх) відпущення, очищення: кр(с)тѣ е(ст)... вѣне(ц) пѣнкности, вѣры бѣшта мѣцнаа, слѣпы(х) проводите(л), грѣха замазана (поч. XVII ст. Проп. р. 295).

Пор. **ЗМАЗАТИ**.

ЗМАЗАНЫЙ дієприкм. (стп. zmazany)

1. У знач. прикм. (позбавлений якихось особливостей) змазаний. Образно: наминаєть оученикы абы были покорѣни а ближних не горшили. ты(ж) и ѿ соли змазанои (1556-1561 ПЄ 159).

2. У знач. ім. с. р. **змазаное** – скверна, бруд: ѿвде ма моѣ закалы трапатъ зъ котѣрыхемъ са презъ покѣтѣ достѣтне не очѣстила, абѣмъ тамъ, где ничѣго замазаного не вѣхѣдитъ, прѣсто зайти могла (Київ, 1625 Коп. Ом. 158).

ЗМАЗАНА див. **ЗМАЗАНЄ**.

ЗМАЗАТИ, ЗМАЗАТЬ дієсл. док. 1. (кого чим) (вкрити шаром чого-небудь) змазати: Ой ты, мужу необачный! Зроби жонѣ бенкетъ смачный: Змажъ ю лоемъ зѣдхлого хорта, Ачей жженешъ зъ шкуры чорта (Луцьк, 1575 КС XXV, 98).

2. (що) (зробити зображення нечітким) змазати, замазати: Прѣто древо... которое южъ было образо(м), еслѣ выѣображѣніе скажѣно или замазано бѣдетъ, яко непожитѣчное пѣлимо (Київ, бл. 1619 О обр. 20);

3. (що) (стерти написане) змазати, витерти: Позвы не скробаные, не змазаные, в дате, в словах и во всемъ згодливые (Житомир, 1584 АЖМУ 83); Гдѣжъ якъ на паргамѣнѣ до писанѣа справленомъ, што захѣчешъ напи-

сѣти и знову замазати мѣжешъ (Вільна, 1627 Дух. б. 233); напиши(т) сѣѣнникъ на книжкахъ тыи проклѣтства и замажетъ ѣхъ водою в котѣрѣю клѣтвъ наклавъ, и да(ст) ѣи пѣти (серед. XVII ст. Хрон. 130 зв.);

перен. (позбавити яких-небудь особливостей) замазати, стерти: Яко смѣти боудемо,... титоу(л) сѣвѣства... привлащѣти... гдѣ и(х) прирѣжѣное подѣбіе своѣими ѿ(т)мѣнѣками,... с тѣари своѣе істрѣтѣмо замажемо (Острог, 1599 Кл. Остр. 204); Петра самого, Христось Господь, якъ добрый лѣкаръ, абы его улѣчилъ,... // ...трикратное теплое зъ него вызнане вытягаєть, абы презъ то трикратное запрѣняся нечестъ зъ него знеслѣ и змазалъ (Київ, 1621 Коп. Пал. 427-428).

4. (що) (збити ударом) стяги, зрізати: Klim[:] czy chcesz mi wirity Kolić ioho pokazu ne хочz ho żywyty. Oś leżyт á tot Stec[:] tot tot Klim[:] nuż тоiu paliciu Hárast ioho po chrepty że zmázet tráwiciu [в ориг. trávliци – Прим. вид.] Posokoіu (Яворів, 1619 Гав. 19).

5. Перен. Заплямувати, зганьбити: ап(с)тлове свѣтые не были ви(н)ны, и и(х) достоиньство за тоє замазана не была (Острог, 1587 См. Кл. 7); А теперъ знову на такое обелѣже не особы его милости удалъ, хотечи тымъ чоловѣка доброе славы, особу духовную, замазати (Володимир, 1594 АрхЮЗР 1/1, 418); оуважѣ(и) прошѣ и ѿба(ч), же хвала е(ст) дѣдѣзною твоею, иже маѣшъ прѣво на са: и ѿндѣ во(з)мешъ по смѣрти, ты(л)ко... жебы(с) не замазалъ твоѣими зло(ст)ми и застарѣлыми ѿбѣчаами (поч. XVII ст. Проп. р. 216); Позвѣрхѣвное ѿдѣна далъ имъ Бгъ зъ скѣрѣ бестѣлски(х), абы ѿзначѣлъ, ѣжъ бестѣлскою пѣхотю внѣтръ дѣшѣ свои замазали, иже пре(з) пыхѣ, Бо(з)скѣю натѣрѣ мѣти прѣгнѣли (Київ, 1646 Мог. Тр. 939); нѣчѣго на(м) пожи(т)кѣ... не принесє // гды са ча(ст) в пѣсь пре(д)лѣнѣшаа стѣне замазаною (серед. XVII ст. Кас. 76 зв.-77).

6. *Перен.* (кого) Звести, спокусити, знадити: Прп(д)бнаа Мѣрїа... поживши в' вшете-чѣнствѣ... обѣчила млодѣнцовѣ нѣкотѣры(х) вствѣпючихъ до ѡкрѣта,... просїла їхъ, жебы еи взѣли, з' собѣю..., и в'ше(д)ши в' корабль многыхъ змазала (Київ, 1627 *Тр.* 698); созвѣвши чѣлади, спотвѣрила еѣо и рекла: їжъ мене мѡцью змазати хотѣлъ тѡтъ зра(и)ца Іюсифъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 64 зв.).

Див. ще **ИЗМАЗАТИ**.

ЗМАЗАТИСЯ, ЗМАЗАТИСѦ *дієсл. док.* (*стп.* zmazać się) 1. Змазатися, витертися: Дла тоѣ печѣти, котѣраа не мѡжет'са змазати крещѣніє теж' нїкгда не мѡжет'са пов'тарѣти (Львів, 1645 *О тайн.* 25).

2. *Перен.* (*втратити свої властивості*) змазатися: вы есте соль земли а если же соль змажет'са, то чи(м) ѡсолит'са южъ са ничемоу болше не годить тол'ко абы была вонь высыпана и потоп'та члѣкы (1556-1561 *ПС* 31); а еслї же сол' змажет'са, то чим ѡсолит'ца юж пікучомуся не годит. толко абы была вон выкїнена и потоптана члѣкы (Володимир, 1571 *УС Вол.* 44).

ЗМАЗАТИСѦ *див.* **ЗМАЗАТИСЯ**.

ЗМАЗАТЬ *див.* **ЗМАЗАТИ**.

ЗМАЗУЮЧИЙ *дієприкм.* у знач. *прикм.* Мокрый. ◊ **проказа змазуюча** *див.* **ПРОКАЗА**.

ЗМАЛИТИ *дієсл. док.* (*зробити меншим обсяг, величину чого-небудь*) змалити, зменшити. ◊ **руки (свои) змалити** – поскупитися: Дѡбры(мъ) ѡкомъ прослѣвѣ Бѣга, и в' вшелѣкомъ давѣн'ю начѣтковѣ рѣкѣ своихъ не змаль (Київ, 1637 *УС Кал.* 91 зв.).

ЗМАЛѢЛОСТЬ *ж.* (*зменшення чисельності*) змалїння: Заты(м) всѣ братїа... про(с)бы свои зго(д)не внесли зважаючи змалѣло(ст) межи братїа... хотѣли прешлыхъ вымовлюючи(х)ся старши(х) такъ старостю, хоробами,... ѡ(т) праць црѣквны(х) зво(л)нити (Львів, 1641 *ЛСБ* 1043, 54 зв.).

ЗМАЛѢЛЫЙ *дієприкм.* (*зменшений чисельно*) змалїлий: Все то за грѣхи наши, же и весь народъ нашъ есть пониженъ и змалѣлый, и конечно были быхмо и до щадку выпсованы и выкоренены..., если быхмо только православїя не мѣли (Єгипет, 1602 *Дїал.* 51).

ЗМАМЕНИЕ *с.* (*стп.* zmamienie) (*звabлення, знадження, зведення*) спокушення: Которыи рѣчи его в залецанию чинение на змамение девицы, коротко ти припомену (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 164).

Див. ще **ЗМАМЕНЬСѦ**.

ЗМАМЕНЬСѦ *с.* (*стп.* zmatienie) (*облуда, омана, одурення*) спокушення: Прето тогда, держачися той пробы, и тѣ да ты не от бога слова мирские ксенза Скарги, на змаменье руского народа улепление,... лацно лжу, любимый прочитателю, познати можеш (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 164).

Див. ще **ЗМАМЕНИЕ**.

ЗМАМЕНИКѢ *ч.* 1. (*той, хто вводить в оману, обманное*) обманник, облудник, дурисвіт: а што(ж) сѣ(т) патрїа(р)хи или кгре(ц)кїє вл(д)ки, жебраки, волоцѣги, змаме(н)ники. Видите ли вѣшого м(д)рованїа стра(н)нопрїи(м)ство (1598 *Виш. Кн.* 273).

2. Спокуситель: костел... тоє нашол,... ибо тожъ миродержец и змаменник прелестнаго вѣка сего своих поклонников и угодников ничем иным в первых не радує, только щастием жизни сея суетныя вѣнчаєт (1608-1609 *Виш. Зач.* 224).

ЗМАМИТИ *дієсл. док.* (*стп.* zmamić) (кого) звabити, спокусити, знадити: Он их своею хитростию и ремеслом мирскаго и поганского мудрования прелестил, змавил и возлюбити вѣк сей дочасный покориł и ошукал (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 175); Тое, Скарго, и дурный бы в писмѣ а в правдѣ кохающийя и не змаменьый еще от прелести вѣка сего разсудити могл (1608-1609 *Виш. Зач.* 226); А

ежели латынские мниси учат и проповѣдают, не лакомятся на тое, бо и диявол учит, и проповѣдает,... и всѣх прелщает, и зводит, и змамит, да в свою козноплѣтенную пленницу всѣх засылит и увяжет (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 244).

Див. ще **ИЗМАМИТИ**.

ЗМАНИТИ *дієсл. док. (спокушаючи чим-небудь, намовити кого-небудь до чогось)* зманити, звабити: роздірашъ, не бачи(ш) и(ж) ва́сь зманіли, и хочѣте того іже бы инши(х) зманіли (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 155).

ЗМАРАГДОВЫЙ *прикм.* Смарагдовый: Дрѣго́го дна рѣшивши войско тагидлъ презъ нѣкоторый подбѣль, поблонъ великихъ оужбѣвъ, котѣрыи бы мѣли на головахъ якъ бы корѣны змарáгдовыи. тыи то оужбѣве живілиса пѣрцемъ и лазѣромъ, бо се тамъ тое родило (серед. XVII ст. *Хрон.* 461 зв.).

ЗМАРАГДЪ *див.* **СМАРАГДЪ**.

ЗМАРАГТЪ *див.* **СМАРАГДЪ**.

ЗМАРГАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (стп. zmarchany) (про вигляд)* неохайний, занехаяний: Pomáháy Boh Bátku Mikita: Szczom-że тепier ná tobi licháia switá. Borodá twoiá nie vczesána I hołowá wilmi zmárhána (Раків, поч. XVII ст. *Траг. фотокоп.* 3 зв.).

ЗМАРЛЫЙ, ЗЪМАРЛЫЙ *дієприкм. (стп. zmarły) 1.* Померлий, умерлий, покійний: “яковъ лукаша дяка монасты(р)ского: про(ш)ло(г) лѣта в мо(р) зма(р)лого: снѣ, купилъ гробовець це(р)ковны(и) в монастырѣ лежачи(и) здавна (Львів, 1624 *ЛСБ* 1049, 5); Адама Лубковского, возного,... на дорози до Люблина съ справама едучого,... побили, помордовали, заледво живого, зъ оденя обраного, на дорозе змарлого, поруцили и справы пошарпали (Житомир, 1638 *АрхЮЗР* 3/1, 381).

2. *У знач. прикм.* Померлий, умерлий: въ которой дей церкви и тела змарлыхъ господарей хрестиянскихъ, великихъ князей Рус-

кихъ лежатъ, и гробы ихъ суть (Володимир, 1592 *АрхЮЗР* 1/1, 324).

Див. ще **ЗМЕРЛЫЙ, ЗМЕРШЫЙ**.

ЗМАЦАТИ *дієсл. док. (стп. zmacać) перен. (що) (уявити собі)* побачити: Аггль: ...своими вими(с)лами змацаль еси гори, я(с)кинѣ, пропа(с)ти, пещери, ѡхлани зе(м)-ныя (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 271).

ЗМАЧАТИ *дієсл. док. (що) Змочити, намочити:* тот балвер при небожчику, лечачи его, сыпьял,... казавши служебници своей Касце з скрынки своее... подвигу албо запасницу, в воде змачавши, принести и помененому Рожковскому дат розказала (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 499).

Див. ще **ЗМАЧИТИ**.

ЗМАЧИТИ *дієсл. док. (що) Змочити, намочити:* потомъ дѣвчина Каска послала Ганнуску до скрыни по рантухъ; коли ранѣтуха не нашѣла, два фарѣтухи принесла, один фартух обедѣве дивки змачивши у ваненѣце на кганьку, поведаючи пани сама, же отъ мокѣрое хусты не будетъ знати (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 504).

Див. ще **ЗМАЧАТИ**.

ЗМЕДЖИ *див.* **ЗМЕЖИ**.

ЗМЕЖИ, ЗМЕЖЫ, ЗМЕЖІ, ЗМЕЖІ, ЗМЕЖЪ, ЗМЕДЖИ, ЗМИЖИ, ЗЪМЕЖИ *прийм. (з род.) (виражає об'єктні відношення) (вказує на середовище або сукупність осіб чи предметів, звідки хто-, що-небудь виділяється)* з-поміж, з-посеред: и не ломили голеній его але единъ змежи войновъ копіе(м) ребра его пробиль (1556-1561 *ПЄ* 433 зв.); кто пак змежі вас печалується, можетъ лі проложіті здоросту своему ѡдинъ локотъ (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 48); И прішлі до іса ѡбачілі его а ѡнъ оумер не ломілі голеній его але едінь змежі войска копіемъ ребра егъ проколол (Там же, 96); особы духовные... обрали зъ межи себе отца Кирила Терлецкого (Володимир, 1595 *АрхЮЗР* 1/1, 454); Горѣ члѣкѣ томоу..., лѣпше бы емоу самѣмъ собѣ оувазавши ка-

мѣ(н) млы(н)ны(и) на шю, и отопити(с) в
глоубиноу, ни(ж)ли на(и)ме(н)шого зблз-
нити зме(ж) ѡвечо(к) свои(х) (XVI ст. УЄ
№ 29519, 30 зв.); зара(з) юда воускочивши
зме(д)жи жидо(в), ѡба ѡбавши и поцѣлова(л)
сна бжїя (Там же, 39); А братия спо(л)не
кождого року маю(т) выбирати змежы себе
старшы(х) четыре(х) братовъ (Львїв, 1602
ЛСБ 369); Писмѡ: Азбѣка, съста(в), змежи аз-
бѣки котраа колве(к) лѣтера, // такса зовѣтъ
письмо: якѡ а б в г д. и прѣчаа (1627 ЛБ 81-
82); И ти тутъ будешъ и твой Ісѣ будетъ оу
насъ, А хто дѣжшїй, той ся виграеть з мижи
пасъ (I пол. XVII ст. Сл. о зб. 22); мѣсѣлисмо
роказаню панскому досыт чинити, высыл-
лаемъ з межи себе двоухъ братей нашихъ
(Немирїв, 1642 КМПМ II, 241).

Див. ще **ИЗМЕЖИ.**

ЗМЕЖИ *див.* **ЗМЕЖИ.**

ЗМЕЖІ *див.* **ЗМЕЖИ.**

ЗМЕЖЪ *див.* **ЗМЕЖИ.**

ЗМЕЖЫ *див.* **ЗМЕЖИ.**

ЗМЕИНЫЙ *див.* **ЗМИИНЫЙ.**

ЗМЕКЧИТИ *див.* **ЗМЯКЧИТИ.**

ЗМЕНИТИ *див.* **ЗМѢНИТИ.**

ЗМЕНИТИСЯ *див.* **ЗМѢНИТИСЯ.**

ЗМЕНИТИСА *див.* **ЗМѢНИТИСЯ.**

ЗМЕНКА *див.* **ЗМѢНКА.**

ЗМЕНКОВАТИ *див.* **ЗМѢНЪКОВАТИ.**

ЗМЕНШАТИ *дієсл. недок. (скорочувати*
обсяг) зменшувати: так изъ духовныхъ име-
ней пожитков ничого упускати, зменшати и
жадного спустошенья в дворех и именахъ
владычныхъ и // архимандритскихъ чинити
(Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 363-364).

ЗМЕНШЕНЕ *с. (скорочення обсягу)* змен-
шення: а въ томъ часе... фольварки нищать,
...скарбы церковные, за справою ихъ, не ве-
дети, где ся подевають,... за чимъ и добрамъ
церковнымъ зменшене и розобранье кгрун-
товъ отъ розныхъ особъ звыкло се деяти
(Варшава, 1589 *АрхЮЗР* 1/I, 259).

Див. ще **ЗМЕНШЕНІЕСА.**

ЗМЕНШЕНІЕ *с. (послабленна, ослаб-*
лення) зменшення: Также великие нестроєніа
межъ дхѡве(н)ствомъ... на многи(х) ме(ст)-
цахъ не по дѣ(и)ствѡ и зме(н)шения хвалы
бжїеє ѡказю(т)са (Берестя, 1590 *ЛСБ* 13).

ЗМЕНШЕНІЕСА *с. (стп. zmiejszenie się)*
(скорочення кількості) зменшення: Давное
выдана Книги тѡеи, за котрымъ зме(н)ше-
ніеса ѡноижъ настѣповало, и потреба конѣч-
наа, такъ в' надѣ Школной мѡлоди йстин-
ноу и блгочѣстнѡ працїючой на посполїтѣю в'
Цркѡи Бжїой и на ѡсобнѣю Правила потребѡ
(Львїв, 1640 *Окт.* 3 зв.).

Див. ще **ЗМЕНШЕНЕ.**

ЗМЕНЪКА *див.* **ЗМѢНКА.**

ЗМЕНЪНИКЪ *див.* **ЗМѢННИКЪ'.**

ЗМЕНЯТИ *див.* **ЗМѢНАТИ.**

ЗМЕРАТИ *див.* **ЗМѢРАТИ.**

ЗМЕРЗАТИ *дієсл. недок. (дуже мерзнути)*
замерзати: Ѡледѣваю: Змерзаю я(к) лѣдъ
(1627 ЛБ 152).

Див. ще **ЗМЕРЗНУТИ.**

ЗМЕРЗЛЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.*
(твердий від морозу) змерзлый: Слана: Се-
рѣнъ, роса зме(р)злаа, слотá (1627 ЛБ 116).

ЗМЕРЗНУТИ, ЗМЕРЗНУТИ *дієсл. док.*
(відчути холод, постраждати від холоду)
змерзнути: ѡкна и двѣри завїало, и моро(з)
лїутыи бы(л). хто по дрова поѣха(л) то
змѣрзъ. и та(к) было оуве(с) по(ст) (1509-1633
Остр. л. 130); Д: што жъ? роздмѣшешъ абы(м)
змерзль встыдъ бы ми былъ (к. XVI ст. *Розм.*
9 зв.); зме(р)знѣті conlegatio (I пол. XVII ст.
Сем. 56).

Див. ще **ЗМЕРЗАТИ, ИЗМЕРЗНУТИ.**

ЗМЕРЗНУТИ *див.* **ЗМЕРЗНУТИ.**

ЗМЕРЗТИСА *дієсл. док. (стати твер-*
дим, цупким від холоду, морозу) змерзнути-
ся: Съгдствїшиса: Змѣрзшиса, ѡледѣнївши
(1627 ЛБ 126).

Див. ще **ИЗМЕРЗНУТИСЯ.**

ЗМЕРИТИ *див.* **ЗМѢРИТИ.**

ЗМЕРКАНЕ *див.* **СМЕРКАНЕ.**

ЗМЕРКАНЪЕ *див.* **СМЕРКАНЄ.**

ЗМЕРКАТИСА *дієсл. недок.* Смеркатися: на которойже земли ждали есмо княза Коширского весь ден аж до ночи и кгда вже солнце запало и змеркати са почало, князь Кошерский сам, без сѣдей своих к нам приехал (Миляновичі, 1530 *AS* III, 367).

Див. ще **СМЕРКНУТИСА.**

ЗМЕРКНЕНЄ *с.* Смеркання: Сѣмрѣкъ: Смеркѣнѣ, змеркне(н)є, тѣмность (1627 *ЛБ* 125).

Див. ще **СМЕРКАНЄ.**

ЗМЕРКНУТИСА *див.* **СМЕРКНУТИСЯ.**

ЗМЕРЛЫЙ, ЗМЕРЬЛЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. 1.* Умерлий, померлий, *діал.* змерлий: Домъ Ивашковъ вопоковича зме(р)лого тепе(р) пѣсть стоитъ (1552 *Очерк. 3.* 14 зв); я гедѣ(н) болоба(н) еп̄(с)п̄ гали(ц)кїй львовскїй каме(н)ца по(д)лского вызнаваю же(м) прода(л) ѿгоро(д)... прїателе(м) и потомко(м) зме(р)лого лу(ч)ки (Львїв, 1578 *Юр.* 1); тамъ же видиль есми въ церкви тило змерлое, въ труне, зошлого его милости... лежачое (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* I/I, 338); Не вспоминаю перьшыхъ намовъ и пильного усилованья его княжацькое милости съ корольми змерлыми (Вільна, 1599 *Ант.* 589); теды толко самую помененую суму повинен буду потомком змерлого Войтка (Дермань, 1645 *ВНАС* II, 264).

2. У знач. ім. ж. р. Покійна, -пої, покійниця, небїжчиця: тую таблицѣ прислалъ млодене(ц) зъ Слу(ц)ка П. Жданъ Ско(ч)кевичъ на памя(т)ку не ѿжаловано(и) сме(р)ти побожно(и) па(н)ны ва(р)вары... тая таблица завше выси(т) па(д) гробо(м) зме(р)ло(и) (Львїв, 1637 *Инв. Усп.* 20).

Див. ще **ЗМАРЛЫЙ, ЗМЕРШІЙ.**

ЗМЕРТВЫХВСТАНЄ, ЗМЕРТВЫХЪВСТАНЬЄ, ЗМЕРЪТВЫХВСТАНЄ *с. (стп.* *zmartwychwstanie)* воскресіння: И южъ не субботу, яко жидове, але по суботѣ первый день

– недѣлю, который для Змертвыхвстаня Панского есть надъ субботу зацнѣйшимъ, заховуемо (1603 *Пит.* 69); Звѣзды в' дп̄ посполїтого всѣхъ з'мр̄твы(х)в'станѣа поспадѣютъ якъ лист'є. Ап(с)ловѣ зѣсь // по(д) тѣйже ча(с) з'мр̄твы(х)в'станѣа порвѣны бѣдѣтъ облоками на повѣтр'є (Київ, 1625 *Злат. Н.* 127-127 зв.); И такъ змертвыхвстанье всѣ свята переходит: Иле солнце, над всѣ звѣзды вышся находит (Львїв, 1630 *Траг. п.* 174).

Див. ще **ЗМЕРТВЫХВЪСТАНИЕ.**

ЗМЕРТВЫХВЪСТАНИЕ *с.* Те саме, що **змертвыхвстане:** а та(к) потреба ст̄ы(х) мужо(в) коториы з нами живу(т) чере(з) о(у)ве(с) то(т) ча(с) яко па(н) іс̄ справова(л) о(у)ра(д) сво(и) межи нами... абы ѿде(н) з ни(х) бы(л) з нами свѣ(т)ко(м) зме(р)твы(х)-встанїа его (II пол. XVI ст. *КА* 4).

ЗМЕРТВЫХЪВСТАНЬЄ *див.* **ЗМЕРТВЫХВСТАНЄ.**

ЗМЕРТИ, ЗОМЕРТИ *дієсл. док.* Умерти, померти: А прото, ачколвекъ тое имене Колтегаевъ небожчикъ панъ Остафей на насъ выслужиль, а змеръ, детей и потомковъ по собѣ не оставивши, которое бы мело на насъ зся спасти, мы... по смерти его взяли есмо зся к рукамъ нашимъ (1536 *АрхЮЗР* 7/I, 72); ѿ четвертого сына его, Занка, был ѿдин сын, Мартин, ино и тот з допѣщенѣ Божего змер, ино тое имене спадкомъ пришло до его рѣкъ по сестри их, а по матце его, Яцкѣ Прѣскомѣ (Жидичи, 1540 *AS* IV, 247); а иные земли воевода Киевский... емѣ был дал до воли господарское и кды тот Ганко змер... пан воевода по смерти его тыи вси земли и селища и люди к замкѣ господарскомѣ, Киевѣ привернѣлъ (Київ, 1542 *AS* IV, 310); то са те(ж) будетъ розумети ѿ бли(з)костя(х) спа(д)ку выслуга(х) и всяко(м) набытїю во(д)лу(г) права кромѣ тыхъ которые бѣ(з) пото(м)ко(в)... и насле(д)ко(в) свои(х) зомру(т) и ни на кого права своего прирожоного...

не(в)ливши ани записа(в)ши, бо по ты(х)... на на(с) г(с)дра... приходя(т) и приходити бѣдуть (1566 ВЛС 5); виделъ тело свежо змерлое того убогого небожчика Лукъяна Пинского (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 595); Христїанско и побѣжне змерлаа ѡсѣба вѣдала ѡ так' ѡстро(м) правѣ смѣрти, зачимъ завше была готѡва на прїстѣе и приплатѣе ѡнои (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 942); множество и(х) великое на дорожѣхъ и на украинѣ зме(р)ло (серед. XVII ст. *ЛЛ* 180).

ЗМЕРШІЙ *дієприкм. у знач. ім.* Умерлий, -ого, померлий, -ого, небѣжчик: Кáждый абѡвѣмъ по вѣрѣ и дѣлехъ стáти На Соудѣ маѣтъ: и нагорѣдѣ прїáти. О тѡмъ змершій прикладо(м) свѣимъ впоминаѣ(т) Нáсъ живыхъ: а мáрности прекладаѣтъ (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 8).

Див. ще **ЗМАРЛЫЙ, ЗМЕРЛЫЙ.**

ЗМЕРЪЛЫЙ *див.* **ЗМЕРЛЫЙ.**

ЗМЕРЪТВЫХВСТАНЕ *див.* **ЗМЕРТ-ВЫХВСТАНЕ.**

ЗМЕСТИТИСЕ *див.* **ЗМѢСТИТИСЯ.**

ЗМЕСТИТИСЯ *див.* **ЗМѢСТИТИСЯ.**

ЗМЕТАНЕ *с. (стп. zmiotanie)* виселяння: а который... лист Казимира, корола... тыи люди, до ѡтца его писаныи покладают ѡ зметане тых людей, ино ачколве корол... // Казимир росказал тых людей, которые там были ѡсѣли, зъ оное земли змѣтити (Краків, 1538 *AS IV*, 170-171).

Пор. **ЗМѢТАТИ.**

ЗМЕТАТИ *див.* **ЗМѢТАТИ.**

ЗМЕТОВАТИ *див.* **ЗМѢТОВАТИ.**

ЗМЕТУСИТИ *дієсл. док. (стп. zmiotosić), перен. (втратити певність, знітнитися)* зіщулитися, зжужжитися: Смотри(ж), што то за рѡзв(м) члчїй глѣпный, коли хѡди(т) здорѡвѣ то бѣае(т) якъ пта(х) по повѣтрю. Коли бѣ сты(ни) на нѣго перепѣсти(т) што, хотачи его к собѣ привести, то вѣне(т) собѣ зметѡси(т) (XVI ст. *УС* № 29519, 63 зв.).

ЗМЕТОВАТИ *див.* **ЗМѢТОВАТИ.**

ЗМЕТЫВАТИ, ЗМЕТЫВАТЬ *дієсл. недок. (стп. zmiatywać)* (щѡ) (згортати) скидати: Того толку постерегати пилне потреба, абы могъ быть приходѣ на горѣ подѣ кгонты зметывать снегъ, што зиме метелица наметѣтъ, жебы въ церковь не капало (1577 *AS VI*, 77);

перен. (кого) (позбуватися кого-небудь) скидати, змїтати: тотѣ па(н)... си(л)ныхъ и не(з)божныхъ со престоловъ зметываетъ, да на мѣстца ихъ ѡ(т) гнѡю берѣчи сажáетъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 15 зв.).

Див. ще **ЗМѢТОВАТИ.**

ЗМЕТЫВАТЬ *див.* **ЗМЕТЫВАТИ.**

ЗМЕШАНЕ *див.* **ЗМѢШАНЕ.**

ЗМЕШАТИ *див.* **ЗМѢШАТИ.**

ЗМЕШАТИСЯ *див.* **ЗМѢШАТИСЯ.**

ЗМЕШАТИСА *див.* **ЗМѢШАТИСЯ.**

ЗМЕШКАНЕ *с. (стп. zmieszkanie)* уповільнення, гальмування, затримка: кгда он на // послѣдѣ нашѣ господарьскѡю и земскѡю до Браслава для змешкана при бѣдованю того замкѣ Браславского ездиль, ты дей... з листѣ своего записного выстѣпила и в зарѣкѣ попала (Вильна, 1552 *AS VI*, 131-132).

Пор. **ЗМЕШКАТИ.**

ЗМЕШКАТИ, ЗМѢШКАТИ *дієсл. док. (стп. zmieszkać)* 1. (*оселитися, залишитися, перебути*) замешкати: И то была причина твоа, а не инаа, для которое еси на Подлассе был прїехал и час там некоторый змешкал (Краків, 1538 *AS IV*, 163); пан Марко... ознаймил ми час, до которого бых мел в том именно змешкати для вывоженя своего, а тое имене наменил дати служебнику своему Петру (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 104); За што и повторе покорне просимъ, жебы Ваша Милост тѣт до нас зѣхати рачил и з нами часѣ тепер потребного змешкати, бо намъ без Вашей Милости самим трѣдно са борот (Вінниця, 1569 *AS VII*, 324); Иоанъ светый тыхъ всѣхъ антихристами зоветъ, которые, бывши пер-

вѣи зъ нами въ единой церкви каѳолической хрестиянской, не змѣшкали зъ нами, але вышли зъ насъ и одъ единости отступили, и на розмаитые расколы розорвалисе (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 166); А челядь пана Лишъкина с тымъ быдломъ не могучи се дочекати порому, мусили тамъ змешкати в окопи через два дни и ноч одну (Житомир, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 616); обачиль егѡ, и рѣкль к' нѣмѡ, Закхѣю поспѣшиса зйти: сего дна бѡвѣмъ в' домѡ твоѣмъ потреба ми ест' змѣшкати (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 725);

тривати, продовжуватися: Не бѣдешъ клалъ потвѣры на блѣжнаго твоѣгѡ, ани егѡ кгвѣлтомъ стѣснешъ, не змешкаѣ(т) праца наѣмника твоѣгѡ оу тебе ажъ до порѣнкѡ (серед XVII ст. *Хрон.* 122 зв.).

2. Забаритися, затриматися, спѣзнитися: Заправѣды ва(м) повѣдаю иже на(д) в'сѣмъ имѣннѣ(м) своимъ постанови(т) егѡ. А если же речеть злыи слоуга тѣ(и) в ср(д)ци своѣ(м) з'мешкаѣ(т) прѣйти господарь мои (1556-1561 *ЛЄ* 104 зв.).

Див. ще **ЗМЕШКИВАТИ, ИЗМЕШКАТИ.**

ЗМЕШКИВАТИ *дѣсл. недок. (стп. zmiieszkiwać)* затримуватися: а и сам бы еси теж с почтомъ слѣдѣбников своих кѡ слѣдѣбе нашой был поготовѡ и естлибы послѣдги нашое потреба вказывала,... // ...тыбы тогож часѡ со всеми княжаты... тамъ на тоѣ местцо, где тебе тагнѣти розкажет, чимъ нарихлей конно, а збройно ехалъ..., ни ѡдного дна, ани години не змешкиваючи (Краків, 1539 *AS* IV, 202-203).

Див. ще **ЗМЕШКАТИ.**

ЗМЕЯ *див. ЗМИЯ.*

ЗМЕА *див. ЗМИЯ.*

ЗМИЄВИНА *ж.* Шкіра змѣи: eхuvia(e), агum, змиєвина, кожа змиєва (1642 *ЛЄ* 192).

ЗМИЄВНИКЪ *ч.* Назва рослини (*Ophioglossum* L.) вужачка: ophiusa, змиєвникъ трава (1642 *ЛЄ* 292).

ЗМИЄВЪ *див. ЗМИЄВЫЙ.*

ЗМИЄВЫЙ, ЗМИЄВЫЙ, ЗМИЄВИЙ, ЗМИЄВЪ *прикм. (властивий змѣи; належний змѣи)* змиєвий, змиѡвий, змиїний: прѡто гѡтѣи-са... і ѡзрѣшь во снѣ з бѡго(м) веселѣѡ ѡ поставѣ змиєвѡй (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 69 зв.); Вѣрѣ, панянько, не естемъ я змиєва рода, Але естемъ Архаггль, з нѣба воевода (I пол. XVII ст. *Рѣз.* 180); eхuvia(e), агum, змиєвина, кожа змиєва (1642 *ЛЄ* 192);

перен. (підступний, ворожий) змиїний: Голонѣ(и)ши(х) еретикѡ(в)... Кири(л) стѣ(и) потлѡ(м)лѣе(т), котѡрѣи зле вѣрѣю(т) ѡ снѣ бѡ(м)... Дрѣги(х) потлѡ(м)лѣе(т) лютѣ(и)ши(х)... тѡю ѣресъ называѣеть змиєвою йною нѡво прониѡлюю главою (Вильна, 1596 *З. Каз.* 85 зв.); наоучаѣеть и тебѣ дне(с) хс хр(с)-тѣанине послѣдѣи емоу ѡ(т) правѡго ср(д)ца, ѡстаѣвивши всѣ нѣскости сего свѣта... зо всѣмъ народомъ змиєвы(м) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 172); прѣто оувеселла(и)те нѣмъ дѡшѣ вашѣ, на пѣти вѣка сего, якѡ грономъ вина, ѡбѣтницею бо(з)кою,... покидайте смѣтнѣю пѣстыню з родомъ змиєвимъ, сѣль дѣмонскихъ (Чернігѡв, 1646 *Перло* 168).

Див. ще **ЗМИИНЫЙ.**

ЗМИЄИОСЕЦЪ *ч.* Тигрова змѣя: serpen-tiger, змиєносець (1642 *ЛЄ* 370).

ЗМИЄЦЪ¹ *ч.* (*Thymus Serpyllum*, L.) чебрець: serpulla, змиєць (1642 *ЛЄ* 370).

ЗМИЄЦЪ² *ч.* (*Artemisia dracunculus*, L.) (*різновид полину*) дракункул: dracunculus, змиєць трава (1642 *ЛЄ* 171).

ЗМИЖИ *див. ЗМЕЖИ.*

ЗМИИНЫЙ, ЗМЕИНЫЙ *прикм. 1. (який стосується змѣи; належний їй)* змиїний: от каменя змеиныхъ головъ грошей шесть (Вильна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 560); виде(л) е(с)ми з у(ст) змеины(х)... три души нечи(с)ты(х) выходячи(х) (XVI ст. *КАЗ* 641); А што слы(ш)но ѡ (м)нѣ и(ж) мѣваю ро(з)мовѡ и(з) ипатие(м) и писана до себе посылаемо абы... до покою

це(р)ко(в)ного при(и)ти... мѣваючи ча(с)тѣю ро(з)мовѣ зо всакими проти(в)ными лю(д)ми не де(р)жачи стороны и(х) але овечи(м) незлобие(м) и мѣ(д)ро(с)тѣю змииною и цѣло(с)тѣю голѣби(н)ною я(к) х̄с надчи(л) по(с)тѣпѣючи (Львѣв, 1599 ЦДІА Лен. 823, 3, 67, 6).

2. *Перен.* Злий, підступний, ворожий: родъ бо жѣньскіи... пере(ж) ѡсоужень бы(л) в рай, прельщѣння ради змииною (1489 *Чет.* 326 зв.); Лихоимцев грабитель вълчей натуры, указующихся въ [о]вечей покорі. Хитрых и лукавых значно выражает, змииною роду пророк называет (к. XVI ст. *Укр. п.* 71).

3. (який стосується назви рослини) змиїний: кровь змеина есть сокъ из древа теку(щ) тѣ(м) имене(м) названо (XVI ст. *Травн.* 420); змиинный ядъ – назва рослини: оба волѣхва со травою змиины(м) ядомъ... дали стѣомѣ никите испити в чаши (1489 *Чет.* 34 зв.).

4. У складі вл. н.: змеинный боръ див. **БОРЪ.** Див. ще **ЗМИЄВЫЙ.**

ЗМИЙ, ЗМІЙ, ЗМІЙ, ЗМЫЙ, ЗМЪЙ ч.

1. (плазун) змій, змія: бы(с) тѣ близь манастыра того кладязь великъ глѣбокъ... живахѣ в немъ. аспиды и ѣхидны, змиеве и скоропії (1489 *Чет.* 4); нижей зась позрѣвши; обачилъ зміа великого, зъ роздертою на него пащкою (поч. XVII ст. *Пчела* 7 зв.); Змій: Оужъ, гадина, зміа, змій, зѣмный смѣкъ, морскій смѣкъ (1627 *ЛБ* 39); Бѣде то шатанъ... показоватиса розмайте; предъ многими нарѣды, и зміемъ, и лвѣмъ, и пардѣсомъ, понеже погане мѣли; зміевъ, лвѣвъ, и пардѣсовъ за бѣгїи свой (Чернігів, 1646 *Перло* 136 зв.); Рѣклъ тѣды г̄с̄дѣ до него: што ѣсть, што держишъ въ рцѣ твоѣй, не посохъ ли; кинь егѣ на зѣмлю. коли покиндлѣ ѡборотилсѣ зміемъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 81 зв.);

(водяний змій) змій: patrix, зми(й), плаватѣ(л)ница (1627 *ЛС* 278);

(африканський вуж, який з дерев кидається на здобич) змій: iaculus, стрѣлецъ, зми(й) (1642 *ЛС* 223);

(африканський вуж, який живе в піску) змій: ammodytes, зми(й) пе(с)тры(й) (1642 *ЛС* 80);

(деревна ящірка деяких тропічних країн, яка може літати) змій: python, зми(й), драко(н), вражбитъ (1642 *ЛС* 340);

(вуж) змій: draco, змы(й) (1642 *ЛС* 171).

2. (про скульптуру) змій: црѣ кге(р), звѣклъ бы(л) прѣло которое на чолѣ зміа в̄ индіи са знаходить, на палца(х) носити (поч. XVII ст. *Проп. р.* 163 зв.); И рѣклъ г̄с̄дѣ до не(го) оучини зміа мѣданагѣ а вѣставъ егѣ на знакъ, котѣры(и) оукѣшонный поизрѣтъ на негѣ живъ бѣдетъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 140 зв.).

3. (міфічна тварина) змій, василіск: Василіскъ: Змій взрокѣ(м) ѡбиваючі(и), царіско (1627 *ЛБ* 191).

4. (біблійний образ диявола) змій: Если тобѣ инокъ ѡ свое(м) каптѣрѣ, или страшилѣ клѣбѣцѣ сказѣвати начне(т); прагнѣчи тебе по любви хртїа(н)скої бра(т)ско(и) в то(т) клѣбѣкѣ, ѡблочи,... ты тоѣ ѣ(т) инока слѣшавъши я(к) ѣ(т) зміа бѣжиши (п. 1596 *Виш. Кн.* 246 зв.); скине(н) е(ст) смо(к) велики(и) змѣ(и) ѣны(и) стародавны(и) котѣры(и) е(ст) зва(н) диаво(л) (XVI ст. *КАЗ* 629); Даіѣтъ и бѣты на ноги ихъ, абы могли беспѣчне настѣпати на ядовитого зміа діавола (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 33); Змій великій ѣ(т)стѣпникъ: Адъ роз(з)ѣвлѣючій пащѣкѣ свою: Кнѣзь ѣласти тѣмностей, маіючи смѣртнѣю мѣцѣ (Львѣв, 1642 *Час. Слово* 267 зв.); Пеликане мѣи Нѣ(с)ныи: престѣиши; мл(с)тѣю бѣзкою распалѣнный; якѣ видѣлесь ма оу провѣдѣнію твоѣмъ бо(з)комъ, ѣ(т) зміа пекѣлногѣ; ядомъ грѣхѣвни(м) на(д)хне(н)но(г): и смѣртю вѣчною оуморѣнногѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 99).

5. *Перен.* (про підступну, хитру людину) змій, змія: А менѣйте жебы в̄м оногѣ зміа раіскогѣ и ліса хитрогѣ, о котѣрогѣмъ прѣ(д) в̄м мѣви(л), стеречи(с) рѣчилъ, і о немъ прѣмыслъ пїлный в животѣ своѣмъ чинїлъ,

абы непри́ятель цр̄кѡвн̄ый рѡга не подно́силь, і въ ямѣ впа́ль (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 18).

6. (*головний убір, головна пов'язка, хустина*) змій: mitella, mitryla, ми(т)рица, тканица, зми(й) (1642 *ЛС* 270).

◊ **змій камень** – аспідний сланець, аспід: hupnale, аспидъ, зми(й) каме(н) (1642 *ЛС* 222); **летащий змій** – крилатий змій, дракон: драконитидесъ по латы(н)ски... то(т) каме(н) выимае(м) и(з) главы летащи(х) зми́евъ (XVI ст. *Травн.* 509).

Див. ще ЗМІЯ.

ЗМІЙКА ж. (*малий, молодий вуж*) змійка: anguiculus, зми(й)ка (1642 *ЛС* 83).

ЗМІЙНИКЪ ч. 1. (*коштовний мінерал*) шляхетний камінь: draconites, зми(й)никъ каме(н) (1642 *ЛС* 171).

2. Назва рослини: iaron, зми(й)никъ трава (1642 *ЛС* 223).

ЗМИЛОВАНЄ, ЗМИЛОВАНЬЄ, ЗМИЛОВАНА с. (*стп.* zmiłowanie) змилування, милосердя: теды маю... скромъне заховать и добродѣйство пана Каспорово еше въ змилованью его надо мною выславлять (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 8/III, 335); Ожидаемо змилованья б̄га вседержителя, просачи его, абы на(м) того кр(с)та ослабилъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 214); Прото кліче и просить // ѡ змилована до ст̄ы(х), абы и(х) ѡхолодїли (XVI ст. *УЄ* № 29519, 125 зв.-126); ѡни н̄якъ не хот̄ѣли нї в че(м) жа(д)наго змїлована вк̄азати (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 15); таковую... любовъ маемо... заховати противко правѡвѣр̄ным, але и противко каждому, без бракованя особы, и над неприятелми своими змиловане а милосердіе показуючи, и зычити им всего доброго (Вільна, 1600 *Катех.* 78); ѡмилѣнный: ѡмил̄ный, змилова(н)а, або милосердіа гѡдн̄ый 1627 *ЛБ* 139);

(*відпущення грїхів*) помилування: тую п̄сто(в)щин̄ с̄ѣливано(в)щин̄ придали есмо

монастырю ст̄го арха(н)гела миха(и)ла золо-товѣрхо(г) в Киевѣ... и мы хоти(м) к̄д его мл(с)ти в то(м) да(т)к̄д на(ш)у причин̄ м̄ѣти абы е(г) мл(с)т̄ь рачи(л) свое змилова(н)е вдела(т)и (Київ, 1540 *ЦНБ ДА/П-216* № 37).

Див. ще ЗМИЛОВАНЄСА.

ЗМИЛОВАНЄСА, ЗМИЛОВАНЬЄСА с. (*стп.* zmiłowanie się) те саме, що **змилованє**: положилисте вы ча(с) змилова́наса панско-го и ведлоӯгъ вѡл̄ѣ своеи поста́вили есте емоу дн̄ь (поч. XVII ст. *Проп. р.* 158 зв.); Състрадан̄іе, съболезнаван̄іе, оуцедрен̄іе: Зми-лова́нье са, злитова(н)е, згѡда в̄ пам̄ѣтносте(х), згѡда зв̄а́зо(к) и прирож̄ѣ(н)е, ѡжал-ле(н)еса (1627 *ЛБ* 129); Сїю за́сь Н(д)лю вс̄ѣхъ на́шихъ справ̄ь конѣць, и самѡго тогѡ св̄ѣта, в̄ масѡп̄дстно(и) постановїли, гам̄ючи, и стискаючи рѡско(ш),... та(к)же в̄зы-ваючи на(с) до спо(л)терпе(н)а и змилова- (н)аса на(д) блї(ж)ними на́шими (1627 *Тр.* 57).

Пор. ЗМИЛОВАТИСА.

ЗМИЛОВАНЬЄ *див.* **ЗМИЛОВАНЄ.**

ЗМИЛОВАНЬЄСА *див.* **ЗМИЛОВА-НЄСА.**

ЗМИЛОВАНА *див.* **ЗМИЛОВАНЄ.**

ЗМИЛОВАТИСЕ *див.* **ЗМИЛОВАТИСЯ.**

ЗМИЛОВАТИСЯ, ЗМИЛОВАТИСА, ЗМИЛОВАТИСЕ, ЗМІЛОВАТИСА, ЗЬМИЛОВАТИСА *дієсл. док.* (над ким, над чим, кого, о чім і без додатка) (*виявити милість, співчуття до когось, пожаліти кого-небудь*) змилуватися, змилосердитися (над ким): змилова(в) же са г(с)дн̄ь на(д) слоугою ты(м) поустиль его и дольг̄ ѡ(т)поустиль емоу (1556-1561 *ЛЄ* 81 зв.); Она прише(д)ши в̄клонила са мѡвачи г̄и змїлоуиса на(д) мною (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 259, на полях); а овун̄ъ упав̄ь долу упередь пана своего и молив̄ь его, што бы потерп̄ѣвъ: заплачу, мовит̄ь, усе; а овун̄ъ ся змиловав̄ь слугы своего, и выдслободив̄ь его, и довг̄ь ему выдпустив̄ь

увесь (XVI ст. *НЄ* 121); ты $\bar{г}$ и если що може(ш) помози емѸ и зми́лѸи́са на(д) нимь (XVI ст. *УЄ* № 31, 29 зв.); зми́лоуи са надо мною $\bar{г}$ (с)ди... абовѸмь до(ч)ка моа ве(л)ми е(ст) пренагабана ω (т) д $\bar{х}$ а неч(с)таго (Там же, 186); А $\bar{г}$ гли на(д) илїю зми́ловавшиса пристоупїли до не́го // и потѸшивши пр(о)рка хлѸбъ и водѸ на пока(р)мъ телѸсны(и) принесли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 182-182 зв.); ѡко(м) ласкавы(м) на ни(х) смоґри, и зми́лѸи́са на(д) слеза́ми вдовїнными (Острог, 1614 *Тест.* 158); зми́луйтеся о свободѸ зневолепыхъ братыи нашихъ и церквей православныхъ... // ...по всемъ королевствѸ подь королемъ Польскимъ (Київ, п. 1621 *АСД I*, 265-266); Зми́лѸитеся вы котѡрыи еще есте́сте на свѸтѸ, на ко́ро(м) мо́жете мл(с)рдїа достѸпїти (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 158); студенгыты... Михала... побитого на улицу... // ...выкинули, над которымъ, ижъ южъ не тылко ити, але и рушитисе не моґль, ажъ люде християнґскийи змиловавшисе, вложивъши в коць, до монастыра принесли (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР I/VI*, 590-591); тамъ же оузрѸла плетанкѸ межи рогозомъ, посла́ла однѸ з слѸдѸбниць свойхъ, и принесѸню ω (т)ворївши, а видачи в неї дита́тко плачѸное, зми́ловавшиса надъ нимъ рекла: з дѸтокъ то еврѸ(и)скихъ есть то́тъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 79 зв.); Долговъ иншы(х) повѸдилъ не маю..., зачы(м) Гдъ Бгъ зми́луе(т)ся на(д) дшею моею (Холм, 1648 *Тест.* Ст. 471).

Див. ще **ЗМИЛОВОВАТИСА.**

ЗМИЛОВАТИСА *див.* **ЗМИЛОВАТИСЯ.**

ЗМИЛОВОВАТИСА *дієсл. недок.* (над ким) (*виявляти милїсть, співчуття до коґо-небудь*) зми́лосерджуватися, зми́лостивлюватися: СъстраждѸ [комѸ]: ЗлѸтѡвѸюса, оужалїюса, зми́лѡвѸюса [над кїмъ] (1627 *ЛБ* 129).

Див. ще **ЗМИЛОВАТИСЯ.**

ЗМИНИТИСЯ *див.* **ЗМѸНИТИСЯ.**

ЗМИНАТИ *див.* **ЗМѸНАТИ.**

ЗМИРИТИ *див.* **ЗМѸРИТИ**¹.

ЗМИРНА, СМИРНА *ж.* **1.** Мирѡ: мерро по ла(т)нски, смѸрна или ахантьоусть по гречески... а по рѸ(с) смїрна... есть нѸкаа гоума, текоущїа и(з) древа (XVI ст. *Травн.* 306); [А] заты(м) прише(д)ши Іюсифъ съ Никодимо(м) коу тѸлоу стѡмоу, поч(с)тнїѸ оуклонили са... почали знимати тѸло Ісѡво съ кр(с)та,... [А] изнавши, ѡбви́ноули ч(с)ты(м) простирало(м), напоустивши змирною и алѸлое(м), дорогими масѸтами (XVI ст. *УЄ Трост.* 80); Алоесъ спуль и змирну ти офѸрую (Львїв, 1630 *Траг. п.* 170); А никѡдїмъ принѸсъ ма́сти дороґїи, Балсамъ, смїрнѸ, и алѡесъ (Чернїгїв, 1646 *Перло* 92); *У порївн.*: ВѸрѸ яко златѡ любовъ яко ливанъ, покору якъ зми(р)ну к ней же есї позва(н) (к. XVI поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 95);

перен. Аромат, пахоцї: Ото якѡ з Лилїй пѡлныхъ выплываѸетъ вдлѸчне пахнѸчаа Зми́рна, такъ изъ оусть ялмѸжника млтѡва с(т) (Київ, 1648 *МІКСВ* 350).

2. (*тропїчне древо*) мирра: сми(р)на, есть нѸкакѡе(с) дѸрево в а́равїи, зъ котѡрого запашны(и) сокъ течѸтъ ста́кты называе́мы(и) (1596 *ЛЗ* 76).

Див. ще **МИРРА.**

ЗМИРСКИЙ, ЗМИРЬСКИЙ *прикм.* (*повязаний із грошовою платою, податком*) мировий. ◊ зми́рскаа куница *див.* **КУНИЦА.**

Див. ще **ЗЪМИРНЫЙ.**

ЗМИШАТИ *див.* **ЗМѸШАТИ.**

ЗМИШЛЕНый *див.* **ЗМѸШЛЕНый.**

ЗМИЯ, ЗМИА, ЗМІЯ, ЗМІА, ЗМІА, ЗМІА, ЗМІА, *ж.* **1.** (*плазун*) змія, зміи: А кґды павель назбераль прудо(в) ви(н)ныхъ, и клалъ на ѡґо(н) вырвавши ся змея с тепла вхватулася рѸки его (Хорошїв, 1581 *Є. Нег.* 144); Зміа варена ї прїата прокаженїе с тѸла зґони(т) (XVI ст. *Травн.* 280); коґо вкѸсіла зміа, приходилї до того дѸрева,

і смотрачи поклоналіся, и ты(м) з̄бывали см̄рти (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 114); anguis, змия (1642 *ЛС* 83); ежели махінѡ тогѡ свѣта, зо всѣм̄ створѣнѣм̄ з̄ ничѡго слѡво(м) ед̄ины(м) Бг̄ъ всемог̄чій створи(л). Жезль Моисѡвъ пре(д) фараѡномъ в̄ з̄м̄ю ѡ(д)-м̄ѣни(л) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 913); *У порівн.*: се азъ посылаю васъ яко // овца посреде волковъ боудѣте моудри, яко з̄м̄я и цѣли яко голоубіе (1556-1561 *ЛС* 49 зв.-50); тая унѣя нѣ отъ небесъ, нѣ отъ Іерусалима, нѣ отъ востока ей подано, але въ Рымѣ вылупилася, якъ з̄м̄я зъ ейца, а тутъ ядъ свой изливаєтъ всюды (бл. 1626 *Кир. Н.* 14);

перен. (про нечисту силу) нечисть, погань: Ото жь ва(м) даю моць. настоупати на з̄м̄ю. и на скоропію и на всакоую силоу вражію и не боудѣтъ вамъ ничого шкодовати (1556-1561 *ЛС* 262 зв.); и за(с) дла тѡго нехорощю ѡбѡ(в) носи(т), я(ко) да бѣ(з)печне на з̄м̄ю скор̄п̄ію, и всю силѡ вражію настѣпи(т), и аспидѡ и василискѡ гѡловѡ сокрѣши(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 234 зв.);

гидота, огида: Такъ и люде нѣкоторые, що своїми рѣк̄ами твѡр̄ятъ, // за добродѣтель почит̄ають, а що оу йншихъ рѣк̄ахъ вид̄атъ, з̄м̄ією то тит̄л̄д̄ють (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 945-946).

2. (про скульптуру) з̄м̄я, з̄м̄ій: И увѣдалъ то царь Езекиа, ижъ Жидове, недовлеючи о покрасе церковней..., промежь вещей церковныхъ свои фигуры вымысливаючи, и около оной з̄м̄іи ставили, съ тыхъ причинъ тую з̄м̄ію и зъ ихъ придѣлаными образцами сокрушили (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 57); Мѣданаа з̄м̄иа або г̄адина пѡки на земли лѣжала ійлта(н) ядомъ и трут̄ізноу якобы заражала..., але на высѡки(и) дреу(к) в̄ поўщи евнайстеи по(д)несенаа взир̄аючи(м) живо(т) и здорова з̄м̄иа приносила, чоуда ро(з)ные чин̄іла (поч. XVII ст. *Проп. р.* 231).

3. (біблійний образ диявола) з̄м̄ій: што са дотыче(т) ѡ з̄м̄ію, то тоу котѡраа зрад̄ила адама, жидѡве в̄чѣн̄іи не зѡвоу(т) его б̄г̄ги д̄явѡло(м), е(д)но прѡстою з̄м̄ією (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 4); Адамъ и Ева за грѣхъ преступленія заповѣди Божей и за невизнанье на себе грѣха (але той на невѣсту, а тая на з̄м̄ію складали) были зъ рая на землю вигнаны (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 821); Не азъ, Адаме, но то(и), которіи мя наоустил з̄м̄іи, и сам мѣ з̄ древа яблко спѣстил (I пол. XVII ст. *Рез.* 169).

Див. ще ЗМІЙ.

ЗМІА *див. ЗМІЯ.*

ЗМІА *див. ЗМІЯ.*

ЗМІЙ *див. ЗМІЙ.*

ЗМІЯ *див. ЗМІЯ.*

ЗМІА *див. ЗМІЯ.*

ЗМІЄВІЙ *див. ЗМІЄВІЙ.*

ЗМІЄВЫЙ *див. ЗМІЄВЫЙ.*

ЗМІЄОБРАЗНЫЙ *прикм.* Змієподібний: ліхи т̄ѣ з̄мієобра(з)ные шепта(л)ци, котѡры(м) н̄ши е̄в̄вы во(л)но нахил̄ають оухо, показ̄д̄ют̄ имъ сли(ч)ные в поста(в)кахъ и слов̄ка(х) ябл(у)шка, а при ни(х) мож̄ность и сл̄ав̄д̄ света тогѡ, зачимъ ю(ж) и адамове даѡт̄са звод̄іти (Острѡг, 1587 *См. Кл.* 2 зв.).

ЗМІЙ *див. ЗМІЙ.*

ЗМІЛОВАТИСА *див. ЗМИЛОВАТИСЯ.*

ЗМІЯ *див. ЗМІЯ.*

ЗМІА *див. ЗМІЯ.*

ЗМОВА, ЗЪМОВА *ж.* 1. Домовленість, угода, умова: Я князь Василей Михайлович Сенкг̄шковича ковелский, визнаваю...: Мѣл есми змовѡ з̄ господином и братом моим...: мы взяли есмо промежкѡ себе с̄ди полюбовныи с̄ обѡ сторон (Вільна, 1522 *AS* III, 231); Б̄в̄д̄чи в добром здорѡве и в целом розуме,... вчинил есми змовѡ с̄ княземъ Василемъ... Ковелскимъ (Задиби, 1536 *AS* IV, 49); Еслижбы котѡраа сторона // ...подле заста новена своего конца приймовати не хотела

и который ростыркъ вчинила, тогда дрѣгое стороны сѣдѣи, которая змове и ѿгоде своей досыть ѿделаеть, мають там... справедливост и сказане наконец вчинити (Львѣв, 1537 *AS IV*, 92-93); в тотъ часъ твоя милость вчинилъ съ Нами змову о мыта Наши (Краків, 1537 *PEA I*, 210); А так мы ведле оное змовы своей до Шайна въ снѣдалнѣю годинѣ приехали (Ковель, 1539 *AS IV*, 182); Петръ Загоровский, маршалок господарский, вчинил зо мною змову и постановене под тымъ обычаемъ (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР 8/VI*, 266); оучи(т) на(с) того при(т)ча еѿ(г)лскаа ѿ робѣтника(х) вѣ винницы, которы(м) каза(л) г(с)дѣ вѣ вecho(р) ведлоугъ змовы заплѣтоу дѣти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 229 зв.); Среchenіе: Оумбѣва, змѣва (1627 *ЛБ* 120); его м(л)... слышачи такую збоку на (з)мове зъ стороною позваною учиненую и занесеную протестацию... протестовалъ (Київ, 1643 *ДМВН* 247); учынивъшы сполную змову и раду до вышъменованого костела... неакогос Яшъка дяка и инъшых своих справъцовъ,... розказавъшы инымъ, абы, штоколвекъ там найдуть, до монастыра до них принесли (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР 3/IV*, 269).

2. Змовини, заручини: Якожъ княз Роман то все маеть пополнити под обварѣнкомъ закладов господарских,... а естълибых я... сее постановене взрѣшил, тогда маю зарѣки господарю, королю Его Милости заплатити шест тисечей копѣ грошей..., а дѣвка моя, панна Александра, вже бѣдетъ вольна ѿ тое змовы (Берестя, 1558 *AS VII*, 35); ку skutечному доконченъю оное змовы наше..., сполне зложили есмо рок венчанъю (Овруч, 1565 *АрхЮЗР 8/III*, 95); тогда поготову и пан Семашко жадное змовы заочное о сестру свою а дѣвку жоны моей без позволеня панны чинити не мог (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР 8/III*, 127).

Див. ще ЗМОВЕНЄ, ЗМОВИНЫ.

ЗМОВЕНЄ, ЗМОВЕНЪЄ, ЗМОВЬ-ЛЕНЬЄ с. 1. Домовленість: Где ж и тую дѣвку панну Ганну передо мною на вряде ставили, которая очевисте а устне... сознала, иж не сама своволне а ни теж поневолене, одно по доброй воли своее... и за позволенемъ... приятелей своих звышпомененых и змоვენемъ ихъ самых, за пана Федора Ивановича Шишку в малженство пойти зволила и пошлюбила (Володимир, 1575 *АрхЮЗР 8/III*, 289); **учинити змовь-леньє** – домовитися: ту на сей часъ стати не могъ, а то учинилъ змовьленьє з мѣщаны Львовскими нового братства (Берестя, 1594 *АЗР IV*, 74).

2. Заручини: водле того змоვენъя нашого тому веселю зложили, ѿ змоვენя за три годы, который рок припасти маеть въ року... тисеча пят сотъ шестьдесят семомъ (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР 8/III*, 48).

Див. ще ЗМОВА, ЗМОВИНЫ.

Пор. ЗМОВИТИ.

ЗМОВЕНЪЄ *див. ЗМОВЕНЄ.*

ЗМОВИНЫ *мн.* Змовини, заручини: Тая дѣвка моя, подлугъ опису моего, который я учинилъ при змовинах с панею тещею своею, мела была быти охрищена по вѣри матки своее и по обычаю греческого закону, за што я попал въ заруки жоне моей и паней тещи (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР 8/III*, 19).

Див. ще ЗМОВА, ЗМОВЕНЄ.

ЗМОВИТИ *дїєсл. док. 1.* (з ким) Домовитися: а так мы съ сѣдами княза Андрѣа Кошерского, с паномъ... Гѣлевичомъ... змовили и на том есмо застановили, иж мѣли есмо в патницѣ ѿстаточнѣю перед нашими Рѣскими запѣсты до имена княза Ковелского... зъехати са въ снѣдалнѣю годинѣ (Ковель, 1539 *AS IV*, 182); Я, Александро... Кошерский... даю ведати..., ижъ... з воли сполное наше..., змовил и постановилъ... з... княземъ // Чорторыскимъ, ижъ его милость... маеть дати

дѣвку свою кнежну Марину за сына моего Лва в малженство (Підліси, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 49-50); А такъ з ними змовивши и пришо(л) до Ха. Тоу(ж) ап̄(с)лы спытали его, // где ѿнь бы(л)? А ѿнь рекъ: “иі̄шею простою сте(ж)кою емь перешо(л)” (XVI ст. *УС Трост.* 51-52); св̄щенни(к) сихо(в)ски(и) іоаннъ, лѣзара с̄на своего да(л) учиги писати абы ѿмѣлъ скоропи(с), и ины(х) бж̄(с)твенны(х) надкъ, змѡвилъ до велико(д)не бы(ти). ему за то має(т) дати три(д)ца(т) гроши(и) и во(з) дро(в) или што ла(с)ка его (Львѣв, 1596 *ЛСБ* 91, 4 зв.).

2. (кого) (*пообіцяти віддати заміж*) змовити: хотячи я то мощно, а не ѡтменне мети,... зарѣчил и змовил есми тѣю внѣчкѡ мою,... в малженство князю Дмитрию Федоровичѡ Сонкѣшковица, старосте Житомирскомѡ (Городище, 1551 *АС VI*, 107); Я Василей Загоровский, маршалокъ его королевское милости,... змовилъ есми и пошлюбилъ въ стадло малженское за себе... кнежну Катерину (Клевань, 1570 *АрхЮЗР* 8/III, 206); которы(и) те(р)ми(н) и(х)... м(л) не ведати для которое, причины зволокли были..., за чи(м) на и(н)ши(м) те(р)минѣ... помепенѣю сестрѣ свою в ста(н) светобливы(и) ма(л)же(н)ски(и) за є(г) м(л) пана теодора тишѣ яко бы(л) змови(л) дава(л) (Житомир, 1618 *ЛНБ* 5, III 4056, 38).

3. (*сказати, промовити*) змовити: потомъ самъ реклъ: Многѣи бо змовят мнѣ во ѡный днѣ судный. Гѣ не оу твоє лі имя пророковалі есмо, и не твоим лі именемъ бѣсы прогонілі (Володимир, 1571 *УС Вол.* 50); “Ахъте мни, ахъте мни! Люди змовятъ же владыка попа втопиль!” (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 238); еслижъ роздѣмѣшъ же самомъ едино(м) петрѣ вса цр̄ковъ бываєтъ бѣдована, штожъ змовишъ, и о иванѣ снѣу громовомъ, и о кождомъ ѡ(т) ап̄(с)лѡвъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 98); А с паномъ

Красовским ся не поеднаєт, если змовит: “Еретик єсть и ѡтступник” (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 193);

(що) (*молитву*) проказати, *діал.* змовити: венедикта... бѣлаа. то коли ѡгневаа немо(ч) дрѣжати боуде(т) възми бѣлои венеди(к)ты коре(н) или былинѣ я(ж) на(д)щєср(д)це и змо(в) .г. ѡ(ч)наши боуде(т) з(д)равь (XVI ст. *УТ* фотокоп. 3); розказано збиратиса до сѣбѡрѣ до костела, пристѣпѡючи ко ѡлтарєви... прикладнѡвѣши на колѣна, змовити пѣть, ѡ(т)чена(ш) (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 159 зв.).

4. (кого) (*привернути на свій бѣк*) придити, збавити: а ннѣ покинувши все на на(п)а(сти) мусимо накладати, поневажъ всегда(ш)ни(и) нашъ сопоста(т) епи(с)копѣ лво(в)ски(и)... змови(л) собѣ нѣякого(с) єкза(р)ха Деѡнисѣя архиепи(с)па ту(р)новского (Львѣв, 1593 *ЛСБ* 225).

Див. ще **ЗМОВИТИСЯ, ЗМОВЛѢТИ, ЗМОВЛЯТИСЯ.**

ЗМОВИТИСЯ *див.* **ЗМОВИТИСЯ.**

ЗМОВИТИСЯ, ЗМОВИТИСА, ЗМОВИТИСЯ, ЗМОВИТИСЯ, ЗМОВИТИСЯ *дієсл. док. 1.* (з ким і без додатка) (*погодити між собою якісь дії*) змовитися, домовитися: А так мы в том змовивши са поспол з маткою нашою... и с порадою приателєй нашихъ,... просили есмо княза Федора... абы Єго Милост дал нам тисачѣ (коп) грошей (Володимир, 1542 *АС IV*, 311); мы... змовившиєса всѣ весполокѣ, дали есмо тое право о ставѣ на сконъченѣе, ѡбєдши границѣ (Свищѣв, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 28); мисковая гаска... и(з) дочками свои(ми)... та(к)же и(з) зятеми своими... визнали и(ж) ѡчинили межи собою згодѣ и(ж) ся змовили на ѡдно слово (Львѣв, 1595 *Юр.* 19 зв.); На кого зє(з)воля(т) братя не маєтєся вымовляти... естли его братя выпѣстятъ змовившиєса таковы(и) ся може(т) вымовити (Перемишль, 1600 *ПВКРДА* II-1, 6).

2. (з ким) (*зробити змову, укласти таємну угоду для здійснення певної мети*) змовитися: па(н) н̄ш̄... на(м) всимъ ты(м) же кара(н)ємъ грози(л) и ино ста(р)шии н̄ши змови(в)шиса зо всими нами ѿ(д)носта(и)ною мы(с)лью и радою зобра(в)шиса вси на ѿ(д)но ме(ст)це поготову бы(ли) яко вже бы(ло) вно(ч) ѿ ко(л)ко годи(н) ѿ дворя есмо вломилиса и ты(х) люде(и) з везе(н)я выпусти(ли) (Кременець, 1563 ЛНБ 103, 26/Id, 1810, 20 зв.); ганъна монъто(л)товна... ѿстѣпила до сокаля на я(р)марокъ тамъ же змовивъшиса з жолнеромъ... котромѣ вшитъке сѣме пененъдзы(и) конє(и) и цокольвекъ маенътно(с)ци на тенъ часъ мое(и) при не(и) было ѿнемѣ дала (Луцьк, 1580 ЖКК I, 183); И довелисмо ѿ судѣ, за котры(м) то листо(м) виправиль собѣ ѿ(т) его к(р) м(л) комисію на на(с) змовы(в)шиса з владыкою луцки(м) (Львів, 1593 ЛСБ 225); И змови(в)шисе с тымъ... Ганѣсо(м) и тесте(м) того Ганѣса... робечи поташъ в лесе(х) мори(х) закѣпны(х) за п̄нзи мое... потае(м)не вывозиль... и... продава(л) (Житомир, 1605 ЦДІАК 11, 1, 4, 37); менованы(и) панъ Белле(ц)ки(и)... маючи знаємость з Ъвано(м) Водянико(м), во(и)то(м) черъни(ц)ки(м), з которы(м) змови(в)шиса и нарадивъшиса добре, по(д)даныхъ паню(и) протє(с)та(н)ти(с) з ро(з)ныхъ має(т)ностє(и)... // зо всими має(т)ностями выпровади(т) (Житомир, 1650 ДМВН 192-193).

3. (за кого) (*домовитися про одруження*) змовитися: его милост вымовил ся мне пилными потребами, иж там быти не мог, але жоне моей скончити и змовити се за князя Януша Четвертенского радил... панна Богдана... з волеи родительки своєї, за себе ровного, зацного, родового чоловіка... в малженство ест змовена (Луцьк, 1569 АрхЮЗР 8/III, 127).

Див. ще **ЗМОВИТИ, ЗМОВЛЪТИ, ЗМОВЛЯТИСЯ.**

ЗМОВИТИСЯ див. **ЗМОВИТИСЯ.**

ЗМОВЛЪТИ дієсл. недок. (з ким) (*погоджувати що-небудь*) домовлятися: которы послове кролѣ его мл(с)ти сѣ наши(м) г(с)п(д)ре(м), воеводою его мл(с)тію змовлѣючи, де(н) и мѣсто назнаменѣю(т) и запишѣ(т) та(к) я(к) бы то наборзо и // слѣшно могло бы быти (Люблін, 1506 Cost. DB 440-441).

Див. ще **ЗМОВИТИ, ЗМОВИТИСЯ, ЗМОВЛЯТИСЯ.**

ЗМОВЛЯТИСЯ, ЗМОВЛАТИСА, ЗМОВЪЛАТИСА, ЗМОВЛАТИСЬ дієсл. недок. 1. (з ким) (*погоджувати що-небудь*) домовлятися: колодеза в замъкѣ нєть але можєть быти, якожъ са староста тамошъни(и) зѣ земаны роби(т) змовлѣлѣ (1552 ООвр. З. 100); Сѣвъщаваіюса: ѿмовлѣіюса сѣ ки(м), змовлѣію(с), зєзволѣію сѣ кѣмъ (1627 ЛБ 126); Сѣвъщаваію: ...Оугѣжѣю кого сѣ ки(м), сѣгласѣю(с), змо(в)лѣіюса, згажаію са сѣ кѣмъ (Там же).

2. (на що) (*укладати таємну угоду для здійснення певної мети*) змовлятися: Такъ против Христа сходятся и змовляются на забите Его Ирод, Пилат, князеве земские, архиереє и книжники, и фарисеи и вес народ (опроч немногих) кричит: “распи, распни Его” (Вільна, 1600 Катех. 42); трафілосє и(ж) два резанцы комѣрніи ро(з)гнѣвалиса на црѣ и змовлѣлиса на смєртъ и забитѣ его (серед. XVII ст. Хрон. 378 зв.).

Див. ще **ЗМОВИТИ, ЗМОВЛЯТИ, ЗМОВИТИСЯ.**

ЗМОВЛАТИСЬ див. **ЗМОВЛЯТИСЯ.**

ЗМОВЛАТИСА див. **ЗМОВЛЯТИСЯ.**

ЗМОВЪЛАТИСА див. **ЗМОВЛЯТИСЯ.**

ЗМОВЪЛЕНЬС див. **ЗМОВЕНС.**

ЗМОВЫТИСА див. **ЗМОВИТИСЯ.**

ЗМОГА ж. (*спроможність, здатність що-небудь робити*) змога: Бо еслѣже д̄ша не бѣде(т) в̄прѣдъ з̄готована на дѣрбіи дѣла, вѣд-

лѣгъ змѡги, не дадѣтъ ей ѣсти бара(н)ка (Вильна, 1627 Дух. б. 367).

Див. ще ЗМОЖНОСТЬ.

ЗМОГАТИ *дієсл. недок. (бути в стані, в силах що-небудь робити)* могли: Кѡлѣкѡ то бѣ Гдѣ Бгѣ твоѣй везволаѣтъ, и ты понѣсти змогаѣшь, тѡлкъ з начаткѡвъ вѣчногѡ ѡногѡ блаженства южѣ заживаѣшь (Вильна, 1620 См. Каз. 24 зв.).

ЗМОГАТИСА, ЗМОГАТИСЕ *дієсл. недок.*

1. (*воювати зі зброєю в руках*) змагатися, боротися, битися: Оучинилъ тѣды бгѣ дна ѡнагѡ и Авіана црѣ хананѣйскогѡ предъ сынми Израїлевыми оунижоны(м), котѡрыи, што днѣ се змогаѣли, а мѡчною рѣкою глумѣли и авіана црѣ хананѣйскогѡ ажѣ его згладѣли (серед. XVII ст. *Хрон.* 175 зв.).

2. (*чинити опір*) опиратися: Змогалиса и чарѡвники але не могли оучинитѣ, и рекли чарѡвники до фараѡна: моцѣ то бжаа єсть (серед. XVII ст. *Хрон.* 85).

ЗМОЖНОСТЬ *ж.* Можливість, змога: повиннисѣмѡ и мы подобити са Бгѣ, вѣдлѣгѣ змо(ж)ности силѣ нашихъ (1637 УЕ Кал. 933).

Див. ще ЗМОГА.

ЗМОКНУТИ *дієсл. док. (стати мокрим)* змокнути: Што дей видечи, отец Варсануфѣй, яко укривжоный... прибег дей до мене возного, которого дей видель есми жалосного, ошарпаного, болотомѣ уплюсканого, од головы аж до ногъ змоклого, обнаженого,... ганебне збитого, змордованого и зраненого (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 1/VI, 364); Такое нещастя мое правило же(м) пана Лукіяна не заста(л), а що бо(л)шая то(т) лы(ст) до Домны Єи м(л) писаны(и) коли(м) зе Лвова выеха(л) змокѣ и нѣ во що ся ѡбе(р)ну(л), которого и не ѡ(т)дава(л) (Кам'янець, 1609 *ЛСБ* 433, 1).

ЗМОЛЕСТОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (стп. zmolestowany)* втомлений, ви-

снажений: заты(м) вече(р) ся зближы(л) и змоле(с)тованые братія розешлися з ѡ(д)ложениямѣ ѡстатнихъ справо(к) а(л)бо пѣ(н)ктовѣ до бли(с)ко прышлои сесии (Львѣв, 1644 *ЛСБ* 1043, 63 зв.).

ЗМОЛОТИ *дієсл. док. (перетворити у борошно)* змолоти: А до шпиталѣя местскогѡ Кременецкогѡ рускогѡ по мирце жита, змоловышы у своемѣ млыне,... во вѣчъныя роды я самѣ, и по мне потомки мои давати повинни будемо (Луцьк, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 609).

ЗМОЛОТИТИ *дієсл. док. (відокремити зерно від колосків)* змолотити: ваша бы милость на тую зиму розказали бы тымѣ писаремѣ дворовѣ нашихъ самимѣ по тымѣ дворомѣ ѣхати, и, подлугѣ реистровѣ ихъ, въ которыхъ описаны гумнанаши, по колку согѣ бочокѣ жита змолотивши спродати (Кракѣв, 1538 *АЗР* II, 347); тыежѣ по(д)даные... пашню всякѣю пови(н)ни жати лето дво(р)ными сохами взорати могѣтъ попратати змолотити и ко // млынѣ кгде кажѣтъ ѡ(т)ве(з)ти (Черногород, 1578 *ПВКРДА* III, 57-58); молочу, змолотивѣ (Львѣв, 1591 *Адел.* 160).

ЗМОЛОТНИКЪ *ч.* Молотник: ѡ(д)но(ж) мене за то проси(л) и падаро(к) ми да(л) абы(х) емѣ тоє жито в гу(м)не мое(м) поставити дозволи(л) и тепе(р) де(и) тоє жито змолотники є(с)ковы молота(т) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 2); застали єсмо в гу(м)нѣ змолотнико(в) которые жито молота(т) и поведилиса є(с)ковыми змоло(т)никами (Там же, 3).

ЗМОЛОТЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Змелений, змолотий: сѣмлѣны(и): З'молѡты(и) (1627 *ЛБ* 64).

Пор. ЗМОЛОТИ.

ЗМОЛОЧЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Змолочений: Стлачѣнный: Змолѡчєный,... стѡвчєный (1627 *ЛБ* 121).

Пор. ЗМОЛОТИТИ.

ЗМОРДОВАНЕ, ЗМОРДОВАНЯ, ЗМОРДОВАНЬЕ, ЗМОРДОВАНЬЕ, ЗЪМОРДОВАНЬЕ *с. (стп. zmordowanie) (мука, катування, побиття)* мордування: А потом, привезши дей мене на Волын, до йменя своего Жаскович,... у светлочку малую до везеня осадил,... гдем великого зимна,... голоду, через чотыри недел седечи, уживала, терпечи от него уставичне збитя, змордованя и наруганя (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 135); ись которого збитья и зъмо(р)дованья якобы вже и (в) животе ее не было (Луцьк, 1577 *ЖКК* I, 80); тые по(д)даные о(т) великого зби(т)а и (з)мо(р)дованья дале(и) з нимъ ити не могъли (1577 *ЖКК* I, 88); я с того тяжького болю с того света зыйти мушу от змордованя мужа своего (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 361); Та(м) же мне, во(з)ному, напе(р)ве(и) оказаль па(н) Миха(и)ло Си(н)гае(в)ски(и) зби(т)е и змо(р)дова(н)е свое (Щеніів, 1605 *ДМВН* 63); Сава, чре(з) ши(и): Наверне(н)е, невѣла, а(б) сивізна, а(б) змордова(н)е (1627 *ЛБ* 230); Писаны(и) Тотъ Позовъ в жалобе врожное Ее м(л) Панеє Кристины Стравиньское... о кгвалтьтовъны(и) Наезд) На домъ Ее албо на дво(р) в селе мизине... и зневагѣ особы ее шъляхе(и)кое, збы(т)е змо(р)дованье оша(р)панье ее (Чернігів, 1641 *ЛНБ* 5, III 4063, 177); от которых разовъ и тыранского // збитя и змордованя одень... осмого дня месеца марца, а другий... пятнадцатого дня... Пану Богу духа поотдавали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 615-616);

(вичерпання сил) утома, виснаження: неха(и) идѣть не борони неха(и) идѣть кгды до змордована обы(и)дѣть цалы(и) рынокъ весоло и охотне до насъ вернѣтсѣ (к. XVI ст. *Розм.* 56); А... та(к) цѣлы(и) днь и ночь хѣдачи по пѣстыни... частью о(т) змордована доро(ж)ного, частью о(т) голодѣ и прагнѣ-

на... поклакнѣвши мѣлилися... и в'... млтѣв сконали (серед. XVII ст. *Кас.* 88 зв.).

Пор. ЗМОРДОВАТИ.

ЗМОРДОВАННИЙ *див. ЗМОРДОВАННИЙ.*

ЗМОРДОВАНЬЕ *див. ЗМОРДОВАНЕ.*

ЗМОРДОВАНЬИЙ, ЗМОРДОВАННИЙ, ЗМОРЬДОВАННИЙ *дієприкм. 1. У знач. прикм. (скатований, збитий)* змордований: слышачи там бытъ завартого чоловека невинного, збитого и змордованого, болшей такой соромоты... церкви Божое не могучи терпити, отбиллом замокъ (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 310); виделъ помененнихъ мещанъ и подданихъ млѣвски(х) раненихъ битихъ и змордованнихъ яко в протестацієи поменялъ (Київ, 1646 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2011, 1 зв.).

2. У знач. прикм. Змучений, втомлений: Истѣмленый: Змордѣванный, ѳфатигованный (1627 *ЛБ* 51); Оусѣл' теды Хс... на земли, змордѣваномѣ своѣмѣ тѣлѣ, чинилъ о(т)починокъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 260).

3. У знач. ім. Змордований, -ого: Єв(г)-листа выписоує, иже хс в прит'чи зморьдованьныхъ, галилеискихъ напинаєть, абы чинили покааніє, приводачи непло(д)ную смоковницюу. якъ тыжь женоу, котораа лѣ(т) иї ко(р)чена была, оуздорвлѣває(т) (1556-1561 *ПЄ* 279).

ЗМОРДОВАНЬЕ *див. ЗМОРДОВАНЕ.*

ЗМОРДОВАНЬЕ *див. ЗМОРДОВАНЕ.*

ЗМОРДОВАНЯ *див. ЗМОРДОВАНЕ.*

ЗМОРДОВАТИ *дієсл. док. (стп. zmordować)*

1. (кого) (скатувати, збити) мордувати: па(н) Богда(н) гарасимови(ч) ни(т) видома в которы(и) обыча(и) не маючи до него никоторое причины... наехавши впо(л)но(ч) на со(н)ного его самого ро(з)би(л) зби(л) змо(р)дова(л) и зрани(л) ле(д)во живого зостави(л) (Київ, 1501 *ЦНБ* II, 21039, 1); мене дей теодора збили, змордовали (Володимир, 1569

АрхЮЗР 1/1, 16); пань Стефа(н) Мелене(в)-ски(и)... жонѣ мою на (и)мя Пола(г)ю... кие(м) зби(л) змо(р)дова(л) (Житомир, 1605 ЦДИАК 11, 1, 4, 23); Насана збито, змордовано и маетность зъ дому побрано... Ярмоша збито, змордовано и сермягу знято (Житомир, 1618 АрхЮЗР 6/1, 391).

2. (кого) Змучити, втомити: таа дорога бѣркована такъ прикраа ижъ мя всего змордовала на конахъ тѣды поѣдемо (к. XVI ст. Розм. 38 зв.); поу(т) такъ та змордѣтъ, же лѣдвѣ силъ ти стане(т) на несѣна кр(с)та (поч. XVII ст. Проп. р. 182); ажъ кгды... пришли есмо до маетности пана Лемешовы..., на ночълегъ, яко люде дорогою не малою змордованые..., кгды вже есмо мели выходить съ того села Бежова... пана Григоря Пашкевича... непристойне забилъ и замордовалъ (Житомир, 1611 АрхЮЗР 3/1, 176).

ЗМОРДОВАТИСЬ *див.* **ЗМОРДОВАТИСА.**

ЗМОРДОВАТИСА, ЗМОРДОВАТИСЬ *дієсл. док. (втомитися, змучитися)* змордуватися: Быль тыжь тамъ и колодазь іаковль [стоу(д)на або криница] а іс яко то зъ дороги змордовалъ(с) // и сѣль на(д) колодаземъ (1556-1561 ПЄ 353-353 зв.); Ещѣ маѣшь ити до горы олівной, гдѣ са та(м) змордѣшь, же кровъ и водѣ нѣвы(м) спотѣна спѣсѣ(м) зъ тѣла твоего вѣллашь (поч. XVII ст. Проп. р. 182); Іліа пр(б)оркъ гды незбѣжной елзавѣлѣ сробѣсти и преслѣдована оуходилъ, и южь длъго оутѣкаючи змордовавшиа ѡ(т)почине(т) собѣ по(д) тѣне(м) дерева яловцового трохи ѡ(т)почивати почал(л) (Там же, 297 зв.); свѣтъ вашихъ ненавидитъ дѣша моа, стѣлы са мнѣ та жаремъ, змордовалемъ са несѣчи (Київ, 1637 УЄ Кал. 1019).

ЗМОРЕНЬ *див.* **ЗМОРЕНЬИЙ.**

ЗМОРЕНЬИЙ, ЗМОРОНЬИЙ, ЗМОРЕНЬ *дієприкм. (доведений до фізичного виснаження, стомлений)* зморений: также насъ, такъ

помордованныхъ, зморонныхъ голодомъ, утрапныхъ везенемъ, тые то посланцы Боровицкого отбегли (Луцьк, 1596 АрхЮЗР 3/1, 140); боудѣчи богаты(м) и вольнымъ, слоугбю и... наймито(м) не(н)дзнымъ ста(л)са... а если бы са ѡ(т)чаалъ своего живота,... не достѣпиль бы того чого достѣпиль. наѡстѣтокъ голодомъ боудѣчи зморенъ, мѣзе(р)пѣйшю на(д) всѣхъ по(д)наль бы смѣрть (Острог, 1607 Лѣк. 29); Позрѣте на даниила ѡ(т) всѣ(х) ѡпоущенного... ше(ст) днѣй южь пане чекае(т) гѣлодо(м) змореный лѣски твоей (поч. XVII ст. Проп. р. 157 зв.).

♦ **змореный сномъ** *див.* **СОНЬ.**

ЗМОРОЖЕНЬИЙ *дієприкм. у знач. прикм., перен.* Стриманий, затамований, угамований: писмо стѣе придае(т), на морѣзѣ, же жа(д)ны(м) спѣсѣ(м) не мѣли дѣсы(т) на само(м) ср(д)ца вмертвѣно, але те(ж) и позвѣрхо(в)ного члѣка вѣрѣшенѣа и запалѣна прирѣжѣное, за пѣводо(м) по(в)ста(г)лѣвости зве(р)хнего морѣзѣ, мѣли зморѣженое (серед. XVII ст. Кас. 9).

ЗМОРОЗИТИ *дієсл. док.* Зморозити, заморозити: Аггль: ...в' не(м) же ѡгнь пали(т), а не спалитъ, мразъ стужаетъ, а не заморозитъ (Чорна, 1629 Діал. о см. 278).

ЗМОРОНЬИЙ *див.* **ЗМОРЕНЬИЙ.**

ЗМОРЩАТИ *дієсл. недок. (що) (морщити лице, робити гримасу)* зморщувати: колі поститесь не бывайте ж як ліце мрѣниці тужта (!) зморщуютъ ліца свои, абы показали себѣ людем иж посникаютъ (Володимир, 1571 УЄ Вол. 47).

ЗМОРЩЕНЄ *с.* Зморщування: Кааѣъ: Згромаже(н)є, а(б) зморщѣнѣ, а(б) столчѣнѣ (1627 ЛБ 213).

ЗМОРЩЕНЬИЙ *дієприкм.* Зморщенный: Враскавый: Зморщенный (1627 ЛБ 17); чоло теж маеть зморщенное барзо и твар, а нус маеть долгий и кривый, як орловый (Вавилон, 1635-1636 АрхЮЗР 1/VI, 710).

ЗМОРЩИТИСА дієсл. док. (вкритися зморшками) зморщитися: еслібы того на ко(ж)дый дѣнь не пріймовало папава(п)а, когѳрое с чѣрева и с плю(ц) похѳди(т), тѣды бы скоура ба(р)зо шпѣтне змо(р)щилася (Острог, 1607 Лѣк. 62).

ЗМОРЩКА ж. (складка на шкірі тіла) зморшка: Враска: Змѳрщка, скѳра на старѳмъ тѣлѣ скѳрченаа (1627 ЛБ 17).

ЗМОРЬДОВАННЫЙ див. ЗМОРДОВАННЫЙ.

ЗМОЦНЕНЕ, ЗМОЦЪНЕНЕ с. (стп. zmocnienie) 1. (утвердження) зміцнення: оутве(р)ждѣніе, змоцне(н)е (1596 ЛЗ 66); Пама-таю заправды же(м) того доводѣ пре(д) ты(м) оуживаль, але тоежъ частѣи мѳвити, и мнѣ лациѣи, и кѣ змоцнѣно нашему ваѣнѣи (поч. XVII ст. Проп. р. 144); Собѳръ повшех-ный зѳбранный былѣ вѣ Кѳнстантінопѳлю, за росказаніемъ Цысарскимъ и Стѣхъ Патріархѳвъ, кѣ змоцнѣно и ствержешо Сѣмого Со-бѳра, и кѣ зѳдрѣно ново вѣниклои Латїн-ской ереси (Київ, 1619 Гр. Сл. 222);

(підтвердження) зміцнення: Вша(к) же судъ а(л)бо уря(д)... по усыпаню копыцовъ для стве(р)жения и (з)моцнѣния тыхъ же грани(ц) апеляции стороне афектуючо(и) до суду... допустити повиненъ естѣ (Ісаїки, 1643 ДМВН 255).

2. (моральна допомога) підтримка, підкріплення: Сѣргїи засѣ Патріархъ стѣи ѳб-разы Бѣѣи Мѣре, а звлаца на котѳрыхъ Збавитель мл(д)нецъ выражѣный на рѣкаx Матерїнски(х) нѳшонъ бываѣтъ: тѣи взав-ши, проходїлѣ по мѣрамъ мѣсцимъ, тѣмъ вѣправдѣ змоцне(н)е подаючи, а Варварѳмъ прѳтивнымъ ѳбазнѣ... и погїбелѣ, котѳрыи то неприятелѣ малѳ были на мѣсто настѣпили, але пѳтымъ рѣхло погїнѣли (Київ, 1627 Тр. 659); Хрїзма, алѳбо мирѳпомазанїе, котѳрое естѣ потверженѣемъ Крщѣніа стѳго, и // змоцнѣнѣемъ и оузброѣнѣемъ Крщѣноѳго

жолнѣра Хр(с)тѳвоѳго,... бывало за часѳвъ ап(с)лски(х) черезъ вложѣнѣе рѣкѣ (Львїв, 1646 Зобр. 42-42 зв.).

Див. ще ЗМОЦНЕНИЕ.

Пор. ЗМОЦНИТИ.

ЗМОЦНЕНИЕ, ЗМОЦНЕНИЕ с. Те саме, що змоцнене у 2 знач.: на крѣпко змоцнение фундаменту вѣры и будования евангелѣскихъ заповѣдей учинков им Христос рече (1600-1601 Виш. Кр. отв. 168); А гдѣ дарѳвъ даванѣе, котѳрое зѣ зезволѣніемъ ѳцѣвски(м) и Снѳвски(м) ставаѣтъса,... на змоцнѣніе и посвачѣніе гѳдныхъ (Київ, 1619 Гр. Сл. 245).

ЗМОЦНЕНИЕ див. ЗМОЦНЕНИЕ.

ЗМОЦНИТЕЛЬ ч. Ревнитель, адепт: Уважай, ижъ Христѳсъ поспѣшникомъ або спол-работникомъ, и змоцнителемъ пропо-вѣди ихъ черезъ послѣдующїи чуда, якъ самъ одинѣ найвышшїи пастырѣ (Київ, 1621 Коп. Пал. 422).

ЗМОЦНИТИ, ЗМОЦЪНИТИ дієсл. док. (стп. zmocnić, стч. zmocniti) 1. (що) Підкрі-пити, підтвердити: и ѳвше(м) водле пра(в) выше(и) поданы(х) привиле(и) любе(л)ски(и) то змо(ц)нилѣ и зава(р)лѣ (Володимир, 1569 ЖКК II, 198); Уважѣтежъ то в.м. у себе: ...если годитѣся теперешнимъ епископомъ того зѣ добрымъ сумненѣемъ одѣступити, што предковѣ ихъ постановили, (и) собѳромъ вселенскимъ утвердили, прысегами змоцни-ли? (Вільна, 1599 Ант. 965); Ано што южъ сѣбѳровъ повше(х)ни(х) дѣкретами змоцнено, безъ выкрѣтачѣтва, и безъ пытанѣа, чтїти и поважати потреба (Дермань, 1605 Мел. Л. 8); На ре(ч) ниже(и) меновите в томъ квите выражонѣю даны(и) которого во все(м) ѳс(т)ны(м) ѳчеви(с)ты(м) и добровольнымъ Созна(н)емъ Своимъ Стве(р)дивѣши и змо(ц)-нивши Прѳси(л) абы Прїня(т) и до кни(г) ѳписа(н) бы(л) (Вїнниця, 1623 ЛНБ 5, II 4058, 36); Которого [квита] подавши и во всимъ оноѳо устнымъ очевистымъ и доброволь-

нымъ сознанемъ своимъ ствердивши и змоцнивши, просиль, абы былъ принять и до книгъ уписанъ (Житомир, 1650 *ЧИОНЛ* VIII-3, 20).

2. (що) Зміцнити, укріпити: А ты Николаю не злѣкнешься такъ великій и мѳцный кгрѣнтъ всего Бо(з)ского дѳмѳ непокалѣной вѣры нашеи, залѳженный впѣредь ѳ(т) самого Ба, потѳмъ ѳ(т) такъ многыхъ и такъ великихъ и зацны(х) Сты(х) ѳ(т)цо(в) зложный и змѳцненный, штѳрмами софизмацкими... збѳрити и ѳбалити силѳючися (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 202); Таѳя Вѣра весь свѣтъ змоцнила (Київ, 1637 *УС* Кал. 82); Барзо в' кѳнштахъ Марсѳвыхъ, мѳжне сѳтъ клейнѳты Котры(х) собѳ набыли Прѳдкѳвъ твоихъ цнѳты... Кр(с)тѳмъ стѳымъ сѳт' змоцнѣны (Львѳв, 1642 *Бут.* 1 зв.).

Див. ще **ЗМОЦНИТИСЯ, ЗМОЦНЯТИ, ЗМОЦНЯТИСЯ.**

ЗМОЦНИТИСЯ *див.* **ЗМОЦНИТИСЯ.**

ЗМОЦНИТИСЯ, ЗМОЦНИТИСА, ЗМОЦНЫТИСА, ЗМОЦНИТИСЯ, ЗЪМОЦНИТИСЯ *дієсл. док. (стп. zmocnić się)* 1. (*набратися сили, стати міцнішим*) зміцнитися, зміцнити: и скочи(в)ши на ни(х) члѳвкъ то(и) в которо(м) бы(л) ду(х) злы(и) и(з)мо(г)ши и(х) змо(ц)ни(л)са и(м) так и(ж) наги и поранены ѳтекали з дому ѳного (II пол. XVI ст. *КА* 103); печенѳгове... кгда ся змо(ц)нили а ѳбачили и з неволѳ ся рѳсако(м) виломили коза(ц)ство(м), живно(с)ти шѳкали (1582 *Кр. Стр.* 65 зв.); И такъ почѣлъ Палемо(н) либа, ѳныхъ Нарѳдѳвъ приводѳти до дѳбрыхъ ѳбычае(в), а змоцнѳвшися на ѳномъ мѳсцѳ, розмѳжилъ и ро(з)шѳривъ Гранѳцѳ свои (Чернѳгѳв, 1646 *Перло* 3 зв. нenum.);

(в кому і без додатка) (*дістати підтримку*) зміцнитися (ким і без додатка): того врядѣника моего... и иншихъ сторожѳвъ, которые зъ ними того двора... пильновали, зъмоцнившися, кгвалѳтовне оныхъ всѳхъ

зъ двора прочъ выгнать (Луцьк, 1591 *Арх ЮЗР* 1/1, 316); съ тыми помочниками и людьми своими белые головы, мужатки // и девки уцтивые кгвалтиль, а, змоцнившисъ въ тыхъ людехъ свѳвольныхъ и въ стрелбе военной, яко одинъ непрѳятель поганский наступоваль на здорѳе и мене самого (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/1, 155-156).

2. (чим) Зміцнитися, укріпитися: а тѳи которѳи были внѳтръ мѳста, и воинѳ прѳтивъ непрѳателемъ точѳли, гды ѳбѣчили, же непрѳателѳ въ мѳри погѳнѳли, зѳразъ Бѳскою сѳлою змоцнѳвшися, и Прч(с)тои Дѳви Бѳцы мѳцю ѳгорѳжены zostѳвши, брѳмы мѳсцкѳи ѳдомкнѳли, и крычачи,... на непрѳателѳ выбѳгѳали (Київ, 1627 *Тр.* 662);

(*поширитися, запанувати*) зміцнитися: Та(к)же ѳ справахъ црѳковны(х) ѳбмышлати ѳ школа(х) ѳ наѳка(х) шпитале(х)... во всѳх(х) па(н)ствахъ его ко(р) мл(с)ти и и(м) далѳ(м) ты(м) абы са всяки(и) ря(д) вѳзде ѳстановы(л) змоцни(л) и ѳтве(р)ди(л) (Берѳстя, 1590 *ЛСБ* 141); лѳжѳю прикрѳрилисѳмѳса; лѳ(ж), а неправда, змоцнѳлыса на землѳ (Київ, 1637 *УС* Кал. 271).

Див. ще **ЗМОЦНИТИ, ЗМОЦНЯТИ, ЗМОЦНЯТИСЯ.**

ЗМОЦНИТИСА *див.* **ЗМОЦНИТИСЯ.**

ЗМОЦНЫТИСА *див.* **ЗМОЦНИТИСЯ.**

ЗМОЦНЯТИ, ЗМОЦНАТИ *дієсл. недок. (стп. zmasniać)* 1. (що) (*укрѳплювати, робити стѳйкѳшим*) зміцнювати: Патрѳкѳй мѳры мѳсцкѳи змоцнѳлѳ, и все ѳле прислѳшало на воѳннѳю потрѳбѳ приспѳсобѳлѳ (Київ, 1627 *Тр.* 659).

2. (що) Скрѳплювати, пѳдтверджувати: мы мѳха(и)ло... митрополить кѳевѳски(и)... ѳглянѳвши есьмо ѳ привиле(и) ѳ(т) его свѳтѳ(и)шѳе мл(сти) наданы(и) на манасти(р) свѳтого ѳнохрѳя... то(т) привиле(и) во вѳсе(м) си(м) листо(м) наши(м) змо(ц)няе(м) (Новѳгородок, 1590 *ЛСБ* 137); Которѳи правды и не знаютъ и учитися не зѳволя-

югъ, але, фалшивыми опѣніями оплутаны, тоє теперь чинягъ, што первѣи строили въ Маркелю, то естъ зъ тыми, которыи имъ правду ознаимуютъ, пречатъ и самими собою ересь (Аріанскую) змоцняютъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 506); То(т) ве(с) вы(ш)описанный Порадо(к), Поко(р)но(ст) на́ша в дх̄в̄ сто(м) поставови(в)ши (!) змоцнае(м) и стве(р)жае(м) (бл. 1623 *ПВКРДА* I-1, 52); ѡтверж(д)аю: Змоцна́ю, твѣрдо чиню́, ствержаю́ (1627 *ЛБ* 141);

(чого) (надавати ваги) змицнювати (що): Котóрого Собóрѡ... Па́пѡжъ Рѣмскѣи здѡбилъ и змоцна́ль пре(з) Пасхасѣа и Ликисѣа и Вонифатѣа, освѡчоныхъ намѣстникѡвъ свои(х) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 218).

3. (кого) (морально підтримувати) змицнювати: А вѣдаю дóбре же вѣрныхъ и власны(х) снѡвъ цр̄ковны(х) змоцнае́тъ, а протѣвны(х) гризе(т), и тоє моє ѡбража́еъ ка́зана, а найбарзѣи непрѣателей вѣры, которѣ дх̄ови сто́моу єднои хвалы з' ѡ(т)це(м) и з снѡ(м) не признава́ю(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 140 зв.); игдме(н)... мае(т)... промышляти..., якъ малодѡшныхъ и хвѣючи(х)ся змоцняти, я(к) боязлив(м) ср(д)ца додавати (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 69); а штó естъ цѣль на то́мъ мѣстцѡ жебы звитазство на́дъ не́прѣательми внѡтрными и позвѣрховными дарова́ти и на́съ протѣвко имъ оузбро́ати, змоцна́ти, и посила́ти ра́чилъ (Київ, 1625 *МІКСВ* 131); ѡнь вси тѣи припа(д)ки терплѣве знѡсачи, досконáлою вѣрою себе змоцна(л) (Вільна, 1627 *Дух. б.* 80); працѣючимъ помага́еъ, ро(з)сла́блен'ныхъ змоцна́еъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 745).

Див. ще **ЗМОЦНИТИ, ЗМОЦНИТИСЯ.**

ЗМОЦНЯТИСЯ *див.* **ЗМОЦНЯТИСЯ.**

ЗМОЦНЯТИСЯ, ЗМОЦНАТИСА, ЗМОЦНЯТИСЯ *дієсл. недок. (стп. змаспіає сіє) (утверджуватися, набиратися сили)* змицнюватися: братие, змоцняйтес о Господеви

и в силе mocy Его; облещѣтеся в зуполную зброю Божую, бысте мѣли стати протѣвко засадкам бисовскимъ (Вільна, 1600 *Катех.* 80); Поневажъ наша католицкая вѣра, ведлугъ Павла апостола,... змоцняется... ростетъ и помножается и никгда не устаеътъ, чому-жъ вы... отъ оноє утекаете и гордите и вшелякимъ способомъ протѣвитесь? (1603 *Пит.* 4); А вы змоцна́йтеса, и ѡ(т) правды границъ, в' котóрыхъ стоите, не оуклоня́йтеса (Київ, 1620-1621 *МІКСВ* 32); ѡтрочáтко росло и змоцна́лоса дх̄омъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 917); Чѡйте, сто́йте в' вѣрѣ, мѡ(ж)но собѣ почина́йте и змоцна́йтеса, томѡ протѣвко є(ст) бѡазнь незбѡжны(х) (Львів, 1646 *Зобр.* 30 зв.); тѣлько ты змоцна́йся, а мѡжне собѣ почина́й (серед. XVII ст. *Хрон.* 160).

Див. ще **ЗМОЦНИТИ, ЗМОЦНИТИСЯ, ЗМОЦНЯТИ.**

ЗМОЦНАТИ *див.* **ЗМОЦНЯТИ.**

ЗМОЦНАТИСА *див.* **ЗМОЦНЯТИСЯ.**

ЗМОЦОВАТИ *дієсл. док. (стп. змосоває)* (кого) виснажити, знесилити: а многѣи ты(ж) соу(т) которѣи бы рады оумерети в немочи своєю, или бѣдоу свою показати к(д)ы ю(ж) его змоцоуе́тъ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 128 зв.).

ЗМОЦЪНЕНЄ *див.* **ЗМОЦНЕНЄ.**

ЗМОЦЪННИТИ *див.* **ЗМОЦНИТИ.**

ЗМОЧИ' *дієсл. док. (бути спроможним що-небудь зробити)* змогти, здужати: но ѡбо того не достигнете, на што всади́лися єсте, исти(н)ны лжѣю пребороти не зможете и сами исче(з)нете и погибнете, а исти(н)на живеть, и жити бѡде(т) вовѣки (1598 *Виш. Кн.* 281); Треба тѣды было тоую сла́вѡ ѡ(т)-далити а́бы тѣло трыпѣти змогло было (поч. XVII ст. *Проп. р.* 269); Моцѣи: Здѡжати, змо́чѣи (1627 *ЛБ* 65); Потѡжнѡгъ преложѡнѡгъ запалчѣвы сѡт', вина претѡ неха́й не пѣют, жебы не забыли // премѡдрости, и справедлѣве сѡдѣити хѡдѣх' не змѡгѡтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 95-96); Потыка́ймоса ра́чей мѡжествѣнно,

абісмѡ нечѣстыи бѣсы звѣтажили: еслібо-
вѣмъ страхъ Бжій ховаемо в' сѣрдца(х) на-
шы(х), ѡ распаматывана ѡ смѣрти в' дѣши
ѡбносіти бѣдем': бы те(ж) и всѣ бѣсы на
насъ збрѡине боіова́ли, жадны(м) спосо́бо(м)
шкѡдѣти намъ не змогѣтъ (Львѣв, 1642 Час.
Слово 278 зв.); если бы не змогла оферовать
баранка возмѣтъ парѣ синогѡрлицъ, або двѡе
голдѡбѣтъ, одно на всесожженіе, а дрѡгое за
грѣ(х) (серед. XVII ст. Хрон. 119 зв.).

Див. ще **ИЗМОЧИ'**.

ЗМОЧИ' *дієсл. док. (кого) (знесилити)*
змогти: скоро дей мя уколото у горло, влас-
не яко оса укусила, и зараз зашастѣло, из
светлицы бегучи, которого м дей угонити
не мог, бо была дей мене рана змогла (Луцьк,
1583 АрхЮЗР 8/III, 373).

Див. ще **ИЗМОЧИ'**.

ЗМОЧИСА *дієсл. док. Виснажитися,*
ослабнути: нехай са присмѡтрити... якъ мнѡ-
гѣе... прѡтивъ хорѡбѣ долгой // и срѡкгой,
спрѡстати, а если и оуме(р)ли, не дша ихъ
оустѣла ѡ(т) хорѡбы, але тѣло змоглѡса
(Острог, 1607 Лѣк. 40-41);

(*позбутися кінетичної енергії*) втратити
силу: и поведи(л) и(ж) то є(г) з ру(ч)ниці
пострелено тою(ж) кулею которою и пна его
и дла то(г) де(и) же са кула змо(г)ла глу-
боко в мене не по(ш)ла (Володимир, 1567
ЦДІАК 28, 1, 2, 29).

ЗМОЧИТИ *дієсл. док. (що) (зробити мо-*
крим, вологим) змочити: и та(к) са до(л)го
мордова(л) же по в(с)ѣ(м) тѣлѣ запоти(в)-
шиса, не ти(л)ко ѡдѣнїе все свое але и
ѡны(и) кѣме(нь) пото(м) змочи(л) (серед.
XVII ст. Кас. 49); росѡю нѡ(с)ною тѣло его
змѡчно было (серед. XVII ст. Хрон. 365).

ЗМОЩНИТИ *дієсл. док. (кого на кого)*
(надати могутності, сили) змощнити: Єгїпт-
скои нево́лѣ ты ѡсвободѣлесь Израїла: Двѣ
на враги змощнѣлесь (1625 МІКСВ 133).

ЗМРОКЪ *ч. (стп. zmrok) помутніння, по-*
тѣмянїння. ◊ змрокъ очїй див. ОКО.

ЗМУРОВАНЕ *с. (стп. zmurowanie) зму-*
рування, вимурування: ѡ(д) завѣшена двѣ-
рѣ(и) на(д) дрѡка(р)нею и змѡрована па(ц)-
ка мѣла(р)чыкѡ(м) fr. 26 (Львѣв, 1635 ЛСБ
1054, 16 зв.).

Пор. **ЗМУРОВАТИ.**

ЗМУРОВАТИ, ЗМУРОВАТЬ *дієсл. док.*
(стп. zmurować) (що) змурувати, вимурувати:
семеѡнъ... змѡровалъ собѣ камѣние(м). мало
мѣстыце. и стоялъ на не(м) .г. лѣта (1489
Чет. 5); ѡни хотачи на то(м) же мѣстыцы
црکو(в) новую ѡспения прч(с)тоє бѣцы змѡро-
вати (Новгородок, 1547 ЛСБ 13); Шпиталь
ѡдинъ въ Сѡходелехъ, на томъ мѣстѣ...
вказѡвалъ..., съ цеглы змѡровать (1577 AS
VI, 77); При то(м) же монастыри, и дрѡги(и)
монастырець,... и це(р)ковъ новѡю ѡ(т) ѡсно-
ва(н)а... черницѣмъ инокїна(м)... змѡровати
блг(с)вили(с)мы и(х), и благосло(в)ляемъ
(Вільна, 1594 ЛСБ 252); которая [церковъ]
єсть съ великимъ коштомъ змурована и на-
дана (Рим, 1595 АрхЮЗР 1/I, 484); Старый
муръ по вышние ѡкна збивши, весь верхъ на
ново змуровали (поч. XVII ст. КЛ 82); кнежа
Збаразский, воевода Браславський,... цер-
ковъ в помененомъ монастыри Четвертенъ-
скомъ над грѡбомъ ее и родичѡвъ наших
змуровал (Луцьк, 1642 КММ II, 233); По-
то(м) змѡравѣлъ мѡръ пре(д) мѣстомъ двѡ-
вымъ на всхѡдѣ слнца (серед. XVII ст. Хрон.
348).

ЗМУРОВАТИСЕ *див. ЗМУРОВАТИСА.*

ЗМУРОВАТИСА, ЗМУРОВАТИСЕ *дієсл.*
док. (стп. zmurować się) змуруватися, спору-
дитися: є(д)на(к) же догажаючи и часови
та(к)же и скри(н)це (т)реба абы се та(к)
мѡрвало яко се почало не домишляючисѣ
ниче(г) и(н)ше(г) яко би за ти(м) и ла(т)вии
и скорѣишее се то змѡрвало (Сучава, 1598
ЛСБ 322, 1); єще заповѣдаю(т) на(м) по(д) ви-

ною великою абы старое каме(н)е во(н) з мѣста возити не чекаючи доко(л) са новаа це(р)ко(в) в мѣсти змѣрѣть (Львів, 1598 ЛСБ 319).

ЗМУРОВАТЬ *див. ЗМУРОВАТИ.*

ЗМУТИЛЕВАНЪ *дієприкм.* Спрофанований, спотворений: вѣра... въ заходной церкви была чиста и непорочна, символъ вѣры не былъ придаткомъ спрофанованъ, сакраментъ евхаристіи еще тогда унятьемъ келиха не былъ змутилеванъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 824).

ЗМУТИЛОВАНЄ *с.* Профанація, спотворення: Показую, за помощью тогожъ Христа Господа, же за оторваньемъ своимъ отъ св. восточной церкви и за отмѣною вѣры, и за змутилованемъ тайнъ, Римскій костель... есть отъ Бога скаранъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 871).

ЗМУЧЕНІЄ *с.* Фізичне виснаження, знесилення: до(л)гое тѣла мореніе, гды по не(м) настѣпи(т) сѣтость тѣла, змѣченіе... // и зо(м)дленіе дочасное... справде (серед. XVII ст. *Кас.* 66 зв.-67).

Див. ще ЗМУЧЕНЬЄ.

Пор. ЗМУЧИТИ.

ЗМУЧЕНЬЄ *с.* Катування, тортування, мучення: возны(и) тамъ бывши и того слѣжебника огледавши и ставши передо мною...вызналъ ижъ виделъ есьми федора слѣжебника... окру(т)не змѣченого огнемъ не вѣмъ если живъ бѣдетъ што поведиль быть ѿ(т) кнѣза ку(р)пѣского змѣченье и пнѣзе(и)... паньскихъ патъдесать копъ в мене взалъ (Луцьк, 1572 ЖКК I, 47).

Пор. ЗМУЧИТИ.

ЗМУЧЕНЪ *див. ЗМУЧЕНЫЙ.*

ЗМУЧЕНЫЙ, ЗМУЧЕНЪ *дієприкм.* у *знач. прикм.* (який зазнав фізичних тортур, катування) змучений, замучений, скатований: А его стаа мл(с)ть валѣ(т) са по(д) кр(с)то(м), зранены, зби(т), змоучены(и) барзо (XVI ст. УЄ *Трост.* 69); а его стаа мл(с)ть...//...змоуче(н) зби(т) зраненъ ве(с) оу крѣви а плѣва-

тины съ крѣвію смѣшали яко бы троу(до)ва(т) видитса (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 9 зв.-10); а его стаа мл(с)ть валѣтса по(д) кр(с)то(м). зраненый збитый: змоученый... змордова(н)ный (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 11); который то змученый чернецъ Тимошей, видячи себѣ близкого ку смерти, о сповѣдника и о причастіе пречистыхъ тайнъ Христовыхъ просиль (Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 217).

ЗМУЧИТИ *дієсл. док.* (кого, що) (*піддати тортурам, катуванню*) змучити: Кнегини Козечиная поведила: “я его казала змучити, я жъ его и заплачу” (Володимир, 1568 *АрхЮЗР* 6/I, 65); Васка, ме(с)чанина,... жону... звязавши, окрутне мордовали,... мовячи: “поведай пенези, сребро”: которую змучивши и збивши, покинули за умершую (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 569).

ЗМУЧИТИСА *дієсл. док., перен.* (зазнати душевних стражданъ) змучитися душевно: щаста вѣчногѡ радостъ: а ннѣ слави и радосты стыхъ ѿ(т)лѣченъ навѣки, и тою сілою раздмною; душа барзо змѣчйтса, и в жалость, и рѣспачъ вѣчнѡю прїиде (Чернігів, 1646 *Перло* 157 зв.).

ЗМЫВАНІЄ *с., перен.* (скасування, ліквідація) змывання: Бо не вѣмъ, яко то назвати, чы крещеніе новое, чыли змываніе первого крещенія? (Вільна, 1608 *Гарм.* 198).

Пор. ЗМЫВАТИ.

ЗМЫВАТИ *дієсл. недок., перен.* (що кому) (скасовувати, ліквідовувати) змывати: изали то не власное светокрадство, альбо радшей шальберство – змывати окрещенному першее крещеніе, которое, водлугъ уставы Христо-вы, въ церкви Латинской прынялъ, а якоесь новое, потворное надъ нимъ отпраовати и казати ему вѣры Латинское, и всее науки Латинское отрыцатися? (Вільна, 1608 *Гарм.* 197); **кровъ змываетъ** (що) *див. КРОВЪ.*

Див. ще ЗМЫТИ.

ЗМЫЙ *див. ЗМИЙ.*

ЗМЫЛИТИ *дієсл. док. (що) (помилитися у чому-небудь, сплутати щось)* змилити: Змыліл̄ь єдна(к) тóтъ Мѣдрѣць, бо рѣзѣмъ в̄ пога(н)ской Єще ховáль тѣмности, и влáдзы шатáнской (Київ, 1632 *Євх.* 297); фѣ҃ги ѡныи ...є(д)пѡмѣ старѣцеви... двома хлопáты послáл̄ь; бо ѡ(с)мъна(д)це(т) мѣль... взá(в) фѣ҃ги, шли прѡсто дорѡгою... але... сте(ж)кѡ прѡстѣю ѡпѣстѣвши, дорѡгѡ собѣ змыліли (серед. XVII ст. *Кас.* 88 зв.).

ЗМЫЛИТИСЯ *дієсл. док. (помилитися)* змылитися: Бо и того року 1598 у Рымлянь рокъ на литере А стоял̄ь, водлугъ пасхальи Руское; и въ прышломъ року 1600, коли у Руси на литере Б стояти будеть, посмотратъ, хто ся того дочекаеть, если ся Филялетова ворожка не змылитъ: бо и // тамъ Пасха, водлугъ старого каленѣдара, раней будеть (Вільна, 1599 *Ант.* 773-775).

ЗМЫЛЬНОСТЬ *ж.* Помилка: отецъ Кирило Терлецкий... жалосне оповедалъ на пана Яна Циминского... ижъ дей онъ... всѣхъ змыльностей своихъ не пооднокротъ чинячихъ отступивши, и дня оногдашнего, яко мя вѣдомость дошла, на мене, человѣка духовнаго, цнотливого, доброго, спокойного, непристойне фалшиве змысливши... // внесъ протестацию до книгъ тутошнихъ (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/1, 398-399).

ЗМЫСЛИТИ, СМЫСЛИТИ *дієсл. док.*
1. (кого, що і без додатка) Вигадати, придумати *діал.* змыслити: яко(ж)... и ты(х) часовъ па(н) ѡлизарь... с порады злы(х) неприятеле(и) мои(х) змы(с)ли(в)ши и (з)ложивши на мене самого по(ч)тиво҃го слѣ҃гѣ г(с)дрѣско҃го... речи небылые потва(р)ные зле а непристо(и)не мене самого... на вряде староства лѣ҃цко҃го ѡжалова(л) (Луцьк, 1575 *ЖКК* I, 70); Хиба бысте собе знову яко҃го Филялета змыслили (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1105); онъ бовѣ(м) абы ѡ(т)цевское бл̄҃гослѡвенство

зрозѣмѣ(л), и ѡное ѡтрыма(л), змыслили себе брата прѣвѣнца ісава быти, и рѣцѣ козїами скоу(р)ка҃ми, жебы лѣпѣи брати вырази(л), приѡдѣ(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 262); Ѡ(т) ты(х) и на(м) годѣт̄ьса почáвши, и дáл̄шии е҃гѡ мѡцности ѡказáти, котѡры(х) Латїнницы сáми пре(з) себе хїтре змыслили протївъ Ап(с)лскои прáвды (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 236); Если для справъ высѡкихъ до пѣкла дорѡгѡ, Стѣѡви змыслила, признай то все Б҃гѡ (Київ, 1632 *Євх.* 301); взáл̄ь ѡ(т)голе женѡ мѣдрѡю, и рекл̄ь до ней: змысль яко бысь в̄ жалобѣ была, и оболочїса в̄ шáты жалобными (серед. XVII ст. *Хрон.* 262 зв.).

2. (на кого) (*звести наклеп*) набрехати: отецъ Кирило Терлецкий... жалосне оповедалъ на пана Яна Циминского... ижъ дей онъ... всѣхъ змыльностей своихъ не пооднокротъ чинячихъ отступивши, и дня оногдашнего, яко мя вѣдомость дошла, на мене человѣка духовнаго, цнотливого, доброго, спокойного, непристойне фалшиве змысливши... // внесъ протестацию до книгъ тутошнихъ (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/1, 398-399); потомъ повторе неправдиве змыслил̄ь на мя, яко бымъ я, ведаючи, ижъ черезъ отруту оному або здоровью его ничего не учинил̄ь,... тогда и въ тымъ мя невинъне помовил̄ь (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 272); а розбоемъ и забитемъ мужа своего, якобы черезъ мене пополненымъ, не подобнымъ, который былъ воскомъ (!) людей свовольныхъ себе подобныхъ обточоний, мене спотварила, змыслила, фалшиве и непристойне (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/1, 183).

3. (що) Збагнути, усвідомити *діал.* змыслити: абїсмо слѣ҃шали ѡ тр(о)ци стѡй въ трехъ соутъ парсоунахъ. а тáкь корѡтк'о мѡвачи ѡ мѡци и вла(д)нѡсти и славѣ бж(с)тва е҃го ст҃го нѣ тл̄ько рѡзоумъ лю(д)скїи оумыслити имѣль. але и ѡныи(с) философи хїтрый а стѡи люде не мѡгли измыслити не

тлько змѣслити але нї домѣслїтиса не могли ѿ дївної мѡци бж(ст)ва его (поч. XVII ст. *Проп.* 13).

4. Забажати, захотїти: и нѡги свої ѡбѣю абї емъ не наколѡвъ и(х) на трѣню... и по-ло(т)но якъ змѣшлю. ѡтирѣти по(т) ѡ(т) лицѣ мое(г) (*Устрики*, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 321).

(кому) (*захотїти чогось для кого-небудь*) по-бажати: не хочеть жаде(н) члѣкъ и(ж)бы емоу зле чинїли. а(л)бо зычили, теды и ѡ(н) неха(и) не чини(т) анѣ змѣслити зла нѣко-моу (к. XVI ст. УЄ № 31, 196);

5. (*уявити*) *діал.* змислити: *Toium ia záplátyl tobi A tohom ne zmysllil sobi Sczoiem w tot mich ne záhlediu A tyś pryszol sczobyś szydiu Jscze sczo my iest pytáiesz Tá síá z me- ne pásmiewáiesz* (*Яворів*, 1619 *Гав.* 18).

6. Розумїти, знати, осмислювати: абовѣ(м) коли дѣта мѡлоє крѣщѣемъ, не очекивѣемъ вѡ-ли его, кгдижъ ѡное ничѡго не смѣслити, але ѡчекивѣемъ вѡли кѡма, албо кѡмы, алѣбо того котѡрый кр(с)тїтъ (Львїв, 1645 *О тайн.* 9).

Див. ще ЗМЫШЛЯТИ, ИЗЪМЫСЛИТИ.

ЗМЫСЛЬ *див. СМЫСЛЬ.*

ЗМЫСЛЬНЕ, СМЫСЛНЕ *присл. (стп. zmysłnie)* 1. Чуттєво: Чѣствѣнно: Речевїсте, що пре(з) смѣсль мѡже(т) бїти поймо-вано, смѣслне, дѣште (1627 *ЛБ* 157).

2. Зумисно, навмисно: Тѡй ли естъ сынъ вашъ, котѡрый предъ тѣмъ былъ слѣпъ: ...котѡрого вы змыслне слѣпымъ оучинїли, и новинѣ тѡю всїюды ро(з)голосїлисте (*Київ*, 1637 УЄ *Кал.* 280).

ЗМЫСЛЬНОСТЬ *ж. (стп. zmysłność)* ви-мисел, вигадка, видумка, фальш: Потреба явныхъ и ясныхъ доводовъ, вместо котѡрыхъ отъ стороны поводѡвое показалоє блудъ въ протестацыи, явна помова, знаки змысль-ности, противко чѡму естъ отъ позваного заразъ протестацыя учинена, котѡрое выписъ

у суду покладалъ (*Володимир*, 1594 *АрхЮЗР* I/I, 419).

ЗМЫСЛЯТИ *див. ЗМЫШЛЯТИ.*

ЗМЫТИ *дієсл. док. (чим) (змивши, зро-бити чистим що-небудь)* змити, помити: Ве-недикта е(ст) двоакаа че(р)вонаа и бѣлаа. че(р)ленаа тою (!) моць имае(т). выкопа(в)ши змыи водою чистою. и оуложи оу // пита якоєко(л)вє(к) на но(ч) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 2 зв.-3).

Див. ще ЗМЫВАТИ, ИЗМЫТИ.

ЗМЫТИСА *дієсл. док., перен. (чѡго) (звільнитися від чѡго-небудь, позбутися чѡго-небудь)* очиститися: Але яко бысъмы дхѡвне обхѡдїли. И в' стѡблївѡсти чїсти са нахо-дїли. Грѣха червѣности и сїности позбїв-ши: И змѣзы южъ вшелѣкои прѣве са змїв-ши (Львїв, 1616 *Бер. В.* 94).

ЗМЫШЛЕНЄ *с. (стп. zmyślenie)* 1. Ви-гадка, вимисел: съ котѡрыхъ то слугъ... не-котѡрые,... не чинечи досытъ повинности своей, заразъ // съ тыми речами непристойне забрали, повтекали прочъ отъ тела и еще, ку большѡму змышленю фортелей непри-стойныхъ, хотечи себе пожитокъ привлащи-ти (*Луцьк*, 1593 *АрхЮЗР* I/I, 363-364); Лице-мѣрїє, лицепрїятїє: ѡблѣдно(ст), нещѣро(ст), ... змышле(н)є, покрїтость (1627 *ЛБ* 58).

2. Задум, замисел: Творѣнїє: Чине(н)є, змышле(н)є (1627 *ЛБ* 132).

Див. ще ЗМЫШЛАНЬЄ.

ЗМЫШЛЕННЫЙ *див. ЗМЫШЛЕНый.*

ЗМЫШЛЕНый, ЗМИШЛЕНый, ЗМЫ-ШЛЕНный, СМЫШЛЕНный *прикм. (стп. zmyślony)* вигаданий, неправдивый, фальшивый: хто ж колвек... // ...его милост ...будет словом своим речи и набольшую су-му пенезей замерати... и... никѡтѡрыми при-чинами... котѡрые люди звыкли через про-кураторѡв вымышлят... ани закрываючися урадом... и не вымовляючисе фѡрѡбою... ани жадною припалою и змышленою при-

годою, толко вже мощно... сес запис мои за слушний... у кожного права держан и заховаи быти маєт (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 185-186); ω змы(ш)леномъ гва(л)тѣ Братство на събо(р) владыка позва(л) до ви(л)нѣ (Львів, 1588 *ЛСБ* 103); Такъ тежъ пасхѣ нѣкую ω(т) нѣки(х) смѣшленю подобячѣса пасце жидовско(и) и еретическимъ надкамъ запомнѣвши истинныя пасхы еже есть г(с)дѣ нашѣ $\overline{\text{ic}}$ $\overline{\text{xc}}$ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); некийсь Твердовский, слуга пана Циминского, оповедане того змишленого ктвалту суседомъ, за килька миль отлеглимъ, чиниль (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/1, 417); Тогды снадне познаєшь, же то книжки змышленые и неправдивые (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50); И то ркѣмо по(д)пѣрли своѣго(ж) министра Герѣзма змышленымъ писаньемъ. Котѣромѣ самъ же Ап(с)лъ Павѣль роспростѣрти са не даѣтъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 64); Позыває(т) до постанове(н)я ниякого дми(т)ра радевича слѣги в м(л) при вм(л) мешкаючо(г) котори(и) сме(л) и важи(л)се ка(р)тѣ змышленю сфабрикованю до кни(г) пода(л) (Вінниця, 1624 *ЛНБ* 5, II 4058, 52); а в ты(м) всѣ ω(т)цеве стѣи згажаю(т)са же тыи рѣны не змышлены были але правдивые (поч. XVII ст. *Проп. р.* 164); молодѣ(и) брѣтѣи ро(с)кѣзю(т), абы старшемѣ мы(с)ли(и) свои(х)... не таили... ѣсилю(т) вправѣти до досконѣлости... якобы яки(м) ѣбѣца(д)ло(м) або си(л)лабами: пре(з) тѣе дознаѣючи... если змышленаа и фарбованаа в ни(х) є(ст) покѣра (серед. XVII ст. *Кас.* 37).

ЗМЫШЛЯТИ, ЗМЫСЛЯТИ, ЗМЫШЛАТИ, ЗМЫШЪЛЯТИ, СМЫСЛЯТИ, СМЫШЛЯТИ *дієсл. недок. (стп. zmyślać)*

1. (кого, що, на кого і без додатка) Вигадувати, придумувати, *діал.* змишляти: я... на то(т) ча(с) ако ѣни тѣю потва(р) на менѣ змы(ш)ляли и в ѣме(н)ахъ свои(х) не

бы(л) алемъ... во(д)ле ѣфалы... с по(ч)то(м) своимъ до шу(м)ска... выеха(л) (Луцьк, 1575 *ЖКК* I, 70); То ли тѣе правдивы костел римский, єзовито, яко Петра изгоняет, правду павлову с петровой, яко сопротивно истинному учению петровому ложъ змысляюще, людъ християнский прелщаєт и изводит (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 183); а ты, Скарго, ...людей... шкалюєшь, гонишь, срамотишь, глупыми зовєшь и блюзнерства потварные смышляєшь (1608-1609 *Виш. Зач.* 221); Притворѣю: Змышлѣю, вымышлѣю (1627 *ЛБ* 100); мнѣгѣ таковы(х) пѣстникѣ(в) было котѣрыѣ дла... похвалы пѣстачи, блѣдѣю тѣвѣрь оуказѣти // змышлѣли (Київ, 1637 *УС Кал.* 63-64); Исѣсъ и ве(с) Изрѣиль оустѣпилъ з мѣстца змышлѣючи боязнъ и оутѣкаючи дѣрѣгою по пѣстѣни (серед. XVII ст. *Хрон.* 165);

(що) фальсифікувати, підробляти: И такъ уставичне и по сей дєнь на церковь воюєт, кого могучи лагодными словы, врядами, достойностями до себе зневоляют, а инших мучат, грозят, книгами фалшивыми закидают, книги змышляют, пишут под датою старою писмом старым, якобы колись тая згода трѣвати мѣла (Львів, 1605-1606 *Перест.* 49).

2. (що і без додатка) Замишляти, задумувати, вимислити: Которы(и) презъ ѣста давида слуги своего поведи(л) для чо(г) ся народы збурили а люди прожнѣности змысляли (Хорошів, 1581 *Є. Нєг.* 115); тыи которыи то слышали зго(д)не по(д)не(с)ши голо(с) сво(и) кѣ бѣгу мѣвили бѣже сотворывы(и) небо и землю... которы(и) є(ст) ѣсты давида слуги своего // повѣди(л) дла чо(г) са збу(н)товали погани и люди змышляли речи поро(ж)нѣи (II пол. XVI ст. *КА* 19-20); Для якоє причины они тѣе чинят? Для розмаитыхъ причинъ: иные... змышляють выступок ереси иные хулы (Вільна, 1600 *Катєх.* 42).

3. (що, чим) Чинити облудно, лицемірити: Нижли и тамтот, не у меншой ласцѣ будучи, давалъ справу о собѣ, же то Кирилъ змышляет (Львів, 1605-1606 *Перест.* 31); оуховай бже жадны(м) спѣсобо(м) не змышляю анѣ жартоую мѡви(т), бо барзо далѣко розны(и) ѡ(т) правды всакій жартъ и ѡблоуда (поч. XVII ст. *Проп. р.* 139); Притворяюса: Лицемеряа ѡпотребляю, ѡзлюбляюса, здаюса, змышляю, лицемѣрью, ѡблѡдне щѡ чинѡ (1627 *ЛБ* 100).

4. (*визнавати себе ким-небудь*) вважати: Многѣ абѡвѣ(м) фа(л)шивыѣ прорѡковѣ, и фалшивыѣ оучителѣвѣ поставши, и волкамы бѡдѣчи, пастырни быти себе змышляют, а розѡмныѣ овечки Хвѣ гѡбать и мѡратъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 329).

ЗМЫШЛЯТИСЯ *дієсл. недок.* Замишляти, намірюватися: И тамъ будучи, вдячне противъ вѣры христіанское ставячись, а ни на жадную сторону зъ ней не змышляючись, даровалъ, и презъ него или ведлугъ рѣчи можное даючи ратунокъ такъ барзо отъ иномыслныхъ въ вѣрѣ будучимъ утраченнымъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 50).

ЗМЫШЛЯНЬЄ *с. (стп. zmysłanie)* те саме, що **змышлене** у 1 знач.: Притворѣніе: Змышляньє (1627 *ЛБ* 100).

ЗМЫШЛЯТИ *див. ЗМЫШЛЯТИ.*

ЗМЫШЛЯЧЬ *ч. (стп. zmysłacz)* вигадник, лицемір, брехун: Притворитель: Притворникъ, лицемѣрни(к), злѡдѣ(и), змышля(ч) (1627 *ЛБ* 100).

ЗМЫШЛЯТИ *див. ЗМЫШЛЯТИ.*

ЗМѢЙ *див. ЗМѢЙ.*

ЗМѢНИТИ, ЗМЕНИТИ *дієсл. док. 1.* (що) (*зробити іншим*) змінити, перемінити, поміняти: а на сведе(ц)тво пере(д) чернѣски(м) чиненое дни коли са тоє стало чого пере(д) ни(м) не сознава(ли) кгды(ж) на писме че(р)нско(г) визна(н)я ко(ж)дого слова были ѡписаны пере(д) пано(м) по(д)ка(н)цлеры(м)

речь свою зменили (Володимир, 1576 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 60); ке(р)нѡ(с) которы(и) бы(л) еще я(к) кнѣжа языка вло(с)ко(г) и лати(н)ско(г) межи народо(м) грѣбы(м) до ко(н)ца не змени(л) а шля(х)тиче(в) мѣл при собѣ немало з народѡ (1582 *Кр. Стр.* 86).

2. (*використати, вжити одне замість іншого*) змінити: Теды тежъ ѡ(т) то(л) за спо(л)но(с)тю, и звичае(м) ро(з)маиты(х) языко(в) мовѣ свою зменили, бо шведове и дѡ(н)щики вла(с)ные иначе(и) мовя(т) нижъ не(м)ци (1582 *Кр. Стр.* 47);

(що) (*надаючи перевагу чомусь, замінити його іншим*) змінити: Феврала назвали мартомъ, а марта кветнемъ, бачитмѣса и ма(и) ѡ нихъ змѣнитъ своего имене скѡтокъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 22); Жидовскій опрѣснок честію почтили, а тайную вечеру господню змѣнили (к. XVI ст. *Укр. п.* 76).

3. (що) (*відмовитися від чогось*) зрадити: и далей не отменѣне, яко истинни и завше правду милуючи и народу російского сынове, при томъ же мощно бы ся крепили, зезволяючи рачей смерти а нижли на меншее што отцевскаго, збавенаго застановеня зменити и на иную сторону схилитися (Київ, 1623 *КМІМ* I, дод. 266); Рѡдомъ преврѡтнымъ называѣтъ Хѣс Жидѡв, якобы рѡдомъ змѣннич(м), котѡрый змѣнивши вѣрѣ, вѣ Праѡ(т)цахъ емѡ поприсаженю, южъ бѡлшѣ правды и справедливости розѡмѣти не хотѣлъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 141).

Див. ще ЗМИНАТИ, ИЗМѢНИТИ.

ЗМѢНИТИСЯ, ЗМѢНИТИСА, ЗМЕНИТИСЯ, ЗМЕНИТИСА, ЗМИНИТИСЯ *дієсл. док. (ззнати будь-яких змін)* видозмінитися, перемінитися, змінитися: Дневный свѣтъ зменилѣса (1489 *Чет.* 207); отъ которого зараженя zarazомъ дей есми на твари зблядъ и зминилсе (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/І, 489); наибольшей чемѡ са не двѣте ижъ на востокѡ хот са црство зменило,

бл̄гочестїа правость б̄жею помочью остала
непреклонна (Острог, 1598-1599 *Апокр.*
190 зв.); А чемужь ся такъ барзо зм̄нило
жеся не Константинополемъ, але инакимъ
якимсь показуеть? (Єгипет, 1602 *Диал.* 51);
Кол̄ѣна моѣ ѡслаб̄ѣли ѡ(т) п̄ста, а т̄ло
мое зм̄нилося дла олівы (Київ, 1637 *УЄ*
Кал. 65);

(замінити щось одне на інше) перемінити-
ся, змінитися, помінятися: не довнїмайте
а̄бых прїшол рушатї закона а̄бо пррков. не
прїшол бо єсмї рушітї но пополнїтї. правду
поведаю вамъ. докол не зменитя н̄бо и зем-
ля. і та едїна. илї едїна черга не преидет.
аж все сее боудеть (Володимир, 1571 *УЄ Вол.*
44); бо коли з ф̄ндаме(н)т̄в̄въ вежд̄ поча(ли)
к гор̄ѣ вывод(и)ти што пере(д) ты(м) вси
ѡ(д)ны(м) языко(м) прирожоны(м) ѡ(т)чист-
ты(м) євре(и)ски(м) ѡ(д)носта(и)не мовили
сталося вне(т) ижъ ся и(м) змени(ла) при-
рожоная мова (1582 *Кр. Стр.* 23 зв.); бо са
не може зм̄нити слово в̄читела... коли
ва(с) где сла(л) азали ва(м) коли чоґо недо-
ставало (поч. XVII ст. *УЄ* № 256, 17).

Див. ще **ЗМ̄НАТИСА, ИЗМ̄НИТИСЯ.**

ЗМ̄НИТИСА *див.* **ЗМ̄НИТИСЯ.**

ЗМ̄НКА, ЗМЕНКА, ЗМЕНЬКА *ж.*

(*стп.* zmianka, wzmianka) зґадка, повідом-
лення, відомість, вістка: та(к)же ѡ зареза-
(н)є деталї хрестия(н)ско(г) чере(з) слуги
того(ж) брода(в)ки вси жидове мели где мы
г(с)др̄ъ за выведа(н)є(м) слущны(м) и(ж)
крови дете(и) хрестия(н)ски(х) жидове не по-
требую(т) и в законє и(х) зме(н)ки жа(д)ное
ѡ то(м) не(т) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1,
2, 57); И сталася заразъ... зм̄нка ѡ попа
ивана и па(н) ма(р)ко роз̄гн̄ѡва(л)са и туоу
ѡпеку покину(л) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); А
штось ткнеть Грека Никифора, о которомъ
его королевская милость, передъ посломъ
нашимъ такъже и черезъ послы свое, зменку
чинити рачиль,... о томъ мы его королев-

ской милости такую даемо справу (Берестя,
1596 *АрхЮЗР* 1/1, 515); Фавстинъ почаль
твердїти, же на п̄ршомъ собор̄ѣ никей-
ско(м) то постанѡвлено, приточївши канѡнъ,
о которомъ на никейскомъ собор̄ѣ яко живъ
зм̄нки не было (Острог, 1598-1599 *Апокр.*
138); А чомужь не услухали, але и то въ
списе своемъ (утаили) и ни якоє зменъки,
(бы тежъ и противъное,) въ томъ не учини-
ли? (Вильна, 1599 *Ант.* 529); чини(т) зм̄(н)ку
наголовн̄ѣ(и)шого а(р)тикулу в̄ѣры нашеї в
кото(р)о(м) те(ж) иньшїи замыкає(т) (II пол.
XVI ст. *КА* 4, на полях); Гды зм̄(н)ка была
тоєї славы в̄чної, та(к) єї выславоує(т)
(поч. XVII ст. *Проп. р.* 232 зв.); Росказуеть
имъ Иринеї очи обернути на церкви, презъ
апостолы постановленные, и затымъ, нижли
до учиненя зменки о костели Римскомъ при-
шоль впередъ, и иньшыє во Кґрециї будучїє
церкви споминаеть (1603 *Пит.* 24); ѡ то(м)
жа(д)ное зм̄нки на се(и)мик̄ в галичу не
было (Путятинци, 1636 *ЛСБ* 532); щїрый то
єсть забобѡнъ, ѡ которомъ в̄ грєцкихъ
Трєбникахъ жа̄дної зм̄нки н̄машь (Київ,
1646 *Мог. Тр.* 5).

ЗМ̄НКОВАТИСЯ *дієсл. недок.* Зґадува-
тися, повідомлятися: и такъ ижъ то профи-
нале послано до него яко вышше зм̄нку-
є(т)ся пановъ абы... т̄ю с̄м̄в̄ оддалъ (Львів,
1647 *ЛСБ* 1043, 77).

ЗМ̄ННИКЪ', ЗМЕНЪНИКЪ *ч.* Зрад-
ник: але р̄дси не тр̄пи(т), але зм̄(н)нико(в)
р̄дски(х) искоренає(т) (п. 1596 *Виш. Кн.*
243 зв.); а и(ж) їншїє три патрїархове...// по-
р̄в̄чили... м̄ѣтца свой п̄внымъ особа(м), то
єст̄... патрїарха ієр(с)лімскїї, висарїѡн̄ м-
трополїт̄ никейском̄, кот̄рый потѡмъ
стал̄са зм̄нникомъ (Острог, 1598 *Ист. фл.*
син. 34-34 зв.); А ижъ другїє владыковє, за-
превшыся листовъ и постановенья своего,
тогожъ учинити не хотели, не дивъ: бо и ме-
жы апостолами Хрыстовыми былъ одинъ

змеґникъ (Вільна, 1599 *Ант.* 767); Тѳй...
Кр(с)тъ Хвѣ, мѣс'лно҃го Фараѳна... злѳна-
чѳлно҃го Бжѳго змѣ(н)ника на незлѳчѳннѳи
мѳки выдаѣтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 118).

ЗМѢННИКЪ² ч. Назва рослини: cor[inth]as,
змѣнникъ трава (1642 *ЛС* 144).

ЗМѢННИЦТВО с. Зрада, зрадництво:
шкоды жєсь деи того исидора выписѳючи и
того не ткноу(л), яко сѳ ємоу змѣ(н)ництво
заплатило (Остро҃г, 1598-1599 *Апокр.* 154).

ЗМѢННИЧИЙ прикм. (*здатний на зраду*)
зрадливий, віроломний: Рѳдомъ преврѳтнѳмъ
назывѳаетъ Хс Жидѳѳв', ѳкобѳы рѳдомъ змѣн-
ничѳ(м), котѳрый змѣнѳив'ши вѳрѳ, в' Прѳ-
ѳ(т)цахъ ємѳ попрѳсаженѳю, ѳжъ бѳлш'р
прѳвды и справедлѳвѳсти роздѳѳти не хо-
тѣль (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 141).

**ЗМѢНЬКОВАТИ, ЗЪМѢНКОВАТИ,
ЗМЕНКОВАТИ** дієсл. *недок.* (що, о чѳм) Зга-
дувати, повѳдомляти (що, про що): за кото-
рыми килканадцѳть мѳль посылаѳючи не ве-
даѳючи што за инстѳрукцѳю отъ войска маѳють,
если што змѣнѳковано або нѣ о церкви,
штѳмъ на прудце розумѣль онѳмъ написав-
шы (Корсунь, 1625 *КМПМ* I, дод. 274);
Сласть мира сєго въ листу милѳсти твоеѳ
змѣнѳкованѳя не повредѳтъ мѳя милѳстю
Божею (Дермань, 1628 *КМПМ* I, дод. 321);
поведали и яко рєчи ѳ(д) ни(х) в прѳте(с)-
тѳцѳє(и) вы(ш) поменєны... побранѳє ѳ
ты(м) все(м) змѣ(н)ковали, менѳваны(и)
во(з)ны(и) ѳ(г)леда(в)ши и слыша(в)ши
зѳта(м)то(л) прѳ(ч) ѳ(д)єха(л) (Житомир, 1650
ДМВН 200).

ЗМѢНАТИ, ЗМЕНЯТИ, ЗМИНАТИ
дієсл. *недок. і док.* (що, з кѳм) (*про маєтки*)
(*вчинити обмін*) змінѳяти, помінѳяти: И вол-
ност ємѳ на ѳном привѳилью нашѳм ѳписа-
ли, комѳ хотѳ тыи сєла ѳтдати, продати,
зминати, записати и кѳ своємѳ лѳпшѳмѳ, а
вжитѳчнѳмѳ, подлѳг воли єго ѳбернѳнѳти
(Вільна, 1543 *AS* IV, 331); кажѳдєму волно-
му волно єст маєтнѳстю своєю... яко хоте-

чи шаѳовати... с кѳм хотєчи зменѳяти (Київ,
1625 *ПФ* 147).

(що) (*про грошѳ*) мінѳяти, розмінѳувати: по-
то(м) жє вѳшо(л) гѣ въ црѳковѣ и видѣль...
непорѳдокъ, ѳко продаѳ(т) в' нѳѳѳи вѳлы и
гѳблѳбы, пѣназѣ змѣнѳѳю(т)... почѳ(л) выҳа-
нѳти всѣ(х)... и сто(л)цѣ попереверѳ'та(л),
пѣназѣ росыпа(л) (Устрики, I пол. XVII ст.
УЄ № 29515, 58 зв.).

◊ змѣнѳати лице *див.* **ЛИЦЕ**; змѣнѳати
тварѣ *див.* **ТВАРЪ**.

Див. щє **ЗМѢНИТИ, ИЗМѢНАТИ.**

ЗМѢНАТИСЄ *див.* **ЗМѢНАТИСѳ.**

ЗМѢНАТИСѳ, ЗМѢНАТИСЄ дієсл.
недок. (*зазнавати змін*) змінѳуватѳся: Бѳвѣ(м)
на слѳвѣ єго не ѳшѳдкаємѳсѳ, а смѳслѣ нашѣ
прѳ(д)кѳѳ до ѳшѳдкана, слѳво нѣкѳгды не змѣ-
нѳєтсѳ, а смѳслѣ многѳкрѳтнє бѳвѳє(т) ѳшѳ-
кѳивѳный (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 185); Црѳю жи-
ви навѣки, нехѳѳи тебе не трѳвѳжѳть мѳсли
твоѳ, и нехѳѳи сє не змѣнѳѳєт тѳвѳрѣ тѳѳѳа (сє-
ред. XVII ст. *Хрон.* 364).

ЗМѢРАТИ, ЗМѢРАТИ, ЗМЕРАТИ дієсл.
недок. 1. (до чѳго) Цѳлити, нацѳлюватѳся: И
то южъ так з нимъ заварши,... кѳгды небож-
чикъ панъ Счаснѳѳ Харлєзскѳѳ в комѳре...
спѳл,... упатрѳвѳши час, взявѳши пулҳгак... двє-
ма кулями набѳтѳѳи, тихо и таємнє до ѳного
покою и комѳри єго вшєдши... до голоѳы
прѳсто змерѳючи стрѳлил (Луцьк, 1604 *Арх*
ЮЗР 8/III, 498); стрѳлѳючы до цѣлѳ при-
ложѳль вшєлѳкоє пи(л)нѳсти, жѣбы ко҃го не
забѳѳль, и вѣдалѣ, жє та(м) на то(м) мѣст'цѳ
до котѳрого змѣрѳє(т), лѳѳди не бѳвѳюць,
то҃гды еслибы ко҃го в тѳѳѳ невѣдомѳсти за-
би(л), не бы(л)бы вѳнєнѣ прѳ(д) Бѳгомъ
(Львѳв, 1645 *О тайн.* 69).

2. *Перєн.* Спрѳмовувати, скєровувати (до
чѳго): Єсть и четѳвѳртѳѳ, до дѳбѳрого нашѳго
змѣрѳѳючѳѳ, припѳ(д)ковѣ нашѳхъ конѳєцъ
(Київ, 1637 *УЄ Кал.* 109).

Див. щє **ЗМѢРИТИ**².

ЗМЪРЕНЄ с. 1. Спрямування, скерування: маючи бовѣмъ в' ненависти роскошныи в' сѣмъ животѣ рѣчи, упрѣимей миловали порываючихъ то ѡ(д) нѣхъ, яко помагаючихъ имъ до змѣрена в' цѣль, за заказомъ имъ знанья добраго и злого (Вильна, 1627 *Дух. б.* 313).

2. Намір: Цѣль тѣды и змѣрен'е Стѣхъ Щѣвъ нашихъ в' томъ тѣхъ Пѣсней Трїодныхъ,... то(т) бѣлъ, абы презъ всю тѣю Книгѣ Трїоди, в'коротце всѣ йле ѡ насъ Бо(з)скїи добродѣйства,... всѣмъ до памати в'кладалы (Київ, 1627 *Тр.* 10).

Див. ще ЗМЪРИТИ².

ЗМЪРЕНЬЙ дієприкм. у знач. прикм. Визначений, призначений: Іванъ Єрѣй, тѣтъ, в' костяхъ складаеть Тѣло свое: в' томъ долѣ, замыкаеть. Пятдесатъ патъ лѣтъ, з' Бозкого вырѣкѣ. Поживши, добѣгль змѣреного крокѣ (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 19); Падію бовѣ(м) (а правдїве) змѣренный вѣкъ давы(д) пр(об)ркъ до бѣга рѣкъ (Острого, 1607 *Лѣк.* 2).

ЗМЪРИТИ¹, ЗМЪРЫТИ, ЗМЕРИТИ, ЗМИРИТИ дієсл. док. 1. (що) (*зробити виміри*) зміряти: И мы,.. змеривши джищи,.. по тым вочницамъ... копцы засыпали и грани зарѣбали (Мизове, 1537 *АС IV*, 99); ѡказовали мнѣ, сли(д) которы(и) есмо змирили (Володимир, 1578 *ЖКК I*, 96); мѣра(л) теса(л) каме(н) ло(к)тевы(и)... штѣ(к) мѣ... змѣрыли сь а в ни(х) ло(к) рѣд (Львів, 1598 *ЛСБ* 1039, II зв.); заты(м) коли надошла но(ч) чоты(р)на(д)цатаа... ѡколо по(л)ночи видело сѧ жекларо(м) и(ж) была бли(з)ко ни(х) нѣкотораа краина. которы(и) спусти(в)ши шну(р) з олово(м) змѣрили глубину са(ж)не(и) два(д)це(т) (II пол. XVI ст. *КА* 150); его стаа мл(с)ть рачи(л) прїити слоужити остави(в)ши престо(л) славы своей стѣй, пре(д) котрымъ слоужило тмою те(м) си(л) нѣ(с)ны(х) з бо(з)нію великою... котрыи змѣри(в) падію // нѣо и долоню землю (к. XVI ст. *УС* № 31, 36-36 зв.); тотъ застѣнокъ змѣренный

есть шнуромъ волочнымъ (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/І, 315); Европѣ тотъ, Азію, з' Африкою змѣритъ, Котрїй рѣзѣмъ в' ширѣкихъ Гїсторїа(х) шїритъ (Київ, 1632 *Євх.* 300);

(що) (*призначити, визначити*) відміряти: И Двѣдъ. Не запроважай мене в посрѣдокъ дней моихъ: и, падію змѣренныи положїлесъ дни мои (Київ, 1627 *Тр.* 40).

2. (що) (*оцінити*) виміряти: ани тѣжъ богаѣства земли, змѣрити и звѣдати комѣ мо(ж)но (Вильна, 1627 *Дух. б.* 308).

ЗМЪРИТИ² дієсл. док. 1. (на кого з чого) (*про зброю*) навести, націлити, діал. змірити: пасынок Семена Зеленского,... выехал на коню, в панцири в шпашак убранныи, с пулгаком и з добытою шаблею, куроць приложивши, змѣрил с полгака на всѣх нас, хто колвекъ там был, оповѣдил: "иж дей я естем посланныи на то от пана войта,... абых плуги ваши позганял, а своим местским орати казал" (Володимир, 1612 *АрхЮЗР* 1/VI, 410).

2. (до чого) Спрямувати, скерувати: Жебы вѣсь зо всѣмъ до того цѣлю змѣрилъ, и перѣдъ всеми приказањьми тѣе оуправл(л) (Вильна, 1627 *Дух. б.* 82).

Див. ще ЗМЪРАТИ, ЗМЪРЯТИ.

ЗМЪРНЕ присл. Відповідно: Розказуеть имъ Ириней очи обернути на церкви, презъ апостолы постановленые..., и ишыые во Кгреції будучїе церкви споминаеть, яко то во Ефесади, змѣрне и во всей Азіи и одѣнаковое имъ доховане науки апостолское приписуеть (1603 *Пит.* 24).

ЗМЪРЫТИ *див.* **ЗМЪРИТИ¹.**

ЗМЪРЯТИ, ЗМЪРАТИ, ЗЪМЪРАТИ дієсл. недок. 1. Наводити, націлювати: О, якесь небо, и ты солнце стерпѣло: И до перунова сѧ луку немѣло. Звысока на такихъ зухвалцовъ змѣрѣти: И стрѣлами, просто въ сердца ихъ трафляти (Львів, 1630 *Траг. п.* 162).

2. (до чого) Спрямувати: Оусмотрѣю, ѡмшлѣю, намѣраю: Мѣрѣ до цѣли, годжѣ,

змѣраю, або смотрѣ, обачываю, о҃глядѣю, маю взгладѣ, бачѣнье (1627 *ЛБ* 168); такъ и до оуфности, до покѣры, до любви, до тихости, ширости и простоти, такъ и до всакои те(р)пливости, сталости, охѣтне и весело змѣрати (Вильна, 1627 *Дух. б.* 199); Три намѣтности маѣтъ дѣша, запалчивость, пожадливость, и слово... Постъ усмирѣтъ аффектъ пожадливости: а мѣтва о(т)мѣнаѣтъ аффектъ слова: што все трѣе справѣ // рѣзѣмови по(д)даное, на самыи толькѣ цель справедливости змѣраѣтъ и трафляѣтъ (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 67-68); Повинности за(с) твоѣ любви сѣтъ незличѣныѣ, всѣ еднакъ в' той цель и конѣц' змѣрати маѣтъ, якобысѣ забавѣние и Цр(с)тво нб(с)ное одѣдичиль, и са(м) и послѣдшающѣѣ тебе (Львѣв, 1645 *Жел. Тр.* 5 зв.); каждаа рѣчь, которѣю кто зачинаѣтъ, маѣтъ быти змѣраѣна до пѣвного целю и конца, албо причѣны, для которѣи са дѣѣтъ (Львѣв, 1646 *Зобр.* 2 зв.).

3. Перен. (чим) Виважувати, обдумувати, обмѣрковувати: А на оштатокъ и с поганскихъ филозѣфѣвѣ: нѣкотѣрыи и мнѣзи дѣсѣмобѣно, якобы мѣ(г)лѣ прѣйти; до найвишого добра и щасливости вѣчнои; и сла(в): несмѣртѣлнои, а к томѣ пожаданний цель правды Бжеи трафити, частокрѣтъ змѣрали рѣзѣмами своїми (Чернигѣв, 1646 *Перло* 1 зв. нenum.).

Див. ще ЗМѢРАТИ, ЗМѢРИТИ².

ЗМѢРАТИ¹ *див. ЗМѢРЯТИ.*

ЗМѢРАТИ² *див. ЗМѢРАТИ.*

ЗМѢСТИТИ *дѣсл. док.* (що) (помѣстити в собѣ) вмѣстити, *диал.* змѣстити: А створѣнный рѣзѣмъ жаѣденъ змѣстити того не мѣжеть, ажъ поки оустанѣтъ тѣе што естѣ о(т) части, а прѣидѣтъ досконалость (Киѣв, 1619 *Гр. Сл.* 279); Ани всѣю глѣбини слѣвы свѣеи показѣль: лѣчь якъ мнѣго змѣстила мѣра з(д)рѣнищѣ очѣй ихъ (Киѣв, 1625 *Сур. Сл.* 124); бѣло тамъ чемоу дивоватиса... якъ іерда(н)скаа рѣка

змѣстила Егѣ которѣго не вмѣщаю(т) нѣса (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 444 зв.).

Див. ще ЗМѢЩАТИ.

ЗМѢСТИТИСА, ЗМѢСТИТИСЯ, ЗМѢСТИТИСЕ *дѣсл. док.* Вмѣститися, помѣститися: литва тѣю зе(м)лицѣ... приле(г)лѣю... бѣрила,... и(ж) обыватели поганы ро(з)множены в не(и) зме(с)титися не могли (1582 *Кр. Стр.* 55 зв.); Коли би тие о(т) сме(р)ти могли са так обороня(ти) албо са ска(р)бо(м) о(т)кѣпити і жебы были до сего часѣ, много би било людей всѣхъ, могло бы са на томъ свѣтѣ не змѣстити (XVI ст. *Сл. о см.* 335); О трѣнно, якъ же мѣшѣ в' тобѣ са змѣстити! Штѣ са не могѣ всего свѣта насытити (Киѣв, 1622 *Сак. В.* 42 зв.); и зѣра(з) зѣбрѣло са ихъ такъ мнѣго, же са южъ и прѣ(д) дѣрми змѣстити не могли (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 101); Але и Лѣтъ которѣй бѣлъ з Авраѣмомъ мѣлъ черѣды овецъ и стѣтки и намѣты. А не моглисе змѣстити в' земли жебы в'кѣпѣ мѣшкали: бо маѣтность ихъ велика была (серед. XVII ст. *Хрон.* 22).

ЗМѢТАТИ, ЗМѢТАТИ *дѣсл. недок.* 1. (що) (кидати вниз, очищаючи поверхню від чогонебудь) скидати, змѣтати: Тесли що на прѣтворѣ побил), и снѣ(г) змета(л) далемъ грошѣи трѣна(д)ца(т) (Львѣв, 1613 *ЛСБ* 1047, 3).

2. Перен. (кому кого) (примувати покинути місце проживання) проганяти, виганяти: послал Егѣ Милост там писара своего, Малко (!) и казал емѣ тыи люди его змѣтати (Кракѣв, 1538 *AS IV*, 170);

перен. (що) (позбувати сану, посади) проганяти, виганяти, звѣльняти: Довѣдѣчи отступникъ Креуза монархѣи церковной и въ ней Римского епископа монарху быти становѣчи, пятый того доводу знакъ поклаѣѣтъ – найвышшее судѣйство: якобы папа Римскѣй... судиль, зметаль и выклиналъ... духовенство и станы свѣцкѣи на всѣхъ сторонахъ (Киѣв, 1621 *Кон. Пал.* 642).

3. *Перен.* (що) (*віднімати, відбирати*) привласнювати: ино с тоє нивы Протасей, архимандритъ Печерского мнстря, около кургана и около их гумна деревье порубавши, извѣчную целину поораль и гумно ихъ хотель // зметати над их мнстромъ, в том им кривду вчинил (Київ, 1510 *АрхЮЗР* 8/IV, 160-161).

Див. ще ЗМѢТИТИ.

ЗМѢТИТИ *дієсл. док., перен.* (кого) Ви́гнати: Казимир росказал тых людей, которы там были ѿѣли, зъ ѿное земли змѣтити (Краків, 1538 *AS* IV, 171).

Див. ще ЗМѢТАТИ.

ЗМѢТОВАТИ, ЗМЕТОВАТИ *дієсл. недок.*

1. (кого) (*відносити куди-небудь, захопивши силою свого руху*) зносити: коли є(с)мо прибѣгли къ акому(с) малому вы(с)пови... лє(д)ве є(с)мо могли ло(д)ю вде(р)жати при корабли,... на(с) великаа бура зметовала (II пол. XVI ст. *КА* 148).

2. *Перен.* (кого, чого і без додатка) (*забирати, віднімати щось, залишати без чогонбудь*) позбавляти: то(л)ко абы вѣдали же ѿ(т) цр̄кве, Котѡраа за го(д)ность стāvити и чтїти мѡжетъ, а за выстѡпо(к) карāти и змѣтовати мѡжетъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 10 зв.); Кождый свое бремя понесет. И аггеловъ и апостолов и святых злых Богъ не щадит, коро(но)ваных вельможных становъ змѣтуєт под ноги (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47); Котѡрыхъ ѿ(т) Цр̄кви ѿ(т)лѡчїли, и мы ѿ(т)лѡчāємѡ: Котѡрыхъ зъ достѡин'ствъ звѣргли, и мы змѣтѣємѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 78).

◊ **змѣтовати ярмо** *див. ЯРМО.*

ЗМѢТОВАТИСА *дієсл. недок.* (чим) Зноситися, перекидатися: Єгда былъ вечерь са(м) тоу зосталь, лода(ж) была посере(д) мора змѣтоваласа волнами (1556-1561 *ЛЄ* 67 зв.).

ЗМѢШАНЄ, ЗМѢШАНЬЄ, ЗМЕШАНЄ *с. (стп. zmieszanie)* Метушня, сум'яття, неспокій: А што мовлю: для продолженя и прериваня еи пре змѣшане зъ выкрутацтвы,

казаня также и органы, и иншіе rozmaitye вымыслы музыкъ, которые суть перешкодою горшей до набоженства правдивого, анижли побудкою (1603 *Пит.* 77); ст̄ый бовѣ(м) ѡный и дивный кáзнодѣа пѣвне тоє вѣдалъ, ижъ... науку ѡ правдїво(м) бо(з)ствѣ не нарѣшитъ, ани зелжи(т) ты(м) естество котѡрое змѣшана не прїимоуетъ, ани роздѣлить тоую котѡраа роздѣлоу не подлѣгаєтъ достѡйно(ст) але д̄ха ст̄го вперед) помани(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 141 зв.); Аравїти(н): Вечѣрній, або рѡкои(м)ца рѡкѡйма, застѡ(п)ца, або вда(ч)ны(и) або по(л)ный, або крѡ(к), або ве(р)ба, або змѣшанье (1627 *ЛБ* 178).

Див. ще ЗАМѢШАНЄ, ЗАМѢШАНИЕ.

Пор. ЗМѢШАТИ.

ЗМѢШАНЬЄ *див. ЗМѢШАНЄ.*

ЗМѢШАТИ, ЗМЕШАТИ, ЗМИШАТИ

дієсл. док. 1. (що з чим) (*з'єднати, сполучити що-небудь, готуючи сумїш*) змїшати: И прише(д)ши на место назъванное глѣгоѡа. еже є(ст) речено кранїєво место, и дали ємоу ѡце(т) изъ жлѣчїю змѣшєны(и) и покоушавши не хотель пити (1556-1561 *ЛЄ* 119); Та(к)же съкъ букви(ч)ныи змѣшаи з вино(м) и з водою ко(л)ко вина то(л)ко и воды. тым поздоровлає(т), которыи плїюю(т) крѣвлю (XVI ст. *УТ* фотокоп. 5 зв.); Бг̄... самѣмъ телѣснымъ знāкомъ, тѡ єсть, пре(з) ѿ(т)ложѣн'є вшєлāкогѡ квāсѡ, а оуживāн'є прїкрыхъ зъ желтанїцею и горчїщами змѣшаныхъ ѡпрѣсноковъ, позвѣрхѡвне зъ оудрѣчен'ємъ тѣла, вдачность вызволѣн'а зъ гѡркои неволѣ показовали, срѡгѡ приказāлъ (Київ, 1632 *МКСВ* 276); Котѡраа єсть матѣрїа того сакрамѣнтѡ... О(т)вѣтъ. // Єсть оліва зъ балсамомъ змѣшанаа, до котѡрыхъ и иншыи олѣйки пахнѡчыи примѣшѡвдѡютса для бл̄годхāнїа (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 5 зв.-б); Найпервѣй, гды сцѣнникъ мāєтъ ѿ(т)-правѡвати Литѡргїю ст̄ю с пре(д)са взāт'ємъ,... // ...мāєтъ мѣти хлѣбъ чїстый пше-

нічний квасный, вино тежъ прирѣженое з' водою барзо мало змѣшаное (Львѣв, 1645 Зобр. 44-44 зв.).

2. (що з чим) (*перемішати*) змѣшати: Приш'ли пакъ тоу нѣкоторыи в' то(т) часъ и повѣдали емоу ѡ галилеѡ(х) которы(х) же то пилать кровь змешаль из' жрѣтвами и(х) (1556-1561 ПЕ 279); пе(р)ши(и) аныгѣ(л) затруби(л) и ста(л)са гра(д) и ѡго(н) змѣшен(и) с кро(в)ю и ѡпа(л) на зе(м)лю... и всакаа трава зелена погорѣла (XVI ст. КАЗ 617).

3. *Перен. (поєднати, сумістити)* змѣшати: оудаю(т)са до ва(с) нарѣдове рѣскіе ро(з)личными кштáлты и спѡсобы, выно́сачи за́чность,... и на(д) всѣми по(д) нѡ(м) зви(р)хность своихъ папежо(в) рѣм'ски(х)...., и з ва́ми поспѡлѣ, з недовѣрство(м) глѣп'ствомъ, и ѡ(т)щепе(н)ствомъ змеша(в)ши, пре(д) очѣма ва́шими явне то́пчѣ(т) нога́ми, а призыва́ють ва(с) вѣ є́дность (Острог, 1587 См. Кл. 4); тыи рѣки су(т) щирьи слова божѣи которыи коли з ними змѣшены бывають по(л)ны(н) тогды са ставаю(т) сме(р)тельны не для ни(х) самы(х) але для баламу(т)ства примѣшаного (XVI ст. КАЗ 617, на полях); Съ тыхъ теды причинъ наши... дѣтки свои науками ласкамъ вашимъ залеца[ю]тъ, якожъ предея частокротъ утрату або шкоду, змѣшаную зъ отщепенствомъ, про легкое дѣтокъ своихъ опатрене, односятъ (1603 Пит. 105); Тогда [дѣаволь] индѣ лютѣйшдѣю, и свѣтлѣнѣйшдѣю, во(и)ндѣ на ню подвиза́еть,... еретическое оученіе фальшивдѣю наоукѣ, яко рѣкѣ, извѣдъ змѣй злосливый испашеки своѣи з' смертоноснымъ ядомъ змѣшанѣю; хотячи затопити корабль хвѣ (Почаїв, 1618 Зерц. 60); оучинишь кажѣнье справлено робѡтою аптекарскою змѣшано з пѣлностью и чѣсто и посвачѣнья велми гѡдно (серед. XVII ст. Хрон. 108 зв.).

Див. ще ЗМѢШОВАТИ, ИЗМѢШАТИ.

ЗМѢШАТИСЯ, ЗМѢШАТИСА, ЗМЕШАТИСЯ, ЗМЕШАТИСА *дієсл. док. 1. (перемішати)* змѣшати: Не тѣмъ є́днакъ спѡсобомъ змѣшалоса, якъ вино з водою мѣшати повѣдають: але якъ на ѡ(д)но́мъ по́лю ѡсѡбно збож'є, а осѡбно кѣкѡль // выраста́еть (Вільна, 1627 Дух. б. 165-166);

(з чим) (*з'єднатися в одне ціле*) об'єднатися: роздѣннаа дѣша з' видѡмымъ тѣломъ змѣшалоса (Київ, 1619 Гр. Сл. 212).

2. (з ким) (*об'єдналиши, утворити нову спільноту*) змѣшати, перемішати: И ѡбачили снѡве бѡжѣи цѡр'ки снѡ(в) лѣѡд'ски(х) и(ж) сѣ(т) кра(с)ныє, и забыли рѡсказѣ бѡжего, и (з)єдночилиса и (з)мѣшалиса з ними (Вільна, 1596 З. Каз. 20); А ледве только полтора ста лѣтъ минуло, як Турци обрѣзанци, пособителіе ваши в Константинополю пануют и змѣшалистеса з ними всѣ в купу (Львѣв, 1605-1606 Перест. 49).

3. (з ким) (*зникнути в масі кого-небудь*) змѣшати: Такъже и противъ Навходоносора и противъ всѣхъ вавилончиков є́дного Данила и трехъ отроковъ выставиль, и змешавшися з вавилончики, // вѣру свою правдивую объяснилъ (Львѣв, 1605-1606 Перест. 48-49).

4. (між ким) *Втрутитися, встрянути (між кого):* протопопа виле(н)ски(и) ѡте(ц) григо(р)ко(в) котори(и) григо(р)ко митрополита наградѣ це(р)ковнѣю приве(л). и па(к) воевода на(д)горо(д)ски(и) в то(и) справе межи ними змеша(л)са и запечатали ва(м) це(р)ко(в) имєне(м) нарече(н)ного и(х) митрополита ипатія (Львѣв, 1599 ЦДІА Лен. 823, 67, 6).

Див. ще ЗМѢШАТИ, ЗМѢШОВАТИ.

ЗМѢШАТИСА *див. ЗМѢШАТИСЯ.*

ЗМѢШКАТИ *див. ЗМЕШКАТИ.*

ЗМѢШОВАТИ *дієсл. недок. (з'єднувати, сполучати що-небудь різне, готуючи суміш або розчин)* змѣшувати: Растворáю: змѣшдѣю, злѣчаю, роствѡрѣю вино з' водою (1627 ЛБ 106).

Див. ще ЗМѢШАТИ, ИЗМѢШАТИ.

ЗМЪЩАТИ дієсл. недок. (містити в собі) вмщати, діал. зміщати: В Вертепѣ нѣндзномѣ, в пелюшки са повиваѣт. И в ясле(х) быдлѣтъ нерозоумныхъ спочиваѣ(т). О таѣмниці Монархи збѣтъ неровного, Котрого нѣо нѣкгда не мѣжеть змѣщати (Львів, 1616 Бер. В. 69); Вмѣщати: Поймѣю, змѣщати (1627 ЛБ21); якъ... иголное оушко не змѣщаетъ в(л)блюда, для великоѣ своеѣ тѣсноты, и для грѣбоѣ великости велблюдовы: такъ и дорѣга ведѣчаа в живѣтъ не змѣщаетъ богатога для тѣсноты своеѣ, а для грѣбости великоѣ богатога (Київ, 1637 УЄ Кал. 480).

Див. **ЗМЪСТИТИ**.

ЗМЪЩАТИСА дієсл. недок. (розміщуватися в чому-небудь) поміщатися, діал. зміщатися: в Дѣвѣчомъ животѣ змѣщаетъса // невмѣстѣмый; и тѣломъ обна(т) бываѣтъ неовнаты(и): а злѣченіемъ Бѣзѣства принѣтое тѣло обожаѣтъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 349-350).

ЗМЪЯ див. **ЗМИЯ**.

ЗМАГЧИТИ див. **ЗМАКЧИТИ**.

ЗМАКЧИТИ див. **ЗМАКЧИТИ**.

ЗМАКЧАТИ дієсл. недок., перен. (що, що чим) (про душу, вдачу) (робити лагіднішим, добрішим) зм'якшувати: Бгѣ ихъ не откѣпѣлъ до конца..., а затверженѣ // ср(д)це ихъ оутрапѣнемъ змакчаючи, наворочалъ, наминалъ, посылалъ Пророки (Вільна, 1627 Дух. б. 41-42); самъ тѣлѣмъ Іосифѣмъ потаємный егѣ дченикъ небоазливъ нашѣлса и смѣлъ... А Пілатъ дивовалъса еслі бы южъ такъ // в корѣткомъ часѣ... оумѣрлѣ... Сѣла... Бж(с)твеннаа помагала Іосифови, а злосливѣю и затвердѣлѣю дѣшѣ Пілатовѣ змакчала (Київ, 1637 УЄ Кал. 226-227).

Див. ще **ЗМЯКЧИТИ**.

ЗМАКЧАТИСА дієсл. недок., перен. (про душу) зм'якшуватися, пом'якшуватися: Кѣждаа зась, Бга милѣючаа дѣша, якъ воскъ змакчаѣтъса, и бо(з)скоѣ доброти выраженіе и вытисненіе прѣймѣючи, стаѣ(т)са прѣ(з)

дѣха стѣо мѣшканіемъ Бжи(м) (Київ, 1637 УЄ Кал. 334).

ЗМАКЧЕНЕ с. (стп. zmiękczenie) перен. (про серце людини як символ зосередження її почуттів) зм'якшення: И вса Црковѣ... нимъ намакаѣтъ... // вѣлѣкѣтнѣсть... з наоукъ онога берѣчи: И до змакчѣна Ср(д)ца лѣод(з)кѣе ведѣчи (Львів, 1609 На Злат. 2 зв.).

Пор. **ЗМАКЧИТИ**.

ЗМАКЧИТИ, ЗМЯКЧИТИ, ЗМАГЧИТИ, ЗМЕКЧИТИ, ЗМАКЧѢТИ дієсл. док.

1. (зробити м'яким, гнучким) зм'якшити: Мѣнна,... прѣ(д) всхѣдомъ слѣнща, твѣрдою и тѣгою была; а гды са слѣнце по(д)ношало о(д) прѣменій тѣплыхъ теплѣла, и мѣккою (!) ставѣласа... За прѣстіемъ засъ Гнѣмъ такъ змакчѣла, же не тѣлѣко при бѣкѣ хвомъ, знайдѣючі са роздѣмили; але тежъ, и намъ потѣмкомъ, онѣю зостаѣвили перѣтлѣмачѣнѣю (Київ, 1637 УЄ Кал. 4).

2. Перен. (що) (про душу, серце людини) (зробити лагіднішим, добрішим) зм'якшити: ко(р)чмы... по(с)тановы(л), вѣрѣчи, ижъ ты(м) мѣ(л) окрѣтнѣе и(х) зми(с)лы змакчѣти, в чо(м) ся не омили(л) (1582 Кр. Стр. 54 зв.); Ачѣкблвекъ, тѣо самѣ могло было затвѣ(р)дѣл(ѣ)ю онога змагчѣти дѣшѣ (поч. XVII ст. Проп. р. 91); Прѣстѣкъ онѣ езаѣвъ... скѣро тва(р) рахѣли малого своего іосифа емоу показѣючи... обѣчи(л), зѣра(з) ср(д)це свое змакчѣлъ, зѣра(з) гнѣвъ его спѣкобилса (Там же, 65 зв.); нехѣй всѣмъ неохѣтѣнѣко(м) // не бѣдетъ тѣ(ж)ко слѣва Бжѣго послѣхати, и зъ слѣханѣа ѣвоцъ якѣй о(т)нести: а принѣмнѣи ср(д)це кѣменное вѣ жалѣсти за грѣхи влѣсныи,... до жалѣю и оумилѣнѣа скрѣшѣти и змакчѣти (Київ, 1625 Кон. Каз. 9-10); Ктѣжъ е(ст) зъ лѣдѣи та(к) гнѣвлѣвы(и) Жебѣ не мѣлѣ прѣстѣти; Ктѣ такъ ср(д)це(м) скаменѣлы(и) Же(б) не схѣтѣлѣ зма(к)чѣти (Київ, 1630 Имнол. 4); гнѣвъ о(т)женѣмъ, гнѣоснѣсть о(т)рази(м), серѣдѣтѣсть оубѣемъ,

троскльївостъ змакчи(м) (Львів, 1642 Час. Слово 278).

3. *Перен.* (чого чим) (*про віру, релігійні переконання*) послабити: ап̄(с)тлѡве оупасли, мнѡгихъ нарѡдовъ и загна́ли до єдино́и ѡвчарнѣ; и вѡлкѡвъ мыслѣ́нныхъ ѡ(т) нѣхъ ѡ(т)гна́ли: жѣзль желѣзный, вѣра твердаа, па́че желѣза и адама́нту; кѣтѣрои не възмо́гъ дѣаволь змакчѣти жа́дною моу́кою, нѣ огнѣмъ нѣ мечѣмъ, нѣ заточѣнѣемъ (Почаїв, 1618 Зерц. 58).

◊ **змокчѣти кости** – побити, набити: Ubi iesz zonku po czerewi roiąsom Koli chodyła dytkami tom czasom: A dylá twoich wielkich zlosty Welu w tobi zmieczyty kosty (Раків, поч. XVII ст. Траг. фотокоп. 7).

Див. ще ЗМАКЧАТИ.

ЗМАКЧИТИСА *дієсл. док. 1. Перен.* (*про серце людини як символ її почуттів*) (*стативі лагіднішим, добрішим*) зм'якшитися: О проклаты(и) іодо повѣже ми в чи(м) ти вади(л) албо ті колі што злого оучиніль. а вшак та завж(д)ы миловаль и шафаре(м) та свои(м) оучиніль... где є(ст) онаа покора сна бжго ...г(д)е є(ст) его мл(с)рнаа мова... мало бы са твое ср(д)це змакчѣти (поч. XVII ст. УЄ № 256, 7 зв.).

2. *Перен.* (над ким) (*про милосердя, змилосердитися*) зм'якшитися: Если бы... хотѣчи жона одного вѣрвать мѡжа своего з рѣкъ моцнѣ(и)шого, и стагнѣла бы рѣкѣ, и оухватѣла бы за мѡжкѣ(и) (!) члѡнокъ его: оутнешѣ ей рѣкѣ ани са змакчѣшѣ на(д) нѣю жа́днымъ милосѣрдѣе(м) (серед. XVII ст. Хрон. 157 зв.).

ЗМАКЧѣТИ *див. ЗМАКЧИТИ.*

ЗНАВАТИ *дієсл. недок.* Знати, знавати: На што ясне пр(о)ркъ Захарїа... знава(т) за т̄ и за љ̄ лѣ(т) прѣ(д) стр(с)тїю Іс̄ Хвою и мови(т) тыми словы: Поставиша цѣнѣ мою л̄ сребрьникъ и даша на село скоуде(л)ничное (XVI ст. УЄ Трост. 44).

Див. ще ЗНАТИ.

ЗНАГЛА *присл. (рантрово, несподівано, зненацька)* знагла: зна́гла прѣйде(т) в Црковъ свою г(с)дь, котѡрого вѣ шыкаѣте (Вільна, 1596 З. Каз. 4 зв.); По тѣхъ за́сь лѣтѣхъ з'нагла ја́ко блїскавица з' Нба: Приходѣ Хвѣ бѣдетѣ... и рѣка пѣначаа́са... потѣчетѣ ѡгнистая прѣ(д) нѣмъ (поч. XVII ст. Пчела 25 зв.); Або не вѣдаешѣ, и́жѣ нѣкгда бы члѣчаа дѡша огѡнь ѡнои офѣры не понесла, але зна́гла всѣ бы исчѣзнѣли (Київ, бл. 1619 Аз. В. 189); Вѣнезаа́пѣ: Спрѣдка, зна́гла, знеѡба́чка, напрасно, на́гло (1627 ЛБ 21); Надѣ прирѡжѣнѣе свое землѣ са рѣхаѣтѣ, Всѣхъ земнорѡдны(х) зна́гла стра́хо(м) наполнѣе(т) (Львів, 1631 Волк. 3); зна́гла неспѡдѣване пожерлѣ іхъ землѣ живо до пекла (Чернігів, 1646 Перло 126); Вѣдѣль єсмѣ прѣдѣ собою винный щѣпѣ, на котѡромъ бѣли трѣ рѡшчки // и зна́гла вырѡстаючѡе квѣтѣе, а по квѣтѣю ја́годы доставѣючи, и кѣбокъ фараѡновъ вѣ рѡцѣ моѣй (серед. XVII ст. Хрон. 65-66 зв.),

ЗНАДВОРѣА *див. ЗНАДВОРА.*

ЗНАДВОРѣЯ *див. ЗНАДВОРА.*

ЗНАДВОРѣА *див. ЗНАДВОРА.*

ЗНАДВОРА, ЗНАДВОРѣА, ЗНАДВОРѣЯ, ЗНАДВОРѣА, ЗНАДѣВОРА, ЗЪНАДВОРѣЯ, ЗЪНАДВОРА *присл. (із зовнішнього боку приміщення; ззовні)* знадвору, ізнадвору: и(н)шиє [вежи] ѡкѣрѣгѣлы з надворѣа совитѣми стенами рѣблены (1552 ОВол. 3. 191 зв.); стѣны знадво(р)а ѡблѣпѣлены вси глиною (1552 ОКЗ 194 зв.); внѣдѣдѣ знадворѣя (II пол. XVI ст. ЛА 179); знадво́ра пси и чарвнѣи (!), и вшѣте(ч)ниці, и мѣжебо(и)ци, и ба(л)вохва(л)ци, и ко(ж)дѣый котѡрѣй мѣлѣтѣ, и котѡрѣй чѣни(т) кла(м)ство (Вільна, 1596 З. Каз. 21 зв.); урядник Степанский, з немымъ оршаком людей и стрѣлцовъ..., самого прѣзвитѣра у клѣти з надѣвора замкнувши, того клирика нашего церковного Демяна, чоловека невинного, ув избе спячѡго прѣравши..., слугѣ и чѣлядѣ его поранивши,...

уехалъ (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 224); почали... поправлять церковь..., внутри и зъ надворя (поч. XVII ст. *КЛ* 82); Внѣоуду: Знадвора, здвора, на дворѣ (1627 *ЛБ* 16); а докончавши внѣтръ и (з)надворья всегѡ корабля смолбою оумазаль ведлѣгъ оуказанья г(с)днегѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 15);

(з боку чого-небудь стороннього, відокремлено від когось, чогось) зовні, іззовні: вѣдаючи звлаща не вонтпливе, же якъ посторога тогѡ Закона, внѣтръ быти цркве Съборнои, такъ опѣще(н)е и занѣдба(н)е Егѡ знадворья Стѣхъ Оучникѡ(в) Бжихъ знайдоватиса, справдетъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 162); абы... и ро(з)майтыми злѡстми звязанный, вѣлѣчанъ былъ зъ мно(з)ства Стѣхъ: и зънадвора сщенного зобража абы трвалъ (Київ, 1637 *УЕ Кал.* 695).

ЗНАДЪВОРА *див.* **ЗНАДВОРА.**

ЗНАЕМИТЫЙ *прикм.* Знаменитый, славетный; славнозвѣстный: олофернь... з войски(м) такъ велики(м) побѣрилъ мѣста знаемитыи, и подбѣилъ, под гѡлдь сво(и) панства (серед. XVII ст. *Хрон.* 394 зв.).

ЗНАЕМО *присл.* Відомо: коли ишо(л) чере(з) единѡ страну, в которой еще мало было знаемо стѡе рж(с)тво е(г) [іс х̄а], и слышачи ѡ таковой мо(ж)ности хвѡй, то(г)ды члѣкъ нѣкоторій прѣве(л) до него сн̄а свое(г) (к. XVI ст. *УЕ* № 31, 30); **знаемо оучинити** – повѣдомити: и я знаемо ес̄ми оучинилъ имъ има твое и еще знаемо оучиню абы таковаа милость которою еси мене оумиловаль была в̄ нихъ (1556-1561 *ПЕ* 424).

ЗНАЕМОСТЬ¹ *ж.* **1.** Знання, пізнання: не лъжыте одинъ другимъ, зволокшы зъ себе старого человека зъ учынъками его, облечыте нового того, который ся однавляеть въ знаемости подлугъ выображенья Того, который его сотворылъ (Вильна, 1599 *Ант.* 947); дорѡга моужа... в пананцѣ, або в мѡлодости, значи(т) таемницѡ вѣплощеніа, котораа всю лю(д)скѡю оумѣнтно(ст) и знаемо(ст) пере-

ходи(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 198); Коли всѣ зарѡвне невымѡвныхъ Бо(з)ски(х) таемницъ ведлѣ(г) поната лю(д)ского знаемостю обфѣите обогачены стаѣли, за ѡ(б)ясненіемъ тогѡ имъ Пр(с)того Дх̄а (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 232); Рѡзѡмъ,... оумъ: Рѡзѡмъ, вѣдомость, оумысль, вѡла, мысль, рострѡпность, мѣдро(ст), позна(н)е, вѣда(н)е, оузна(н)е, оумѣѣтность, вѣдѣніе, знаемо(ст), хотѣніе (1627 *ЛБ* 106); Еднакъ нѣ телѣснымъ нѣакимъ выображенѣемъ, еденъ ѡ(т) зроженіа знаемость тѡю прѣймѣт, але презрѡчѣстымъ и проникающимъ ѡномъ дшѣвнымъ (Київ, 1627 *Тр.* 39).

ЗНАЕМОСТЬ² *с.* Знайомство. ◊ **знаемость мати, мати знаемость, знаемость мети (мѣти)** (з ким, в чому, кому) – бути знайомим: яко ты простацко и глѣпе твердѣишь: якобы знаемости ѡ **Щи** еще не мѣли досконале йныи оученицы (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 294); жадноѣ зъ нимъ знаемости не маю (Київ, 1637 *УЕ Кал.* 564); маючи знаемость зъ Ивано(м) Водянико(м), во(и)то(м) черъни(ц)ки(м)..., по(д)данныхъ... з ро(з)ныхъ мае(т)носте(и)... зо всеми мае(т)ностями выправади(т) (Житомир, 1650 *ДМВН* 192-193); Я, ач знаемости жадное с паном Борисом Охлоповъскимъ не мел, поехалъ есми з дому Ощовского до пана Бориса, хотечи его навѣдити (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 388).

ЗНАЕМЪ *див.* **ЗНАЕМЫЙ.**

ЗНАЕМЫЙ, ЗНАЕМЪ, ЗНАЕМЪ *дієприкм.* **1.** У знач. *прикм.* (який був відомий раніше) знайомый: тогда вышоль ѡно(и) друугый оучнкъ, который былъ знаемъ архїєреѡві (1556-1561 *ПЕ* 426); Набольшой (повѣда) и настаршой и всимъ знаемой, одъ преславныхъ двохъ апостоловъ Петра и // Павла въ Рымѣ фундованой и постановленой церкви, тое, которое маеть отъ апостоловъ, преданіе и ознайменуую всимъ вѣрѡ (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 133-134); Который то прѡтосингел, будучи челоѡкомъ годнымъ и учонымъ,

добре был цесарови турскому знаемый и всимъ башомъ (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 33); Ямъ тижъ бѣлъ колѣсь людемъ на свѣтѣ знаемый, А тѣразъ ѡ(т) всѣхъ правѣ ёстемъ ѡпдщѣный (Киѣв, 1622 *Сак. В.* 47 зв.).

2. (якого добре знаютъ) відомий: па(н) Па-ве(л) Гапонови(ч) жалова(л)... ѡ то(м) и(ж) ...в небы(т)ности мое(и)... панъ Стефа(н) Мелене(в)ски(и)... са(м)... з помо(ч)никами своими емѣ самомѣ имени и на(з)виски ле-пе(и) знаемыми... наше(д)ши мо(ц)но на до(м) мо(и)... в которо(м) жонѣ мою... ки-е(м) зби(л) змордова(л) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 17 зв.); ему самому по имену каждого добре ведомыми и знаемыми, // по(д)ѣхавши по(д) села Филиповичи, Княжѣ, Бро(н)ники, Романо(в)ку,... до того жъ мѣс-та Ви(л)ска переваби(в)ши, зо все(г)[о] по-обдиралъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 194-195).

3. У знач. ім. (особа, з якою хто-небудь підтримує знайомство, спілкування) знайо-мий, -ого: вѣнци бо его вси побѣгли и знае-мыи (1489 *Чет.* 326 зв.-327); и гладали его межѣ прироженными і межѣ знаемыми и не пацѣли верѣноулиса до іер(с)лима гладаючи, его (1556-1561 *ПЄ* 216 зв.); Ёсли(ж) бѣвъ(м) знáемы(х) припдстимо, а яко(ж) незнаемы(х) на(м) ѡбѣави(т) (Киѣв, бл. 1619 *Аз. В.* 303); Ёсли ж' такъ ѡнѣ чинѣлъ, всѣ нехáй высвѣд-чають. всѣ его знаемый шѣре признавають (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 15); Гды... Оучени-ковѣ, и всѣ знаемыѣ, и повиннѣ розбѣглиса бѣли тѣѣ тогды терплѣве... конца... Пóгрѣбѣ чекáли (Киѣв, 1637 *УЄ Кал.* 229); Дáйже ми Тѣло Іиса Назарѣа Чоу(д)ногѡ странника; и зраненное, ѡплевáнное, жѣл'чѣ, гóркою напо-енное, ѡ(т) всѣхъ знáемыхъ ѡпдщѣнное, на Кр(с)тѣ на ѡстрихъ Гвѡздехъ висáщее, ѡбна-жѣнное; тѣлько Кривáвыми Рáнами покрѣтое (Чернігів, 1646 *Перло* 92).

ЗНАЕМЬ див. **ЗНАЕМЫЙ**.

ЗНАЖИВАТИ *дієсл. недок.* (з ким що) Зваблювати, знадживати, спокушувати (кого чим): хотечи насъ всѣхъ, съ церквами на-боженства нашего, подѣ послушенство и реиментъ преложоныхъ духовныхъ Костела Римского поддати, розмаитыхъ способѡвъ зъ духовными костела Римского не поодно-кротѣ знаживалъ (Вільна, 1608 *АЮЗР* II, 48).

ЗНАЙДЕНЄ, ЗНАЙДЕНИ, ЗНАЙДЕ-НЬЄ, ЗНАЙДЕНЬЄ с. 1. Знайдення, вияв-лення: И бил намъ чоломъ князь Василий Ковелский, абыхмо при томъ сѣде пана воево-ды... и знайдени комисарей его заставили (Краків, 1536 *AS* IV, 63); тоє въ(з)выше(н)є є(ст), которїи са(м) собѣ тоє привлащає(т) чо́гѡ в' мѡци привлащити собѣ не маєтъ. а то чѣднѣйшее въ (з)на(и)деню тѡе ямы, в которо(и) то панѣтъ то(т) грѣдо(ст)ны(и) гѡло(с) (1599 *Виш. Кн.* 215); цр(с)тва нѣ(с)ного шѣкаймо, за которого знайде(н)емъ и дочасныи дѡбра знайдемо (Киѣв, 1637 *УЄ Кал.* 765).

2. (доведення правильности чого-небудь) визнання: князю..., на кождѡю четвертъ годѣ по стѣ копѣ грошей платилъ, водлѣ знайде-нѣа вырокѣ нашего безъ всакое ѡтволоки (Краків, 1538 *AS* IV, 136); обеде сторонѣ... позволили на себе заруки: хтобы мел с того еднанѣа и знайденѣа нашего и тежѣ призво-ленья ихъ обоюхъ сторонъ выступити... тогды будетъ сторона выступная повинна заплатити королю... триста рублевъ грошей (Свищѡв, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 31); и на все тоє наше судовое знайденѣе зложили есмо им рокъ за-витый отъ нынешнего дня середи... за две недели (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 270).

Пор. **ЗНАЙТИ**.

ЗНАЙДЕНИ див. **ЗНАЙДЕНЄ**.

ЗНАЙДЕНІЄ с. Те саме, що знайденє у 1 знач.: Цр(с)тва Нѣ(с)ного шѣкаймо, за ко-тѡрого знайденіємъ и дочасныѣ дѡбра знайде-мо (Киѣв, 1637 *УЄ Кал.* 877).

ЗНАЙДЕНЬЄ див. **ЗНАЙДЕНЄ**.

ЗНАЙДЕНЬЄ *див. ЗНАЙДЕНЄ.*

ЗНАЙДОВАНЄ *с. (стп. znajdowanie)* знаходження: Але для чогожъ толко ку звычаю, абы просто мовити и писати, и ку заостреню розуму и выполерованю его, а не ку знайдованю божественныхъ догматъ, и не ку розсудкови ихъ (1603 *Пит.* 107).

Пор. ЗНАЙДОВАТИ.

ЗНАЙДОВАТИ, ЗНАЙДОВАТЬ *дієсл. недок. (стп. znajdować)* 1. (кого, що, в чому) (*шукаючи, виявляти кого-, що-небудь*) знаходити: Врядникъ дей паней Петровои, видечи то, почаль се съ того иншими словы выламовати, ижъ того виноватого яко самъ знайдовати, такъ тежъ и обявити не хотель (Луцьк, 1570 *Ив.* 268); бидныхъ подданныхъ, у которыхъ знайдовать ничего не могли, били, мордовали (Луцьк, 1620 *АрхЮЗР* 6/1, 422); Гды крѣще(ц) золоты(и) в горѣ чи(м) далѣ(и) глѣбѣ(и) копае(ш), ты(м) собѣ бо(л)ше бога(т)ства зна(и)дѣе(ш) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 2 зв.); судъ // ...позо(в) непоря(д)ны(и) зна(и)дѣе(т) и по(з)ваного ѿ(т) того по(з)вѣ на то(т) ча(с) во(л)ны(м) чини(т) (Вінниця, 1624 *ЛНБ* 5, II 4058, 52 зв.-53);

(чого) (*підшукувати що-небудь, добирати*) знаходити: на высѣкостъ чѣдѣвъ Ба и Вл(д)ки,... смѣтрачи, бѣзъ гѣлосѣ ѿ(т) здѣмѣванѣа са заставаю, и не знайдѣю слѣвъ // подбѣныхъ оучинкѣмъ (Київ, 1627 *Тр.* 668-669).

2. (в чому) (*докучати*) переслѣдувати: И вжо не маеть ихъ Господарь въ томъ знайдовати, одно на мнѣ самомъ тое всее запла ты маеть Его Милость смѣтрѣти (1537 *РЕА* I, 209).

ЗНАЙДОВАТИСЕ *див. ЗНАЙДОВАТИСЯ.*

ЗНАЙДОВАТИСЯ, ЗНАЙДОВАТИСА, ЗНАЙДОВАТИСЕ *дієсл. недок. (стп. znajdować się)* (*перебувати де-небудь, мати місце*) знаходиться: А которые вязни и неволники также неволници народу христьянс-

кого, которые бы колвекъ при дворе мо емъ... были и знайдовалися, кромъ вязневъ, неволниковъ и невольницъ народу Бесур мянского, Татаръ, вже отъ сего часу волны ми чиню и симъ тестаментомъ моимъ ихъ вызволяю (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/1, 116); жадное дѣло або справованіе Сыновское не есть одъ Отца выдѣлено, ани се што тако вого знайдуеть, што бы мѣль Сынъ мѣти, а не мѣло бы тежъ Отцу прыналежати (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 124); которѣю то сѣмъмъ при помененомъ панд... зна(и)дѣючюся по вѣдъ теперешъни(и) елиберѣючи добра черъ ленъковъские бѣдѣчи ква(н)ктѣсъ процесъ сами правъними пререченомъ конъвенътови ...святого доминика ретелне и истогъне ѿ(т)да(л) (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 147 зв.); прото симъ универсаломъ нашимъ позволяемъ (иж если бы ешъче такые своеволники знайдовалися, которые бы на здорѣе панѣвъ своихъ наступовали и послушъными быти паномъ своимъ не хотели), жебы сами панѣве, весполъ съ // полковниками нашими, Белоцерковскимъ або Киевскимъ, сурѣво бы и на горле карали (Ямпіль, 1650 *АрхЮЗР* 6/1, 573-574); *Образно:* не знайдѣтса та(м) здорѣва и розд(м) дшѣ, але троутизна и напо(и) го(р)ки(и) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 217);

перен. (бути поширеним) знаходиться: И многіе шкоды и бѣды в людехъ знайдуются, поневаж есте на обе сторонѣ зрадцами ся стали, утаивши всѣ причины вашѣ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 43).

ЗНАЙДОВАТИСА *див. ЗНАЙДОВАТИСЯ.*

ЗНАЙДОВАТЬ *див. ЗНАЙДОВАТИ.*

ЗНАЙТИ *дієсл. док. 1.* (кого, що) (*шукаючи, виявити кого-, що-небудь*) знайти: И повелѣ(!) его тѣрокъ шѣкати, и не знашли (1509-1633 *Остр. л.* 129); А потомъ заса вѣ(р)нули а и(н)шие некоторые рѣчи в домѣ(х) ихъ повидѣли зна(ш)ли (Кременецъ,

1563 ЛНБ 103, 26/Id, 1810, 8 зв.); А и(ж) ничо(г) по воли свое(и) кѣпи(т) не знашли пошли были е(с)мо за(с) наза(д) до домо(в) свои(х) доброво(л)не никомѣ ни в чомѣ не ви(н)ными (Луцьк, 1602 ЛНБ 5, II 4050, 72 зв.); Якъ тѣи котѣрѣи прѣкроу и долгоу идѣтѣ дорогоу, и працею тоѣю оутрѣдивши са, гды где дѣрево галѣзистое и широколиственное тѣнь великѣю чѣначѣе знайдѣтъ, малѣ присѣвши ѡ(т)почивають (Київ, 1627 Тр. 472); А наветѣ еще ты(м) не ко(н)те(н)туючися... вежавши в бо(р) тыхъ же протѣ(с)туючихъ... пчолы знашли (Житомир, 1650 ДМВН 208).

2. (кого, що) (*натрапити на кого-, що-небудь*) зустрѣти, застати: мы сѣдѣи... тамъ выехали, а княза... тамъ есмо не знашли и посылали есмо до его замкѣ... людей добрыхъ (Ковель, 1537 АС IV, 111); ни(ж)ли кды та(м)... приехалъ пна ма(т)фея сѣнюту в животе не заста(л) то(л)ко... ма(л)жо(н)ку... при не(м) знашолъ (Кременецъ, 1563 ЛНБ 103, 26/Id, 1810, 8); Бо и ннѣшнихъ часѣвъ такихъ хр(с)тіанъ мно́го знаиде я(к) тѣ(и) законникъ ко(т)рыи... оу вѣдомости заповѣдеи; та(к) же и ѡни в го(д)ности имени х(с)тіанского розоумѣю(т)са... але по(д)бно тако(ж) и(м) прѣиде... ити ѡ(т) га (Львів, 1585 УЄ № 5, 301 зв. на полях); а гды ишо(л) влѣны(м) и знашо(л) те(ж) своего дл(ж)ъника... мо(р)дова(л)... и не хотѣ(л) его пѣстѣти. але звязавши оувр(г)ъ его до те(м)ницѣ (XVI ст. УЄ № 29519, 98); а знашедши тамъ владыку Луцького,... взялъ ведомость одъ владыки Луцького (Вільна, 1599 Ант. 591); Вѣдѣлисмо те(ж) едно́го... // же собѣ са(м) нѣгды... йссти не готоваль... мѣлъ звѣча(и)... яко́го... гѣста зна(и)шо(л)... з ни(м) в товари(ст)вѣ... илъ (серед. XVII ст. Кас. 80).

3. (кого в чому) (*довести правильність чого-небудь, ствердити*) визнати: И мы в томъ

кнагиню знашли правдоу и при тыхъ имѣнахъ еѣ зоставили (Вільна, 1507 АС III, 44); мы посполъ из сѣдами княза Коширского згодивши са, в справѣ встѣпили,... з обѣ сторон грани меновите ѡписали межи именей Их Милости,... тамъ Их Милость почали были промежи сѣбе спор чинити, мы... то знашли, ижъ мають тѣи грани поправлены быти (Ковель, 1537 АС IV, 103); за жалобою моею, знашедши его (Федора Лукашевича) виннымъ, и присудили мне на немъ тѣе гроши, которые въ мене покрадены, – на што и декретъ мне выдали (Житомир, 1586 АрхЮЗР 6/1, 155); а кто бы таил злѣсти мае(т) быти при ви(н)но(м) кѣра(н), яко брѣтя знайдѣтъ (Львів, 1609 ЛСБ 423).

4. (*придумати, розмірковуючи над чимось*) знайти: Знайдешъ якъ правовѣрныхъ ѡ твѣрдомѣ оуповѣнии спсѣна своеѣго потѣшити (Київ, 1646 Мог. Тр. 5 зв.).

Див. ще **ЗНАХОДИТИ.**

ЗНАЙТИСЕ *див. ЗНАЙТИСЯ.*

ЗНАЙТИСЯ, ЗНАЙТИСА, ЗНАЙТИСЕ

дієсл. док. 1. (виявитися в результаті розшуків) знайтися, відшукатися: если бы якие збегѣ, по(д)даные пно(в) Трипольскихъ у мене были, которы(х) не призьнава(м), зна(и)ду(т) ли ся, выда(т) и(х) не (з)бороня(м) (1599 ККПС 122); Плакаль бы подобно далѣи; але едѣнъ ѡдѣ старцѣвъ гамовалѣ лзы еѣго, ѡповѣдаючи, же са знаишѣлѣ той котѣрѣи Кнѣгѣ ѡтворѣти мае(т) (Київ, 1637 УЄ Кал. 3).

2. (*бути в наявності*) знайтися: A tak, wedle popisu mojoho, znaszlosia: domów bojarskich y widow w meste Braclawskim trydciat y try, a ludey ich, z popowskimy ludmy, sto y szestdesiat (Вінниця, 1545 АрхЮЗР 6/1, 25); а то та(к) са знаидоутъ нѣкотѣрии котѣрии ме(ш)каю(т) ве(д)ле вѣлѣ тѣла своего на се(м) свѣтѣ (к. XVI ст. УЄ № 31, 100 зв.); А пото(м) регѣдила имъ знаишла(с) гдѣ е(ст) црѣковѣ...

збоудована на горѣ Кармелю(с) (к. XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 96); теде найдутся 52 роки от вознесенія до собору апостольского на котором Петръ святыи не в Рыме, але во Иерусалиме, не бискупомъ рымским, але апостолом Христовым найдутся (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 52); проша(к) андре(и)... гала(с) з монастыра стго ѿнофрия прине(с) пѣшкѣ в которо(и) знашлося зо(л)осмъ (Львѣв, 1608 *ЛСБ* 1046, 3); теде вы(ш)-мѣнены(и) паве(л) ѿ(т)ць еѣ // за слу(ш)-ны(м)... постановлене(м) доброво(л)ны(м) вз(л) до себе цо(р)ку свою и(з) тыми сиротами вы(ш)помѣнеными та(к)же и тое што са знашло вла(с)ности еѣ што ѿ(д) ѿ(т)ца своего мала (Одрехова, 1614 *ЦДИАЛ* 37, 2, 21 зв.-22).

3. (*мати свѣи вияв у чому-небудь*) знаходитися, виявитися: Покажіте ми... где котѣры(и) з ва(с) пѣрвы(и) степе(н) са(м) собѣю выпо(л)нилъ, и в' вѣрѣ ѿсновано(и) в' непорѣше(н)но(м) фѣндаме(н)тѣ, со испо(л)ненѣными заповѣ(д)ми са знашо(л) (1598 *Виш. Кн.* 272); Еслижъ не позволитъса тоѣ, всѣки(м) спѣсѣномъ ведлѣгъ твоего здѣла найдеться мѣншій Дхъ ѿ(т) Сна, яко той котѣрый не маѣтъ оучастицтва в' ровныхъ Снови (Киѣв, 1619 *Гр. Сл.* 266); мы Братіе, самы(х) себе посѣжаймѣ..., же бысѣмѣса, в' страшный бѣный нелицемѣрногѣ сѣда дѣнь, не ѿсѣжѣными знашли (Киѣв, 1637 *УѢ Кал.* 14);

(*бути записаним де-небудь*) зазначитися: я... писал есми о моих потребах не до Константинополя, але до Волох, што иначе у моем листѣ не найдеться, только его кажите толмачити, а принамнѣ дайте на пробу Янего (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 38).

4. (*трапитися, з'явитися де-небудь*) знайтися: а к томѣ селищѣ ѿтчич ѿного селища...знашол са и мѣждѣ еѣ, которомѣ то первой заставою в рѣки пришло, ѿ то са впоминал (Володимир, 1549 *AS* VI, 4); А когда от вос-

точных отпали, когда знашел ся в Римѣ тот один, и глава всемирная,... тогда и мученики и чудотворства между панями погибли (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 187); А хтѣж'са межѣ нами найдеть, котѣрый бы Таѣмници // животворщеѣ Трѣици, лю(д)ским' ср(д)цам' явне ѿ(д)крѣль? (Киѣв, 1637 *УѢ Кал.* 3-4); Погладаючи нѣтѣ, ижъ дла скѣпости екземлѣрѣвъ (!), Иерѣе с' трѣдностю достѣти могли: една(к) же са знашли нѣнѣшни(х) днѣи, тѣи люде Ве лѣвѣвъ, котѣрыѣ важат'са с' Типографіѣй своѣхъ... Книги нѣши Церкѣвныи... до оужива(п)ѣ подавати (Киѣв, 1639 *МИКСВ* 216);

опинитися: По сме(р)ти не съ хр(с)тіаны, але з содѣмланы в о(д)ной ѿбители и кгма(х)у са зна(и)деши (п. 1596 *Виш. Кн.* 248); Албовемъ любо кто кѣпецтвомъ са бавить любо при дворѣ се найдѣтъ любо на войнѣ зостаѣтъ любо в дорѣзѣ потрѣба бы было тлѣмача неякого принамне(и) которого ко(л)ве(к) з тыхъ языковъ (к. XVI ст. *Розм.* 2 зв.); А гды тоѣ тамѣса справѣало, теѣдѣра Царѣца... на сѣнѣ оуклонѣвшисѣ, здалѣса еѣ якобы знашлѣса оу столпѣ Кр(с)тного (Киѣв, 1627 *Тр.* 294);

появитися: ѿ(т) одѣжѣ теде ѿвѣчеи позна(н) бѣдешъ. а еслиса волосатѣи найдешъ якъ иса(в) вѣлосами обрѣслѣи... на лѣвѣици бѣдешъ (Вильна, 1596 *З. Каз.* 82 зв.).

5. (*з'ясуватися, стати очевидним*) виявитися: Так же и на соборѣ(х) нѣши(х) Берестѣйски(х) и знашѣлса вѣ всемъ виненѣ (Новгородок, 1594 *ЛСБ* 267); Та(м)же еси бы(л) сужо(н) ѿ(т)... патрѣа(р)ха з ни(м) лице(м) ко лицѣ, на которо(м) су(дѣ) во все(м) виненѣ... знашо(л)ся и ѿбеца(л) еси ся прѣво ходѣти... не перешкажа(ти) блѣгоч(с)тѣю, сире(ч) бра(т)ству школѣ дрѣка(р)ни наѣце... ѿ все(м) дати поко(и) (Вильна, 1594 *ЛСБ* 251, 1); А ели бы кто змежи ста(р)ши(х) брато(в), яковы(м) ко(л)векъ ѿбѣчае(м) знашо(л)ся выстѣп-

ны(м), за што моло(д)ши(х) карѣ(т), мае(т) быти ста(р)шій двояко и троако ка́ра(н) (Львiв, 1609 *ЛСБ* 423).

ЗНАЙТИСА *див. ЗНАЙТИСЯ.*

ЗНАКОВАТИ, ЗНАКОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп. znakować*) вживати герб, печатку, знак на позначення чого-небудь чи відрізнення від чогось: знаковати *consigno* (I пол. XVII ст. *Сем.* 57); Зблизка и Здалека На Гербъ Папо(в) Брыгаллѣровъ Слѣшнеса в' Гербѣ мѣсецы Знайдѣють; Гдѣжъ Бригаллѣровъ цнѣтъ ясность знакъю(т) (Париж, 1645 *На г. Бриг.* 5).

ЗНАКОВАТИ *див. ЗНАКОВАТИ.*

ЗНАКОМИТЫЙ *прикм. (стп. znakomity)* визначний, знаний, знаменитий, відомий: я самъ а нихто з близкихъ, крєвныхъ, ... дому моего, такъ тежъ з... приятелей людей знакомитых в то ся вступовати и... никоторого выкочиваня чинити не маемъ (Берестечко, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 272); ты є(с) достато(ч)ны(и), слав'ныи и знакомиты(и) члѣкъ, а Пилатоу єсь знаемы(и) (XVI ст. *УЄ Трост.* 79); И вса Црковъ... нѣмъ намакаєтъ... // вѣлкгѣтность з' наоук' ѓного берѣчи: И до змакчєна, Ср(д)ца люд(з)кїє ведѣчи. На в'зроснєна дрєвѣ, в' домоу Бжѣомъ плодови́тыхъ: Злотовїдне заквитноулы(х), всѣмъ знакомиты(х) (Львiв, 1609 *На Злат.* 2 зв.); чтыри кола во томъ вѣзѣ сѣтъ... цнѣты знакомитыи: Пѣрвое коло мѣдрость... дрѣгоє... мѣжество... Третєє... повстагливость (поч. XVII ст. *Пчела* 52); тєжъ и в' полетїах' єксперсєнція знаменїтаа, не тѣлко в' томъ преза́нном' королєвствѣ Пѣлском', а́ле и по ѣных'... кролєвствахъ и пѣнствахъ вѣдомы и знакомиты сѣтъ (Київ, 1623 *МИКСВ* 71).

ЗНАКОМИТШЫЙ *прикм. в. ст.* Значніший, знаменитіший: Сь тыхъ всїхъ нѣкаторые свѣдѣцтва знакомитшых у Грековъ велми славныхъ отцовъ тутъ выписалемъ (Вїльна, 1595 *Ун. гр.* 122).

Пор. ЗНАКОМИТЫЙ.

ЗНАКОМЫЙ *прикм. (який підтримує знайомство з ким-небудь)* знайомий: я на себе самого, дѣтей и ни на кого з близких... дому своего и нїяких приятелей и людей знакомых не выїмуючы, а ни заставуючы, ... и все право свое, которое есми... на тое... млынарство... // мел, зараз его милости дал есми (Берестечко, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 271-272).

ЗНАКЪ, ЗНАКЪ *ч. 1. (позначка, яка вказує на що-небудь)* знак: мы со всѣми тыми дв(б)рыми люд(д)ми дороги есмо никакое тѣ(т) не видели а и ины(х) никаки(х) знакъ(в) грани(ч)ны(х) (Київ, 1508-1523 *ПИ* № 5); в то(и) сосне были знаки гранъные (1546 *ОГ* 16 зв.); при тѣ(м) ѡбводѣ и оказаню знако(в) кгрѣн'товъ манасты(р)ски(х)... были... мещане глиня(н)ские (Унїв, 1581 *ЛСБ* 61, 1 зв.); къ тому брегы и яркы ведле циркусу а знаковъ мѣджы, вѣ кол почавши пониже млина одъ броду просто вѣ гору ку полночи (Фольварк, 1606 *НЗУжг.* XIV, 225); ве(д)лу(г) то(г)[о] ду(к)ту и (з)нако(в) грани(ч)ныхъ, ... панъ по(д)коморы(и)... мапѣлу маловаль (Житомирщина, 1639 *ККПС* 201); ты(м) же комиссаром нашимъ, ... даемо владзу, абы... зъезджали на тое розграниченъе, ажбы его // скутечне отправили, копцами и иными граничными знаками означили (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 180-181).

2. Відмітина: надъ всѣхъ нечїстыхъ бѣговъ своїхъ пѣгого вола дїановали... А звлѣща єсли на азыкѣ на чолѣ, и на хвостѣ, якъ инашею шерстью знакъ мѣль (серед. XVII ст. *Хрон.* 20).

3. Зображення: не вѣдаю где // господа твоя єсть пѣне мой по(д) знако(м) золотого лва на ѣлицы коморной (к. XVI ст. *Розм.* 58 зв.-59); Я иванъ з' Барлемонтѣ зезнаваю ижемъ наня(л) Петрѣ марша(л)кѣ домъ в Антверпїи на рынку збѣдованы(и) по(д) знако(м) зайца (Там же, 68 зв.); Крест' сѣ Хрїс-

тѡвъ славоу вѣрныхъ именѡе(т),... Рымъ са знако(м) Бжїа Црковъ оукрашаєтъ (Єв'є, 1611 *Enigr. Oz.* 2); Онъ теды заразъ казалъ оучинїти знакъ того кр(с)та зъ зѡлота и каменїи дороги(х) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 58);

(відзнака, регалїї) знак: позване... //... оныхъ под хоругве изъ знаками военъными шыкомъ постановивъшы,... важылисе... на нее ударыти (Варшава, 1641 *ЧИОНЛ XIV-3*, 157-158); повод(д) зане(с)ши такову репротестацию... ѡ спроважене таковы(х) люде(и) а(р)матны(х)..., зъ знаками военъными,... //... просиль, абы тутъ,... до припатрєня се доводовъ и ди(с)позици(и) правны(х) приступись (Ісаїки, 1643 *ДМВН 237-238*);

(цїха, емблема організації) знак: А зышедшия в братство, мают класти до скрынки по грошику; а кторого застанеть знакъ братскїи цїха а не поидеть за нимъ, якъ обышлють, на томъ вины грошикъ (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР I/VI*, 51).

4. (слід, залишок чого-небудь) знак: видел есми знак на патинадцати местцах, попелы, где стоги погорили (Луцьк, 1560 *AS VII*, 60); виде(л) те(ж) есми ѡ дворе ѡсекро(в)ско(м) знаки кгва(л)ту ѡ гридни ѡ(к)на порубаны а (в) коморы... ѡ(д)ве(р)ки вырубаны и вываланы (Володимир, 1567 *ЦДІАК 28*, 1, 2, 24); тые подданые взя(в)ши пере(д) себе злы(и) а бе(з)бо(ж)ны(и) ѡмы(с)ль проти(в)ко... брата моего... з жоною... с че(т)ве(р)го(м) дете(и) ихъ... ѡволо(к)ши до(м) солomoю ѡгнемъ спалили то(л)ко де(и) зна(к) косте(и) ихъ на пожари(с)кѡ зобра(в)ши (Володимир, 1588 *ЖКК I*, 299); пнѣ ѡле(н)ски(и)... зна(ки) кгва(л)ту ѡказова(л) (Черниция, 1609 *ДМВН 149*); Якъ в' тѣлѣ хвѡмъ... знаки... бѣгити моглїи, то есть раны гвѡздынѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 219); в местечку Доростаяхъ домовъ спалєныхъ альбо пляцовъ, на которыхъ знаку будиньку се (не зосѣтало), сто двадцьцєть и осѣмь (Луцьк, 1649

АрхЮЗР 3/IV, 227); **бы знаку** – нїскїльки, нїтрохи, зовсім: Тые твои аркумента бы знаку до взросту и цвичєня дитинного не служатъ (1603 *Пит.* 106); гды ѡвоцы доспѣють, нешкодїть кѡкѡль пшєнїци бы знакѡ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 246); **до знаку** – доценту, повнїстю: вїскрѡба(в)ши до знакѡ тѣло зъ злѡсти, ѡме(р)щвє(н)нїю внѣшнего члѡка кѡждѡ ра(с)тагають (серед. XVII ст. *Кас.* 9).

5. (умовлений сигнал) знак: тѣ(и) которїи его продавалъ даль и(м) таковыи з'накъ рекоучи, кото(ро)го а поцєлоую, то(т) есть и имѣте его (1556-1561 *ПС 113* зв.).

6. (свідчення, вияв) знак, ознака: малжоннок мой... нєлюбости своеє и знак оказовал, же девку тую..., зквалтовал (Володимир, 1567 *АрхЮЗР 8/III*, 135); исїдо(р) пєршїи знакъ лѡкавства свѡего ѡказалъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 36 зв.); але ещє в найго(р)шєє нє(д)балъство впадати, ю(ж) то боуде(т) велїкїи знакъ глоупства глоупы(х) бѣстїи (Острог, 1607 *Лѣк.* 66); звѣрата за(с) домовїи... знаки мл(с)ти паноу(м) свѡи(м) показью(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 226); Где знак щєдрот твоих в грѣхов пребачєню? (1648 *Елег.* 152);

(доказ, підтвердження) знак: наша помо(ч) с тѣрки на жи(г)мо(н)та кралѣ... бѡде(т) томѡ зна(к) и дово(д), а(ж)єсмо дали ѡ(т) великого нати(с)кѡ и на силѡ и припѣженїа (Гирлов, 1518 *Cost. DS 495*); многие свєдєцства, знаки, доводи на письме врадовныє княз Роман..., перед нами ѡказывал (Вільна, 1565 *AS VI*, 282); Єстлибы са шкода кому стала,... з ведомостью г(с)дря домового..., и было бы то на него... якими знаки врядо(в)нє перевєдєно, таковы(и) повинє(н) будєть ѡны(и) кгва(л)тѣ... платити (1566 *ВЛС 36*); римскїи костєл... приводит знаки на // подперте той правды, яко есть костєл римскїи правдивїи (1600-1601 *Виш. Кр.*

отв. 170-171); знаменитый знакъ зацности и знаменитости Андрееви, ижъ,... досталися Андрееви части свѣта по Іерусалимѣ переднѣиши (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 968); оѡ̄ъ и мѣтка ѳ̄й... принесѡтъ зъ собѡю знѣки панѣнства ѳ̄й до старшихъ мѣста (серед. XVII ст. *Хрон.* 156); **на знакъ** – (як свѣдчення, підтвердження) на знак: На знѣкъ той речі привюль тѣнь пре(з) линіи (поч. XVII ст. *Проп. р.* 171); Крѡль Вафалѣн'скій... в' звѣчаю бѣль положѣль,... свѣчѡ запаленю По(д)данымъ своимъ высылати, на знѣкъ тогѡ, абы горѣчо(ст) мѣл(с)ти своѣи кѡ онымъ вѣкон'терфетовати мѡглъ (Київ, 1632 *Євх.* 292).

7. (*передвістя, прикмета*) знак: Кирилъ... кгда крестился, в той часъ у крестильницу наплюгавил, што то было знакомъ злымъ и лихимъ (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 30); по слѡбѣ очи ѳ̄й ѡ(т)крѣю(т)... боуде(т) его хпѣла за подолю(к), а ѡ(н) са ѳ̄й в'мѣка(т), а если е(г) вхѡпи(т) за знакъ то себѣ маю(т) вѣрної мѣл(с)ти (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 95); м(с)ць взвѣшъ по ѡстрый погѡды знѣкъ маеть (Київ, 1625 *МІКСВ* 145); А бнъ рѣклъ: ѳ̄сть ли еше жѣвъ, бра(т) мой ѳ̄сть. Што вѣзли мѡжеве за добрый знѣкъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 314);

(*знамення Бога*) знак: почало все множество оучнѣк хвалити бѣа голосо(м) великимъ за ѡныи всѣ знаки которыи видѣли (1556-1561 *ПЄ* 307); преобрѣженіе было хвѡ на зна(к) второму прѣшествою его (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 28 зв.); ми ся и знаку его не боимо И на божество его не глядимо (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 23);

чудо: А Пила(т), видѣв'ши такіи знаки, злакноу(л)са (XVI ст. *УЄ Трост.* 76); ре(ч) емоу спиридо(н) в'ста(н) и пойдѣ за мною, и оузри(ш) знѣкъ... в'за(л) в' роукѡ цеглоу и пре(з) всѣми простеръ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 136);

(*пророцтво*) знак: руками апо(с)то(л)скими диалосе много знако(в) и чу(д) межі лю(д)ми (II пол. XVI ст. *КА* 23); Если повстанѣтъ в посередкѡ тебе прѡ(р)кѣ, або который..., ѡповѣдалъ бы знѣкъ и чѡдо,... не оуслѣхаешъ слѡвъ ѡнагѡ прѡ(р)ка (серед. XVII ст. *Хрон.* 153);

незвичайне явище: знаки на церквахъ страшливые показываются, якож ся стало в Рогатинѣ и в Галичу, о чомъ свѣдоцтва и записи урядовые свѣдчат (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 44);

(*символ*) знак: ѡныи посоу(х) зна(к) бы(л) албо фикгѡра ч(с)тнаго крѣ(с)та г(с)на (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 26); А евангеликове ажъ на онъ часъ, коли его поживаютъ, называють Тѣломъ Хрыстовымъ и то не власнымъ, але знакомъ Тѣла Хрыстова (Вильна, 1608 *Гарм.* 200); корѡна бовѣ(м) ѳ̄стъ знѣкъ кролѣвства (Острог, 1614 *Тест.* 179); Щасливый домъ Шептицкихъ которыи крѣ(с)тъ мають... Который знакомъ набоженства и ап(с)лской вѣры (Угорці, 1620 *На г. Шент.* 2); Котвѣцы тѣжъ вѣры статѣчної знакомъ (Київ, 1630 *Соб. На г. Стетк.*, тит. зв.); абда(н)кѣ, знѣкъ е(ст) щодрой Пово(л)ности (1649 *РЗВ* I зв. нenum.); **знакъ креста** – знак креста: Гды на ни(х) оудѣра(т), ѡ(д)бивѣти знѣко(м) крѣ(с)та... повѣн'ны соу(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 7); **знакъ креста класти, класти знѣкъ креста** – хрестигися: Святыи знѣкъ креста Хрыстова на собѣ въ опакъ кладуть, зъ лѣвое руки на правое (бл. 1626 *Кир. Н.* 28); они..., клѣли зна(к) ч(с)тнаго крѣ(с)та рѣкѡю на лицѣ свой (Київ, бл. 1619 *О обр.* 68); **знакъ крестный** – те саме, що **знакъ креста**: Втѡрый пожито(к) ѳ̄сть,... жѣбысмо има Хвѡ бѣ(з)... бѡбзни смѣле вызнавѣти мѡгли, дла чого те(ж) и на (з)на(к) крѣстный чѣни(т)са мѣромъ на челѣ (Львѣв, 1645 *О тайн.* 36); **знакъ крижа клас-**

ти – те саме, що знакъ креста класти: для чого вы, кгды знакъ крижа святого на себе кладете, и зъ живота першѣй на правое раме, а потомъ на лѣвое руку переносите? (1603 *Пит.* 92); **знаки писаныи** – письменна: то є(ст) наука... котѡрѡю... бѣ... мѡисеѡви... ѡбъявилъ, прє(з) каракътеры, албо знаки писаныи, вѣ таємниці своєї (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 15 зв.).

8. (побѣдне повѣдомлення) згадка: кня(з) его м(ст), и(ж) бы(л) ѡ(т)писа(л) до вл(д)-ки... дивѣючися ему же не пише(т) знаку ѡ собѡрѣ ес(ли) са готѣ(т), албо поѣде(т) ли на него (Дубно, 1596 *ЛСБ* 299, 1 зв.).

9. Зѣрка, зоря, сузѣр'я: за встѣпенѣемъ слѣнца вѣ знаки пѣлѣнѡчныи свѣтъ зѣмный зѣ зимы са смѣтѣтъ, гѡры квѣтками ѡдѣваѣтъ (Киѣв, 1632 *Євх.* 293);

(зодіакальне сузѣр'я) знак: Вотѣйте, бы мѣль фавѡрѡ Зодіакѡ, В бѣгѡ дѡрѡчномъ бы са тѣшилъ зѣ знакѡ Бы вѣдлѡгѡ его ходѣла аспѣкта: Кѡжда Планѣта (Львѣв, 1642 *Бут.* 8); **знакъ небесный, небесный знакъ** – а) зодіакальне сузѣр'я: Зѡдѣа, вѣ знаки нѡ(с)-ныи, на вѣ крѡгахъ нѡ(с)-ныхъ бѡдѡчи (1627 *ЛБ* 207); На оуроже(н)є. Пѣвными сѡ(т) свѣ(д)ками нѡ(с)-ныи знаки (Киѣв, 1618 *Вѣзер.* 14); б) веселка: Дѡгѡ: Знакъ нѡ(с)-ный (1627 *ЛБ* 32).

ЗНАКЪ *див. ЗНАКЪ.*

ЗНАЛЕЗЕНЬЄ, ЗНАЛЕЗЕНЬЄ *с. (стп. znalezienie) (вирок)* рѣшення: котѡры(и) [Анѣ-дре(и) Фи(р)ле(и)]... ѡ(д)ступуючи ѡ(д) апеляции,... ѡ(т) декрету зналезенья не поря(д)ного,... перестаяючи на и(н)ши(х) декрета(х)... ве(р). вѣшу на поле позыває(т) (Шумськ, 1639 *ККПС* 230); ѡ(т)ступуючи ѡ(т) апеляции прє(з) повода, ѡ(т) декрету зналезенья непоря(д)но(г)о по(з)ву... в то(и) справѣ ѡ ро(з)граничє(н)є кгру(н)товѣ ѡбухо(в)ски(х) (Горѡшки, 1642 *ДМВН* 223).

ЗНАЛЕЗЕНЬЄ *див. ЗНАЛЕЗЕНЬЄ.*

ЗНАЛЕЗТИ, ЗНАЛЕЗЪТИ, ЗЪНАЛЕЗТИ, ЗНАЛЕСЪТИ, ЗНАЛЕСТЬ, ЗНАЛЪЗТИ *дѣсл. док. (стп. znaleźć) 1.* (кого, що) (розшукати, вѣднати, виявити) знайти: пойдѣ по талѣры чѡрограня(с)тыи по кѡѣли и рѣчники: ѡхотне моѡ Пани матко гдєжъ ѡны(и) сѡтъ. М. ничого ты не ѡмѣешъ зналѣзти // ѡво сѡтъ (к. XVI ст. *Розм.* 7 зв.-8); толко не могли єсмо шкодника своего и до сего часу зналєсть (Ѣвруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/1, 48); тамже прѡтєстанта, хотєчи его конєчѣне о смєрт приправити, шукаль а не зналєзши вѣ избє, пичъ, розумєючы его тамъ зъналєзти, посикъ (Луцьк, 1647 *АрхЮЗР* 1/VI, 812); Але єсѣче и тутъ запалъ сѡрокѡсти и тыранѣства пана Шылнєвого угаситисє не можєтъ, лєчъ,... такъ вє днє, якѡ по ночы, до госпѡды прѡтєстантисъ и до инъшихъ, гдєс онѡго зналєстѣи спѡдє-валъ частокрѡтъ приходиль (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 309).

2. (що) (затвердити, схвалити) прийняти: декре(т) суду гѡловѣно(г)[ѡ], трибуна(л)ско(г)[ѡ] зналє(ж)ши в то(ї) справѣ,... тую справу... знову до суду по(д)комо(р)ского ѡдо(с)лалъ (Вѣльшанка, 1639 *ККПС* 227); тєды жа(д)нымъ спѡсѡбомъ, тє(р)минъ тє-пєрєшни(и) слѡ(ш)ны(и) и правѣны(и), зналє-зєны(и) быти нє можє, понєважъ за запо(з)ванѣемъ, пана комѡ(р)ника, суды онѡго су(т) и(н) дубиумъ вокованѣє (Киѣвщина, 1639 *ККПС* 246).

Див. щє ЗНАЛЕЗТИСЄ, ИЗНАЛЕЗТИ.

ЗНАЛЕЗТИСЄ *дѣсл. док. (стп. znaleźć się)* виявитися, знайтися: отєц Дєниско игу-мєн,... признал, жє, што сє можєт зналєзти у нас, кажємо вєрнути (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 270).

ЗНАЛЕЗЪТИ *див. ЗНАЛЕЗТИ.*

ЗНАЛЕСТЬ *див. ЗНАЛЕЗТИ.*

ЗНАЛЕСЪТИ *див. ЗНАЛЕЗТИ.*

ЗНАЛЪЗЕНЫЙ *діеприкм. у знач. прикм. (віднайдений, відшуканий)* знайдений: намъ католикомъ, што з' вашого того з'єдночєнъа з нами прибуваєтъ нічого, а нічого окромъ дховной потѣхи, а весельа ангелского, которы(м) са з ними з' ѡвецъ зналѣзєны(х) радѣмо (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 200 зв.).

ЗНАЛЪЗТИ *див. ЗНАЛЕЗТИ.*

ЗНАМС *див. ЗНАМЯ.*

ЗНАМЕНАН *див. ЗНАМЕНАНЫЙ.*

ЗНАМЕНАНЫЙ *див. ЗНАМЕНАНЫЙ.*

ЗНАМЕНАНЫЙ *див. ЗНАМЕНАНЫЙ.*

ЗНАМЕНАНЫЙ *див. ЗНАМЕНАНЫЙ.*

ЗНАМЕНАНЫЙ, ЗНАМЕНАНЫЙ, ЗНАМЕНАНЫЙ, ЗНАМЕНАНЫЙ, ЗНАМЕНАНЫЙ, ЗНАМЕНАНЫЙ, ЗНАМЕНАНЫЙ, ЗНАМЕНАНЫЙ *діеприкм. у знач. прикм. (добре відомий, знаний; помітний)* знаменний: А хотар тои..., ѡт толѣ на берегъ Брѣладѣ на знаменаніи дѣбъ (Васлуй, 1502 *ВД II*, 252); а хотаръ тому вышєписанномѣ монастирѣ..., ѡт липѣ знаменанѣ и могила копана,... та на великы дѣбъ знаменанъ (Сучава, 1503 *Cost. S.* 260); а хотаръ... монастирѣ..., на бѣкѣ знаменан,... на три липы знаменани (Там же); а хотаръ сєлоу... на знаменаніи доуб (Ясси, 1508 *ДВВ I*, 3).

Див. ще ЗНАМЕННЫЙ.

ЗНАМЕНАНЪ *див. ЗНАМЕНАНЫЙ.*

ЗНАМЕНАТЕЛЪ *ч. (хоронитель печатки)* печатник: *obsignator*, печата(р), знаменате(л) (1642 *ЛС* 286).

ЗНАМЕНАТИ *недок. і док. 1.* (що) Виконати, здійснити: **Ѡ** Сїмѡне, што мѡвишь; Если тѣт' мѣшкати бѣдєш', слова Прѣ(о)рцкїи кто вѣполнит'; а вѣроки Проповѣ(д)ничїи кто знаменѣ(т) (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 124 зв.).

2. (що кому) Вказувати, показувати, визначати: Прємногое число звѣздной красоть бѣгъ свои ѡ(т)правдѣ(т) дивными ѡброть... Абы всакои тварї Бога повѣдали на землї и морї пѣти знаменали (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 96); *insignio*, знаменаю, печатаю (1642 *ЛС* 239);

(що) (мати на увазі) розуміти: именуєть же себѣ х(с)ѣ свѣ(т) мироу знаменаючи свѣ(т) бже(с)твеная славы (1489 *Чет.* 217).

3. (кого) (звертати увагу на кого-небудь) помічати, зауважувати: Недбайте мя знаменати, же смѣда єсмь; бо мя єсть слнце на бервѣ промѣнило (поч. XVI ст. *Пєсн. п.* 50).

4. (кого, що) Благословляти (благословити), освячувати (освятити): тотъ дѣйствовѣль, в' Ап(с)лѣхъ, то(т) и днєсь знаменѣєтъ дѣши крѣщѣємы(х) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 60); Вѣлѣть тєды Мєлхисєдєкъ рѡгъ мѣсла и знѣменавъ єгѡ слѡвомъ божїимъ (сєред. XVII ст. *Хрон.* 25 зв.);

(що) (осїняти) хрестити: Христїанѡмъ далъ кр(с)ѣть, котѡрымъ // абї знаменѣючи лицѣ свой, оубѣгѣли ѡ(т) ѡблїча лѣкѣ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 66-67); ѡ(т) мѡлодости лѣть оузбрѡїте єго орѣжїє(м) дѣхѡвны(м), и рѣкѡю надѣайте чѡлѡ знѣменати (Там же, 78).

ЗНАМЕНАТИСА *дієсл. недок. (осїнятися)* хреститися: ч(с)тныи кр(с)ѣть намъ великая помѡчь на дѣявола кр(с)томя знаменѣмса и проганѣємъ є(г) (1489 *Чет.* 21); і не то(л)ко вѣ цркви, але и на трапєзѣ сѣдаючи кр(с)то(м) са знамена(и)те (1596 *Виш. Кн.* 223); Аже з давныхъ чѣсѡвъ Христїанє знѣменїємъ кр(с)ѣтнымъ жєкгнѣлиса, то єсть знѣменалиса и крестїли (Київ, бл. 1619 *О обр.* 75); Любї жѣ тєды Правослѣвныи Христїанїне кр(с)ѣть Стѣй, и носї єго на собѣ, и знѣменѣйса ѡны(м) (Там же, 81).

ЗНАМЕНЄ, ЗНАМЕНЬЄ *с. 1. (цїха, емблема організації)* знак: А голо(в)нѣю схѣ(ж)-кѣ ѡбши(р)нѣйса з собѡю намѡвлѣючи, за ѡ(б)силѣнамъ знѣмена своего бра(ц)кого Ра(з) на мѣса(ц) по ѡбѣдѣ сходити(с) з собѡю маю(т) (1623 *ПВКРДА* 1-1, 42).

2. Чудо: И далє такъ єсть наука изъ свѣтаго євангєлїя: первое: указавъ Христѡсь муць и Божєство свое, якъ инуда чинивъ (у рук. чинивъ. – *Прим. вид.*) знаменѣ (XVI ст. *НС* 101).

◇ **знамене небесное** – зодіакальний знак: Александръ... ѣхаль надъ берегомъ моря противъ сторонѣ гдѣ слнце оуоставаетъ вѣ козорѣжцѣ знамену нб(с)номъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 463).

Див. ще **ЗНАМЕНИЕ, ЗНАМЯ.**

ЗНАМЕНИЕ, ЗАМЕНИЕ, ЗАМЕНИЕ, ЗАМЪНИЕ с. (*цсл.* знамение) 1. (*позначка, яка вказує на що-небудь*) знак: lapis, каме(н), знамение (1642 *ЛС* 250).

2. (*слід, відмітина*) знак: Язва: Ра́на,... плѣга, або та(т)е, ра(з), кара(н)е, або знаменіе (1627 *ЛБ* 160).

3. *Зображення*: Знаменіе тезоименітаго кня́за Лва градъ се́й маєть (Львів, 1591 *Адел.*, тит. зв.); Кр(с)те господствоуа́й дне(с) вѣ все(м) міръ,... Та знаменіе имоу́ть мо́рстїи пловци, на кораблѣхъ своихъ, и ры́бные ловци (Дермань, 1604 *Нал. Кр.* 2); Единъ ты(ж) погáни(н) обночлѣговáльсѣ вѣ пога(н)ско(м) Костѣлѣ, а бо́жїсѣ, якото на пѣсто́мъ мѣсци, оузбрѣилъсѣ знаменіемъ кр(с)та (Київ, бл. 1619 *О обр.* 79); Прошѣ имене(м) бж́їимъ и напоминаю абысте не доптали ногами знаменіа кр(с)та хва́ в церквѣ своей (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2);

(*цїха, емблема організації*) знак: А кгда бѣдетъ братство знаменіемъ обсы́лано в четыре недѣли или якъ потреба прилѣчїться или на погребѣ не схочетъ ли при(и)ти которы(и) братъ... маєть сѣ оповѣсти передъ ста(р)шимъ братомъ (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); если бы котори(и) бра(т) за цѣхою, то е(ст) за знамение(м) бра(т)ски(м), до бра(т)ства при(и)ти не хотѣлъ, то коне(ч)не декретоуа́нъ быти має(т) (Львів, 1599 *ЛСБ* 1043, 1); А ма́ю(т) те(ж) сѣ кѣ вшелáкой потре́бѣ знаменіе(м) обсылáти (Львів, 1603 *ЛСБ* 384); па(н) Мигаль за обе(с)ланя(м) знаменія до бра(т)ства не стави(л)сѣ (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 35).

4. (*знак Бога*) знамення: И вышѣли законїници и почали сѣ зъ нимъ гадати, гладаючи ѡ(т) него знаменїи з нба́ пожоушаючи его (1556-1561 *ПЄ* 156 зв.); чомъ евангелисты писали знамен(и)а Божїя, не токму людскую (XVI ст. *НЄ* 101); Такъ тежъ и на самѣю ве(л)кѣ ночь, дивное знаменіе бг̄ъ показати рачиль (Острог, 1587 *См. Кл.* 17 зв.); И приложи Г̄ъ Ахáзѣ мо́вачи: просї собѣ знаменїа, то естъ знакѣ ѡ(т) Г̄а (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 40); Знаменіе веліе явїсѣ на нбси: Женá обльчѣнна вѣ Слнце (Київ, 1625 *На г. Кон.*, тит. зв.);

чудо: твоими млтвами знамение будеть (1489 *Чет.* 181); Тогда зобралисѣ архїерее и законїници в радоу, и мовили што маемо чинити иже тотъ члкъ много знаменїи чинить (1556-1561 *ПЄ* 398 зв.);

пророцтво: вѣ монастыру Печерскомъ 30 было чудотворцовъ, которыи бѣси виганяли, уздоровленя давали и многїи чуда и знаменїа творили (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 848); Єлїссѣй зась Іоáссѣ Црю́ плачѣчмомъ zostáвилъ надѣю и знаменіе, же Сирїю трїкратъ поразїти мѣлъ (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 27);

(*символ*) знак: И тотъ то Кр(с)тъ... Остáвилъ его вѣ знаменіе Цркѣи своей (Київ, бл. 1619 *О обр.* 45); Побѣдите(л)наа: Знаменіе побѣды, трїѣмфъ зъ звитáжства (1627 *ЛБ* 83); **знаменіе (знаменіе) креста** – знак креста: О Знаменїи Креста Господня (1603 *Пит.* 4); Знаменіе кр(с)та на себѣ изѡбражаю́тъ развраще(н)но патма пѣрсти (Київ, 1621 *Кон. Пал. (Лв.)* 30); **знаменіе (знамѣние) крестное** – символ христіянства: самъ Гдѣ в дѣнь сѣднѣй знаменіемъ кр(с)тнымъ облїчїть невѣрныхъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 56); оупередъ боуде(т) // знамѣние кр(с)тное (1489 *Чет.* 28-28 зв.); **знаменіемъ жекгнатисѣ** – хреститисѣ: коли хто тымъ знаменіемъ жекгнаетсѣ, посполите звыкли мовити, же “мухи оганяетъ” (Вільна, 1608 *Гарм.* 222);

положити на са креста знаменіа – перехреститися: И кож(д)ый съдши ра(ч)те положити на са Кр(с)та Хва знаменіа (XVI ст. УИ 1911/2, 73);

незвичайне явище: Року 1543 Было на небеси знаменіе: двое сонца, двое мѣсяца (поч. XVII ст. КЛ 75); Року 1621,... указалося на небеси знаменіе: на полуденной сторонѣ три слошци и три дузѣ кривавыхъ (Там же, 86).

5. Віра, віровизнання: Сего ради аз... православное вѣры простоты держюся и вас в той же вѣрѣ и простотѣ благочестія обрѣстися желаю и молю никакo же вам уступати или выкоровати от черты знамениа исповѣдного (1608-1609 Виш. Зач. 199).

6. Постать, образ: явится знаменіе сна члвчєского с нбси (1489 Чет. 375 зв.); тог(д)ы зъяви(т)са знаменіе сна члчєскаго на нбси, и то҃ды жь боудоу(т), п'лакати в'сѣх поколѣна на зем'ли, и оуз'ра(т) сна члчєскаго, а онь иде(т) по облако(х) нбсны(х) (1556-1561 ЛС 103).

7. Виконання, здійснення: Обрѣжете плоть конечнѣю вшд, и бдѣть въ знаменіе завѣтѣ, междѣ мною и вами (Київ, 1646 Мог. Тр. 902).

Див. ще **ЗНАМЕНЕ, ЗНАМЯ.**

ЗНАМЕНИКЪ ч. (церковний інструмент, яким роблять печать на просфори) знаменник: Знаменіе: Знакъ, п'атно, знама, цѣха, або знамени(к), що нимъ прѣсфоры знаменю(т), або печат' (1627 ЛБ 44).

ЗНАМЕНИСТІЙ прикм. Мічений, таврований: па(e)uos(us), знамени(с)ти(й), порочни(й) (1642 ЛС 277).

ЗНАМЕНИТЕ, ЗНАМѢНИТЕ присл. (стп. znamienicie) 1. Дуже добре, бездоганно: мы Жикимонтъ... вбачивши вѣрнѣю, а пилнѣю, а знамѣните накладнѣю, николи не вмешканѣю слѣждѣ... гетмана нашего,... // ...воловщинѣ людем его... отпѣстили (Львів, 1509 АS III, 69-70); черезъ кнѣжата рѣскіи...

вѣольность и трв'альность релѣги грѣческой знаменіте ест оутвѣржена (Острог, 1598-1599 Апокр. 21); блаженный Леонтій Карповичъ... мужь богодѣхновенный, въ языку... Латинскомъ знамените бѣглый (Київ, 1621 Кон. Пал. 913); Припоманѣ еще и то, що знаменіте сватоблївость живота его и вѣры пѣвность показѣтъ (Київ, 1623 МКСВ 83); теоліогіа... Сам'а жїе оу сл'авѣ свѣторѣдной, Тѣлкоса часомъ показѣе дѣши годной. З дарѣ бо(з)когѣ знаменіте, Моу(д)ростю свое(ю) не закрїте (Чернігів, 1646 Перло 9 зв., нenum.);

набагато, значно: таа потѣжнаа млтвы збрѣа... не тол'кѣ вшелакѣю мѣвѣ и вшелакїй дѣвтѣпъ, але и што наѣто самѣе прирѣжѣна сілы знаменіте превышаѣтъ (Київ, 1634 МКСВ 313);

щедро: Молю бо(з)кѣю мл(с)ть твою, обогати нїщѣю дшд мою. В дары Нб(с)ныи знаменіте, И в добродѣйства твой бо(з)кїи обфїте (Чернігів, 1646 Перло 32 зв.).

2. Урочисто, величаво; триумфально: хтѣ бы са бы(л) не диви(л) томуо цес'ару бог'атому, пѣшному... вѣзо(м) триоу(м)ф'алны(м) возїмого,... знаменіте в ри(м)ское катѣліоу(м),... вход'ачого! (поч. XVII ст. Проп. р. 196); днѣ предївный, в котѣрый ѣ(т)правѣетъ и знаменіте трѣжествѣючи црковъ м'атка наша всѣ(м) звита(ж)ца(м) нб(с)ны(м) всѣ(м) сты(м) п'аматкоу целебрѣетъ? (Там же, 228 зв.); Якъ мы томѣ П'амати з' любве чинїти не маѣмъ; якъ ѣномѣ Рочїнѣ на кождый ѣ(т)вротъ рѣкѣ знаменіте ѣ(т)вротъ рѣкѣ знаменіте ѣ(т)правѣати не захѣмъ; Ѡ зайсте и з' великою охѣтою и с' поспѣхомъ (Київ, 1625 Кон. Ом. 164).

Див. ще **ЗНАМЕНИТО.**

ЗНАМЕНИТИЙ див. **ЗНАМЕНИТЫЙ.**
ЗНАМЕНИТО, ЗНАМИНИТО, ЗНАМѢНИТО, ЗНАМЯНИТО присл. Дуже добре, бездоганно: мы... з особливое наше

ласки, дла... верное и знаменито накладное слд҃жбы..., на Е҃го милости чолом-Бите то вчинили (Краків, 1519 *AS* III, 194).

◊ **знаменито (знаминито) чинити, чинити знаменито (знамѣнито, знамянито)** – повідомляти, сповіщати: мы Стефа(н) воевода г(с)п(д)рѣ земли молдавскои, знаменито чини(м), ис си(м) наши(м) листѡ(м) вѣса(м) кто на(н) оузритъ (Бадевіцї, 1503 *МЭФ*, фотокоп. 109); Петрѣ воевода... знаминито чиним... ѡже... слд҃га наш Іѡн Шофранко комишел и сестра его... продалї их правою ѡтнинѡ и дѣднинѡ (Ясси, 1587 *МЭФ* 128); Чинимъ знаменито симъ... листомъ... Што есмо дозволили королевой... Боне войтовство Лѡцкоє... кзпити (Краків, 1536 *AS* IV, 66); Чини(м) знамѣнито си(м) нашимъ листо(м) ...Комѡ бѣдетъ потре(б) того вѣдати (Межиріччя, 1503 *Арх. Р.*, фотокоп. 50); Я Михайло Павша, посполито съ моею жоною ѡеклою... чинимъ знамянито симъ нашимъ листомъ, кому ся его усхочетъ видѣти (Київ, 1512 *АЮЗР* I, 45).

Див. ще **ЗНАМЕНИТЕ.**

ЗНАМЕНИТОСТЬ ж. 1. (*славенність, винятковість*) знаменитість: И то еще знаменитый знакъ зацности и знаменитости Андреевы, ижъ... досталися Андрееви части свѣта по Іерусалимѣ переднѣйшии, то естъ Греція и инии той прилеглыи, гдѣ наймудрѣйшии людѣ находилса (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 968); Дѡа Мріа,... ещє трѡбѣжиласа вѣ мѣслахъ дла неслѣханоѣ знаменитости чѣда, боачї са абы не была звѣдена (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 817).

2. Вишуканість, досконалість: вижоу бо вѣ(м), ижъ тые слова, великоюю весела того знача(т) знаменитость (поч. XVII ст. *Проп. р.* 236); Изѡщество: знаменитость, превышѡнѣ, выбѡрность (1627 *ЛБ* 47).

3. Радість, насолода, принада: вѣ особѣ тѡй, котѡраа всѣми свѣта сегѡ знаменитостами добровѡлне погордѣвши, ѡдною зац-

ностю гѡрнегѡ бѡнегѡ свѣта сѣбе приѡздо-біти, // по вѣсь вѣкъ свѡй оусиловаѡла, зацности и знаменитости свѣта сегѡ шѡкѡти,... рѣчь естъ здоро(ж)наа (Вільна, 1620 *См. Каз.* 15 зв.-16).

ЗНАМЕНИТШИЙ *прикм. в. ст.* 1. Кращій, досконаліший: лю(д)скаа нѡтоура е(ст) прѡстаа, грѡбаа, пре(з) лѡскоу една(к) бываєть лѣпшаа и знамени(т)шаа на(д) серафїмы, херѡвїмы, а҃г҃лы (поч. XVII ст. *Проп. р.* 248); За члѡвка... тѡлѣкѡ егѡ мѣли, а не за Ба: за члѡвка една(к) нарочїтого, и на(д) всѣ(х) людїй знамени(т)шо(г) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 113); Еслїжъ кто не тѡлко // послѣжитъ, але и оумрѣть за того комѡ слѣжитъ, што на(д)то быти мѡжетъ бѡлѣшого, дивнѣйшого, знаменїтого, и славнѣйшого (Там же, 161-162).

2. Славнїший: Внѣмалъ на(д) всѣ иншии знаменїтшихъ нѡрѡдахъ Кгрѣцкомѣ и Ри(м)-ско(м) были, межи мнѡгими таковѡи славы шѡкѡюкїи, (!) Ликгѡркгѡсѡве, Кѡдрѡве (Євѣ, 1616 *УЄ Єв.* 1 нenum.); приведѡ и знамени(т)-ши(х), Исидѡра стѡго (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 30); стѡлисѣмѡса сегѡ дна... прироже(н)ємъ, надъ всѣ иншиѣ прироже(н)а знаменїтѣшимъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 297); а на(д) то вѣ Грѡбѣ Тѣло егѡ запечатѡванѡе былѡ, и сторѡжѡ постановѡвлено, абы тымъ знаменїтшеє зѣ мѣртвѣхъ Встанѣ егѡ было (Львїв, 1646 *Зобр.* 22-22 зв.).

Пор. **ЗНАМЕНИТЫЙ.**

ЗНАМЕНИТЬ *див.* **ЗНАМЕНИТЫЙ.**

ЗНАМЕНИТЫЙ, ЗНАМЕНИТИЙ, ЗНАМѢНИТЫЙ, ЗНАМЕНИТЬ *прикм.* 1. (*славний, відомий, славнозвїсний*) знаменитий: Бачачи есмо высокии послѣги в знаменитыхъ валькахъ велеможного князѡ... дозволаєм Е҃го Милости... воскомъ черленымъ всакии листы свои печатѡвати (Вільна, 1552 *AS* III, 235); Костеньгїнъ цесарѣ и Силвестерѣ прехвалный великий и знаменитый собѡрѣ

въ Никеи собрали (Вільна, 1599 *Ант.* 793); З вѣкѣ зайсте той славѣнскій азѣкъ е(ст) знаменѣтъ (Київ, 1623 *МКСВ* 75); Жрѣдло ѡвѣите и презрѣчѣсте // текѣче, якѣ мѣстѣ самѣмѣ вдѣчностъ великѣю и слѣчностъ подало, тѣкѣ піе(н)кнымѣ его и знаменѣтимѣ оучинѣло (Київ, 1631 *Син. Тр.* 812-813); Домѣ преславный Могѣловѣ..., Пре(з) ѡдѣажныи дѣла, сталса знаменѣтый (Київ, 1646 *На г. Мог.* 1 зв.);

(*високого роду, становища*) знатный: Єп(с)копове по(д) Ри(м)скою влѣдзою бѣдѣчѣе,... Вѣлможными сѣтъ, з̄знаменѣтыи сѣтъ, Кнажѣтами сѣтъ: але Єп(с)копами... жа(д)ною мѣрою не сѣтъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 11); Пѣвными сѣ(т) свѣ(д)ками нѣ(с)ныи знѣки,... Урожѣна твоѣго, ѡ(т)че цѡ(т) великихѣ, же(с) вѣшо(л) з̄ Фамилѣи про(д)ко(в) знаменѣты(х) (Київ, 1618 *Вѣзер.* 14); усе духовенѣство з̄ обывателями,... обрали на архиманѣдрыцию печарскую Киевскую велможного Петра Могилу, воеводича землѣ Мулѣдавских, чоловека висоце знаменитого (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 586); Тѣло Гнѣ, Іѡсифѣ сѣ Никѡдѣимѣ помѣзали, мѣст̄ми дорожѣми; ба(л)само(м), и измѣрною, якѡ бѣлѣ звѣчай знаменѣтихѣ Пѣновѣ (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 95 зв.);

(*незвичайный*) знаменний: што(ж) с̄ тыми люд(д)ми чинити маємо коли знамениты(и) чу(д) д̄чинили (II пол. XVI ст. *КА* 18); Ѡ(т)-мѣна Стоѣ Литѣргѣи, в̄ котѣрой та(к) знаменитаа и великаа тайна совершаѣтса... не возмѣжно (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 28); в̄ сѣбѣтѣ пѣрвѣю пѣстѣвѣ, чѣдо вѣлце знаменѣтое, котѣроеса пре(з)... пшеницѣ варѣнѣю стало,... ѡѣбѣора Тѣрона, празнѣемѣ (Київ, 1627 *Тр.* 273); Недѣла день знаменѣтый (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 207); интѣнца е(ст) моа набѣрзѣи поновѣти дрѣкомѣ порѣдокѣ ѡ(т)правѣана таѣмницы знаменѣтои, межѣ иншими Сакраментами (Київ, 1639 *МКСВ*

216); з̄ того ѡбозу ле(д)во хто уишолѣ для ѡповѣда(н)я чуда такѣ знаменитого захѡва(н) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 179).

2. (*значный, великий, вагомый*) знаменитый: Звѣчай естѣ подлѣ бегѣ свѣтл, абы знамѣнитые, а ѡхотные послѣдги, которыеж маестатѣ панскомѣ напротивѣ неприятели его вѣрными бываючие засѣ щедростливостью корѡлевѣ..., имѣ ѡтдаваны были (Львѣв, 1509 *AS* III, 69); В̄ томѣ Домѣ за знаменѣтыи свои заслѣги на рѣзны(х) Вѣйнахѣ ѡ(т)правѣаныи ѡ(т) наяснѣйшы(х) крѣлевѣ пѣлскихѣ... данины маючѣ (Київ, 1623 *МКСВ* 73); Пѣнѣ Константи(и) Долма(т)... дла тѣхѣ его цѣѡтѣ и заслѣ(г) в̄ Цркви Бжѣой вѣлце знаменѣты(х) одѣржалѣ то же на славѣ имени его и на Зголѡшенѣ добрѣчѣнности его жебы Вѣ пѣматѣ вѣчнѣю бѣлѣ справедливѣ(и) (Київ, 1625 *Коп. Апок.* 3); тѣкѣ знаменѣтыи и немѣлѣ врожѣныи тобѣ пѣстѣпки на гороу нѣ(с)нѣю в̄провѣжѣти побѣжныхѣ людѣи звѣкли (Київ, 1632 *Євх.* 293).

3. (*щедрый; дорогой*) значный: Всакии рѣчи цѡотливых̄ справѣ, которыиж дла годности заслѣгѣ ѡ(т) высоких̄ панѡв ачѡльве заплатѣ знаменитѣю щедре, а годне приимѣют (Вільна, 1522 *AS* III, 235); Я то бачачи, иж... таковѣи посагѣ и дары знаменитые от... // пана отца нашого, намѣ данѣ естѣ... даю и записую жѡне моеи... часть... трѣх̄ именей моихѣ (Здолбунѣв, 1551 *АрхЮЗР* 8/III, 25-26); царевѣ Василѣи и Константиѣ послали Кирила Философа Грека... абы Володимера вѣрѣи христіанской научилѣ, а презѣ него и упоминокѣ знаменѣтый послали... запону зе золотомѣ гафтованую (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 975); Авожѣ то тѣлѣко Злѣто дадѣ естѣ знаменѣты(и) (Київ, 1633 *Евфон.* 309); всѣ рѣчи на томѣ свѣтѣ ѡ(т) Бѣ бываючѣ давѣные, ѡсоблѣвы(м) една(к) спѣсобомѣ малжѡнка добраа за дарѣ знаменѣтый ѡ(т) Бѣ почитана бываѣтѣ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 918);

(пишній, багатий) знаменитий: Которимъ чудомъ царь... перестрашенъ бывши, тѣло его погребомъ знаменитымъ учтилъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 773).

4. (бездоганний, безперечний, неомильний) дуже добрий: Єсть бовѣ(м) тб̄ знаменитымъ и живы(м),... доводо(м), и(ж) чтыры Ап(с)лскїи... Столицѣ... опрѣснока не оуживали (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 286); Якогожбы теды тѣ кто болшого хотѣлъ доводѣ и свѣдоцтва же фаміліа ѣ родъ Четвертѣнскихъ єст̄ рѣд̄ княжатскїи... дово(д) то знаменитый и свѣдоцтво Царское важное єсть и знаменитое (Київ, 1623 *МКСВ* 71).

5. (майстерний, блискучий) знаменитый: Въ тыхъ же книгахъ, межы иньшими мѣс[т]цами знаменитыми, маєть одно въ главѣ 12, где трудное оноє пытанье розвезуетъ (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 125); Пристѣпѣте и вы знаменитого и выборного Кѣнштѣ Типографского строители и дѣлатели (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 41).

ЗНАМЕНИТЪЙ *присл. в. ст.* Краще: Поидѣмъ до Законѣ ласки, до истѣты, а обачмо, якъ досконалѣи тѣса оузаконяєть, якъ знаменитѣи тѣса станѣвить (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 149).

Пор. **ЗНАМЕНИТО.**

ЗНАМЕНИЄ *див.* **ЗНАМЕНИЄ.**

ЗНАМЕНИЇЄ *див.* **ЗНАМЕНИЄ.**

ЗНАМЕНОВАНІЄ *с.* Значення: Знаменованїа Междомѣгїа сѣтъ ра(з)лична (Кременець, 1638 *Грам.* 73).

ЗНАМЕНОВАТИ *дієсл. недок. 1.* (що) (ставити печать) печатати: Знаменїе: Знакъ,... або знамени(к), щб̄ нїмъ прѣсфоры знаменю(т), або печат̄ (1627 *ЛБ* 44);

(ставити знак, мітку) позначати: іпуго, аs, випалою, печатую, знаменую, наче(р)таю (1642 *ЛС* 247).

2. (що) Символізувати: мла(д)шїи сн̄... знаменує станъ грѣ(ш)ны(х) лю(ди) (Львів, 1585

УС № 5, 11 зв., на полях); осла котѣрое ишло по(д)лѣ ослицѣ котѣрое было не ѣз(д)анное, тое знаменовало наро(д) пѣга(н)скїи котѣройи бы(л) не ѣкрѣченый (к. XVI ст. *УС* № 77, 21 зв.); для того зъ живота напредъ на правое раме руку переносимо, знаменуючи тымъ сѣдѣне Сыновское по правицы Отца (1603 *Пит.* 93); Очи знаменюють, вѣдомость всѣхъ рѣчїи створоних, видимыхъ и невидимыхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 13 нenum.); на тотъ часъ в̄ правдѣ поланье Єлѣа до стѣхъ подвигѣвъ посвачаємого взывалъ: а ннѣ Єлѣи котѣройиса поливаетъ, знаменуетъ, ѣжъ прѣставлѣшїиса ѣ(т) живота... зышѣлъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 161); Корѣна знаменуетъ; цр(с)тво єго вѣчноє Нб̄(с)ное; и зѣмное; Лѣкъ и стрѣла; знаменуетъ звѣта(з)тво; єгѣ власти бо(з)кои (Чернігів, 1646 *Перло* 132 зв.).

3. (що) Передвїцати, прогнозувати: блѣдаа лоуна дѣждъ на(м) знаменуєть; краснаа вѣтры тихїе готоуєть; в бѣлоую фарѣдъ гдыса оубираєть, ясно(ст) иднає(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 270 зв.).

4. (що і без додатка) (означати що-небудь) значити: Што все хотяжъ єдино знаменуєть, мы однакъ свое “и зъ Сына” назадъ оставивши, Духа Светого отъ Отца через Сына одъ вѣку и истотне, яко отъ єдиноє вины, исожденїе исповѣдуємъ (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 129); То знаменуетъ, ѣжъ тѣє мѣсто ѣ(т)ворѣно ѣ(т) всѣхъ чѣтырѣхъ чѣстїи свѣта (Почаїв, 1618 *Зерц.* 68); Троѣкїи грѣхъ знаменуетъ, перворѣдний, смертѣльный, и повсєднѣвный (Київ, 1625 *МКСВ* 129).

Див. ще **ЗНАМЕНОВАТИСЯ.**

ЗНАМЕНОВАТИСЯ, ЗНАМЕНОВАТИСА *дієсл. недок. 1.* Позначатися, позначуватися: Скѣтки тѣє тайны сѣтъ три: Пѣршый єсть Характи(р) алѣбо печатъ, котѣроюса знаменуетъ яко нѣакимъ па(т)номъ, абы былъ крѣпчїи(м) вѣиномъ Хвѣ(м) (Львів, 1645 *О тайн.* 36).

2. (що) Символізувати: Трои́стая на <па>пежи ко́руна, по выкладе Римско́мъ, знаменується тро́ецарство, то єсть: земное, небесное, пекелное (1582 *Посл. до лат.* 1128).

3. (що) (*тлумачиться, трактується*) пояснюється: И що ты(ж) повѣдаєть быти цр̄(с)тво его на ра̄м(ѣ) его тоє сѧ знаменуоуєть. иже онь тоє ст̄оє цр̄(ст)во свое... имѣль взати на рамена(х) своихъ (XVI ст. *УИ* 1911/2, 77); тоє дитя... такъ имѣ повѣдило, ижъ тая манна и тоє перлы и дорогое каменя так сѧ знаменуєть... щастя и богатство и слава над гыми людьми будетъ, которыи бы вѣровали в него (Вавилон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 711).

Див. ще **ЗНАМЕНОВАТИ.**

ЗНАМЕНОВАТИСА *див. ЗНАМЕНОВАТИСЯ.*

ЗНАМЕНОНОСЕЦЬ *ч.* Знаменоносець: знаменонбсець, пропѣрчникъ, хорѣжій (1627 *ЛБ* 44).

ЗНАМЕНЬЄ *див. ЗНАМЕНЄ.*

ЗНАМЕСТНЫЙ *прикм. (нотований)* знаменний: псалтыр писаний; псалтыр на десѣтѣ друкованая; ярмо́лой знаместный (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 503).

ЗНАМИНИТО *див. ЗНАМЕНИТО.*

ЗНАМѢНИЄ *див. ЗНАМЕНИЄ.*

ЗНАМѢНИТЕ *див. ЗНАМЕНИТЕ.*

ЗНАМѢНИТО *див. ЗНАМЕНИТО.*

ЗНАМѢНИТЫЙ *див. ЗНАМЕНИТЫЙ.*

ЗНАМЯ, ЗНАМА, ЗНАМЄ *с. 1. (позначка, яка вказує на що-небудь)* знак: тыи старци ты(м) люде(м) сѣгра(н)нико(м) пере(д) нами та(к) рекли коли вы ты(х) знаме(н) свои(х)... не вытешете... тогда вы шари(н)ци заплатите вины... па(т)деса(т) ко(п) гро(ш) (Овруч, 1513 *ЦДІАК* 220, 1, 4); того много сѧ деєть межѣ мужиковъ и(ж) бчолы для недоста(т)кѣ дани прода(ст)... а оны на тые пчолы знамена свои положи(в)ши и за... знаменемъ своимъ вхо(д) в тую пѣщѣ мети бѣде(т) (1566 *ВЛС* 87); И по ты(х) знамена(х) приехали до

колодеза (б. Києва, 1585 *ЦНБ* ДА/П-216, 3); то по(д) таки(м) знамене(м) в земли и части Селе(ц)ко(и) на дереве бо(р)тно(м), прозываемое знаме Ку(з)ми(н)ское..., панове Ко(р)чевские поступили и подали (Житомирщина, 1598 *ККПС* 93).

2. (*слід, відмітина*) знак: Зна́меніє: Зна́къ, па́тно, зна́ма (1627 *ЛБ* 44).

3. Зображення: Нещастье великое котороє сѧ оусадило на́ ма, чоуло та сѣрце мое знаючи твоего гѣрбѣ зна́ма (Острог, 1603 *Лям. Остр.* 22); Прика́здемъ тѣды Зна́ма чѣстногѡ... Креста... ста́вити... по до́рѡгахъ... Іисъ Ха́ Образъ малюва́ти (Київ, 1637 *УЄ* *Кал.* 79);

(*циха, емблема організації*) знак: А маю(т) сѧ сходити за ѡбсыла(н)ємъ знамене бра(т)ского в чѣтыри недѣли (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); И имаю(т)сѧ схо(ди)ти за ѡбсыла́н(м) знамене бра(т)ского во двѣ не(д)лѣ (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); а маю(т) сѧ сходити за ѡ(б)сыла́ніє(м) знамене бра(ц)кого, в чѣтыри не(д)ли (Львів, 1609 *ЛСБ* 423).

4. (*умовлений сигнал*) знак: даю ва(м) то на знама и(ж) которого ѧ поцѣлѣю... тоти(и) є(ст) (поч. XVII ст. *УЄ* № 256, 8).

5. (*доказ, підтвердження*) знак: по(п) пече(р)ски(и) землю бо(р)тную тамъ по праве быти мени(л) которы(и) вые(ж)дчи(и) листь кнѣза ружи(н)ского яко знамены и све(т)ни и ѡчеви(с)то яко самъ вида(л) (!) з моимъ выезде(м) сѧ згоди(л) (б. Києва, 1585 *ЦНБ* ДА/П-216, 4).

6. (*попередження, передвістя*) знак: тѣды іс̄... посади(л) го на ве(ч)ри межѣ събою ис̄ пр̄ч(с)тоію, на знама ей да(л) и(ж) сѧ розлѣчиті ма(л) (поч. XVII ст. *УЄ* № 256, 8 зв.).

7. (*знамення Бога*) знак: Проповѣдає(т) х̄с, збоуреньє цр̄квноє ты(ж) о знамени напослѣ(д)неиши(х) днєвь (1556-1561 *ПЄ* 100 зв.); Вѣдлѡгъ до́рѡгъ погáнскихъ не оучітєса, а зна́менъ нѡ(с)ныхъ не бѡйтєса котѡрихъ сѧ боа(т) погáныи (серед. XVII ст. *Хрон.* 3 зв.);

И ре́кль до Моисе́а Г(с)дь: доко́ле жь бѣде мене дражнѣль то(т) лю́дь: по́ки(ж) вѣрѣть мнѣ не бѣдѣ(т), на всѣ знамена кото́ры(и) е́смь чинѣль пред' нѣми (Там же, 136);

(пророцтво) знак: стегни руку твою не-ха(и) бываю(т) ѡздоровле(н)а абы чуда и знамена были чинены имене(м) свѣтого сна твоего іса (II пол. XVI ст. КА 20); то(т) и(х) выве(л) чинечи чуда и знамена во еги(п)те и в мори чи(р)воно(м) (Там же, 35);

(символ) знак: И овшемъ естъ церковъ, гдѣ знамя Иисуса Христова светится (Вільна, 1608 Гарм. 187).

8. Ім'я: в бра(т)ствѣ ведлѣгъ є(в)гліи до-сконало(м) Пора(д)кѣ мнѣшеского,... Зна-ма(м) хрвы(м) себе Титѣлѣючими, и члѣнка-ми са тѣла Црковнаго найдѣючими (бл. 1623 ПВКРДА I-1, 37).

9. Постать, образ: то(г)ды яви(т)са зна́ма сына члѣсеского на нѣси (Вільна, 1596 З. Каз. 26).

10. (зодіакальне сузір'я) знак: солнце обхо-дитъ 12 знаменъ небесныхъ за дней 365 (1603 Пит. 90); Зодіакъ є(ст) ѡкругъ, або кѣло на нѣѣ, на кѣторых' сѣтъ, двана́деса(т) зна́менъ в'кроу(г) (Львѣв, поч. XVII ст. Крон. 43 зв.).

ЗНАМЯНИТО див. **ЗНАМЕНИТО**.

ЗНАМА див. **ЗНАМЯ**.

ЗНАНАЦКА див. **ЗНЕНАЦКА**.

ЗНАНЄ, ЗНАНЬЄ с. (пізнання дійсності) знання: Раздѣмѣніе,... вѣдѣніе, знанье (1627 ЛБ 166); добраа ре(ч) естъ себе самогѡ зна(н)є и покѡра (Киѣв, 1637 УЄ Кал. 6).

Див. ще **ЗНАНІЄ, ЗНАТІЄ, ЗНАТЯ**.

ЗНАНІЄ с. (цсл. знание) те саме, що **зна-не**: Свѣдѣніе: Знаніе (1627 ЛБ 166); **без зна-нїє** – без відома: И никто да имаєт тамо ѡвци пасти, или рыбѣ гонити... или бѣд що без их знаніе (1576 МЭФ 94).

Див. ще **ЗНАТІЄ, ЗНАТЯ**.

ЗНАНЬЄ див. **ЗНАНЄ**.

ЗНАПАСТОВАТИ дієсл. док. (що) (довес-ти до занепаду, знищення) занапастити, зна-

пастити: еше же бра(т)ство пре(з) ѡрманы з епи(с)копо(м) ваши(м) знапа(с)това(в)ши до вазе(н)а ѡкрѣ(т)ного вметали (Вільна, 1594 ЛСБ 154).

Див. ще **ЗНАПАСТОВИТИ**.

ЗНАПАСТОВИТИ дієсл. док. (що) Те са-ме, що **знапастовати**: еше же и пре(з) а(р)-мены по пе(р)вому своему звичаю ѡбогое братство знапастовивши до те(м)ниці ѡк-ру(т)ное на ко(л)ко м(с)цеи посажа(л) (Суп-расльський монастир, 1593 ЛСБ 233).

ЗНАТЕЛЬ ч. Знавецъ: О чо(м) деоніси(и) Ареопаги(т) достато(ч)не піше, знати даючи, я(к) недосы(т) на то(м), еслибы и тѣе пѣть степене(и), вослѣ(д) Ба и(з)шедшіе, которы(х) вы(ш)ше поменѣль е́смь испо(л)ни(л) // А свы(ш)ше ѡ(т) дѣа стѣго са не пости(л), істи(н)ны(м) зако(н)ны(м) Сѣценнико(м), и знателе(м) достато(ч)ны(м) таи(н)ства вѣры бѣти не мѡже(т) (1596 Виш. Кн. 271-271 зв.).

ЗНАТИ, ЗНАТЫ, ЗНАТЪ, ЗНАТЬ дієсл. недок. 1. (мати якісь відомості про кого-, що-небудь) знати: мы Стефанъ воево(да) зна-ючи, и(ж) ка(ж)домоу наимоцнѣишому пан-ствѣ... є(ст) пожиточно заховати ми(р) и по-кои и(з) иншими панствы... здалоса є(ст) на(м) слѣшно то(т) ми(р) и покои вичнїи ѡ(т)новити (Гирлов, 1518 Cost. DS 491); Рюкъ имъ Христосъ: “Якъ знаете, ци могутъ сва-тове постити ся, доку изъ ними жєнихъ?” (XVI ст. НЄ 14); мовил' ємоу ѡма гї не вѣ-даємъ где идеш', як' же можем' и дорогу зна-ти (Володимир, 1571 УС Вол. 86); А если бы тежъ и в дрѣгихъ мѣсте(х) знали и слышали поповъ бє(з)чинъниковъ... ты(х) повинъни християсни (!) ѡпоминати писанъємъ, и ѡ(т)-вѣтѣ ѡ(т) нихъ жадати (Львѣв, 1586 ЛСБ 71); Знаем, яко рекл Христос Петру, а не нынѣшнему миролюбцови папе: знаем, яко “врата адовы не одолѣют” (1600-1601 Виш. Кр. отв. 183); Приходити повинно было, знаючы ка(ж)ды(и) ѡ свое(м) вла(с)но(м)

святители до б̄госпасаемого М̄ста Кієва (Київ, 1621 ЛСБ 483, 1 зв.); зн̄ай тоє п̄в'не... не приш̄(л) є(м) дла зд̄оровы(х), а́ле дла х̄рихь котор̄їи потребу́ють л̄ѣкарства (поч. XVII ст. УЄ № 91, 48 зв.); в̄ѣдай, и(ж) має(ш) готовы(м) быти, на каждый ча(с), не знаючи ни д̄на ани години (Височани, 1635 УЄ № 62, 4); имена и на(з)виска са(м) его м(л). па(н) горо(д)нич(и) та(к) те(ж) и помо(ч)ники леп̄е(и) ведаю(т) и (з)наю(т) (Житомир, 1650 ДМВН 204).

2. (мати певні чи спеціальні знання в якійсь галузі, бути обізнаним із чим-небудь) знати: Знають же зелія и коренія и камени, что где ражається, и на которую хоробу потребується (Супрасльський монастир, 1580 Пис. пр. лют. 179); “Заповѣди знаєшь: не укради, не курварь, не убій” (XVI ст. НЄ 174); если тые байки риторские знают, то т̄ѣжь к басням досконалшим,... паки возвращаются и отходят (Унів, 1605 Виш. Домн. 189); Пастырь т̄ѣжь неосп̄альный д̄оброт̄ь ов̄ец̄ь знаєть, злыи з̄ась преч̄ь з̄ ов̄ч̄арн̄ѣ, з̄авше выкидаєть (Київ, 1632 Євх. 298); Адамъ гды билъ з раю вигна(н) знал каждое кор̄ѣня (серед. XVII ст. Луц. 533).

3. (кого) (бути знайомим із ким-небудь) знати: пов̄ѣдаю тоб̄ѣ петре иже дне(с) еще коурь не запое а ты трыкро(т) запришься иже мене не знаєшь (1556-1561 ПЄ 320); Тамъ ѓ пр̄дце при ихъ припали: Желехъ, а Жолковский, а третего не знамы (Петрків, 1565 АS VI, 262); Иринеи,... выписуючи личбу епископовъ рымских и споминаючи [и] Климента,... который апостоловъ зналъ добре... и третьим епископом его быти личит (Львів, 1605-1606 Перест. 54); в рокѓ прош̄ло(м)... на(с)ла(в)ши мо(ц)но кгва(л)то(м) слу(г) и подданы(х) свои(х)... зо(ш)лые к̄н̄жата и(х) м(л) знали з маєтносте(и) свои(х) кгр̄ѓ(нт) и(х) деди(ч)ны(и)... ѓсели (Київ, 1624 ЦНБ II, 23267, 1); Чему, пане,

так нас сурове караєш, Чему, пане, юж нас якобы не знаєшь? (1648 Елег. 152); Не замо(л)ч̄ѣ брата которого д̄обре зн̄аль... в наука(х) вы(з)воліоны(х) достат̄ечне д̄чоны(и) (серед. XVII ст. Кас. 51);

(кого, що) (вирізняти з-поміж інших, упізнавати) знати: ов̄'ц̄ѣ его за ни(м) идоу(т) бо з̄нають его по голосоу его а за чужимъ не идоуть... бо не з̄наю(т) // голосоу чужого (1556-1561 ПЄ 389-389 зв.); ов̄ца моа голосоу моего слоухаєть, а по чужо(м) не идетъ, але бежи(т) ѓ(т) него и(ж) не знаєть чужого г̄блосѓ (1598 Розм. пан. 10 зв.); ґилялета знати по томъ писанью его, же не єсть // Русиномъ (Вільна, 1599 Ант. 665-667); Научил нас господь таких в̄лков знати, имене таким их дост̄обит̄ь назыв̄ати (к. XVI ст. Укр. п. 71); за часовъ апостольских... фалшивых апостолов, котріи християнъ зводили, по Гасле знати было (Вільна, 1600 Катех. 61).

4. (що) (розуміти, усвідомлювати) знати: Где я знаючи такой ѓпоръ, а противность пана Мышчинѓ... ехаль єсми ѓтъ него прочъ (Луцьк, 1564 АS VI, 242); я знаючи велик̄ю зы(ч)ливо(ст) и прия(з)н̄ѣ его м(л) к̄ѣ себе... тоє име(н)є... // ...на к̄н̄зя ю(р)я... и ма(л)жо(н)це его... ба(р)баре з себе вливає(м) (Ковель, 1577 ЖКК I, 90-92); зн̄ає(м) же не йн̄шаа потр̄ѣба, т̄ол̄ко абы так̄ю хитростю... // вс̄ѣ(х) пр̄стакѓ(в) звести могли (Вільна, 1596 З. Каз. 22-22 зв.); сам̄й вл(д)ки люде(и) забивають... свое маєтност̄и з блу(д)ницами п̄бпр̄п̄ивали, и такъ прикр̄ившися плащ̄емъ п̄окор̄ї кл̄ѣб̄ѣка, не знаєть што диєть (1600 ЦНБ 476 П/1736, 45 зв.); теды ѓ(н) пов̄ѣди(л), же знаю що(м) тоє мови(л), але(м) тоє з великого жалю своего мови(л) (Львів, 1601 ЛСБ 1043, 5 зв.); ап̄(с)ль паве(л) оучи(т) на(с), абысмо им̄ѣли чл̄оньки свои в постагливости... Знаєте то(є) гора(з)д̄ѣ коли конєви оу(з)д̄ѣ до г̄б̄ы вложишь, теды маєшь его в моци своей (Височани, 1635 УЄ № 62,

56 зв.); Ты самъ доскона́ле бѡ(з)тво свое зна́-
ешъ (Чернігів, 1646 *Перло* 30); **по собѣ зна-
ти** – по собі знати: Але можуть Влохове по
собѣ знати, гды бы тамъ у себе... або гдѣ
индѣ зъ виголеною потилицею обачили,
еслибы то имъ и въ посмѣхъ и въ подивъ
...не было видѣти чловѣка, якобы на смѣхъ
полголовы оголивши ходити (Київ, 1621
Коп. Пал. 793).

5. (кого, що) (*визнавати*) знати: анти-
христь хотяжъ самъ будетъ знати и фалити
инога бога потаемене, вѣдже предъ людми
самъ себе, надъ вси боги выносити будетъ
(Вільна, 1595 *Ун. гр.* 154); $\overline{\text{ги}}$ ..., пролій гнѣвъ
твой на язѣки незнаючіе тебе (Острог, 1598
Ист. фл. син. 56); Не хочет бог едности не
по его воли, и за то карает, абы его знали, //
потѣпом и огнем людей непокорных (к.
XVI ст. *Укр. н.* 75-76); соборную голову
соборной церкви правда евангелская единого
знаеть, единого оповѣдаютъ Христа (1603
Пит. 33); Знати абовѣмъ $\overline{\text{Ба}}$, естъ вѣрити в
 $\overline{\text{Ба}}$ (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 4 нenum.); Мы Палла́-
ды Богіни ω (т)тѡль южъ незнаемъ (Київ,
1632 *Євх.* 304); в Цѣркви бовѣмъ стѡй Вос-
тѡчной, едино причащєніе Тѣла и Крѡве Сп̄-
сїтєла на́шого $\overline{\text{Иис Х}}$ а, по(д) ω сѡбами Хлѣба
// и Вина быти знаемо, а причащєніе Агїаз-
мою йстаа естъ непотрѣбница, и старый за-
бобѡнъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 5-5 зв.);

(кого за кого, що за що, кого ким) (*ва-
жати ким-, чим-небудь, брати за кого-, що-
небудь*) знати: Паршивые то быша главы,...
гдыжъ толко Римъ ихъ чтитъ, а иные церк-
ви... ни знати ее не хотятъ за гордость (1582
Посл. до лат. 1126); $\overline{\text{О}}$ во згѡла за $\overline{\text{О}}$ (т)ца
тебѣ смо всѣ зна́ли Кгды цвичѣн'є, ω дѣжѡ и
жївность мѣва́ли (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.*
12); Знѡвши и(ж) $\overline{\text{ам}}$ такы(и), жьноу где не
сѣю, ω бираю где не рос'сыпаю, дла чого(ж)
ты не даль сребра моего трѣж'нико(м) (1645
УЄ № 32, 140); Ннѣ тебе за црѣв Нѡ(с)ндю

знаемъ, и Славѡ твоѡ на вѣки проповѣдаемъ
(Чернігів, 1646 *Перло* 38 зв.);

(кого, що) (*важати кого-, що-небудь за
кого-, що*) визнавати; признавати: тогда им
 ω (т)казано боудеть нїколі вас не знаю пойдете
 ω (т) мене всѣ дѣлателї неправды (Воло-
димир, 1571 *УЄ Вол.* 50); христос не счоче о
вас уже знати, естли умѣслите его отступати
(к. XVI ст. *Укр. н.* 86); Пы́шни(ш)са, выно́си-
(ш)са ω свѣтолѡбче ω чи взгорѡ по(д)не(с)-
ши не хѡчешъ землѣ знати, але помни яко
пра(х) еси (поч. XVII ст. *Проп. р.* 194); буль
срокгїй въ сердцу моем маю, Же свого доб-
рого нехотѣли знати: Але, пречъ от себе его
отпыхати (Львів, 1630 *Траг. н.* 162).

6. (що) (*переживати на своєму віку*) знати,
зазнавати: знаючы я от давныхъ часовъ ласку
и великое добродейство от пана Михаила...,
Свинюского, а не хочечы того имени мое-
го..., никому иншому... в руки пустити, од-
но его милости пану Свинюскому (Свинюхи,
1556 *АрхЮЗР* 8/VI, 54); знаючы ла(с)ку и
мл̄(ст) его ма(л)же(н)скую к себе... дала(м)
...ма(л)жо(н)ку моему... ω пра(в)у мою ве-
но(в)ную (Володимир, 1567 *ЦДИАК* 28, 1, 2,
17); Розѡмѣю еше, же... особлївѡ ласкѡ и
прїѡзнь іожъ мнѣ ω свѣдчєнѡ не ω (т)мѣн-
не с' кѡждымъ чѡсомъ знати бѡдѡ (Київ, 1623
МИКСВ 77); Щасливий то человек, котрий до
покою Земного поспѣшил, где не знае болю
(1648 *Елег.* 152); **мужа не знати** – (*зберігати
цноту, невинність*) не знати чоловіка: она
плакала, грѣко и мовила, жївь $\overline{\text{г}}$ ь мой, и(ж)
ѣмъ чїста, и моужа не знаю (XVI ст. *УЄ*
№ 29519, 159); Не хочѡ мѡжа знати презъ
ѡвес мой живот (I пол. XVII ст. *Рез.* 179).

7. У знач. присудк. сл. (*видно, помітно*)
знати: три коло(ди) по(б)раны ω (д)но ме(ст)-
ца зна(т) где лежа(ли) (Володимир, 1567
ЦДИАК 28, 1, 2, 19); я... виде(л) есми... две
печи розвалены и та(м)же по(д)ле ты(х) избъ
в стени зна(т) же комо(р) пя(т)... розобрано

(Жорнища, 1590 ЛНБ 5, II 4046, 148); та(м) же... виде(л) є(с)ми... где стоя(л) са(м) па(н) Си(н)гає(в)ски(и) го(с)подою зна(т) изба свежо зъ гако(в)ни(ц) стреляна (Житомир, 1605 ЦДИАК 11, 1, 4, 6); все тѣло и голова окрутъне збитое спу(х)лое синее кровю набє(г)лое знать же киями и ѡбѣхами битое (Овруч, 1643 ЛНБ 5, II 4064, 165).

8. У знач. вставн. сл. (*мабуць, очевидно, напевне*) знати, знать: По(д)старости(и) бересте(т)ски(и)... вель насъ болотомъ... ѡказываючы знаки на многихъ мєстьцахъ ровъки ижъ знать то колы в дождьчовые лета або весною тогды тѣтъ можеть рєчъка быти (1546 ОГ 23 зв.); мещане... оказовали мнѣ на томъ тѣлѣ раны,... и вѣ тылѣ головы двѣ раны, знать сокиркою тятые (Луцьк, 1596 *Ив.* 282); на полуденной сторонѣ три слонци и три дузѣ кривавыхъ... Знать то войну и кровопролитіє значило (поч. XVII ст. *КЛ* 86); Знати же еи не заста(л) на тѣ(н)ци, ани на бѣсѣдѣ (1645 УЄ № 32, 310 зв.); ничего згола не заста(л) ве (д)воє... ты(л)ко виде(л) мє(с)тѣца, где, знать, будованя мыли (Житомир, 1650 *ДМВН* 197);

◊ **богъ знаетъ, господъ богъ знає** – Бог знає, Господъ Бог знає: партыки якои хлѣба ихъ оучасниками бѣти могли, дають имъ, але якъ хоутне, то самъ бѣ знаєтъ, а прѡшто, же моусать (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 196); назвали его слованє свои(м) языко(м) цригра(л) що на ѡстатокъ // то(л)ко то є(д)но гѣ бѣ знає якоє про(з)ви(с)ко боуде мати (поч. XVII ст. УЄ № 91, 202 зв.-203); **бѣсѣ знає** – бис знає: Бѣсѣ зналь як тые чиневали (поч. XVII ст. *Вол. В.* 80); **давати знати (знать), знати давати** – давати знати: Богданъ воевода... даєм вашєи млсти знати, аж... пан исак,... сѣ имил порѣкѣ коснара (Гирлов, 1513-1515 *Cost. DB* 509); панъ Романъ Вилгорский то все,... вѣ коморе, зѣ слугами небожчиковъскими замкнувъши,

запечатавали и слугъ... до мене... послали, даючи знать о смерти... отъца владыки (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 362); Пятая, же тут єст шпикгом и знати даєт до Турок, што ся ту у нас дѣєт (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 38); **даватися (даватиса) знати, знати даватиса** – даватися знати: Тымъ самымъ даєтсѣ знати, же ваша наука слаба (1603 *Пит.* 105); Єще изъ Авгѣстїна, повѣажного на Зѣходѣ Оучителя, яснє даєтсѣ знати, же млтва є(ст) хлѣбо(м) дшєвны(м) (Київ, 1648 *МКСВ* 348); зъ нѣкотѡрыхъ Істориковъ знати са дає(т), ижъ скѣптръ албо зна(к) Єгѣпєского Панства бѣль на лѣсцѣ плѣгъ (Київ, 1632 *МКСВ* 279); **дати (дать) знати (знаты, знать), знати дати** – дати знати: Сцѣнни(к) // хотѣль дати знати люде(м), и збоѡвса (1509-1633 *Остр. л.* 131-131 зв.); Естлибы тежъ хто... якую переказу в держанью его чинил,... тогды мне его мил. маєтъ о томъ дати знать (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VII, 325); я, поведаєтъ, вже и всимъ суседомъ своимъ о томъ знаты даль (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/1, 80); то(т) єнора(л)... ведомо(с)ти ѡ себе знати не даль (Брацлав, 1590 ЛНБ 5, II 4047, 27); **дати по собѣ знати** – (*виявити, виказати що-небудь перед кимось*) зрадитисѣ: А Пила(т)... злакноу(л) са того, и(ж) зле вчини(л), што выда(л) снѣ бжїа на смртъ. Але не да(л) того никому по собѣ знати (XVI ст. УЄ *Трост.* 76); а пила(т)... // не да(л) того никому по собѣ знати, стерегѣчи того абы са тоє не донєслѡ цѣсара (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515 74-74 зв.); и зъ нѣкотѡрыхъ Істориковъ знатисѣ дає(т), ижъ скѣптръ албо зна(к) Єгѣпє(т)ского Панства бѣль на лѣсцѣ плѣгъ, а на концѣ лѣски ярмо воловое (Київ, 1632 *МКСВ* 279); **датисѣ знати** – датисѣ взнаки: И мещаном лвовским и виленским,... и теж берестейским мещаном далистєсѣ знати; вѣдаєт то их хребет и мѣшок, и попа их Павла в Берестю якъ єсте...

мордовали (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45); Полночныи тїжъ край бѣдѣтъ памятаѣи Дѣлго, его мѣжество, бо са имъ дѣль знѣти, ... Мѣста и Города ихъ мѣцныи псѣючи (Київ, 1622 *Сак. В.* 45); **не знати** – невідомо: таа пашна в копахъ кнжаа кїлка со(т) кѣпъ рознесло не знѣти где (1509-1633 *Остр. л.* 128 зв.); межи ихъ духовенства не знати, кое чий отець, кое чий сынъ? (1582 *Посл. до лат.* 1137); **якъ са дае(т) знати** – як відомо: ѡное пахѣла іонаѣи, якъ са дае(т) знѣти з перши(х) кнїгъ цр(с)кїхъ, з та(к)и(м) афѣкто(м) мїлости до пана мѣвитъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 304 зв.); **дане (данье) знати (знать)** див. **ДАНЕ**.

Див. ще **ЗНАВАТИ**.

ЗНАТИСЕ див. **ЗНАТИСЯ**.

ЗНАТИСЯ, ЗНАТИСА, ЗНАТИСЕ дієсл. *недок. і док. 1.* (бути знайомим із ким-небудь) знатися: прошу прето ю(ж) ве(л) твоє(и): препо(м)ни та в̄м, и за в̄мо(в)но(ст) мѣтъ ре(к): бо яко(с) мо са мало знѣли пере(д) ты(м), и тепе(р) з' ве(л): твоего ко(н)ве(р)сацыи жа(д)ное мѣтъ не хочу (XVI – I пол. XVII ст. *ЦНБ* 74 П/20, 23).

2. Дізнаватися, довідуватися: знайомса в̄ его великомъ дароу лихими нашими дѣлы (1489 *Чет.* 119).

3. (бути яким-небудь насправді) виявлятися: Члвкѣве // абѣв̄м на(д) камѣ(н)е нечлв̄йшими б̄гити знаѣютса (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 296-297); **знатиса дати** – (викрити, виявити себе) розкритися: Але послѣхаймо далей, и(ж) знѣтиса даль простако(м) великымъ, пастѣхомъ, бо вѣвчарѣ соутъ люде прѣстїи (XVI ст. *УЄ* № 29519, 173 зв.).

4. (на кому, на чому) (бути обізнаним, мати досвід) знатися, розумітися: и так дей поведають тые, которые са на шляху знают, иж дей ихъ ѡ десать тисач, або болшъ быти можеть и пошли дей просто под Оврѣчовъ ѡ волость Олевскѣю (Вільна, 1558 *AS VII*, 21);

Которые по(с)ла(н)цы мое не (з)нашли фалбы в ты(х) леса(х) болше(и) ве(д)лѣ(г) ѡ(з)на(н)я люде(и) добры(х)... которые на то(м) се знаю(т) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 38); якъ коніошомъ призвоїто е(с)ть кѣждо(г)о кона дѣбротъ оумѣти познавѣти, а мыслївцеви котѣрый пѣсъ дѣбре догонье(т) вѣдати, а гѣтманови те(ж) абѣса знѣлъ на люде(х) рыцѣрскихъ, и якѣ цнѣты е(ст) ко(ж)дѣи (Острог, 1614 *Тест.* 155).

5. (чого) Дізнатися, довідатися (про що): если тому бранью мыгъ новыхъ и то(р)говъ бли(з)ко Володимера и Луцка уставеныхъ знаютьса, ... абѣ пере(д) на(ми) ѡ(б)явили (Луцьк, 1545 *ТУ* 67); Он ся того знал, жем дей я тое жито пожати казалъ (Луцьк, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 420).

6. (до чого, к чому і без додатка) Зізнаватися, признаватися (до чого): А и самъ Калусовский къ тому ся знѣлъ, штож тамъ в томъ селе..., ни гребли, ни мосту нетъ (Краків, 1511 *АЛРГ* 147); она де(и) згола до жа(д)ное ре(чи) не зналаса же ѡ то(м) ничого не ведае(т) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 59); милосѣтивые панове цо панъ зглиянъски(и) панъ малъжонокъ мо(и) предъ в̄м на мене ска(р)жи прето се знамъ жемъ то противко емѣ высѣтѣпила (Луцьк, 1580 *ЖКК* I, 185); Ка(з)даутови(ч) поведи(л), и(ж) се я до того сена не (з)наю (Житомир, 1583 *АЖМУ* 47); Заремба знался, ижъ тежъ одинъ жупанъ узялъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 116); Того(жъ) часу тотъ же Пашко жаловал на Матвея десятника, ижъ дей побивъ, до чого ся Матвей не знавъ (Бориспіль, 1616 *АБМУ* 4); Еслїса до грѣха знаешъ, ... поправжеса на потѣмъ (Вільна, 1627 *Дух. б. передм.* 7 зв.); то она оу своє(и) мѣци мае(т), Же ба(и)ки пога(н)скїе... И навѣки до нїхъса не знаеть, А сама в̄ правдѣ пѣче слнца сїаетъ (Чернігів, 1646 *Перло* 9 зв. нenum.).

ЗНАТИСА див. **ЗНАТИСЯ**.

ЗНАТІЄ с. (цсл. знатіє) знання, уміння: А што дотичет знатіє вѣдомости давати, тогды повѣдилъ, же того во писаніи моемъ не найдете (Львів, 1605-1606 *Перест.* 38).

Див. ще ЗНАНС, ЗНАНІЄ, ЗНАТЯ.

ЗНАТНЬЙ *прикм.* 1. (відомий, славний) знатний: Я максимъ михаиловичъ... ве(с)поль из мальжонкою своєю... чинимо ведомо Си(м) ли(с)томъ квитова(н)нимъ, о(т) на(с) Даннимъ, Пану Івану волювачу знатному рейстровому козаку и обивателю ме(с)кому Чегеринскому (Чигирин, 1615 *ПИ* № 38);

знаковий: сл̄нце ѡбе(р)нетса въ те(м)-но(ст) а мѣсець въ кро(в) пе(р)ве(и) ни(ж)-ли при(и)де(т) де(н) па(н)ски(и) велики(и) и зна(т)ны(и), и буде(т) то же хтоко(л)ве(к) призове(т) имени па(н)ского буде(т) збаве(н) (II пол. XVI ст. *КА* 8).

2. (добре видимий) чіткий, ясний: къ тому брегы и яркы ведле циркусу а знаковъ меджы, въ кол почавши пониже млина одъ броду просто въ гору ку полночи, ажъ на между знатну одъ Глинника з Винного поля (Фольварк, 1606 *НЗУжг.* XIV, 225).

ЗНАТЪЙ *дієприкм.* у *знач. прикм.* (відомий) знаний: Лечъ вѣдомы суть православнымъ душегубны знатый машкари, и стрѣлы на нихъ самыхъ оборочаючіся! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 578).

ЗНАТЬ *див.* ЗНАТИ.

ЗНАТЫ *див.* ЗНАТИ.

ЗНАТЬ *див.* ЗНАТИ.

ЗНАТЯ с. Те саме, що **знанс**: Учителюмъ своимъ поживлѣня чинѣте, котрыи справують добрѣ уцѣ свои, двояко приложены суть у знатя Божіе у наученыхъ людехъ (XVI ст. *НС* 217).

Див. ще ЗНАНІЄ, ЗНАТІЄ.

ЗНАХОДИТИ *дієсл. недок.* 1. (виявляти, відшуковувати) знаходити: обрѣтаю знахожу (II пол. XVI ст. *ЛА* 187); обрѣтаю: Знахождъ (1627 *ЛБ* 149);

(кого) (підшуковувати, добирати) знаходити: Такъже га(и)дѣки мѡбили нашы(м), мы ва(с) знае(м), а вы ты(х) га(и)дѣко(в) и ба(р)тошка знаходите (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 2); ово згбла коли кѡлвекъ Нааснѣйшій, Корѡль Пѡлскій ѡбиралъ за слѣдѡбныхъ ѡ(т)чїзнѣ и мѡдрыхъ мѡжѣй на столци Сенаторскѣ, завше знаходилъ в' домѣ ПП: Стеткевичовъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 5).

2. (бачити, спостерігати що-небудь, натрапляти на щось) знаходити: та(к) бовѣ(м) и прѣвые бл̄гоч(с)тївые црїе хр̄(с)тїа(н)скїе (в' цр̄квны(х) исторїа(х) знаходимо) чинили, пѣшо в' пѣстыню драба(н)товали (1596 *Виш. Кн.* 240 зв.).

ЗНАХОДИТСЯ, ЗНАХОДИТСА *дієсл. недок.* 1. (бути, існувати) знаходитися: Пирогы и лица на(д)гробъные... // ...оупразнѣте, даса в хр̄(с)тїанствѣ то(т) квасъ поганьскїи не находи(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 258 зв.-259);

(бути в наявності) знаходитися: его гдр̄ская мл̄(с)ть а(ж) до того часѣ ѡчекива(л) гроше(и), пѡки емѣ при(и)дѣ(т), абовѣ(м) не (з)находилися при не(м) на ты(х) часе(х) (Сучава, 1599 *ЛСБ* 336); А што в скри(н)це брацькой, знаходи(т)са ѡпро(ч) грѡше(и), то што бо(л)шїе рѣчи вкоро(т)це напїсаны сѣтъ (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 265); Знаходи(т)ся... манелѣ злоцѣ(с)тїе, ... таблицѣ ѡ(д) п̄на Михала Сло(з)ки (Львів, 1643 *Інв. Усп.* 80);

(траплятися, попадатися) знаходитися: вїждъ мѡлоса ихъ ѡбирае(т) и знаходи(тъ) на то(и) тѣсний гостине(ц) // хотачи(х) и лѡблачи(х) ходїти (1599-1600 *Виш. Кн.* 205-205 зв.);

(тривати) знаходитися: Тѡбе справивши рѣкодѣліе возми: не нѣдачи анѣ примѣшаючи себе, до читан'а и рѣкодѣліа, жебыса в' томъ бѣз' перѣстанкѣ знаходити, але жебы тѡлко в' пороженван'ю не быти (Київ, 1625 *Кїз. Н.* 200);

(в кому) (*виявлятися, проявлятися*) знаходитися: в' тыхъ свѣдкахъ на земли, знаходитъ са ёдноть йстности (Київ, бл. 1619 *Аз. В. 10*);

(*бути прийнятим, властивим*) водитися: Пирогои и лица на(д)гробъные въ // ѡстроѡѡ, и где быса то знаходило, оупразнѣте (п. 1596 *Виш. Кн. 258 зв.-259*); То все знáчйтъ ѡ сѣми соборехъ... И всѣмъ хрестіянóмъ... того и(х) постáновѣнья вжівати, И инѡмѡи по ни(х) соборамѡи ѡсмѡмъ й девятѡи(м) яко в рѡмлянѡхъ знаходитъ, не пóправляти (поч. XVII ст. *ЦНБ 476 П/1736, 53*).

2. (*міститися, розміщатися де-небудь*) знаходитися: не ср(д)це ли чрѣво оутроба, слезе(н) ки(ш)ки, и прох(о)д в тобѡ са знаходит(т), та(к)же яко и в' оубого(м) (п. 1596 *Виш. Кн. 256 зв.*); црѡ кге(р), звѡкль бы(л) прѡло которое на чолѡ змѡи в' индѡи са знаходитъ, на палца(х) носити (поч. XVII ст. *Проп. р. 163 зв.*);

(в чому) використовувати (для чого): не всебо пшеница в' посѡанюса знаходит(т), áле знайде(ш) дрѡгю нѡвоу, котораа бо(л)ше(и) кѡколю, ни(ж)ли пшеницѡ народит(т) (п. 1596 *Виш. Кн. 249*);

(*належати до певної категорії*) знаходитися: если бы хорошю ѡбѡ(в) любви(л), ёще бы помысло(м) в мѡрѡ са знаходит(л) (п. 1596 *Виш. Кн. 234 зв.*); Тот наш есть православныхъ разум, мнимание и вырок о тѡх, которые внѡ церквѡхъ знаходятся (1600-1601 *Виш. Кр. отв. 167*); не соромѡитесь от миродержца умудренымса досады терпѡти, молю вас, – то есть, яко Русь проста, глупа и ненаказанна, – толко в вѡрѡ православной да ся знаходите (бл. 1610 *Виш. Посл. Лв. бр. 233*);

перен. (займати певне становище) знаходитися: прево(з)лѡтающѡи мнѡма(н)емъ вы(ш)ше, знаходящаа же са искусом ниже всѡ(х), грѡдо(ст) (1599 *Виш. Кн. 214*).

3. (з ким, з чим) (*перебувати, пробувати*) знаходитися: ѡзна(и)мѡте ми ѡ тако(и) ли

то любви спѡ рекль,... // вижд не мóжете ми ѡ не(и) певню справѡ дáти, бо е(с)те ее и не слыхáли, не то(л)ко жебы есте з нею коли знахо(ди)тиса мѡли (1598 *Виш. Кн. 304 зв.-305*); áще и бра(т)скаа любо(в) православны(х) хр(с)тѡа(н) с' предѡло(в) е(ст)стве(н)ны(х), ма вытагае(т)... мѡюса за ни(х)..., желаа с ни(ми) всѡгды са знахо(ди)ти (Там же, 309 зв.); латынские мнѡхове – дома, во отечествах с своими ся знаходятъ,... костел свой боронят (1615-1616 *Виш. Поз. мисл. 244*);

(в чому) (*вести певний спосіб життя*) пробувати: котрѡи кгды бы собѡ напоминаа ихъ лѡгце вáжи(л), а в грѡхахъ бе(з)пѡчне смрѡтѡльныхъ жи(л), и в нерáдѡса знаходитъ, Презвѡторови своємѡ... на него оуска(р)жати(с) мають (бл. 1623 *ПВКРДА I-1, 41*).

ЗНАХОДИТИСА *див. ЗНАХОДИТИСЯ.*

ЗНАХОЖЕНЄ *с.* Знаходження: Знахожене, на(и)де(н)е (1627 *ЛБ 149*).

Пор. ЗНАХОДИТИ.

ЗНАЧАЛО *с.* Начало, початок: ◊ **нѡ мати конца и значала** *див. КОНЕЦѡ.*

ЗНАЧЕНЄ, ЗНАЧЕНЬЄ *с. 1.* (*суть, зміст чого-небудь*) значення: Ест' ти впрáвдѡ и, шѡ сáкгма, слѡво кгрѡцкое, далѡкѡ еднакѡ ѡ(т) того значѡна рѡзнить: значитъ абѡвѡмъ, чáсто, блстро на тáрчѡ, чáстю Накривáдло, абѡ Бѡрды (Львів, 1642 *Жел. П. 8 зв.*).

2. Позначення чогось: Знаменовáние: Значѡнье (1627 *ЛБ 44*).

Див. ще ЗНАЧЕНІЄ.

ЗНАЧЕНІЄ *с.* (*цсл. значение*) те саме, шѡ **значене** у 1 знач.: И значѡниемъ того походѡти ѡшѡквивáючиса, тѡежъ терпѡшь с' ты(м) шѡ пѡрше мѡдрова(л), якобы **Оцѡ Снѡ** не бѡль спѡльистѡтнѡи (Київ, 1619 *Гр. Сл. 280*); Рожѡна бѡвѡмъ значѡниемъ и тѡтъ грѡбше оувѡдшиса мѡвилъ: Ижъ еслѡ родѡлса, тѡды не бѡль пре(д) рожѡниемъ (Там же).

ЗНАЧЕНѡ *див. ЗНАЧНѡИЙ.*

ЗНАЧЕНЬЄ див. ЗНАЧЕНЄ.

ЗНАЧИСЕ дієсл. недок., у знач. вставн. сл. (стп. znaczy się) значить, діал. значиться: Тотъ, ижъ не былъ нигде посыланъ, съконтъ се на то взялъ; значисе, же былъ умыслѣне на то приготованый (Володимир, 1594 *Арх ЮЗР* 1/1, 417).

ЗНАЧИТИ¹, ЗНАЧЫТИ дієсл. недок. (що) (мати певний зміст) значити, означати: а якъ тѣлѣковники повѣдаю(т). Клапѣшь цвѣ(т) значи(т), котѣрѣй вѣ зимѣ зе(м)ла в собѣ скривае(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 75); Што(ж) то значило... ни(ч) и(н)шого, єдно тоє што ап(с)ль паве(л) мѣви(т), ко кор(н)то(м) (XVI ст. УЄ № 29519, 44); Сирскимъ языкомъ... “Кифа” значить камень або опоку (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 380); Що жъ таа свѣтло(ст) значила? заисте нѣчого иншого толко ласкоу оупережачючю, котѣра на(с) грѣшныхъ ѡщае(т)? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 179 зв.); Гаждѣніе... Тѣжъ значи(т) што и хдленіе (1627 *ЛБ* 25); Глась трѣбы значить, послѣдѣ и справована Агглское, вѣздѣяючи мѣртвыхъ (Чернігів, 1646 *Перло* 147 зв.); Книги штѣбы значили, латвий дѣмысль: же сѣдѣа не книжный и не оучѣный, власный Осель Коронованый (Львів, 1646 *Ном.* 6); ѡдѣна за(с) плоте(н)ное наоучало, же сѣтъ... оумѣ(р)ли всако(и) сполѣчности свѣтѣво(и)... И ѡно тако(ж)де, що и(м) габѣтъ // або ѡдѣна значи(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 5 зв.-6);

(кого, що) (символізувати) значити: А тоє ѡсла необласканое неоукрочѣное значило наро(д) пога(н)скій (XVI ст. УЄ № 29519, 36 зв.); Каин из Авелем двѣ церкви значили (к. XVI ст. *Укр. п.* 84); Овцы тутъ значать всѣхъ вѣрныхъ, бо и тые слова “паси, паси, паси” не до всихъ мовилъ, одно до Симона (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1083); Живѣтъ нетрѣвалы(и), Значить тѣтъ квѣтъ опалы(и) (Вільна, 1620 *Лям. К.* 27); вода вѣ кре-

щѣній значить ѡ(т)роженіе дхѣвное (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 10 зв.); Кѣнь той червонофарбованый; значи(т) ѡній вѣкъ (Чернігів, 1646 *Перло* 133).

ЗНАЧИТИ² дієсл. недок. 1. (що) Значити: Во всемъ томъ таковымъ ѡ(т)вѣтѣ, мѣстца всѣ... зѣ исторій костелны(х) приточованы на краехъ значити здалоса дла того, же з латиннико(м) єсть спорѣ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 6); Назнаменовѣю: Мѣвчки значѣ, тайно значѣ (1627 *ЛБ* 68);

перен. (що) (намічати, робити відомим) значити, позначати: Того тѣды оубравши повтѣре Каллиста стѣго вѣ Діалѣктѣ Россійскій, абы, щаслівѣй сынѣве Цркви Востѣчноѣ, вѣ то(и) лѣдцѣ плываючіѣ дороги до нѣа собѣ готовали скалы грѣховѣ значили, звѣзды цнѣтъ оугладали (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 4).

2. (зауважувати, вказувати) зазначати: Юре(и) а Микула... выпишь с кни(г) наме(ст)ника виле(н)ского передо мною показовали, в которомъ значи(т), и(ж) ѡни на рокъ зложоны(и) пере(д) ним са станови(ли) (Луцьк, 1565 *ТУ* 109); Явлѣю: Сказѣю, значѣ, ѡзна(и)мѣю, оуказѣю (1627 *ЛБ* 160);

(що) (відзначати, вказувати на що-небудь) зазначати: Свѣтлостю свѣта Хс себе называе(т), значачи свѣтлостъ Бж(с)твѣнноѣ своеѣ славы (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 333);

перен. (що чим) засвідчувати: Кг(д)ы на чоло рѣкѣ кладемо значимо ты(м) пре(д)-вѣчно(ст) сѣна бжѣіа (1598 *Розм. пан.* 50 зв.)

перен. (що і без додатка) знаменувати: И вса зеленѣвласіа дрѣва, в нѣвыа са рѣзы ѡблачатѣ, Яко вѣтхаа ѡ(т)ложивше всакомѣ поновѣтиса знача(т) (Львів, 1591 *Просф.* 70); Смирною, якъ смртельного, Хс почтили: И прѣзь ню, Вѣскр(с)ніе его значили (Львів, 1616 *Бер. В.* 7).

ЗНАЧИТИСЯ¹, ЗНАЧИТИСА дієсл. недок. (чим і без додатка) (мати певний зміст) значити, означати: А та(к) водле бегу правного

и созна(н)а того возного то са значи(т) быти и(ж) о(т)ець а(р)хима(н)дри(т) пече(р)ски(и) не маючи ниякого на то(т) кгру(н)тъ права... розказуе по(д)даны(м) свои(м) зъ села... заходи(т) и паха(т) (б. Києва, 1585 ЦНБ ДА/П-216, 3 зв.); що быса пре(з) тоє значило? южъ досы(т) на килкоу мѣсца(х) вспоминале(м) тѣи четѣри рѣчи (поч. XVII ст. *Проп. р.* 198); всѣми тѣми церемонѣами... нѣчѣго са не значило тѣлко тоє, ижъ... всѣ начиня таемниці крѣвию оцщяѣютса (Там же, 294);

(що і без додатка) (*бути очевидним*) розумітися: к тому де(и) вша мл̄(ст) дна вчора(ш)него... пне(и) мое(и) с по(д)даными ее осту(п) чини(л) зве(р) гони(л) с чого са де(и) значи(т) и(ж) вша мл̄(ст)... паную мою... с послуше(н)ства ее ты(х) по(д)даны(х) о(т)ы(и)муе(ш) (Володимир, 1567 ЦДИАК 28, 1, 2, 5); То стороне кѣ помочи быти не може(т) бо ся ясне значи(т) же вря(д) не при(и)мова(л) бы бы(л), ани при(и)дава(л) его до спра(в) пана по(д)коморого (Брацлав, 1590 ЛНБ 5, II 4047, 26 зв.); Отожъ и съ того значитсе, же Златоустый светый папу Римского признаеть быти найвышшимъ судьєю всихъ Грековъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 136); для чого и до згоды, яко ся съ писанья в.м. значить, склоняются рачишъ (Вільна, 1599 *Ант.* 59); По том року 52 го пишет, по вознесенію Господню, не в Риме, але во Іерусалимѣ найдуется... о чом маешъ в Дѣянїях апостольских гл. 15, бо то значитсе з листу Павла святого (Львів, 1605-1606 *Перест.* 51);

(*знаходити свій вираз, вияв*) виявлятися: с ты(х) с̄ты(х) ап̄(с)ло(в), в то(м) са на(м) значи(т), товарїскаа и брате(р)скаа згѣда и мл̄(с)ть (XVI ст. УЄ № 29519), 52); многие рѣчи на то(м) свѣтѣ знайдутса, котѣры бо(з)ского маєстату власно(ст) выражають, и егѡ моудро(ст), опатрно(ст)... и иншіе котѣры пре(з) тыи члѣнки значатса (поч.

XVII ст. *Проп. р.* 235 зв.); Пре(з) того адада азажъ не дша са наша значи(т)? (Там же, 271 зв.).

ЗНАЧИТИСЯ², ЗНАЧИТИСА, ЗНАЧИТИСЯ *дієсл. недок. 1. (викладатися; писатися)* зазначатися: Якъ бовѣмъ не жартѣючи(х) таковѣи рѣчи радшей, анѣжли філософією и надкою бавачихъса людеї гѣдныи речѣтъ хто..., ижъ Бозское початкѣ немающее и малѣрскомѣ дѣлѣ непо(д)лѣглоє способне значитиса албо описатиса мѣжетъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 276); До(л)го бы ѡ то(м) писати..., що са ѡ бгѣ лю(д)ски(м) подбе(н)ство(м) значить и фѣгѣрде(т) в писмѣ (серед. XVII ст. *Кас.* 118 зв.).

2. (що) Знаменуватися: Трѣтій о чїстцѣ, за чи(м) са значи(т) коне(ц) моуцѣ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 37 зв.); што обачивши ѡ(т)цѣ злѣкшиса до ер(с)лімоу архикаплана радитиса пришо(л), гдѣ ѡ(т)рима(л) ѡ(т)повѣ(д) ѡ(т) ба, же тоу(т) са потаємне значить стѣблїво(ст) и го(р)ливѡ(ст) боудѣцаа того ѡтрочатка (поч. XVII ст. *Проп. р.* 256).

3. (*знаходити орієнтири*) визначатися: я хотячи все... досвѣ(д)чити ро(к) ѡафп̄ иха(л) є(м)... а(ж) до клоипеды... межи ку(р)ски(м) и ба(л)ти(и)ски(м) море(м)... не взи(ш) ничо(г) и(н)ше(г) то(л)ко пѣ(с)ки водѣ а небо, па(ш)нѣ анѣ пыта(и), а го(с)по(д) то(и) котри пре(з) ми Пс (!) и то далеко з дороги, до котѣры(х) а(ж) пре(з) знаки и(з)дя(т), значачи ся по бочка(х) и пропо(р)чика(х) вѣвѣшенны(х) на гора(х) (1582 *Кр. Стр.* 81 зв.).

ЗНАЧИТИСА¹ *див. ЗНАЧИТИСЯ¹.*

ЗНАЧИТИСА² *див. ЗНАЧИТИСЯ².*

ЗНАЧНЕ *присл. (стч. знаєпѣ, стп. знаєспіє)* **1.** Значно, сильно: Прото я, съ тыхъ таковыхъ ее постѣпковъ, себе ее значне незычливою жоною, а деткамъ моимъ... праве неласкавою маткою бачечи, тѣе дети,... вѣ зычливое выхованье Єе Милости... порѣчаю (1577 *AS VI*, 72); Ощовские... поехавши на

роки, ниякуюсь шкрутинею... барзо незгодную, мылную а значне вонтпливую... перед судом выправовали (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 411); Ровне бовѣмъ з' ни(м)и тѣи блѣз-нать барзо значне (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 260); што и сáмъ Сп̄сїтель нашъ оучинїти рáчиль, Гды на(д) Лázара оумёрлого грѣбомъ плакаль тákъ рѣвно и значне, же реклї Жи-дове (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 13); колибы котóрый з' нихъ,... ошпещóный на тѣлѣ значне зоста(л)... // ...повин'ни собѣ... шкóды наго-родїти (1645 *О тайн.* 151-152);

перен. (значною мірою) щедро: Паматáйтесá абысте егó заживáли бáчне стáнъ вáшъ кн̄жацкїй оучтївостью оздóбачи значне (Острог, 1603 *Лям. Остр.* 12); чога я... вдяч-на будучи и тую такъ гоїную ласку и доб-рость егó милости поволностями и вшелякою широстью моею ясне вызнати и значне наго-родити... записую именье свое материстое (Луцьк, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 322); Смѣрть... Порвáла... Дѣльностью и цнѣтами значне прибрáного. Григорїа з' дѣмѣ зацного Же-либѣорскихъ (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 7 зв.); Крѣл': еднáкъ... приналъ барзо вдáчне И оубогїй подарокъ нагородїлъ значне (Київ, 1632 *МИКСВ* 304).

2. Чітко, точно, акуратно: А ведже тые све(т)ки которые при справова(н)ю теста-ме(н)ту бываю(т) маю(т) вси слова... вырази-ти значне бе(з) ко(ж)дого охиленья (1566 *ВЛС* 76); которые [листы] въ голосъ читалъ ...ксендзь Остафїй Воловичъ, досыть знач-не, толькожь, кромъ нашихъ пановъ Поля-ковъ и кромъ пановъ Литовскихъ,... ниhto поруску не зрозумїлъ (Рим, 1595 *АрхЮЗР* I/I, 483);

обгрунтовано, переконливо: я з стороны своее... передъ самымъ... короле(м)... та-ковдю... окру(т)ндю кри(в)дѣ... досы(т) зна(ч)не окажѣ (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 279); около сведе(ц)ства и присаги на(д) тые до-воды зна(ч)не показаные све(т)ковъ спи-

рать... не было кому (б. Киева, 1585 *ЦНБ* ДА/П-216, 4); пр(о)ркъ... значне об'яснáеть нехай далее не мысла(т) верноути(с) на ста-рѣе (поч. XVII ст. *Проп. р.* 140); што все, з' самого вѣздѣ егѡ значне показѣт'са, ижъ вѣжджáль, на жрѣба осличѣе всѣдши (Київ, 1637 *УС Кал.* 182).

3. Наполегливо, вперто: и смѣль в томъ южъ не насъ толко, але и само(г) Хста потварити, мовачи же до тое єдности и те-разъ значне насъ рачить вести през костел-ный календаръ (Острог, 1587 *См. Кл.* 17 зв.).

Див. ще **ЗНАЧНО.**

ЗНАЧНЕЙ *див. ЗНАЧНѢЙ.*

ЗНАЧНЕЙШИЙ *див. ЗНАЧНѢЙШИЙ.*

ЗНАЧНЕЙШІЙ *див. ЗНАЧНѢЙШИЙ.*

ЗНАЧНЕЙШЫЙ *див. ЗНАЧНѢЙШНІЙ.*

ЗНАЧНІЙ *див. ЗНАЧНЫЙ.*

ЗНАЧНО *присл.* Чітко, ясно, виразно: продаѣте свое достоáніе... в роуки тѣе... которїе... великіе кролѣв'ства,... я(к) роба(ц)-тво точáчи, и дѣркоуючи обвалáю(т), што не тó(л)ко на посторѣнны(х) // кролѣв'ства ясно и значно са оказáло... але и в то(м) па(н)ствѣ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 226-227); Аже бы то значно бѣло и вѣдомо, ѡ котóры(х) пр(о)ркъ начина(х) мовить, выклáдаѣтъ ап(с)лъ сватый, тимофееви своему пишѣчи (поч. XVII ст. *Проп. р.* 293 зв.);

обгрунтовано, аргументовано: Хитрых и лукавых значно выражает, змииного роду пророк называет (к. XVI ст. *Укр. н.* 71); чи(м) бѣлшг бовѣ(м) тые подобѣнства ва(м) перекладаю ты(м) бѣлше ми мыслáчому на пáма(т) прихѣдатъ; которые ты(ж) на(м) тоую нашѣ таѣмницѣ дѣсы(т) значно презѣн-тоую(т) и оказоую(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 295); Тая унѣя, которая яко бы любовь дер-житъ, таковую изъ невѣрными прїязнь и братство // заховуетъ, а кровь невинную проливаетъ, якъ то значно оказала въ Мос-ковскомъ царствѣ (бл. 1626 *Кур. Н.* 17-18).

Див. ще **ЗНАЧНЕ.**

ЗНАЧНЫЙ, ЗНАЧНИЙ, ЗНАЧЬНЫЙ,

ЗЪНАЧНЫЙ, ЗНАЧЕНЬ *прикм. 1.* (*досить великий*) значний: такъ при ожененю моемъ, и в отпушеню значное немалое позычоное на потребы мое сумы пенезей,... записую малжонце своей... на двохъ частех именеи моих (Красне, 1557 *АрхЮЗР* 8/III, 34); ѿрожоному кнзю кирику... приви(л)а, листы, на именья и на до(л)ги досы(т) немалые и значные... свово(л)не забрали (Краків, 1583 *ЛНБ* 5, II 4044, 121); тые рѣмскіе рѣболоче..., значный облѡвъ ѡ(т)нобсать (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 172 зв.); мыслѣвецъ..., записи на гора(х) ѡбѣхавши, зъ значнымъ и ѡбфиты(м) ѡблѡвомъ ворѡчае(т)са (Острог, 1607 *Лѣк.* 117); Сѡмъ значнѣю грѡшій до Брацтва лекговаль (Київ, 1622 *Сак. В.* 47); По таково(м) // розвѡде податки, а звлаща еслибы бѣли значные межѣ нѣми, повинни собѣ вернѣги (Львів, 1645 *О тайн.* 151-152).

2. (*важливий*) значний, значимий: Коли бы в котором тастаме(н)те... на ме(ст)цу зна(ч)номъ або на дате было скрѡба(но) тогды таковы(и) тѣстаме(нт) маеъ быти ни(к)чемны(и) (1566 *ВЛС* 77); гдибы и на дрѣги(и) ро(к) которы(и) з па(с) не прибы(л) ...кажды(и) бѣ(з) милосѣ(рд)дѣя з столицѣ скине(н) быти мае(т) кро(м) если бы того ѡмешкангѣя своего ѡказа(л) явную зна(ч)ную причинѣ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 141); еслиже такъ малые и значные речи смель пофальшовати, // а якъже тые, о которыхъ редкий Русинъ маеъ ведомость (Вільна, 1599 *Ант.* 899-901); Тых так значныхъ свѣдоцтвъ и слѣпый ощути(т)и може (Львів, 1605-1606 *Перест.* 54); нашѣ млтвы... нѣакѡюсь ѡхолодѣ и ратѡнокъ значный ѣмъ принѡсать (Київ, 1625 *Кол. Ом.* 163); великій же тотъ даръ Бжій вѣ стѡмъ малжѣнствѣ, сѣ которого значнаа пѡмощъ до сп(с)нѣа ростѣтъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 928);

у *знач. ім. с. р. значное, зъзначное* – значне, -ого, вартісне, -ого: Протѣвко чѡмѣ, кдѣ вѣдчность боудѣтъ видати: Боудѣтъса тѣжъ и щѡ значного, выдавати (Львів, 1616 *Бер. В.* 96); еслибы старший в монастыри што зъзначного зъбудоваль або направиль, тотъ кошътъ маю вернути (Луцьк, 1642 *КМПМ* II, 235);

величный, урочистий: священники Киевский значное отправовали набожепство (поч. XVII ст. *КЛ* 86).

3. (*відомий, славний*) значний: Ты(м) же способо(м) и вси нѣти которы(с)мо тѣ ѡ нѣкоторы(х) би(т)ва(х) зна(ч)ны(х) в то(и) истории положи(ли), ничего и(н)шого ѡ(д)но годны(х) мѡжовъ... вы(с)лавляю(т) (1582 *Кр. Стр.* 14 зв.); естъ и межѣ нѣми нѣкоторые вѣ свѣ(т)скихъ цнѡта(х) зна(ч)ными (Острог, 1607 *Лѣк.* 66); Гѣрѡвъ цнѣхъ Балабановъ, межѣ всѣми естъ значный (Львів, 1614 *На г. Бал.* 2 нѣнум.); а ещѣ хашанеѡ(с) гисторыкъ значный мѡви(т), же тавъ бы(л) знак(о)м... лѡдѣ ильского (поч. XVII ст. *Проп. р.* 292 зв.);

(*впливовий, авторитетний*) поважный: он не мел моцы Желеха, яко слѣдѣ и врадника на дворе нашомъ значного,... кѡ правѣ ставити (Вільна, 1565 *AS* VI, 275); За чимъ и немало людей значныхъ веры Греческое,... просили насъ, абыхмо,... сенѡтъ зложити велѣли (Варшава, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 503); при сеей продажи и куплѣ били значнѣе реестровѣе козаки и обиватѣлѣ чегерипскіе (Чигирин, 1615 *ЧИОНЛ* VIII-3, 16); значною добродѣ(и)кою бѣдучи здавна... пѣлагѣя се(н)ковая ковалиха... дала личны(х) чы(р)воныхъ злоты(х) 50 (Львів, 1623 *ЛСБ* 1049, 3 зв.).

4. Помѣтний, примѣтний: Ото (ж), де(и), то(л)ко печѣ(т) неправѣ значная притисне-на, а руки по(д)писи нѣ маешъ (Луцьк, 1565 *ТУ* 111); тамъ же я возный... бачилемъ законъ панѣе и зарубанѣе рознымъ деревомъ дорогу,

которая етъ (!) значная (Луцьк, 1623 *Арх ЮЗР* 6/1, 442); Котóры(х) пото(м), по и(х) слѣда(х), которіи в' оны(х) краа(х) пѣщійсты(х),... дóблго в' пѣскѣ значны, поки яки(и) вѣтръ по(в)ста(в)ши не завѣе(т) и(х) трвао(т), до(л)го и(х) шѣкаючи в цѣлости фѣги оныи... знайдено (серед. XVII ст. *Кас.* 88 зв.);

виразний, чіткий: И выступилъ велебный Герьмогенъ, архъепископъ Полоцъкий, маючи листъ на паръкгамине, читалъ голосно и значною мовою въ тые слова (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 220);

(спеціальний, специфічний) особливий: Жидове в ко(ш)то(в)ныхъ шата(х)..., ходити та(к) те(ж) сере(б)ра на пасе(х) и на ко(р)де(х) носити не маю(т), Але дбе(р) ихъ мае(т) бы(ти) зна(ч)ны(и), ша(п)ки або биреты жо(л)тые (1566 *ВЛС* 94 зв.).

ЗНАЧНЪЙ, ЗНАЧНЕЙ *присл. в. ст.* (*стп. znaczniej*) (більше, сильніше, виразніше) значніше: роздѣлю же на вѣводахъ в припоменѣныхъ пытанья(х) оутаѣныхъ мѣжешъ мѣти дѣсыть, звлѣща кгды жъ са тѣжъ и нижей с пришлыхъ роздѣловъ тѣмъ значнѣй оказовати боуде(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 113); Але абы тымъ значнѣй за часовъ нашихъ плачу годныхъ и едностайное набожѣнство... в' вѣрѣ найдовалася в' насъ (Дермань, 1604 *Охт.* 8); в то(м) же пѣсмѣ бгѣодхновѣнно(м) жаднаа таемница яснѣ(и) и значнѣ(и) змоцнѣнал не естъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 229); А ап(с)лъ абы значнѣи показал оучителе(м) шкѣлны(м) спѣсобъ подаль же заслугоу двоко дѣла(т) (Там же, 230).

Пор. ЗНАЧНЕ.

ЗНАЧНЪЙШІЙ, ЗНАЧНЪЙШІЙ, ЗНАЧНЪШІЙ, ЗНАЧНЕЙШІЙ, ЗНАЧНЕЙШІЙ *прикм. в. ст.* 1. Видатніший, знаменитіший: Павел святыи значнейшихъ христіан,... споминает, а о Петрѣ святомъ жадноѣ змѣнки не чинит (Львів,

1605-1606 *Перест.* 52); Ксенофанесь значнѣйшій з' Філософѣвъ давныхъ Обыватель з' Греції Коліофонѣвъ слѣвныхъ, Архетіпомъ нѣакимысь Бѣга называти: // Безъ початкѣ и конца казалъ признавати (Київ, 1632 *Євх.* 296-297); Таа то значнѣшая би(т)ва, в котор(и) П: Стефа(н) снѣ ста(р)шій ѣ(т)ца митрополита полѣгъ межѣ козаками (серед. XVII ст. *ЛЛ* 169).

2. Важливіший, вагоміший: также и оные слова: "проклятъ, который надею свою въ чловеце покладаетъ". И другие значнейшые: "прокляти богове, которые неба и земли не сотворили" (Вільна, 1599 *Ант.* 609); а такіи бе(с)тыи и зна(ч)не(и)шій су(т) ни(ж) бы е(с)мо и(х) припоминати мѣли (XVI ст. *КАЗ* 611, на полях); поводовая... слушне(и)шие права и (з)наки граничные значне(и)шие досы(т) показала (Київщина, 1600 *ККПС* 144); але и моцнѣйши(х) и значнѣйшихъ дѣводовъ тогѣ ѣ чо(м) мовимо слоухай (поч. XVII ст. *Проп. р.* 148 зв.).

Пор. ЗНАЧНЫЙ.

ЗНАЧНЪЙШІЙ *див. ЗНАЧНЪЙШІЙ.*

ЗНАЧНЪШІЙ *див. ЗНАЧНЪЙШІЙ.*

ЗНАЧЪНЫЙ *див. ЗНАЧНЫЙ.*

ЗНАЧЫТИ *див. ЗНАЧИТИ!*

ЗНАЧЫТИСЯ *див. ЗНАЧИТИСЯ?*

ЗНЕБАЧКИ *присл.* Необачно, мимоволі: Сѣтъ бовѣмъ нѣкоторіи на грѣхъ и пѣсѣтѣ оумѣслне зароблѣючи, а йншіи знебачки впадаючи (Вільна, 1627 *Дух. б.* 252).

Див. ще ЗНЕБАЧУ.

ЗНЕБАЧУ *присл.* Те саме, що **знебачки**: то па(к) то(т) слѣжебни(к)... на тые слова... кнѣза ку(р)пского поведи(л) пра(в)да... пнѣ и же(м) я знебачѣ а (з) шаленѣства своего незѣпо(л)ного роздѣл допѣщаючися вгѣя(н)-ства чини(л) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 140).

ЗНЕВАГА, ЗЪНЕВАГА *ж. 1.* (*відсутність поваги, шанобливості*) зневага: Зажъ до писаня животдателнаа кровь Христова

есть подана, а не въ напой збавенный? Зажъ въ зневагу, а не въ почестъ? (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 738); О што все, яко се вышней описало, а меновите о такой тумултовый наездъ, о зъневагу и неушанованъе местца светого,... подписати мели (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 589); Ницелор Лосовский,... ускаржалсе и протестовал напротивко велебному его милости отцу Петру Могиле,... о контемптъ и зневагу найсвятшого сакраменту (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 740); Четвёртое задержанье запла́ты заслѣдѣюнымъ. На конѣць знева́га родичовъ и добродѣевъ (Львів, 1646 *Зобр.* 79); **зневагу чинити** (кому) – зневагу чинити: Тутъ еще другую зневагу Христу Спасителю чинять, же въ середу не постятъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 22);

(*игнорования, нехтування*) зневага: Теперь южъ той привѣлей подь лавою, въ зневазѣ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 714); **до зневаги привести** (що) – зігнувати (що), знехтувати (чим): якъ то речъ слушная и подобная,... абы одной особы... противною хотью соборовъ вселенскихъ публичній ухвалы знесени быти могли и до зневаги приведены? (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 688); попы некоторые релии кгрещкое..., на тую блюзнерскую секту арианскую приводилъ и привелъ, зъ образою маестату Божого и зневагою правъ и декретовъ помененыхъ (Люблін, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 795).

2. (*приниження гідності*) зневага: Агавіе: огавно(ст), огзрно(ст), насмѣви(с)ко, шидѣрство, знева́га (1627 *ЛБ* 162); Тѣ ся починаеть ляментъ ѿ ѿтрапеню мещанъ ѿ(с)тро(з)ки(х) и ѿ (з)невазѣ шля(х)ты пере(д)нѣ(с)шей ѿ(т) людѣ по(с)поли(т)го (1636 *Лям. о пр.* 3); Писаны(и) Тотъ Позовъ... ѿ кгвальтовъны(и) Наезд(д) На домъ Єе албо на дво(р) в селе мизине... и зневагѣ ѿсобы ее шгьяхе(ц)кое (Чернігів, 1641 *ЛНБ* 5, III 4063, 177); Чемоу(ж) ты мизѣрный члѣе не трѣпи(ш) знева́-

ги (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 410 зв.); Инѣше за(с) престѣплѣніа... я(в)ные знева́ги..., гнѣвы, свѣры,... // ...вы(г)наніе(м) ѿчищаю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 42 зв.); менованые попы,... неkontентуючисе першими розными кривѣдами, деспекътами, зневагами и шкодами, подчасъ ребелии козацькое... починеными,... похвалки и деспекта чинять (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 475); **зъневагою накормити** (кого, що) – завдати зневаги (кому, чому): панъ Анѣдрей Трещаньский,... зъневагою великою и конгентпом станъ капланский и самого мене, возного, накормил (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 158).

ЗНЕВАЖАТИ дієсл. недок. 1. (кого, що) (*ставитися без поваги, шанобливості до кого-, чого-небудь*) зневажати: Мблодость свою приоздѣбъ... спѣсѣсами цнѣтъ, и не зневажай свойго прироженья (Острог, 1614 *Тест.* 168); Въ Коринѣѣ нѣкоторые почали были зневажати Павла (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 464); Я Мелѣтій Смотріцкій... // ...названый скриптъ зневажаю, шарпаю и по(д) ноги моѣ помѣтаю (Київ, 1628 *Апол.* 3 зв.-4); тѣи грѣшатъ котѣрыи зъ родичами своими и покрѣвными срѣго постѣпѣють, и зневажають (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 908); хто бы еноко(л)ве(к)... важи(л)се... ѿря(д) мески(и) зневажати и до шкоды ѿбоги(х) люде(и) в нѣжине ме(ст)е приводити,... таковы(и)... на го(р)ле кара(н) бѣде(т) (Іркліїв, 1650 *ЛОИИ* 238, 2, 69/27, 1);

(що) (*игнорувати що-небудь, нехтувати чимось*) зневажати: Великъ есть бог,... пред которым станут папы того вѣку, котѣрые смѣють Христова декрета велце зневажати (к. XVI ст. *Укр. н.* 76); его мл̄(ст), зневажаючи права, во(л)но(с)ти, свѣбоды... // ...мыто яко(с) новое не(з)вы(к)лоє... ѿ(т) купцо(в)... бра(л) (Володимир, 1608 *ТУ* 245-246); Слоушне абѣсмы рѣчи тые зневажали, А зъ Бѣз-

скимъ Двѣдомъ, мѣрными называли (Львѣв, 1615 *Лям. Жел.* 5 зв.); Кровь вдаленныхъ звѣрятъ и птаства уживають, зневажають росказаніе Духа св. (бл. 1626 *Кир. Н.* 27); по(з)ваны(и)... право по(с)политое и вины, в немъ описанье, зневажаючи, уря(д)ника своего... насла(л) мо(ц)но к(в)а(л)томъ... на к(р)у(нт) вла(ст)ны(и) поводовъ (Люблѣн, 1633 *ТУ* 298).

2. (кого) (*принижувати гідність*) зневажати: тивон Дроздовский Ермакъ, не паметаючи на стан его и особу духовную, але и овшем зневажаючи отца архимандрыта, по твари его правое пястю ударилъ (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 1/VI, 526); Хс Г(с)дѣ бѣдѣчи Рлицеромъ, никого не билъ, ни шарпалъ, ни зневажалъ, ни лаалъ (поч. XVII ст. *Пчела* 32); Оунедостоаю: Чиню негоднымъ, горджѣ, брѣдѣса, зневажаю (1627 *ЛБ* 139); куха(р) ве(л)це иноковъ зневажае(т), на(д)то же ся неря(д)не на то(м) мѣсци стѣ(м) заховѣтъ (Львѣв, 1634 *ЛСБ* 1043, 40 зв.); отца свещенника Новоостровского... челядь пана Страшова, словы неучтивыми зневажаючи, зъ дому выгнавши... побили окна (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 6/1, 569).

3. (що) (*осквернювати*) зневажати: Тѣды ... самое ерѣйство страшное, которое з Нѣба пре(з) Ха архіерѣа великого, зневажено и обелжено бывае(т) (Львѣв, 1603 *ЛСБ* 384).

Див. ще ЗНЕВАЖИТИ.

ЗНЕВАЖАЧЪ ч. Зневажник: Если росказаню и Листу Нашому, хто з вас спротиви(т)ся, таковой яко Войсковый неприятел, и зневажа(ч) листу нашего, го(р)ло(м) каранный буде(т) (Киѣв, 1648 *ЛОИИ* 68, 1, 1).

Див. ще ЗНЕВАЖИТЕЛЬ, ЗНЕВАЖЦА.

ЗНЕВАЖЕНЕ, ЗЪНЕВАЖЕНЕ с. (*стп. znieważenie*) 1. (*приниження гідності*) зневаження: безчѣстїе, зневаже(н)е, зелжїво(ст), посоромолѣнье, або соромота (1627 *ЛБ* 32); над то, што тяжшая; викария и послушник

его смѣет и важится тытуломъ церкви святого Спаса тытуловатися... и пастыром власнымъ въ его паствѣ оголошатися, и до зневаженя старшого своего и до ростырку приводити (Киѣв, 1629 *АрхЮЗР* 1/VI, 601); Почѣткомъ пыхи, зневаже(н)е бѣги здае(т)са. Ижъ... члкъ... иншихъ понижае(т) (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 7).

2. (*ображання; поганьблення*) зневажання: Во всѣхъ справахъ немѣрность, непостережене Побожности, пожиткѣ, чѣсти зневажене Все то... нехай прѣчь оустѣпитъ (Вильна, 1620 *Лям. К.* 25); грѣшылъбы смертѣльне, к(д)ыбы видѣлъ зневаже(н)е алъбо собла(з)нѣ якѣю зъ причѣстїа таковыхъ людѣй, а пре(д)са бы подавалъ и(м) тѣю стѣню (Львѣв, 1645 *О тайн.* 44).

3. (*погорда, гординя*) зневажання, зневага: зара(з) если хто та [покоуто] смѣчно скоштуѣтъ, пышные зневажене, аздрости и ненависти выбиваетъ збы (поч. XVII ст. *Проп. р.* 173 зв.); все онъ тое, // злѣстю зневаже(н)а опанованный, чинить, самого толъко себе розмѣючи бѣти и мѣдрымъ, и розмны(м) (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 7-8); о(т) розмайтыхъ покармовъ похѣдитъ нечистота вшетечѣнства, такъ тѣежъ роскошное многыхъ по травъ... оужива(н)е, жрѣдломъ естъ зневаже(н)ю (Там же, 10).

4. (*ігнорування, нехтування*) зневажання, зневага: зъ сего свѣта марностей родится зъневажене, а оттоль и самого себе для хвалы святого имени Божого выречене похѣдитъ, и душъ нашихъ въ приватностяхъ ихъ зневажене, и тѣла въ пожадливостяхъ его уморене (бл. 1626 *Кир. Н.* 24).

5. (*осквернення*) зневажання, зневага: Писаные... позы... в справе... деляторовъ вышменованныхъ побитѣе, помордованѣе, покалеченѣе и удеспектованѣе, сакраменту пренасвятшого спрѣфонованѣе зневажене (Луцьк, 1646 *АрхЮЗР* 1/VI, 800).

Див. ще ЗНЕВАЖЕНІЕ.

ЗНЕВАЖЕНІЄ, ЗНЕВАЖЕНІЄ с. 1. Те саме, що **зневажене** у 3 знач.: През чѣо пѣпѣжѣ Црѣко(в) Хвѣд розрознѣли и старожѣтних собѣрових оухвѣль зневаженѣе(м), а новѣтних депѣтѣо(в) змѣшле(н)ных Црѣко(в) захѣднѣю ѡ(т) востѣчнѣа ѡ(т)ѡрвѣли (Киѣв, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 25).

2. Те саме, що **зневажене** у 4 знач.: Єсли хто нарѣдѣае(т) штокоблѣвѣкѣ з' надки и оухвѣлы Сѣтыхъ и Бо(з)скихъ Ѡцѣвъ, тоѣю(ж) дѣлѣй не мае(т)са звѣти смѣтрѣнѣе,... ѣле вышпѣчѣнѣе и зневаженѣе вѣры (Киѣв, 1619 *Гр. Сл.* 234); "єрѣй нехѣй нелѣцно позволѣаетъ причастѣа дѣтѣкомѣ мѣлымѣ, бо... // ...в' зневаженѣе пѣдѣтитъ тѣю сѣынѣю, бо немѣва(т)ка причѣаѣючисѣ, лѣтво выкидѣають з' оустъ своѣхъ тѣю прѣстѣю пѣщѣ (Лѣвѣв, 1645 *О тайн.* 45).

ЗНЕВАЖЕНІЄ *див.* **ЗНЕВАЖЕНІЄ.**

ЗНЕВАЖИТЕЛЬ ч. Те саме, що **зневажачъ**: Досадѣте(л): ѣкорѣте(л),... котѣрый рѣдѣ крѣвди(т), не звычѣайны(и), пышный, надѣты(и), зневажѣтель, злорѣчѣаѣй (1627 *ЛБ* 32).

Див. ще **ЗНЕВАЖЦА.**

ЗНЕВАЖИТИ, ЗНЕВАЖЫТИ, ЗЪНЕВАЖЫТИ *дієсл. док.* 1. (що) (*поставитися до чѣо-небудь без поваги, шанобливостѣ*) зневажити: Аза невлѣасне вѣм ѡ(т)чѣ владѣйка..., лѣ(г)цѣ санѣ сѣите(л)скы(и), на котѣры(и) повѣлани єсте были, новы(и) нѣлѣкѣйсь собѣ оутѣорѣаючи, зневажили и пастѣра своѣго,... оуничѣжили, и новѣго оутѣорѣили (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 215); Артыкѣлѣ s̄i. Ижъ покаѣнѣе дѣла ѡ(т)пѣстѣ грѣхо(в) зневаженно, котѣрѣи(м) всѣкѣю своѣволю и роспѣстность в' лѣюдѣх справили (Киѣв, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 31);

(що) (*зѣгнѣрувати що-небудь, знехѣтувати чимѣсь*) зневажити: Маючи вѣжа застоупѣника, и оборѣнѣцѣ, крола нашѣго,... то всѣ лѣ(г)цѣ зневаживши, новы(х) прѣвѣ чѣужо-

зе(м)скихъ, незвѣклы(х) порѣ(д)ко(в) жаѣѣте (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 217); злѣто зарѣвно з болѣто(м) поважа(л), и рѣско(ш) вше-лѣкѣю, ѣко рѣ(ч) в' гной ѡборѣаючѣюса зневажил' (Острог, 1607 *Лѣк.* 14); зневаживши право посполитѣе и вины в не(м) ѡписанѣе... греблю засыпавши млы(н) забудѣва(в)ши пожи(т)ки з не(г) берете (Киѣв, 1618 *ЦДІАК* 221, 1, 68, 4); Приказѣна твоѣ зневажилисѣмѣо (Киѣв, 1637 *УЄ Кал.* 258); презъ што прѣтѣсѣтанѣта до шкодѣ на дѣсетѣ тисѣчей золѣтыхъ привѣли, право посполитѣе зневажили и в вины в немѣ ѡписанѣе попали (Луцѣк, 1650 *АрхѣЮЗР* 3/IV, 434).

2. (кого) (*прѣнизити гѣднѣсть*) зневажити: Богуринскѣй такѣ былѣ острожнѣй и чулыи, // же не перѣвѣй сѣ осмянѣ быти ѡбачилѣ, ажъ гды мѣтрополѣть Рагоза,... онѣго Дѣонисѣя єксарху патрѣаршого, зневажѣного ни зъ чимѣ отправилѣ! (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 1061-1062); Попра пѣтѣю: ѡ(т)вержѣе, зневажи(л), взгорѣдилѣ внѣвѣ(ч) ѣмѣслне (1627 *ЛБ* 88); панѣ Булгакѣ,... прѣтѣстѣуючѣо спѣачѣо заставши, наперѣвей ѣособѣю и рукою своѣю торгнувшысе зневажил, потѣмъ..., рѣчи єго властнѣе,... побрал и заграбил (Луцѣк, 1632 *АрхѣЮЗР* 1/VI, 653); што за трѣднѣсть дѣшѣ оупокѣрѣити, сѣбе самѣго зневажити, в' скрѣмности роскохѣтисѣа (Киѣв, 1637 *УЄ Кал.* 58); повѣжѣте ми врѣзи мѣи..., чѣмѣ закрѣвдилѣемѣ вѣсь, щѣсте менѣ зневажили (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 152 зв.).

3. (кого, що) (*погорѣдити кѣм-, чѣм-небудь*) зневажити: чѣасѣмѣ к'гды видѣлѣ дѣбрѣть своѣю зневажѣноуѣю ѡ(т) члѣка, оумѣслѣивѣ былѣ его загѣбѣити (Дѣрманѣ, 1604 *Окт.* (*передм.*) 3); Чѣмѣ кгды(с) жѣна єго Мѣхо(л) посмѣѣлѣса, и зневажила єго в' ср(д)цѣ свѣємѣ, былѣ ѣжъ до смѣрти своѣей кѣрана непѣло(д)ство(м) (Киѣв, бл. 1619 *О обр.* 40); нынѣ нѣсть тобѣ покаѣнѣа..., знѣйже щѣсь зневажилѣ смѣртѣ невѣиннѣю; и Крѣвѣ дорогѣю снѣ Бжѣа (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 157 зв.).

ЗНЕВАЖЦА ч. (*стп.* znieważca) те саме, що **зневажачь**: Теперъ южь той привѣлей подь лавою, въ зневазѣ, гдижь южь отъ колко соть лѣтъ сами папежеве... натяжшими святыхъ соборовихъ ухваль... зневажцами сталися (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 714); День Сѣдний, еднакѣю помѣстѣ маеть оучинити зъ кѣждога зневажцы и пышнаго (Київ, 1637 *УС Кал.* 8).

Див. ще ЗНЕВАЖИТЕЛЬ.

ЗНЕВАЖЫТИ *див.* **ЗНЕВАЖИТИ.**

ЗНЕВЕРЕНЬЙ *дієприкм.* (у кого) Зневерений: потлѣмѣв' бгѣ ѡного ѡ(т)стѣпника; та(к) якоса годило его потлѣмѣити; нѣ; але еще бо(л)шій емѣ своеє сѣлы зна(к) оуказал' ...абы не зневерены были оу него ѡные чюда... показова(л) (Острог, 1607 *Лѣк.* 21).

ЗНЕВОЛЕНЕ, ЗНЕВОЛЕНЬЕ с. (*стп.* zniewienie) **1.** Утиск, гніт: ѡбачивши есмо великое стисненье и з(н)еволенье яко купцовъ и по(д)даны(х)... постановили..., што... повинни будутъ мыта давати (Луцьк, 1545 *ТУ* 68); А па(к) ли бы тые люде наши за таковы(м) зневоле(н)е(м) про(ч) ѡты(и)шли. И засели на земля(х) нашихъ... таковыхъ за во(л)ныхъ мети хочемъ (1566 *ВЛС* 95); То-е(ж) ныне зневоле(н)е... на ѡсоба(х) дховны(х) чере(з) пны ра(д)це нашѣ лвовъские дѣе(т)ся (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 1); А другое стороны – нашихъ патріарховъ убозствомъ и зневоленемъ не стыдися (Львів, 1605-1606 *Перест.* 55); Але до скѣ(т)кѣ для зависти и ненави(с)ти... ѡ(т) злы(х) пріателей сѣсѣ-до(в) свои(х) ѡ(т) котори(х) зневоленя стисненія... те(р)пячи При(и)ти и речіи На свѣ(т) досконале Показа(т)... могѣ(т) (Львів, 1609 *ЛСБ* 422 (2)); Адамъ и Ева... почали терпѣти утиски, утрапленя, нендзу, голоды и небезпеченства, зневоленя и смерть (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 821).

2. Узалежнення, звичка, унада: Есть напро(д) Намѣтность, Потѣмъ зезволѣн'е, По-

тѣмъ засмакован'е, потѣмъ з'неволѣн'е, наконецъ страсть змоцнѣлаа обычаемъ и частымъ оуживан'емъ (Київ, 1626 *Кіз. О степ.* 204); А Зневолѣн'е лѣбо Гвалтовный естъ и поневольный дш(и) оупадокъ (Там же, 205).

Див. ще ЗНЕВОЛЕНІЕ.

ЗНЕВОЛЕНІЕ с. Те саме, що **зневолене** у 1 знач.: видячи мы епископы въ старшихъ нашихъ, ихъ милости патріархахъ великіе нестроенія..., и ихъ самихъ зневоленія... яко тамъ на столицахъ своихъ животы свои ведутъ,... хочемъ, за помочью божіею, до соединенія // вѣры приступити (Новгородок, 1594 *MCSL I-1*, 554-555).

ЗНЕВОЛЕНЬЙ *дієприкм.* **1.** У знач. *прикм.* (*поневолений*) зневолений: Кроль Ассирійскій, зневоленыхъ старцо(в) Израїл'ски(х), ѡ причинѣ тогѡ Бж҃гѡ карана пыта(л) (Київ, 1637 *УС Кал.* 255);

(*позбавлений прав*) зневолений, упокорений: Змилуйтеся о свободѣ зневоленыхъ братьи нашихъ и церквей православныхъ во Львовѣ (Київ, п. 1621 *АСД I*, 265); Паматаль ѡ та(к) зневоленѣ(м) животѣ чловѣчомъ ѡный премѣдрый Самойль (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 936).

2. У знач. *ім.* (*той, хто насильно поневолений*) невільник: розважи звѣзки незбѣжности, знеси ѡбова(з)ки оутисненыхъ, зневоленыхъ пѣсти вол'ными, и вшелѣкій тажаръ ѡписовъ розорві (Київ, 1637 *УС Кал.* 67).

ЗНЕВОЛЕНЬЕ *див.* **ЗНЕВОЛЕНЕ.**

ЗНЕВОЛИТИ *дієсл. док.* **1.** (кого, що) (*поневолити, підкорити, захопити*) зневолити: въ азы(и)... тепер еще пе(р)сове и асирияне, а некоторы(е) тѣрецки(м) ярмо(м) зневолены широко пандю(т) (1582 *Кр. Стр.* 27 зв.); тѣрци... гѣловою и клейнѣтъ всего хр(с)тіанства зневолили, сте(р)ли, ворота до всеи еврѣпы ѡтворіли (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 52 зв.); мови(л) к нему бо(г) буде(т) сѣма твоє ме(ш)-кати в зе(м)ли чужо(и) где буде(т) зневолено

и буде(т) сти(с)нено великими тру(д)но(с)-
тами (II пол. XVI ст. КА 31); то́ты дѣфаючи
своѣи силѣ и дрѣдѣ великой, вымысливши
збрѣю в'ши(ст)ки зневолили лю(ди) (поч.
XVII ст. Крон. 5 зв.); алекса́нде(р) македо́н-
ский кды мѣ(л) персидѣ себѣ знево́лити
снѣ(г) великій ба́рзо на дорѣзѣ знашо(л) (поч.
XVII ст. Проп. р. 19);

(*позбавити прав*) зневолити: справу всю
церковъную розорвано и зневолено и даньми
обтяжено, а великих панов науками и спосо-
бами розмаитыми от церквей выведено (Львів,
1605-1606 *Перест.* 43);

(кого, що) (*підкорити своєму впливові*)
зневолити: Не Грекове..., винни того розер-
ваня, але папежѣ Римскій, который ся по-
чалъ надъ всѣ сполслужебники свои выно-
сити, оныхъ хотячи зневолити подъ змыш-
ленные свои неотеризма (1603 *Пит.* 32); если
та котѣрыѣ и терпѣтъ (тѣхъ самъ знаешъ
же немно́го ёсть...) теды пѣвне знево́лени
(Дермань, 1605 *Мел. Л.* 43 зв.); ба́чи(ш) якъ
то ёсть речъ злаа непов'стагливаа ро́скош',
и дла неѣ тратити прирѣжѣнѣю звѣрхность,
и мѣже(м), невѣстами быти знево́леномѣ
(Острог, 1607 *Лѣк.* 101); Та́кже и мѣ вѣрныи
пѣстмо, абѣсмы оудѣржали // тѣло, и знево́ли-
ли є(г) дѣхови (Київ, бл. 1616 *О обр.* 159-160);

(кого) (*примусити діяти певним чином*)
зневолити, приневолити: Вѣдаю же(м) з гра-
ни(ц) того лістѣ вѣшоль, але ма ты(м) да-
роуѣ, бо(м) то не с хѣти оучини(л), але з
жа́лю, и мѣлостью знево́ленъ боудѣчи (Ост-
рог, 1607 *Лѣк.* 114); до оно́го теды пристѣ-
пѣйте котѣрій мл(с)тю знево́лений и знѣтый
мл(с)ти потребуе́тъ (поч. XVII ст. *Проп. р.*
220 зв.); мл(с)тю Нарѣда мо́его я пра́ве зне-
во́лены(и),... и овше(м) оуфа́ючи, же пра́ца
моа... ѣ пото(м)ны(х) вѣда(ч)ност' ѡ(т)не-
се́тъ... ѡто... на свѣт' выпу́цаю (Київ, 1627
МІКСВ 185); за ты(м) до поря(д)кѣ елекциеи
ѡ(т)правованя всѣ братѣа при(с)тупили пе(р)-

вота: и кандидато(в) на ста(р)шы(н)ства чо-
тыро(х)..., зго(д)не ѡбра(в)шы... про(з)бами
своими ѡныхъ звитяжывшы зневолили мѣ(с)-
це ста(р)шы(н)ства засѣсти (Львів, 1644 *ЛСБ*
1043, 62);

(*примусити себе*) приневолити себе: я...
постановѣлем' и з'нево́лилем' все мое переба́-
чити и в'згордѣти, а ѡ твоѣй то́лко къ мнѣ
вѣрѣ старѣн'е чинѣти (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 195).

2. (кого до кого) Прихилити, привернути:
я, видечи доброе а цнотливое жоны моее до
себе заховане и хотечи ее тымъ склонний-
шую и поволнийшую до себе зневолити, про-
тожѣ напротивко того внесеня ее в дом мой
записую... на третей части всего имени моего
(Вітоніж, 1573 *АрхЮЗР* 8/III, 272);

(чим) заохотити: учинити ваша королев-
ская милость рачишь речъ, собе и маестату
своему,... власне належную, ку задержанью
карности въ церкви..., а такое, которою
ихъ милость всѣхъ верныхъ подданныхъ и
унижонныхъ слугъ своихъ до уставичного за
себе и за форту́нное пановане свое бого-
мольства вѣчне зневолити рачишь (Берестя,
1596 *АрхЮЗР* 1/I, 515); Не мнѣй те́жъ и це́-
сарь палеологъ, ачѣ бѣлъ оударѣванъ ве-
ликими подѣрками, и знево́ле(н) еще бо́лши-
ми ѡбѣтницами, трѣвоживса на мѣсли и не
мо́гъ во́лногo и безпѣчногo сѣмнѣнья мѣти
(Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 52);

(чим) знеохотити: Лечъ и тыхъ, которыи
любовъ забами (!) тогосвѣ(т)ними, любѣ
якимъ недбалствомъ тежъ и недовѣрствомъ,
и яковымъ кольскѣ (!) презорствомъ знево-
лены, мѣсца сѣи свѣтати... видѣвши разъ
удвоити и утроити не зезволяютъ (Київ, 1628
КМПМ I, дод. 301).

Див. ще ЗНЕВОЛЯТИ.

ЗНЕВОЛЯТИ, ЗНЕВОЛАТИ *дієсл. недок.*

1. (*поневолювати*) зневолювати: порабо́цаю,
зневола́ю (1596 *ЛЗ* 72); Порабо́цае́тъ: Зне-
вола́е́тъ (1627 *ЛБ* 88);

(кого, що) утискувати; пригноблювати: Поп, которыи бы собѣ церков купил от мирское власти и дедицтвом на свои потомки себе привлащал, зневоляючи церков и люди, такового попа... не мает его епископ совершати (Берестя, 1591 ПФ 104); тая унѣа труднѣйшая надѣ турецкую неволю, бо тамъ въ Турцехъ вѣры не зневоляютъ (бл. 1626 Кир. Н. 14);

(кого чим) зневолювати, гнобити: доколь панъ Тиминский тую маетность будетъ тримати, а насъ тяжкими роботами, же надѣ повинность чинити зневоляти будетъ, и вси одтоль пойдемо (Луцьк, 1620 АрхЮЗР 6/1, 421);

(кого, що) упокорювати, усмирати: постмо дни назначены намъ ѿ(т) Цр̄кве Бж̄ей, и ты(м) зневола́ймо тѣло наше (Київ, бл. 1619 О обр. 159); Гв̄алтомъ нѣакимсь себе зневола́ючи, скр̄ытости свои, то ёсть, оумъ, и м̄ысли ѿ(д)даётъ Бг̄д̄: таково́го Г(с)д̄ь в' мно́гой сватобливости и чистотѣ, таёмницъ оуча́стникомъ ч̄инитъ (Вильна, 1627 Дух. б. 120); Та́къ и т̄ѣи ко́торыи з̄бы пожадливости ѿ(т)кида́ютъ, и ѿныи ѿб̄здава́ютъ, и п̄хоти свои зневола́ютъ, х̄ви свѣдо́цтво выда́ютъ (Київ, 1632 МИКСВ 283); Пр̄ето́жь пов̄инень еси гамова́ти и зневола́ти тѣло по́стомъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 657);

(кого чому) (підпорядковувати, підкоряти) узалежнювати (кого від чого): йле их' есть, ко́торыѣ себе ѿб̄жирств̄ и п̄анств̄, зневола́ютъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 657).

2. (кого) Перемагати: панова́ла см̄ертъ на(д) всими сына́ми его, и зневола́ло // тѣло м̄ертвое оужа жив̄о́го (Вильна, 1627 Дух. б. 96-97).

3. (кого, кого до кого) Привертати, прихияти: И такъ уставичне и по сей день на церковь воюет, кого могучи лагодными словы, врядами, достоинстями до себе зневоляют, а иных мучат, грозят, книгами фал-

шивыми закидают (Львів, 1605-1606 Перест. 49); жона ег̄о... мо́вила спи зо мно́ю: але коли встыдл̄ивый млоде́нецъ и о́чью над не́й подно́ситъ не см̄ѣль, под̄арками и об̄ѣтницами ег̄о зневола́ла (серед. XVII ст. Хрон. 64).

Див. ще **ЗНЕВОЛИТИ**.

ЗНЕВОЛАТИ див. **ЗНЕВОЛЯТИ**.

ЗНЕВОЛАТИСА дієсл. недок. (чому, чим) (підкорятися, коритися) піддаватися: хто досконал̄ю любов̄ь ма́етъ, то́тъ ва́жеться и зневола́еться ла́скою (Вильна, 1627 Дух. б. 242); стар̄ый нашъ чл̄вк̄ъ посп̄ол̄д роспа́тъ есть, а́бы са зніщи́ло тѣло гр̄ѣха, аб̄и́с'мо са оуже не зневола́ли гр̄ѣхови (Київ, 1637 УЄ Кал. 893).

ЗНЕВѢСТѢЛЬНЫЙ прикм. (стп. zniewieściału) женоподібний: Макк̄ій: Вда́чны(и), с̄вп̄т̄елны(и), тонк̄ий, невѣст̄ѣ(и), зневѣст̄ѣлы(и) (1627 ЛБ 67).

ЗНЕВѢСТѢТИ дієсл. док. (стп. zniewieścisić) (стати м'якосердим, надмірно чутливим) збабитися: Та(к) соло(д)кого вина, в роскошно(и) зе(м)ли вт̄ѣшили, и ро(с)пе(с)тили, кгда ж̄ по(с)полите жо(л)н̄ѣро(м) ро(с)коши вадя(т), бо в ны(х) нал̄ѣпшиє рыцере зневѣ(с)т̄ѣютъ (1582 Кр. Стр. 44 зв.).

ЗНЕДУЖАТИ дієсл. док. Ослабнути: Сл̄вхай же я́ко цр̄ь дв̄(д)ь ч̄ини(л), о́усмира(л) по́сто(мъ) д̄шоу 'свою, в кол̄ѣна(х) н̄б̄ги ёго знед̄жа́ли ѿ(т) пост̄ѣ (XVI ст. УЄ № 29519, 14).

Див. ще **ИЗНЕДУЖАТИ**.

ЗНЕЗѢТИСЯ див. **ЗНЕСТИСЯ**.

ЗНЕНАВИДЕТИ див. **ЗНЕНАВИДѢТИ**.

ЗНЕНАВИДѢТИ, ЗНЕНАВИДЕТИ дієсл. док. (кого) Зненавидіти: и тогда зг̄орша(т)-са мно́г̄іє, и еди(н) др̄ѣго́го выда́сть, и зненави́ди(т) др̄ѣгъ др̄ѣга (Вильна, 1596 З. Каз. 36); Посла(л) ѿц̄ь н̄б̄(с̄)н̄ій сна̄ своего... ко́трого ж̄идове зненавидѣ́ли, за тоє и(ж)... сл̄ѣпы(м) очи просвѣща(л) (XVI ст. УЄ № 29519, 104); патриа(р)хове зненавиде(в)ши ио́сифа продали его до египту але бо(г) бы(л) з ни(м)

(II пол. XVI ст. КА 31); Петръ,... помѣслилъ вѣ собѣ: Ро(з)гнѣвалъса на мене Хс..., зненавидѣлъ мене, и ѿ(т)кѣндлъ, жемъса а его запрѣлъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 231).

Див. ще **ИЗЕНАВИДѢТИ.**

ЗЕНАДСКА *див.* **ЗЕНАЦКА.**

ЗЕНАЦКА, ЗЕНАДСКА, ЗНАНАЦКА

присл. (стп. znienacka, znienadzka) (раптово, несподівано) зенацька: Слѣшны(и) е(ст) теды дово(д) нжъ захѣ(д)ныи и по(л)но(ч)ныи крайны поле(г)ку а зена(д)ска были тепе(р) народами лю(д)скими напо(л)нено (1582 Кр. Стр. 47 зв.); А Павель грозбы готоуючѣи и оубѣиѣ на оученики г(с)дна. Пристоупи до старши(х) іереш(в) и зѣра(з) ѿ(т)мѣнѣеть мѣвоу мѣвачи, зана(ц)ка ѿсвѣтила его свѣтло(ст) зѣ нѣа (поч. XVII ст. Проп. р. 179 зв.); окрѣтнаа смѣртъ, томѣ позаѣзрала, Правдѣвого Пѣстыра зенацка порвѣла (Луцьк, 1628 Андр. Лям. 3); Ѡ дѣше... // Роскажи огню зѣ нѣа зенацка зстѣпити (Львѣв, 1631 Волк. 12-12 зв.).

ЗЕНДЗНЕНЫЙ *дѣприкм. у знач. прикм. (стп. zędzniały) озлиднѣлий, злиденный, нужденный: Якъ якѣа невѣста ошѣрпанаа, голѣднаа, и знендзненѣа, зѣ великою трѣдностью Кролѣвской чѣсти достѣпѣвши, а пѣрпѣрою и корѣною приѣздѣблена, ѿблѣубѣицею Кролѣвскою зостаѣтъ... тѣкъ и тѣи котѣрѣи лѣски Бжеи скоштовѣли, и дѣха // оучѣстниками стѣлиса, не бѣдѣтѣ ли ѿсторѣжныи (Вѣльна, 1627 Дух. б. 150-151).*

ЗНЕОБАЧКА *присл. Несподѣвано, раптом, dial. знебачки: Вѣнезаѣпѣ: Спрѣдка, знѣгла, знеобѣчка (1627 ЛБ 21).*

Див. ще **ЗНЕОБАЧКИ.**

ЗНЕОБАЧКИ *присл. Те саме, що знеобачка: Напрѣсно: Внезаѣпѣ, надарѣмне, знѣгла, зѣпрѣдка, зѣнеобѣчки (1627 ЛБ 69); Непре(д)видѣннѣ: Знеобѣчки (Там же, 75).*

ЗНЕСЕНЕ, ЗНЕСЕНЯ, ЗНЕСЕНА, ЗНЕСѢНЯ, ЗНЕСЕНЪС, ЗНЕСЕНЬЕ, ЗЪНЕСЕНЪЕ *с. 1. (вѣдмина, анулованнѣ)*

скасуваннѣ: кто бы еи хотѣ(л) знести, безѣ всѣхъ констигоуцѣи знесѣнѣа трѣдно бы того мѣлъ доказѣти (Острог, 1598-1599 Апокр. 27); поводѣ с права посполитого ѣказа(л) же и тѣе дрѣгие ѣчасники в позовѣ вложонѣе и знесенѣемъ позву ничого то(и) акѣции моѣ(и) проти(в) нему дерекговать не можѣтъ (Кременецъ, 1600 ЛНБ 103, 15/Іс, 1860, 17 зв.); поводѣ,... хотечи то зѣ себе правѣне знести, а за тотѣ вашѣ зѣлый и свѣолный поступокѣ, винѣ правныхъ позыскати, до котѣрыхъ на васѣ показанѣа и ростѣгненѣа на горлахѣ вашихѣ и до зѣнесенѣа тѣхъ всѣхъ калумѣнѣи, поводѣ тѣмъ позвомъ позываѣтъ васѣ (Львѣв, 1624 АрхѣОЗР 3/І, 278); знесенѣа запису по ѿ(д)данноу рати дрѣгои пови(н)ны бѣдѣ(т) П.П. Бра(т)сто (!) ѣчинити (Львѣв, 1633 ЛЕБ 1043, 32); о знесенѣе инѣфамии на панахъ поборцахѣ о ретенѣта отрымѣное старатисѣа злецоно (Луцьк, 1649 АрхѣОЗР 3/ІV, 93).

2. (знищеннѣа, зруѣнуваннѣа) знесеннѣа: урожонный панѣ Анѣдрей Хѣдика,... панѣвъ Тишовѣ-Быковѣскихѣ до шѣкод немалыхѣ през знесене вышѣ речѣного двѣру, побранѣмъ и знесенѣемъ будѣванѣа розного, вырубѣнемъ саду, ѿвоцѣвъ розмантѣхъ приправѣль (Житомир, 1650 АрхѣОЗР 3/ІV, 493); за знесене будѣваннѣа с пляца... тот же слугѣа именѣмъ вышѣ речѣныхъ панѣвъ своихѣ соленно се прѣтѣстоваль (Там же);

(припиненнѣа функѣиуваннѣа) лѣквѣдацѣа: панѣве мѣщанѣе Киевские так о знесене тѣхъ карчѣмъ и шынковѣ, яко и о шкоды свои вышѣей менѣванѣе..., правне, яко с права прыѣйде, чѣнитѣ декларѣвали и ѿферѣвали се (Житомир, 1618 АрхѣОЗР 1/VI, 469); на болшѣую уѣму и знесенѣе добрѣ нашихъ и провѣнтовъ з нихъ походѣчихъ,... посягнулъ (Варшава, 1646 ЧИОНЛ XIV-3, 177);

(винищеннѣа, вибиттѣа) розгром: року прѣшлого,... подчасѣа знесенѣа войска квар-

пяного его кор. мил. под Корсунемъ од татаровъ,... манифестуючий в местечку Оратове,... zostаваль (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 168).

3. (*витримування, перетерплювання*) знесеня: Они..., зачали // зъ мѣщаны, зъ людомъ посполитымъ... пустили межи ныхъ... кїи, посторонки,... баницїи и иньи мученїя... которыи бы тяжкою и трудною до знесеня... проповѣдію до наслѣдованя отступства ихъ народъ примушали (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1064-1065); Слава ѡнаа высѡкы(м) и новы(м) якымъс чудо(м) в части шляхетнѣйшо(и) // замыкаласа, жебыса в тѣло не перелїла; бо трѣба было абы на знесѣна моукъ, ранъ, и смрти было способное (поч. XVII ст. *Проп. р.* 268-268 зв.).

4. Порозуміння, погодженість: заразъ, за зѣханьемъ ся ту до Берестя..., были отъ некоторыхъ поселства до митрополита, которыми, яко витаный, такъ и до знесеня и порозуменя зъ стороны местца, часу и порядку сжажокъ и иншихъ справъ сенодовыхъ, бываль ужываль (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/1, 520); Въ томъже шкрыпте своемъ поведаютъ, якобы "одъ некоторыхъ поселства до митрополита были, которыми яко витаный, такъ и до знесеня и порозуменя местца, часу и порядку сжажокъ... бываль ужываль" (Вільна, 1599 *Ант.* 519); То, што зъ Ватикану вышло,... розумѣють и удають за тысячолѣтнее, без жадного уваженя и знесеня тыхъ, которыи ся въ той справѣ уважати звыкли, околичностей! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 505).

5. (*назва християнського свята*) Вознесіння Господне, *діал.* Знесення: чудо того рокѣ на знесѣня невѣста вродила дѣте(и) двое, которыеся зросли были (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166).

Див. ще ЗНЕСЕНІЄ, ЗНОШЕНЄ, ЗНОШЕНІЄ.

Пор. ЗНЕСТИ.

ЗНЕСЕНЄСЕ *с.* (*переселення, відхід*) знятя: хлоповъ, которыхъ..., зъ тыхъ кгрунтовъ знесли были, и которые съ тое слободы Красина, по знесеню се, яко люди волные, слободяне, розно розошлися были, знову позбєравши..., тые татарове пригнали (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 6/1, 505).

Пор. ЗНЕСТИСЯ.

ЗНЕСЕНЄСА *с.* Зносини; зустріч: Послѡве тыи... згбѡла зъ значною невдѣчностю ѡ(т)правовѣли были, што терплїве знѡсачи нѣ(л)зе было ѣдно того знесє(н)аса з нїми, а(ж) до дна шестого, м(с)ца ѡктебра..., кѣ зачина(н)ю синѡбѣдѣ назначѡного чекати с тою отѣхою (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 11 зв.).

Пор. ЗНЕСТИСЯ.

ЗНЕСЕНІЄ *с.* Те саме, що **знесенє** у 1 знач.: Съборъ... Ѡсмый събра(н) былъ... на потврѣженїе // Стѣго Семого Събора, и на знесєнїе нѡвовзниклого придана до вызнана вѣры и ѡ(т) Сна (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 150-151).

ЗНЕСЕНЪЄ *див. ЗНЕСЕНЄ.*

ЗНЕСЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Зрозумілий, звичний: што ся бородъ голєня и усовъ дотичеть, мы,... зъ лѣтъ нашихъ дїтинныхъ смотрѣти привикли, здається то намъ речъ быти ровная и знесеная (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 793).

ЗНЕСЕНЬЄ *див. ЗНЕСЕНЄ.*

ЗНЕСЕНЯ *див. ЗНЕСЕНЄ.*

ЗНЕСЕНА *див. ЗНЕСЕНЄ.*

ЗНЕСТИ *дієсл. док. 1.* (що) (*принести в одне місце*) знести: З дрѣгое коморы до тоє(ж) до захова(н)я знесєно... скрыня чо(р)ная...скрыня билая... та(р)чи стрыфастые три... ѡболоны шкляные (Забороль, 1566 *ПВКРДА* III-2, 7); мусели есмо тые речи тутъ до двора знести о полночи, абы намъ и все не разграблено (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/1, 289); Также ест и ве Лвове у мниховъ доминикановъ склеп великій книг наших словенских учительских докупи знесеных по збурєню и

осягненню панства руского (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26);

(нагромадити, накопичити) зібрати: сребро и злото и шаты,... оные речи и товары вси спродати... и спровавши и пенязи за той товаръ и сребро и за вси речи до купи знесши и зобравши,... на выдеркафъ дати, абы сума тая вся цело завъше zostавала (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 507).

2. (що) (зрушити з місця, перемістити) знести: скóробы рѣка якáа быстраа потекла, хóбчъ бѣ трóхи воды приразѣлоса до плóтѣ, знеслабы егѣ зъ грѣнтѣ, и нашѣдши прохó(д), попсовáвалабы фѣн'даментá (Вильна, 1627 *Дух. б.* 341); коли стагнѣль Мѡисе(и) рѣкѣ на мóре знесль егѡ г(с)дѣ вѣньемъ вѣ(т)рѣ кгвáлтовногѡ всхóднегѡ..., и оборóти(л) в сѣшѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 92 зв.);

перен. (кого) прогнати, вигнати: Крорь (!) Ассирийскій... зъ мѣст' и зъ сел' Самарійских' знесл' ихъ, и в' неволю их' плѣном' до Вавилѣнѣ и до Ме(д)скоѣ землѣ запровадил' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 255).

3. (що) (несучи, забрати певну кількість чого-небудь) винести, понести: бо(р)тничо(м) во(л)но на лезиво лы(к) або лѣбѣя на лазбе(н) и на и(н)шиє по(т)ребы... што може(т) быти на себе зне(с)ти а не возо(м) // выве(з)ти (1566 *ВЛС* 86-86 зв.).

4. *Перен.* (що, що з кого) (відмінити, анулювати, скасувати) знести (що): умоцованые мещанѣ переяславских, выведечи кгвалтовный и примушоный сказ комисарский, просили, абы з них знесен былъ (Віслиця, 1592 *ЗНТШ XXXI-XXXII*, 7); мы су(д) то(т) позо(в) отъ пана ко(л)мо(в)скогo... знести допустили (Кременець, 1600 *ЛНБ* 103, 15/Іс, 1860, 17 зв.); тот запис... жаднымъ и ниякимъ квитомъ знесеный быти не можетъ (Луцьк, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 437); отступниково поставити усилиють, абы одной особы приватною незычливостью або противною

хотью соборовъ вселенскихъ публичнии ухвалы знесени быти могли (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 688); що кгда ся донесло до хме(л)ницкого,... былъ пу(н)кгта (!) послалъ до кроля, абы воевода кievски(и) завше рѣси(н) бы(л),... и днѣя абы повсюдѣ знесена была (серед. XVII ст. *ЛЛ* 181);

(що) (припинити функціонування) ліквідувати: Теды отецъ Киприянъ,... на таковое реквироване панов мещан Киевских, тых карчемъ и канунов же тепер заживают и впрод заживать будут, декляровалсе и тых броваров и винниц... знести не хотел и не знес (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 467);

(що, що з кого, що з чого) (очистити кого-, що-небудь, звільнити від чого-небудь) зняти: Петра самого, Христось Господь,... абы его улѣчилъ,... // ...трикратное теплое зъ него вызнане вытягаеть, абы презъ то трикратного запрѣнся нечестъ зъ него знесль и змазаль (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 427-428); поводъ, велце укривжоный, ошарпаный, обелжоный и ошкаражоный одъ васъ Михайле Жилинъскій и Федоре Деружинскій, хочечы то зъ себе правѣне знести,... тымъ позвоомъ позываетъ васъ и припозываетъ (Люблін, 1624 *АрхЮЗР* 3/І, 278); Грѣхъ абѣвѣмъ едѣнь смертѣл'ный,... ѡ вѣчнѣю смерть и огѣнь Пекѣл'ный,... того котóрыйса егѣ допѣстѣль, приправѣтъ; если правдѣвою покѣтою зъ дѣѣ знесенъ и зглáжонъ не бѣдетъ (Львів, 1645 *Жел. Тр.* 4); немовáтка..., повінны сѣтъ змазѣ перворѣдногѡ грѣха зъ себе знести пре(з) Тáйнѣ стѣгѡ Крѣщеніá (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 908);

(що) побороти, здолати: южъ хоруговъ звитязства, естъ поднесена: А потенжность тирана Душъ, пречъ юж знесена (Львів, 1630 *Траг. п.* 174).

5. *Перен.* (що на кого) (про провину) звальювати, перекладати, спихати: што вже по(л)но въ ерусалиме надки ваше(и) и хо-

чете на на(с) зне(с)ти кро(в) чл̄вка того (II пол. XVI ст. КА 25).

6. *Перен.* (що) (*витримати, стерпіти, витерпіти*) знести, перенести: онъ теды нехай власть свою подасть мужомъ выбранимъ, которые бы працы подорожніе знести могли (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 135); кóторомъ чл̄коу ты(х) ранъ не было мощно знести жа(д)номъ (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 15 зв.); видѣль... такыи окр̄(т)ныи sprawy, що тои троу(д)но было знести роздмови чл̄ч(с)комъ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 42); Вѣдали абовѣмъ тыи совы, же того свѣта знести не могли (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1059); А кто(ж) такъ знести може(т) и витривати? (Чорна, 1629 *Диал. о см.* 268); жа(д)ны(м) спóсобо(м) быти не мóже, абы... слаббе тѣло нáше, цѣлои нóчи не спа(в)ши, чд̄ино(ст) всего дна цѣло бє(з) дрѣмáна и бє(з) отажáлости оумы(с)лѣ знести могло (серед. XVII ст. *Кас.* 30).

7. (що) (*про птахів*) (*відкласти яйце*) знести: По кóлькѣ днїи сѣдáчи филиппъ цр̄ь в' палацѣ свбѣмъ, оуказáлса емѣ мáлый, а вельми тїхїй птáшекъ, котóрый прилетѣль на егѡ лóно и зне́слъ яйце (серед. XVII ст. *Хрон.* 397 зв.).

о с того света знести див. СВѢТЪ.

Див. ще **ЗНОСИТИ, ЗНОШУВАТИ, ИЗНЕСТИ, ИЗНОСИТИ.**

ЗНЕСТИСЯ див. **ЗНЕСТИСЯ.**

ЗНЕСТИСЬ див. **ЗНЕСТИСЯ.**

ЗНЕСТИСЯ, ЗНЕСТИСЯ, ЗНЕСТИСЬ, ЗНЕСТИСА, ЗНЕЗЪТИСЯ, ЗНѢСТИСА *дієсл. док. I.* (з ким, з чим) (*увійти в стосунки; порозумітися*) знести: кто хочеть з нимъ видитиса я очевїсте з нимъ прагнѣ знестиса (к. XVI ст. *Розм.* 15 зв.); пере(д)... паномъ... по(д)коморы(м)... має(м) ся с кривдами своими знести (Луцьк, 1606 *ЛНБ* 5, II 4049, 140); учинили есмо такую намову: ижъ скоро бы далъ я знати, абы ся заразы знезъшиса, и съ тымъ то Дирбахомъ до

мене а боли на мєстѣце назначоное пришли (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/1, 427); Смирєніє нáше вѣдомо чїнимъ, йжъ мѣ з' Дх̄овєнствомъ... зне́сшиса з' собою в' Обитєли... Архистратїга Мїхайла... //...рєчь потрѣбн̄ю оусмотрилисмо (Київ, 1628 *Апол.* 4 зв.-5); Яко(ж) многокро(т)не я са(м) и многоє такъ з дх̄овны(х) // яко и свѣцки(х) ѡ то(м)... розмовѣ мѣли, и зычили собѣ впре(и)мє, абыхмо колижъ ко(л)вє(к) з собою посполѣ зне(с)ши(с), ѡ(т) (!) то(м) нарадили (Городок, 1640 *ПВКРДА* I-1, 153-154).

2. (з чого на що) (*переселитися на інше місце*) перенестися: естлибы люде з кгрунтовъ ихъ зыйти и зне́стиса хотєли на иншиє кгрунты местские, тогды тые свещенники не мають тыхъ людеи ничимъ гамовати (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/VI, 254).

3. *Перен.* (*бути знесеним, скасованим*) зне́стиса: Вынявши артикоулъ который са знѣсь послѣдн̄їйшею конфедєрацією (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 25 зв.); слова дѣписовы на фоу(н)дамє(н)тѣ змышленого чере(з) его єдїновла(д)ства костє(л)ного, которое са... писмо(м) ст̄ымъ и свѣдоцтвы ѡ(т)цѡвъ, ст̄ыхъ знесло (Там же, 108).

4. *Перен.* (чого) (*звільнитися від чогось небажаного*) позбутиса: Наслєддїмо теды ѡ(т)че нашаслївший, и вы ѡ(т)цѡвє и бра(т)а, и колѣгове сватѣйшыє, Киприáна: Адг̄д̄стынѣ послѣдшныи бѣдмо, абы напередъ всего ѡ(д)щєпє(н)ства се знесли (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 18 зв.).

Див. ще **ЗНОСИТИСЯ.**

ЗНЕСТИСА див. **ЗНЕСТИСЯ.**

ЗНЕСЪНЄ див. **ЗНЕСЕНЄ.**

ЗНЕТИ див. **ЗНЯТИ.**

ЗНИЖАТИ *дієсл. недок.* (кого в чому) Принижувати: a szto sia tknet Panow Woiewod Kiiewskich, ino ne maiut Panowe Woiewody ieho ni w czom zniżati (Вільна, 1546 *ЧИОНЛ* V-3, 155); **знижати себе** – (*принижувати свою*

гідність) принижуватися: Бг̃ъ дла тебе смирил' себе, а ты са(м) дла тебе не знижа́ешъ себе, а́леса выно́сиш' и пы́шнишъ (Вільна, 1627 Дух. б. 250).

Див. ще **ЗНИЖИТИ**.

ЗНИЖАТИСА дієсл. недок. (принижуватися) знижатися: Ча́сом' те́жъ таковою любовію и радостію запалаю(т)са ω(т) Д̄ха, же гдыбы імъ б́ылω мѡжно, всѣхъ людѣй в' свои в'нд̄трности, ... забра́либы, ино́гды нійжеи всѣхъ' людѣй з' покѡры д̄ха ма́ючи себе за взго(р)жѣн'ших' и ме(н)шыхъ, знижа́ют'са (Вільна, 1627 Дух. б. 193);

(чим, до чого і без додатка) (ставати покі́рним, смиренным) упокорюватися: жа́день не ма́ет'са выно́сити, хоть б́детъ дѡбрыи оучі́нки пѡлна́чій, а́ле за́вше знижа́тиса и корі́ти (Київ, 1627 Тр. 11); А котѡ́рії нестатѣ́шыми и лѣ́ннымыи сѡтъ, не шѡкаю́чи тыхъ' помѣ́неныхъ' рѣ́чій; такій... живѡт' беспѣ́чне, не скрѡ́шаючи ср(д)ца, не знижа́ючиса о́умысло(м), не приходачи в' доско́налы(и) во(з)раст' бе(з)стра́тіа (Вільна, 1627 Дух. б. 87); до покѡры хри́стовы знижа́тиса не хотѣ́ль... и ѡ́стрости мана́стырской вытривати не могѡ́чи, з' за́конѡ не в́истѡпилъ (серед. XVII ст. Кас. 34 зв.).

Див. ще **ЗНИЖИТИСА**.

ЗНИЖЕНЬЕ с. (переміщення вниз, опускання) зниження: Сънизхож(д)еніе: Вкѡпѡ зстѡпованье, спѡще(н)е, зниженье (1627 ЛБ 127).

ЗНИЖИТИ дієсл. док. (кого) (зробити покі́рним, смиренным) упокорити: в́ывышшил' тыхъ' котѡ́рыѣ себе зні́жили по(д) лѡ́жнью рѡ́кѡ Б̄ждю (Київ, 1637 УЄ Кал. 824).

Див. ще **ЗНИЖАТИ**.

ЗНИЖИТИСА дієсл. док. 1. (опуститися нижче) знизитися: О́наа звѣ́зда не оука́зала бы видѡ́чне и я́вне Х̄а, е́слі бы не зні́жиласа и над' голово́ю отро́чати не ста́ла (Київ, 1637 УЄ Кал. 858);

(стати нижчим) знизитися: Нїва гды пожа́та б́детъ, зпорожні́т'са: и лоза ви́ннаа гды ѡбрѣ́зана б́дет', зні́жит'са (Київ, 1625 Сур. Сл. 123).

2. (для кого і без додатка) (стати покі́рним, смиренным) упокоритися: ты котѡ́рій з' прироже́нья глі́ною е́стесь, хочъ бы(с) са невѣ́дь якъ зні́жилъ, ничѡ́го подѡбно́го Г(с)дѡ своѣ́мѡ не оучі́ниш' (Вільна, 1627 Дух. б. 250); до то́гѡ, котѡ́рый са дла нас' зні́жил', и слѡ́жѣбничѡю поста́вѡ на се́бе взалъ, пришли (Київ, 1637 УЄ Кал. 825).

Див. ще **ЗНИЖАТИСА**.

ЗНИЖОНЬЙ дієприкм. у знач. прикм. (стп. znižony) перен. (спрощений; грішній) знижений; низький: не вмѣ́шаєт' са и не влѡ́жит'са в' зні́жѡнью члѡвѣ́ю // натѡрѡ з ѡ́ного вѣ́кѡ, з' онои ω(т)чизны нѡ(с)ныи квасъ Д̄ха (Вільна, 1627 Дух. б. 219-220).

ЗНИЗИТИ дієсл. док. (що) (зробити низьким, доземним) знизити. ◊ **ПОКЛОНЪ ЗНИЗИТИ** – низько вклонитися, віддати шану: Мѡ́жнѡмѡ Гетма́нѡ, а е́ще всѣхъ' Па́нѡ, ... Ласкѣ́ егѡ заживши, На(ш) Поклон' знизівши, До́сыть слѡ́шна да́ти (Київ, 1630 Имнол. б зв.).

ЗНИЗУ присл. (з пониззя) знизу: Мы́гѡ соланѡе. Кгды соль и́детъ зні́зѡ даю́ть с кажѡ́догѡ чо(л)на мы́та... по ка́меню соли (1552 ОКЗ 38 зв.); Козакъ або яки(и)ко́львекъ гѡсть хто до кие́ва зве(р)хѡ зні́зѡ або зъ запо́ляа прие́детъ повиненъ да́ти... наме(ст)никѡ воеводи́номѡ грошъ (Там же, 39).

ЗНИЗЧЕНЬЕ див. **ЗНИЩЕНЕ**.

ЗНИКАНЬЕ с. (ухиляння від чогось) уникання, нехтування: послáлисны до не́го, преклада́ючи емѡ, я́ко і́ншіи е́го и в скла́данью и в' оголошанью синѡ́дѡ, и в зні́канью розмѡвъ з на́ми на не(м), малѡба́чныи постѡ́пки (Острог, 1598-1599 Апокр. 13).

ЗНИКАТИ дієсл. недок. 1. (переставати існувати) зникати: живѡ́тъ ва́шъ; // на кпшталтъ па́ры е́сть, котѡ́раа скѡ́роса з'я́-

вигъ, натыхъмѣсть зникаѣтъ (Київ, 1625 *Кол. Каз.* 4-5); Ищезаю: Зникаю (1627 *ЛБ* 52); такъса роздмѣтъ; же притомныѣ, страшныѣ и окрѣтныѣ небезъпечѣнства и припа(д)ки, па(д)хѣдатъ и оминаютъ; сставаю(т)са, и зникаютъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 444);

(умирати, гинути) зникати: любый мой снѣ срѣдзе скатованый,.. **О** свѣте очий мойхъ, то(ж) зникаешъ, Мене смѣтнѣю горко оуязвлѣшъ (Львів, 1631 *Волк.* 21); з **очію зникати** – умирати, гинути: Плѣчте, ѡто ѡтѣха ваша, ѡмираѣтъ, вашь, прелюбѣзныи Пастыръ, зъ ѡчію зникаѣтъ (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 7).

2. (від чого, перед ким, перед чим і без додатка) (*ховатися, скриватися від кого-, чого-небудь, уникати кого-, чого-небудь*) зникати: рачилъ мене... листъ свой причинный до Его Королевское Милости писати, абымъ себе справедливость съ тымъ зрадцою..., который, зчинивши такой непобожный злый ѡчинокъ, предъ справедливостю зникаѣтъ (Турійськ, 1564 *AS VI*, 244); он, обачивши мене возного,... с того дому выскочил и у дворе у стайни замкнулъся, зникаючи дей передо мною (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/VI, 203); ты спо(л)не с чо(л)га(н)ски(м)... таковогоса злого сво(л)ного ѡчи(н)ку допустивъши и до сихъ часовъ зникалъ (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 80 зв.); мы... варовите ѡбоимъ сторонамъ во(л)ное право зоставуемъ вѣдаючи не разъ, не два и не три еп(с)кпа в подозреномъ праве его досвѣдчивши, ижъ онъ ѡ(т) права дѣховного зникаючи казни ѡходя(чи) до свѣцъкого права вдаѣтъся, якъ на его ста(и) не належить (Новгородок, 1595 *ЛСБ* 276, 1 зв.).

3. (чого) Уникати (чого), нехтувати (чим): я на он час перед их милостью жалобу положил на князя Корецкого, иж он, за первымъ позвомъ моимъ о посягане земель и обо вси кривды и шкоды, зникаючи права, в

отказе быти не хотел а отозвался до сойму (Володимир, 1542 *АрхЮЗР* 1/VI, 34); ты не за форобою своею перед нимъ не стал, ѡдно зникаючи того права, тѣю дей ес причинѣ дал и форобоюса заложилъ (1559 *AS VI*, 53); оповедали и протестовалисьмысе, же ачъколвекъ въ роздмѣню зъ стороны веры межи хрестяны зъедночѣнья и згоды зичимо, а за тымъ и розмовъ зъ стороны ее, зъ ихъ милостью, паны Римское релѣи, не зникаемо (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/1, 522).

Див. ще ЗНИКНУТИ.

ЗНИКАЮЧИЙ дієприкм. у знач. прикм. Минулий: не боймоса оминаючихъ и зникаючихъ небез(з)печѣнствъ братіе (Київ, 1637 *УС Кал.* 444).

ЗНИКНУТИ, ЗНИКЪНУТИ дієсл. док.

1. (*перестати існувати*) зникнути: Вамъ шлѣхтамъ котѣрыѣ маѣте сыны,... самъ боудъ емоу прикладомъ и наоуче(н)емъ. Абы ѣслись дѣбрыи, твоа..., слава в немъ кви(т)нѣла и пѣк(д)ы не зникла (Острог, 1607 *Лѣк.* 184 зв.); латвѣи Нѣбѣ зникнѣти и земли погѣнѣти, анижѣли што злѣе оутѣрпѣти Цркви (Київ, 1625 *Злат. Н.* 129 зв.); нехѣи розбѣгнѣтъса неприѣтелѣ нашѣ, и зникнѣтъ якъ дѣймъ, и ростѣпатса якъ вѣскъ ѡ(т) ѡблѣча огна (Київ, 1627 *Тр.* 660);

(умерти, загинути) зникнути: гѣлодъ бѣдетъ великѣи, гдѣса живѣола всѣ переворѣчѣти бѣдѣтъ, такъ, же маѣло всѣ не зникнѣтъ и не погѣнѣтъ (Київ, 1627 *Тр.* 58).

2. (від чого і без додатка) (*сховатися; скритися*) зникнути: ѡпевнаючы, а ѡщаючы Желеха, абы ѡт того вырокѣ нашего не зникнѣл, мы его... до рѣкъ нашихъ завезати и ѡистити казали (Вильна, 1565 *AS VI*, 280); пан Василей Пузовский поведил, же дей те пер з нами у дворе был, обедал, нижли тебе, пане возный обачивши, зникнул (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/VI, 203); Иванъ Терлецкий...с тыхъ семисотъ золотыхъ не зыстивши,

из иныхъ доходовъ и пожитковъ личбы не учинивши,... зникнуль (Луцкъ, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 282); я... забѣгаючи тому, абы се тот дьякъ того учинку своего не заприсегши,... зникънути мѣль, то за часу до ведомости ваш. Милости врядовое доношу (Володимир, 1607 *АрхЮЗР* 8/III, 525); одъ его милости пана своего не уволнивши, и, такъ яко се слузе // доброму и потстивому угодить, не освободивши,... потаемне и криіому, не вида-ти где, яко и до колъ, зъехалъ и зникнуль (Володимир, 1637 *АрхЮЗР* 3/I, 360-361);

(пропасти, шезнути, стати недоступним зорові) зникнути: Ожидаячи зачимъ емѣ ѡтвѣратъ врата, и тамъ заразъ ѡный оубогій зникнѣль, а на ты(х) мѣсть ѡтворилося нѡѡ (поч. XVII ст. *Пчела* 3 зв.); В той часъ матка сама злякалась. А тое дитя на повѣтря было зникнуло (Вавилон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 711).

3. (чого) (уберегтися, врятуватися від чо-го-небудь) уникнути: ѡ(т)стоупники хотачи казни за свое ѡ(т)стѣпство зникнѣти... забѣ-гали томѣ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 208 зв.).

Див. ще **ЗНИКАТИ.**

ЗНИКЧЕМНѢТИ *дієсл. док.* Знікчемні-ти: котѡрыи не хотѣли бѣть послѣдныи г(с)дѣ бгѣ своемѣ,... и пошли за никчѣмностями и знѣкчемнѣли (серед. XVII ст. *Хрон.* 339 зв.).

ЗНИКЪНУТИ *див. ЗНИКНУТИ.*

ЗНИМАТИ *дієсл. недок. 1.* (що) (*опуска-ти, спускати*) знімати: прише(д)ши Іосифъ съ Никодимо(м) коу тѣлоу стѡмоу,... почали знімати тѣло Ісово съ кр(с)та (XVI ст. *УС Трост.* 80).

2. (що) (*відчипати, скидати*) знімати: тые концы отогнены и приломѣлены, и знать, же желѣзо приложивъши до гаку, бито такъ у гаки черезъ одверъки,... ижъ двери комор-ные пазъ веръхний у въ одверъковъ минули, // же двери зъ оныхъ гаковъ праве добре знимано (Луцкъ, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 316-317).

3. (що) (*скидати що-небудь одягнуте*) зні-мати: едни шаты зъ себе знимаючи по(д) нѡги слѣли: дрѣгїи... голѣзки... простирали (поч. XVII ст. *Пчела* 34 зв.); **знимати шапку** *див. ШАПКА.*

Див. ще **ЗНЯТИ, ИЗНАТИ.**

ЗНИМАТИСЯ *дієсл. недок. (збиратися разом)* сходитися: зась на томъ местцу, где есмо промежъ собою были зрокъ зниматися учинили, тамъжехмося вси въ купу зышли (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 81).

Див. ще **ЗНЯТИСЯ.**

ЗНИСЧАТИ *див. ЗНИЩАТИ.*

ЗНИСЧЕНЕ *див. ЗНИЩЕНЕ.*

ЗНИСЧЕНЪЕ *див. ЗНИЩЕНЕ.*

ЗНИСЧЕНЬЕ *див. ЗНИЩЕНЕ.*

ЗНИСЧИТИ *див. ЗНИЩИТИ.*

ЗНИСЧИТИСЕ *див. ЗНИЩИТИСЯ.*

ЗНИЩЧИТИ *див. ЗНИЩИТИ.*

ЗНИЩЪЧИТИ *див. ЗНИЩИТИ.*

ЗНИЩАТИ, ЗНИСЧАТИ, ЗЪНИСЧА-ТИ, ЗНИЩЕТИ *дієсл. док. 1.* (*стати убо-гим*) зубожіти, збідніти: Еслибы теж тые добра черезъ неприятеля коронного, жолнера, козаки, огънемъ припали, спустошали и за держанъя ихъ знищели, теды мы... доходитъ [того] не маемъ (Гнойня, 1596 *ПККДА* I-2, 168); самъ знищевши потребоваль // иншого, зась новотного (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 100-100 зв.); христїани(н)... лѣчь тогды зо-ставае(т) богаты(м), кг(д)ы знищѣеть, и то-гдѣса вывышѣшаеть, кг(д)ыса понїзити ста-рае(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 104);

(*знизитися, спасти, зменшитися*) зубожі-ти, збідніти: мешъчан сила погинула, зачѣмъ инътрата зъ староства Володимерского зъни-счала и устала же его милост панъ староста жадною мирою инътрата зъвычайное... вы-брати не могль (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 149).

2. (*виснажитися, знесилити*) занѣпасти: И бѣдетъ в' дѣнь ѡнъ на всю зѣмлю, мѡви(т)

Панъ, двѣ ей части знищаю(т) и погѣбнѣ(т): а трѣтаа зостанеть на ней! (Київ, бл. 1619 *Обр.* 142); *Оскѣдѣ*: Знища(л), оусталь (1627 *ЛБ* 153);

(ослабнути, втратити могутність) підупасти: Ннѣ на земли слѣжба бѣсѡвскаа оупала, Знищала, И навѣки пѣста зостала (Чернігів, 1646 *Перло* 49 зв.).

ЗНИЩЕВАТИ *дієсл. недок.* (що) (нівечити) знищувати: книгъ не потратили, побо(ж)ности не ѡ(т)стѣпили, вѣры не здѣравили, книгъ... не знищевали (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 157 зв.).

Див. ще ЗНИЩИТИ, ИЗНИЩИТИ.

ЗНИЩЕЛЫЙ *прикм.* Знищений: Гуменицкая... въ дозоръ взявши состарѣлую и знищелую церковь реставровала (Варшава, 1636 *АЮЗР* II, 97).

ЗНИЩЕНЄ, ЗНИЩЕНА, ЗНИЩЕНЪЄ, ЗНИЩЕНЬЄ, ЗНИЗЧЕНЪЄ, ЗНИСЧЕНЄ, ЗНИСЧЕНЪЄ, ЗНИСЧЕНЬЄ, ЗНѢЩЕНЄ

с. 1. (призведення до загибелі, смерті) знищення: якаа згѣда хвѣ с чѣртомъ... а чо(ж)са инѣшого сподѣвати мае(т) с того злоучѣна, едно скажѣна а знищена себе само(т) яко слабшеи стрѡны (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 113, на полях); его мил. отецъ Меленѣтый игумень... подчас козацькое ребелии и хлопское сваволи, выузданое праве на знизченье в вере святой католицкой людей вшелякого стану зостаючих, а набарзей духовного уданыхъ, ведячы добре, же протестансъ сумптъ великий, а праве всю субстанѣцію свою на збудоване... ложывѣшы, важыл, яко чуйный и дбалый пастор своее овчарни (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 269);

упокорення, приборкання: стороны тѣхъ страсте(и), ѡ чѡмъ всѣ звѣклиса пытати, тѡе маѣмъ знати, же тѣла оукрочѣнемъ и знищѣнемъ, по ласце Бжѡй, ведлѡгъ зданъа с(т): ѡ(т)цѣ напевнѣйшаа набываѣтса вострежежливостъ (Київ, 1626 *Кіз. Н.* 202).

2. (руйнування, пљондрування) знищення: естлибы... презъ неприятельское знищене и звалчене добра оные косьтельные столу викарейского утерпить притрафили се, на тотъ часъ иншую угоду аренды зо мною...учинити будут повинѣни (Луцьк, 1559 *АрхЮЗР* 8/VI, 68); кгда бы(л) въ силіврии пришла новина ѡ знищѣню презъ тѣрки знаменитыхъ мѣсть... же до кгрѣнтѣ збѣрены (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 52); О которое таковое злупене, спљондроване и знищене маетности тое, места Рожова позабияне душъ невинныхъ,... пани Маршалковая, правомъ чинить не занежаетъ (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 262); мы шляхе(т)но(г) Пна Себе(ст)иана Снетиньско(г)... бачечи такое зни(с)чене ѡ(д) козако(в) сво(л)ны(х)... оно(г)о в оборону свою ге(т)ма(н)скую взя(в)-ши (Київ, 1648 *ЦНБ* II 22645); и на том мало маючы, лечъ на большое тогожъ его мл. пана Кнегининьского добр знищенье, тотъ же // Васко Боднарчикъ стайню и возовъню, сеньникъ... знесълъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 185-186).

3. (втрата могутності, впливу) занепад: если бы // оный монастырь печерскій мель въ таковомъ не осмотреню а нерадности быти, тогда бы за таковымъ способомъ могъ ку великому знищеню пріити (Краків, 1540 *КМПИ* I, дод. 2-3); нехайса встыдають явне, котрыи знищѣна наше ради видать... //... Бодай за бжѡію в'згѡрдѣ всѣ поганѣбени были, котрыи оупадокъ хвала(т) (Львів, 1591 *Просф.* 66-67); о[дѣ] давныхъ часовъ была у мне хуть такая, которая и до тѣхъ часовъ еще не устаеть, и овшемъ се распалаетъ, абыхъ въ такомъ упадку, знищѣню и опущеню матки наше церкве светое... розважалъ и розмышлялъ (Вільна, 1599 *Ант.* 577); Але повѣдають нѣкоторые, же всѣмъ тымъ утрапенемъ и утискомъ, котрыи християне православные на собѣ относятъ,

такъ тежъ и знищено царства быти иншую причину (Єгипет, 1602 *Діал.* 52); козаки, люд своевольный... умыслъне конѣферовавъшысе на знисченѣе въсее и Речи посполитое и ексьторминацию стану рыцарского, ... поймавши працовитого Грыца Кипменяти, ... розными муками оногo мучили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 98);

перен. (запад духовности) спустошеніе: але если впро(д) поки еще не пришло до великого знище(н)а, и поки еще неконечне потоплена естъ твоа робота, заткаешъ жро(д)ло злостей (Острог, 1607 *Лѣк.* 95).

4. (*скасування, відміна*) знищення: Але до скв(т)кв для зависти и ненави(с)ти... о(т) злы(х) пріателей свѣдо(в) свои(х) о(т) котори(х) зневоленя стисненія, сповлоченя знищеня задво(р)ны(х) И сеймовы(х) пра(в)те(р)плячи При(и)ти и речіи На свѣ(т) до сконале Показа(т)... трѣ(д)но могѣ(т) (Львів, 1609 *ЛСБ* 422(2)); татаровъ и разныхъ бисурмановъ, на выкоренене стану рыцарского и на затлумене а праве знищене и выгублене шляхецкихъ вольностей... // затегнулъ (Кременецъ, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 138-139).

5. (*зубожіння, розорення*) знищення: А двор дей... маршалкв нашомѣ, ... в рѣки завела и постѣпила еси кв немалой кривде и шкоде их, а знищено тых именьей, якож не хотечи он и брата его, ижбы ты, ... болших шкод и знищена тым именьамъ не чинила, хочет с тобою перед нами очевисто мовити (Вільна, 1552 *AS* VI, 130); фольварки ихъ зо всими маестностями... погорѣли, для чого они ку великому вбоству и знищеною пришли (Вільна, 1564 *РЕА* II, 132); просили мене... доведати о детех пебожчиковскихъ ... а о тое нерадное роспрошене и знѣщене маестности (Володимир, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 312); прошѣ и жедаю пи(л)но, абысте В̄м, маючи политова(н)е на тако(м) знище(н)ю мае(т)ности Васи(л)ево(и) до которое чере(з)

своволе(н)ство жоны свое(и)... пришо(л)... ро(с)правѣ дчинили (Гологори, 1605 *ЛСБ* 398); тую дорогу и гостинець одъ пререченого миста Красного // Ставу одворочаетъ... и на инъшии села наворочаетъ, ку великой кривде и шкоде и знищено места пререченого Красного Ставу (Луцьк, 1623 *АрхЮЗР* 6/I, 440-441).

6. (*спотворення, перекручення*) нивечення: А прѣто абысь не до конечного знище(н)а тѣе выобразе(н)е приво(л) о товаришѣ, але в рыхло(м) часѣ абысто выразнѣи понови(в) и выобразивъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 57).

ЗНИЩЕНЬЄ *див.* **ЗНИЩЕНЄ.**

ЗНИЩЕНЬЙ *дієприкм.* 1. Зубожілий, бідний: мещане гдрьские збожоны знищени ижъ они только сами тагнѣт и носить береманъ местьские (1552 *ОВол.* 3. 201); а подданные зубожалые, знищениы (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/I, 216); пнове Лвовяне су(т) барзо знищени и стиснени (Львів, 1609 *ЛСБ* 422(1)).

2. *У знач. прикм.* Знищений, зруйнований: Роздѣи же собѣ брата мильи, о то(м) корабли, котры(и) на бѣрегѣ езера стои(т), // знищений, здѣравлѣный (XVI ст. *УЄ* № 29519, 116-116 зв.);

Див. ще **ЗНИЩОНЬЙ.**

ЗНИЩЕНЬЄ *див.* **ЗНИЩЕНЄ.**

ЗНИЩЕНА *див.* **ЗНИЩЕНЄ.**

ЗНИЩЕТИ *див.* **ЗНИЩАТИ.**

ЗНИЩИТИ, ЗНИСЧИТИ, ЗНИЩЧИТИ, ЗНИЩЪЧИТИ, ЗЪНИЩЪЧИТИ *дієсл.* *док.* 1. (що) (*припинити існування чого-небудь, погубити*) знищити: двѣ рѣчи протѣвны жа(д)ны(м) спѣсобомъ стати не могу(т) яко огнь з во(д)ю днѣ з нѣчю... але една другоую зніщити а зопсовати моу(с)и(т) (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 112 зв., на полях);

(що) (*выгубити, погубити, убити*) знищити: Та(к)же оногo окроу(т)ного сеннахерима, кторѣи добываючи мѣста іер(с)ліма блѣз-

ни(л) ѿма бжїе зніщилъ вши(т)ко воїско его. Ча(ст)... лю(д)и забилъ аггль едной но- (чи)... // а самого пото(м) замордоваѣли влас- нїи снѣе его (Львїв, 1585 УЄ № 5, 6, на полях).

2. (що) (зруйнувати, сплюндрувати) знищити: якъ ся мне тотъ манастыръ зъ ласки, наданя его // королевское милости,... знищоный и спустошоный зосталъ, тедымъ немало около того манастыра побудовалъ (Луцьк, 1585 *АрхЮЗР* 1/І, 194-195); ма- етно(ст) его... пограбили... знищили и зб- божили (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103 зв.); позосталые на мейсахъ своихъ обороы, сто- лы и иншиє до фолварку належачие будинки, огнемъ знесли и знищгчили (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/І, 540); тоє старосство во- лодимерское... през козаков,... барзо ест зубожоне и знисчоное (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 149); то мешгчане луцькие вьсе пану судьи поробили и през них са- мыхъ зъ козаками ест тая маєтностъ зъни- шгчєная (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 428);

(що) (призвести до занєпаду) знищити: Сиє же неприятєли нши и це(р)квє с(т) лвѣ се(мѣ) помощни сѣ(т) и до (с)ко(н)чєния хо- тгчи зни(с)чити єє такождє стараю(т)ся... еп(с)кпию до рѣкѣ пода(ти) которы(и) абы... всѣ добра ц(р) с(т) в рѣки и(м) ѿ(д)дава(л) (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 217); Отожъ, смотри собѣ, ижъ панство Римское не ест єще до конца знищоно, зєпсовано и спустошоно: бо єще якожъ колвєкѣ держитсе (Вїльна, 1595 *Ун. гр.* 151);

(кого) (позбавити владѣ, сили) знищити; знєшкодити: а онъ былъ збдрєнь и зніщєнь и нѣ земли потѣпгта(н)... ото ю(ж) оупа(л) сьпрѣти(в)ни(к) нѣшь (XVI ст. УЄ № 77, 88 зв.); хс... чере(з) смє(р)ть знищи(л) того // которы(и) мє(л) па(н)ство смє(р)ти то є(ст) чо(р)та (II пол. XVI ст. *КА* 248-249).

3. (кого, що) (призвести до зубожїння, розорити) знищити: и досєлѣ в на(с) того и

межи хр(с)тїаны много знаити бже и(ж)... мѣсла(т) я(к)бы шго непобо(ж)ного злє оучинити бли(ж)нє(мѣ) своєму, забра(ти) ма- єтно(ст) а знищити єго. I ты(м) свои при- бы(т)о(к)... напо(л)нити (Львїв, 1585 УЄ № 5, 139, на полях); естємъ отъ одного пана невинне знищоный на маєтности моєй (Краків, 1595 *АСД* I, 197); ѿ(т) вєля люде(и) ѿ(д)ны(х) ѿкраины(х) которыє ѿ(т) того(ж) пнѣ михала мы(ш)ки знищоны жалобѣ вєлє ся єго К(р) М доносїло и доноси(т) будє(т) (XVI ст. *ЦНБ* II, 22641, 7 зв.); всажєньємъ арона на господѣрство волѣское, велїкїє долгѣ втагноу(л) былъ на волѣхы, котѣрыє бѣ ѿхъ зніщити былї моусѣли бѣ былъ и(м) бѣлше аро(н) господарова(л) (Острог, 1598- 1599 *Апокр.* 89 зв.); тымъ розогнанємъ и кгвалтовнымъ наєханємъ и оныхъ забранємъ сь поменєныхъ маєтностей церковныхъ, зни- счили... грабєжовъ розмаїтыхъ сила почи- нили (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/І, 401); **на ко- рєнь знищити** (кого) – дощєнту розорити: то все отъ мала и до велика з дому моєго, сь коморѣ и з скринь моїхъ побралъ, ижъ дєй мя правє на корєнь знищилъ а ни чомъ зоставилъ (Луцьк, 1563 *РЕА* II, 126);

(що) (занапастити) знищити: гєдєѿ(н) бо- лобанѣ... то(р)гнѣлѣся на вѣрѣ и на на(с)... люди пороздира(л) яльмджнѣ ншѣ црковнѣю знищи(л) (Львїв, к. XVI ст. *ЛНБ* 4, 2, 31).

4. (кого) (зганьбити чїюсь чєстѣ, зруйну- вати репутѣцю) погубити: избавтє мя сѣ- до(м) свои(м) ѿ(т) таково(г) ѿ(б)стоянїя и напа(с)ти,... понєва(ж) сщє(н)ство моє ѿбє(з)- чє(с)ти(л), и мусѣ(л) є(м) и(з)дити ко а(р)хи- єппу нашєму до кїєва... и знищи(л) мя и кля(т)ва(ми) своими ѿбє(з)чє(с)ти(л) // прє(д) всѣ(м) народо(м) (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1 зв.-2).

5. (кого) (зробити нещасним) занапастити, знєдолити: гдѣжъ твоѣ, ѿ снѣ мой, лѣпота; Прєлюбѣзнаѣ гдє твоѣ красота; Южєсь ма

моа слѣчно(ст) опдѣтила, Мене знищѣла (Львѣв, 1631 Волк. 21).

6. (забутися, безповоротно втратитися, пропасти) змарнуватися: памѣ(т) лю(д)ская е(ст) слаба и ѡ(т)мѣ(н)на за чимъ абы sprawy лю(д)ские... за предлѣже(н)емъ ча(с)у не были знищоны ѡпатрѣ на люде(и) мудры(х) постановила ростро(п)ность sprawy ве(ч)ное памѣти годные пи(с)ма веде(ц)ствомъ кѣ ведомо(с)ти потомству приводитъ (Люблѣн, 1569 Пр. ВЗ 111 зв.).

Див. ще **ЗНИЩАТИ, ЗНИЩЕВАТИ, ИЗНИЩАТИ.**

ЗНИЩИТИСЯ див. **ЗНИЩИТИСЯ.**

ЗНИЩИТИСЯ, ЗНИЩИТИСА, ЗНИЩИТИСЯ дієсл. док. **1.** (припинити своє існування) знищитися: старѣй нашъ члвкѣ поспѣлѣ роспѣтъ естѣ, абы са зніщило тѣлѣ грѣха (Київ, 1637 УЄ Кал. 893).

2. Перен. (чим) Деградувати, звиродніти (від чого): митрополіть... п'янство(м) ѡкру(т)ны(м) зніщившисе баченя всѣкое стрѣтивши, гневался на екзархѣ (1600 ЦНБ 476 П/1736, 45).

♦ **на корень знищитися** – остаточно розоритися: ся въ короткомъ часу на корень знищили и ку сильному убозству пришли (1538 АЮЗР I, 93).

ЗНИЩИТИСА див. **ЗНИЩИТИСЯ.**

ЗНИЩОНЬЙ дієприкм. у знач. прикм. (стп. zniszczony) те саме, що **знищений**: цѣсарь... за пѣршимъ слѣвомъ о што боудемъ емоу мѣвити, и чоґѣ по не(м) потребовѣти а звлѣща за якѣми обѣтницами и подѣрками, кгды(ж) естѣ велми потрібный, и южѣ знищѣнный... на все... позволи(т) (Острог, 1598 Ист. фл. син. 49).

ЗНОВ див. **ЗНОВЪ.**

ЗНОВА присл. Те саме, що **знову** у 1 знач.: ино какъ Леринъ годъ одинъ тое мыто выдержитъ, тогды Маемъ съ нимъ знова вмову вчинити (Краків, 1507 АЮЗР II, 118).

Див. ще **ЗНОВЪ.**

ЗНОВЕНЕ с. (стп. znowienie) (поновлення раніше припиненої дії) відновлення: отступил есми собѣ самому и потомству своему, вечне до зновеня и верненяся до нихъ и до иныхъ поступковъ правныхъ дорогу завираю (Луцьк, 1600 АрхЮЗР I/VI, 293).

ЗНОВИТИ, ЗНОВІТИ дієсл. док.

1. (що) (установити, поновити те, що було ліквідоване) відновити: То(т) цѣса(р) хотачи тѣю ересь зновѣти, и по всѣ(м) пѣнствѣ своє(м) ро(с)сѣати, зозвалъ // всѣ(х) Єп(с)копо(в) (XVI ст. УЄ № 29519, 292 зв.-293); integro зновѣти (I пол. XVII ст. Сем. 100).

2. (що) (поновити яку-небудь припинену дію) відновити: што са ко(л)ве мне за ѡжалова(н)е(м) его стало того я всего ани жа(д)ное рѣчи с ты(х) вси(х) на не(м) само(м) и ни на ко(м) и(н)шо(м) ничи(м) по(з)искивати ани ѡпоминати и знови(т)... не маю (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 52).

Див. ще **ЗНОВЛЯТЬ, ИЗНОВИТИ.**

ЗНОВІТИ див. **ЗНОВИТИ.**

ЗНОВЛЯТЬ, ЗНОВЯТИ дієсл. недок.

(що) (поновлювати яку-небудь припинену дію) відновлювати: тое рѣчи мы... его милости ничого таковѣского зновлять правнымъ и неправнымъ обычаемъ коло тыхъ именъ Боровои и Яровои..., ничимъ доходит не маемо (Сморжів, 1571 АрхЮЗР 8/VI, 332); а тое sprawy знову зновяти и оное контровертовати сторона не можетъ (Володимир, 1583 АрхЮЗР I/1, 168).

Див. ще **ЗНОВИТИ, ИЗНОВИТИ.**

ЗНОВЛАТИСА дієсл. недок. (у чому) (відроджуватися) відновлюватися, поновлюватися: Цѣрковѣ Бѣжа, южѣ тоґѣ смѣкѣ заживѣетъ; Абовѣмса вѣ вшелѣкихъ порѣдка(х) зновлѣетъ (Львѣв, 1642 Бут. 6).

ЗНОВУ, ЗЪНОВУ присл. **1.** (ще раз, ще, удруге, повторно) знову: тыи семъ свѣдковъ мають знову то передѣ ними свѣдчити (Вільна, 1516 АЮЗР I, 51); прото знову в месте(ч)-

ку росос(ш)ко(м)... на слугу того(ж) брод(в)ки спра(в)цы поборо(в) и мы(т)... тако-
вая (ж) помова ω зареза(н)є детати хрести-
я(н)ско(г) вынурилася была (Володимир,
1567 ЦДИАК 28, 1, 2, 54); гѣпалиха на (и)мя
фен'на, с послѣднимъ муже(м) свои(м) юс-
ко(м) зновѣ дѣчинили то(р)гъ з мискомъ (Львѣв,
1597 Юр. 17 зв.); такъ те(ж) тогожъ часѣ в
ты(ж)денъ зновѣ нагна(в)шы мене и(з) комя-
гою на днепре погромилъ и нево(д) кото-
ры(и) бы(л) кѣплень.. ω(т)няль (Черкаси,
1604 ЦДИАК 221, 1, 47); а прѣто в'стѣти зновѣ
прѣстои(т) а не по(л)зати по зе(м)ли (Острог,
1607 Лѣк. 67); Пасха панская Пасха: и зась
рекѣ знову: Пасха, на честь Троици: здобя-
чи свою мову (Львѣв, 1630 Траг. п. 174); з'но-
ву до Федора Ткача, нападѣши въ ночи...
окуръне посекали (Луцьк, 1650 АрхЮЗР 6/1,
569);

(наново) знову: якои же пра́ци... пѣтръ мо-
гѣла митрополѣтъ на тоє наложи́ль... по́ки
ωбнови́лася зновѣ цр̄ко(в) стѣи соѣѣи на сла-
вѣ и застѣплѣнїє правовѣрны(м) (1509-1633
Остр. л. 131); Четве(р)таа вежа земьскаа
всего поветѣ... таа почата робити зновѣ (1552
ОВол. 3. 192); а щобы те(ж) на попра(в)у не
згодило(с), тоє знову до ча(с)у побѣдова(т)
(Львѣв, 1591 ЛСБ 154); є(д)на(к) же ѣзра
вѣи(т)ки кни́ги... зновѣ на́пама(т) написа(л)
(Львѣв, поч. XVII ст. Крон. 16 зв.); Рай наса-
жены(и) чѣда вели́кїи са ставала́. Мо́ре са
роздѣла́ло, и зновѣ зшивало́са (Киѣв, 1625
Злат. Н. 129); а гды забитый здо(х)не, то
онѣи зновѣ до своихъ коры(т) наврѣтаю́тса
(Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 267);
и па́ма(т) котбраа томѣ свѣтѣ ω(т)каза(в)-
ши, была́ ми як) мѣртва, ωживи(в)ши зно-
вѣ и(х) до се́бе припѣсти(т) (серед. XVII ст.
Кас. 83).

2. У знач. спол. Також: Пришла корона́-
ца, та(м) к(р) его м(л) па(н) нѣнѣшнѣи якъ
в' олівѣ оучинѣнню прѣсагѣ понови(л), якъ

зновѣ ко(н)федера́цію (Острог, 1598-1599
Апокр. 26 зв.); Вѣдати те́жъ налѣжитъ, ѣжъ
нѣнѣ на нѣкоторыхъ видѣленихъ мѣсцахъ
дѣи справедливыхъ мѣшкають, и грѣшныхъ
зновѣ напремѣны (Киѣв, 1627 Тр. 39);

у сполуч. и знову – а також: Пѣшкарь на
(и)мя ворона родомъ з менѣска... з дель доб-
ры(и) порохи робить дела ωправѣть и зновѣ
рѣ(ч)ниці ковати ѣмееть (1552 ОЧерк. 3. 7);
за оказанем протестанта видилъ рану тятую,
шкодливаю въ ро́гъ лба, над окомъ з левое
сторони, з которое кости идуть, и знову те-
ло его в'се... синее, збитое (1650 АрхЮЗР
3/IV, 532).

Див. ще **ЗНОВА, ЗНОВЪ, ИЗНОВУ.**

ЗНОВЯТИ див. **ЗНОВЛЯТЬ.**

ЗНОВЪ, ЗНОВ присл. Те саме, що **знову**
у 1 знач.: алеж вжо тоє слипоти позбылися,
бо ѣ знов до Старого Календара привезалися
(Острог, 1598-1599 Апокр. 50 зв., на полях);
зновѣ в копачовѣ жо(л)нѣрѣ(в)... збили, и
возы и(х) побралаи з ска(р)бами (серед. XVII ст.
ЛЛ 169).

Див. ще **ЗНОВА, ИЗНОВУ.**

ЗНОИ ч. (цсл. зной) жара, спека: Семе-
онъ... змѣрвалъ собѣ камѣние(м) мало
мѣстыце и стояль на не(м) .г. лѣта мока
дожде(м) и гора ω(т) солнца зное(м) (1489
Чет. 5); Прагнѣла та дѣша на́ша, прагнѣли та
и кости мои, якъ земля прагнеть дожда в
лѣтнѣи зно́и (Львѣв, 1591 Просф. 65); такъже
соу́тъ агглюве, котѣрии... справдють... тре-
тїю стихїєю возду́хомъ, вѣтрами мразомъ и
зно́емъ (Почаїв, 1618 Зерц. 5); Скварь: Зно́и,
посѣха (1627 ЛБ 114); дрѣго́е па́ло в' дѣшѣ
ѣзаблѣю,... Закаменѣлѣю и непослѣшнѣю:
ежели что в' ней ма́ло зросте(т), то посуха-
еть ω(т) зно́ю съльнѣчьнаго (Устрики, I пол.
XVII ст. УЄ № 29515, 192).

ЗНОИТИСЯ дієсл. недок. (мучитися від
спеки) знемагати: aestuo, горю, зноюся, варю-
ся (1642 ЛС 74).

ЗНОСИТИ дієсл. недок. 1. (що) (*переносити з одного місця в інше*) зносити: що папѣ(р) зносили зъ изъдепѣки до склепѣ fr. 10 (Львів, 1636 ЛСБ 1054, 18 зв.);

(що) (*знімати з чого-небудь*) зносити: по-то(м) росказа(в)ши слѣга(м) свои(м) речи тое жоны моеє бы(в)шое пере(д) во(з)ны(м) з воза зносити и до мене возники с колебкою ѡтосла(л) (Володимир, 1578 ЖКК I, 138);

(що) (*зрізуючи, знімаючи що-небудь шарами, виносити*) знімати: еднѣго часѣ сѣй оцѣ росказаль бѣль, жебы зъ едного мѣстца матерію глеіоватои землѣ зносилѣ, дла весѣлшого выправѣнѣа огорѣдца и яринѣ (Київ, 1627 Тр. 556).

2. (що) (*нищити, руйнувати*) зносити: наежджаючи кгвалтовне на маєтности и дома шляхетские, яко одинѣ неприятель заграничный, // штурмами добываючи, презъ огонь до кгрунту зносечи,... быдла, кони беручи, до домовѣ своихъ отправаживали (Житомир, 1618 АрхЮЗР 3/І, 214-215); Мы..., позволили есмо ему на оном кгрунтѣ побудоватися... и кому онѣ самѣ схочетъ продати, даровати, любѣ зносити оное будоване (Луцьк, 1622 АрхЮЗР 1/VI, 523); а съ тыми всими... дома шляхецкие презъ люде свое свавольные наежалѣ, маєтности... огнемѣ зносили (Кременець, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 139); войтѣ киевський, недбаючи то на право посполитое и на вины в немѣ, на такихѣхъ виоляторов, которые дома шляхетские зносятѣ, описаные,... смел и важился..., дворѣ протестуючихъ..., на улицы Оскресенской, через тыеж два лета фундиртисъ знес (Житомир, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 493).

3. (кого) (*громити, вибивати, вигублювати*) знищувати: гетманѣ коронный Конецѣ-Полский зо всею силою своею пришолѣ подѣ Киевѣ козаковѣ (!) зносити, чого, Боже, имѣ не допомози и не дай (Галич, 1625 Крыл. дод. 87); Кѣпилися зновѣ ко(н)федерати, а кро(л)

росказаль и(х) зносити, тѣдыгдѣ заскочено, то имано и гублено (серед. XVII ст. ЛЛ 166); ге(т)ма(н) конецпо(л)ский ходи(л) за Днѣпрѣ козаковѣ(в) зносити, людѣи мно(г) страти(л) (Там же, 168); не фолкгуочи ани... законникомѣ, слугом Божым, панѣном законным,... немовятком, огнем и мечем зносили (Луцьк, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 425).

4. *Перен.* (що) (*відміняти, анулюувати, скасовувати*) зносити: Кгдыжѣ есми перѣвей сего никому на тую... маєтность мою жадныхъ описовѣ не давалѣ и права на нее не зносилѣ (Затурці, 1590 ИКА, дод. 93); Латинниковѣ за(с) тѣм же взгладомѣ Црѣковнѣю с(т). и Ап(с)льскѣю оухвалѣ бѣра(т) и знѣса(т) (Київ, бл. 1619 О обр. 172); Ни, заправды, не можная речѣ – голимы словы и выкрутами облудными соборовыхъ уставѣ зносити (Київ, 1621 Кон. Пал. 591); в то(м) де(к)ре(т)ѣ су(т) двое конѣтради(к)тория: пе(р)вшая, же вцале заховуѣ права и диспозициѣ сторо(н) ѡбохѣ, а ты(м) же декретомѣ докуменѣтѣ грани(ч)ны(и) зноси(т) (Київщина, 1639 ККПС 242); остаток с тое ж маєтности Суховецѣ, водлуг сумы, на каждого зъ нас особу служащее, поменѣные довѣгы зносити маюи и повинни будут (Руда, 1646 ПККДА I-1, 86);

(що) спростовувати, заперечувати: Доводѣ отступничѣй первый зъ бож. Златоуста... приведеный, не толко монархѣи ихѣ не воспоминаетѣ, але овшемѣ ей зноситѣ (Київ, 1621 Кон. Пал. 493); ихѣ наѣки и писма,... презъ многѣи спѣсобы выворочаетѣ и потлѣмлатѣ, и всѣми сѣлами до грѣнтѣ зноситѣ и звѣтажаетѣ (Київ, 1627 Тр. 397); показдетѣ... единостайный... звѣчай... заживана Бж(с)твѣнны(х) седмѣ Тайнѣ... ведлѣгѣ чинѣ... Црѣви с(т) Всѣхдней Матки наѣшей, котѣраа якѣи принала звѣчай..., такѣвы(и) ласкою Бжею, и до ннѣ... съдѣржи(т), и крѣпко хранитѣ: нехай хто хѣчетѣ зноситѣ грѣцкѣи рѣкописа-

ныи Евхолѡгїа, и наші Рѣскїи, знайдеть неомѣлне вѣ ѡныхъ, единойствндо збѡдѣ, ѡ дѣйствїи... седмї Тѡиннъ (Київ, 1646 *Тр.* 4 зв.).

5. (що) (*терпїти, витримувати*) зносити: Так же и ти члѣче... // ...мѡже(ш) емѣ вини ѡ(т)пѣсгити мѡже(ш) недостатки албо кривды его зноси(ти) (Львїв, 1585 *УЄ* № 5, 269-269 зв., на полях); Мы вси маемъ ся тымъ ображати отъ тыхъ здрайцовъ нашихъ, которые то наварили, и отъ тыхъ, хто имъ того помогаетъ, вжды терптиве зносячи якую кривду (1596 *МИВР* 67); Али вне(т) новинами затрѣвожишъ мѡбего сѣрца сїлы, котѡрыхъ тѡжкость ле(д)во смѣслы сѣрца мѡего зносїли (Острог, 1603 *Лям. Остр.* 23); Якїи на ѡнгъ часъ дїаволскїи покѣсы стѡмѣ семѣ Мѡжд зносїти приходїло (Вїльна, 1620 *См. Каз.* 17); Стерпїмо, оудобонѡсно, що мѡжно стерпѣти зноси(ти) (1627 *ЛБ* 121); Нехай ганби ѡд людїи не бѡдѣ зносити, Твое имя стѡе в свѣтѣ голосити (I пол. XVII ст. *Рез.* 176); малжѡнокъ повїненъ нѣмоши и недостаткї малжѡнки свѡеи зносїти (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 921).

6. (що) (*будувати*) зводити: рачте ваша милость достатечне освободити церковцу Василевскую и кгрунтїкъ ее у Кїевѣ, абы собѣ будованье панове мнишы... зносили,... бо негдѣ священнику мѣшкати (Київ, п. 1621 *АСД* I, 265).

Див. ще ЗНЕСТИ, ЗНОШУВАТИ, ИЗНОСИТИ.

ЗНОСИТИСЯ *див. ЗНОСИТИСЯ.*

ЗНОСИТИСЯ, ЗНОСИТИСА, ЗНОСИТИСЯ, ЗНОСИТСЕ *дієсл. недок. 1. (відмінятися, анульовуватися, скасовуватися)* зноситися: И оунѣа (!) зносїтїса кѡзано пре(з) оуве(с) сена(т) коронныи. И привѣрнено црковъ столїчндо митропѡлію стѣїи сѡфїи в кїевѣ (1509-1633 *Остр. л.* 131);

пробачатїся, прощатїся, даруватїся: пре(з) Крщенїе зносїтїса грѣхъ перворѡднїи в нѣмовѡткахъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 902);

спростовуватїся, заперечуватїся: жал'са бже же хр(с)тіанинъ на хр(с)тіани тое волочеть, што имъ и ѡ(т) тоуркѡ(в) зрѣдка приписовано бываеть волочетъ тое, што са неподобенство(м) речи латве зноси(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 178).

2. (*втрачатїся, губитїся*) пропадати, зникати: Цнѡты засъ тыи, якъ вси вѣ собѣ замыкаютьса, тѡкъ и одна дрѣгдо рѡдитъ вѣ недостаткѣ абовѣмъ пѣршеи пре(ч) зносѡтїса вси (Вїльна, 1627 *Дух. б.* 318).

3. (з ким, до кого) (*звертатїся; спілкуватися*) зноситїся: повѡбцов' жадны(х) никѡли не меле(м),... ѡ(т) жа(д)ного в то(м) радѣ не заживѡле(м): з' жадны(м) живїм' члѣко(м) в томъ не зносїлем'се (Єв'е або Вїльна, п. 1616 *Прич. отех.* 2); Обѣчне з' ѡныхъ жаденъ са тоу не найдоуеть, Анїса самовїдець кто бїти менѡуеть, Але ѡво котрїи не разъ з нїми са зносїлъ, Иякъ товѡриства пїльне ѡ то просїлъ (Львїв, 1616 *Бер. В.* 70); ѡ надце и законе бѡжомъ зносї(т)се до же(р)ца то естъ до каплѡна вїнъни бѣли вси, и вѣрокѣ его слѣхали (Вїльна, 1627 *Дух. б.* 25).

4. (*терпїтїся, витримуватїся*) зноситїся: зѡвше ка(ж)дое спрацованїе, ты(м) са скро(м)нѣи зносї(т)... гды або ѡ(т)мѣна яка(ж) ко(л)векъ спра(в) и заба(в) настѡпде або яки(м) ѡфо(л)гованїе(м) ѡстави(ч)но(ст) забѡвы са ро(з)рѣваеть (серед. XVII ст. *Кас.* 32).

5. (*уноситїся; вписуватїся*) заноситїся: А и(ж) сего часѣ дрѣка(р)ню ѡгне(м) зложеною постави(ти) и ѡ(х)тои(х) книгѣ дрѣкова(ти) зго(д)не постанови(ли) братїа прѡто и сѣ(м)-мы ѡсобные до сего ре(и)стрѣ знося(т) ся (Львїв, 1628 *ЛСБ* 1049, 7 зв.).

6. *Перен. (досягати високого морального рївня)* пїдноситїся: дїша наша если пре(з) малый часъ до бо(з)ски(х) речїи зносї(т)са, зара(з) своею таготѡю до ты(х) // зѣмны(х) и мїнаючи(х) речїи спѡдѣеть (поч. XVII ст. *Проп. р.* 224 зв.-225);

(ставати вагомим, цінованим, шанованим) підноситися: крестъ по(д)несены(и) е(ст) а ото це(р)кви са бдоую(т), олтарѣ посцо-ные бываю(т), сакраме(н)та са знбса(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 298 зв.).

Див. ще ЗНЕСТИСЯ, ИЗНОСИТИСЯ.

ЗНОСИТИСА *див. ЗНОСИТИСЯ.*

ЗНОСИТСЕ *див. ЗНОСИТИСЯ.*

ЗНОСНЬЙ *прикм. (стп. znošny)* стерпний: Гор'дачї армá хва́ дб́рого знб́сного, и бр́мени л́гкого ѡ(т)стоуп́дете (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 218); якъ то речъ зносна и до ув́рення подобная быти можетъ, абы бискупъ... болшую надъ апостолы въ церкви... влазду мѣлъ? (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 492); Анѣк(т): Знб́сны(и), вы(т)рв́ана го(д)ны(и) (1627 *ЛБ* 176); з' прироже(н)а не мѣти рб́здмѣ е́ст' речъ знб́снаа (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 295); знб́сно бы зло б́ло, и молч́ала бы(м) въздых́аючи а тепѣрь неприя́тель нашъ е(ст) котб́рогѡ окръ́ценство стеѓае(т)са на цри́ (серед. XVII ст. *Хрон.* 381 зв.).

ЗНОСНЬЙ *присл. в. ст. (стп. znošniej)* легше: Ѡ(т)раднѣе: Лж́ѣй, знб́снѣй (1627 *ЛБ* 146); частокрб́тъ здаѣ́тса имѣ зно́снѣй бб́ль з' хорб́бы терп́ѣти, нѣжъ з' лѣкарских' трд́н'кѡвъ оул'ж́еніе (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 403).

Див. ще ЗНОСНЬЙШЕ.

ЗНОСНЬЙШЕ *присл. в. ст.* Те саме, що **зно́снѣй**: все бы то зно́снѣйше, хоть ба(р)зо жалосные были речи (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 207).

ЗНОСНЬЙШІЙ *прикм. в. ст.* Легший: Ѡ сынѣ мой Юсифе... Ѡ я́кѡ ѡпла́кать маю смѣрть твою;... бы б́ыхъ тебе погрѣб́ль а положи́лъ во грб́бѣ ма́тки твоѣй, б́ылъ бы мнѣ зно́снѣйшій фрасв́нокъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 61 зв.).

Пор. ЗНОСНЬЙ.

ЗНОШАТИ *дієсл. недок. (що)* Зно́сити, прино́сити: ва́га была зб́лота... хѣ́с. талáн-товъ зб́лота: ѡпрочь тоѣй сд́ммы, котб́рѣю послб́ве... и кд́пцы зв́кли б́ли принош́ать и

вси ц́реве ара́вскїи и кна́жата зѣмль котб́рыи знош́али зб́лото и срѣ́бро соломо́нови (серед. XVII ст. *Хрон.* 299).

Див. ще ЗНЕСТИ, ЗНОШУВАТИ.

ЗНОШЕНЄ, ЗНОШЕНЬЄ, ЗЪНОШЕНЄ

с. 1. (ліквідація, анулювання) скасування: кгды(ж) зноше(н)емъ позву то(л)ко вла(с)ность добръ его ѡстерегло але ты(м) до справованъя ся пну́ чо(л)га(н)скому дороги не зава(р)ло (Кременецъ, 1600 *ЛНБ* 103, 15/Іс, 1860, 17 зв.); нѣгды старыхъ латинніковъ старая цнота на зношене // тыхъ канонв́-подобенствъ, анѣ рацій не вносила (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 591-592);

спростування, заперечення: и(х) словы ркѡмо позволяючи, речью самую заразъ зно́сит'. Лечь если того хто за зноше(н) мѣти не хочѣт', тогда радъ бымъ то вѣдалъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 42 зв.).

2. Терпіння, витримка: Зно́шеньемъ стары(х) кривдъ новые побд́жаемо (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 214); Наготѣ(и)са до (з)но́шена много рѣчій протівны(х) и ро(з)ли(ч)ны(х) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 7); на к(р)стѣ дшоу свою хотѣлъ положи́ти, жебы... до(д)а(л) сер(д)ца до зно́шена статѣчне и те(р)пліве вш́йсткыхъ речи(и) ѡкрд́тныхъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 298 зв.); Крб́тость: Тѣхость, зноше(н)е (1627 *ЛБ* 56); члѣвкови... не тб́лко трв́ало(ст) в' зно́шеню бѣдъ и оутѣскѡв' мѣти емѣ прислѣвш́ае(т), але и до всѣх' цнб́тъ трѣзвость захов́ати (Київ, 1632 *МКСВ* 284); Лечь дла само́гѡ найпервѣй товаришства и помочи, до зно́шена недо-статковъ ѡдинъ дрѣго́гѡ поймов́атиса маю́тъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 930).

3. Взаємозв'язок, єдність: иншей пробы певнѣйшей не вѣдаемо, одно зно́шеньє з собою стб́го писма, которого одно мѣстце звыкло дрѣгоє об́яснати (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 100).

Див. ще ЗНЕСЕНЄ, ЗНЕСЕНІЄ, ЗНОШЕНІЄ.

ЗНОШЕНІЄ с. Те саме, що **зношене** у 2 знач.: Жебы(с) теперь... мѣль еи показати... гды та нѣхто не розгнѣвае(т) и не дражни(т) ...терпливое зношеніє, котрбе по(д)легло мбцы твоѣи (серед. XVII ст. Кас. 60 зв.).

Див. ще **ЗНЕСЕНЄ, ЗНЕСЕНІЄ.**

ЗНОШЕНЬЄ див. **ЗНОШЕНЄ.**

ЗНОШОВАТИСА дієсл. недок. (спілкуватися) зноситься: не поспблѣ бѣдѣчи, анѣ са знбшѣючи, але кбждый з' нихъ... о той же однбй рѣчи якъ з' одны(х) оустъ написали (Київ, 1637 УЄ Кал. 495).

ЗНОШОНЬЙ дієприкм. у знач. прикм. (перенесений, складений) знесений: Якожъ и я возный... видилъ еси вже зношоныя речи его милости: скрини, шкатулы и тлумоки съ постелью, все барзо мокро, и до двора его милости,... вношно (Володимир, 1591 АрхЮЗР 1/1, 288).

ЗНОШУВАТИ дієсл. недок. 1. (що) (переносити з одного місця в інше) зносити: его мл̄(ст),... // ...кгды с комягъ това(р) въ возы зношувано и в мѣсто до комо(р) проважоно, ѿ(т) кожного воза по три гроше(и) по(л)-ски(х),... бра(л) (Володимир, 1608 ТУ 245-246); знбшѣю, ѿ(т)нбшѣю, ѿ(т)бираю (1627 ЛБ 23).

2. (що) (терпіти, витримувати) зносити: Приемлю: По(д)емлю, терплю,... знбшѣю, перетѣрплюю (1627 ЛБ 97); **крест зношувати** див. **КРЕСТЪ.**

Див. ще **ЗНЕСТИ, ЗНОСИТИ, ЗНОШАТИ, ИЗНОСИТИ.**

ЗНУДИТИ дієсл. док. (що) (вимучити, знесилити) знудити: А ёсли мене не оуслѣхае... наведѣ вась прѣдко оуббжство(м) и горачкою, котбраа бы показила бчи ваши и знддила дѣши ваши (серед. XVII ст. Хрон. 126 зв.).

ЗНУТА ж. Знуцання: пан Александро Семашко... мене... яко... неволницу у везеньє всадил и у великомъ а незносным утрапеню,

нендзи, бѣди, погрозках, знутах непомерных мене в себе ховаль (Володимир, 1573 Арх ЮЗР 8/III, 249); особъ свецкихъ, дяковъ, по местцах где бы их укрили найдуючи, для обмерженя оным местца того, абы церковь Божая пуста зоставала, били, шарпали, уругали и розныя знуты, прегражаючи оныхъ и законъниковъ выволочаючи, бити и лапати, калечити..., навет и самую церковь и тот шпитал старожитный знести, заледве... пречъ отошли (Луцьк, 1627 Арх ЮЗР 1/VI, 595).

ЗНУТРА, ЗНУТРА присл. (із внутрішнього боку) зсередини: Знѣтра валъ тотъ не тамованъ хворостъ на(д)гниль (1552 Очерк. 3. 16);

перен. (із сфери внутрішнього світу людини) зсередини: самбіє тѣе тѣла ѿфѣрою пріємною бгѣ назваль, если зноутра ѿ(т) ср(д)ца похбдачими злбстьми не покалани боѣдоу(т) (Дермань, 1604 Охт. 12); Кгды смбслы, Сѣрце знѣтра зранѣныи маю, той смѣтны(и) трѣнь: слѣзны рытмъ: **Ѡче** покладаю Грббъ тѣснбй,... тебе обыймѣеть (Луцьк, 1628 Андр. Лям., тит. зв.).

Див. ще **ЗВНУТРА, ЗВНУТРЪ.**

ЗНУТРА див. **ЗНУТРА.**

ЗНУЧАТИ дієсл. недок., перен. (що з кого) (б'ючи, примушувати забути що-небудь, відмовлятися від чогось) вибивати: студеньты... до школы,... впали,... детокъ велю шляхецкихъ и люду посполитого учечихъсе заставши, одних, книги одбираючи, о голови // имъ ими и нагайками безвинъне били, секли, знучали з них азбуки (Луцьк, 1627 АрхЮЗР 1/VI, 593-594).

ЗНУЧАТИСЕ дієсл. недок. (над ким) Знуцатися: отецъ Иозефать,... // ...впадшы до дворку... дворника., выволокшы с тогож дворку розмайтими и вымыслъными способы его страшыл и знучалсе над нимъ (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 357-358).

ЗНЫДЪВАТИ дієсл. недок. (втрачати силу, здоров'я) нидіти: Нйдѣю, зныдѣваю, гнѣснѣю, срѣдце трачѣ (1627 ЛБ 139).

ЗНЫДЪЛОСТЬ ж. (важкий душевний стан) нидіння: оунынїє, оунѣлость, зныдѣлость (1596 ЛЗ 66).

ЗНЫДЪЛЬ див. **ЗНЫДЪЛЫЙ**.

ЗНЫДЪЛЫЙ, ЗНЫДЪЛЪ дієприкм. у знач. прикм. Зниділий: оунѣли(и), фрасо(в)лівы(и), зныдѣлы(и) (1596 ЛЗ 66); Оунѣль: Зныдѣль, зныдѣлы(и) (1627 ЛБ 139); Оунѣллий: Гнѣсний, фрасовлівы(и), зныдѣллий (Там же).

ЗНЪСТИСА див. **ЗНЕСТИСЯ**.

ЗНЪЩЕНЄ див. **ЗНИЩЕНЄ**.

ЗНЮХАТИ дієсл. док., перен. (що) (довідатися, дізнатися щось про когось або про щось) пронюхати: если надкѣ правдѣвю Каѣтолическѣю и проповедати, // и вѣконувати хотѣль бѣмъ; бѣрзо бѣмъ тѣжкѣ на головѣ мою Ри(м)скѣе штѣрмы, ... впрѣвадилъ, проти(в) кокрѣго (!) южъ... зачѣтаа ненависть в Риме ро(з)жарѣласа. Котѣрыа мои прѣтивкѣ собе вѣ писа(н)ю зѣданѣа и прѣцѣ южъ была зніохала (Єв'є або Вільна, п. 1616 Прич. отех. 111 зв.-112).

ЗНЯТИ, ЗНАТИ, ЗНАТЬ, ЗНЕТИ, ЗДНЯТИ дієсл. док. 1. (кого, що) (забрати зверху чи з поверхні чого-небудь) зняти: жидове, ... проси(ли) // пилата абы были поламаны голени и(х), абы были знати [с крестов] (1556-1561 ПЄ 433-433 зв.); ѡники(и) бо(г)данови(ч) ставе(ц)ки(и)... мене само(г) ша(р)па(л) и с конѣа моего седло зна(л) (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 42); коверецъ зняли съ подѣ труны (Луцьк, 1593 АрхЮЗР 1/І, 348); вси стали провадити хѣа на грѣбъ, и знали каме(н) котрій лежа(л) на немъ (к. XVI ст. УЄ № 31, 38); Видили есмо теж звонницу дєревеную..., с которѣе звѣны чѣтыры, снѣть, же свежо зднято (Луцьк, 1625 АрхЮЗР

1/VI, 562); Грица Тучича кийми збили, змордовали..., з оногѣ месца знявѣшы, за умерлого в лѣзу занесли (Луцьк, 1635 АрхЮЗР 1/VI, 702); корѣ(н) кі(л)ка з образо(в) зняти(х) (Львѣв, 1637 Інв. Усп. 5 зв.);

(що) (відчепити деталь від пристрою) зняти: Дело спижѣное тѣмъ ѡбычаемъ яко мо(ж)чи(р) в лѣжи старѣ(и) ѡбручи д̄ с него знѣты (1552 ОЛЗ 159).

2. (що) (скинути з себе чи когѣ-небудь щѣсь надїте) зняти: За которѣе слова (блѣзнерскѣе), не могучи ихъ стерѣпети, другий чоловекъ побѣжний, ... знявши зѣ ноги пантѣѣель, губу (тому прѣдѣтечы шылскѣмо) ѡтеръ! (Вільна, 1599 Ант. 941); Гдѣбы якѣа Па(н)на, на(д) всѣ йнѣшїи сличнѣйшаа, ... взѣла собѣ за мѣжа ѡубѣгого, ... // ...сѣкнисками пошарпѣаными ѡдѣтого: а знѣвши з него спрѣснѣи рѣбѣы, ѡбѣлокѣабы его вѣ Кролѣвскїи шѣты (Вільна, 1627 Дух. б. 66-67); кѣющѣйсѣа прѣй йспѣвѣди стѣй, з боа(з)нїю, знѣвши шѣпѣкѣ, тѣвѣрь не до сщѣнїника, ѣле вѣбѣкѣ его ѡбернѣнѣю мѣючи, стоѣти мае(т) (Львѣв, 1645 О тайн. 80); Бгѣ... знѣвши зѣ нїхъ квѣтнѣчогѣо лїста смѣкѣвногѣо, прѣполасанїє далѣ ймъ рѣзы кожѣаны (Київ, 1646 Мог. Тр. 939); знати ярмо див. **ЯРМО**; мунштукъ знати див. **МУНШТУКЪ**;

(що) (грабуючи, відняти що-небудь надїте) зняти: Степан, ... пана моего, Єца... збил и змордовал, сермагѣ и кожѣхъ новѣй знал, сокерѣ и грѣшей двѣдцѣт с калїтою ѡтнал (Луцьк, 1558 АS VII, 45); з мене де(и) знали су(к)ма(н)... шарѣ(и) а ша(п)ку чо(р)ную з головы зо(р)вали (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 25); члѣкъ нѣакѣый идѣчи з Єр(с̄)лїма до єрїхѣна и впа(л) ме(ж) разбѣйники, а ѡни знѣвши с него ѡдѣна, и задѣли ємѣ рѣны (XVI ст. УЄ № 29519, 131 зв.); зѣ сына его зняли жупанѣ сермяжний, за полкѣпы куплений (Житомир, 1605 АрхЮЗР 6/І, 306); то(т) же пнѣ янѣ... с то(г) тїмоша сѣкнѣю

злѣпи(л) и поє(с) з мѣ(ш)ке(мъ) и (з) ножа-
(ми) зня(ли) и зо(р)вали (Житомир, 1609
ЦДИАК 11, 1, 5, 23); Ивана осадцу бито и
сермягу новую знято (Житомир, 1618 Арх
ЮЗР 6/1, 391); Володѣмеръ зѣ кона // мѣжне
вѣсадивши [Кнѣза Каѣскаго], до свѣгѣ
войска привѣлъ, знѣлъ тѣжъ (яко пишетъ)
зѣ негѣ ланцѣхъ велѣкѣй золотѣй (Киѣв 1623
МКСВ 69-70).

3. (що) (зжати) зняти: южъ въ самые
морозы, знявши просо, которое была пани
Кганецкая въ паранину на той новине посе-
яла, посеяно штошь суржице (Луцьк, 1619
АрхЮЗР 6/1, 411); ехали,... чере(з) поля,...
с которы(х) свежо збожа су(т) знятыє (Жи-
томирщина, 1639 ККПС 210).

4. (кого і без додатка) (про почуття,
який-небудь стан) зняти, проиняти, охопити:
пѣкоторы(и) млоденє(ц) имене(м) євтихи(и)
в о(к)нѣ зна(т) та(ж)ки(м) сно(м)... спа(л)
на до(л) с третего патра (II пол. XVI ст.
КА 109); мниси... страхо(м) знѣты боу-
дѣчи, вѣшли протѣвъ имъ со кр(с)ты
(Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 55); Виолеємъ
смоутко(м) окроутне знѣтый, И крвѣ дѣ-
тѣкъ невѣннхъ облѣтый (Львѣв, 1616
Бер. В. 93); троудоваты(и),... тѣжкою хо-
рѣбою знѣты(и) лежалъ ведле тоєи сѣжавки
(поч. XVII ст. *Проп. р.* 170); оуспокоєнѣемъ
и радостю знѣтый, та(м), якобы привѣза-
ный зостаєтъ (Вильна, 1627 *Дух. б.* 67); знѣ-
ло ихъ было дрыжанѣе и страхъ (Киѣв, 1637
УС Кал. 231); панове... милосє(р)дѣє(м)
знєты будучы позволили и(м) чекати (Львѣв,
1645 *ЛСБ* 1043, 71);

(про процес) охопити: Земла трасєнамъ
знѣта бѣвши грозѣла же... спрѣснико(в) в
собѣ скрѣетъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 104 зв.).

5. (що з кого, що від чого) (увільнити від
чого-небудь, відмінити що-небудь) зняти (що
з кого, що з чого): панове сѣди... змове сво-
єй досыт не чинили, найпервей до Шайна не

приехали с нами тоє минѣти справовати и
ач справивши сами, не до нас прислали, а з
нас то знали и сами са проч розехали (Ко-
вель, 1539 *AS IV*, 182); тврѣдый то запись
имаєтъ быти знѣть ѣ(т) члѣскаго народоу
и на свободу вѣчноую выпоуститисѣ има-
єтъ быти (XVI ст. *УИ* 1911/2, 76); **ЗНАТИ**
чернецтво див. **ЧЕРНЕЦТВО**.

Див. ще **ЗНИМАТИ, ИЗНЯТИ**.

ЗНЯТИСЯ, ЗНАТИСѦ дієсл. док. 1. Ви-
никнути, початися (що): Кгды лысканье Боз-
ства страшное их обняло: Теды льяканье ся
окрутное, ихъ зняло (Львѣв, 1630 *Траг. п.* 177).

2. (з ким) З'єднатися, зійтисѣ: князю...
Жославскомѣ велѣли єсмо... там ехати и с
тобою са знати (Львѣв, 1537 *AS IV*, 87); самъ
с почтомъ слѣгъ своих конно, а збройно
на // тѣю послѣдѣ нашѣ ехал и с княземъ
старостою Володимерскимъ на ѣдно местцо
са знал (Варшава, 1544 *AS IV*, 387-388);
напоминаемъ, жебысте... знявшиися зѣ вой-
скомъ нашимъ, рушилися протѣвко тымъ
людємъ свовольнымъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР*
3/1, 85).

Див. ще **ЗНИМАТИСѦ**.

ЗНЯТЬСѦ див. **ЗНАТЕ**.

ЗНАТЕ, ЗНЯТЬСѦ с. (віднімання, відби-
рання, грабунок) знімання: Я... за зна(т)є
ша(п)ки с того жида Бенеша,... два(д)ца(т)
ко(п) грѣше(и) на то(м) Кгрекгору єси єму
присуди(л) и всказа(л) (Володимир, 1568 *ТУ*
127); до знятя жупана и шапки Карлинский
признался (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/1, 115).

Пор. **ЗНЯТИ**.

ЗНАТИ див. **ЗНЯТИ**.

ЗНАТИСѦ див. **ЗНЯТИСЯ**.

ЗНАТЬ див. **ЗНЯТИ**.

ЗО див. **ЗЪ**.

ЗОБАПОЛНЕ див. **ЗОБОПОЛНЕ**.

ЗОБАПОЛЪ присл. Те саме, що **зобопол-
не**: стану(в)ши ѣбли(ч)не на (и)мя макси(м)
и(з) романо(м) сусѣдо(м) свои(м),... фри-

ма(р)чили ся имѣня(м) доброво(л)не зобапо(л) и прида(л) па(н) рома(н) панѣ максимови с̄ золоты(х) (Львів, 1597 Юр. 18).

ЗОБГАНЪ див. **ЗОБГАНЫЙ**.

ЗОБГАНЫЙ, ЗОБГАНЪ дієприкм. (зім'ятий, зіжмаканий) зобганий, зібганий: теды мають при собѣ аркушъ паперу зобганого штучне (бл. 1626 Кир. Н. 20);

(відгорнутий, відслонений) зобганий, зібганий: тогды... отворены боудѣтъ нѣсныхъ кроуговъ всѣ воротѣ, а на(д)то и самбе споро(д)кѣ взѣто боуде(т) нѣо, якобы нѣякого присѣнкѣ перегорѣда и завѣса зобгана на сторону (Острог, 1607 Лѣк. 53).

ЗОБИЖЕНЪ дієприкм. Зобиженный, зобиженный, скривдженный: Если вѣрнии в' на(с) з'обижени бываю(т), гоними ненавидими для чо(г) то пребачено бывае(т) (Вільна, 1596 З. Каз. 86).

ЗОБОПОЛНЕ, ЗОБАПОЛНЕ, ЗОБОПОЛЪНЕ, ЗОБОПОЛЪНЕ присл. (стп. зоворѣпне) обопільно: теды в том листе своемъ розводномъ зобополне признавають, иж листы розводные..., абы ми од вашей милости отданы были (Володимир, 1583 АрхЮЗР 8/III, 338); вы з обу сторо(н), не зычечи себе затыго(в) правныхъ... в то(м) все(м) есте ся зобопо(л)не по(д)дали (Бишів, 1599 ККПС 110); станѣ(в)ши зобапо(л)не обли(ч)не федр(р) лецевя и васи(л) марѣши(н)... зезнали доброво(л)не же ся фрымарѣчили ролями (Одрехова, 1618 ЦДІАЛ 37, 2, 19); мы вси(х) добръ свои(х) деди(ч)ныхъ... зобополъне и сполечъне по(з)волили есмо... доживотного ѣжива(н)я (Луцьк, 1619 ЦДІАЛ 201, 4, 189, 1); Познаймосѣ зобополъне бѣти // Братією (Київ, бл. 1619 Аз. В. 169-170); Ижъ мы зобопо(л)не з обо(х) сторонъ зо вси(х) справъ крывѣдѣ... квитѣємо се выпѣщаємо и во(л)нымъ вечъными часы чинимо (Вінниця, 1623 ЛНБ 5, II 4058, 27).

Див. ще **ЗОБАПОЛЪ**.

ЗОБОПОЛНЫЙ, ЗОБОПОЛЪНЫЙ

прикм. Обопільный, взаємный: Повѣдили есте свѣтъ, потѣрбовали люде, вѣсѣшили в' людехъ зоббполнѣю милость (Острог, 1598 Отп. КО 16 зв.); мы всѣ тые шкоды, за ошачованемъ приятелей зобополныхъ,... нагородити будемъ повинни (Полонна, 1601 АрхЮЗР 6/I, 286); которые то записы нѣши дѣловые зобопо(л)ные рѣками нашими вла(ст)ными по(д)писаные... тые... записы нѣши... ѣтве(р)жае(м) (Жорнища, 1615 ЛНБ 5, III 4054, 112); Я Иосиф Никифорович Путивец... а я Овьдотя Ситковна зобополные малжонкове една заповедае за одну особу (Київ, 1625 ПІФ 146).

ЗОБОПОЛЪНЕ див. **ЗОБОПОЛНЕ**.

ЗОБОПОЛЪНЕ див. **ЗОБОПОЛНЕ**.

ЗОБОПОЛЪНЫЙ див. **ЗОБОПОЛНЫЙ**.

ЗОБРАВШІЙСА дієприкм. у знач. прикм.

Повноводий: претожъ ани шоумы кгвалтовны(х) вѣтровъ, // ани зобра(в)шіисѣ рѣки зроушити васъ могли (Острог, 1598-1599 Апокр. 185 зв.-186).

ЗОБРАНЄ, ЗОБРАНЪЄ, ЗОБРАНА с.

1. (згромадження групи людей) збір, збирання: оного, для инъшихъ потребъ, и збранья, и зведенья болшей людей рыцерскихъ, зъ листами своими, яко... Гетманъ, тутъ до панѣства тутошнего ехати розказати рачили (Житомир, 1611 АрхЮЗР 3/I, 169).

2. Нагромадження, накопичення: Которыхъ шкодъ, за наездомъ кгвалтовнымъ и розобранемъ все маетности властного збранья отца архимандрыта..., шацуетъ себе на шесть тисечи на съто и девѣтьдесять золотыхъ полскихъ (Луцьк, 1597 АрхЮЗР 1/VI, 162); Лихоимѣніе: Збѣтнее зобра(н)е маетности, лакомство (1627 ЛБ 58); Што се зась дотыче маетностки, худобки збранья моего, тую таковымъ способомъ споражаю и конечне мѣти такъ хочу (Київ, 1631 ПККДА II-1, 408); Шѣстое небезпечѣнство естъ ѣ(т) смѣр-

ти: котóраа якò злòдѣй бє(з) вѣсти прихòд- дить, и ѿ(т) богáтствъ и маєтностей поры- вáеть, а чáсомъ и тогòжь дна еще нѣмъ пò- рветъ, все зобрáн'є распорòши(т) (Київ, 1632 *МКСВ* 288); збирають мнòгѣ а частокрòтъ, анѣ дѣти их' того зобрáна не одѣдичють, нѣ приáтелѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 659);

(скупчення чого-небудь) збір, накопичення: вòды заса тѣи,... // ...сѣбралися в' сòнмы вѣ едино мѣсто зѣмное, и стáлиса мòремъ вел- лѣкимъ окиáнски(м)..., и нарече бгѣ зобрá- на во(д) море(м) (Почаїв, 1618 *Зерц.* 15-15 зв.).

3. (грумада, група) збір: ту(т) и тепе(р) есть сои(м) по(д) которого часомъ таяся справа ѿ(т)правує(т) где великое на то(т) ча(с) зобра(н)є сенаторо(в) (Володимир, 1569 *ЖКК* II, 191); Слоухай же яко пр(ò)ркь ісаіа пише(т) тѣми слòвы, и(ж) для сѣонò то є(ст) для зобрáна вѣрны(х) свои(х) мо(л)чáти не бòдò (XVI ст. *УЄ* № 29519, 37); во(з)ны(и)... ховаючи тѣло до зе(м)лѣ при зобра(н)ю ве- ле(и) люде(и)... ѿвола(н)є дчини(л) (Жито- мир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 10 зв.); прето и á..., не мòры рѣмъскѣи, анѣ ѿбывáтелей его; ва- вилòномъ тѣмны(м) имендю: но згромажѣна и зобрáна, всегосвѣ(т)ныхъ погáндвѣ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 33); принáтый до монастыра, не зара(з) до зобрáна брáтѣй припѣщєны бывá- ють, але пѣрвѣй до гости(н)ного дòмò бы- вáють ѿ(т)даны (серед. XVII ст. *Кас.* 36); По(д)можъ еще; до кòпцовъ тогò свѣта, яко- вáа тма тáмо и чѣрность; при вáзѣ ихъ; не- вѣнныи клáтвы,... фáлше, лòжь прáвдѣ мѣсце засѣл', неправє(д)ное зобрáна; тмòю чѣрности покрѣто (Чернігів, 1646 *Перло* 135);

(релігійне об'єднання) збір, громада: В сѣй ...дєнь... правòвѣрныхъ згромажáют'са зобрá- на, Молѣтвами и Молѣбами поспòлò весєла- чѣса (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 75); Пови(н)нысмо бо... послòшен(ст)во ѿ(т)давати чѣномъ и на все(м) бє(з) ро(з)сдѣжѣна оуставо(м) не ты(м) котòрѣє ки(л)кò и(х) вòла и в̀подобáнїє, внес-

ла або в̀проважæе(т) до зобрáна; але ты(м) ко(т)рѣє... мнò(з)ство стѣ(х) ѿ(т)це(в)... оутвердѣло (серед. XVII ст. *Кас.* 4 зв.).

4. (скликання членів організації, общини) збір, зібрання: Братство при загаєно(и) цѣсѣ, и при з̀по(л)но(м) зобра(н)ю радачи, с̀да- чи,... Лѣкаша Ба(р)тниковича... карали его (Львів, 1600 *ЛСБ* 1043, 2); При то(м) зобра- ню... подлѣгъ звычайо ѿ(д)дали всѣ скла(д)ку г̀ грошевдю до скриньки (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 35 зв.); нѣкотори(м) за(с), подòбалоса ли(ч)бò шѣстдю... на ка(ж)до(м) зобрáно брáти(и) ѿ(т)правовáти (серед. XVII ст. *Кас.* 10); отецъ Гекторый з меноваными поддá- ными прѣехавъшы, подданымъ тамошнымъ до громады з̀йтися казавъшы, онымъ, абы южь его мл. отьцу архимандрыте послуш- ными были..., приказали... под который час зобрáня... в дворе тамошгнемъ, неводòвъ два... // ...взяли (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 344-345);

5. (подання, виклад) запис: Гра(м)мáтїце сѣй на чо(м) бы сходѣло не єсть тákъ далѣце єй ѣстотное якъ вáмъ оучѣтеле(м) влáсное Анò- малны(х) мòвлю имєнь и глѣ зобрáн'є и до вѣдомости оучáщи(х)са подáн'є (Єв'є, 1619 *См. Грам.* 4); б̀ца... не зáра(з) з' сыно(м) оумрѣла,... але долго живоучи по не(м) свѣ(т) то(т) пожегнáла, що гисторѣи и тáем- ници н̀нешней єсть корòткое зобрáна (поч. XVII ст. *Проп. р.* 275); Поличѣ(н)є, порахо- ва(н)є, в' кòпѣ зобра(н)є, рѣєст(р) (1627 *ЛБ* 130);

6. (знімання урожаю) збирання: Озиminy волное зобрáне сѣ тыхъ волокѣ..., позволя- емъ самымъ и потомкомъ ихъ власнымъ, и привѣстю заставы и квѣтъ на то даль для спокойного зобрáня озимины и сєна (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 395); Нѣва в' єдєнь чáсь мáєть зобрáн'є (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 123); трѣ- тєє свáто Кòчок', Мѣсаца Сєптѣмврѣа, Котò- рое обходѣли дáкд̀ючи... Бг̀ за зобра(н)є

з' по́ль, з' са́дощь, и з' ви́нни(ц) вшела́кого зб́ожа, овощ(в) и виногра́дѣ (Київ, 1637 УС Кал. 238).

Див. ще **ЗБИРАНЕ, ЗЕБРАНЕ, ЗОБРАНІЄ.**

Пор. **ЗОБРАТИ.**

ЗОБРАНІЄ с. 1. Те саме, що **зобране** у 4 знач.: Гды вв́ечорь зобра́ніє чина́(т)... ђ ни(х)... са... рад́ити не годи́(т) жа(д)номѣ (серед. XVII ст. Кас. 10 зв.).

2. (набирання певної кількості чого-небудь) збирання: Набож́енства Пра́вило понѣ́коимꙗ скорот́ивши, а ба́рзю потрѣ́бными и ла́твыми На́вками и розмышла́(н)ми об́асни́вши, Ти́тѣло(м) за(с) Ано́ологіа... албо зобра́ніємꙗ Квѣ́ткѡвꙗ, ѡтитѣ́ловáвши... до рѣ́къ ва́шихъ подаю (Київ, 1636 МІКСВ 317).

3. (у заголовку) зібрання, збірник: по(д) т́ої же влáсне ча́сть робле́на была й́ншаа роб́ота, то е́сть Зобра́ніє Корóткое ѡ Арты́кѣла(х) Вѣ́ры Православнѡ Каѡо́лицкоѣ (Львів, 1646 Жел. Сл. 3).

Див. ще **ЗЕБРАНЕ.**

Пор. **ЗОБРАТИ.**

ЗОБРАНЪЄ *див.* **ЗОБРАНЕ.**

ЗОБРАНЬЙ *дієприкм. у знач. ім. с. р. зобраное* – (надбання, нагромадження) майно: збира́ють мно́гіѣ, а частокр́объ, анѣ́ дѣти ихꙗ того зобра́на не ѡдѣ́дичѣ́ють, нѣ́ пріа́тельꙗ,... але ѡбцы́ѣ, и зѓола чѣ́жіѣ,... зобраное ѡдѣ́ржд́ють (Київ, 1637 УС Кал. 659).

ЗОБРАНА *див.* **ЗОБРАНЕ.**

ЗОБРАТИ *дієсл. док. 1.* (що) (знести, скласти що-небудь докупи, в одне місце) зібрати: в́завꙗши па́ть хлѣ́бѡвь и двѣ́ рыбѣ́... и роз́ламалъ, и давалъ оуч́нико(м) // абы пре́(д) наро́до(м) покладали или в́си и наилиса и зобрали ѡ́посли ш́то было ѡ́стало ѡ́кроуховъ дванадеса́ть кошовъ (1556-1561 ПС 254 зв.-255); И рекль, такъ оучи́но, розме́чоу жи(т)ни́цоу мою // [клоуно́ю, або сто́долоу]. И бо́лшии побо́удоую, и з́бероу до не́и всѣ́ жита мои, и в́се добро моѣ́ (Там же, 274-

274 зв.); не маю́ где бых зобра́лꙗ ж́ита мои (Володимир, 1571 УС Вол. 75); Которые то листы... вси зобра́вши въ одно мѣ́стце, ему́ отданы быти маю́ть (Луцьк, 1607 АСД I, 234); аѓгли... кро́вь, котѡ́рѣю на горѣ́ о́ливной, в ра́тѣшѣ́ пи́лата, пре́(з) оу́лицы мѣ́ста... вы́лꙗлалъ бы́ль, пи́льне зобра́ли,... та(к) иж́ъ... жадной ќрви х́вы кро́пе(л)ки на земли не зоста́ло (поч. XVII ст. Проп. р. 164 зв.); пше́нищѣ́ же зберѣ́те въ жи(т)ни́щѣ́ мою (Устрики, I пол. XVII ст. УС № 29515, 194 зв.).

2. (кого, що) (скликати, звести докупи) зібрати: кль́кокро(т) хотѣ́ль е́сми зобрати дѣ́ти твои такъ якъ же съ́бирае ќкъошь [або коури́ца] свои коурꙗ́чата по(д) свои крыла (1556-1561 ПС 283); И апо́столовъ ѡ́(т) оубѣ́гихъ лю́дѣй себѣ́ зобра́ль, всѣ́мъ по не́мъ идѣ́чи(м) ѡ́бразъ собо́ю показáль (Львів, 1591 Просф. 74);

(кого, що) зосередити: су(т) духи чо́(р)-товьскі́и... и зобрали и(х) на мѣ́(с)це которе́е е́(ст) рече́(но) по жи́до(в)ски(и) а(р)магедо́(н) (XVI ст. КАЗ 641); То прі́ймѣ́емо и Ше́сти со́бъ и три(д)цáті С́тѣхъ ѡ́цѡвъ в́ Халкидо́нѣ́ зѡбра́ны(х), котѡ́рыи та́кже въ вш́йтко(м) похва́лили пререче́ныи Тры́ Сьбѡ́ры С́тѣи (Київ, бл. 1619 Аз. В. 137); Ро́ку 1610 зно́ву одозва́вся тотже́ Дми́тръ Ива́нович ца́рь моско́вскі́й, ску́пивши войска́ полско́го, которе́е зобрано́ было на ро́кошь противъ́ его́ кро́левское́ милости́ (поч. XVII ст. КЛ 79); И ре́кль г(с)́дѣ́ до Мо́исе́а мо́вачи: коли зберѣ́шь сѣ́мнѣ́ снѡ́въ Изра́и́левыхъ во́длѣ́гъ ли́чбы, да(ст) ко́ждый ѡ́(т)кѣ́пъ за дш́ѣ́ свою г(с)́дѣ́ (серед. XVII ст. Хрон. 108); ѡ́(н), возны́(и),... зобра́вши по(д)даны́хъ всихъ в то(м) селе́ Ра́гозовце́ мешка́ющихъ,... па́ну Я́ну..., послу́ше(н)ство́ вше́лякое́,... оны́(м) пры́казалъ (Житомир, 1649 ДМВН 186);

(що) (скликати се́сію, з'їзд) зібрати: Пе́ре(д) на́ми депѣ́таты́ сѣ́дѣ́ голо́вно(г) трибуна́лу лю́бе(л)ско(г) зо́ вси(х) воево́(д)ствъ́

короны по(л)ское на рокъ теперешни(и)... зобраными и высажонными: приточила справа з реестрѣ сѣдово(г) (Київ, 1618 ЦДИАК 221, 1, 68, 4); А по тогѡ зѣстю Ирѣна и Кѡ(н)ста(н)тѣнъ дѣдичами Цесѣрства зостаѣли; котѡрыѣ... Сѣмый Вселѣнскѣй Сѣборѣ в Нѣкеи зобраѣли (Київ, 1637 УЄ Кал. 76).

3. (що) (*нагромадити, наскладати, скласати*) зібрати: тѣю сорокъ копѣ грошей Єе Милость,... зобравши з ыменѣа моего, Ихъ Милости ѡтослати, а квитѣ..., ижѣ таа заплаата вса ихъ дошла, велѣтъ взати маѣтъ (1577 АS VI, 76); емоу не было нѣ ѡ чомѣ и(н)шо(м) тро(с)кы, то(л)ко є(д)но абы мѣлъ зобрати маѣ(т)ности и пѣти... а гла(д)ко ходити (к. XVI ст. УЄ № 31, 209); кто що несправе(д)ливе зобраѣлъ, слѣдшне роздай (Острог, 1607 Лѣк. 125); яко бы то моглоса стѣти жебы богатства // собѣ набѣти, пѣназѣй и скѣрбовѣ зобраѣли, яки(м) бы спѣсобо(м) гѡноровѣ и го(д)ностѣй оумѣли забѣчи (поч. XVII ст. *Проп. р.* 213 зв.-214); Лѣкомый тѣды стѣраѣтѣса на земли зобраѣти скѣрбѣ... тѣмъ котѡрыѣ в зѡлотѣ надѣю свою покладѣютѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 68); П: Стефанъ усѣ,... зоставаючи, такѣ свою остатнюю волю, въ все(м) имѣнѣи свое(м), которѡе... пре(з) весь вѣкъ сво(й) зобра(л) распоражаѣ(т) и всѣ(м) дѣтка(м) свои(м) такое спораженѣе зостауѣ(т) (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 470);

(що) (*виявивши окремі факти, тексти, звести їх разом*) зібрати: зобраные вѣрѣшѣ до привилеѣа це(р)ко(в)ного ѡ которие бо(л)шеса старати потреба (Лѣвѣв, 1592 ЛСБ 206, 4 зв.); оумыслиле(м)... штоко(л)ве(к) зобравши с писма бж(с)твнаго, по вопроса(х) и ѡ(т)вѣта(х) оуказати (1598 *Розм. нап.* 7); А вѣм абы ча(с) певны(и) собе ѡбравши а з оны(ми) се знешѣши вшелякие подобѣ(н)ства и ведомо(с)ти люди(и) стари(х) свѣдѣцтва ѡваживши и зобравши слушне и присто(и)не поме(р)кова(ли) (Острог, 1602 ПИ № 25); Той

же книзѣ имя быти имѣет "Соборник", то есть зобраные всѣ таемницѣ невѣдомые розных часов (1608-1609 *Виш. Зач.* 204); взалемъ... на себе повѣнностѣ, абы(м)... Письмѣ стѣ(х) зобравши, вамѣ..., в дарѣ ѡфѣрова(л) (Київ, 1636 МКСВ 317).

4. (що) (*узяти собі, з собою*) забрати: А не по многыхъ днѣхъ, зобравши все моло(д)шѣй Сѣнѣ, ѡ(т)ишоль в далѣкѣю стѡронѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 17); **Богѣ (душу) съ тогѡ свѣта зберѣтѣ див. БОГѣ; конецѣ зберѣтѣ (кого) див. КОНЕЦѣ;**

(що і без додатка) (*відняти, пограбувати*) забрати (що): они дей як имене звоевали, зобрали, шкоды вѣликии поделали (Кременецѣ, 1542 АS IV, 315); Федор Дюгот,... постѣлъ з воза зобраѣлъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 382); Панѣ рыкальски(и) и Па(н) милковски(и)... // ...маѣтъно(ст) его рѡхомѣю... и зовси(х) праве доста(т)ковѣ черезѣ ѡвѣсь вѣкъ его... збираны(х) зобрали знищчили и зѡбжѣли (Київ, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 103-103 зв.).

5. (що) (*зняти врожай*) зібрати: в ча(с) жатвы рекоу женѣцюмѣ вытрѣгнѣте прѣвѣе плевелы а свѣжѣте и(х) в снопы яко пожечи и(х) а пѣшеницоу зѣберѣте в жытѣницоу мою (1556-1561 ПЄ 62 зв.); жита и ярины,... маѣт волно яко свое властное пожати и в целости зобрати (Вѣльна, 1562 *АрхЮЗР* 8/VI, 128); к(д)ы ю(ж) прѣше(л) ча(с) к(д)ы ѡныи плоды мали быти зобраны и(з) ѡного виноградоу, посла(л) ѡно(н) го(с)пода(р) слоу(г) свои(х) до ѡны(х) робо(т)нѣков (к. XVI ст. УЄ № 31, 166); якѣ зѣ пѡль и зѣ зѡбжѣ дойзрѣлыхъ гды кто зобравши кѡлосы Бгѣ на офѣрѣ принѡситѣ, вшелѣкого благословѣнства пѡле до стѣпѣтѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 292); Свѣто тѣжѣ трѣтѣе на схѡдѣ рѡкѣ, кгда зберѣшѣ вси зѡбжѣа твои з пѡла (серед. XVII ст. *Хрон.* 100 зв.).

6. (*стягнути у складки*) зібрати: О шкапѣлѣра(х)... котѡрѣ ѡ(т) шии самѡи спѣдѣтѣс-

тые..., вокóло чл̄вка ѡкриваю̄т̄ и зо всѣ(х) сторон по(д)тагаю(т) абы за препомáніе(м) и(х), широко(ст) ѡдѣна до тѣла згромажена и зобрана была (серед. XVII ст. *Кас.* 6).

Див. ще **ЗБИРАТИ, ИЗБИРАТИ², СОБИРАТИ, СОБРАТИ.**

ЗОБРАТИСЕ *див. ЗОБРАТИСЯ.*

ЗОБРАТИСЬ *див. ЗОБРАТИСЯ.*

ЗОБРАТИСЯ, ЗОБРАТИСА, ЗОБРАТИСЕ, ЗОБРАТИСЬ, ЗОБРАТЬСЕ *дієсл. док.*

1. (*згромадитися, зосередитися в одному місці*) зібратися: наехавши на имене княза... так са их много зобравши, кони и инших речей много побрала (Петрків, 1538 *AS* IV, 131); где боуде(т) тѣло, та(м) са збероу(т) и ѡрьлове (1556-1561 *ПС* 298 зв.); а въ другую суботу мало не все мѣсто зобралосе слухати слова божего (II пол. XVI ст. *КА* 72); тые оуслышавши ѡ приходѣ митрополита роуского, зобравшиса съ кр̄(с)ты по ѡбычаю, споткали митрополита пере(д) мѣстомъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 36 зв.); а гды пришол̄ до горы, зобралиса до негѡ всѣ люде (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 21); Всѣж̄са зо всего свѣта ѡхóтне зберѣте. Чѣдеси предивномѣ съ страхом̄ дивѣте (Львів, 1631 *Волк.* 4); скороса з бли(ж)нѣ(х) мѣ(ст) зобрали скі(л)кадеса(т) и(х) до замостя (серед. XVII ст. *ЛЛ* 175);

(з ким, чим) (*об'єднатися для спільних дій, заходів*) зібратися: па(н) василе(и) болоба(н)... зобра(в)шиса з слугами... своими... мене... само(г)... и на(и)мита моего курила збили (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 23); зобравшисе зо всею ротою своєю ко(н)но збро(и)но... наехавши мо(ц)но... на дво(р) и име(н)е... п̄на моего то(л)пыжинѣ по(д)данных̄ его м̄(л̄) тамошни(х)... позбивали поморѣдовали (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88); па(н) я(н) се(р)хове(ц)ки(и) з слѣга(ми) ...зобра(в)ши(с)... хоте(чи) мне заби(т)... почал и(з) рѣ(ч)ни(ц) стреля(т) (Житомир, 1609

ЦДІАК 11, 1, 5, 26 зв.); вы... зобра(в)ши(с) кѣпою немалою... ѡ(т) сѡпрѣнова и и(н)де(и) пехотою зобра(в)ши(с) Подѣданы(х) Кн̄жти ... збили (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 72 зв.); Што коли оуслышали вси цр̄еве за Юрдано(м), котóрии мѣшкали по горах̄... зобралися посполѣ абы вѣлчили протівъ Исѡс̄ и Израїлеви (серед. XVII ст. *Хрон.* 165 зв.).

2. (*приготуватися до чогось*) зібратися: отець Феодосий... // зобрался... у столицу уехати и ее осести (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/І, 7-8); И то се сталó в грѣбѣшове месте гдѣстесе б̄бли посполу зобралӣ служити свою слу(ж)бу в це(р)кви (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46).

3. (*про рідину*) (*стектися*) зібратися: Аббвѣ(м) и Гд̄ь обрѣзанный былѣ, и на кр̄(с)тѣ з' нóгъ и з' рѣкъ и з' бѡкѣ кровѣ вѣлалѣ, але в' кѣпѣ и таа са зобрала: встало бѡвѣ(м) все тѣло и зпóлноє (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 201); неха(и) са зберѣ(т) воды до єдногo мѣсца, неха(и) боуде(т) соуша (поч. XVII ст. *Проп. р.* 212); коліса оуже вода на óдно мѣсцѣ зобрала, а земля се тогды розстѣпівши пазѣхи то естѣ горы и óстрова... починила (серед. XVII ст. *Хрон.* 2 зв.); Третьегѡ дна рѣклѣ б̄гѣ: нехай са зберѣтѣ воды... на óдно мѣсцѣ. А нехайса оукаже сѣша (Там же).

4. (на чому) Вміститися, поміститися: А мает Єго Милость тѡю сто лаштов жита и шестдесать лаштов попелѣ поставити на берегѣ реки Бѣга,... ѣ в имени Их Милости пановѣ Крѣп̄ських и с комагами... и зо всеми иными потребами кѣ проваженю тых комагѣ прислѣхаючимѣ, на которыебы тоє жито все, сто лаштов и тот попелѣ, шестдесать лаштов могло са зобрати (Вильна, 1555 *AS* VII, 9).

5. (на що) Спромогтися: Зобралесьса ѡ(т)-че ипáтій ажъ дівѣ, на та́къ потоужный доводѣ яко пао́укъ на сѣти (Острог, 1598 *Отп. КО* 29); в.м. самѣ того дознаваетѣ, зъ якою трудностью то в.м. приходитѣ: хотясь на

всемъ паномъ великимъ, а предъся, якобы потреба, не можешъ ся на то зобратъ (Вильна, 1599 *Ант.* 605);

(до чоґо) (*збагнути що-небудь*) добратися: люде... ω(т) рала, прѣстыѣ, и неѣкѣве, што ω Бж(ст)вѣнныхъ... таѣмницахъ роздѣмѣти могѣтъ? Завжди сохѣ пилнѣючѣй,... до понѣта нб(с)ныхъ таѣмницъ зобратиса мѣжетъ? (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 678).

Див. ще **ЗБИРАТИСЯ.**

ЗОБРАТИСА *див.* **ЗОБРАТИСЯ.**

ЗОБРАТЬСЕ *див.* **ЗОБРАТИСЯ.**

ЗОБЪ *ч.* 1. Їжа, корм: esca, снѣдъ, пища, брашно, зо(б) (1642 *ЛС* 183).

2. Воло: *ligustrum*,... зобъ птицъ (1642 *ЛС* 255); *viscus*, зобъ (Там же, 415).

ЗОВЕМЫЙ, ЗОВОМЫЙ *дिएприкм.* 1. (*який зветься*) званий, називаний, іменований: взяли... Евангелие, сребромъ оправное зъ шмалцомъ, велми коштовное, на перкгамене писаное, зовомое Катерининское (Луцьк, 1585 *АрхЮЗР* 1/1, 208); дхѣ бо неч(с)тїи по(д)-небеснїи везде во естествѣ зовѣмыхъ хр(с)тїа(н) гнѣздатъса (до 1596 *Виш. Кн.* 263); Іаковъ родиль Іѡсифа, мѣжа Мѣриина, зъ которѣ народиль са Іис, зовѣмый Хс (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 837).

2. *У знач. прикм.* Званий: Признаваю ти тое, езовито, яко и римского костела зовомая вѣра состоит, але показал есмь, иж пофальшованная (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 186).

ЗОВОМЫЙ *див.* **ЗОВЕМЫЙ.**

ЗОВСИМЪ *див.* **ЗОВСѢМЪ.**

ЗОВСѢМЪ, ЗОВСѢМ, ЗОВСИМЪ, ЗОВСИМ, ЗОВѢСИМЪ *присл.* 1. (*цїлком, повнїстю*) зовсім: вежа... таж зовѣсимъ справлена естъ (1552 *ОЛЗ* 167 зв.); Я бѣмъ тѣжъ ω Астролѣтра(х) Крѣлехъ промѣви(л), Нѣщомъса ачкѣлве(к) зовѣмъ и не готѣви(л) (Львїв, 1616 *Бер. В.* 77); И кгда прѣве зовѣ(м) добѣдова(л) и приѣздѣби(л) дѣмъ

Бжїй,... тоґды: ...слава Гїа напѣлнила дѣмъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 5); пыґаючи его, где добро панское... и в той же его пекарни зовсим спалили (Володимир, 1649 *Арх ЮЗР* 3/IV, 262); взяли... У Миска Шевца: шкапу зо вси(м) половую, другую гнедую (Житомир, 1650 *ДМВН* 194).

2. (*остаточно, до кїнця; назавжди*) зовсім: пан Марко... писал до него листь, абы ми жадной переказы не чинил до того часу, поколся я с того имени зовѣм выпроважд (1561 *Арх ЮЗР* 8/VI, 104); там штось (забрано)... (кгдаж он былъ опатрным, ничего на Волюню не держалъ, але у глухом Полѣсю,... учинивши собѣ сѣдалище, там ся зовѣмъ упровадилъ, все сокровище там маючи) (Львїв, 1605-1606 *Перест.* 31); Бо та(к) са наоучишъ... гды са не бѣде(ш) встыда(л) нѣчѣго покривати прѣ(д) старши(м) твои(м), але са зовѣ(м) яснѣ ω(т)вѣришъ (серед XVII ст. *Кас.* 57 зв.).

ЗОВСЮДУ *присл.* Звїдусиль, звїдусюди: Розмайти назвиска дхѣ стѣго... з визнана соборѣ никеиского зовсюдоу сѣбравши на то(м) мѣсцѣ вказѣ(т) бгѣсло(в) (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 46).

Див. ще **ЗОВСЮДЪ, ЗОВѢСЮЛЬ.**

ЗОВСЮДЪ *присл.* Те саме, що **зовсюду**: позване...//...важылисе и смелы... на... речи... державы поводовое..., стрелбу зовсюдъ огнистую выпустившы,... на нее ударыти (Варшава, 1641 *ЧИОНЛ* XIV-3, 157-158).

Див. ще **ЗОВѢСЮЛЬ.**

ЗОВѢСИМЪ *див.* **ЗОВСѢМЪ.**

ЗОВѢСЮЛЬ *присл.* Звїдусиль, звїдусюди: а отчызѣну милую ажъ по самую Высьлу зовѣсюль нелютосѣтиве пусѣтошили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 394).

Див. ще **ЗОВСЮДУ, ЗОВСЮДЪ.**

ЗОГНАНѢ, ЗОГНАНѢС *с.* 1. Вигнання, виселення: Такаа то правда на Фотїа отъ отступниковъ... якобы соборуючїи напротивъ Фотїа отцеве... животодателною Хрис-

та... кровію, на зогнане его зъ столицы под- писовалися! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 737).

2. (усунення від влади) скинення: есть речъ на вѣдоку, же Фотій не былъ причиною зогнанья зъ Престола Игнатія, але Барды грѣхъ, // якъ ся вишше поменило (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 743-744).

Пор. **ЗОГНАТИ.**

ЗОГНАНЬЄ *див.* **ЗОГНАНЄ.**

ЗОГНАТИ, ЗОГЪНАТИ *дієсл. док.*

1. (кого) (*примусити покинути певне місце*) зогнати, зігнати, прогнати: Кгды зженеть хто злодеа ѿгъ коне(и) зго(н)щи(з)ны ѿ(т)кона // по ві гршъ (1552 *ОВін. З.* 133 зв.-134); пан Янь Томилович Ворона, наехавши мощно... на... кгрунтъ церквей Божих Реванецкій,... властный плуг мой Троецкого с поля... церковного вечистого кгвалтовне зогнал (Луцьк, 1574 *АрхЮЗР* 8/VI, 391); которые то бояре... // ...зогнавши стадо... с полъ плодных, нагнали ихъ... в збожа озимы и ярины (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 1/VI, 350); **з (из) очю зогнати** *див.* **ОКО**; **изъ сего свѣта зогнати** *див.* **СВѢТЪ.**

2. (кого) (*усунути від влади*) скинути: а весоло(м) вѣста(л) на ѿца своѣго дв(д)а, хотячи его зъ цр(с)тва зогнати (XVI ст. *УЄ* № 29519, 230); Подкова, воевода Волошскій,... низовыхъ козаковъ набравши, Петрыла воеводу Волошского зогналъ, а самъ на воеводствѣ осѣлъ (поч. XVII ст. *КЛ* 76); Але речъ ся маеть, же якъ Игнатія Барда кесаръ несправедливе съ престола зогналъ,... такъ потомъ и Фотія... царъ зогналъ зъ престола (Київ, 1624 *Коп. Пал.* 614).

3. (кого) (*примусити зібратися в одному місці*) зогнати, зігнати: отецъ владыка,... // маючи тежъ при себе съ плугами подданныхъ своихъ... на то зогънанныхъ,... кгрунтъ нашъ... пооралъ, и волоки наши поповалъ (Луцьк, 1594 *АрхЮЗР* 1/1, 434-435);

(що) (*про художу*) (*підганяючи, привести кудись*) зогнати, зігнати: быдла розной шерс-

ти воловъ трынацат, а коровъ семнацат, все- го быдла у личбе было поголовья пятьдесят и шестеро,... зогнавши в одно мѣсце, самъ панъ Лишъка... одпровадилъ под Киевъ до перевозу (Житомир, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 616).

ЗОГНЕНЬ *дієприкм.* Зігнутий: Сьгбѣнь: Скорчѣнъ, кривъ, зогне(н) (1627 *ЛБ* 126).

ЗОГРИТИ *див.* **ЗОГРѢТИ.**

ЗОГРІТІ *див.* **ЗОГРѢТИ.**

ЗОГРѢВАНЬЄ *с.* Зогрівання, зігрівання: Такъ и тѣи котѳрїи южъ цр(с)тво нб(с)ное порвали, и нб(с)ного покармѣ, живѳчи въ дхѳ скоштовали, часѳ змѣртвыхъ вѳстанъа за ѿдѳнѳе и зогрѳванѳе всѳхъ члѳнокѳвъ свѳихъ бѳдѳтъ мѳти (Вильна, 1627 *Дух. б.* 296).

Пор. **ЗОГРѢВАТИ.**

ЗОГРѢВАТИ *дієсл. недок., перен.* (чим) (*морально підтримувати*) зогрівати, гріти: коли хочетъ биваетъ радостно, и покѳемъ зогрѳваючи и борѳначи (Вильна, 1627 *Дух. б.* 35); скоштовавши Бѳга и Дѳха стѳго оучастникомъ zostавши: то чинитъ, жебы зогрѳва(л), и до взрѳстѳ приводилъ // даннѳю ласкѳ, котораа бы въ покѳрѳ любви и тихости его ѿпочивала (Там же, 201-202).

Див. ще **ЗОГРѢТИ.**

ЗОГРѢТИ, ЗОГРИТИ, ЗОГРІТІ *дієсл. док.* **1.** (*грїючи що-небудь, зробити теплим, гарячим*) зогріти, нагріти: не ѳе(ст) воды исно(ст), котѳрая если зогрѳе(ш) зѳмно(ст) оутрачаеть (Київ, 1637 *УЄ* *Кал.* 215); зогрїті calefacio (I пол. XVII ст. *Сем.* 41); зогрити excalefacio (Там же, 80).

2. (кого чим) (*викликати відчуття тепла*) зогріти, зігрїти: на фоудамѳнтѳ (!) цнѳты добре оумѳе(т)но(ст) засади(т)са, бо кды кобѳрце(м) албо коцо(м) оумрѳлого приѳдѳешъ... бынамнѳй не зогрѳешъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 212); *Образно:* его слѳбѳсть любви есть остѳлыѳсть, ты прѳто зогрѳй его озѳблѳстъ (Київ, 1637 *УЄ* *Кал.* 806).

Див. ще **ЗОГРѢВАТИ.**

ЗОГЪНАТИ див. **ЗОГНАТИ**.

ЗОДІАКЪ ч. (гр. ζωδιαχός) Зодіак: Зодіакъ є(ст) ѡкроугъ, або кóло на нбѣ, на кóторыхъ сѣтъ, дванадеса(т) знамень в̄кроу(г), едно по дрѣгомъ (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 43 зв.); Астролюгъ бѣгъ сл̄чный, в̄ Зодіацѣ знаєтъ И презъ то, в̄ рѣчахъ пришлыхъ скѣтокъ ѡсвѣдчаєтъ (Київ, 1632 *Євх.* 297); Вотѣйте, бы мѣль фаворъ Зодіакѣ, В бѣгѣ до рѣчномъ бы сá тѣшилъ зъ знакѣ (Львѣв, 1642 *Бут.* 8).

Див. ще **ЗОДІЄ**.

ЗОДІЄ с. Те саме, що **Зодіакъ**: Близнець: Близна(к)... Метаф: дводѣше(н) кѣпно и двоємѣ(н), зодіє..., Маїєво, плане(та) нб(с)на(а) (1627 *ЛБ* 10).

Див. ще **ЗОДІАКЪ**.

ЗОДМИТИСЯ дієсл. док. (розширити свій обсяг, піднятися) здійснитися: что(ж) за сила твоя бѣде(т), вбогій члѣвѣче, ижъ дрижаніє се(р)дца настѣпѣ(т), пе(р)си зодму(т)ся, пѣлси встанѣтъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 267).

ЗОДНОЧЕНЬЄ див. **ЗЪЄДНОЧЕНЄ**.

ЗОДНОЧИТИСЄ дієсл. док. З'єднатися, об'єднатися: подданые короля... греческое веры зодночи(т)се хочуть с католиками, и до головы и пастыра церкви всего вернутисе (Вільна, 1597 *РИБ* XIX 196).

Див. ще **ЗЪЄДНОЧИТИСЄ**.

ЗОДРАНЕ с. (позбавлення покриття, оголення) здирання: тотъ отецъ владыка, взявши передъ себе умысль, неведати який... антимишь неподвижный... взялъ и зодралъ... Якожь, для огледаня того кгвалтовного настѣя на тую церковь... и зодране и зопсоване олтаря,... речоный служебникъ... //...просиль, абы судъ нинешний самъ зъехалъ и того всего огледалъ (Володимир, 1596 *Арх ЮЗР* 1/1, 506-507).

Пор. **ЗОДРАТИ**.

ЗОДРАНЫЙ дієприкм. у знач. прикм.

1. Порваний, подертый: при которомъ збито,

шкодь менилъ тотъ священникъ: сукню зодраную, книжку потребную (Луцьк, 1590 *Арх ЮЗР* 1/1, 275).

2. Здертий, відірваний: а ѡ(т) м(с)та видно было на кро(в)ле драници зодраны (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 96);

здертий, обдертий: Яко жъ и я возный видиломъ того пана Петра Куколского, барзо хорого, // голову потолчоную, спухлую,... на носе рана кривавая, скура зодраная, на губе такъ же рана кривавая (Луцьк, 1607 *АрхЮЗР* 6/1, 346-347).

ЗОДРАТИ дієсл. док. 1. (що на чому) (зірвати, зняти) зідрати, здерти (що з чого): отецъ владыка... на ономъ [олтаре] антимишь неподвижный,... взялъ и зодралъ, и оный въ ни во што обернулъ (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/1, 506).

2. (що) (розірвати на шматки) роздерти, подерти: прото и то(т) мѣ(м)ранъ панове ла(с)чове... пови(н)ни будѣ(т) ѡказа(в)ши паном(м) приятеле(м) мои(м), его зо(д)рати и скасовати (Пашева, 1592 *ЛНБ* 5, II 4047, 86).

3. (з кого) (взяти за що-небудь дуже високу плату) зідрати, здерти: а я тежь... где могу, убогая невеста, кривавымъ потом моим выслужити, то онъ з мене зодравши пропѣеть (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 8/III, 578).

4. *Перен.* (з кого що) Позбавити (кого чо-го): То ли и х(с)а дѣрны(м)... наречете, которы(и) видѣвши Архьерее и пастырѣ бе(з)-плодные мѣста це(р)ковные в широки(х) реверенда(х) позасѣдалые, обѣдо(в) и ве(ч)рей... пи(л)нѣючие,... зъ ѡны(х) дѣхове(н)ство дѣхвное це(р)кѣвного строенія и раду зодра(в)ши, на про(с)ты(х) сѣтоткателе(и) рыболово(в) вложи(л) (1598 *Виш. Кн.* 289).

Див. ще **ЗДИРАТИ**.

ЗОДРАТИСА дієсл. док. (зійти) здертися. ◊ зодраласа машкара див. **МАШКАРА**; зодралоса одѣньє овчєє див. **ОДѢНЄ**.

ЗОДХНУТИ дієсл. док. Зітхнути: зо(д)хнѣла тажко Єлисавеѣ и рекла. горо, гбро,

прійми ма(т)кѣ з дѣтїною, бо южь далей не могла с ни(м) оутѣкати (XVI ст. УЄ 29519, 162); кгда вже пана на сани вложили, то пакъ панъ, уже лежечи на саяхъ, зодхнулъ (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 8/III, 482); азѣжь не до таково́го верноувши са, оумыслѣ, зо(д)хноувши в̄ д̄ши, и речѣшь самъ в собѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 122); Мытаръ здалека стоа́чи, и та(к) гдѣю егѣ мѣвѣ слышачи: жалоснѣ зотхнѣлъ до Гда́ Бга́ (поч. XVII ст. *Пчела* 17 зв.).

Див. ще ЗДЫХАТИ².

ЗОЖАТИ *див. ЗЖАТИ.*

ЗОЖЕЧИ *див. ЗЖЕЧИ.*

ЗОЗВАНЄ *с.* Скликання: в̄ грѣцкомъ языкѣ... црковъ... называѣт̄са, съборъ, ѿ(т) зобрана, згромаджѣ(н)е, ѿ(т) зозвана в̄ кѣпѣ на грома́дѣ (1627 *ЛБ* 155).

Пор. ЗОЗВАТИ.

ЗОЗВАТИ *дієсл. док. (кого)* Скликати, зібрати: Воини пакъ оувели его вноутрь двора которыи называѣт̄са преторъ [дом радецкии, або ратоушь] и зозвали весь соборъ (1556-1561 *ПЄ* 192 зв.); То(т) цѣса(р) хотачи тѣю ересъ зновити и по всѣ(м) пѣнствѣ свое(м) ро(с)сѣати, зозвал̄ // всѣ(х) Єп(с)кѣпо(в) (XVI ст. УЄ № 29519 292 зв.-293); Але и(ж) единому дра(х)мѣ знаше(д)ши невѣста соуѣдо(в) зо(з)ва́ла (Острог, 1607 *Лѣк.* 12); вдова юдифь... люде́й мно́жество зозвавши та(к) до нихъ мовила: що то пана покоушаєте або гнѣваєте? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 158 зв.).

Див. ще ИЗЪЗВАТИ.

ЗОЗВАТИСА, ЗОЗЪВАТИСЯ *дієсл. док.* Зібратися: што ижъ ѣчини(л) и на то свое привилиа и писма по(с)лалъ розказючи абыхмо са на сено(д) зозвавши исповедание вѣры свѣгоє ѣчинили (Берестя, 1596 *ЦДІАЛ* 131, 1, 627); Што ижъ учинилъ, и на то свои привилея и писма послалъ, розказуючи, абы ся на соборъ зозвавши, визнанье вѣры светое учинили (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 224).

ЗОЗДРѢТИ *дієсл. док. (стати спілим)* визрити: а коли зоз(д)рѣеть плодь бор'зо пошле(т) серпъ бо есть пос'пѣла жа(т)ва (1556-1561 *ПЄ* 141 зв.).

ЗОЗНАВАНЪЄ *с. (повідомлення якихось даних, свідчення про кого-, що-небудь)* зізнання: навет и зознаванъя, которые в кгородех перед книгами,... през сведки добре ведомые суть учиненные, выпису не хотел до суду прияти (Володимир, 1619 *АрхЮЗР* 8/III, 560); зачин его кнежацкая милость так своих, яко и моих сведковъ зознаванъя слухал (Там же).

Див. ще ЗЕЗНАНЄ, ЗОЗНАНЄ.

Пор. ЗОЗНАВАТИ.

ЗОЗНАВАТИ *дієсл. недок. 1.* (чим і без додатка) (*визнавати достовірність, істинність*) підтверджувати: Я ѿстафе(и) со(л)та(н) су(л)ми(ц)кы(й) и га(н)ка со(л)тановаа су(л)ми(ц)каа зо(з)наваемо ты(м) нши(м) листо(м)... и(ж) есмо продали землю свою (Дубно, 1571 *ЛОИИ* 238, 2, 69/5, 1); я степа(н) кунашеви(ч)... и(з) ма(л)же(н)кою... чини(м) явно и зо(з)навае(м)... иж позычили есмо посполи... у пна́ бгдана покотила... пя(т)деся(т) ку(п) гроше(и) (П'ятигорщин, 1573 *ЛНБ* 103, 459/III с, 114); па(н) кози(н)ски(и) емѣ тыхъ пнѣзе(и)... позычи(л) квиты жида... и(ц)ка... которыи зо(з)навае(т) же вз(л) на попе(л) тисечѣ таляре(и) а попелѣ не выда(л) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 132); Я Яни(и) Афе(н)дикови(ч) мешчани(н) лво(в)ски(и) зознаваю са(м) на себе и на пото(м)ки моѣ... и(ж)... беру до ру(к) мои(х) то(т) пе(р)сте(н) ѿ(т) бра(т)ства (Львів, 1590 *ЛСБ* 128).

2. (що і без додатка) Свідчити, засвідчувати: вра(д)никъ тамошньни(и) мѣ(р)за то все зознавалъ (Житомир, 1552 *ОЖЗ* 122 зв.); Тое жъ и подданные Вышковские зознавали: ижъ видели кгда тотъ небожчикъ..., кривавый ехалъ вже передъ вечоромъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 6/I, 256); я... енера(л) во(з)ны(и)

зе(м)ли кие(в)ское зо(з)наваю... и(ж)...
видело(м) ме(ст)цо где то(г) Сѣ(п)рѣна имано
(Житомир, 1609 ЦДІАК II, 1, 5, 26 зв.); Штом
слышал од того попа... зознаваю, такъ яком
и перед паном владыкою зознавал (Володи-
мир, 1619 *Арх ЮЗР* 8/III, 554);

(о кім) сповіцати, повідомляти (про кого):
тамъ пѣрвѣй ѿ(т) б̄га, а тѣтъ ѿ(т) ѿца, и яко
ѿ собѣ зо(з)навалъ, иже мѣ ѿ(т) ѿца зышѣлъ,
такъ и дх̄д свѣтомъ, и(ж) ѿ(т) ѿца похѣдитъ
(Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 43).

3. (що) Признавати, назначати: Я... зе-
знава(м)... и(ж) є(м) вз(л) о(д) оле(х)на...
пѣназѣ... ко(т)рую ча(ст) свою єму зознаваю
и єму привла(ш)чую даро(м) вѣ(ч)ны(м) (Од-
рехова, 1575 ЦДІАЛ 37, 16, 3).

Див. ще ЗЕЗНАВАТИ, ЗЕЗНАТИ, ЗО-
ЗНАТИ.

ЗОЗНАНЄ, ЗОЗНАНЬЄ, ЗОЗНАНЬЄ,
ЗОЗНАНЯ с. Зізнання, свідчення: И мы
водле зознана его... знашли: Иж,... маєт
Гринко Оранский... тѣю дванадцат коп
грошей... ѿдати (Берестя, 1512 *АС* III, 99);
Горо(д)ни такъ же голые... на то зо(з)нанье
п̄на цатино а п̄на Кваша березе(ц)кого
(1552 *ОКр.З.* 147); которогожъ я зознанье
возного до книгъ кгородскихъ Луцкихъ
записати казалъ (Луцьк, 1584 *АрхЮЗР* 3/I,
14); ста(в)ши ѿбли(ч)не пре(д) нами в̄рядѿ(м)
вы(ш)помяненымъ романъ... весполо(к) и(з)
жонною (!) своею тацею в̄чинили зознания
и(ж) придали (!) имѣня свое (Львів, 1598
Юр. 18 зв.); На што..., пререченые особы...,
просили, абы то ихъ очевистое зознанье до
книгъ принято и вписано было (Київ, 1622
АЮЗР II, 74); Што устнымъ своимъ зозна-
немъ ствердивши, просилъ, абы тая реля-
ция,... была принята и до книгъ записана
(Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 565).

Див. ще ЗЕЗНАНЄ, ЗОЗНАВАНЬЄ.

Пор. ЗОЗНАТИ.

ЗОЗНАНЬЄ *див. ЗОЗНАНЄ.*

ЗОЗНАНЬЄ *див. ЗОЗНАНЄ.*

ЗОЗНАНЯ *див. ЗОЗНАНЄ.*

ЗОЗНАТИ *дієсл. док.* (що) Засвідчити;
зізнатися (у чому): Стало са єсть... пре(д)
приса(ж)ники ставши ива(н) глоде(н)скы(и)
доброво(л)не зозна(л) то иже о(н) прода(л)
ролю свою... сынови бры(н)циномоу (Одре-
хова, 1549 ЦДІАЛ 37, 16, 1); зозна(л) ты(ж)
ѿ(т)ць леѿ(н)ти(и) пере(д) всѣми пѣнази(и)
црковны(х) ѿсьмьдеса(т) золоты(х)... тамже
были (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 2 зв.);
ива(н) Волоото(в)ски(и)... зо(з)на(л) тыми сло-
вы и(ж)... ѿ(т)не(с)лъ єсми по(з)во(в) два...
до места Паволочи (Житомир, 1609 ЦДІАК
II, 1, 5, 39); Микола Закревскій, возный зем-
скій, енераль воеводства Волынского, для за-
писаня до книгъ... явне, ясне и добровольне
зозналъ и на письме реляцию свою подалъ
(Володимир, 1622 *Ив.* 291); а на доводъ того
тотъ же помяненній протествючи... ѿфѣци
министерія листѣ зозналъ ижъ онъ... ви-
дель помененныхъ мещанъ... битыхъ и змор-
дованныхъ (Київ, 1646 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2011,
1 зв.); тотъ же возный зозналъ, ижъ онъ, з
приданя уряду..., тѣло небожъчика... ви-
диль и урядовъне огледалъ (Володимир, 1649
АрхЮЗР 3/IV, 70).

Див. ще ЗЕЗНАВАТИ, ЗЕЗНАТИ.

ЗОЗУЛКА ж. Зозулька. Особова вл. н.,
ч.: Кѣ(з)ма Зоз(л)ка (1649 *РЗВ* 143 зв.); Гри-
нець зозу(л)ка (Там же, 164); Микита зо-
зу(л)ка (Там же, 394).

ЗОЗУЛЯ, ЗАЗУЛЯ, ЗЕЗУЛЯ, ЗЕЗЮЛЯ
ж. Зозуля, *діал.* зазуля, зезуля. Особова вл.
н., ч.: пилипъ зездля (1649 *РЗВ* 26); Семє(н)
зезюля (Там же, 26 зв.); Стефанъ заздля (Там
же, 36); ва(с)ко зоздля (Там же, 320 зв.).

ЗОЗЪВАТИСЯ *див. ЗОЗВАТИСА.*

ЗОИСТЬЄ *див. ЗОЙСТЄ.*

ЗОЙСТЄ, ЗОИСТЬЄ, ЗОСТЄ, ЗОШЪ-
ТЬЄ с. Смерть, кончина: в̄моцованы(и)... //
...в̄поминалъ ся вперє(д) жебы сторона

поводовая... позъву своего вывела, в то(м) звлаща пѣ(н)кте где себе... бли(з)ко(ст) кре(в)ную по зо(ст)ю небожъчика князя боре(м)ского приписью(т) (Кременець, 1611 *ЛНБ* 5, III 4053, 25 зв.-26); **зойсте (зоистъе) с того света (свита), з того свѣта зошъ-тъе** – смерть: козаки и татарове, по зойстю с того света... короля полского Владислава четвертого, на Речь посполитую кгвалтовне наступили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 304); его м(л)..., доведавъшисе ѿ зо(и)стью с того свита... пана Алекса(н)дра Прусовъского,... тые пинезы в моцъ неслушного цла забралъ (Володимир, 1632 *ТУ* 297); Еи Мил... важиласе... панъну Катерину Потеевну... // в станъ мальженскій отдати... в милченъе противко себе о маетьности лежачие и рухомые... по небожъчику отцу ее... при ней Паней Маршалъковой безъ жадного ихъ през невожъчика за прудъкимъ з того свѣта зошътъемъ объварованъя позосталыхъ, приводечи (Володимир, 1615 *ИКА*, дод. 111-112); **зосте зъ сего света** – те саме, що **зойсте с того света**: Ознаймуемъ упреимости вашей, ижесмо... за упреимые противко намъ... Послуги, владыцтво Володимерское... кашталанови Берестейскому, по зостю зъ сего света... Мелентия Хрыбтовича... дали (Варшава, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 359).

Див. ще ЗЕСТЕ.

Пор. ЗОЙТИ.

ЗОЙТИ, ЗЪЙТИ *дієсл. док.* 1. Вийти, прийти: а коли о(у)вошли зошли на кганокъ где мешкали петръ и яко(в) иѿа(н) (II пол. XVI ст. *КА* 3).

2. (*увійти куди-небудь*) зайти: Спокойне вшѣлъ ёсь замврїю оубїице пана своего, и поднёслъ Іде тварь свою кѣ окнѣ и рѣклъ // хто то ёсть, зойди сюда (серед. XVII ст. *Хрон.* 329 зв.- 330).

3. (*покинути що-небудь*) піти: по(д)ста-роста чыгири(н)ски(и) не маючы жа(д)ное по-

травы... з ѿходѣ нашего вла(с)ного зошолъ (Черкаси, 1604 *ЦДІАК* 221, 1, 47);

перен. (без чого) (*запобігти чому-небудь, уникнути чого-небудь*) ухилитися (від чого): ажеся ча(с) крати(лъ) и но(ч) наступала абы бѣ(з) кари злочи(н)ца не зошолъ хотѣли го в куну... всадити (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 40 зв.).

4. Укрити, покрити (що): вы(и)де(т) абы зводи(л) народы... абы и(х) збира(л) на ва(л)ку которы(х) е(ст) ли(ч)ба я(к) песо(к) мо(р)ски(и) и зошли на широко(ст) землѣ (XVI ст. *КАЗ* 655).

5. (*спуститися з небес*) зійти: Духъ Свя-тый явне на нихъ якобы во языкахъ огни-тыхъ зшолъ и наполнилъ ихъ вшелякого дару (Єгипет, 1602 *Мальш.*, дод. 55); Самъ Гдѣ въ росказа(н)ю и въ гѣлосѣ Архаггло-во(м), и въ трѣбѣ Бжой зойдетъ зъ нѣа (Київ, 1637 *УС Кал.* 304).

6. (з чим) Зійтися, з'єднатися: зє(м)ля и граница кнегини(н)ская зъ зє(м)лею грани-цою свищо(в)скою и(з) землею границою бѣкое(м)скою ѿ дороги рѣ(д)ле(в)ское ѿ то(г) копца зошла (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 18 зв.).

◊ *въ летехъ зойти див.* ЛЪТО; *зойти кровю див.* КРОВЬ; **с того света (свѣта) зойти, зъ сего света зійти, з свита зійти, зойти с того света (свѣта), зъ того света смертъю зійти див.** СВѢТЬ.

Див. ще ЗЕЙТИ, ЗЫЙТИ, ИЗОЙТИ, ИЗЫЙТИ.

ЗОЙТИСЕ *див.* **ЗОЙТИСЯ.**

ЗОЙТИСЯ, ЗОЙТИСЕ, ЗОЙТИСА, ЗІ-ЙТИСЯ, ЗУИТИСЯ, ЗЪИТИСЯ *дієсл. док.*

1. (*прийти з різних місць в одне, зібратися*) зійтися: оуслышавъши фарисее иже замк-ноу(л) оуста са(д)доукеѿ(м) зошлїса вк(оу)-поу (1556-1561 *ЛС* 96); Послове... кгда те-ды тотъ днѣ пришѣлъ, зше(д)шиса на едно мѣстце, котѣрое есмы за прострѣнностью до того, вѣ бѣрестю найспокойнѣйшее бачили (1598-1599 *Апокр.* 11 зв.); тая се(с)сия мае(т)

быти в мана(с)тири... на про(з)бу... игѣмена, котри(и)..., обещаючи намъ причинѣ того шповѣсти гди тамъ... братия ся зѣ(и)дѣ(т) (Львѣв, 1634 ЛСБ 1043, 40); за котѣрыхъ вѣлею и пѣводомъ, зъшѣдшица всѣ Правослѣвѣа шчѣители... явно всѣоды Правослѣвѣа шповѣдали (Киѣв, 1637 УЕ Кал. 77); отецъ Гекторый з меноваными подданымъ прѣехавъши, поддаными тамошнымъ до громады зѣйтица казавъши, онымъ, абы... отъцу архимандрѣте... послушенство отдавали (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 344);

(з ким) зустрѣтица: оная дѣвка, на свѣтаню, стамътоль до Володѣмера пришла и въ Володѣмери, зъ Закревскимъ шшедшице, кгвалтъ свой ему оповѣдала (Володѣмир, 1594 АрхЮЗР 1/1, 420).

2. Зѣйтица, зъеднатѣца: обѣ вершини зѣишедшица повинни битъ тож съ поселенѣемъ людеи и сѣнокосами по оба боки, с пахатним и степним полем (Чигирин, 1615 ЧИОНЛ VIII-3, 16);

(з ким) злитѣца: Еслѣ бовѣмъ зъ потрѣбы зѣидетъца Снѣвскаа персѣна зъ Шцевскою кѣ выпѣщѣню Дѣа, якъ тоѣ не полѣчитъца за немѣжность Шцевѣи, якобы не здѣла(л) выпѣшѣати Дѣа бе(з) пѣмочи Снѣ(в)скои (Киѣв, 1619 Гр. Сл. 290).

3. (до чѣго) (бути придатним) пѣдѣйти (для чѣго): Тепѣрь зъ початку дерево будованя старѣго замку, которѣе ся зѣидетъ до того мѣстца свѣтого, дарую (Вишнѣвецъ, 1619 АЮЗР II, 71);

придатѣца, пригодѣтица: А што о быдло рачилисте писати... до насъ, и то не подобно, бо штобысмо до сѣго часу тутъ живучи... мусилисмо продавши стравоватѣца и одегнутѣца, а другое на далшѣй часъ зѣидетъца, бо болшую часть овечекъ и быдла Татарѣе побрала (Путѣвль, 1638 АЮЗР III, 11).

4. (з чим) (вступѣти в бѣй) зѣйтица: Такъ, яко се бѣють воды о скалы Такъ се князя Лыки войско съ татарскимъ зошло, не ве-

ликостю але мощю его прошло (поч. XVII ст. КЛ 92).

Див. шѣ **ЗѢЙТИЦЯ**.

ЗОЙТИСА див. **ЗОЙТИЦЯ**.

ЗОКРВАВИТИ див. **СКРИВАВИТИ**.

ЗОКРИВАВЕНЕ див. **СКРИВАВЕНЕ**.

ЗОКРЬИВАВИТИ див. **СКРИВАВИТИ**.

ЗОЛВИЦА ж. (цсл. зъльва) зѣвица: Niskim zyty. Rozmowity, Ni siestryce, Ni zolwice – Z kozakom, z hulakom (1625 П. про Кул. 25).

Див. шѣ **ЗОЛОВЪКА**.

ЗОЛГАТИ дѣсл. док. (кому) (сказати неправду) збрехати: Нѣпрѣателъ его зѣлгати емѣ (Киѣв, 1637 УЕ Кал. 271).

ЗОЛЕНКО ч. Зѣлля: Тѣжъ и нѣ(з)дрѣ почѣють сво(ю) оудѣлнѣю мѣкѣ; котѣрыи рѣди были наслаж(д)ѣтица вдѣ(ч)ныхъ зѣпахѣвъ; зѣленковъ; опѣгинѣртѣвъ и спѣжма (Чернѣгѣв, 1646 Перло 156 зв.).

Див. шѣ **ЗОЛКО**.

ЗОЛЖИТИ див. **ЗЕЛЖИТИ**.

ЗОЛКО с. (стп. zólko) зѣлля: А кнѣжна, кѣсти перемѣла зѣлками пахнѣчими переклѣла (1509-1633 Остр. л. 131 зв.).

Див. шѣ **ЗОЛЕНКО**.

ЗОЛЛАТИ дѣсл. док. (на кого) Политѣи, зѣлляти: Самарѣнинъ же нѣѣкѣйсь ишо(л), и оувѣдѣвши прѣшо(л) на(д) него..., завѣнѣ(л) рѣны его и зо(л)ла(л) на него мѣсло и вино (XVI ст. УЕ № 29519, 131 зв.).

ЗОЛОВЪКА ж. Зѣвица. Осѣбова вл. н., ч.: Иванъ зѣловъка (1649 РЗВ 39).

Див. шѣ **ЗОЛВИЦА**.

ЗОЛОТАРЕЦЪ ч. Зѣлотар. Осѣбова вл. н.: Дмитро зѣлотарѣ(ц) (1649 РЗВ 106 зв.).

ЗОЛОТАРСКИЙ, ЗОЛОТАРЬСКИЙ прикм. (який належить зѣлотарѣви) зѣлотарський: Свѣзковѣ бедрѣ твоихъ якоже то запонки, котѣрыи жѣ то соуть скованы руками зѣлотарськими (поч. XVI ст. Пѣсн. п. 55); **зѣлотарская работа** див. **РОБОТА**.

ЗОЛОТАРЬ, ЗОЛОТАРЬ ч. 1. Золотар, ювелір: ка(к) и(х) права ма(д)иборьское не-сеть кра(в)ци ку(ш)нери швеци постригани золотари (Київ, 1518 або 1533 *Арх. Р.* фотокоп. № 29); А в томъ земање... ѿрадили по-датиса зъ замькомъ царѣ и посылали с тымъ до него золотара (1552 *ОБЗ* 143); Гол(в)щина ремесныхъ люде(и): Золотарѣ, ѿ(р)ганисте, пѣшкарѣ (1566 *ВЛС* 94 зв.); Злѣтарь: Золотнѣкъ, золота(р) (1627 *ЛБ* 43); Золотарѣ aurifex (Уж. 1645, 40).

2. Особова вл. н.: Люди пробошовы стаєть золота(р)... дмитрѣ сага(и)дачѣни(к) (1552 *ОЛЗ* 182 зв.); А з дрѣгое такъже оулицы, котораа ведеть от Рынкѣ кѣ Днѣпрови мимо Дворѣ Крыштофа Золотара и Петра Нечаа (Київ, 1615 *ПВКРДА* II-1, 11); Наза(р) Золота(р) (1649 *РЗВ* 366).

ЗОЛОТАРЬ див. **ЗОЛОТАРЬ**.

ЗОЛОТАРЬСКИЙ див. **ЗОЛОТАРСКИЙ**.

ЗОЛОТИЙ¹ див. **ЗОЛОТЫЙ**¹.

ЗОЛОТИЙ² див. **ЗОЛОТЫЙ**².

ЗОЛОТИКЪ ч. (монета) золотик: сикль лоть, три золотики (II пол. XVI ст. *ЛА* 191).

ЗОЛОТІЙ див. **ЗОЛОТЫЙ**².

ЗОЛОТКО, ЗОЛОТЬКО ч. Золотко. Особова вл. н.: Иванѣ золотько (1649 *РЗВ* 322); Гри(ц)ко Золо(т)ко (Там же, 370).

ЗОЛОТНИКОВЪ прикм. (який належить золотареві) золотників: Лво(в)чи(к) лаховити(н) димиде(ц)ки(и) золо(т)нико(в) дѣх-ни(н) сы(н) (Львів, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6 зв.).

ЗОЛОТНИКЪ¹, **ЗОЛОТНІКЪ** ч. Золотар, ювелір: золотнѣкъ aurarius (I пол. XVII ст. *Сем.* 34); Злѣтарь: Золотнѣкъ, золота(р) (1627 *ЛБ* 43); Золоты(х) двѣстѣ тые зара(з) ѿ(д)дале(м) за лѣ(х)тарѣ пнѣянѣ золо(т)никѣ (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 1); шляхетный панѣ Станислав Шелемьпецкий... протестовал противько... золотникомъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 203).

ЗОЛОТНИКЪ² ч. (міра ваги, що приблизно дорівнює 4,27 г) золотник: побралѣ... сагайдакъ, серебромъ оправлений, на которомъ было серебра полторы гривны и дванадцать золотниковъ (Луцьк, 1563 *РЕА* II, 126); епитимѣ(м) пріато по(л)пата золо(т)ника да смешано с медо(м) прѣсны(м) (XVI ст. *Травн.* 200); галба(н) пріа(т) три золо(т)ники въ яицѣ смѣшенъ варено(м) в сма(т)кѣ (Там же, 232 зв.); а въ шкатѣле(х) не виде(л) е(с)ми ничего и(н)шого ѿ(д)но шо(л)кѣ ро(з)ного ки(л)ка золо(т)никовъ (1578 *ЖКК* I, 122); то естѣ згынуло в мене с коморы зъ замка двѣсти прадива лну,... шо(л)ку чи(р)воного золо(т)нико(в) два(д)цать (1583 *АЖМУ* 65).

ЗОЛОТНИЧИЙ прикм. Золотарський, ювелірний. ◊ **робота золотничая** див. **РОБОТА**.

ЗОЛОТНІКЪ див. **ЗОЛОТНИКЪ**¹.

ЗОЛОТО с. 1. (благородний метал) золото: сла(в) бо г(с)на слава ч(с)та рождана лѣпше золота (1489 *Чет.* 218 зв.); д̄ поча(т)ки е̄в̄(г)льски(х) на золотѣ малеваны(х) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); яко пише(т) вь вѣбры(х) книгахъ Моисеѣвы(х), вь главѣ к̄е, росказа(л) оучинити образы подобе(н)ствомъ дво(х) Херѣвѣмовъ вѣлитыхъ зъ зѣлота (Київ, 1619 *О обр.* 2); Гды(ж) якъ Желѣзо, Оловъ, Зѣлото, албо Сребро, вь огонь вкїненое тра-татъ твѣрдость натѣры своѣи, ѿ(т)мѣнивши-са на ма(к)костъ: и имъ болѣй вь огни твѣ-ютъ, тымъ болѣй роспѣскаѣтса (Вільна, 1627 *Дух. б.* 36); два ланцѣшки з начѣстшого зѣ-лота (серед. XVII ст. *Хрон.* 105); **безприсад-ное золото** – чисте золото: не матеріалный абовѣмъ але Бо(з)скій онъ ѿгонь ѿсвѣчаѣтъ дѣши, и звѣкль ихъ досвѣдчати, якъ бе(з)-присадное зѣлото вь пѣчи (Вільна, 1627 *Дух. б.* 228); **литое золото** – зливко: внесене еє взаль ѿтець нашъ ничим иншим, толко черлеными золотыми Вгорскими... а кѣ то-мѣ литым золотом и серебром тисаѣ коп грошей (Володимир, 1542 *АС* IV, 311); **золото**

нитеное – золота нитка: Иванъ филиповичъ ме(л)... // ...золота нитеного фу(нт) (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 24-24 зв.); **золото тягненое, тягненое золото** – золотий дріт: зема(н)ка г(с)дрская... [пограбила]... две цевки золота тя(г)неного... запя(ст)є перловое (1584 *АЖМУ* 79); жѡпанъ лаздровы(и)... з кгѡзиками тягненого золота (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104); *У порівн.*: той фѡндаментъ... //...з таковою са матерією зливаѡет, котѡраа ѡ(т) приваръ земли солнѡчны(м) вѡромъ перечіщена, якъ естъ зѡлото, сѡребро (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 3-4 нenum.); *Образно*: Dla того и(ж)... бранты: золото, срѡбро... то є(ст) широ(ст), сѡдъ и правда, в ни(х) цар(с)твует(т) (1598 *Виш. Кн.* 308); Читаніє книгъ щірого зѡлота поставъ єсть, оснѡва золотѡа и оутокъ золотій (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 203).

2. *зб. (золоті речі)* золото: црѡ... повелѡлъ дати емоу боги своа златыа, в нихъ же было много золота вковано (1489 *Чет.* 31); Я князь Костентин... визнаваю... Штож... понал есми был за себе жонѡ,... и взал есми по ней посагѡ не мало, яко имѡней, так..., золота, срѡбра, перел (Острог, 1522 *АС* III, 236); и кѡ томѡ... еси побрал статки вси брата ихъ, якъ сребро, золото, шаты и челад неволнѡю, кони и иншіє многіє речі (Вільна, 1541 *АС* IV, 273); о(с)та(т)нею волею моею ѡписѡю... вси речі мои рѡхомые то є(ст) золото, сребро, шаты кони є(з)дныє (Вінниця, 1567 *ЛНБ* 103, 17/Іс, 1943, 16); товаро(в) и(х) жаде(н) не купует(т) товару золота и серебра и камѡ(н)а дорогого (XVI ст. *КАЗ* 647); бра(т)... тые добра... золото сребро шаты... кони... и (в)вє(с) спря(т) домовы(и) ... по братє(р)ску подели(л) (Жорнища, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 115); хме(л)ни(ц)ки(и)... ажъ по(д) Львовъ прытягнулъ... вышневе(ц)кого гонячи, котѡры(и) пре(д) его прыстя(м) ... всѡ кле(и)нѡты и золото и сребро ѡ(т)... костеловъ... поѡ(т)бираль (серед. XVII ст.

ЛЛ 179); теперъ быхѡмо оуже красти мѡли з домѡ пана твоего золото або сребро (серед. XVII ст. *Хрон.* 71).

3. Позолота: ты... взялес... речі: ...две стуце сребрныє, нахштальт раков, золотом поволоканыє (Володимир, 1620 *ЧИОНЛ* XIV-2, 92); Пре(д) ты(м) ѡ Соломѡнѡ рѡчено естъ, же ѡ(н) собѡ былъ збѡдова(л) ѡро(н) слоневій, чістымъ золотомъ прикрійтый (поч. XVII ст. *Проп. р.* 300 зв.); Справиль тѡжъ вѡ домѡ стѡа стыхъ два херѡвїмы робѡтою шницѡрскою и окрїль їхъ злотомъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 294).

4. (*фарба чи порошок із золота*) позолота: Свири(д) Семенови(ч) шостакъ... ме(л)... купорвасу камене(и) кѡ... // ...золота и сере(б)ра маларского за ко(п) ӣ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 33-33 зв.);

(*золоті нитки; золототкані тканини*) золото: Ѳтъ корована кгды зѡ ѡрды идеть старосте камка алекса(н)дры(и)ская на золоте (1552 *ОЧерк.З.* 8 зв.); то(р)бѡ с кошѡлами в котѡро(и) было кошу(л) флямскихъ золото(м) вышиваныхъ три (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 26); єди(н) епетрахи(л) аксами(т)ны(и) чорны(и) два кр(с)ты на немъ золото(м) шитый (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 2); сорокъ простирадль з золото(м) и ро(з)маитѡю робѡтою (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 26 зв.).

5. (*золоті монети, гроші*) золото: А маеть намъ давати вѡ каждый годъ напередъ по двѡстѡ золотыхъ Вгорскихъ вѡ золотѡ на Запусты великіє (Краків, 1507 *АЮЗР* II, 115); а я маю Єго Милости за дѡвѡкою своєю посагѡ дати... клейнѡтовъ,... и иныхъ рѡхомыхъ речей, прилѡчивши кѡ тымъ тысячма золотыхъ черѡленыхъ в золоте (Берестя, 1558 *АС* VII, 34); по котѡро(и) вз(л) в не(г) посагу гро(ш)ми готовы(ми) в золоте серебре (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 39); взято шкатѡлѡ... в котѡро(и) было в золоте Самомъ, и серебре и вѡ инѡшо(и) монетє... золотыхъ

шестъдесять тисече(и) (Київ, 1635 ЛНБ 5, П 4060, 104); Веніаминѣ далъ г̄ золотыхъ в' золотѣ (серед. XVII ст. Хрон. 73); **золото венкгерское** – (назва різновиду золота за місцем виготовлення) угорське золото: Найпервей дей взял... ланцухов золотых три золота венкгерского (Володимир, 1573 Арх ЮЗР 8/III, 244).

6. *Перен. (матеріальне багатство)* золото: Лѣчь зѳлота не мѣвши, те(ж) не потребѣешь, ѳвшемъ его потребны(м) ѳбфѣте дарѣешь (Київ, 1618 Вѣзер. 16); Але ещѣ зѣмлю лѳби(ш) вѣдѣти, и на пѣназѣ и зѳлото позирѣючи вздыхаешъ (Київ, бл. 1619 Аз. В. 299); тѣмъ котѳрыѣ в' золотѣ надѣю свою покладают', зѳлото естѣ бѳгомъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 68); длѣ того оферѣемо в' дѣри г(с)днѣи кѣждый што есмо могли найти в корѣсти зѳлота (серед. XVII ст. Хрон. 148 зв.).

7. *Перен. (що-небудь цінне, вартісне)* золото: И мы Россове, если для наукъ въ край Нѣмецкѣи удаемя..., зъ ростропностю еднакъ сметѣе отменуемо, а зерно беремо, уголе зоставуемо, а золото // выимуемо (Київ, 1621 Коп. Пал. 900-901); ѳ зайсте зѳлотомъ естесь, Гды золотомъ погоржаешъ (Київ, 1632 Євх. 292).

ЗОЛОТОВЕРХИЙ, ЗОЛОТОВЪРХИЙ *прикм.* 1. Золотоверхий. У складі вл. н.: тую пѣсто(в)щинѣ сѣливано(в)щинѣ придали есмо монастырю стѳго арха(н)гела миха(и)ла золотовѣрхо(г)о в Киевѣ (Київ, 1540 ЦНБ ДА/І-216, № 37); А по дѣши моеѣ жона и дети мои мают дати... на свѣтого Михайла золотоверхого десет коп грошей (Володимир, 1547 АС IV, 563); Били на(м) чоло(м) игу(м)е(н) и вси еже во христе бра(т)ѣ монастыра свѣтого миха(и)ла золотове(р)хо(и) це(р)кви, и жалова(ли) на(м) на земѣнина кѣи(в)ского (Київ, 1572 ЛОИИ 68, 1, 24); з монастыря миха(и)ло(в)ского цѣркве золотове(р)хое в киеви (Київ, 1628 ЛСБ 501, 1 зв.).

. у знач. ім. Особова вл. н.: Хома Золотове(р)хи(и) (1649 РЗВ 385 зв.).

ЗОЛОТОВЫЙ *прикм.* (виготовлений із золота) золотий: бл̄горѳ(д)ны(и) ки(р) дѣмитрые... в сове(р)шеніе цѣркѣви са(м) собою прынесъ и дѳ(б)рохо(т)нѣ ѳ(т)даде 150 тѣляро(в) золотѳвы(х) (Львѣв, 1629 ЛСБ 1031, 2); Дховны(м) К्लीрошано(м) Холмски(м), абы за мене Гда Бга просили по тѣляру золотовому абы дали о(т)писую (Холм, 1648 Тест. Ст. 471).

ЗОЛОТОВЪРХИЙ *див.* **ЗОЛОТОВЕРХИЙ**.
ЗОЛОТОГЛАВОВЫЙ *прикм.* Золотоглавовий, парчевий: А то естѣ меновите речей цѣркѳвныхъ... побраныхъ...//...покровѣцовъ два, одинъ золотоглавовый,... другий кѣитайчаныи (Луцьк, 1590 АрхЮЗР 1/І, 279-280); воздуховъ, албо покровѣцовъ 15, то естѣ: золотоглавовахъ чѣрвоныхъ 5 (Локачі, 1593 АрхЮЗР 1/І, 367).

Див. ще **ЗЛАТОГЛАВОВЫЙ, ЗЛОТОГЛАВНЫЙ, ЗЛОТОГЛАВОВЫЙ, ЗЛОТОГЛАВЫЙ, ЗЛОТОГЛОВНЫЙ, ЗЛОТОГЛОВОВЫЙ, ЗЛОТОГЛОВЫЙ**.

ЗОЛОТОГЛАВЪ *ч.* Злотоглав, парча: за тоую канонизацію выдавъ, мноґо лѳктей злотоглавѣ, мноґо иншихъ кошѳовны(х) матерѣи межи кардиналы роскраавъ (Острог, 1598-1599 Апокр. 172 зв.).

ЗОЛОТООКІЙ *прикм.* Золотоокий: И гдѣжъ по плѣчѣ рѣдѳсть небывѣаетъ, Золотоѳкій гдѣ не обѣснѣетъ Тѣтанъ по хмѣрахъ, мѣси(т) рѣдѳсть жѣти, По смѣткахъ в' свѣти (Київ, 1633 Евфон. 308).

ЗОЛОТУХА *ж.* Золотуха. Особова вл. н., ж.: Куцъ Золотуха (1649 РЗВ 145 зв.); Грыщѣко Золотѣха (Там же, 326 зв.).

ЗОЛОТЪКО *див.* **ЗОЛОТКО**.

ЗОЛОТЫ *див.* **ЗОЛОТЫЙ**!

ЗОЛОТЫЙ!, **ЗОЛОТЫ** *прикм.* 1. (який містить у собі золото) золотий, золотосний: богатые горы крѣщѣ(м) золоты(м)

(1582 *Кр. Стр.* 31 зв.); гды крѣше(ц) золоти(и) в горѣ чи(м) далѣ(и) глѣбѣ(и) копае(ш), ты(м) собѣ бо(л)ше бога(т)ства зна(и)дѣе(ш) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 2 зв.); Зродила земля... оздобны // горы крѣшцы золотыи (серед. XVII ст. *Хрон.* 2 зв.-3).

2. (виготовлений из золота) золотий: А при том теж, што есми обещалъ до образа наместныа иконы... на оковане ланцѣх мой золотый (Володимир, 1547 *AS IV*, 563); вziali были скри(н)ку с пла(т)емъ и ла(н)цушко(м) золотымъ (Кременецъ, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 8 зв.); видѣ(л) есми се(м) лихтаро(в) золоты(х) (XVI ст. *КАЗ* 595); Май перше караль жида, коли собѣ были учинили теля золотое и кланяли ся ему (XVI ст. *НЄ* 220); мл(с)ть есть якобы монѣта золотѣа и даръ нѣакій которы(и) оу каждого можетса знайдовати (поч. XVII ст. *Проп. р.* 222); третья обрѣчка золотая в середине рѣгъ лоси(и) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 24 зв.); Кре(ст) самы(и) щыри(и) золоты(и), невелики(и) (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 4 зв.); пе(р)сте(н)ки золотые (Житомир, 1647 *ЦДИАК* 11, 1, 12, 72); Не бѣдете чинить бѣговъ сребранихъ ани золотыхъ, олтарь мнѣ зъ земли оучините (серед. XVII ст. *Хрон.* 97); *У порівн.*: Ней brátia iam w nebi byu Ней tam siá tam chorosze miu... Szczom ia там mohł ochledáty Tá tot nebo iák zoloty zamok sczo takey roboty w świtym nie wydał (Яворів, 1619 *Гав.* 21); **золотѣа брама див. БРАМА.**

3. (виготовлений, витканий из золотих ниток; шитий золотими нитками) золотий: споурки золотыи оучинимо тобѣ перевияныи серебромъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 50); а в друго(и) скринѣ... кошуле(к) золотыхъ бе(з) пере(л) трі (Кременецъ, 1571 *ЛНБ* 103, 1921, 6 зв.); вышли с це(р)кви се(м) аньгело(в)... оболочени в одѣнье з о(л)ну чи(с)того и оперезаны по(д) пе(р)си поасы золотыми (XVI ст. *КАЗ* 639); по(з)ваны(и) побра(л)...

су(к)мано(в) фале(н)дышовы(х) два бу(р)на(т)ны(х) одева(л)ны(х) и(з) строкою золотою (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.); Искѣса златнаа: Зѣлото, выбѣрноє, чепецъ золоты(и) (1627 *ЛБ* 49).

4. (який має колір золота) золотий, золотистий: ѿ(т) Барлемон(т) мешкаючого... на высокой ѣлицы бѣзко тарчи золотои ѣчтивый... ѿ(т)чѣ залѣцаюса... в ласкѣ твою (к. XVI ст. *Розм.* 61 зв.); кѣлькаа есть межи олованѣю и золотѣю ясностью рѣзность, такъ на(д) тепѣрѣшнюю власность тамъ таа лѣпшаа боудеть (Острог, 1607 *Лѣк.* 45).

5. *Перен.* Достойный, благородный: рѣка огнистаа течи бѣде(т) пробѣючи члѣкѣ(в). если кто золотѣи оучи(н)ки свѣ(т)лѣшии бѣдѣ(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 75 зв.).

6. *Перен.* (досконалий, високоякісний) золотий: перекладач писма... Златоустого бѣседу золотую калом помазав, – чего чинити не умѣл (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 237); Тое(ж) власне ѿ то(и) книжицѣ золото(и) мае(т)са зрозѣмѣти (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 2 зв.); **Ѡ** той толѣкѣ еднакъ ненасичѣной ѿ(т)хлѣани пекѣлной, то есть, Лѣкомствѣ на меню, же онаа золотѣа Релѣгіей и побѣжности трѣба, а найчѣ(ст)шее выбрѣное начинѣе (Львів, 1645 *Жел. Тр.* 4 зв.).

7. *Перен.* (щасливий, благодатний, добрий) золотий: **Ѡ** часѣ вдачный! **Ѡ** лѣта стѣи! Дни золотѣи (Київ, 1633 *Евфон.* 307); Вотѣйте, бы мѣлъ Сатѣрнѣсовѣми зѣмный оурожѣй часы золотѣи Приоздоблѣнный (Львів, 1642 *Бут.* 8).

8. *У знач. ім.* Особова вл. н.: а че(р)нѣцы манастыра свѣтого Микола пу(с)ты(н)ского иона золоты(и)... олекѣсе(и) пола(т)никъ (Київ, 1578 *ЦНБ* ДА/II-216, 108); Жаловали намъ Иона Золотый а Иона Федоровичъ, черци манастыра свѣтого Николы Пустинского с Киева (Варшава, 1581 *АрхЮЗР* 1/VI, 73).

◇ золота (золотая) рука див. РУКА; слова золотыи див. СЛОВО; уста золотые див. УСТА.

Див. ще ЗЛАТЫЙ, ЗЛОТЫЙ'.

ЗОЛОТЫЙ² ч. (грошова одиниця) золотий: Я дей... тыхъ золотыхъ у васъ есьми не бралъ (Берестя, 1507 РЕА I, 72); того вши(т)кого выносить... на поувьрочоу окроумь оддана рокоу поульшеста золотого (Одрехова, серед. XVI ст. ЦДИАЛ 37, 16, 20); Я алекса(н)дро жора(в)ници(и)... визнаваю... иже(м) вза(л) побору... ѿ(т) пна... сенюты... сумою всего золотыхъ ше(ст)-на(д)ца(т) (Кременець, 1570 ЛНБ 103, 46/Id, 3752, 2); те(с)лямъ да(л) ямъ г̄ золоты(и) и (д)ваця(т) гроши(и) (Львів, 1594-1595 ЛСБ 1041, 8); естли ми двана(д)цати тисечей золотыхъ не пошлешъ достоинство стратишъ (Вільна, 1597 РИБ XIX, 56 зв.); Пу(д) залугъ его давъ Федуръ попувъ Бахорови Мигаліови оу 6 золоты(х) (Бенедиківці, 1603 НЗ Ужг. XIV, 222); ѿ(д) ко(л) млыновы(х) дво(х) по по(л)тора золотого (Київ, 1613 ЛНБ 5, III 4054, 21); габа(ч), кошътова(л) золотыхъ пя(т) (Житомир, 1650 ДМВН 205); **золотый Вгорский (угорский)** – (назва золотої монети угорського карбування) угорський золотий: А маеть намъ давати въ каждый годъ напередъ по двѣстѣ золотыхъ Вгорскихъ въ золотѣ на запусты великіе (Краків, 1507 АЮЗР II, 115); ѿлекса калиндѣ дал̄ д̄ золотихъ вгорскихъ (Білий Потік, 1646 Паньк. 10); **золотый полский (польский)** – (назва золотої монети польського карбування) польський золотий: котель великий, который коштоваль три золотыхъ полскихъ (Луцьк, 1563 РЕА II, 127); прето я даю... сыну моему... на именах и дворах моих... суму пенезей десет тысячей золотыхъ польскихъ (Луцьк, 1593 ИКА, дод. 95); **золотый личбы полской** – (назва золотої монети польського карбування) польський золотий: С того

домѣ моего... бра(т) мо(и) гаврили(и) пови-не(н) буде(т) дати... в мо(ц) свою золоты(х) л̄ ли(ч)бы по(л)скои (Львів, 1594 ЛСБ 265); ацько гри(н)ча(к)... зезнал... иже прода(л) пасѣку... анѣдрѣеви токареви за... н̄ золоты(х) личбы польскы(х) (Одрехова, 1519 ЗНТШ L, 4); **золотый черлений, золотый червонный (чирвонный), червонный золотый** – (назва монети, виготовленої із золота високої проби) червоний золотий: тотъ маеть емѣ ѿдати (триста копѣ грошей и сто золотыхъ черленыхъ) (Краків, 1538 AS IV, 114); от куфы мушкателу, малмазии и вина по золотому червонному (Вільна, 1568-1573 ПККДА II, дод. 561); побралъ... ножи турецкие... за которые даль три золотыхъ чирвонныхъ (Луцьк, 1563 РЕА II, 126); Другіе явне мовили... же у Янего взяли килька сот червонныхъ золотыхъ (Львів, 1605-1606 Перест. 39).

Див. ще ЗЛОТЫЙ'.

ЗОЛЬ див. ЗЛЫЙ.

ЗОЛЬЖИВЕ присл. (стп. zełżywie) зневажливо: тыежъ... принципалове... о секте бридловой арияньской мову всчали,... а веру повъшехъную католицъкую зольживе тлумячи (Житомир, 1643 АрхЮЗР I/VI, 787).

ЗОЛЬЖИТИ див. ЗЕЛЖИТИ.

ЗОЛЯТИ дієсл. док. (що) Вилити, розлити: А што золяль масло,... евангеліе, добрыи повѣсти,... и проща грѣхумъ (XVI ст. НС 160).

ЗОМДЛЕЛЫЙ дієприкм. (стп. zemdlaty) зомлілий: А тымъ дей не будучи натешень, мене дей, человека так утрапеного, змордованого, для зыстѣя крови зомдделого, балверови мене з росказаня того владыки опатрить а ни оного припустить до мене,... заказаль (Володимир, 1592 АрхЮЗР I/VI, 92).

ЗОМДЛЕНІЄ с. (стп. zemdlenie) зомління: до(л)гое тѣла мореніе, гды по не(м) настѣпи(т) сѣтость тѣла, змѣчєніе... // и зо(м)дленіе дочасное (серед. XVII ст. Кас. 66 зв.-67).

ЗОМЕРТИ *див. ЗМЕРТИ.*

ЗОМКНУТИСА *дієсл. док. (стп. zemkn-
pać się)* (з чого) зсунутися, сповзти: Єдень
члвкѣ, оутѣкаючи прѣ(д) єдно(р)о(ж)цемъ:
хотѣлъ зомкнѣтисѧ зъ высокої скалы (поч.
XVII ст. Пчела 7 зв.).

ЗОМЛѢТИ, ЗЕМЪЛѢТИ, ЗУМЛѢТИ
дієсл. док. 1. (втратити свідомість) зомлі-
ти: нашолъ есми отца епископа... съ хлоп-
немъ,... который... // ...измерзъ отъ студени
и зомлѣлый зъ безводя (Володимир, 1591
АрхЮЗР 1/1, 294-295); той дѣвцѣ котораа
идеть замоу(ж), не дадоу(т) ей ничъ исти
своими всты, до третіаго днѣ, є(д)на(к)же,
абы не зомлѣла (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.*
94 зв.); во(и)техъ... хотечи протє(с)танѣта ѱ
сме(р)тѣ приправитъ и тира(н)ско замо(р)-
довать отъ котораго вдареня протє(с)танѣ
заразъ с коня землєвѣши спавѣ (!) (*Жито-*
мир, 1643 *ЦДИАК* 11, 1, 10, 91 зв.).

2. Зомліти, завмерти, оціпеніти: г(с)дѣ
далъ ва(м) землю; бо припалъ страхъ вашъ
на насъ, же зомлѣли вси обыватели земли
(серед. XVII ст. *Хрон.* 160 зв.);

(втратити здатність на якийсь час ру-
хатися) зомліти: Оуслѣшалъ Гевастѣй снѣ
Садловъ, же Авепіръ лѣглъ в' хевронѣ: и
змлѣли рѣки егѱ и весь Израїиль бѣлъ пере-
страшонѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 247).

Див. ще ЗУМЛѢВАТИ, ИЗИМЪЛѢТИ.

ЗОМСТИТЕЛЬ *ч.* Відимститель: хто бы
словъ егѱ которыи бѣде(т) мовилъ во има
мое слѣхатъ не хотѣлъ, я зомстителе(м) бѣдѣ
(серед. XVII ст. *Хрон.* 154).

ЗОМСТИТИ *дієсл. док. (кому, на кого)*
Помститися; відимстити (кому): онѣ насъ
ратѣт' и зомсти(т): мнѣ мѱвѣтъ помста, я
ѱ(т)дамъ, я зомщѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 976);
Бгѣ всемогѣщій кривдѣ Намѣстниковѣ и
слѣгъ свойхъ на(д) непокорѣвыми... снѣтѣемъ
въ Адѣ живѣихъ зомсти(л) (Київ, 1646 *Мог.*
Тр. 6 зв.).

ЗОМЫКАТИ *дієсл. недок., перен.* (що пе-
ред ким) Відвернути, відкинути, відмежувати
(кого від чого): О, горе вамъ, книжници, по-
пове лицемѣри, якъ вы зомыкаете царство не-
бесное передъ людми (XVI ст. *НЄ* 30).

ЗОНА *ж.* *(певна територія, що характе-*
ризується спільними ознаками) зона: Тѣ що
в' Зѱни одлѣглої на Гербъ оказалый Пѱби-
зри, якъ тотѣ, познаѣшѣ, Дѱмъ зѱвше в'спа-
налъ(и) (Київ, 1631 *Зем. Зам.*, тит. зв.);
Оукопалесь Колѱмнѣ ѱ(т) зѱмної Зѱны,
При бѣрегахъ Днѣпрѱвѣхъ по(д) Седмитрѱ-
ѱны (Київ, 1632 *Єах.* 298); Штѱ то за рѱ-
дѱсть в' Рѱссѱйскомѣ Сѱонѣ: в' Кѱевской Зѱ-
нѣ (Київ, 1633 *Евфон.* 307); Имѱ Могѱлы и
в' словѣнской Зѱни, И в' Бгѱмыслномѣ бѣ-
детѣ мѣти Трѱѱни Несмертѣльное свое залє-
цѣнѣе, и вывышшѣнѣе (Там же, 308).

ЗОНТЪ *присл. (стп. zonađ)* (з цього міс-
ця) звѣдси, звѣдти: Другѱбѣ порушѣна, ма-
ють вѱды мѱрскѱи; м(с)цѣ идѣчи прѣзъ горы:
зо(н)тѣ прѱменами своїми тѱгнетѣ вѱды за
собѱю (Почаїв, 1618 *Зерц.* 16).

ЗОПАКОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.*
Перекручений, переінакшений: зъ ѱ(т)мѣне-
ныхъ а штоучне з'ѱпакованы(х) словѣ хѱ Га,
с по(д)киданыхъ // докторѱвѣ, змышленыхъ
канѱнѱвѣ, с фалшованыхъ тестаментѱвѣ...
черпненными свѣдоцтвѱ доводятѣ (Острог,
1598-1599 *Апокр.* 154 зв.-155);

ЗОПАЧИТИ *дієсл. док. (що)* Перекрути-
ти, переінакшити: до оной спѱлочности...
римской, котораа римской цркви вѣрѣ, и
давныє предѱніѱ зѱпачила, вырвавшисѧ
потайкомѣ есте оутекли (Острог, 1598-1599
Апокр. 190).

ЗОПОЛНО *присл. (стп. zupelnie)* зѱвсім;
повнѱстю: А дѱмъ свѱѱ бѣдовѱлъ гѱ лѣтѣ и
зѱпѱлно егѱ доконѱлъ (серед. XVII ст. *Хрон.*
294 зв.).

Див. ще ЗУПЕЛНЕ, ЗУПОЛНА, ЗУПОЛНЕ.

ЗОПОЛНЫЙ *прикм. (стп. zupelny)* весь,
цѱлий: пришо(л) андреи исъ сыно(м)... взѱ-

ли заплату вы(д) давыда зополную и визна-
ли то перед право(м) (Одрехова, 1550 ЦДИАЛ
37, 14, 14).

Див. ще ЗУПОЛНЫЙ.

**ЗОПСОВАНЕ, ЗОПСОВАНЫЕ, ЗОПСО-
ВАНЯ, ЗОПСОВАНА** с. 1. (пошкодження)
зіпсуття, зопсуття: Якожь, для огледаня то-
го квалтовного настья на тую церковь... зо-
псоване олтаря,... речоный служебникъ... //
...просиль, абы судъ нынешный самъ зъехалъ
и того всего огледалъ (1596 *АрхЮЗР* 1/1,
506-507); рыбы изъ сажавокъ одну зловили,
а другую безъводя поморили, – шкоды зо-
псованемъ кола и выморенемъ рыбъ двѣсти
золотыхъ себе шкоды шацуетъ (Володимир,
1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 138);

(зруйнування) знищення: Вправдѣ золо-
га,... не приношѣ: а тежь то телѣсной и кѣн-
ской оздѣбѣ слѣжитъ, и зопсованю подлѣжитъ
(Київ, 1623 *МІКСВ* 75); Раздрѣшеніе: Зопсо-
ванье (1627 *ЛБ* 105); зопсована abolitio (I пол.
XVII ст. *Сем.* 5);

(припинення існування) знищення, зник-
нення: по принатю тѣло и кровъ зопсованю
не по(д)лѣжа(т), вѣ съставѣ и вѣ йстности
дѣши нашої мѣсце маючи (Київ, бл. 1619
Аз. В. 201); двѣшѣ невѣрныхъ и незбѣжныхъ
несмертѣльны сѣтъ, и скѣзѣ не подлѣглы: ко-
торымъ нерѣвно лѣпшаа бы речъ была, гдѣ-
бы были смѣрти, абѣ зопсованю по(д)лѣглы-
ми (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 381).

2. Розклад, гниття: се о(у)пере(д) виде(л)
повѣди(л) ѿ зме(р)твы(х)въста(н)ю... и(ж)
не зо(с)тала въ гробѣ душа его ани тѣло его
почуло зопсова(н)а (II пол. XVI ст. *КА* 10);
Тѣло его, абы завше пахнѣло, и до зопсована
не пришлѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 229).

3. *Перен.* Ослаблення, знищення: Потому
ижъ противъниковъ... зъедноченя нещы-
рость такъ есть велика, же,... лъживе спра-
вы синоду того до ушыю людскихъ одно-
сятъ, ку огидѣ и зопсованю унии светое

(Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 186); Але на ты(х)
мѣстъ прише(д)ши посре(д)кѣ всѣ(х) събра-
ны(х)..., обѣцѣтиса мае(т) до збѣдована
мл(с)ти братѣрской, и до охоронѣна еи, а
не до... розорѣвана и зопсована (Львів, 1603
ЛСБ 384).

4. *Перен.* Скасування, ліквідація, пору-
шення: ку праву сами стали ѿ ро(с)копа(н)е
копцо(в) зопсова(н)е границы ѿ вырѣба(н)е
запуста (Луцьк, 1583 *ЛНБ* 5, II 4044, 123);
види(л) есми противъ бродѣ го(р)довского...
зна(к) зопсова(н)я слободы (Вінниця, 1599
ЛНБ 5, II 4049, 122 зв.); зопсованя abolitio
(I пол. XVII ст. *Своб.* 5).

5. *Перен.* (духовний, моральний занепад;
гріховність) зіпсуття, розтління: Якъ теде
цнѣта фѣндаментъ естѣ жа(д)но(и) скѣзѣ не
по(д)лѣглыи, та(к) и наменшемѣ зопсова(н)ю,
в одно з ни(м) злѣное бѣдова(н)е по(д)лѣчи не
мѣже(т) (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 4 ненум.); Уважай
за тымъ и знесене и зопсоване всѣхъ дѣвѣвъ
того соборища (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 751); в
зопсоване упасти – морально занепасти, ста-
ти грѣшним: Члѣкъ же зазрости дѣволской
вѣрѣ емши престѣпиль за(к)о(н), вѣ воглѣнїе,
або, в зопсова(н)е оупа(л) естѣ (Острог, 1588
Єур. 5).

Див. ще ЗЕПСОВАНЕ, ЗОПСОВАНИЕ.

Пор. ЗОПСОВАТИ.

ЗОПСОВАНИЕ с. 1. (припинення існуван-
ня) знищення, зникнення: Не идѣтъ теде
тайны Пр(с)тѣи вѣ зопсованіе и згинѣніе вѣ
небытіе, яко и самъ то Хс рѣклъ // ...Хто
ѣсть тѣло мое... въ мнѣ мѣшкаеть (Київ,
бл. 1619 *Аз. В.* 201-201).

2. *Перен.* Скасування; порушення: Не естѣ
теде той прѣкла(д) на зопсованіе поствѣ, але
на часъ голѣдннй, и вѣ недостатѣкъ поствнхъ
пѣкармовъ, мѣгль бы са приводіти (Київ,
бл. 1619 *О Обр.* 177).

Див. ще ЗЕПСОВАНЕ, ЗОПСОВАНЕ.

Пор. ЗОПСОВАТИ.

ЗОПСОВАНЪ *див. ЗОПСОВАНЫЙ.*

ЗОПСОВАНЫЙ, ЗОПСОВАНЪ *дієприкм.*

1. *У знач. прикм. (покалічений) знівечений:* якъ тѣла ихъ зопсованы были на ѡнъ часъ: та(к) и мѣсли нѣкоторыхъ ѡ(д) шата́на зепсоваными и мѣртвыми были в животѣ (Вильна, 1627 *Дух. б.* 92).

2. *У знач. ім. Хворий, -ого; каліка:* Що взвавши ѡный стратиль, тоє тепе(р) а ѡдыскоую и прибрѣтаю оупадлого... ѡ(т)новляю зопсованого, ѡживляю оумрѣлого (поч. XVII ст. *Проп. р.* 139 зв.).

3. *У знач. ім. с. р. зопсованое* – неправильність, помилка: Але якъ тїи два папежеве... безвинны суть въ томъ, такъ и святыи Фотїи въ томъ естъ безвиненъ же Римскихъ епископовъ за той придатокъ былъ екскоммуникова́ль, поты ажъ ся то зопсованое засъ направило (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 736);

підступність, лукавство: Прелюбодѣ(и)ческое: Лестное, растлѣнное, сфалшѣванное, зопсованое (1627 *ЛБ* 95);

Див. ще ЗЕПСОВАНЫЙ.

ЗОПСОВАНЬЕ *див. ЗОПСОВАНЕ.*

ЗОПСОВАНЯ *див. ЗОПСОВАНЕ.*

ЗОПСОВАНА *див. ЗОПСОВАНЕ.*

ЗОПСОВАТИ, ЗОПСОВАТИ, ЗОПСУВАТИ, ЗОПЪСОВАТИ *дієсл. док. 1.* (що) (*зробити непридатним до вжитку, поламати*) зіпсувати: А потомъ, кгда его милость, отецъ владыка, давъши ключъ отъ того замъку, казалъ замокъ отомъкнути, которого заледве отомъкпеню, бо былъ побитый и зопсованный (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/1, 317); То тежъ намъ оказано, ижъ коло, которое на стыру рецѣ коштомъ великимъ направлено было,... зопсовали и в нѣвошто обернули (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 161); ноци прошлое... люде якыес..., до дверей церковныхъ добываючисе, колодку одбияли и в нивечоную зопсовали (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 491); Кгда котѡры(и) з ни(х) дзбѡнокъ глиняны(и),... зопсѡе, або згѡби(т)... емѣ не бы-

ва́еть проще(н)но (серед. XVII ст. *Кас.* 41 зв.); *Образно:* Са(м)псонъ, котѡрий бра́мы пекелные полама́вши, и всю мо(ц) цербе́ровѣ, и ко́сѣ смѣрти зопсова́вши на на(и)вы(ш)шее нѡбо встѡпи(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 201);

(що) зруйнувати, знищити: а іс ѡ(т)повѣдаючи рекль емоу видишъ ли тото великое боудована не ѡстанеть тоу каме(н) на камени, абы не былъ зопсованъ (1556-1561 *ЛС* 179 зв.); кгда то зопсовано, того всего достаточне дей есми огледал, то ест,... перекопы попсованы и валы окрутне покажены так, // ижъ на валѣхъ ямы не малые сут (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 62); зопсѡвати collavefacto (I поч. XVII ст. *Сем.* 52); зопсѡвати соггумро (Там же, 60); depraedo зопсѡвати сказити (Там же, 68); ѡ то(ж) и(х) па(н)ство избо́урено и зопсовано и(ж) са розсѣдали по свѣтѣ яко бы насѣна (1645 *УС* № 32, 123);

(що) (*призвести до загибелі*) знищити: По се(м) пѣсти(л) гѣ бѣгъ // конїки, а(л)бо са(р)нчѣ, и(ж) до ѡста(т)ка вѣши(ст)кѡ зопсовали, чого гра(д) не поби(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 18 зв.-19); робачо(к) який з землѣ выхѡдачи... ко́ре(н) зопсова́вши лоупи(т) его зо всеи зелѣности (поч. XVII ст. *Проп. р.* 244);

(що) (*довести до розорення, розвалу*) знищити: За котѡры(м) таковы(м) его мл(ст) неслушны(м) бра(нем) мыта ярмаро(к) Луцки(и) зопсова(н) и вниве(ч) естъ ѡбе(р)ненъ (Володимир, 1608 *ТУ* 246);

(що) скасувати, ліквідувати: границѣ старода(в)ную зопсовати де(и) вѣша ми(л) казали (Луцьк, 1583 *ЛНБ* 5, II 4044, 123); уступили ми,... границы своеє,... которую па(н) Дорогоста(и)ски(и) скасовати, зопсовати хоче(т) (Київщина, 1600 *ККПС* 146).

2. (кого) Збороти, нейтралїзувати: Штѡжъ ѡ ѡсмогѡ грѣха... ѡчищенѣюса, то естъ Пыхи, мѡвити бѣдѣ; котѡрое почалъ въ правдѣ..., а докончїль... покѡрѣ протївко неї вывы-

шаючи, бѣзь котóрой діавола и егѡ подбѣны(и) емѡ гѡфѣ зопсовати рѣчь ёсть немѡжнаа (Київ, 1627 *Тр.* 555).

3. (що) (*про здоров'я*) (*негативно вплинути*) зіпсувати: если есть конь твой... // ...еще не поены(и) не прова(д) тера(з) до воды абовѣмъ еще не вы(т)хно(л) зопсова(л)-бы(с) ѡного внѣтрности (к. XVI ст. *Розм.* 40-40 зв.).

4. (що) Споганити, знеславити: Тая патрыярхия Царыгородская, и иные, яко есть зопсована, понижона и отъ Пана Бога проклята – откуль инуль доведатсе можете (Вільна, 1597 *РИБ XIX*, 208); Подобаетъ же вѣдати й се, кто сѣтъ, и котóрий хотатъ видѣти бѣга в' дхѡ боурьливомъ, явно, яко... преврѡтныи дѣти еретическїи, котóрії сїлѣють са зопсовати и сѣкрѣшити вѣроу каменнѣю твѣрѣдѣю (Почаїв, 1618 *Зерц.* 9 зв. нenum.).

5. (кого) (*морально, духовно розкласти*) зіпсувати: Хотѣ(л) ѡнъ бѣ(з)бѡжный збѡйца в'ве(с) рѡжай то(т) з'гладити... або принамиѣ(и) зопсовати и заразити жебы и(м) собѣ з'врьиди(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 40 зв.); Аггль... не то(к)мѡ са(м) себе еси ѡскве(р)-нилъ, але и ини(х) зопсовалъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272); з' того оучачи са правды, фалшем' геретїцкимъ звѣденисмѡ не были, и ѡбычаѣ наші абы не ѡвшеки зопсованы были (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 827).

6. (чого) (*припинити, перервати*) порушити (що): Томѡ кгвалтъ и грознаа збрѡа, не мѡжетъ нѣгды зопсовати покѡа (Львів, 1591 *Просф.* 68).

Див. ще ЗЕПСУВАТИ.

ЗОПСОВАТИСЫ *див. ЗОПСОВАТИСА.*

ЗОПСОВАТИСА, **ЗОПСОВАТИСЫ**

дієсл. док. 1. (статив непридатним для використання, вживання) зіпсуватися: Аппараты црковные... // ...маю(т) быти в дозорѣ... самого игѣмена,... которы(и) стеречи повине(н) бѣдетъ жебы сы што не зопсовало (Луцьк, 1624 *ПВКРДА I-1*, 65-66).

2. (*про хворобу*) уразитися: Гяггрена: Кянцир',... Части котóрой тѣла змертвѣ(н)е: чомѡ гды завчасѡ не забѣгне(т)са, тѣды ве(с) члове(к) зопсѣе(т)са (1627 *ЛБ 197*).

3. (*засвоїти поганї звички, нахили*) зіпсуватися: И дѡмъ дшѣ его дочаснеса зопсовалъ, Лѣчь тамъ в' прибѣтка(х) вѣчны(х) боуде(т) роскошова(л) (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 4 зв.); диѡнисїй... гречѣскы(х) младенцо(в) оупомина(л),... же не трѣба допоущати молоды(м) мѣрнотравности анѣ збѣткою, кды бовѣ(м) рязъ ѡ(т) ни(х) ре(ч) посполїтаа зарязѣтса, згѡла оупасти и зопсоватиса моуци(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 289).

Див. ще ЗЕПСОВАТИСА.

ЗОПСОВАТИ *див. ЗОПСОВАТИ.*

ЗОПСУВАТИ *див. ЗОПСОВАТИ.*

ЗОПХНУТИ, **ЗОПЪХНУТЬ** *дієсл. док.*

1. (кого, що) (*штовхнувши зрушити з місця, скинути з гори*) зіпхнути: я, возный, видаль тое, ижъ отъ гумна пана Ласкова, которое...на высокой а крутой горе стоитъ, много соломы лежитъ и сточила се, або зопхнена...у воду (Кременець, 1594 *АрхЮЗР 6/1*, 243); алекса(н)дръ зоп'хноу(л) его надо(л), зламалъ каркъ спадшы надолъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 71); Възрази: Зопхнїи, стрѣти (1627 *ЛБ 20*).

2. *Перен.* (що) (*звести з праведного шляху*) зіпхнути, збити: атолі не мѡже(т) з сте(ж)ки зоп'хнѣти законоположенїа ѡ(т)чѣскаго, ѡ(т) преданїи бѡносны(х) ѡ(т)ць (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 224).

3. *Перен.* (кого) (*позбавити влади*) скинути: И зъ оного Єремея, который тутъ былъ якую взяли есте потехѡ? Набравъши пенеze(й), пошолъ а коли хто хотель што себе подъ другимъ зъеднать, и другого зъ владыцства зоп'хнутъ (Вільна, 1597 *РИБ XIX*, 310).

ЗОПЪСОВАТИ *див. ЗОПСОВАТИ.*

ЗОПЪХНУТЬ *див. ЗОПХНУТИ.*

ЗОРА див. **ЗОРЯ**.

ЗОРАННИЙ див. **ЗОРАНЫЙ**.

ЗОРАНЫЙ, ЗОРАННИЙ дієприкм. у знач. прикм. Зораний: князь Ковелский повел через поле и вказывал грани 8 соснахъ вырѣбаныи и выжженыи и копцы зораныи (Шайно, 1538 *АС IV*, 174); Виглядаем з неба роси заранной, Аби отвѣлжила поля зораннии (1648 *Елег.* 152).

ЗОРАТИ, ЗОРАТЬ дієсл. док. (що) Зорати: на першемъ въ томъ поли, на которомъ село сидить, нивъ чотыри, которыхъ кажъ-дую за три дни плугомъ зорати можетъ (Луцьк, 1528 *АрхЮЗР 6/1*, 10); над то владыка... с капитулою... вызнали..., иж... у мещанъ володимерских толко от каждого дня поля, што может плугом на ден зорати, на озимину по два гроши (Володимир, 1569 *АрхЮЗР 8/VI*, 254); А была перваа поражка, которою поразыль Іоанафанъ и алѣга ево, ѳколо дватцети мѣжевъ наполовицы стаа, котѳрое звѣкло пара волѳвъ на дѣнь з'орать (серед. XVII ст. *Хрон.* 213).

ЗОРАТЬ див. **ЗОРАТИ**.

ЗОРВАНЄ, ЗОРВАНЬЄ с. (звільнення водоїми від води) спускання: А где быхмо мы... отъ кривдѣ вшелякихъ ихъ не боронили, а у права о каждую речъ не заступовали... албо о спустошене именеи, спалене дворовъ..., о зорване ставовъ... // ...тогда о каждую речъ таковую... повинни будемо имъ, арендаромъ нашимъ... суму исную... имъ вернути (Полонне, 1601 *АрхЮЗР 6/1*, 287-288); А где бы зъ допущеня Божого, а не съ причины ихъ, млыны, або корчмы погорели, албо зорванье ставовъ,... за чимъ бы значную шкоду отнесли, на то все повинна буду взглядомъ мети, маючи, направити (Камениця, 1607 *АрхЮЗР 6/1*, 343); То тежъ особливе тому арендарови нашему тымъ листомъ варуемъ, еслибы,... спустошеня тыхъ маетностей отъ неприятеля якого,... любѳ тежъ зорванья ста-

вовъ и якого колвекъ припадку,... теда мы, тое все упатруючи, повинны будемъ на то приятелю оному высадить (Бердичів, 1611 *АрхЮЗР 6/1*, 374).

Пор. **ЗОРВАТИ**.

ЗОРВАНЬЄ див. **ЗОРВАНЄ**.

ЗОРВАТИ, ЗОРЪВАТИ дієсл. док. 1. (що з чого) (грабуючи, рвучко зняти що-небудь надіте) зірвати: Вра(д)ни(к) его мл(с)ти пна Ма(р)ка Васи(л)евича Жоравницкого... шлы(к) лиси(и) з головы моее зо(р)валъ (Луцьк, 1563 *ТУ 102*); а паробо(к) де(и) его курило поведи(л) з мене де(и) знали су(к)-ма(н)... шары(и) а ша(п)ку чо(р)ную з головы зо(р)вали (Володимир, 1567 *ЦДІАК 28*, 1, 2, 25); гла(в)у и(з) корѳною зор'вали и(з) ѳного стлѳпа Папе(ж)скѳю (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 123); пое(с) з мѳ(ш)ке(мъ) и(з) ножа(ми) зня(ли) и зо(р)вали (Житомир, 1609 *ЦДІАК 11*, 1, 5, 23); Янъ Кграбовецкый – перстенки съ пальца,... // ...изъ шии ланѳцужокъ,... зорвали (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР 6/1*, 428-429).

2. (що) Надсадити: впалъ в великую болестъ, в которой болести vomиты ему тяжкие // припали, которие аж внутрѳности его зорвали (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР 8/III*, 584-585).

Див. ще **ИЗОРЪВАТИ**.

ЗОРВАТИСЯ дієсл. док., перен. (з чого) (звільнитися від важкого обов'язку) вирватися: Онъ, такъ помыслной погоды набывши, триумфуетъ, же ся зъ такъ трудного на себе гаку зорвалъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1060).

ЗОРИСТЫЙ прикм. Узористий: Обросъ зористый на престолъ, другый простый в притворе на столцю (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР 1/VI*, 296).

ЗОРКА ж. Зірка. Особова вл. н., ч.: Тимошь Зо(р)ка (1649 *РЗВ 448*).

ЗОРНИЦА, ЗОРНИЦЯ ж. 1. (ранкова зірка) зірниця: И вѳ тамтѳихъ заправды звѳздахъ, ѳнаа вечѳрнаа звѳзда, а ѳваа зорниця назы-

ваѣтса а межѣ Ап(с)лами ладе(н) не е(ст) Вечѣрнаа, але вси зорниці (Київ, 1625 *Злат. Н.* 127 зв.); за зорницею вистѣплет' слнце (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 877); *У порівн.*: око его правое какъ зорница звѣзда (1489 *Чет.* 373).

2. *Перен.* (*світлість, чистота*) ясність: нагѣршаа естъ межѣ страст'ми, страсть пыха и надѣтость, же прѣз ню не тѣлко выпадне-нѣ з' Нба, дѣволѣ сталоса, котѣрый пѣрвѣй бѣль зорницею, а пѣтымъ тѣмности зосталь (1627 *Тр.* 11).

ЗОРНИЦЯ *див.* **ЗОРНИЦА.**

ЗОРНЫЙ, ЗОРЬНЫЙ *прикм.* Зоряний: посла(н) естъ вестоноша поведая со(л)нцѣ. ка(к) звезда зорьяна пред зорею (1489 *Чет.* 157 зв.); **зорная трава** – назва рослини: зѣра огороднаа... зорная трава ростеть при поути и по огородо(м) (XVI ст. *Травн.* 265 зв.).

ЗОРЬВАТИ *див.* **ЗОРВАТИ.**

ЗОРЬНЫЙ *див.* **ЗОРНЫЙ.**

ЗОРИЯ, ЗОРА, ЗОРА *ж.* 1. (*яскраве освітлення горизонту перед сходом і після заходу сонця*) зоря: Нехай се затма(т) звѣзды мѣрокомъ ей, нехай ждѣтъ свѣтла а не огла-дѣеть а ни всхожѣнѣа вставѣючой зори (се-ред. XVII ст. *Хрон.* 57 зв.); **вечерняя зоря** – (*вечіря зірка*) зірница: postifer, вече(р)няя зоря (1642 *ЛС* 281); **зорею** – на зорі, на світанку, рано-вранці: еще слнце было не възышло, але ю(ж) ю(ж) мѣло зыйти: гды хто теды зорею и свитан(м) встѣеть, трѣба емоу походнѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 255 зв.); **зори завелися** *див.* **ЗАВЕСТИСЯ**; **отъ зорѣ** – з раннього ранку: Свѣймѣа... справедливѣ жилъ, ано овоць сторакій Гви принѣсь, ано ... оумножилъ таланты, ... охѣтне о(т) самѣи зорѣ працювалъ в' винници Гда (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 164); **предъ зорами** – до сходу сонця: Іоа(н) за(с) повѣдае(т), и(ж) пре(д) зѣрами пришла мрѣа с котрой воугна(л) седьмъ бѣсо(в) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 60); *У порівн.*: Свѣтлаа онаа звѣзда значила блг(д)а(т) або ласкоу оупережаючою: котѣраа якъ пре-

свѣтлаа зора нашѣ дѣла // оупережае(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 179 зв.-180); **Озаряю**: Освѣчю якѣ зорѣ (1627 *ЛБ* 151).

2. *Перен.* (*початок чого-небудь*) зоря: и дла того(ж) іоанъ кр(с)тителъ еще о(т) зори жѣвота вѣ(с)ходачого... оухилѣна ради в поуцѣ внійшо(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 255).

3. *Перен.* (*доля, щастя*) зірка: Впо(д)зѣмныи, Титане и ты злотовлѣсы, Тѣмныи краи, пѣсти свѣтло твои кѣсы. Весѣлѣй, яснѣй, ранѣй з' оцѣанѣ мѣра, Нехай повстѣеть твѣоа прѣсвѣтлаа зѣра (Львів, 1631 *Волк.* 25).

4. *Перен.* (*слава, хвала*) зоря, зірка: **Ода** вторая до дѣховныхъ. Возьидѣте всѣ днѣсь Сіѣонскіи зѣри, ѡмѣвши тѣмность в' Роксоланскомъ мѣри; А твѣрь на себѣ яснѣю вложѣте: И засвѣтѣте (Львів, 1642 *Бут.* 8 зв.).

5. Особова вл. н., ч.: Косте(н)тинъ кнѣжа о(ст)ро(з)ское воевода кие(в)ски(и) наме(ст)нику нашему туро(в)скому григѣрию зорѣ а писару (Острог, 1577 *ЛОИИ* 52, 1, 1).

♦ **зоря огороднаа** – назва рослини: зѣра огороднаа... зорнаа трава ростеть при поути и по огородо(м) (XVI ст. *Травн.* 265 зв.).

ЗОРА *див.* **ЗОРА.**

ЗОСЛАНІЄ *с.* Зіслання, засилання: **Ото** яснѣ тѣтъ мѣлость О(т)цѣвскѣю назывѣе(т), Снѣвское к' На(м) зосланіе, а не персѣнѣ Дха, яко ты мѣвишь (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 302).

Пор. **ЗОСЛАТИ.**

ЗОСЛАТИ, ЗЪОСЪЛАТИ, ЗЪСЛАТИ *дієсл. док.* 1. (кого) (*направити куди-небудь для виконання певного доручення, завдання*) заслати, послати: Напервѣй старался у святѣйшо(го) патріархи, абы ся зде дидаскаловъ ку розмножено наукъ вѣрѣ православной зослалъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 27); Пано(в) Комисаро(в)... до воево(д)ства че(р)ниговского зосла(л) на ро(з)сѣжеие вшеляки(х) кривдѣ (Чернігів, 1636 *ЛНБ* 5, II 4061, 17); Вѣдомо е(ст) Мл(с)гямъ ваши(м) яко я недавнього часѣ бѣдѣчи зъсланнымъ... до

Лвова для набы(т)я Дрдка(р)ни... зычливои Помочи... дознале(м) (Ясси, 1642 ЛСБ 557); рачь теды в.м. люде(и) своихъ росъсѣдъныхъ на границѣ зъосълати... абы правѣдиве... кѣпъци... были росъправлены (Переяслав, 1650 ЦДАДА 124, 3, 38).

2. (що) (*переказати, передати*) заслати: Яко з писана ва(ш) мл(с)ти, та(к) и и(з) ѳ(с)тно(г) злещена, чере(с) братии свои(х) пана николаа лѣкашевича: и пана николаа добра(н)ско(г): до на(с) зослани(х) зрозѣмили(с)ми: дила которой речи: и сами зичлиби(с)ми собие, якоби таа робота то(г) стѣго храмѣ: чи(м) скории до свое(г) скѣ(т)кѣ могла прийти (Ясси, 1602 ЛСБ 370, 1).

3. (кого, кого кому, кого на кого) (*дати кому-небудь, обдарувати кого-небудь*) зіслати: гѣ бгѣ... хотячи законъ нашъ... просвѣтити... зослати на(м) рачы(л) ты(х) ннѣшнихъ часо(в) его мл(с)ти стѣбишаго Іеремею (Стрятин, 1588 ЛСБ 102); Бѣ... рачи(л)... зослати сна своего дѣхо(м) стѣ(м) зачатого абы ѱ(н) ...вза(л) примірати межи бѣго(м) и члѣко(м) (XVI ст. УЄ № 29519, 21 зв.); Иисусъ Христось... зъ горы Оливной на небеса поднеслсь... зослалъ... Духа Святого на своихъ учениковъ, и ними весь свѣтъ засвѣтилъ пресвятыми дарами его (Київ, 1621 Коп. Пал. 839); Азажъ іоанъ зъ нѣба зосланный естъ, азажъ з высѣкости зѣстоупи(л), якъ теды до на(с) пришо(л) (поч. XVII ст. Проп. р. 138 зв.).

Див. ще ЗАСЛАТИ, ЗЕСЛАТИ.

ЗОСОБНА, ЗОСОБЪНА, ЗЪОСОБНА *присл.* Зосібна, зокрема; окремо: Мы в каждого озера з особна пытали обѣюх сторон: чие бы то озера были? (Київ, 1545 АрхЮЗР I/VI, 42); а въ мѣсте отъ воротъ по два гроши, отъ шинкованья пити каждого зъособна по грошу (Луцьк, 1582 АрхЮЗР I/I, 156); дае(м) вашѣмостя(м) всѣ(м) вобе(ц) и ка(ж)домѣ з особна знати (Львів, 1595 ЛСБ 277, 1 зв.); о то з Ихъ Мил. посполу и з

кожъдою особою зособъна, яко справа только належати будетъ,... правѣне чинити (Володимир, 1615 ИКА, дод. 112); Всѣмъ посполите яко те(ж) и ка(ж)домѣ зособна народу Рѹси(и)ско҃го православы(м) цр҃кве стѣое восточное (Київ, 1628 ЛСБ 160); 8 рѣки имъ кажъдомѣ зособна тые ли(с)ты зарѣчныи пош(д)дава(л) (Овруч, 1641 ЛНБ 5, III 4063, 136 зв.); Бо(г)да(н) Хме(л)ни(ц)кии Ге(т)ма(н)... Всим вобецъ и ка(ж)дому зособна... до ведомости доноси(м) (Чигирин, 1649 ЦДІАК 203, 1, 5, 1); Всѣмъ вобецъ и каждому зособна, кому о томъ // будетъ вѣдати потреба, ижъ..., даю на поратунокъ усему мѣсту, млиновъ пять (Чернігів, 1650 АИЗМ 13-14).

Див. ще ЗОСОБНЕ.

ЗОСОБНЕ *присл.* (*стп.* zosobnie) те саме, що **зособна**: тую суму по възро(с)ту лет их каждому зособне въ ровный дел отдасть (Руда, 1646 ПККДА I-1, 85).

ЗОСОБЪНА *див.* **ЗОСОБНА.**

ЗОСТАВА *див.* **ЗАСТАВА.**

ЗОСТАВАТИ, ЗОСТАВАТЬ *дієсл. недок.*

1. (*продовжувати своє перебування де-небудь*) зоставатися, залишатися: Роботу... столярскую до двохъ придѣловъ великое церкви святого Михаила,... повинни будутъ братія капитула... до рукъ своихъ отобрати и пиленное старане около нее приложити, якобы... въ помененыхъ олтаряхъ зоставала (Київ, 1631 ПККДА II-1, 409); помененый отецъ Касиянь,... везвал его до монастыра..., почал намовляти и грозити, абы з нимъ зоставал..., оного зо всимъ в монастыру своемъ задержал и выпустити не хотел (Луцьк, 1637 АрхЮЗР I/VI, 730); протестансь..., до... села... Кнегинина приехалъ, тамъ недолго зостаючы..., къ Дубну былъ поехалъ (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 187); панъ Григори(и) Ли(п)ля(н)ски(и), яко ѱпекунъ... Стефанови, Настазіе(и) на воли будучимъ, Самуелови,

Янови, Марине в рукахъ пога(н)скихъ заставаючи(х),... манифестацию заноси(л) (Житомир, 1650 ДМВН 196);

(перебувати де-небудь з певною метою) заставатися, залишатися: ѡфалає(м) абы дворане наши которие на двори нашо(м)... за пнзи служа(т) сами особами своими при на(с) г(с)дру заставати звы(к)ли абы почты свои з ымене(и) до во(и)ска слали (1566 ВЛС 33); Албовемъ любо кто кѡпецтвомъ са бавить любо при дворѣ се знайдѣть любо на войнѣ застаеть любо в дорозѣ потрѣба бы было тлѣмача неякого принамне(и) которого ко(л)ве(к) з тыхъ языковъ (к. XVI ст. Розм. 2 зв.); Хто во гнилѡмъ похылѡмъ домѣ жить зесвѡлитъ... Гды обѡचितъ а ѡно... Балѣки трещѡтъ, а весь домъ зовсѣмъ оупадѣть Хто з роздмныхъ вѣ таковѣхъ рѣйнахъ застаеть (Вильна, 1620 Лям. К. 17); В справахъ ѡ чомъ нашимъ по(д)лѣглыхъ за оголошѣнемъ воины, не ѣдѡтъ оучѡныи и велѣмѡжи на ню, лѣчь дѡма боачиса смѣрти заставають: а хтѡжъ идѣтъ: мѡлодѣжъ, оубо(з)ство, и хлѡпство (Вильна, 1627 Дух. б. 342);

(знаходиться де-небудь, будучи залишеним там) заставатися, залишатися: Жидове Христа Господа умучившы и забившы на крестѣ, а потомъ и тѣло его светое со креста знявши, абы не заставали тѣлеса на крестѣ (Вильна, 1595 Ун. гр. 141).

2. (перебувати в попередньому стані, не змінюватися) заставатися, залишатися: што ся дотыче... золотыхъ девет сот семдесят и шесть, которые бы нам водлугъ аренды еще заставали винни, теды и тое вытрутити им маем (Локачі, 1591 ПККДА I-2, 162); роушає(т)са трасѣнемъ и земла, але знѡвѣ в своѡ й мѡци заставає(т) (Острог, 1607 Лѣк. 127); если шгѡ на припатрѡваніе наше роздмо(м) не понѡто застаеть, дла тѡго не приписѣймо Бо(з)скомѣ писмѣ немѡжности (Київ, 1619 Гр. Сл. 273); закаменѣлый богѡчь... на(д)

звѣра сѡровѣйшимъ, и немилосерднѣйшимъ застава(л)ъ (Київ, 1637 УС Кал. 598); Бѣда грѣшникомъ... вѣ нагости заставаю(т) справы йхъ, и кновѡна ср(д)ць явними ставѡю(т)са (Львѡв, 1642 Час. Слово 273); вашихъ милостей непріятель... непрестанно заставля(л) в смутку и болю сердечномъ (Київ, 1644 КМПМ II, 288); Члѡвкѣ... //...пере(д) грѣхѡмъ застава(л)ъ вѣ стѡнѣ невинности (Львѡв, 1646 Зобр. 9 зв.-10); мы мети хочемо... абы... онъ...завше безпечень здоровья своего и маетности одѣ кожного... // ...зоставалъ (Київ, 1648 Гр. ЧАК 144-145); **зоставайте зъ богомъ** – (усталена форма прощання) заставляйте з Богом: Жычу вамъ щасливой ночи... застава(й)те зъ бѡгомъ (к. XVI ст. Розм. 25); **въ живыхъ заставати** – залишатися живим, продовжувати жити: Уляне тежъ Ивановой дяковой коня, дви корови... дарую, а еслибы въ живыхъ не заставала, теды потомству ей маеть то быт оддано (Луцьк, 1641 ПККДА I-1, 74); **в клятвѣ заставати див. КЛЯТВА;**

(не зникати, зберігатися) заставатися, залишатися: тыи то рѣчи мовиль есми вамъ абы радо(ст) моѡ заставала вѣ васъ а и ваша радость была бы выплѣнена (1556-1561 ПС 415 зв.); А если бы пакъ такъ пенезей... ѡтдати не хотели, тогды даю моць вѣрадѣ... то ѡтъ детей моихъ моцно взавши, къ церкви Апостолской, въ держанье и ѡживанье священника ѡное церкви подати, абы за то, як на моей дѡши, такъ на дѡшахъ детей моихъ грехъ не заставля(л) (1577 АС VI, 83); списавши то все на реестъ... до капитулы Луцкое и звыклого схованья церковного... вцале оддано быти маеть, постерегаючи, якобы то на души моей не заставало (Луцьк, 1607 АСД I, 231); справедливый вѣ вѣчной пѡмѡти, ведлѡгъ бѡжестве(н)ногѡ Дѡвѡда, застава(т)и маеть (Вильна, 1620 См. Каз. 3 зв.); вшелякіе речи,... которые письмомъ утвержѡны бывають, тые въ поваженю и въ пѡмѡти людской

...на потомные часы захованы застають (Загайці, 1637 ПВКРДА IV-1, 63); Очищеніє за(с) давали, ω(д) карана в' законѣ до тѣла означоного, а не ω(д) змазы на дѣшѣ заставаючої (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 900);

(*продовжувати бути в силі*) заставатися, залишатися: а и(ж) бы тоє право вечистое... на всѣ пришлые пото(м)ные часы в цело(и) и зупо(л)но(и) моцы ненару(ш)не заставало ѓмо(ц)наючи тотъ доброво(л)ны(и) запи(с)мо(и) вечисты(и) зознало(м) его пере(д) ѓрадомъ (Берестя, 1593 ЛНБ 103, 14/Іс, 1833, 26 зв.); се(с) ли(ст) де(л)чи(и)... при зпо(л)но(и) моцы и владзы зо(с)тавати мае(ть) (Ковалин, 1599 ЦНБ ДА/П-216, 100); мѣти хоче(мо), абы тоє наше постанове(н)є вцале заставало и вечне трѣвало (Луцьк, 1624 ПВКРДА I-1, 79); а где бы Па(н) А(н)дре(и) досы(т) которо(е) ратѣ не ѓчини(л), теды запи(с) вцале заставати мае(т) (Львів, 1633 ЛСБ 1043, 32); Который то тестаментъ остатнее воли моеє конѣчачы, завераючы, хочечы, абы по смерти моеї в моци и вази зупольной заставалъ (Луцьк, 1641 ПККДА I-1, 75);

(*продовжувати бути ким-небудь*) заставатися, залишатися: *Fiо Dux* Зоставаію гетманомъ (Уж. 1645, 78); *Прч(с)таа Два Мрїа*, яко пере(д) зачат'емъ... панною заставаіа такъ передъ порожен'емъ, при пороженію, и по пороженію // навѣки застае(т) панною преч(с)тою и бцєю (Львів, 1646 *Зобр.* 18-18 зв.);

(*перебувати в попередньому статусі*) заставатися, залишатися: Яко(ж) многие бача(т) з многи(х) важны(х) причи(н) с пожи(т)ко(м) посполито(м) быти абы на то(и) столиці ег'о мл(с)ть ωте(ц) Балаба(н) застава(л) (Острог, 1607 ЛСБ 410, 1 зв.);

(*продовжувати утримуватися, не відділятися повністю*) заставатися, залишатися: недалеко тоєжъ фурты, одного зъ них Павла Подгорского посечоно и оному на руце левой

палец еденъ великий утято, же толко на самой шкурце ледво застаєтъ (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* 1/VI, 754).

3. (*робитися ким-, яким-небудь*) ставати: А чомужъ Кгрєція ваша жадного патриархи не маєтъ, который бы ся на столицу патриаршую выжебраными и выфалшоваными пѣнязми не скупилъ: одинъ другого на ней, за поданемъ Туркомъ болшихъ пѣнязей спыхаєтъ, которые для того власного застають Симоніянами, то єсть святокупцами? (1603 *Пит.* 27); хрїстіани(н)... лѣчь тогды заставае(т) богаты(м) кг(д)ы знищяєтъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 104); не тѣло дѣшѣ рѣшане са и чѣлость даєтъ, але дѣша тѣлѣ, котѣрой трѣпъ по выстю ей нечѣлный и стрєнѣтвѣлный застаєтъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 102); Мѣсѣль бы(с) заисте Сме(р)те(л)не Грѣшити, а затымъ... вѣчне ω(т) це(р)кве прокляты(м) заставати (Київ, 1621 ЛСБ 483, 1); жадєнь два рѣзы крєстїтиса,... такъже мїромъ помѣзоватиса, и Ієрєремъ заставаіа,... не маєтъ (Львів, 1642 *Жел. О. тайн.* 3 зв.); Скойтинови правую руку выбили, кость по кгру оттяли, на которую руку калекою вечнымъ заставати мусит (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 465);

(в чому) (*потрапляти в який-небудь стан, певну ситуацію*) опинятися: кто чоґо на кого ведєтъ а недоведєтъ, самъ вѣ томъ заставаєтъ (Володимир, 1608 АСД VI, 118); До дшѣ, мовлю, того часѣ поминки тѣи болшъ стагаю(т)са: бовѣмъ вѣше(д)ши она з' тѣла заставае(т) в' трѣпетѣ и бѣазни (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 158); прошлое нocy вѣ небєспечєнствє здоровє єє одѣ ты(х) наєзъниковъ заставаєтъ мєло (Київ, 1633 ЦДІА Лен. 823, 1, 626, 38 зв.).

4. (*лишати, втративши кого-, що-небудь*) заставатися, залишатися: хотѣль єсми зобрати дѣти твои, такъ якъ же събирає кѣкошь,... свои коур'чата, по(д) свои крыла, але вы не хотѣли, ωто (ж) вамъ заставаєтъ

до(м) вашъ поусть (1556-1561 ПЄ 283); ты-ежъ мешчане борокъ, до костела належа-чий, вырубали, выпустошили подъ тотъ часть и въ нивечъ обернули, же толко пне сосень застають, которыхъ и зличити трудно (Володимир, 1650 АрхЮЗР 6/1, 564).

5. (бути в наявності після використання, вживання) заставатися, залишатися: зобрали плъны(х) дванадесать кошо(в) зъ оны(х) плате(х) хлѣбовъ ячъмѣнны(х) которыи зоставали // по оны(х) то которыи или (1556-1561 ПЄ 364 зв.-365); нѣже пий не выпилесь целого... аза не выпилемъ? Якъ веле зостаѣтъ? (к. XVI ст. Розм. 19 зв.); А то(ж) и второю власностю Лилиа своєю хлѣбъ дшевный при-вздбѣила... Зостаѣ(т) ещѣ трѣтаа вонно(ст), албо запа(х) Лилии вдѣчный, але и тоеи кѣ вздбѣѣ хлѣба оузычаѣ(т) (Київ, 1648 МКСВ 350).

6. (перебувати в чий-небудь власності) заставатися, залишатися: Добра и маѣтности цркѣ(в)ныи абы по смрти митрополита..., в мѣцы и шафоункоу капитоули... заставали (Острог, 1598-1599 Апокр. 37 зв.); до того з особна варую и записуюсе отца Герасима... якие колвекъ пожитки в семь записе нашомъ помененые заходячихъ,... жебы... в уживанью того всего,... заставати,... заступовати и тые добра волные учинити (Луцкъ, 1613 АрхЮЗР 1/VI, 4 зв.); Што зась тычет книгъ церковныхъ также быдла, спрятовъ, тутъ в монастырцу знайдуючогося,... то все вечными часы при брати и томъ же манастиру заставати маѣт (Чорненський монастир, 1635 ПКСДА I-1, 65); поле все, што одно отчизны его естъ на всѣхъ руках, при Феску заставает..., а Яцко при своем заставает, што ему належит (Бориспіль, 1638 АБМУ 26); шьто ся тычетъ маѣ(т)но(с)ти убогое моеѣ лежачое и рухомое,... у брата мое(г)[о] ...зо(с)тають (Тригорськ, 1649 ДМВН 212).

7. Відбуватися, проходити: Естли се вси братья на одного игумена, чога Боже уховай, не згодять, тогды при болшой части згоды межи братьею обранье игумена заставати маѣт (Клевань, 1596 АрхЮЗР 1/1, 496).

Див. ще **ЗОСТАВАТИСА, ЗОСТАВЛАТИСА, ЗОСТАТИ.**

ЗОСТАВАТИСЕ див. **ЗОСТАВАТИСА.**

ЗОСТАВАТИСА, ЗОСТАВАТИСЕ дієсл. недок. 1. (продовжувати бути ким-небудь) заставатися, залишатися: Ижъ синѣды были вѣжные,... посвѣдчаѣтъ того то, же на нѣкоторыхъ синѣдахъ противъ ри(м)скимъ, бискѣпомъ декрета, ѣныхъ потоплѣючѣе сбуть чинѣныи, и на мѣсцѣ са своимъ заставали (Острог, 1598-1599 Апокр. 148 зв.); назначонный черезъ бискѣпа настѣпца неиначей са на томъ оурадѣ застава(л), дно егда его весь людъ приналъ (Там же, 74 зв.).

2. (перебувати в попередньому стані) заставатися, залишатися: таа половица... и до сего часу в споко(и)но(и) посе(с)сии добръ оны(х) заставала(се) яко запи(с) декрета (Київ, 1644 Гр. Посох. 1).

3. (кому) (ставати чийсь набутком) заставатися, залишатися: бѣдныи мѣвлю ѣ(т)-цѣве забѣаѣте себе самы(х) працами... дѣмы боудѣте, грѣшѣ збираѣте, а чѣсто трафлѣетса жѣ тоѣ все зостаѣтса роспоустны(м) и мѣрнотравны(м) дѣдичо(м) (поч. XVII ст. Проп. р. 290 зв.).

4. (втрачати що-небудь, залишатися без чого-небудь) заставатися, залишатися: До сего мѣстца мѣвы мѣеи и повѣсти дошѣдши,... бѣ(з) гѣлосѣ ѣ(т) здѣмѣванъа са заставаю (Київ, 1627 Тр. 668).

5. (бути єдиним можливим із ряду варіантів) заставатися, лишатися: члѣкъ не естъ... такъ ты(ж) ани пѣно(м) тѣла, кдыж можеса ѣ(т)нѣти, анѣ пѣно(м) живота кды(ж) ѣного може(т) оутратити... // ...тѣлько заостаѣтса, жебы пѣно(м) бы(л) ведлугъ ѣнои части,

котѡраа на(и)вышшаа естѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 223-223 зв.).

Див. ще **ЗОСТАВЛАТИСА, ЗОСТАВАТИ. ЗОСТАВАТЬ** *див. ЗОСТАВАТИ.*

ЗОСТАВЕНЕ с. Залишенна: знаменитого кѡштѣ и накладѣ на то сте не жаловали, абы... // Казнодѣа и оучитель, котѡрый... пре(з) заставе(н)е на писмѣ надки... народѣ свой оучилѣ... велми потрѣбенѣ и пожѣто-че(н) бы(л) (Єв'є, 1616 УЄ Єв. 5-6 ненум).

Пор. **ЗОСТАВИТИ!**

ЗОСТАВИТИ!, ЗОСЪТАВИТИ *дієсл. док.*

1. (кого, що) (*не брати зі собою, залишити на місці*) заставити: панѣ бучаски(и)... з домѣ моего прочѣ поехал(л), коне(и) де(и) четверо свои(х)... в стадо мое(м) застави(л) котѡрыє и тепе(р) суть (Луцьк, 1517 *ЛНБ* 5, II 4044, 5 зв.); И такѣ взявши только одинѣ анти-мисѣ, а иное все вѣ целости заставившы..., прочѣ одышолѣ (Вільна, 1599 *Ант.* 931); елена... взала сѣ сѡбою гвозди и штоукѣ дрѣва кр(с)та стѣго, а ѡстѣто(к) // вѣ іер(с)лімѣ заставила (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 37 зв.-38); ге(т)ма(н) конешпо(л)скїи ходи(л) за Днѣпрѣ козако(в) зносити..., и са(м) ле(д)ве ся вынѣ(с) але... га(р)маты и(м) застави(л) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 168); сам з малжонкою и деть-ками своими..., зосѣтавившы челядку и убо-ство свое ниже менованое, уходили (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 534);

(*залишити з певною метою*) заставити: часть войска Земли Волынской с хорѣговю тамѣ заставити велели для всакоє ѡсто-рожности..., а никотѡрых до войска нашего везвати есмо велели (Вільна, 1557 *AS* VI, 22); на(с) де(и) врядникѣ кове(л)ски(и) па(н) гаврило в то(м) дворе зо(с)тави(л) сторожа-ми абы(х)мо в не(м) мешкали и стерегли (1581 *ЖКК* I, 105); Для то(м) та застави(л) вѣ крѣтѣ, абы(с) недоко(н)чѣаное испра(в)и(л) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 102 зв.); Господѣ их за-ставил на вашу науку, иж бысте желали честному их лику (к. XVI ст. *Укр. л.* 88); Єс-

ли жалѣ бѣдетѣ з'бѡжѣе з' зе(м)ли твоєй не бѣдешѣ голїлѣ земли ажѣ до кгрѣнтѣ,... ани вѣ вїнницы твоє(и) гро(н) и ягодѣ оупадѣ-ючихѣ, але оубѡгимѣ, и гѡстемѣ на (з)бира-(н)е заставишѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 122 зв.);

(кого, що) (*покинути без догляду, опїки*) заставити, залишити: а людей ихѣ в полю, пешихѣ колкодесѣть человекѡв заставил, гдеж... некотѡрыи люди... на поли погинѣли (Вільна, 1546 *AS* IV, 456); а они того(ж) ча-соу заставивѣши сѣ(т) свою и за нимѣ пошѣли (1556-1561 *ПЄ* 29); а заставшы мене..., спя-чого в постели..., кийми побили и помор-довали, а заставившы на земли, в избе, на полыумерлого..., маетности з дому моего немало побрала (Бориспїль, 1615 *АБМУ* 9); Пошолесѣ, о сыну, мене заставившы, И смуг-ную Матку, жалю набавившы (Львѣв, 1630 *Траг. л.* 164); и где хто мо(г), а(р)мату, ѡрѣ-жїя, и добра всѣ заставившы ѣтекли (серед. XVII ст. *ЛЛ* 179);

(кого) (*залишити в певному станї*) заста-вити: па(н) Богда(н) гарасимѡви(ч)... наехав-шы ѣ по(л)но(ч) на со(н)ного его самого ро(з)би(л) зби(л) змо(р)дова(л)... ле(д)во жи-вого застави(л) ро(з)бо(и)ны(м) ѡбычає(м) (Київ, 1501 *ЦНБ* II 20651, 1); Не хотѣ(л) и(х) оу сиро(т)ствѣ застави(л) (XVI ст. УЄ № 29519, 71 зв.); А если бы те(ж) ма котѡ-рыє ѡ(т) того плѣчѣ заговѣати коусилиса, проро(ц)кїє до нїхѣ боудѣ мѡвити слова, за-ставте ма го(р)ко плакати и не тѣште ма (Острог, 1607 *Лѣк.* 13); Ємѣсь Бже предѡбрїй по его жела(н)ю Дати рачилѣ насѣ есі за-ставилѣ вѣ вздыхѣнїю (Вільна, 1620 *Лям. К.* 9); Стѣрецѣ нашѣ заставившы насѣ сирѡтѣми до Бѣга одишѡлѣ (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 19);

(що) (*покласти, помїстити*) заставити, за-лишити: и при томѣ позве заставилѣ есми кви(т) по(д) печѣ(т)ю моею для ѡзна(и)меня року (Житомир, 1584 *АЖМУ* 131); панѡве Пузовские... такѣ же и верцимакѣ крѣвавий, знакѣ того мужобѡйства, заставили (Воло-

димир, 1601 *АрхЮЗР* 8/III, 483); Маю вѣ-
домо(ст) и(ж) слѣга мо(и) Панъ Бе(р)жец-
ки(и) зостави(л) та(м) ѡ(т) и(х) м(л)(с)те(и)
бра(т)ства виле(н)ского ме(м)ра(н) на взя(т)е
книгъ (Білий Камінь, 1620 *ЛСБ* 474);

(що) (*вирушити звідки-небудь*) покинути,
зоставити: Оуслыша(ль) пакъ іс̄, ижъ іѡан̄нъ
в'саже(н) ес̄ть до тем̄ниціѣ пошель до гали-
леи зоставив̄ши назарета (1556-1561 *ПС*
28 зв.); Цр̄ь Іраклі(и)... зоставив̄ши Цар̄-
ство, шѡль по Євксінопѡнтѣ, тѡ ес̄ть, по ве-
лікомѣ мѡрју (Київ, 1627 *Тр.* 658).

2. (що) (*зберегти без змін*) зоставити:
Якож... ѡбедве стороне... били нам чоломъ,
абыхмо тѡю вгѡдѣ их при моцы зоставили и
листомъ нашимъ потвердили (Львів, 1537
AS IV, 93); На столиці епископскіе не дбают
о годного албо жебы ведле каноновъ, хотяи
повѣдают, же вцале им каноны зоставлено;
поставят его, быле вызнал папежа за голову
(Львів, 1605-1606 *Перест.* 50); все в цѣлости
зоставив̄ши, справи(л), же тѡе все не мѣло
мѡци (Острог, 1607 *Лѣк.* 22); И для того
трѣн(н)ѣ... за часѣ собѣ наготова(л), подоба-
чїса в' томъ... Архіеп(с)п̄с // Котѡрый...,
Грѡбѣ собѣ росказаль робїти, и не дорѡбле-
ный зоставити (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 30-31);
Если кляли тое, теды Зызанїевъ нашихъ
блуды и ереси вѣры нашой догматами вѣри
быти суть зоставленны (Дермань, 1628 *КМПИ*
I, дод. 319);

(кого, що) (*не чїпати, зберегти при ко-
мусь, чомусь*) зоставити: Ино мы выслушавшы
того привилея брата нашого, при томъ таки
есмо ихъ зоставили, и потверждаемъ // то
симъ нашимъ листомъ (Краків, 1507 *АЗР*
II, 11-12); Ино мы на его чоломъ битье то
вчинили, при той выслѣзе Ивана Хребтовича
его зоставили (Петрків, 1527 *AS* III, 320);
Мы, врьад, наказали и тую ниву при Тишку
зоставили (Бориспіль, 1614 *АБМУ* 8).

3. (кого, що) (*залишити після себе*) зо-
ставити: Кнѡзь великій васїлей оумѣръ,

зоставши сна̄ ивана оу дх̄ лѣте(х) (1509-1633
Остр. л. 126 зв.); И котѡрый мещанинъ за-
мреть, а жону, дети и близкихъ по себе зо-
ставить, вы, о то не дбаючи, тые спадки на
себе берете (Краків, 1532 *АрхЮЗР* 5/I, 32);
ма(т)ка моа... василиса зоставила по собѣ
мене с̄на своего яцкѡ (Володимир, 1544
ЛНБ 103, 22/Id, 2032, 5); Якую паметку по
себе зоставилъ вѣ тыхъ краяхъ Гаврилей...
котѡрый... // ...светые речи, розгрешенья ма-
лые и великие, торгомъ продавалъ (Рожан-
ка, 1598 *Л. Пот.* 1023-1025); Аже Шахмѡты,
а не ѳавмѡты,... вошло то сна̄ть за ѡмьлкою
стѡрыхъ Пїсарѡвъ, котѡрыи того немѡло по
собѣ зоставили (Львів, 1642 *Жел. П.* 8 зв.);
оумѣрлого погребсти, а найбарзѣи ты(х), ко-
тѡрыи не зоставили нѣчѡгѡ по собѣ (Львів,
1646 *Зобр.* 70);

(кого на чому, кому, що) (*залишити у спа-
док*) зоставити (кого, що): земли ѡтець мой
спокойне держал и мене на томъ зоставилъ
и тепер я ихъ держѣ (Львів, 1537 *AS* IV, 84);
Што зать нашъ небо(ж)чикъ панъ гневошь
песочи(н)ски(и) преставляючися зоставилъ
намъ дѡхвонїцою своею ѡпекунами жоне
дете(м) (Єскївці, 1569 *ЛНБ* 5, II 4043, 25);
Зоставилемъ вамъ по собѣ подѡбныхъ собѣ
чтыри лѣторѡстьки (Острог, 1603 *Лям.*
Остр. 17); знѡл' ланцѡхъ... котѡрый зоста-
вилъ по собѣ Великим' Кнѡземъ потѡмкомъ
свѡимъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 70); Оуказаль
то на Тѡйной вечерѣ кгда з' невымѡвного
мл(с)рдїа своѣгѡ постановїв̄ши собѡю намъ
в' пѡкармъ, Тѣло свое Пр(ч)стѡе, в' пїтїе
засъ, Крѡвь Пренѡйдорожшѡю зоставити
(Київ, 1639 *МІКСВ* 215); Будучи на тот час
от Господа Бога на теле зложона хоробою,
але доброго розуму и смыслу, умыслилам
роспоряжене маєтности моеє убогое... вѣ по-
рядку зоставити (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 82).

4. (що, що кому) (*зберегти для себе*) зо-
ставити, залишити: Какжо кнѡз Костен-

тинъ... даль еѣ в малженство за княза Ивана Вишневского, а тые именья предса себе оставилъ (1541 *AS IV*, 270); одножь на потребы наши оставили есьмо были сѣножать зъ врочищемъ Рогатинскую (Городок, 1559 *АЮЗР I*, 147); Слухай же теперь того листу власного,... которого-мъ тутъ слово до слова уписалъ съ копеи, которую былъ владыка пры себе оставилъ (Вильна, 1599 *Ант.* 601); оставили есмо себе и оставдемъ частъкѣ невеликѣю того(ж) плацѣ ншого на побѣдованье халѣпки (Київ, 1616 *ЦДИАК* 221, 1, 62, 1); Тогда пренастѣйшаа Мти... оставила себѣ Вѣнѣць Тернѣвый, и Гво(з)ди (Чернігів, 1646 *Перло* 95).

5. (що, чоґо) (*зберегти, приберегти, не використати*) оставити: а у другому мамраму ...только одна печать его Милости самого, съ подписью вышменованныхъ особъ, и местце на приятельские печати оставлено (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/1, 134); брате... не зедай всего оставъ то што назбы(т) бѣде(т) (к. XVI ст. *Розм.* 11); Я Пафнѣтие Ку(н)цевич(ч) а(р)хима(н)дри(т) озна(и)мую же(м) взя(л) кни(г) свои(х) положены(х) в склепѣ бра(т)ско(м) сто на што для памя(ти) само(и) кни(г) оставиле(м) с печат(ю) своею и по(д)писо(м) рѣки (Львів, 1619 *ЛСБ* 471); Рѣклъ Моисей до нѣхъ: жаденъ нехай не оставлѣеть з неґо до порѣнкѣ, которїи не послѣхали его але оставили нѣкоторїи з нѣхъ ажъ до порѣнкѣ, и налоса залѣгать червѣми и погнїло (серед. XVII ст. *Хрон.* 94).

6. (кого, що) (*не знищити; залишити недоторканним*) оставити: Таковъ ест промыслъ божїй... всѣхъ жидовъ на пуци погубилъ, тылько два з оныхъ оставилъ (Львів, 1606-1606 *Перест.* 48); гды такъ море закипѣло ѿ(т) градѣ..., смолѣ кораблѣй Сарачѣнскихъ розтопїло, и всѣхъ... затопїло..., три толко кораблѣ..., цѣлыи оставивши (Київ, 1627 *Тр.* 668); Пожѣрта естъ тѣды вса трава земли, и

што кѣлвекъ овоцѣ на дѣреве было што бѣлѣ зоставилъ градъ, и не стало правѣ ничоґо зелѣноґо (серед. XVII ст. *Хрон.* 87 зв.); **не оставити корена анѣ розки** – не оставити слїду: ѿто идеть день па(н)скїй палаючїй... и не остави(т) з ни(х) кѣрена анѣ ро(з)ки (Острог, 1607 *Лѣк.* 52); **толко зъ душами оставити** (кого) – пограбувавши, залишити живим: болшую часть овечекъ и быдла Татаре побрала и насъ самыхъ толко зъ душами оставили (Путивль, 1638 *АЮЗР III*, 11); **живое души не оставити** *див. ДУША.*

7. (що) (*застерегти за кимось що-небудь*) оставити, залишити: на то(м)же декрете к(ѣ) его м(ѣ) было доложено иж кнзю его м(ѣ)... во(л)ное мове(н)ѣ права зо(с)тавлено (Миленовичі, 1583 *ЖКК II*, 117); през то въ вины попали... о што оставивъши волное чиненъе себе ширшое протестацыи и тое поправене,... оферовалъсе правъно чинити (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 547); Зачим... его милост Геневскїй, противъко праву посполитому // выкровичъшы, въ вины въ нем описаные попал... о што въсе протестансъ... протестуетъ се, оставивъшы себе волное учинене... протестации (Луцьк, 1647 *АрхЮЗР* 1/VI, 812-813).

8. (*продовжити існувати, не зникнути*) zostатися, діал. zostати: не вѣдали которая пляга мѣла при(и)ти перве(и), прото каме(н)ны(и) для того по(с)тавили и(ж) если бы водою па(н) богъ свѣ(т) перве(и) збѣры(л) тогды бы сто(л)пѣ каме(н)ны(и) заста(в) (1582 *Кр. Стр.* 19).

◊ **в клятвѣ оставити** *див. КЛЯТВА.*

Див. ще **ЗОСТАВЛЯТИ, ЗОСТАВОВАТИ, ЗОСТАВЯТИ.**

ЗОСТАВИТИ² *див. СОСТАВИТИ.*

ЗОСТАВЛЕНЬЄ *с. (залишення без змін)* збереження: Што оуважаючи латве са домыслити, якаа естъ пе(в)ность того мнимаго за жада(н)емъ владыкѣ(в) // позволена,

и зоставленьа намъ нашихъ церемонїи (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 43-43 зв.).

Пор. **ЗОСТАВИТИ.**

ЗОСТАВЛѢТИ *див.* **ЗОСТАВЛЯТИ.**

ЗОСТАВЛЯТИ, ЗОСТАВЛАТИ, ЗОСТАВЛѢТИ *дієсл. недок. 1.* (*покидати без допомоги, опіки*) зоставляти, залишати: кды онь са(м) естъ, котѳри(и) пра́цы звы́(к) осоложати ср(д)це оувеселати, вь бѣда(х) и фасоунка(х) (!) не зоставляти, дѣа додавати (поч. XVII ст. *Проп. р.* 220 зв.);

(кого) (*залишати в певному стані*) зоставляти, залишати: ги не зоставлай на(с) сирот(т)ками (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 43 зв.);

(що) (*переставати займатися чим-небудь*) зоставляти, залишати: В чо(м) Бѣм зъ пови(н)ности своє(и) то(г) Влаха впомните, абы и боя(з)нь бождѳю пере(д) собою ме(л), и то вважи(л) же лядаяко тоє справы зоста(в)ля(т) не бѣдѣ (Гологори, 1605 *ЛСБ* 398).

2. (що) (*зберігати без змін*) зоставляти, залишати: чѣмоу ма пре(з) се́бе // живоую зоста́влѣ(ш), чѣмоу сѣмрти не вели(ш) ма захватити (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 10 зв.-11); Бра́гство... о(т) нача́ла... патріархомъ... в zakonéно... и ннѣ в зѣпѳльной мѳцы и в покоію ведле правѣ йхъ зоставляемо (Львѳв, 1591 *ЛСБ* 155).

3. (що) (*залишати, віддавати у чие-небудь користування; передавати у спадщину*) зоставляти (що, чим, на що): звыкли люде мысль и волю свою... остатнюю на писме ку ведомости на часы потомные зоставляти тым обычаем (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 192); а йные па(к) якобы и не оумираю(т) бо мѣдре(ц) такъ // написа(л), родивы(и) ча́да не оумираєтъ, кгды(ж)... о(т) сѣмени и цркви своєи наслѣдникомъ,... по собѣ зоставляєтъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 1-1 зв.); Кроле́вское дѣло е(ст), не ты́лко собѣ кролова́ти..., але и ты(м) котѳрыє по(д) звѣрхностю, а звла́ца свое цнѳты напри́кладъ дѣтемъ зоставляти (Острог, 1614 *Тест.* 176);

(що) (*відкладати, зберігати що-небудь для кого-небудь*) залишати: и вырѣкься такъже якъ и отець его, не зоставляючи та(м) собѣ ни(ч) ани помькоу(в) (!) своимъ (Одрехова, 1639 *ЦДІАЛ* 37, 2, 53).

4. (*зберігати, приберігати, не використовувати*) зоставляти: Рѣклѣ Моисѣй: то єсть хлѣбъ... // ...жа́денъ нехай не зоставляєтъ з негѳ до поранкѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 94).

Див. ще **ЗОСТАВИТИ', ЗОСТАВОВАТИ, ЗОСТАВЯТИ.**

ЗОСТАВЛАТИ *див.* **ЗОСТАВЛЯТИ.**

ЗОСТАВЛАТИСА *дієсл. недок.* Залишатися: всѣ тоу зоставляю́тса, намъ всѣмъ на выхована живымъ (поч. XVII ст. *Пчела* 15).

Див. ще **ЗОСТАВАТИСА.**

ЗОСТАВОВАТИ, ЗОСЪТАВОВАТИ *дієсл. недок. 1.* (що) (*не брати з собою, собі*) зоставляти, залишати: мы Россове, если для наукъ вь край Нѣмецкїи удаемося..., зъ росторопностю еднакъ сметѣе отменуемо, а зерно беремо, уголе зоставуемо, а золото выймуемо (Киѳв, 1621 *Коп. Пал.* 900);

(кого, що) (*покидати в певному стані*) зоставляти, залишати: Мы се на то передѣ Богомъ на васъ жалуемъ, ижъ... Греческого набоженства не толко не заживаєте, але ихъ бурите, церкви пустые зоставуючы (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 210); Але доволной, якомъ рѣклѣ, матерїи живота Мѣжа сегѳ стѳгѳ мѣстѣе даючи, то прелѳженое бе(з) околїчностїй, якъ Контерфѣктъ бе(з) фѣрбъ зоставдѳю (Вільна, 1620 *См. Каз.* 14 зв.); церкве тежъ русской,... турбовати южъ болшь не мышлю,... южъ за помочу и ласкою Христа моего ей вь покою зъ моеє стороны зоставую (Дермань, 1628 *КМІМ* I, дод. 321); Христось,... на небо запроважаєтъ: Нехже кождый вѣрный з нимъ ку горѣ ся маєтъ. Падолъ тотъ земный, пустоку зоставуючы: А къ небу,... ся готуючы (Львѳв, 1630 *Траг. п.* 173);

(кого) (покидати без нагляду, опіки) зоставляти, залишати: не только имъ и людемъ ихъ трѣдность и обтеженъе незносное оугъ тебе са дееть, але для тыхъ людей ихъ, в которыхъ ты кони отбираешъ, а на поли ихъ зоставѣшъ (Вильна, 1546 *AS IV*, 456); Кѣпецъ всю маѣтность свою в' кѣплю в'кладаетъ, и о(т)ежджаѣтъ в' далѣкю стѣоронѣ, ошдскаѣтъ о(т)чизнѣ, зоставѣтъ жонѣ и дѣти, и домъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 138);

(що) (класти, поміщати) зоставляти, залишати: его королевская милость, ... тотъ декретъ..., выдати розказати рачиль, который я з ыншими листы... въ захованю зоставую (Луцьк, 1567 *АрхЮЗР 1/1*, 107).

2. (що) (зберігати в силі, без змін) зоставляти, залишати: Што са ткнет тыхъ привилевъ, ... мы во всемъ ихъ, ... при моцы на вечные часы зоставѣмъ (Вильна, 1545 *AS IV*, 434); мы г(с)дрь си(м) наши(м) листо(м)... тые привил(я) в целости зо вси(ми) артикулы зоставуе(м) што мае(т) ве(ч)не а непору(ш)не трва(ти) (Володимир, 1567 *ЦДИАК 28*, 1, 2, 56); Бра(т)ство Лвѣвское..., ѣ Бра(т)ство рогатинское... радити имъ дозволаемъ и блгословлаемъ, зоставѣючи кѣждое слѣво в мѣнци зѣпольно(и) (Берестя, 1590 *ЛСБ 144*); тамъ инъшая справа ѣсобная кгр(д)ская была а тепе(р) зе(м)ская кривда ѣсобно зачатая ѣбороны всѣ правные в моцы свое(и) зоставѣючи (Вінниця, 1605 *ЛНБ 5*, II 4051, 65); Зоставѣючи теды в цалости пови(н)но(ст) ихъ зако(н)ничѣю, ... ѣ ихъ выхованю ко(л)ко пѣ(н)ктовъ з совѣтѣ ѣбщого прекладае(м) и написѣмъ (Луцьк, 1627 *ПВКРДА I-1*, 60); менованы(и) манифе(с)туючы(и), ... све(д)чыгъсе и манифесътуетъ, ѣферуючысе во вѣсемъ правне поступоватъ, ... зосътавуючы ѣдънакъ салву (!) мелиѣрацѣюнемъ еузъдемъ манифесътационе(м) альбо инъше(и) ши(р)ше(и) учынене (Житомир, 1649 *ДМВН 190*); **вѣчное молчане зоставовати див. МОЛЧАНЕ;**

(кого, кому) (підтверджувати право власності, надавати кому-небудь щось) зоставляти, залишати: мы з ласки нашое при тыхъ всихъ землах..., его самого и потомковъ его на вечныи часы зоставѣмъ (Краків, 1538 *AS IV*, 171); штося ткнетъ продаванья имъ волного медовъ пресныхъ и иншихъ речей, ... им то на томъ зоставуемъ и волности имъ в томъ даемъ (Вильна, 1546 *АрхЮЗР 8/V*, 42); iakoż nyneyszym lystom naszym pozwalaiemo u oneho w derżaniu u używaniu toho uroczyzyska zostawuiemo u zachowuiemo (Варшава, 1599 *АрхЮЗР 7/1*, 260); А та(к) мы... ѣны(х) Бѣликовичо(в) при... поменены(х)... пожи(т)ка(х) та(к) яко(т) ѣни с про(д)ко(в) свои(х) де(р)жать и ѣживаю(т) нине(ш)ни(м) листо(м) наши(м) зоставѣ(м) (Острог, 1637 *ЦДИАК 1471*, 1, 1, 99 зв.);

(що) (закріплювати, лишати за ким-небудь) зоставляти, залишати: еслѣ же ѣсѣба залѣцѣнаа не здаѣтса имъ на такѣвый оура(д) згѣжа, тогды залѣце(н)ю мѣсца не зоставѣючи, иншого котѣрого..., собѣ обирають (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 167 зв.); А еслѣ бы ся тая залѣцаная ѣсѣба имъ на тотъ урядъ не зда(л)а згоже, теды залѣцаню мѣсца не зоставѣючи иншого, котѣрого згодлившого видятъ быти собѣ, обирають (1603 *Пит.* 28).

3. (що) (призначати для певної мети; відкладати) зоставляти, залишати: прѣтожъ далѣй са тыми мѣрными пѣствѣпки вашиими небѣвачи, але и(х) соудови бѣ найвы(ш)шего зоставѣючи, тѣе тѣлко для перестѣрѣгы // и наѣуки дроугимъ... инъфѣроуемо (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 46 зв.-47); И найменъший грѣхъ тоугъ поправоуочи, на всемѣрный соудъ не зоставѣи (Острог, 1607 *Лѣк.* 6); То, мѣвлю, и бѣлшь надъто, бы дѣло тѣе, мѣеи вокаѣи и пре(д)савзѣта бѣло припомѣнѣлъ бѣмъ: лѣчъ зоставѣю то часѣви волнѣишомѣ (Київ, 1623 *МІКСВ 73*); але и(ж)бы на(м) часѣд и папѣрѣ ты(х) выличѣючи нестѣти мѣсѣло,

іншомѣ мѣстѣ и оказѣтъ то зоставлючи, тѣ(т) до оуваженѣна способноу... пристѣпдемъ (Київ, 1634 *МКСВ* 312); А // што се тѣкнет остатка суми, от вышѣ помененых леггат моих зосталое, тую на заплачене долговъ,... зоставую и записую (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 85-86);

(що, що кому, кого при кому) (*передавати у власність, відписувати*) зоставляти, залишати (кого кому, що кому): тоє село радошовкѣ... я володиме(р) жонѣ детемъ и пото(м)комъ своимъ вцале зоста(в)ую (Дубно, 1577 *ЖКК* II, 264); жадной маетности моеє зъ обу сторонѣ при нихъ не зоставую, кромѣ збоже въ гумнахъ зложоныхъ (Краків, 1595 *АСД* I, 198); Кто зломѣ сынѣ має(т)ность зоставоуетъ, и самъ гинеть и его в' злѣе вправоуетъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 184); воловтры, шкапу шерстю половую при нем же зоставую (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 14);

(кого, що) (*лишати після себе*) зоставляти, залишати: я Богушѣ Федоровичѣ Корецкий,... остаточную волю свою,... зоставую (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* I/I, 95); Што все и себе самого Господу Богу въ моцъ отдавши... тотъ мой тестаментъ зоставую (Краків, 1595 *АСД* I, 199); Не меч и копіє Пѣтръ ти зоставует,... але Христов яремъ кажет ти носити (к. XVI ст. *Укр. п.* 79); Живѣчи побожне зоставоуй імъ цнѣты, бо що ѡ(т)ць чинить то и снѣ з' ѡхѣты (Острог, 1607 *Лѣк.* 184); Ѡ(т)че ѡ(т)че, што вжды зоставѣ(ш); Ѡ зайсте мно́го дѣброго (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 27); Того(ж) стѣрца гды вѣсело на ѡны(и) свѣтъ... препроважаючогосѣ и оуже блізко сконѣна ѡб'стѣпи(в)ши, покѣрне братѣа просѣили, абы им' впомяно(к) и ѡ(т)хо(д)ного зоставлючи, наоучи(л) чого (серед. XVII ст. *Кас.* 80 зв.).

4. (що) (*зберігати для себе, застерігати за собою*) зоставляти, залишати: котороежъ мыто мы и теперъ на себе выймѣмъ и нашомѣ пожиткѣ зоставѣмъ (Краків, 1531 *АС* III,

389); Я Настасѣ Гѣрковна Жѣдковецкаѣ поспол из мѣжем моим,... сознаваемъ тым листом нашим, што єсмо... продали имене наше Жѣдковец,... ничого на себе не зоставлючи (Турійськ, 1551 *АС* VI, 115); ве(ч)не его мл(с)ть тымъ дарую не зоста(в)уючи себе ниякого права на то (Варковичі, 1572 *ЛНБ* 5, III 4071, 33); кнѣзь яхи(м) коре(ц)ки(и)... вы(з)на(л) тыми словы и(ж) име(н)е свое... ничого на себе жону дети... не зоставуючи его м(л)сти пнѣу Алекса(н)дрѣ сѣмашку... прода(л) (Люблін, 1591 *ЦДІАЛ* 181, 2, 105, 3, 1); собе все вцале позваны(и) зоставѣ(т) (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 65); дмитръ мелене(в)... пѣсти(л) чверть ролѣ марѣхнѣ копинисѣ... ни(ч) собѣ не зоставлючи (Одrehова, 1628 *ЦДІАЛ* 37, 2, 43 зв.); проси(л) то(т) же слуга имене(м) пана своего, абы тая манифѣстация, которо(и) са(л)ва(м) мелифрационе(м) собе зоставѣе до кѣни(т) была принята (Житомир, 1650 *ДМВН* 198).

5. (що) (*залишати збоку*) обминати, оминати: я... даю... имене мое Млыновское... которымъ именямъ тые границы такъ тымъ моимъ листомъ описую: напервей, почавши от реки Иквы,... зоставуючи поправе греблю ку Коблику, у верхъ ставу (Луцьк, 1547 *АрхЮЗР* 8/III, 21); Просто чере(з) поле ро(в)ниною неподалекѣ тоє дороги... идѣчи и копцы сыплючи до го(р)ба круто(го)... // и ѡ(т) то(го) го(р)бѣка чере(з) долину на дрѣги(и) горбѣ... кгру(нт) святе(ц)ки(и)... зоставлючи (біля Кременця, 1606 *ЛНБ* 103, 60/Іе, 254, 1, 47-47 зв.).

6. *Перен.* (що) (*відмовлятися від чого-небудь*) зоставляти, залишати: Зоставѣйте теды кладѣнцы ѡныи сѣкрѣшен'ныи а ба въ(з)любѣте (поч. XVII ст. *Проп. р.* 225); Сцѣптра тѣтъ зоставѣеть, Шарлѣтъ и Корѣны, Кого Бѣгъ в'зываетъ до свѣи ѡборѣны (Київ, 1632 *Євх.* 293).

Див. ще **ЗОСТАВИТИ¹, ЗОСТАВЛЯТИ, ЗОСТАВЯТИ.**

ЗОСТАВОВАТИСА дієсл. недок. (зберігатися, продовжувати існувати) залишатися: не є(ст) воды исно(ст), котóрая если зогрѣє(ш) зѣмно(ст) оутрачаєтъ, вода една(к) зоставдѣтса, а прѣто исно(ст) єсть само прирожѣна рѣчи(и) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 215); Пристоупоуючіи за(с) рѣчи которїи могут са допоущати трафоунками соу(т), котóрыи если оутрачоую(т)са самáа истно(ст) зоставдѣтса (Там же); потреба и по вѣстю дѣши при котóрой всѣ сѣлы дѣшѣвныи а меновїте тóе трѣе, яростное, пóхотное и словѣсное зоставдѣютьса, намъ потóмкѡмъ... молити... Ба, абы з' добротливости... простиль... грѣхи (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 159).

Див. ще **ЗОСТАВОВАТИ, ЗОСТАТИСЯ.**

ЗОСТАВЯТИ дієсл. недок. (стп. zostawiać) (що) (зберігати без змін) зоставляти, залишати: Прото... приказуємъ... абысте... // всѣ таковые sprawy, отъ даты сего листу нашего до звернення ихъ зъ Риму, откладали и вѣцале зоставляли (Краків, 1595 *АрхЮЗР* 1/1, 457-458).

Див. ще **ЗОСТАВЛЯТИ, ЗОСТАВОВАТИ.**

ЗОСТАЛЕЦЬ ч. Той, хто залишився: Для трѣхъ причинъ... добрїи з' свѣта схóдитъ... Зосталцѣмъ гóркїй смѣтокъ рóдитъ (Вільна, 1620 *Лям. К.* 9).

ЗОСТАЛЫЙ дієприкм. у знач. прикм. (який залишився) залишений: самъ тыхъ зосталыхъ чотырохъ воловъ не ворочаетъ и ворочати не хочетъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 189).

ЗОСТАНОВЕНЄ с. Воля, рїшення: сын мой, князь Иван, яко до шное шпеки, так теж и до именеї тых, вышей мененых..., ничим не нарѣшиваючи того зостановена моего, ничого мети, ани са в то вѣстѣповати и жадное mocy мети не бѣдетъ (Городище, 1551 *AS VI*, 108).

Пор. **ЗОСТАНОВИТИ.**

ЗОСТАНОВИТИ дієсл. док. (що, на чому) Постановити, вирїшити: не хотачи быти пи(л)ны а здалися и записы своими шбеза-

ли... то зостанови(в)ши мнѣ то ш(б)явили абы(х) я ро(з)су(д)ко(м) мои(м)... ш тоє име(н)є ре(ч) тую ско(н)чи(л) (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 4); къ тому тежъ на то єсмо промежъ себе зостановили, ижъ не маємъ оденъ отъ другого такъ служебниковъ яко и людей посполитыхъ приймовати (Чорторийськ, 1547 *АрхЮЗР* 7/1, 22); отец игумен пытал паробков его: для чого тую землю орете и поседате, а ведаючи то иж єсмо промежку себе на том зостановили, же тых новин люди Козлиницкие... брати до росправы не мели? (Луцьк, 1562 *АрхЮЗР* 8/VI, 120).

Див. ще **ЗОСТАНОВЛЯТИ.**

ЗОСТАНОВИТИСЯ, ЗОСТАНОВИТИСА дієсл. док. 1. (припинити свїй рух) зупинитися: єсли са зостановїтъ крѡвъ и перестане(т) плѣнѣтъ, наличїтъ сѣмъ днїи чїщѣнъа своегш, а бсмогш дна оферде пáрѣ синогорлицъ áбо голдбáтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 120 зв.).

2. (на чому) (зупинити увагу) зосередитися: Тамъ же дей копа вся, на томъ слѣду зостановивъшися, и послала до того сельца ихъ, зовучи на слидъ, абы они шли. Они // дей выйти не хотели (Луцьк, 1583 *Ив.* 272-273).

ЗОСТАНОВИТИСА див. **ЗОСТАНОВИТИСЯ.**

ЗОСТАНОВЛЯТИ, ЗОСТАНОВЛАТИ дієсл. недок. (що) Постановляти, вирїшувати: Его королевская милость тую прозбу вашу на томъ зостановляти рачытъ, яко всимъ обывателемъ того панъства (1554 *РИБ XXX*, 263); брат мой... еще за живота своего... вчиниль постановене и вгодѣ, зостановляючи вечными часы под тым способомъ (Володимир, 1555 *AS VI*, 18).

Див. ще **ЗОСТАНОВИТИ.**

ЗОСТАНОВЛАТИ див. **ЗОСТАНОВЛЯТИ.**
ЗОСТАРѢТИСА див. **ЗСТАРѢТИСА.**

ЗОСТАТ див. ЗОСТАТИ.

ЗОСТАТИ, ЗОСТАТ *дієсл. док. 1.* (*продовжити своє перебування де-небудь*) зостатися, залишитися: а похочеть-ли который человекъ зостати на том селищи, тот маєт Его Милости дати выходъ зъ дворища копѣ грошей (Острог, 1514 *АС III*, 113); маєт кнагини Александра на Тѣровѣ... зостати (Неполмичі, 1531 *АС III*, 386); потомъ я засе до кнегини до господы своеє приехалъ, а Желехъ въ месте господарскомъ ѿ Лѣцкѣ былъ зосталъ (Петрків, 1564 *АС VI*, 250) Патріа(р)ха ту(т) бѣвши по(є)деть, // а я ту(т) зостанѣ (Львів, 1590 *ЛНБ 4*, 1136, 2, 30, 1 зв.-2); И такъ розышлися с того мѣстца, а Никифор тамъ зосталъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 38); По изверъженію, діаволы на трѣхъ мѣстехъ зостали (Почаїв, 1618 *Зерц.* 7 зв.); А вась распорощъ межи народы... А котѣрии з вась зостанѣтъ, дамъ страхъ до ср(д)ца ихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 127);

(*продовжити своє перебування з певною метою*) зостатися, залишитися: приказдемъ тобѣ, ажбы Твоя Милост ѿ Володимерѣ зосталъ... радне справдючи са до того часѣ, поки Его Милость с послѣги нашеє вернетъ (Вільна, 1557 *АС VI*, 22); если Ваша Милост рачиш зостати на слѣзбѣ оной, теда и привилей на гетманство ... мѣти бѣдеш (Варшава, 1568 *АС VII*, 306); ѿте(ц) владыка... при стороне пилнуюче(и) зостати має(т) (б. Києва, 1585 *ЦНБ ДА/П-216*, 4); они, што его привели, зостали и избу замкнули, а намъ никому поведати казали (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР 1/VI*, 238); едѣнъ зъ нѣхъ вѣправдѣ зосталъ збѣрити царствючее мѣсто (Київ, 1627 *Тр.* 667); Єдины войска зостали: оу Грѣба при тѣлѣ Гни (Чернігів, 1646 *Перло* 95 зв.);

(*продовжити перебування де-небудь, будучи покинутим там*) зостатися, залишитися: люди... не могли рыбы тамъ всеє побрати зостала плоть на ледѣ (1552 *ОКан. 3.* 26 зв.);

пастѣ(х) теда ходи(т) оу гоустинѣ, г(д)ѣ па-сеть в лѣсѣ а выганаетъ на поле жебы та(м) жа(д)наа не зостала жебы вши(ст)ки додо-моу пригнать (к. XVI ст. *УЄ № 31*, 182); слугъ... поспихали прочъ зъ лавокъ, же му-сяли зостать на дождю черезъ целую ночь (Володимир, 1591 *АрхЮЗР 1/1*, 287); роска-жетъ ихъ; антѣхристъ позабивати, всѣхъ трѣхъ, и трѣтъ ихъ зо(с)танетъ на влицахъ (Чернігів, 1646 *Перло* 141 зв.);

назаде зостати – (*відстати*) лишитися позаду: Але если же вси пойдуть, а за чымъ добрымъ, и безъ образы сумненья, – и я бы-мъ не хотель на заде зостати (Вільна, 1599 *Ант.* 607); **в арешти зостати див. АРЕШТЪ; на плацу зостати див. ПЛЯЦЪ.**

2. (*продовжити перебувати в якому-небудь стані*) зостатися, залишитися: они..., пѣшкара Жеславского... до смерти побили, а инших поранили, которые живы зостат не могѣт (Кременецъ, 1542 *АС IV*, 315); А кото-рые шаты, сааны жоны моеє ѿ схованью мо-емъ... зостали, тые Єе Милость,... ей теперь вси ѿтдати маєтъ (1577 *АС VI*, 74); тая ѣбо-гая епископия цѣла при владзи свое(и) зо-стане(т) (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); Церкви тежъ,... ни який кгвалтъ не сталъсе: бо... все въ цалости зостало, опрочъ анѣтимиса (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1061); тая вся справа ѿ тые три двори(с)ча... ѿ(д)ло-го(м) а(ж) до того часѣ зо(с)тала (Люблін, 1601 *ЛНБ 5*, II 4050, 9); монастырѣ абы цало зостали и в нихъ духовные спокойне сидѣли, данъ первую,... абы заживалъ кождый, по-зволил (Львів, 1605-1606 *Перест.* 27); Двѣ... злости учинили заходниі Латини, черезъ ко-торыи и поднесли схисму и въ ней зостали (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 759); Людємъ..., комо-ры пудкопували, а ледво якая цѣла зостала (1636-1650 *ХЛ* 81); праве(д)ниі... самъ вѣ радости вѣчной зостанетъ (Чернігів, 1646 *Перло* 119 зв.); Аггловѣ... зле ѣжили вѣлнос-

ти своєї... во вѣчнои нѣжи хвалѣ нб(с)нѣю
оутра́тивши зоста́ли (серед. XVII ст. *Хрон.*
3 зв.); **ни при чомъ зостати** – зостатися ні
з чим: и праве ни при чомъ зостали, для чо-
гожъ многіи хотіли съ того места Нашого
прочъ ся розыйти (Краків, 1527 *РЕА* I, 148).

3. (*зробитися ким-небудь, чим-небудь*) ста-
ти: *з*аф̄м̄ѣ. кр̄оль ав̄г̄д̄сть пано(м) зоста(л)
(1509-1633 *Остр. л.* 116 зв.); тотъ подданий
Нашъ Станиславъ, речений передъ тымъ
Либко Дановичъ, опустивши фалшивую без-
божную жидовскую вѣру,... христіаниномъ
зосталь (Петрків, 1565 *РЕА* II, 138); данъ
быль іванъ на наоукѣ великы(м) р̄ытороу(м)
и красомовцемъ бр̄зб̄ зосталь (XVI ст. *УС*
№ 29519, 276 зв.); Ты(х) побѣжны(х) про(д)-
ко(в) свы(х), потѣмо(к) побѣжный Наслѣдѣв-
ца зосталесь (Київ, 1618 *Вѣзер.* 14); Десят-
на́дцать тѣды лѣтъ такъ жиль, и бл̄женногѣ
последшѣнства вѣзер̄нкомъ всѣмъ зоста́вши
(Київ, 1627 *Тр.* 554); вы... ивана векерами
збили... на што вечъны(и) калика зо(с)тал
(Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 72 зв.); Пре(з)
Кре(ст) всѣ з давны(х) часо(в) тридм̄ф̄д̄ютъ
пан̄ства, А томѣ клейнѣтови подпорою славы
зосталь Арсеній (Львів, 1645 *На г. Жел.*
тит. зв.); Зоста́нѣ тѣды слѣг̄ою твоимъ (серед.
XVII ст. *Хрон.* 72 зв.);

(*зробитися яким-небудь*) стати: кн̄зю
ку(р)п̄скомѣ для поводѣ речи ѣ права зо-
ста(л) зго(д)ливы(и) и при по(з)ве реестр̄ъ
...по(д) печа(т)ю своєю пода(л) (Володимир,
1572 *ЖКК* II, 21); Якъ веле зась богатыми
зостали безъ тыхъ языковъ познана?
(к. XVI ст. *Розм.* 3); то што на(д) Вѣскѣ
было ма́кшее, на(д) желѣзо моцн̄йши(м)
зостало (Київ, 1625 *Злат. Н.* 128); Изби́ени
бы́ша: зоста́ли якъ бѣбенъ (1627 *ЛБ* 45); И
Мироносицѣ, щасливыми зостали: котрыє
у гробу, през всю ночь стояли (Львів, 1630
Траг. п. 176); Нн̄ѣ на земли слѣжба бѣсѣвс-
каа оупа́ла, Знищала, И навѣки пѣста зоста́ла
(Чернігів, 1646 *Перло* 49 зв.).

4. (що) (*продовжити існувати, зберегтися*)
зостатися, залишитися: гдѣ бы не были пре-
кращены дни оныє, не зосталь бы жаденъ
живый человекъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 161); И
на тых тепер только благочестіє уже зостало
(Львів, 1605-1606 *Перест.* 28); Чи́а робѣта зо-
ста́неть котѣр̄ю бѣдова(л), запла́тѣ прійметь
(Київ, бл. 1619 О обр. 140); если діаволь пан-
ство дш̄ѣ на́шей не можетъ зп̄олна одѣди-
чити, Принамн̄ѣй шокѣлвекъ хѣче(т) ѣ(т)
на(с), а що ѣ(т)повідѣль моисей? не зоста́-
не(т) з нихъ анѣ копыто (поч. XVII ст. *Проп.*
р. 219 зв.); Свѣдчатъ мученици, котрыхъ
ребра стругано, але вѣра непреломлена зо-
стала (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 343); ска́рбы бѣ-
га́тїи ѣ(т) нн̄хъ побранѣ и врагѣмъ в рѣцѣ
поданѣ, а имъ тїлько жалость вѣчнаа зоста́-
ла (Чернігів, 1646 *Перло* 122); огорожи зас
около двору, гумна, огородовъ вси побраные
такъ, же и кола жадного не зостало (Луцьк,
1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 119);

(*зберегтися після кого-небудь*) залишити-
ся: вси двори... по смерти княза Жослав-
ского зосталые... в заведани своемъ мети до
того часѣ, покола князь... Киевский с паном
Троцким расправѣ ѣ тѣю ѣпекѣ прійметь
Вільна, 1562 *AS* VI, 56); все... што ко(л)ве(к)
...по не(м) зо(с)тане(т) мае(т) то все жона
моя... до ру(к) свои(х) взяти (Вінниця, 1567
ЛНБ 103, 17/Іс, 1943, 16); она... маєтност
всю по небожчику брату нашомъ зоста-
лую,... распорошаєт (Володимир, 1580 *Арх*
ЮЗР 8/III, 311); Єднакѣ потѣмнымъ вѣкомъ,
слава Вѣчнаа, по тобѣ зоста́ла (Київ, 1622
Сак. В. 41 зв.); половица пу(л)се(т)ка поло(т)-
на домово(и) роботы, по // небощице а(н)-
ници московце зостало (Львів, 1637 *Інв. Усп.*
73-73 зв.);

(*перейти в чие-небудь користування, ста-
ти чиеюсь власністю*) дістатися, припасти
(кому): Ино колиж... бискѣп Лѣцкый тои
части делницы княза..., котораа зоста́ла

смѣ по кнагини... записом... потвердил, мы ...на Его милости чолом-бите то вчинили (Краків, 1519 *AS* III, 194); якожь оные вси име(н)я которые ся бы(ли) з ро(з)де(л)ку вечисто(г) о(т)цу моему... зоста(ли)... дв опеку... дя(д)ку моему при(ш)ли (Ляхівці, 1548 *ЛНБ* 103, 19/*Id*, 1961, 23 зв.); а по животе... моимъ вся мое(т)но(ст) моя,... все зостати мае(т) при то(м) затю (!) мои(м) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 151); если всю свѣтлость нб(с)-нѣю на собѣ имѣеть; то нѣчѣго не зостало божницамъ поганьскимъ (Почаїв, 1618 *Зери*. 56).

5. (що) (*зберегтися в наявності після використання*) зостатися, залишитися: а якъ са южь наили рос'казаль оучнкомъ своимъ абы собрали оукроухы которые зостали абы и тое не погиноуло (1556-1561 *ПЄ* 365); к(д)ыжь обачить на(с) избавите(л) нашъ... излѣчить ты(ж) нашѣ раны..., и дасть ты(ж) на(м) пока(р)мъ теле(с)ный а(ж) до сы(т)ности и еще на(д) то да(ст) намъ, то е(ст) же зостане(т) намъ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 144); Такъ с приходо(в), якъ и(з) расходовъ о(т)да(л) рахнокъ добре и вѣрне решты що зостало о(т)да(л) готовыми грошми (Львів, 1608 *ЛСБ* 1046, 4); бѣдете... ѣсти... толкѣ печѣное огнѣмъ,... и не зостане ничогѣ з негѣ до поранкѣ, если што зостане огнѣмъ спалите (серед. XVII ст. *Хрон*. 94);

(кому) (*залишитися на черзі для виконання*) зостатися: Еще ми зосталь одинъ артыкуль ку вѣдомости потребный, о постахъ (Вильна, 1608 *Гарм*. 216); сѣ(д) трибѣна(ль)-ски(и) о(р)динацією своею до реестрѣ справъ вписовати не позволи(л) але то(л)ко тые sprawy што в реестре простомъ и арештово(м) зо(с)талые были сѣди(л) (Люблін, 1634 *ЛНБ* 103, 2010, 14 зв.).

6. (*застрапути*) зостатися, залишитися: куля зъ него не вышла, але въ немъ, хрибеть покгрухотавши, зостала (Володимир, 1627

Арх ЮЗР 3/1, 205); заразы пана хлебо(в)ского з мушъкету в левы(и) бо(к) впо(л) по(с)трелили ажъ в правы(м) боку за скуро(ю) кдля зостала (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3); того выростъка протестантис... з луку в самый крыж з боку левого шкодливе а немилосердне пострелиль, же ажъ желязко въ самой кости в немъ зостати мусело (Луцьк, 1643 *КМПМ* II, 268).

7. (на чому) (*поставити що-небудь*) зупинитися: они на том зостали: Скоро границы именамъ их... бѣдѣть положоны, мають они... сѣдей своих с обѣ сторон там вывести и о тыи земли... са росправити (Львів, 1537 *AS* IV, 91).

Див. ще ЗОСТАТИСЯ.

ЗОСТАТИСЯ, ЗОСТАТИСА, ЗОСТАТИСЕ *дієсл. док. 1. (продовжити перебування де-небудь)* залишитися: присагѣю тобѣ през' г(с)да же если не вѣдешъ, не зостанетсе з тобю ни оди́нь сѣи но́чи (серед. XVII ст. *Хрон*. 272).

2. (*опинитися в якому-небудь стані*) залишитися: якъ ся мне былъ тотъ монастырь зъ ласки, наданя его // королевское милости,... знищоный и спустошоный зосталь, тедымъ немало около того монастыра побудоваль (Луцьк, 1585 *АрхЮЗР* 1/1, 194-195).

3. (*перейти в чие-небудь користування, стати власністю кого-небудь*) дістатися, припасти (кому): а тот [чоловекъ] маеть на томъ присягу вчинить, штося маетности небожчиковское зостало пану Ивану (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 270);

(*зберегтися при комусь*) залишитися: такъ ты(м) право(м), которое ся в мене зостало, яко те(ж) и никоторы(м) и(н)шимъ себе того име(н)я... привлащати не маю(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 148).

4. (*продовжити існувати*) залишитися, зберегтися: границы тые,... зоста(т)се не могутъ, кгда (ж) де(р)жавца, не маючы тытулу

леди(ц)тва, добръ ѡбтяжа(т)... не може(т) (Київщина, 1600 *ККПС* 137); Въ приходъ антихристовъ, тїлкоса зостанеть самбе поганство (Чернігів, 1646 *Перло* 139 зв.).

Див. ще **ЗОСТАВОВАТИСЯ, ЗОСТАТИ.**

ЗОСТАРѢТИСА *див. ЗСТАРѢТИСА.*

ЗОСТАТИСА *див. ЗОСТАТИСЯ.*

ЗОСТАТСЕ *див. ЗОСТАТИСЯ.*

ЗОСТЕ *див. ЗОЙСТЕ.*

ЗОСТОЯТИСЕ *дієсл. док. (зберегтися на місці)* залишитися: рѣклъ црѣ то мнѣ нехай бгѣ оучинитъ, и то причинитъ нехай, если се зостойтъ голова Іелиссѣа сегѡ дна на нѣмъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 326).

ЗОСТРИТИ *дієсл. док. (чого) (зробити гострим)* нагострити: Оуле смѣрти срѡгаа, то жесъ не оумовна... и слѣпа: Чемѡсъ на насъ... не зострила... Косы свои (Вільна, 1620 *Лям. К.* 10).

ЗОСТРѢТИТИ *дієсл. док. (кого) (зблизитися з тим, хто йде напроти)* зустрѣти: где(ж) хѡчешъ абы есмо нагѡтовали, а онъ и(м) ре(к)... ото кды боудете вхѡдити до мѣста зострѣти(т) ва(с) члкъ зба(н) вѡды несоучи (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 24).

ЗОСТРѢЧАЮЧІЙ *дієприкм. у знач. ім.* Той, хто зустрѣчає, зустрѣчающий: стрѣтате(л) зострѣчаючій (1596 *ЛЗ* 76).

ЗОСТРѢЧЕНЬЕ *с.* Зустріч: Стрѣтѣніє зострѣчѣньє (1596 *ЛЗ* 76).

ЗОСХНУТИ, ЗОСЪХНУТИ *дієсл. док. (ставши сухим, втратити життєздатність)* зсохнути: Другое насѣня, што упало на камени и зосъхло (XVI ст. *НЄ* 146); Оурачъ кды сѣалъ единъ, иншее пало насѣна при дорѡзѣ: що позобали птїцы нб(с)ніє, иншее на камени, и на мѣста(х) неплѡдны(х), где дла недостаткоу вилгѡтности и мѡкрости зосхло (поч. XVII ст. *Проп. р.* 22 зв.); Вышо(л) тои котѡрыи сѣе(т) сѣати насѣна свое. Гды сѣа(л) ово... // паде на камени, и прозабло и зосхло (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 102 зв.-103).

ЗОСЪСАТИ *дієсл. док. (що)* Зіссати: изняла одна жона голось измежи народа и рекла Іисусови: Благое черевѡ, што тя носило, и щїцька, которую есь зосъсавъ (XVI ст. *НЄ* 190).

ЗОСЪТАВАТИ *див. ЗОСТАВАТИ¹.*

ЗОСЪТАВИТИ *див. ЗОСТАВИТИ.*

ЗОСЪТАВОВАТИ *див. ЗОСТАВОВАТИ.*

ЗОСЪХНУТИ *див. ЗОСХНУТИ.*

ЗОТЕРТИ *дієсл. док. (кого, що) (знищити)* стерти: кто оупаде на тѣи камень розобѣе(т)са, а на кого жь онъ оупаде, зотре(т) его (1556-1561 *ПЄ* 93 зв.); встанте, и выйдѣте з того мѣста, поневажъ гѣ... гра(д) то(т) зотре(т), выкоренитъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 180); а кто паде(т) на камени то то(т) сѣкрѡши(т)са, а на кого за(с) паде(т) того зотре(т) (1645 *УЄ* № 32, 125 зв.); г(с)дѣ Бгѣ мѡвилъ: положѣ нѣпрїазнь межи тобѡю и невѣстою, и межи насѣнѣемъ твои(м), и насѣнѣемъ ѡнои, то естъ невѣсты, и тѡе зотре(т) гѡловѡ тобѣ (Львів, 1646 *Зобр.* 10 зв.); И поїде Аггль мѡи передъ тобѡю и впровадитъ тебе до Амморѣичика и // хеттѣичика..., котѡрыхъ я зотрѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 100 зв.-101).

ЗОТКАТИ *дієсл. док. (що)* Зіткати: Трѣ(д)но з' падчїны зоткати поставѣ, моего дѡвтѣпѣ нездѡлность вѣдаю (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 203).

ЗОТКНУТИ *дієсл. док.* Увіткнути: Възнѣзь: Зоткнѡлъ (1627 *ЛБ* 19).

ЗОТРАЧЕНЕ *с. (позбавлення життя)* страта: А тотъ гласъ слышанный былъ далеко, на триста миль, и такъ з иншихъ земель люде приходять, которые тѣе дивы и зраки слышали, юж хотячи се досведчити с писма светого, старого и нового закону, же бы то былъ власный антихристъ а сыномъ зотрачѣня и вѣчного проклятства (Вавилон, 1635-1636 *АрхїЮЗР* 1/VI, 711).

Див. ще **СТРАЧЕНЕ.**

ЗОТРАЧЕНЬЙ дієприкм. (позбавлений життя) страчений: гды народился той ан-тихристъ, теды слышаний былъ страшливый голосъ з неба, тыми словы огромными мовячи: “приправтесь, приправтесь и приймѣте сына моего! Благословенный будетъ, кото-рый увѣруеть въ него, и не будетъ зотраче-ный” (Вавилон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 711).

ЗОЧЕСТИ дієсл. док. (цсл. съчъсти) (що) порахувати: Вамъ волося на головѣ усе естъ зочтено (XVI ст. *НЄ* 154).

ЗОШЛОСТЬ ж. (стп. *zeszłość*) закінчен-ня. ◊ **зошлость** **летъ** — схил віку: она... те(ж) немне(и) дла зошлости ле(т), хоробы и недостатку здоро(в)а своего вжо ма(л)жен-ства з $\bar{в}м$, з $\bar{в}м$ яко с $\bar{чл}вкомъ$ молодѣм... не потребуеть (Луцьк, 1587 *ЛНБ* 5, II 4046, 34).

ЗОШЛЫ див. **ЗОШЛЫЙ**.

ЗОШЛЫЙ, ЗОШЛЫ, ЗОШЪЛЫЙ дієприкм. у знач. прикм. 1. Покійний: Чет-вертый лист видимус з листу сознания зош-лого Ивана Шишковича Скленского (Гали-чани, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 10); Я андре(и)... ку(р)пъски(и)... змови(л) за себе в ста(н) светы(и) ма(л)женъски(и) до(ч)кѣ зошлого еє м(л) пна пе(т)ра семашъка (Володимир, 1579 *ЖКК* I, 170); На вряде... за(м)кѣ жи-томи(р)ско(г)... пни На(с)тазия... по(к)лала те(с)таме(нт) зо(ш)лого небо(ж)чика... ма(л)-жо(н)ка своего (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 41 зв.); Панъ Матеѣшъ... выдава(л) в станъ ма(л)же(н)ски(и) пасе(р)бицѣ свою зошлого якѣба... цо(р)ку за вроженого Пана адама се(р)ахпѡ(в)ского (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 2 зв.); Постанови(в)шися очеви(с)то... сынъ зошло(г) го(д)ное памяти... Васи(л)я Себестияновича поклада(л) пере(д) нами... ли(ст) ѡписаны(х) грани(ц)... зошлого... Пав-ла... Сапеги (Чернігів, 1644 *ЛНБ* 5, II 4043, 38); Иванъ Вышъпо(л)ски(и) пода(л)... ѡбла-та(м) те(с)таменътъ зошъло(г)[о] пана... Сче-ние(в)ско(г)[о] (Житомир, 1650 *ДМВН* 211).

2. (про вік) похилый: што оуслышавши сарра розсѣбалася за двѣрми наметѣ а бѣли оббе стары и зѡшлого вѣкѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 29 зв.).

Див. ще **ЗЕШЛЫЙ**.

ЗОШЪЛЫЙ див. **ЗОШЛЫЙ**.

ЗОШЪТЬЄ див. **ЗОЙСТЄ**.

ЗПАНОВАТИ дієсл. док. (що) (підпоряд-кувати своєму впливові) опанувати: запали-ла... Лампѣ нѡвѣю... Котраѣ Рѡсскій на Ори-зѡнтъ впала // Зодіакъ Львѡвскій собѣ зпано-вала (Львів, 1642 *Бут.* 8 зв.-9).

ЗПАСТИ див. **СПАСТИ**¹.

ЗПЕВАТИ див. **СПѢВАТИ**.

ЗПЕРЕДУ див. **СПЕРЕДУ**.

ЗПЕРТИСА див. **СПЕРТИСА**.

ЗПЛЕСНІТИ дієсл. док. Зплісніти: зпле- (с)ніло *mudicus* (I пол. XVII ст. *Сем.* 117).

ЗПЛЕСТИ див. **СПЛЕСТИ**.

ЗПЛЫВАТИ див. **СПЛЫВАТИ**.

ЗПЛЮГАВИТИ див. **СПЛЮГАВИТИ**.

ЗПОВАЖЫТИ дієсл. док. (що) Знева-жити: зара(з) з ве(с)ны зповажывъшы право посполитое наслале(с) кгва(лт)овне слѡгъ и подъданы(х) свои(х) (Київ, 1622 *ЦНБ* II, № 23265, 1).

ЗПОВИНОВАТИТИСЯ див. **СПОВИНО-ВАТИТИСА**.

ЗПОВИНОВАЧЕНЄ див. **СПОВИНОВА-ЧЕНЄ**.

ЗПОВИНОВАЧОНЬЙ див. **СПОВИНО-ВАЧОНЪ**.

ЗПОВСТАТИ дієсл. док. Постати, з’яви-тися, виникнути: Котѡрдю тѣды и я найниж-шій в православіи стѡмъ // ...оугладіаю: ве-лице ако бы ѡ(т) грѡбѣ зповстало са тѣшѣ. И афѣктъ той Превелѣбности вашой стѡбли-вый, хотѣлъ бымъ не тѣлько на свѣтъ в’яво подати, але и до нѣа вѣнести (Львів, 1642 *Бут.* 2 зв.-3).

ЗПОГАНЪЛЫЙ дієприкм. у знач. прикм. Споганілий, огидний: Г(с)дѣ Бгъ за́конныхъ

офѣръ не потребоваль: але прихиляючиса до крѣвкости лю(д)скоѣ, позволить ихъ былъ и терпѣль, и дла самѣ зпоганѣлоѣ грѣбости жидо(в)скоѣ, закономъ до часѣ змоцнѣль ихъ былъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 266).

ЗПОДЪ *див.* **ЗЪПОДЪ.**

ЗПОЕНЕ *див.* **СПОЕНЕ.**

ЗПОЕНЫЙ *див.* **СПОЕНЫЙ.**

ЗПОЗНАТИ *див.* **СПОЗНАТИ.**

ЗПОИТИСА *див.* **СПОИТИСЯ.**

ЗПОКОЙНЫЙ *див.* **СПОКОЙНЫЙ.**

ЗПОЛНЕ *див.* **СПОЛНЕ.**

ЗПОЛНИТИ *див.* **СПОЛНИТИ.**

ЗПОЛНО *див.* **СПОЛНО.**

ЗПОЛОВАМЫШАСЪТЫЙ *прикм.* Полово-мишастий: презенътовали... коне(и) трое: одъного зполова мышасътого (Житомир, 1650 ДМВН 214).

ЗПОМОЖЕНЕ *див.* **СПОМОЖЕНЕ.**

ЗПОРАНКУ *див.* **СПОРАНКУ.**

ЗПОРЕДИТИ *див.* **СПОРЯДИТИ.**

ЗПОРОЖНИТИ *дієсл. док.* (кого) Визволити, звільнити: пѣдлого рѣдѣ и взгоржѣныхъ выбралъ Бг̄ъ зъ свѣта, и небдѣчихъ, абы бдѣчихъ зпорожнѣль (Київ, 1637 УЄ Кал. 835).

ЗПОРОЖНИТИСА *дієсл. док.* Спорожнитися, спустити: Нѣва гды пожата бдѣть, зпорожнитъса (Київ, 1625 Сур. Сл. 123).

ЗПОРЯДИТИ *див.* **СПОРЯДИТИ.**

ЗПОРЯЖАТИ *див.* **СПОРЯЖАТИ.**

ЗПОРАЖАТИ *див.* **СПОРЯЖАТИ.**

ЗСПОРАЖАТИ *див.* **СПОРЯЖАТИ.**

ЗСПОРАЖЕНЬЕ *див.* **СПОРЯЖЕНЕ.**

ЗПОСЕРЕДКУ *див.* **СПОСЕРЕДКУ.**

ЗПОСЕРЕДЪ *див.* **СПОСЕРЕДЪ.**

ЗПОСРЕДКУ *див.* **СПОСРЕДКУ.**

ЗПОСРОДКУ *див.* **СПОСРОДКУ.**

ЗПОТВАРАТИ *див.* **СПОТВАРАТИ.**

ЗПОТВАРАТИСА *дієсл. недок.* Спотворюватися: Бѣда грѣшникомъ... намѣвы прерѣтнихъ смѣсловъ обтажѣными бывають и

зпотварѣтса ихъ помѣсль (Львѣв, 1642 Час. Слово 273).

ЗПОТРЕБУ *присл.* Достатньо, стѣльки, скѣльки треба, необходимо: не могѣчи фдн-дѣ(в)не оукоренѣтиса, зѣразъ те(ж) и оусыхѣетъ, понева(ж) землѣ зпотрѣбѣ не мѣли (Київ, 1637 УЄ Кал. 588).

ЗПОЧАТКУ *див.* **СПОЧАТКУ.**

ЗПОЯТИ *див.* **СПОЯТИ.**

ЗПРАЦОВАНЫЙ *див.* **СПРАЦОВАНЫЙ.**

ЗПРАЦОВАТИСА *див.* **СПРАЦОВАТИСА.**

ЗПРЕДВѢКОВЪ *присл.* Споконвѣку, здавна: якъ... зпре(д)вѣковъ во всемъ досконѣльнѣ бдѣчи, досконѣльнѣ(м) быти мѣжетъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 924).

ЗПРЕЧАТИСА *див.* **СПРЕЧАТИСА.**

ЗПРИПАДЪКУ *присл.* Випадково, зне-нацька: Euentus збѣды, зприпадкъѣ (1643 Уж. 51).

ЗПРОВАДИТИ *див.* **СПРОВАДИТИ.**

ЗПРОДАНЕ *див.* **СПРОДАНЕ.**

ЗПРОДКУ *присл.* Наперед, задалегѣдъ: А до жита постоновѣнѣа кѣждого зъ ѡсѣбна, рада Бзкаа часъ и спѣсо(б) смѣрти егѡ зъ прѣдкъ назначѣе(т) (Київ, 1627 Тр. 40).

ЗПРОМЕЖКУ, СПРОМЕЖКУ *прийм.* (виражае об'єктнѣ відношення) (вказуе на сукупнѣсть осѣб, серед котрихъ відбувається яка-небудь дѣя) з-помѣж: Ям ся имъ вымовлял, боячися якого подступку спрѡмежку их (Кременецъ, 1597 АрхЮЗР 1/VI, 122); В' Ннѣшнѣ(и) днѣ зъ Бмѣ и Трѣдъ починае(м). Котѣрѣю, многѣи в'правдѣ зъ промѣжкѣ Стѣхъ и Бгѣнонѣсныхъ Пѣснѣтворцевѣ... Ѡ(т)цѣвѣ, вы-бѣрне и якъ прѣстоало ѡ(т) Стѣго взбѣжаеми дѣа, в' спѣвѣаню вдѣчномъ оутворѣли (Київ, 1627 Тр. 9).

Див. ще **ЗПРОМЕЖЪ.**

ЗПРОМЕЖЪ *прийм.* (виражае об'єктнѣ відношення) (вказуе на сукупнѣсть предметѣв, звѣдки що-небудь видѣляеться) з-помѣж: Ра-

бóтниківє... тёрн'є з'промеж' пшеницы повырива́ли (Київ, 1625 *Злат. Н.* 127 зв.).

Див. ще ЗПРОМЕЖКУ.

ЗПРОСТА *див. СПРОСТА.*

ЗПРОТИВНИКЪ *див. СПРОТИВНИКЪ.*

ЗПРОТИВЪЛЯТИСЯ *див. СПРОТИВЛЯТИСЯ.*

ЗПРОФАНОВАТИ *див. СПРОФАНОВАТИ.*

ЗПРУДКА *див. СПРУДКА.*

ЗПРАГАТИ *див. СПРЯГАТИ.*

ЗПРАГАТИСЯ *дієсл. недок. (з ким) (вступати у стате́ві стосунки)* злягати́ся: Пре(д) тым' рожа́ю Пе́рскогѡ сынѡ́ве з' родичами дрѣ́жили на ло́жѣ, и сестра з' бра́том' са зпрага́ла бе(з) каран'а, а ннѣ́ двѣ́тва шѣ́кають (Київ, 1625 *Злат. Н.* 130 зв.).

ЗПУСТИТИ *див. СПУСТИТИ.*

ЗПУСТОШИТИ *див. СПУСТОШИТИ.*

ЗПУХЛЫЙ *див. СПУХЛЫЙ.*

ЗПУЩАТИ *див. СПУЩАТИ.*

ЗПЫТАТИСА *див. СПЫТАТИСА.*

ЗПЫХАТИ *див. СПЫХАТИ.*

ЗРАБОВАТИ *дієсл. док. (що) (забрати силою)* пограбувати, *діал.* зрабувати: подданные грибовицькіє... двор зрабовавши речей... в коморе замъкненые скрини поодбиявши, забрали (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 470).

ЗРАДА *ж. 1. (віроломство, зрадни́цтво, підступ)* зрада: Якъ (!) замбискі́и гетма́но(м) ста́ль. Ости́ка за зра́дѣ ста́то (1509-1633 *Остр. л.* 127 зв.); на се́р(д)ци змзшлѣ́(т) (!) зра́дѣ, и чѣ́ни(т) зле мо́вачи до́бре (Вільна, 1596 *З. Каз.* 38); почали межи собою мовити: ш́то маемо в'чинити, смотре́мо, абы не была на(д) нами зрада (XVI ст. *УЄ Трост.* 82); штоко́львек луцкі́и и володиме́рскі́и учинили, то́е все зрада и фалшгъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 35); О Ево, како́с мя прелсти́ла, како́с мя ѡ(т) ра́я ѡ(т)дѣ́лила. Чим ти не мовил, же то ѣтаена зрада (I пол. XVII ст. *Рез.* 168); всѣ́хъ еднѣ́къ хѣ́трости и зра́ды еди́нь се́и коне́ць е́сть (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 26);

ю(ж) не мѣ́сли(т) ѡ́ нѣ́нѣ́шни(х) реча(х)... его... жа(д)на́а пѣ́ха, жа(д)на́а зра́да... не обы(и)мѣе (серед. XVII ст. *Кас.* 56).

2. (відмова від своїх переконань, поглядів) зрада: Не леда скромность и тихость панъ ѣилялетъ, яко́ ся обеца́ль, показуе́ть, и лю́дямъ учтивымъ, пастыремъ и епископомъ церкви Божое, ѡ́альшы и зрады прыписуе́ть (Вільна, 1599 *РИБ* 769); Явна́а то зрада х(с)а // ѡ(т)ступити и чревоѡ́бсье(м) врагѣ́ ѣгодити (к. XVI-поч. XVII ст. ПДПИ 182, 103-104).

Див. ще ЗДРАДА.

ЗРАДЕЦКИ *присл.* Зрадливо, по-зрадницьки, підступно: она з слугою Федором Дюгтем... зрадецьки, спячого, менованого брата нашого а мужа своего... ножем в горло сколола (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 409); Остафій Слущкый... атаманъ... недбаючи ничого на боязнь божую... не отповедил, не пристойне, а праве зрадецьки, лотровски и розбойнымъ обычаемъ нашедши..., // на господа мою..., тамже кгда́ были вси пыталемъ, хто бы былъ? (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 107-108).

Див. ще ЗДРАДЕЦКЕ, ЗДРАДЕЦКО, ЗДРАДЛИВЕ, ЗРАДЕЦКО, ЗРАДЛИВЕ, ЗРАДНЕ.

ЗРАДЕЦКИЙ *прикм. (віроломний, підступний)* зрадницький: князь Романъ просилъ мене ѡ́ то, абыхъ за тою причиною, ижъ брата его Желехъ зрадецькии пострелилъ и ранилъ, въ домѣ́ своемъ болшей Желеха не держаль (Петрків, 1564 *АС* VI, 252); а вѣ́рѣ и е́стемъ то́е надѣ́и, же панъ Михайло Мышка самъ до того зрадецького пострелена Е́го Милости кня́за Ярослава... е́сть причиною (Луцьк, 1564 *АС* VI, 239); Ѣзнаймѣ́ем..., што... прышгъла перед нас... плачлива́а жалоба... ѡ́ ѡ́крѣ́тное, непристойное покѣ́тное, а зрадецько́е забитье и замордоване... кня́за Е́рослава (Вільна, 1565 *АС* VI, 282); в ку́неве во вла(с)номъ́ дому его неѡ(т)пове́дне ѡ́бычае́мъ непристо(и)ны(м)

зрадецьки(и)... ножемъ то(т) буча(и)ски(и)... пана песочи(н)ского проби(л) (Луцьк, 1577 ЛНБ 5, II 4044, 5).

ЗРАДЕЦКО присл. Те саме, що **зрадецьки**: Дозна́ль тогó на собѣ сла́вный о́ный Гётманъ войска Іѣл'скогѡ Іѡав', котрый позабі́авши зраде́цкѡ сла́вны(х) и за́цных' вѡжѡв' лю́дѡв Ізраї́л'скогѡ... цѣл' зоста́ль (Київ, 1646 Тр. 940).

Див. ще **ЗДРАДЕЦКЕ, ЗДРАДЕЦКО, ЗДРАДЛИВЕ, ЗРАДЛИВЕ, ЗРАДНЕ**.

ЗРАДЕЦСТВО с. (смпн. zdradziectwo) зрадництво: а што в̄м пише(ш) до мене ѡ некоторого по(д)даного своего голодовича причитаючи ем̄ за справою хмелевою злоде(и)ство и зраде(ц)ство (Ковель, 1574 ЖКК II, 280); Мовачи за его зраде(ц)ство котри(м) постѣпова(л) противко бра(т)ствѣ годѣ(н) того, абы мѣ была рѣка в̄тата посполд̄ с перомъ (Львів, 1601 ЛСБ 1043, 3 зв.).

Див. ще **ЗДРАДЕЦСТВО**.

ЗРАДЖАНЄ, ЗРАЖАНЬЄ с. Зрадництво: навѣтованіє, зраджа(н)є (1596 ЛЗ 59); Навѣтованіє: Зражанье, ошѣквиванье по(д)стѣпноє (1627 ЛБ 68).

Див. ще **ЗДРАЖЪНЄ**.

ЗРАДЖАТИ дієсл. недок. (кого) (займатися зрадництвом, діяти підступно, віроломно) зраджувати: лещѣ, зраджаю, ласкаю, похлѣбѣю (1596 ЛЗ 54); Злодѣй иде(т) красти мой до(м) а прелюбодѣйца, блѣ(д)никъ, идѣть красти, мою, фортоунѣ ѡ(т) мене и мене зра(д)жає(т) и на нече(ст) мой до(м) приводи(т) (XVI ст. УЄ № 29519, 223); Предаю: Выдаю, зраджаю (1627 ЛБ 92).

Див. ще **ЗДРАДЗАТЪ, ЗДРАДИТИ, ЗДРАЖАТИ, ЗДРАЖОВАТІ, ЗРАДИТИ, ИЗРАДИТИ, ИЗРАЖАТИ**.

ЗРАДИТИ дієсл. док. 1. (кого) (учинити по-зрадницькому, підступно, віроломно) зрадити: Єв(г)листа выписоуетъ якъ иуда слоушныи чась ѡбыбравши зрадилъ иса (1556-1561

ЛЄ 317); Степанко,... при ономъ наезде, зрадивши мя, пана своего, и повывававши певную маетность мою..., утекъ прочь (Луцьк, 1596 АрхЮЗР 3/1, 83); Бога(т)ство, непѣвный товаришъ, бога(т)ство невѣрный сѣсѣдъ, зрадити прагноучій (Острог, 1607 Лѣк. 127); іс... вѣдаль кто го маль зрадиті (поч. XVII ст. УЄ № 256, 13); теперъ старца Василя и насъ всихъ братьей своихъ, прелести ради свѣта сего временного, зрадилъ еси (Путивль, 1638 АЮЗР III, 12); А ми сюди аггловъ не допускаймо, Потухи имъ не даваймо, Аби насъ не зрадили и дшѣ его до неба не запровадили (I пол. XVII ст. Сл. о зб. 20); хитрии неприа́те(л)... не мѡже ни в чо(м) поды(и)ти и зрадити... котѡры(и) до(с)вѣдчѣна не ма́еть (серед. XVII ст. Кас. 37 зв.).

2. (що, кого) (відмовитися від своїх звичок, переконань, поглядів) зрадити: я(к) и(х) предо(к) влѣзъ на(м) пе(р)вѣ(и) на стѣнѣ ко(с)та(н)тинопо(л)скѣю и всѣ це(р)кви спѣстоши(в) и вѣрѣ зради(в) (Львів, 1596 ЛСБ 297, 1 зв.); онъ на тоє такъ ѡ(т)повѣди(л), же для дво(х) причинъ до братства ходити не могѣ пе(р)вая..., же(м) ѡ(т)цѣ... хотѣ(л) ключи склепные ѡ(т)дати, вторая, же мя... называю(т) зра(д)цею, жемъ бра(т)ство зради(л) (Львів, 1601 ЛСБ 1043, 3 зв.).

3. (кого) (не виправдати сподівання) зрадити: пре(з) зра́дѣ единѡго альбо дво(х) ѡбывателевъ свои(х) же, бе(з) пра́цѣ выданы не́приа́теле(м), и тепѣрь нехай та ты(л)ко вноу́трѣнній тво́й не зра́ди(т) о́умысль (Острог, 1607 Лѣк. 108).

Див. ще **ЗДРАДЗАТЪ, ЗДРАДИТИ, ЗДРАЖАТИ, ЗДРАЖОВАТІ, ЗРАДЖАТИ, ИЗРАДИТИ, ИЗРАЖАТИ**.

ЗРАДИТИСЯ дієсл. док. (з ким) Порозумітися, змовитися: Року 1519 Татарѣ съ поляками зрадившеся, на голову нашихъ подѣ Сокалемъ поразили, а другихъ въ Бугу потопили (поч. XVII ст. КЛ 75).

ЗРАДИТИСА дієсл. док. (видати, виказати себе чим-небудь) зрадитися: непрелестный, которій не дасть са зрадити (1596 ЛЗ 62); непрелестный: котóры(и) не дасть са зрадити (1627 ЛБ 75).

ЗРАДЛИВЕ, ЗРАДЛІВЕ присл. (стп. zdradliwie) підступно, віроломно, зрадливо: почали са... оучени... велми гнѣвати... и ѿ многы(х) речо(х) зрадливѣ его пытати хотачи нѣшто зь оустъ є(г)[о] оуловити, абы є(г)[о] ѿска(р)жили (1556-1561 ПЄ 272); к томѣ... рокѣ про(ш)лого... в за(м)кѣ несѣхо(ж)єско(м) слу(г) приятеле(и) моихъ... ѣ ночи зра(д)ливѣ и шко(д)ливѣ бє(з) ѿбро(н)ныхъ порани(л) (Ковель, 1574 ЖКК II, 274); противъ... предателя че(р)нѣца днєвѣского, котóры(и)... до... гедєшна зрадливѣ справы и привилє(и)ми манастирьскими дтєклъ (Новгородок, 1595 ЛСБ 276, 2); золо(т)нико(в) дѣхни(н) сы(н) проти(в) рѣси зра(д)ливѣ имене(м) кроле(в)ски(м) пишѣчи выда(л) за што го(р)ло свое страти(л) ѣ ви(л)ни (Львів, 1599 ЦДІА Лен. 823, 3, 67, 6 зв.); таа недо-статныхъ з' власныхъ домоѡвъ выгóнитъ: а такъ хитре, такъ зрадливѣ... же якобы ѡни бѣдныѣ выгнаныѣ все добровóл'не чинїли (Київ, 1637 УЄ Кал. 69).

Див. ще **ЗРАДЕЦКЕ, ЗРАДЕЦКО, ЗРАДЛИВЕ, ЗРАДЕЦКИ, ЗРАДЕЦКО, ЗРАДНЕ.**

ЗРАДЛИВЫЙ прикм. 1. (здатний на зраду, підступ, віроломний учинок) зрадливый: лєстны(и) ло(б)затє(л), зра(д)лївы(и) поцѣлóва(ч) (1596 ЛЗ 55); Ѡ(т)стуге(т) нѣкотóрыи ѡ(т) вѣры по(с)луха(в)ши духо(в) зра(д)ливых(и) и наѣ(к) бесѡ(в)ски(х) (II пол. XVI ст. КА 510, на полях); Лєстївыи: Зрадливый (1627 ЛБ 57); Вы трóхъ врагóвъ своїхъ побѣдїли, Дїавола зрадливогó поразїли (Чернігів, 1646 Перло 54); дїша... // ...ты(м) способо(м) стáвшиса зра(д)лївы(м) воино(м) іс хвї(м), и дтѣкши з во(и)ны своєї... подóбатиса не мóже (серед. XVII ст. Кас. 134-135);

(властивий зрадникові) зрадницький: по-полнивши тотъ злостивый, а зрадливый дчїнокъ свой, тотъ Желєхъ... заразь съ тогожъ двора кнегини Матѡєєвое Четвертенское... ѡтєхалъ (Петрків, 1564 АS VI, 248); Валєнтїй Желєхъ..., ѡсмотрєвѣшы час и мєстцє кѣ пополненю зрадливогó злочинства // своєго,... з гаркабѣза чотырма кѣлами пострєлилъ (Вільна, 1565 АS VI, 275-276); кóзнь, скрїтое á зра(д)лївое ѡшѣкáньє (1596 ЛЗ 52); розсѣдне и з великимъ жалє(м) бы(л) ѡ(т)стригнєны(и) ѡ(т) братства во вѣчныя роды Гаврили(и) дорѡѡєєви(ч) за дчї(н)ки свое зра(д)ливые (Львів, 1601 ЛСБ 1043, 4 зв.); то(т)... члѣкъ, много лóдїй звѣлъ своєю... зрадливою а блюзнивою мóвою на свою стóронѣ (Львів, поч. XVII ст. Крон. 10 зв.); Кóзнь: Скрїтое а зрадливое ѡшѣкáньє, хитрость, зрада (1627 ЛБ 54).

2. (який містить у собі несподівану небезпеку) зрадливый: язїкъ бовѣ(м) зрадливый, кг(д)ы боудє(т) мѣти помочника потоужного (Острог, 1614 Тєст. 177); Ѡ мáрности ли тогѡ свѣта, ѡ богáтствахъ и ѡ рóскошахъ зрадливыхъ выправовáти бѣдѣ (Київ, 1625 Коп. Каз. 5); Бóлзн' абóвѣмъ Бжáа ненавідитъ злóсти, досады, // пыхи, дорóггъ зрадливыхъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 61-62); Безъ рáдости и свѣта, Длá свóгѡ зрадливогѡ свѣта // Прє-то мы плачлївыи глáсы в' Нбо по(д)нóсимъ (Чернігів, 1646 Перло 18 зв.-19).

Див. ще **ЗРАДЛИВЫЙ.**

ЗРАДЛІВЕ див. **ЗРАДЛИВЕ.**

ЗРАДНЕ присл. Те саме, що **зрадливѣ**: даи ми тѣло оубóгаго члѣченьство(м), кóтòра-го єго же... слоуга зра(д)не на смѣртъ вы-да(л) (Смотрич, II пол. XVI ст. Проп. Д. 14 зв.).

Див. ще **ЗРАДЕЦКЕ, ЗРАДЕЦКО, ЗРАДЛИВЕ, ЗРАДЕЦКИ, ЗРАДЕЦКО.**

ЗРАДОВАТИСА дієсл. док. Зрадуватися, зрадити: иро(д)... Зрадовáлса бовѣ(м) оузрѣв-ши іса (поч. XVII ст. Проп. р. 98).

ЗРАДЦА, ЗРАДЦЯ, ЗРАДЪЦА, ЗРАЙЦА
ч. (той, хто діє по-зрадницькому, підступно, віроломно) зрадник: дали ему імѣнья у Володимірскомъ повѣтѣ на имя Уйму а Цевеличи, што мѣль зрадца нашъ Василекъ Глиньскій (Вільна, 1514 АЮЗР I, 47); хс свое тѣло и кровь оученико(м) давае(т). И июдоу зра(д)цю своего ознаймуе(т) (1556-1561 ПС 109); июда рабѣ и лесте(ц), дрѣгѣ и преда(т)е(л) образо(м) во ап(с)тлѣ(х), а дѣло(м) въ зра(д)ца(х) (п. 1596 Виш. Кн. 248 зв.); для дво(х) причинѣ до братства ходити не могѣ пе(р)вая же есте(м)... подо(и)зрѣны(и) для ма(р)ное речи,... вторая же мя... называю(т) зра(д)цею, жемѣ бра(т)ство зради(л) (Львів, 1601 ЛСБ 1043, 3 зв.); заразѣ крелевичъ Владиславъ припалъ и оногю зрайцу тужѣ, въ костелѣ, шаблею поранилъ (поч. XVII ст. КЛ 85); Предателъ: Зра(д)ца, выдавца (1627 ЛБ 92); Претож, далшїе речи и помяю: ...О зрадци учню, ничѣ неспоминаючи (Львів, 1630 Траг. п. 167); созвѣвши слѣгѣ свойхъ рѣклъ имѣ: чомѣ мнѣ не повѣдаете хто зрадцою моимъ е(ст) оу црѣ Ізраїльскогю (серед. XVII ст. Хрон. 325).

Див. ще ЗРАДЦА.

ЗРАДЦЯ див. ЗРАДЦА.

ЗРАДЪЦА див. ЗРАДЦА.

ЗРАЖАНЬЕ див. ЗРАДЖАНЕ.

ЗРАЖАТИ дієсл. недок. 1. (кого) (діяти по-зрадницькому, підступно, віроломно) зраджувати: Духовные тоє патрыярхии чернѣцы, игуменове... // ...по краинахъ чужихъ се волочать, хрестияны выдають и зражають (Вільна, 1597 РИБ XIX, 209-210); И не до(с)ы(т) имаешь, Юодо, на то(м), и(ж) выдаешь сна ѿ(т) ма(т)ки зрадливѣ на смрть, але еще и ма(т)коу зражае(ш) (XVI ст. УЄ Трост. 50); И реклѣ за(с) далїда до негю: пѣки(ж) мене зражаешѣ и ло(ж) повѣдаешѣ: окажи чїмѣ бы(с) мѣль бытъ звязанный (серед. XVII ст. Хрон. 186 зв.); а тоє вамѣ озна(и)емѣемѣ же

до на(с) присилаю(т) ѿ мирѣ просячи але мы имѣ до конца не вѣримѣ яко хитри(м) люде(м) бо вони на(с) такѣ миромѣ и присягою своею не ра(з) зражають (п. Константиновом, 1648 ЦДАДА 124, 3, 31);

(кого) (вводити в оману) обдурювати: Продають достоенства; пенези збирають, яко голодные; розгрешають, продають дары Божые; двоухъ жонѣ живыхъ позваляют, а другие зражають ѿальшывыми печатями (Вільна, 1597 РИБ XIX, 310).

2. (кого) Приманювати, зваблювати: то естѣ дївъ мѣрскїй нѣякїй... а далшї рїбѣй, котрыє лагоднымѣ свѣимѣ спѣваньемѣ людѣй зражають, альбо оусыплѣють ѣ затоплѣють (Львів, 1614 Кн. о св. 439).

3. (кого) Кривдити: поводѣвъ позваная сторона зражати не можетѣ (Ісаїки, 1643 ДМВН 238).

Див. ще ЗРАДЗАТЬ, ЗРАДИТИ, ЗДРАЖАТИ, ЗДРАЖОВАТІ, ЗРАДИТИ, ИЗРАДИТИ, ИЗРАЖАТИ.

ЗРАЖАТИСЯ дієсл. недок. (з чим) (вступати в суперечку) сперечатися: Пророкѣ тѣт зражае(т)ся з доводомѣ, що не мертвыи хвалат господа (поч. XVII ст. Вол. В. 89).

ЗРАЖЕНЕ¹ с. (стп. zrządzienie) велїння, воля: Я... за зраженемѣ дару Духа святого понял есми... в малженство... панну Олену (Здолбунів, 1551 АрхЮЗР 8/III, 25); Подѣбное нѣшто по многихъ лѣте(х),... на Православїе наше преслѣдована, гды Блг(д)тѣ Дхѣ Пр(с)тѣгю Домѣ Бжїї црквѣ мѣвлю Га н(ш) Іс Хѣ вѣ нашей Рѣссїи нарѣшеню направѣ(т)..., за зраженамѣ прѣве Бѣзскимѣ стѣлосѣ (Київ, 1623 МІКСВ 68).

ЗРАЖЕНЕ² с. (стп. zrażenie) опротестування: панѣ Тре(м)бицьки(и)... з бра(т)ею своею ѿ(д)сужоны(и), инѣ фаворемѣ па(р)тисѣ на (з)ражене справы важилѣсе такову заносят протестацию противко кнежати его м(л) пану по(д)коморому Бра(с)лавскому

(Ісаїки, 1643 *ДМВН* 253); ихъ м(л)... на възрушене права поводовое стороны и уходячи тоє справы,... на (з)ражене акту теперешнегѡ чиня(т) (Київ, 1643 *ДМВН* 247).

ЗРАЗИТИ *дієсл. док. 1.* (кого) Перемогти: Єв(г)листа выпи́соує ѡ выльяню масти на главоу хвоу которыи то ѡ(т) юды зражень (1556-1561 *ПЄ* 183); Царь..., тамъ бнѣю монѣту вытрѣдѣть, и потѣжне з'ражен' и звитаже(н) бывае(т) ѡ(т) нѣгѡ Хбсро(н) (Київ, 1627 *Тр.* 680); Абы такымъже Діалѣктомъ... зражены й поган'бены, вѣчне зоставали (Київ, 1645 *Собр.* 1 зв. нenum.).

2. (до чого) Наразити (на що), призвести (до чого): пре(з) таковы(и) посѣтѣпокъ ѡ(д) ѡживаня добръ ме(с)те(ч)ка Коръниці... зразилисьте до вѣсказанъя теды винъ правныхъ за таковы(и) ѡчинокъ походячихъ... поводове на те(р)минъ вышъ ѡзъначоны(и) позываю(т) (Кременець, 1636 *ЛНБ* 103, 1959, 128).

3. (що) Зіткнутися, ударитися: Гдї ви(и)дутъ чтири вѣтри из мора, тогди ся потикаю (!) такъ мощно в повѣтрѣ же ѡгнь блїснетъ, а гди то зразить то сполѣ в немъ, рози(р)вется и трѣснетъ, ажъ люде оучую(т) (серед. XVII ст. *Луц.* 542).

ЗРАЗИТИСЯ *дієсл. док. (з ким) (зіткнутися в бою)* стятися, зітнутися: А такъ Гендрикъ Плюсъ у Лекгниці, люду нѣшто забравши, съ татарами зразился, немало ихъ погромилъ (поч. XVII ст. *КЛ* 73); Вшелѣкую бѡазнь, Ѡ(т) се́бе ѡ(т)ложивши: З нѣприятельми са Хвymi зразивши (Львів, 1616 *Бер. В.* 84).

ЗРАЗУ *присл. 1.* (моментально, зараз же) зразу: тѣлько нехай не ѡ(т)чае(т)са анѣса ѡ(т)рекае' навѣр'не(н)а, бо кто бы в тоє впа(л),... двѣри бѡвѣ(м) собѣ до покоути зразѣ затворивши,... не мѡже(т) за две(р)ми... велїкое дѡброты оучинїти (Острог, 1607 *Лѣк.* 16);

(у першій момент) зразу: позволїль ихъ ркѡмо ѡ(т)ць папѣжъ,... не йжъ бы ихъ радѣ видель, не жебы похвалѣл', але жебы зразѣ птѣшокъ не полѡша(л) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 42); кгды се брат... о смерти брата их... доведаль, а причины смерти его таковое на он час зразу еще се не домневаючи,... теды се зараз такъ о оныхъ ранах, яко и о замордованю его у братовое свое,... на перед пытал (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/III, 509); вшелѣкіє справы если и назбыть соуть лѣгкіє... зразѡу звѣклись на(м) здавати нелацными бѣрзо (Острог, 1607 *Лѣк.* 35);

(у стислий термін, за короткий час) зразу: Ѡлекшая порѣки зразѣ достати не могучи сказана є(ст) до вязеня (Львів, 1607 *ЛСБ* 1046, 2 зв.).

2. (*спершу, спочатку*) зразу: Пѣршее бѡвѣ(м) знайдеться, же Ѡць не хотѣль зразѣ Дѣа с(т). послѣти, штѡ мѡвити незбѡжнаа естъ, и Пѣвлѣ и Іѡаннѣ протївнаа (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 255); Который то Бекъ зразу ставился потужне и силне протївко Латинникомъ. Лечь даный до вязеня, зъ мусу а зъ утрапеня великого нахилился до Латинниковъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1019).

3. (*з першого разу*) зразу: Лати(н)ниці... не розвѣють, же та(м) потрібѣ оусмѡтрѡвати и ведле нѣй што чинїти мѡжетъся, в чо(м) застановѣна Бо(з)скїи Синодѡвый зразѣ и оухвалы не зашли (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 233).

ЗРАЗУМЕНЬЄ с. Зрозумїння, збагнення: Приведу подобную повесть от отецъ святыхъ на зразуменья тоє мучительное страсти (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 194).

Див. ще ЗРОЗУМѢНЄ, ЗРОЗУМѢВАНЄ.

ЗРАЗУМѢТИ *дієсл. док. 1.* (що) (*осягти, збагнути, осмыслити*) зрозумїти: И слѣль послы избранны да оувѣдаты явѣ в коєй цркви оуставы кѣ бѣжієи слѣвѣ. Зразвѣють достѡбны сїхъ послѣдовати, И на лѣта вѣчныи потомъствѣ подати (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.);

Обаче и от самого надворного и свѣтского образа и подобия пожиток от инока, избѣгашаго из мира и в горѣ бога ради сѣдящаго и терпящаго, познати и зразумѣти можешь (1615-1616 *Виш. Поз. мысл.* 243).

2. (що) (*усвідомити зміст прочитаного*) зрозуміти: Прѣто б̄га раді..., и повтѣре пово(л)ны(и) писателъ молился ва(м) прилѣжно с пи(л)ністю прочитати, и добре зразумѣти тоє малое составле(н)є не полену(и)теса (Острог, 1587 *См. Кл.* 6); ачъ са речъ поро(з)ширила, але дла лѣпшого зрозумѣ(н)а мѣсѣло тоє б̄йти. Прѣто правовѣрные нарѣдове рѣские, тоє што єсть с пи(л)ністю рачте прочитати и зразумѣти (Там же, 8);

(*виявити, углядіти, убачити*) зрозуміти: Есть ли же потребное что вѣдати нам в ней написаного, ознайте нам, а если же зразумѣете быти самохвалное фарисейство и препирательную лжу, минуйте, — мовит, — и не плѣнѣте помысла, на отповѣдь стараючися (1608-1609 *Виш. Зач.* 208).

3. (*сприйняти певним чином, розцінити*) зрозуміти: И такъ бѣд̄ныи чернци с плачѣмъ ѡ(т)ѣхали. А тѣрокъ зразумѣ(л) иже чернци приєжчали до него кылка кро(т) и рѣкъ пѣвне они оукрали (1509-1633 *Остр. л.* 129 зв.).

Див. ще ЗРОЗУМѢТИ, ИЗРАЗУМѢТИ.

ЗРАЗЪ ч. Зразок, взірєць: повин̄ни бовѣ(м) соутъ маларѣ ведлѣгъ зразѣ ѡбразы маловати (Острог, 1614 *Тест.* 135); Троег̄бл̄ный бовѣ(м) той и простод̄бл̄ный зразѣ вѣдле Питагѣрицкихъ Филосѣфѣвъ, тѣюжъ мѣць и вагѣ маѣтъ штѣ и тройстаа лѣчба (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 277); Але братѣа мѣжемо кр(с)та ѡписана оу стѣго моисеа инши(м) якы(м) зразѣ(м) выѡбражѣное найти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 135).

ЗРАЙЦА *див. ЗРАДЦА.*

ЗРАКОВИДНЕ, ЗРАКОВИДНѢ *присл.* (*цсл. зраковиднѣ*) (*особисто*) навѣч: позри чувственным оком и сам зраковидне испытай

латинумудрствующих (1588-1596 *Виш. Кн.* 128); Не дла далеко(с)ти ѡ(т) ва(с) бѣд̄дчи а правдѣ смѣле мовлю и правдою ва(с) постигаю, але за правдѣ и ѡмрѣти извалаю, аще б̄ дарѣ(т) да знаете, и помлѣтеса бѣ да ва(с) сподоби(т) и зракови(д)нѣ ѡ(т) мене рече(н)ное слѣшати (1598 *Виш. Кн.* 309 зв.).

ЗРАКОВИДНѢ *див. ЗРАКОВИДНЕ.*

ЗРАКЪ, ЗРАКЪ ч. (*цсл. зракъ*) **1.** (*загальні обрисы людини, предмета*) вигляд: б̄тъ... целебныя потоки животныа ѡ(т) ни(х) источилъ быста бо зрако(м) и ѡбличємъ ако англ̄а б̄жия любовию и вѣрою оукрашена (1489 *Чет.* 69); зра(к), ѡбразъ (1596 *ЛЗ* 48); тогда есми... жалуючы за кривду господа бога нашего Иуса Христа, который с престола славы непостижимаго божества... изступи и во зрак рабий облечеса (1608-1609 *Виш. Зач.* 211); Прѣто мы тебе не по(з)на̄ли; в̄ такой покѣрѣ и въ зрацѣ раба твѣгѣо (Черниг̄в, 1646 *Перло* 151).

2. (*властивість бачити*) зір, погляд: агл̄ль гнѣ изыше(д)ши с н̄бсе пристоупив̄ши ѡ(т)валил̄ камень ѡ(т) д̄вери гроба и сѣлъ на немъ был̄ же зракъ его яко мл̄нни а ѡдѣян̄є его бѣло яко бы снѣгъ (1556-1561 *ПС* 122); Яко же бо очима обрачаемома, ... подобает утвердити зрак гядущему (1615-1616 *Виш. Поз. мысл.* 241); заправды тѣло є(ст) о котѣрое опираѣтса зракъ нашъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 12 зв.); **быстрый в зраку** *див. БЫСТРЫЙ.*

3. Знамення: А то так, скоро ся народило, теды, при его нароженю, ставались зараз дива и зраки барзо великие (Вавилон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 710); *idea*, зракъ, мечтаєнє (1642 *ЛС* 223).

4. Зразок, взірєць: погма, правило, уставъ, зракъ, ѡбразѣ(ц) (1642 *ЛС* 282).

ЗРАНА *присл.* Зранку, рано: з̄ Вѣчора напалъ на насъ смѣтокъ Зрана радѣсть настанѣтъ (Вильна, 1620 *Лям. К.* 15); Сл̄нце бѣгъ звѣкльый зрана зачинаѣтъ (Там же, 25); панъ Дробѣтъ, ... упатривши собе час и ока-

зю до выконаня того учинку, з рана,... // ...уроженую панъну Марианъну... до дому... брата своего завезълъ (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 8/III, 588-589).

Див. ще ЗРАНКУ.

ЗРАКЪ *див. ЗРАКЪ.*

ЗРАНЕВАТИ *дієсл. недок.* Зранювати: Зра́нюю, побиваю, сѣкѹ, бичѹю (1627 *ЛБ* 143).

Див. ще ЗРАНИТИ.

ЗРАНЕНЄ, ЗРАНЕНЬЄ, ЗРАНЕНЬЄ, ЗЪРАНЕНЄ *с.* Поранення: я тамъ до княза Ярослава дла помсты, Желехова зранена, не ходилъ (Петрків, 1564 *АС VI*, 252); поведи(л) мне то(т) деса(т)ни(к) и(ж) тоє зби(т)є и зране(н)є маю ѿ(т) по(д)даны(х) тутошни(х) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 10); ѿть того збитѹа, зраненѹа и везена... естем здорова неспособного (1577 *АС VI*, 71); якожь при томъ зраненю своемъ менимъ собѹ быти шкоды: чеканъ, макгерка и бачмакги сафьянове згнули (Київ, 1595 *АСД III*, 60); Передо... Васком, Демком присяжьными, ставшы очевисто Иванъ Трохимишин братъ жаловал и оповедал на Евхима слесара о збите и зранене (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 11); По(с)тановивъшисе ѿчеви(с)то... янъ мо(д)рицьки(и) скоро... по збитю и зраненю... передо мною ѿрядомъ стоячи жаловалъ... противько... во(и)техови селе(ц)кому (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 91); Пна яна Ко(з)ло(в)ско(г) тепе(р) за окру(т)нымъ зранене(м) пре(з) ниже(и) менованы(х) ѿсобъ (Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 164); од такъ окрутного и тираньского зраненѹа... панъ Петръ Станишевській... въ середу... Пану Богу духа оддалъ (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 8/III, 610); передо мною,... реентомъ... становъши... пан Ян Добринский, скоро толко до легшого здоровья по збитю и зраненю своем..., пришедши, прихиялючис до оповеданя своего (1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 530).

Див. ще ИЗРАНИЕЄ.

Пор. ЗРАНИТИ.

ЗРАНЕНЬЄ *див. ЗРАНЕНЄ.*

ЗРАНЕННЫЙ *див. ЗРАНЕНЬЙ.*

ЗРАНЕНЬЙ, ЗРАНЕННЫЙ, ЗРАНЕНЬ

дієприкм. у знач. прикм. 1. (фізично пошкоджений) зранений, поранений: а его стаа мл(с)ть... // ...змоу́че(н) зби(т) зраненъ ве(с) (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 9 зв.-10); виде(л) есми то(л)ковище где се стирали... на ѿ(в)се... нежато(м)... и трѣпа забитого... которого(м) ѿгледа(л) зраненого (Володимир, 1575 *ЖКК I*, 62); Нѣктоже вра́тъ н̄шихъ проходивъ ѿ(т)вѣка, съ Плѣтїю зѣмного зраненого чл̄вка (Чернігів, 1646 *Перло* 43 зв.).

2. Перен. (зболілий, згорьований; пригноблений) зранений, поранений: та(к) и Г(с)дь зраненой и пото(л)чѣной д̄ши, дае́тъ лѣкарство (Вільна, 1627 *Дух. б.* 252).

ЗРАНЕНЬ *див. ЗРАНЕНЬЙ.*

ЗРАНЕНЬЄ *див. ЗРАНЕНЄ.*

ЗРАНИТИ, ЗЪРАНИТИ *дієсл. док. 1.* (кого) Зранити, поранити: па(н) Богда(н) гарасимови(ч)... наехавши ѿ по(л)но(ч) на со(н)ного его самого ро(з)би(л) зби(л) змо(р)дова(л) и зрани(л) (Київ, 1501 *ЦНБ II*, 21039, 1); Пилипа Жѣковича и брата его збито и зранено (Луцьк, 1560 *АС VII*, 60); ты пн̄є... в понеделокъ наше(д)чи... кгва(л)то(м)... на дво(р) его мл(с)ти... суди(л)ко(в)ски(и) вра(д)ника его мишка зби(л) и зрани(л) и многую маетность побра(л) (Кременецъ, 1567 *ЛНБ* 5, III 4071, 20); то па(к) ѿпи зобра(в)шише з немалыми лю(д)ми... ѿбъскочи(в)ши на(с) вколо заразомъ... збили, зъранили и злѣпили (Луцьк, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 72 зв.); тамже... огледал гробы свижые тых помененых трох хлопов забитых и замордованых, а четвертого сродзе зраненого (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 352).

2. Перен. (кого, що) (завдати душевного болю, страждання) зранити, поранити: Кгды см̄блы, Сѣрце з' нѣтра, зранѣны маю, той

смѣтны(и) трѣнь: слѣзны рѣтмъ: ѿче покладѣю (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* тит. зв.); Всюдѣ за нею бѣстро текѣтъ, И въ слѣдѣ себе лѣкавыи влекѣтъ, ѿ вѣмнѣ яко псы тѣи пекѣлнѣи; бѣрзо зрѣнили дѣшѣ мою, ѿ Бже мой, а не вѣлницѣ твою (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 21); *Образно:* Црковѣ маткѣ нашѣ зрѣненѣю розмѣтныи наѣздами смѣле лѣчилесь (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 5).

Див. ще ЗРАНЯТИ, ИЗРАНИТИ.

ЗРАНИТИСА *дієсл. док., перен.* (чим) Сповнитися, проинятися: ещѣмо са не зрѣнили мл(с)тѣю Бжею, и не прерѣзили дховною ѿблѣбе(н)ца любѣвѣю (Вільна, 1627 *Дух. б.* 225).

ЗРАНКУ *присл.* Те саме, що **зрана**: Бо рѣзъ вѣ тѣждень хочѣ завше ѿ(т)читѣти псалтѣрь вѣ Кѣлли, хоть Пѣстѣ велѣкѣ(и) е(ст), хѣтъ не естѣ: Дла тѣго если читѣешъ зрѣнкѣ еднѣ Каѣсмѣ,... тѣды прочитѣи на Пѣвечерници двѣ (Киѣв, 1625 *Кіз. Н.* 199).

ЗРАСТЪ *ч.* (*довжина тѣла людини*) зрѣст: которѣй же ѿ ва(с) старана(м) своимъ може(т) приложити локо(т) еди(н) ко зрастоу своему если(ж) бы ма(л) бы Пока(з)уетъ тѣ(т) хс же если тѣло ростетъ тѣды не ѿ пока(р)мо(х), але розмысло(м) его и ла(с)кою его стою (к. XVI ст. *УС* № 31, 115).

Див. ще ЗРОСТЪ.

ЗРАТОВАТИ *дієсл. док.* (кого) Урятувати: Агль певный провѣдникъ... Зратѣдетъ васъ... зѣ пѣшекъ Бѣса Оуаснитъ вамъ взрокъ внѣтрнѣи (Вільна, 1620 *Лям. К.* 25).

ЗРАХОВАТИ *дієсл. док.* (що) Порахувати: есмо тѣе имена наши зраховали и на две части разделили (Чортѣорѣйськ, 1547 *АрхЮЗР* 7/1, 20); вѣ рѣчахъ видѣмыхъ, дрѣва, земли, насѣнья и цвѣтовъ рѣзныхъ, // никѣмѣ полѣчѣити и зраховѣти не дано (Вільна, 1627 *Дух. б.* 307-308); Сѣчитѣю: Зрахѣю (1627 *ЛБ* 130);

(*підбити загальну суму*) підсумувати: брат мой небожчикъ... вчинилъ постановене...

тѣмъ способомъ: што емѣ бѣдѣчи братомъ старшимъ... не даючи готовыми грошми и иншимъ рахѣнкомъ, але в той сѣме вырозѣмевши и зраховавши, иж то за посагъ мой сполна дойдетъ менѣ... даль... мнѣ четвѣртѣю часть всѣхъ именѣи ѿчизныхъ (Володимир, 1555 *AS* VI, 18).

ЗРЕВИДОВАТИ, ЗРЕВИДОВАТЫ, ЗРЕВЪДОВАТИ *дієсл. док.* (*стп.* *zrewidować*) (що) (*провести перевірку, ревізію*) проревѣзувати: ѿное село, подданныхъ и всѣ пожитки зревѣдовавши и на реестрѣ нашѣ подостаткѣ списавши, Его Кролевское Милости ѿзнамили (Сушично, 1569 *AS* VII, 327); тѣе кгрѣ(н)ты ли(ш)тви(н)ские зревѣдовати и ѿбехати и ѿграничити допѣсти(л) (Любеч, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 38 зв.); ска(р)бцу це(р)ковного панове... которые все поре(д)не зревѣдовавши та(к) аппарата (!) церконные яко и книги до ужывана в це(р)кви... ниже(и) написали (Львѣв, 1643 *Ив. Усп.* 78); тепер тѣды протестансъ тамъ,... до Госчы пришлоъ и тѣе sprawy порозбиваные зѣ скрынями налезлъ, в так короткомъ часе не могучы досконале зревѣдоваты и ведати специifice (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 128).

ЗРЕВИДОВАТЫ *див.* **ЗРЕВИДОВАТИ.**

ЗРЕВЪДОВАТИ *див.* **ЗРЕВИДОВАТИ.**

ЗРЕДИТИ *див.* **ЗРЯДИТИ.**

ЗРЕЕСТРОВАТИ, ЗРЕЙСТРОВАТИ *дієсл. док.* (що) (*записати з метою обліку*) зарееструвати: пропозиціе, которые онъ твердитъ, которѣ(х) мы не признаѣе(м) яко бы зрейстрова(в)ши, если соуть правдивѣи албо нѣтъ оу особныхъ роздѣлехъ на кштатгъ квестѣи розложены(х) по(д)поры // его оуважаючи и свои противъ томѣ приточаючи спираемоса (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 5-5 зв.); а ве(р) вѣша з и(н)шими ревѣзо(р)ми ѿ(т) на(с) гдрѣ до ревѣдова(н)я кни(г) зе(м)ски(х) кие(в)ски(х) депѣтованыи зреестрова(в)ши и зревѣдовавши тѣе книги а нашо(д)ши право подозреное // на тѣе добра стѣдено(д)-

ские... ты(х) бле(н)довъ и ероро(в) стороны того права... на(м)... не оказалисте (Краків, 1608 ЦДІАК 11, 1, 5, 38).

ЗРЕЙСТРОВАТИ *див. ЗРЕЄСТРОВАТИ.*

ЗРЕКАТИ *дієсл. недок.* (чого) Зрікатися: А мы..., одъ сего часу и даты нижей писаное, права своего одчизного, дедизного,... намъ и потомъкомъ нашимъ въ томъ монастыре... зрекаемъ, и зступуемъ (Клевань, 1595 *Арх ЮЗР* 1/1, 476).

Див. ще ЗРЕКАТИСЯ.

ЗРЕКАТИСЕ *див. ЗРЕКАТИСЯ.*

ЗРЕКАТИСЯ, ЗРЪКАТИСА, ЗРЕКАТИСЕ, ЗЪРЕКАТИСЯ *дієсл. недок.* 1. (чого, з чого) (*відмовлятися від своїх прав на що-небудь*) зрікатися (чого): а я што ѡ(т) того часу се прироженого права своего зрекаю (Люблін, 1591 ЦДІАЛ 181, 2, 105, 3, 1 зв.); ве(ч)не права своего встѣплю, и его зърекаюся (Вінниця, 1604 *ЛНБ* 5, II 4051, 38); а сами с того двора всего вечно зрекълися есмо и зрекаемся (Київ, 1625 *ПФ* 148); ты(х) кгрунъто(в) Ло(в)ко(в)ски(х) зрекатися пленипоте(н)тъ не може (Житомирщина, 1639 *ККПС* 217); вшеляки(х) диялици(и) апеляции Ексъце(п)ци(и) пра(в)ныхъ заживати с пото(м)ками... зрекаюсе (Крупець, 1643 *ЛНБ* 103, 21/Id, 2006, 19 зв.); А самисе южъ с тоє половицы дворѣ зрекае(м) и вырекаемъ часы вечными (Київ, 1644 *Гр. Посох.* 1 зв.).

2. (кого) (*переставати визнавати*) зрікатися: Теды... панъ Кмита поведил: иж тот Валентый... таковыми речами непристойными се бавит, яко здрайцу, злодея и святокрадцу, отступую, зрекаюсе и о нем ведати не хочу (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 492); И теперешныхъ часовъ, каждый новопосвяченный патріархъ пишеть до каждого патріархи, вѣру свою ведлугъ давного... звичаю визнаваючи, гдѣ заразъ тамъ біскупа старого Риму сполечности ся зрекаеть (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 665); Пъ́аница себе зрекаетьса, гды ...в^б трезвости са кохаеть (Київ, 1637 *УЄ Кал.*

123-124); Вѣдетъ бы на смѣрть, скрѣмногo Баранка; Милогo Сѣна: Самъ Отѣць, и Матка. Онъ тѣжъ Рѣдичовъ за́раз са зрѣкаеть: Свѣтѣ вмираеть (Львів, 1642 *Бут.* 10).

3. (чого) (*занехаювати пам'ять про що-небудь*) зрікатися, відмовлятися: Не зрѣкаймѡса анѣ занедбыва́ймѡ правдѣивоѣ славы (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 483).

Див. ще ЗРЕЧИСЯ.

ЗРЕКНУТИ *дієсл. док.* (що) Сказати, промовити: Чого есть гѣдна за́чна его цнѣта; Вѣмъ же зрекнете: склѣповъ Емпирийскихъ, И пѣль Єлизійскихъ (Львів, 1642 *Бут.* 7 зв.).

Див. ще ЗРЕЧИ.

ЗРЕЛЫЙ *див. ЗРЪЛЫЙ.*

ЗРЕНИЦА *див. ЗРЪНИЦЯ.*

ЗРЕНИЦЯ *див. ЗРЪНИЦЯ.*

ЗРЕТЕЛНЕ *присл.* Наочно, неприховано: тутъ сами панове Стрыбылове не ставаю(т), бо бы ся и(м) то зрете(л)не показало комиссиями, же а(ж) по... болото кгрунъты пановъ Стрыбыло(в)... иду(т) (Житомирщина, 1639 *ККПС* 215).

ЗРЕЧЕНЕ¹, ЗРЕЧЕНЬЕ *с. 1.* (*відмова від свого права на що-небудь*) зречення: узнаваемъ и судимъ, абы Серафионъ той свой привилей братїи положилъ и зречене оногo в городе Киевскомъ учинилъ (Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 218); пленипоте(н)тъ поведи(л), же то зреченъе кгрунъто(в) Ло(в)ко(в)ски(х), якобы ты(л)ко до зестя се рекъ Иве(н)ки з И(в)ницею, кгрунъты ло(в)ко(в)ские быти бы мели (Житомирщина, 1639 *ККПС* 214).

2. Самозречення, самовідречення: Запрѣтиса себѣ, есть забѣйти всѣхъ прѣшлыхъ рѣчїй и справъ... // ...кѣждогѡ грѣхѡ понехѡ(н)е и опѣщен'е, есть самѡгѡ себе запрѣн'е-са и зречен'е (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 123-124).

Див. ще ЗРЕЧЕНЬЕСЕ.

ЗРЕЧЕНЕ² *с.* Наказ, веління: слуга его... Третякъ, будучи у Горностайполю, при не-малой громаде людей, место учиненя спра-

ведливости з урядника Зоринского..., под-
лугъ зреченя презъ его милость пана под-
судка Браславского, клекнув и присяг, же
мѣль в короткомъ часе... мѣсто спалити
(Житомир, 1629 *АрхЮЗР* 1/VI, 603).

Пор. **ЗРЕЧИ.**

ЗРЕЧЕНЬЄ *див.* **ЗРЕЧЕНЄ**¹.

ЗРЕЧЕНЬЄСЕ *с.* Те саме, що **зречене**¹
у 1 знач.: А кгрунтъ,... водле тесьтаменьту
небожъчки малъжонки моее... потомкови
небожчыка Грицка Сафянника,... за зрече-
ньемъ се презъ него своего права, дати ему
будуть повинни (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI,
508).

Пор. **ЗРЕЧИСЯ.**

ЗРЕЧИ *дієсл. док.* (що, кому, про що)
1. Сказати, розповісти: што(ж) вм о прош-
лыхъ королахъ полскихъ зречете, которые
пре(з) шестьсо(т) лѣ(т) волность набѣженства
нашего, хотя до того присагами не были
обовазовани, вцале на(м) бє(з) оtmѣны захо-
вали (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 218);

(*про молитву*) проказати: сию млтоу зрек-
ла стаа бца Ива(ну) у (1489 *Чет.* 259).

2. (*покласти на кого-небудь виконання чо-
гось*) доручити, довірити: а не маючи жа(д)-
ное ведомости ѡ... то(и) справе зречоно(и) на
помє(р)коване таке(м) роздмелъ же(с)те вм(л)
сами не хѣтливи кѣ згоде (Володимир, 1595
ЛСБ 288, 1).

Див. ще **ЗРЕКНУТИ.**

ЗРЕЧИСЕ *див.* **ЗРЕЧИСЯ.**

**ЗРЕЧИСЯ, ЗРЕЧИСА, ЗРЕЧИСЕ,
ЗЪРЕЧИСЯ** *дієсл. док.* (чого, о що) (*відмо-
витися від своїх прав на що-небудь*) зректися
(чого): Панъ Войтехъ... поведиль, же панъ
Ерданъ, будучи посесоромъ тыхъ добръ,
вжо ся зреклъ своего права (Вінниця, 1603
АрхЮЗР 7/II, 388); которые нивы и сеножа-
ти па(н) трипо(л)ски(и) до свое(и) моцы по-
бралъ А панове баранове ѡ то все зреклися
(Овруч, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 70); а сами с
того двора всего вечно зърекълися есмо и

зрекаемся (Київ, 1625 *ПФ* 148); зречіса
маєтности, живѡт^ь и дѡшѡ зневажити, вели-
кій зайсте гвалтъ єст^ь и праца (Київ, 1637 *УЄ
Кал.* 799); Самъ се з оно(г) зрекълши вечноє
дѡтѡпую и дорогу самому себе потомъкомъ
и инъшимъ сѡкълцесоромъ... в посєсию пу-
(с)чаю и подаю (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1,
12, 31 зв.);

(чого) (*відмовитися, відступити від своїх
обов'язків*) зректися: ѡ(н) невдячны(и) члкъ
ѡ(т)ца и пастыра своего народовѣ рѡси(н)ско-
мѡ з вѣковъ нале(ж)ного..., пре(з) которого
и пога(н)ское слѣпѡты збы(л) и свѣто(м)...
Познаня ѡсвѣчи(в) є(ст) послѡщенъства
зреклъся, и вѣрѡ ѡ(т)це(в)скѡю виро(в)-
шы(с) ѡ(т) неє Страти(л) (Київ, 1621 *ЛСБ*
483, 1);

Див. ще **ЗРЕКАТИСЯ.**

ЗРЕЧИСА *див.* **ЗРЕЧИСЯ.**

ЗРИВАТИСЯ *дієсл. недок.* Гірко тужи-
ти, побиватися: А ты о пренайчистшая Дѣво
мати: Нехотижъ Такъ срокгим жалем ся
зривати. По наймилшом Сыну (Львів, 1630
Траг. п. 1).

ЗРИЖАПЛЕСНИВЫЙ *див.* **ЗРЫЖА-
ПЛЕСНИВЫЙ.**

ЗРИЖАПЛЕСНЮВЫЙ *див.* **ЗРЫЖА-
ПЛЕСНИВЫЙ.**

ЗРИЖАСТРОКАТЫЙ *див.* **ЗРЫЖА-
СТРОКАТЫЙ.**

ЗРИТЕЛНО *присл.* Наочно: Тымъ всѣмъ
фѣгѡрамъ... дѡхѡвнеса присмотрѣвши,...
Великѡю Таємницѡ в^ь тыхъ Акаѡїсте(х) зрі-
телно и оумно млтвенникъ // оувѣжный обѡ-
чити мѡже(т) (Київ, 1625 *МІКСВ* 130-131).

ЗРИТЕЛНЫЙ *прикм.* 1. Передбачливий:
Хоть з Риму... многокrotъ былъ жаданый,
абы княжество свое подъ унію... поддалъ;
лечь онъ, яко сенаторъ ростропный и
зрителный, маючи розумъ а шануючи вѣ-
ру..., жаднымъ не дался звести покусамъ
(Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1140); якъ панъ муд-

рый и розсудный, и зрительного на пришьлы речи будучий ума, вѣчне достойной памяти вымовилъ слова (Там же, 1146).

2. Наглядный: Подавали ясный, а правѣ зрительный доводъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 38 зв.).

ЗРИТЕЛЬ ч. Глядач, спостерігач: посоромочаю(т)са за(с) и(ж) ю(ж) ѡ(т)мѣны частое в кѡпова(н)ю шапо(к) и в' вибиранию котораа красъшаа и на головѣ кшта(л)то(в)нѣ(и) стои(т) (да са зрители(м) приподобае(т), косичкѣ или пѣ(р)це запа(в)ши) (п. 1596 *Виш. Кн.* 229 зв.); Але та(к) вѣда(и)те, если и язы(к) члѣчы(и) ѡмо(л)кне(т), але зрите(л) види(т) ѡ(т) горѣ дол'ни(х), и ѡзрите все свое нѣшнее (1598 *Виш. Кн.* 273 зв.); От се-го третьяго раздѣла и до послѣдняго зри, зрителью розсудный, что будетъ проповѣдник латынский Скарга и который род ушиковал на прощение миролюбной Руси (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 170).

ЗРИТИ¹ *дієсл. недок.* Світити, зорити: Сѣдмаа звѣзда значить, даръ Бжій при хвалѣбной дѣши, яко ясно зрять, и невозбранно всю красотѣ Нб(с)нои страны (Чернігів, 1646 *Перло* 165).

ЗРИТИ² *дієсл. док.* (що) Зранити, покалічити: Дѡсый мордѣрско Пна нелюбостне бѣто, ѡ(т) главы а(ж) до ногъ все тѣло страшно зрѣто (Львів, 1631 *Волк.* 11).

Див. ще **ИЗРЫТИ.**

ЗРИНИЕ *див. ЗРѢНІЄ.*

ЗРОБЕНЄ, ЗРОБЕНЬЄ, ЗРОБЛѢНЬЄ с. Виготовлення: ве(р) твоя... цы(н)шъ... бере(ш)... кѣ... шькоде поводовъ которы(х) собе за зрѡе(н)є побо(л)шое части того городища и выбра(н)є з него чы(н)шѣ за лето теперешнее шацдю(т)... на десе(т) тисече(и) золоты(х) по(л)скихъ (Київ, 1622 *ЦНБ* II 23265, 1); а та(к) зошлыє поводеве яко и тепере(ш)ние зошлы(х) вы(ш)поменены(х) кнжа(т) и(х) м(л) ви(ш)нєве(ц)ки(х) до ве(р)-

нения того кгру(нтѣ) и заплачена за зрѡене могилы Скоробора... позвѣ на роки зе(м)ские кие(в)ские... запо(з)вали (Київ, 1624 *ЦНБ* II 23267, 1 зв.); за зрѡенье могилы... пѣ(т)-на(д)цати тисече(и) золотыхъ полскихъ ѡтримали (Там же); Състроєніє,... Зготова(н)є, зрѡлѣнє, приправлѣнє (1627 *ЛБ* 129).

Пор. **ЗРОБИТИ.**

ЗРОБЕНЬЄ *див. ЗРОБЕНЄ.*

ЗРОБИТИ, ЗЪРОБИТИ *дієсл. док. 1.* (що) (*виготовити якийсь предмет, річ*) зробити: Помочь имъ даю(т) люде з волосте(и) // двери лавы што прислѣштитъ на домъ зробивъши и запе(р)ши ѡты(и)ти прочь (1552 *ОЛЗ* 176-176 зв.); (т)ретею прыста(в)кѣ на лютоване ли(х)та(р) и прыста(в)кѣ зробили смы (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 3); Вѣдаемъ абовѣмъ, ѡжъ еслибы зѣмный нашъ сего // прибѣтъкѣ дѡмъ бѣлъ зѣпсѡванъ, бѣдован'є маемъ ѡ(д) Бга, до(м) не рѣками зрѡблений, вѣчный на Небесѣхъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 54-55); каламар до церкви..., абы з него была пушка для хованя сакраменъту Тѣла Христова зрѡблена (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 628); з двору дѡдѡры столярскою работою зрѡбленые (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 96); *Образно:* Мой то грѣхи Пана ѡкрѣтне оубѣли, И той каменный мои злѡсти гро(б) зробѣли (Львів, 1631 *Волк.* 22).

2. (що) (*здійснити що-небудь, виконати якусь роботу*) зробити: то его мл(с)ти во(л)-но то все... пожиткы зробити и выжи(ти) (Кременець, 1570 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1814, 3); ремесники, которые были способлены до направи тое церкви,... мусели прочь пойти, ничего не зробивши, а заплату взявши (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 300); такожь сутъ довжны и дѣти, дѣля того приказаня зробити отцемъ своимъ усякые потребы (XVI ст. *НЄ* 217); вшакже я того не схочѣ дармо наве(т) ежели вм(с) призовити хо-

ца(и) до це(р)кве що зробити за таковою дчи(н)но(ст) вм(с) (Львів, 1616 ЛСБ 464); на ро(з)свѣтѣ ска(р)бомъ ся дѣлили: ку(р)шако(м) розославши килиму(в) ки(л)ка, а потомъ зробивши тоє поихали (серед. XVII ст. ЛЛ 172); и такъ тую роботу зроби(в)ши... тую всю має(т)но(ст)... ѡ(т)провода(л) (Житомир, 1650 ДМВН 208).

3. (що) (учинити, заподіяти) зробити: А помененый Рожковскій, з дому оного вышедши, до кухни просто пришол и там седел, якобы никгда ничего такового не зобил (Луцьк, 1604 АрхЮЗР 8/III, 500); тобѣ его кдсити позвѣлил, а што жесь зробилъ: иза́ли тебе послѣхаль (Вільна, 1627 Дух. б. 236); Бійса в' перси, а обачъ щѣс то ты зроби́ла, На смѣртъ прикрогѡркѣю вѣчнесь заслужила (Львів, 1631 Волк. б).

Див. ще **ЗРОБЛАТИ**.

ЗРОБЛЕНЫЙ дієприкм. Змучений, виснажений, діал. зроблений: Они ѣдѣтъ з великою пыхою, на барзо оубраны(х) и дороги(х) конє(х), а х̄с на хѣдо(и) и ярмо(м) зроблено(и) кмєцкой ослици (Височани, 1635 УЄ № 62, 19 зв.).

ЗРОБЛѢНЬЄ див. **ЗРОБЕНЄ**.

ЗРОБЛАТИ дієсл. недок. Виготовляти: Състроаю: Приправляю, зготовляю, зробляю (1627 ЛБ 129).

Див. ще **ЗРОБИТИ**.

ЗРОВНАНЄ с. Зрівняння: такъ явно єсть и(ж) зровна(н)є, почá(т)ко(м) єсть времени пѣрваго, што і са́мо подобѣнство о́казѣтъ вѡдлє пїсма (Острог, 1588 Сур. 2 зв.).

Пор. **ЗРОВНАТИ**¹.

ЗРОВНАТИ¹, **ЗРОВЪНАТИ** дієсл. док.

1. (кого з ким) (зробити рівнозначним, рівноцінним) зрівняти: Кгда(ж) якъ з ва(с)ни а нѣнависти, выткну(л) на́ плацъ еретековъ кгрецьки(х) и с тыми теперъ всѣхъ правѡвѣрныхъ при грекахъ ѡ вѣре стоячихъ зровнати и змѣшати ра(д) бы (Острог, 1587 См. Кл.

б зв.); Кды бовѣ(м) несамохотачи в поличокъ кто възметъ... для тогѡ жъ ро(с)казѣтъ дрѣгою стѡронѡ добровѡльне выставити: абы з добровѡльны(м), понево́льне почелѣсто(к) зровнанъ бы(л) (поч. XVII ст. Проп. р. 94 зв.);

(кому, чому) (стати рівним) дорівняти (з ким): та(к), зна́шолемъ двѣ(д)а... по ср(д)цоу моѣмѡ, то єсть по ср(д)цоу и мѣсли бжѡй, правѣдны(и), и кро(т)кѣй, котѡрого побѡ(ж)ности и сватоблѣвности за вѣко(в) на́ши(х), трѡудно хто подѡбно спрѡстати або зровнати мѡже(т) (Острог, 1599 Кл. Остр. 214); Красѡтѣ дѣшевно(и) зровнати не може, иже ѡванути въ вѣки не може (к. XVI-поч. XVII ст. ПДПИ 182, 75); если хтѡ емѡ зровнає(т), з ласки и ѡ(т) чáсти посполитѣю чихъ ѡсвачаючого Дха, тѡ єсть дара Бозско-го (Київ, 1619 Гр. Сл. 287).

2. (з ким) (стати подібним до когось) зрівнятися: да и рѣскіє нарѡды напере(д) блѣдами, глу(п)ствомъ, и ѡ(т)щєпє(н)ством почтивши, и(з) жидáми // зровнавши. то(ж) теперъ оуказѣють имъ тѣю столїцѡ а(к) хороша (Острог, 1587 См. Кл. 11-11 зв.); Лѣчь намъ трѣдно з ѡными в' розѣмѣ зровнати, Кгда́сьмы такїхъ в' надкахъ пра́ць не хтѣли мати (Київ, 1622 Сак. В. 44 зв.).

ЗРОВНАТИ² дієсл. док. 1. Перен. (що) (зробити рівним, гладким) зрівняти: ежели бѡдє(т) в' домоу на́шеи дшѣ, камѣна ѡстрое и тѣрна, но и тѡє потреба зровнати, и вгладити (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 430 зв.).

2. Перен. Знищити: Мѡць старожїтныхъ домѡвъ пре(з) то ѡсвѣдчáєтъ. Которымъ варварскіє гѣфы не зровна́ли, Поизри на гѣлмъ, ѡбачишь якъ са́ потыка́ли (Київ, 1630 Соб. На г. Стетк., тит. зв.); **зровнати изъ землею, зъ землею зровнати** — зрівняти з землею: взавшы Тїтоу(с) ієр(с)лимъ, спалїлъ вши(ст)ко, а зровна́лъ и(з) землею мѡры мѣсцькїє (Львів, поч. XVII ст. Крон.

84 зв.); гигант... адъ темный внѣве(ч) силне згрѣхотавши, Всѣ мѳцныи фортѣци з' землѣю зровнѣвши // Вѣзней долго триманы(х) с пащѣкъ выриваетъ (Львѣв, 1631 Волк. 30-31 зв.).

Див. ще ЗРОВНОВАТИ.

ЗРОВНАТИСЕ *див. ЗРОВНАТИСА.*

ЗРОВНАТИСА, ЗРОВНАТИСА, ЗРОВНАТИСЕ *дієсл. док. 1. (з ким) (стати таким самим, як хтось) зрівнятися:* А та(к) для того... преме(р)зс'каго грѣхѣ... и(ж) са хотѣ(л) зровнати повагою... з б̄го(м) (Львѣв, 1585 УЄ № 5, 5, на полях); Заровно ѡфѣрѣ Іновѣ(р)цовѣ // и своєю правосла(в)ною зровна(л)са з ѣнитами двовѣ(р)цами (Скиг, 1633 ЛСБ 520, 2-2 зв.).

2. (з чим) (*наблизитися, опинитися на одній лінії*) зрівнятися: С того ме(ст)ца тою(ж) ре(ч)кою И(в)ницею, ѡбе(р)нувши(ся), якобы межѣ всхо(д) а полу(д)не, кгда(с)мы се зро(в)нали с копца(ми)... тыды... панъ Янъ Ве(р)би(ц)ки(и) протѣ(с)товальсе (Житомирщина, 1639 ККПС 215).

3. (*зробитися рівним, гладким*) зрівнятися: зровнаетса земля и боуде(т) ровна (1489 Чет. 374 зв.).

ЗРОВНОВАТИ *дієсл. недок. 1. (що) (про поверхню) (робити рівним) зрівнювати, вирівнювати:* а на другой сторонѣ другій вал не мало скопан и солодовня поставлена, вал зровновавши (Луцьк, 1566 СИМКЦА 63); на тых же валѣх з мѣста перекопаны вси три валы, и стежка учинена до фолварковѣ мѣстскихѣ, а въ перекопѣх зровновано для переходу (Там же).

2. (що) (*розділяти на рівні частини*) зрівнювати: А еслибы по смерти моей... тая была оправа, которую я ей, малжонце моей, на третей части именеи моихъ вчинилъ,... тогды мають всѣ именеи мое в одно место спустити и зровновати в третью част (Вильна, 1555 АрхЮЗР 8/IV, 31); Те(ж) ѡста(в)уемъ и(ж) коли бы которая рожоная... бра(т)я...

мели которое име(н)е сѣме(ст)ное неро(з)де(л)ное, а пото(м)... себе зро(в)новали и росписа(в)ши (по)делили,... тогды то(т)... де(л) проме(ж)ку себе... не мають де(р)жати (1566 ВЛС 83 зв.).

Див. ще ЗРОВНАТИ².

ЗРОВНЫВАТИ *дієсл. недок. (що) Порівнювати:* тые ркомо собѣ проти(в)ны росказа(н)а зро(в)ныва(л), причинѣ даючи для чого, котрыхъ не мають слоухати, кгда мовиль; Абовѣмъ виденьа ср(д)ца своего, а не з' оустъ гнихъ моват (Острог, 1598-1599 Апокр. 66).

ЗРОВНАТИСА *див. ЗРОВНАТИСА.*

ЗРОВЪНАТИ *див. ЗРОВНАТИ¹.*

ЗРОДЖОВАТИ *дієсл. недок. (давати плоди, врожай) плодоносити, діал. зроджувати:* Оугобжаюса: Зрѣдждю (1627 ЛБ 26).

Див. ще ЗРОДИТИ.

ЗРОДИТИ, ЗРОДИТИ *дієсл. док. 1. (кого, що) Зродити, уродити, народити:* Ѡ(т)ць ѡ(т) жадного не ѣсть оучиненый, анѣ створеный, анѣ зрѣженый (Київ, бл. 1619 Аз. В. 107); Кды ѡвцы іаковли рѣзочки рѣ(з)ны(х) фѣрѣ ѡбѣчивши зроділи ты(ж) пло(д) помазанный, теды великы(и) ѡнѣ ѡ(т)ць Сна своего... на то(т) свѣ(т) з' нѣны(х) пѣлацо(в) споустилъ (поч. XVII ст. Проп. р. 68 зв.); Тѣй Гидими(н) зродивъ се(д)мъ сынѡ(в) (Чернігів, 1646 Перло 4 нenum.); Если зрѣди(т) члѣвкъ сѣна непокрѣногѡ..., поймаю(т) и поведѣ(т) до старши(х) мѣста ѡнагѡ и до брѣмы сѣдвоі (серед. XVII ст. Хрон. 156).

2. (що) Створити: сѣтворитель... поча(л) маіти родичѣ то(т) которы(и) вѣши(ст)ко зрѣди(л) поча(л) маіти брѣтю црѣй (XVI ст. УЄ № 29519, 18 зв.).

3. (що) (*про врожай*) зродити, уродити: Члѣкоу единомо(ѣ) богатом(ѡѣ) зродило пѣле (вѣ(л)мі) (1556-1561 ПЄ 274); якожъ медъ такъ и хлѣбъ имъ не зродилъ (Київ, 1556-1568 АЮЗР I, 301); не может бо дерево доб-

рое злого овоща вродіти, а ні теж злое древо доброг плода зродіті (Володимир, 1571 *УС Вол.* 50); Земла... ннѣ хлѣбъ нб(с)ный, боуйно зродила (Львів, 1616 *Бер. В.* 81); Оугобзйса: Зродила обфите (1627 *ЛБ* 136); в' пришлыѣ лѣта бѣлшъ еше з'родатъ твоѣ нивы (Київ, 1637 *УС Кал.* 655); А ярина была зродила, тилко жъ щепъ знесла (1636-1650 *ХЛ* 81); Зродила земля зѣлье зелѣное на оужитки и потребы кождѣмъ живѣтъ маючѣмъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 2 зв.).

4. *Перен.* (що) Спринчинити, викликати: хоробы... котѣрой... година нѣчнаа в тобѣ зродила, але боудѣчи затаена въ твои(х) жила(х), на вѣрхъ скѣры... преходи(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 9).

Див. ще ЗРОДЖОВАТИ.

ЗРОДИТИСЯ *див.* ЗРОДИТИСА.

ЗРОДИТИСА, ЗРОДИТИСЬ *дієсл. док.*

1. (*про врожай*) зродитися, уродитися: Члѣкѣ нѣакомѣ зродила(с) нива, и мисли(л) в' собѣ, што бы ма(л) с ты(м) ѣчинити (XVI ст. *УС* № 29519, 135);

(*про врожай на мед*) удатися: если которого годѣ мед са не зродит, тогды дают грошми за каждое ведро медѣ по пол копы грошей (Сушично, 1569 *AS VII*, 929);

2. Народитися: я(к) же мы слыши(м) ѣ ни(х) ка(ж)ды(и) сво(и) азы(к) ѣ которо(м) са е(с)мо зродили (II пол. XVI ст. *КА* 6).

3. *Перен.* Настати, зародитися: сáми цнѣты спорадѣти, и тѣе котѣрое са з' нѣх', в' дшáх' нáшихъ, освѣченіе и роскошованіе зрѣдит', якъ принести пластрѣ медовый Бгѣ з'можемѣ (Київ, 1637 *УС Кал.* 399).

ЗРОДИТИ *див.* ЗРОДИТИ.

ЗРОДЛО *див.* ЖРОДЛО.

ЗРОЖАЙНЫЙ *прикм.* Урожайний, родючий: Насѣніе житъ матеріалныхъ засѣваѣмѣ, ... выбираѣмѣ нивѣ зрожайнѣю (Київ, 1637 *УС Кал.* 751).

ЗРОЖАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* (*багатий на врожай*) урожайний: Зродила

земла... // вдáчныи пагорки ширѣкѣи пѣла, зелѣныи лѣги пшеницы и прѣса з'рожа́ныи, и всакѣи з'бѣжѣа (серед. XVII ст. *Хрон.* 2 зв.-3).

ЗРОЖЕНЄ, ЗРОЖЕНЬЄ, ЗРОЖѢНЬЄ с. 1. Плодоносність: дѣрево естъ, жебы могло приносѣти ѣвоцы, и дла тѣго маѣтъ корѣ(н)е в' земли кѣ высысáню вѣлгѣтности, на зроже(н)е ѣвоцѣвъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 167).

2. Урожай: Говзѣваніе, обѣліе: Зроженѣе, обѣтѣсть, или обѣтѣтый оурѣжай (1627 *ЛБ* 26); Оугобженіе: Зроженѣе (Там же).

ЗРОЖЕНЬЄ *див.* ЗРОЖЕНЄ.

ЗРОЖѢНЬЄ *див.* ЗРОЖЕНЄ.

ЗРОЗУМЕНЄ *див.* ЗРОЗУМѢНЄ.

ЗРОЗУМЕТИ *див.* ЗРОЗУМѢТИ.

ЗРОЗУМИТИ *див.* ЗРОЗУМѢТИ.

ЗРОЗУМѢВАНЄ, ЗРОЗУМѢВАНЬЄ с.

Те саме, що зрозумѣне: Вниманіе, зрозмѣванѣе (1596 *ЛЗ* 38); Вѣниманіе: Зрозмѣванѣе (1627 *ЛБ* 21); дшá, нб(с)номѣ облюбе(н)цеви за невѣстѣ з'готѣванаа берѣтъ зарѣкѣ ѣ(д) дѣа, албо дарѣ оуздорѣвлѣнѣа, албо зрозмѣва(н)а, албо об'авленѣа (Вільна, 1627 *Дух. б.* 357).

Див. ще ЗРАЗУМЕНЬЄ.

Пор. ЗРОЗУМѢВАТИ.

ЗРОЗУМѢВАНЬЄ *див.* ЗРОЗУМѢВАНЄ.

ЗРОЗУМѢВАТИ *дієсл. недок.* 1. (з чого, що і без додатка) (*сприймати розумом*) розумити (що і без додатка): внимáю, зрозмѣваю (1596 *ЛЗ* 38); то прѣналежи(т) каж(д)о-моу члѣкови нѣчѣго и(н)шого анѣ ты(ж) пожито(ч)нѣйшого на свѣтѣ е(д)но ѣ то(м) пи(л)не пытати и (з)розмѣвати (к XVI ст. *УС* № 31, 204); Ис того зрозмѣваѣмо, ѣжъ старѣдавныѣ хр(с)тїанѣ, вѣ вшѣлакѣихъ до-леглѣвѣстахъ своѣихъ до бѣа, ... оутѣкалиса (Дермань, 1604 *Охт.* 11); ѣмѣ бѣлей кѣсишѣса прѣ(з) познан'е шѣкати и прѣнырати, тѣмѣ глѣбѣи з'стѣпѣешъ и ничѣго не зрозмѣваѣ(ш) (Вільна, 1627 *Дух. б.* 110); Мѣдрѣствѣю: Зрозмѣваю, помышляю, пилнѣю, на ѣмѣ маю, розмышляю, мышлю (1627 *ЛБ* 66);

(що і без додатка) (*сприймати зміст чого-небудь написаного, висловленого*) розуміти: о(н)... оупевнає(т) всѣ(х) вѣсь. тѣе слово абысте зроздмѣвали (Вільна, 1596 *З. Каз.* 27); Слоухай всего и зроздмѣвай всѣ речи (Острог, 1614 *Тест.* 177); Отголѣ зроздмѣвай пилю, чтдчи, росддкѣ духовнаго от бога просачи (поч. XVII ст. *Вол. В.* 85); Вънемлю: Оуважне слдхаю, з дѣажѣньемъ зроздмѣваю (1627 *ЛБ* 21).

2. (що) (*проникати в суть чого-небудь*) розуміти: Прѣмень слнечный не роздмѣемо быти дрѣгѣе слнце, але з неуроожѣнаго слнца вѣсполь зроздмѣваемо и познаваемо его с першѣю свѣ(т)лостью (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 18 зв.); з по(и)зрѣна пилнаго дѣтѣкъ волю и нахилѣна зрозоумѣвали снадне (поч. XVII ст. *Проп. р.* 240 зв.).

3. (що) (*усвідомлювати що-небудь*) розуміти: мѣ(д)рѣствѣю, зроздмѣваю (1596 *ЛЗ* 57); теперъ антихристовѣ многіи настали, отъ сего зроздмѣваемъ ижъ послѣдняя година есть (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 316); початокъ погѣбели своѣи зроздмѣвали, и остѣтнюю свою... погѣбель прѣзначали (Київ, 1627 *Тр.* 660).

Див. ще ЗРОЗУМѢТИ.

ЗРОЗУМѢНЕ, ЗРОЗУМЕНЕ, ЗРОЗУМѢНЬЕ с. Зрозумѣння: ачъ са рѣчь поро(з)ширила, але дла лѣпшого зроздме(н)а мѣсло тѣе быти (Острог, 1587 *См. Кл.* 8); выдано де(к)ре(т)... а бо(л)ше справедливости свято(и) проти(в)ны(и), которого дла зроздмѣня копѣю Бм посыла(м) (Луцьк, 1600 *ЛСБ* 349); роздмѣй самдѣю О(т)цевекдѣю осбѣѣ крѣмѣ Сна. И дла дово(д)наго зроздмѣна читай вышше (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 116); Сраздмѣніе: Выроздмѣнье, зроздмѣнье (1627 *ЛБ* 120); **зрозумѣне взяти** (чому) – (*правильно сприйняти зміст висловленого*) розуміти: тот листъ перед нами: чтен и тому есмо

добре зрозумѣне взяли, водлуг жалобы... его милости (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР* 1/VI, 23).

Див. ще ЗРАЗУМЕНЬЕ, ЗРОЗУМѢВАНЕ. ЗРОЗУМѢНЬЕ див. ЗРОЗУМѢНЕ.

ЗРОЗУМѢТИ, ЗРОЗУМЕТИ, ЗРОЗУМИТИ дієсл. док. 1. (що, з чого і без додатка) (*сприйняти розумом*) розуміти: твоя дѣя милость зрозумѣвши то, ижъ она безъ жадное близкости, а къ тому безъ наше данины тѣе селищѣ держала, и тѣе селищѣ привернулъ къ замку нашому (Львів, 1510 *АЮЗР* I, 44); А хочешъ ли лѣпѣи зрозумѣти, слухай! (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 143); аже и(ж) оні того зроздмѣти не могли покы роздмы и розмылы и(х) не были отворены дѣхомъ стѣмъ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 76); мнѣмаѣтъ же все зрозоумѣлъ, а прѣто еслѣсь томоу вдѣченъ, читати рѣзь и дроугій и десѣтый не лѣноуйса (Острог, 1607 *Лѣк.* 182 зв.); Слоуханамъ послоухайте а не зроздмѣйте, и обѣчте видѣніе, а не познѣйте, що за ты(м) идѣтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 144 зв.); листовъ мамъврановъ... посылаю до братолюбия вашего с печатію..., поручывши то мудрому благочестивому баченю вашему, яко зрозумѣти рачать до кого написати водле потреби (Корсунь, 1625 *КМІМ* I, дод. 274); зрозумѣти можешъ члѣче хр(с)тіанскій, кѣторѣе здѣвна казовано и тѣразъ прѣ(д) вчима... вши(т)ко е(ст) доводи щирьи и прѣвдивьи (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 67 зв.); яко тѣ в... книзѣ терминатѣ прочитавши зроздмѣешъ (Львів, 1647 *ЛСБ* 1043, 77);

(що, з чого) (*сприйняти зміст, суть чого-небудь написаного, висловленого*) розуміти: И зроздмѣли есмо с тыхъ листовъ... и тыхъ..., старыхъ людей на ихъ чоломъ битѣе то вчинили (Неполомичі, 1527 *АС* III, 316); мы томѣ всемѣ с писанья твоего добре зроздмѣли и кгдажъ теперѣшнего часѣ послѣги наше потреба не вказываетъ, ты бы вжо тѣе войско наше,... роспѣстилъ (Краків, 1538

AS IV, 165); его... мл(с)ть вѣры... нѣко-
му перекажовати не рачи(т), що в̄м зрозд-
мѣете з власного писаня его королевской
мл(с)ти которого перепи(с) посылаю (Га-
лич, 1584 ЛСБ 66); Якъ есмы зроздмѣвши
судили с писанья вашего которое едино-
мысленно со всѣми пишучи ко намъ имена
свое послали есте (Берестя, 1590 ЛСБ 142);
Я, по(д)коморы(и),... зрозуми(в)ши жалобы
отпору... по(д)судка брасла(в)ского... оно-
го за таковое непослуше(н)ство на су(д)
ω(т)сыла(м) (Житомирщина, 1599 ККПС 124);
Трафиле(м) на ωсмогласникъ... которого ми
Г̄ь Б̄ь ω(т)крыти рачиль, ӣ много(м) рѣчий
зроздмѣ(л) до поправы (Томашів, 1618 ЗНТШ
LXXIV, 149); Дошо(л) на(с) ли(с)ть пре(з)
посла(н)ца... о(д) в̄м, з котрого смы зрозумѣ-
ли зы(ч)ливість ты(х) которые... добродѣ(и)-
ства ω(т) на(с) дознавали, бг̄ не(х) и(х) про-
сти(т) (Львів, 1642 ЛСБ 559, 1);

(чого) (сприйняти зміст чого-небудь, ви-
словленого нерідною мовою) зрозуміти: толь-
кожъ, кромъ нашихъ пановъ Поляковъ и
кромъ пановъ Литовскихъ,... ниhto поруску
не зрозумилъ (Рим, 1595 АрхЮЗР 1/1, 483);
сердцемъ зрозумѣти – відчути: **ω**тол'стѣ-
ло бо ср(д)це людїи си(х) и оушима тажко
слышали и очи свои зажмоурили абы нико-
ли очима не видѣлї и оушима не слышали а
ср(д)це(м) не зрозоумѣли а не ωбратилїса
абы(х) ихъ не оуздоровиль (1556-1561 ПЄ 61).

2. (що і без додатка) (проникнути в суть
чого-небудь) зрозуміти: А такъ мы судьи и
томѣ добре зроздмѣвши, водлѣгъ ωбычаа пра-
ва... князю Василью... ωшачовали сѣмою
чотыри тисачи копъ грошей (Ковель, 1537
AS IV, 112); писа(л) є(м) до пна яна потѣа...
ли(ст)... которого копѣю посылаю ва(м) абы
є(с)те зроздмѣли што ω то(и) справѣ и(х)
де(р)жачи мо(в)лю и пишу (Львів, 1599 ЦДІА
Лен. 823, 3, 67, 6 зв.); мѣсѣле(м) пѣстити(с)
до целѣ назначоного в дорогѣ не маючи чи(м)

ствароватїса а те(ж) зроздмѣ(в)ши и ты(х)
ω(т)цѣв̄ь яко Г(с)дна ω(т)ца Петронїа, та(к)
и ω(т)ца Деонїсиа (Скит, 1633 ЛСБ 520);
С которыхъ контрове(р)си(и) ихъ сѣ(д)
нинешни(и)... добре зроздмѣвши, // декретъ
сѣдѣ кгродьского вѣницького ѣтве(р)жаеть
(Люблін, 1647 ЛНБ 5, II 4069, 148 зв.-149).

3. (від чого) (сприйняти, витлумачити
певним чином) зрозуміти: Бг̄ котѣрый нѣ-
кгда звѣтажонъ быти не мѣже(т) и ω(т) то-
го зроздмѣвши позволѣемо їмъ мѣти вѣшелѣ-
кѣю волѣность (Дермань, 1604 Охт. 11).

4. (з чого і без додатка) (усвідомити що-
небудь) зрозуміти: ω заправды зроздмѣл
ємъ и(ж) ты єси снѣ б̄а живого (XVI ст. УЄ
№ 29519, 165); вмѣю(т) познатї чѣжїи блоу(д),
а свои зроздмѣти не могу(т) (Львів, поч.
XVII ст. Крон. 66); Тое(ж) власне ω то(и) кни-
жицѣ золото(и) має(т) са зроздмѣти (Київ,
1623 Мог. Кн. 2 зв.); Єслибы зроздмѣл сѣцен-
никъ же хѣромѣ смртъ оуже на(д)хѣдїть...
нехай почнѣть... заразъ помазовати сѣдмъ
крѣть (Львів, 1645 О тайн. 122).

5. (що, з чого) (зробити висновок) зрозу-
міти (що): Ино мы томѣ зроздмѣвши, кгдыж
он тых сѣл... не поїскивает, а толко тых
рѣчей... ищет, так ємо межи ними знашли
(Берестя, 1512 AS III, 98); Яко и(з) ѣ(с)но(г)
порѣчена та(к)же и и(з) само(г) писана...
зроздмили є(с)ми дїла чего якосми могли
ѣложили(с)ми са ѣ его г(с)п̄(д)ркѣи (!) при-
чиною нашею (Сучавиця, 1598 ЛСБ 321, 1);
А коли первое слово лжею и на лжи ос-
новано єсть, найдешъ и познаешъ уже
усюды, путем повести идучи, если и вмѣсто
правды уфарбованную – єднак, яко лжа єсть,
лжу ощуплеш и зрозумѣеш (1600-1601 Виш.
Кр. отв. 165).

Див. ще **ЗРАЗУМѢТИ, ЗРОЗУМѢВАТИ,
ИЗРАЗУМѢТИ.**

ЗРОЗУМѢТИСА дієсл. док. 1. (сприйня-
тися розумом) стати зрозумілим: ω(т) оучѣ-

ныхъ и великихъ писма стого выкладачовъ абѣ са лѣчно зрозѣмѣти могла его власность (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 22); та(к) трѣдное, такъ рѣдкое, та(к) нѣвое естъ, же зрозѣмѣтиса и познѣти нерѣхло може(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 198).

2. (шо) (*усвідомитися*) стати зрозумѣлим, помѣтним: кѣзана повѣдати власне е(ст) дѣбре зобрѣти, такъ жебы фѣлшъ не зрозѣмѣ(л)са (поч. XVII ст. *Проп. р.* 212 зв.).

ЗРОКЪ¹ ч. (*стп. wzrok*) зѣр, погляд: Видѣнѣмже, наслаждаѣт'са красоты жѣн'ьскои ...и ѡ(т) начина златого, и сребр'ьного; зрѣкъ напасе, и засмакѣтъ красотѣ тѣх' (Почаѣв, 1618 *Зерц.* 21); Чоудѣ тое... на всѣ(х) людѣи прирѣжена превышѣло: словѣми... чоловѣчими оуве(с) зрѣкъ чоловѣкови ѡ(т)-нати и потемнѣти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 150 зв.); Бѣрзо высѣко оустѣпилесь крѣкѣ; ѡ(т) мого зрѣкѣ (Львѣв, 1642 *Бут.* 9 зв.).

ЗРОКЪ² ч. (*визначений відрізок часу*) строк, термін: вчинили есмо промежъ собою з тѣми сусѣдами и товарищами своими,... зрокъ и местце, гдѣ ся знову здѣймоваты маемъ (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/1, 81); зась на томъ местцу, где есмо промежъ собою были зрокъ зниматись учинили, тамъ же хмоса вси въ купу зышли (Там же).

ЗРОСЛЫЙ прикм. (*нероздільний, цілісний*) зрослий: Лѣска в' правдѣ бѣ(з)престѣнкѣ з нѣми вкоренѣнна и спѣнена з молодѣихъ лѣтъ, и якобы натѣрѣлною и зрѣслою ѣстъ (Вѣльна, 1627 *Дух. б.* 73).

ЗРОСТАТИСА дієсл. недок. (в що) (*набувати форми в результаті розвитку*) формуватися: В' трѣтѣй бѣвѣмъ днѣ выѣображѣет'са ср(д)це, в' девѣтый зась, зрѣстаѣт'са в' тѣло (Киѣв, 1627 *Тр.* 41).

Див. ще ЗРОСТИСЯ.

ЗРОСТИ дієсл. док. (у кого, що) Вирости: ежели что в' нѣй мѣло зрѣсте(т), то по-

сыхѣтъ ѡ(т) знѣю сѣл'нѣч'ьнаго (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 192); оубогѣи згола ничогѡ не мѣлъ ѡпрѣчь овцы одной маленькой которѣю былъ кѣпилъ и выховаль, и котораа зросла оу негѡ посполѣ з' сын'ьми егѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 257 зв.).

ЗРОСТИСЯ, ЗРОСТИСА дієсл. док.

1. (*з'єднатися в процесі росту*) зрѣстися: чудо того рокѣ на знѣсѣня невѣста ѣродила дѣте(и) двоє, которѣеся зрѣсли были, миту(с), а пупо(к) бы(л) єдинъ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166)

2. *Перен.* (з чим) (*стати невіддільним від чого-небудь*) зрѣстися: Мѣвимо... же нѣкѣторѣи злѣсти з натѣрою са лю(д)скою зрѣсли (серед. XVII ст. *Кас.* 101 зв.).

Див. ще ЗРОСТАТИСА.

ЗРОСТИСА див. **ЗРОСТИСЯ.**

ЗРОСТИТИ, ЗРОСТІТИ дієсл. док. (чогѣ) (*принести плід*) видати: роз'ка не може зрѣстити плодоу сама ѡ(т) себе // еслѣ не боуде(т) на лѣзѣ (1556-1561 *ПС* 414 зв.-415); боудте въ мнѣ а я въ васѣ, яко та роз'ка не может зрѣстѣти плоду сама ѡ(т) себе еслѣ не будет на лѣзи (Володимир, 1571 УЄ *Вол.* 88).

ЗРОСТІТИ див. **ЗРОСТИТИ.**

ЗРОСТЬ, ЗЪРОСТЬ ч. 1. (*довжина тіла людини*) зрѣст, рѣст: Онъ... самъ особѣю такий: зърѣсту среднего, невеликѣ (Володимир, 1599 *АрхЮЗР* 6/1, 273); не ведати – хто и якоє ко(н)дыщѣи чолове(к),... зрѣсту велики(и), бялокурѣваты(и) (Володимир, 1599 *ТУ* 230); Вѣзрастъ: Вѣрѣсть и(л) зрѣсть (1627 *ЛБ* 20).

2. Повнолѣття: а имене мое все маѣтъ у моцы своеє и в опецы и шафунку своем держати аж до зрѣсту и меншого сына моего Василя (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/III, 111); на кого бы тот монастыр наш и село Чеснохрѣстское правом прирѣжѣным або и опекою прѣйти мѣло, не чекаючи до зрѣсту и лет дѣтей наших... заплатити суму позыченую винни будутъ (Сѣльце, 1580 *ПККДА*

1-2, 154); те́ды до зросту и(х) поча(в)ши о(д) пришло́го року, повине(н)... стры(к) и(х) на ко(ж)ды(и) ро(к) давати ты(м) сирота(м) по пу(л) гри(в)ны (Одрехова, 1596 ЦДІАЛ 37, б, 3); **зуполный зростъ** – повноліття: гды бы $\overline{\text{гъ}}$ в' егіпгѣ до зпо(л)наго зростѣ своего пришо(л) то бы пото(м) жидѣве мѣвили. Яко еги(п)танінъ е(ст) пришо(л) во(л)хвоуе(т)... на́роды (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 416 зв.); до зросту дитинного – до повноліття: пнѣ да(х) и ины(х) люди(и) добры(х) много до зро(с)ту дити(н)ного маю(т) быти пры ле(с)ку на дворищи ту(м) (Львів, 1591 Юр. 12).

Див. ще **ВЗРАСТЪ, ВЗРОСТЪ, ВОЗРАСТЪ**.

ЗРУБА ж. (стѣни в будівлі з колод або брусів) зруб: в селѣ борисовѣ црковѣ была з трѣма вѣрхи, знесло верхи вси стѣлею займаючи зрѣбѣ и позаношovalo не знати где (1509-1633 *Остр. л.* 129).

ЗРУБАТИ дієсл. док. 1. (що) Зрубати, вирубати: зрѣба(л) ле(с) я(с)ребны(и) ро(з)даючи // дерево люде(м) о́бщымъ и на будова́не дворѣ своего (Житомир, 1643 ЦДІАК 11, 1, 10, 126-126 зв.); дро(в) жа(д)ны(м) спѣсобо(м) нѣх(т)о мѣти не мѣже(т), хиба же кто о́во(щ)ныє дрѣва до пале́на зрѣбати да(ст) (серед. XVII ст. *Кас.* 45 зв.);

(що) (рубаючи, знищити) порубати: в тотъ часъ есмо знашли... в тыхъ граней людей..., Мезовцовѣ, ижъ они тыи грани зрѣбавши, выжегають (Ковель, 1537 *AS IV*, 112); Теж ѡста(в)уе́мъ ижъ коли бы хто... прише(д)ши на тоє поле пожа(л)... або сохѣ колеса боро́нѣ зрѣба(л)... мае(т) плати(ти) кгва(л)ть (1566 *ВЛС* 82 зв.); Я, Миха(и)ло... Выго(в)ски(и)... видель есми в дому его в ызбе о́кѣно напо́ль роскепено и надъ о́кномъ тымъ же бе(р)вено зрубано тро́ха (Житомир, 1583 *АЖМУ* 69);

(кого) (поділити на частини) порубати: А вола потъкавъши зема(н)ского... ѡ возе

зрѣбавши на части и(з) собою повезли (1552 *ОЖЗ* 122 зв.); штуку о́лова... да(в)но в склепѣ лежачѣю непотребно дале(м) зрѣба(ти) (Львів, 1622 *ЛСБ* 1049, 2 зв).

2. (кого) (нанести рубані, тяті рани) порубати: слугу моего Матыса Соколовского, учтывого шла(х)тича, о́кру(т)не зрубали, [о(т)] которыхъ ра(н) не ведати, буде(т) ли живѣ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 84).

3. (що) (побудувати з колод або брусів) зрубати: горо(д)на кози(н)ского с козина по половицы зрѣбѣлена и то згнила (1552 *ОЛЗ* 163 зв.).

ЗРУБЛЕНЫЙ дієприкм. у знач. прикм. (побудований із колод або брусів) зрублений: против того хлева коморка зрубленаа, в той коморце молоко бывает (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 351).

ЗРУБЪ ч. (зведення стін із колод або брусів) зруб: Ба(ш)ты вси о(д)ною мѣрою о́тъ ѡгла до ѡгла в серединѣ по десати сажонѣ рѣблены... дере́вомъ по два зрѣбы сѣпротивѣ (1552 *ОЧерк. З.* 17); село Божинѣ з дворомъ, з будованемъ, в которомъ дворѣ светлицѣ две старых, два зрубы новые недорубленые на светлицу и на пекарню (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 7/II, 381); гридня съ кухнею, коморкою; пивница; зрубъ на столпахъ недорубленный (Веледники, 1595 *АрхЮЗР* 6/I, 246); Камень, в' оуглѣ бѣдована́ полѣженный, зрѣбы двохъ стѣнѣ держитъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 491); зрубъ з студни повыймовали (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 242).

ЗРУМАНОЧОРНЫЙ прикм. Каштановий: сѣ(т) то(г)ды они роу́сь прѣваа, котѣрой нѣкотѣрой на́дѣю(т)са выро́дѣтиса... о(т) ба́рвы зроумана чѣрной, где и дне(с) зове́мо роу́сы влѣсы (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 47 зв.).

ЗРУЦЕНЄ с. (стп. *zrucenie*) (усунення з посади) зняття, скинення: то(т) владѣика лво(в)ски(и) гедио(н) болоба(н) за показа(н)е́мъ на не́го пѣвны(х) зна́ковъ и доводо́въ

ω(т)... меша(н) лво(в)скихъ зруце(н)ю з влады(ч)ства по(д)па(д)ши за ѿфолькгова(н)емъ ему́ часу во(д)лу(г) суду дховного на поку́ту в кла(т)вѣ бы(л) zostáвленъ абы бо(л)шъ кривды по(д)даны(м) не чиниль (Берестя, 1594 ЛСБ 269, 1).

ЗРУШАТИ, ЗЪРУШАТИ дієсл. недок.

1. (що) (*переривати, змінювати який-небудь стан справ*) порушувати: А што ся тычет детей наших... тыми та я, яко и онъ,... опекатися... о них... маемъ вѣчне, в жадном артикуле того ростаня... не зрушаючи (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 72); Мы теды... заказѣмъ..., абы... еп(с)кпъ Лвовски(и) и по нѣмъ бѣдѣчи зрѣшати ни в чомъ всѣхъ рече(и) бра(т)ства... никако(ж) не дерзньли по(д)... конѣчнымъ зверже(н)емъ сану (Берестя, 1590 ЛСБ 144); А который бы зъ нихъ... тотъ тестаментъ... презъ што кольвекъ зрушати хотѣль, такового кожного позываю передъ нелицемирного судьи на грозный и страшный судъ (Луцьк, 1607 АСД I, 235).

2. (що) (*переривати спокій*) порушувати: поко(и) вѣчны(и)... // ...бб(л)ше шести со́тъ лѣ(т) спокѣи́не захбваны(и) зроуша́ете (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 213-214); але то обоє... зрушаючи поко(и) по(с)политы(и) сусе(д)ски(и)... кгва(л)то(м) по(д)даны(х) свои(х) з волости Каме(н)ское по(д)во(д) ки(л)ка соть..., пограби(л) (Володимир, 1638 ТУ 311).

Див. ще ЗРУШИВАТИ, ЗРУШИТИ, ИЗРУШИТИ.

ЗРУШАТИСА дієсл. недок. (*про спокій*) порушуватися: погоршеніа незличо́ные в црковѣ впроважа́ютъса, и покѣи́ посполиты́й Хрїстіа(н)ский тѣрбѣтъса, [зрѣша́етъса] (Єв'є або Вільна, п.1616 *Прич. отех.* 8 зв., на полях).

Див. ще ЗРУШИВАТИСА.

ЗРУШЕНЄ с. (стп. *zruszenie*) (*внесення змін у що-небудь*) порушення: а и(ж) де(и)

ω(т) тебе самого кри(в)дѣ и шкодѣ и те(ж) зруше(н)є листу доброво(л)ного прода(ж)ного менать, тыє де(и) листы данину г(с)дрьскую и все право пере(д) судомъ кгро(д)скимъ кие(в)скимъ на ро(ч)кахъ звы(ш)помены(х) показа(л) (Київ, 1580 ЛНБ 5, II 4044, 69).

Див. ще ИЗРУШЕНЄ.

ЗРУШИВАТИ дієсл. недок. (що) (*відступити від договору*) порушувати: хтобы мѣл с них зрѣшивати т<отъ дѣль, тотъ запластитъ...> тиса чѣ коп грошей (Кошир, 1502 АС I, 147); Не маю я, ани потомки мои тоє мены зрѣшивати на вечны часы (Володимир, 1521 АС III, 211).

Див. ще ЗРУШАТИ, ЗРУШИТИ.

ЗРУШИВАТИСА дієсл. недок. (що) (*про перемир'я*) порушуватися: А прото... всимъ княземъ... грозно приказал, ажбы они людей своих ѿ такихъ злочинствъ повѣстагньли,... конечно абы то инак не было, жебы для того перемире... ничим са не зрѣшивало (Краків, 1539 АС IV, 203).

Див. ще ЗРУШАТИСА.

ЗРУШИТЕЛЪ *див. ЗРУШИТЕЛЬ.*

ЗРУШИТЕЛЪ, ЗРУШИТЕЛЪ ч. (*людина, яка порушує прийняті правила, спокій*) порушник: все право пере(д) судомъ кгро(д)скимъ кие(в)скимъ... показа(л) которое ли быса тепе(р) и на потомъ щити(ти) и засланати ω(т) ко(ж)дого такового зрушителя ме(л) (Київ, 1580 ЛНБ 5, II 4044, 69); преречоные особы, препомневши права посполитого... яко кгвалтовъников церквей Божых и зрушителейъ покою посполитого... // ...заборонають, жебы люде... до церквей ихъ унїацькихъ ходили (Луцьк, 1648 *Арх ЮЗР* 1/VI, 814-815).

ЗРУШИТИ дієсл. док. **1.** (що) (*відступити від яких-небудь домовленостей*) порушити, зрушити: а є(ст)ли бы(м) я са(м)... хоте(ль)... то(т) ли(ст)... зрѣши(ти)... то(г)-

ды мы пє(р)вые має(м) его мл(с)ти заплати-
(ти)... гро(ш) на гро(ш) (Володимир, 1520
Арх. Р. фотокоп. 70); А хтѡб з нас который
хотѣл тѡю менѣ зрѣшити,... тот маєт гос-
подарю... тисачѣ коп грошей заплатити
(Камінь, 1523 *AS III*, 256); а я кнзъ петръ
жона и дети мо(и)... не маємъ... тоє купли
зрѣшити (Туличів, 1535 *Арх. Р. фотокоп.* 46);
кто бы не чествоваль ѡ(т)ца або мтр̄ свою
а так зроушили есте приказаніє бжіє для
оустановена вашего лицемѣрници (1556-1561
ПЄ 69); прото приказѣмъ тобе филоне се-
машко... ѡ(т) ко(ж)дого такового которы(и)
де(и) листь тво(и) прода(ж)ны(и) зрѣшити
хотє(л) сполечне щити(ти)са (Київ, 1580
ЛНБ 5, II 4044, 69); Сію заповѣдь по Прави-
ломъ Ст̄ымъ нами оутврѣжѣндо, хотя
зроушити, и їхъ волю вчинити (Львів, 1614
Вил. соб. 20); Презъ который то таковый
свой поступокъ менованые ихъ милость пра-
во посполитое зрушили (Володимир, 1649
АрхЮЗР 3/IV, 371).

2. (кого) Підбурити, збурити: и зрушили
по(с)по(л)ство и ста(р)шии докторы а збѣ(г)-
шиса по(и)мали его // и поставили свѣ(т)ки
фа(л)шивыи (II пол. XVI ст. *КА* 29-30).

3. *Перен.* (кого) розбурити; зруйнувати: на
то(м) камени правдивомъ, вы есте набо(ж)-
ныи брата до(м) оубѣдованый. протожъ ани
шоумы кгвалтовны(х) вѣтровъ, ани зобра(в)-
шиса рѣки зроушити васъ могли (Острог,
1598-1599 *Апокр.* 186).

♦ **зрушити (в собѣ) сердце** *див. СЕРДЦЕ.*

Див. ще ЗРУШАТИ, ИЗРУШИТИ.

ЗРУШИТИСЯ *див. ЗРУШИТИСА.*

ЗРУШИТИСА, ЗРУШИТИСЯ *дієсл.*

док. 1. (про воду) (почати бурхливо рухатися)
збуритися: недѣжный емѣ ѡ(т)повідѣ(л). г̄и.
члка не имають, коли(с) вода зрѣши(т), жебы
ма въ ню оуверечи (XVI ст. *УЄ* № 29519, 62).

2. *Перен. (утратити спокій)* схвилювати-
ся: якѡ аггль бжій, такъ есть панъ мой цр̄,

же ани бл̄говеніємъ, ани злореченіємъ не зрѣ-
шитса: для тогѡ и г(с)дѣ твой есть зъ тобою
(серед. XVII ст. *Хрон.* 263 зв.).

ЗРЪНО *див. ЗЕРНО.*

ЗРЪНА *див. ЗЕРНЯ.*

ЗРЫВАТИ *дієсл. недок. (що) (відокрем-*
лювати від стебла) зривати: оученици его
идоучи дорогою почали зривати колоса
(1556-1561 *ПЄ* 135 зв.).

ЗРЫВАТСЯ *дієсл. недок. (з чого) (пере-*
ривати попередні домовленості) розривати
(що): а естли-же быхъ я, або сын мой... на
оный вышєй поменєный рок, знайдуючи
вымову якими-ж колвек причинами, служ-
бою господарьскою, або затрудненем яким-
же колвек домовым, хотєли ся с того
зриват,... // тогды обовезуюсе... заруки на
господаря короля... петнадцат тысячей коп
грошей литовскихъ... заплатити (Луцьк,
1576 *АрхЮЗР* 8/III, 291-292).

ЗРЫЖАПЛЕСНИВЫЙ, ЗРИЖАПЛЕС-
НИВЫЙ, ЗРИЖАПЛЕСНЮВЫЙ *прикм.*

Рижо-сірий: гры(ш)ко ѳедорови(ч) на не(м)
зброя... ко(н) по(д) ни(м) зрыжа пле(с)ни-
вы(и) (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 88 зв.); кна(з)
ку(р)пски(и) вз(л)... двое кони є(з)ные во(з)-
ники чотыри зрижаплєснювые (Володимир,
1578 *ЖКК* I, 133); князь ку(р)пський... при
собе загамова(л)... // двое кони єзѣдныє
возники чотыри зрижа пле(с)нивыє (Там
же, 158-159); па(н) Я(н) Сє(р)хове(ц)ки(и)...
при(с)ла(л) клячѣ приплѣ(д)ндо ше(р)стью
зрыжа пле(с)нивдо (Житомир, 1605 *ЦДІАК*
11, 1, 4, 45 зв.).

ЗРЫЖАСТРОКАТЪ *див. ЗРЫЖАСТРО-*
КАТЫЙ.

ЗРЫЖАСТРОКАТЫЙ, ЗРИЖАСТРО-
КАТЫЙ, ЗРЫЖАСТРОКАТЪ *прикм.*

Рижо-строкатий: пахоло(к) ѡники(и) ждано-
ви(ч)... по(д) ни(м) ко(н) зрыжа строка(т)
(1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 86 зв.); взято... ѣ тараса
микитича воло(в) чотыри... кляча ѡ(д)на

зрижа строкатая (Київ, 1590 ЦДІА Лен. 823, 1, 133, 74); у тогожъ попа засталь еси у дому коня зрыжастрокатого (Луцьк, 1596 АрхЮЗР 3/1, 100).

ЗРЪДКА присл. Зрідка, іноді, часом: жал'са бже же хр(с)тіанинъ на хр(с)тіаны тоє волочеть, што имъ ѿ(т) тоуркѿ(в) зрѣдка приписовано бываєть (Острог, 1598-1599 Апокр. 178); Намалѣ: Зрѣдка, на малыхъ мѣстцехъ (1627 ЛБ 69); Бо то барзо рѣ(д)кій межи лю(д)ми вѣстѣпокъ, абы хто напрѣтивъ рѣдичѿ(в) срѣжил'са и гнѣвил' ихъ: зрѣ(д)ка то бываєт' (Київ, 1637 УЄ Кал. 705).

ЗРЪКАТИСА див. **ЗРЕКАТИСЯ**.

ЗРЪЛЫЙ, ЗРЕЛЫЙ прикм. 1. (про до-стиглий плід) зрілий, дозрілий: ѳдни [овочи] квѣтнѣт, дрѣгѣи зрѣють, дрѣгѣи зрѣлыи на зѣмлю падають (серед. XVII ст. Хрон. 5 зв.).

2. Перен. (про вік людини) зрілий, дорослий: Задріній... досталый, зрѣлы(и), дзрѣлы(и), дорѳслый (1627 ЛБ 42).

3. Перен. Досконалий, неперевершений, істинний: Тѣ плоды зрелые во церкви божией правдивой всегда родитися имѣют (1600-1601 Виш. Кр. отв. 174).

ЗРЪНИЦЯ, ЗРЪНИЦА, ЗДРЪНИЦА, ЗРЕНИЦА, ЗРЕНИЦЯ ж. 1. (частина ока) зіниця: Яко ѳко на(д) вси члѳн'ки мѣн'шимъ, и зрѣница мале(н)кою ѳддѣчи, єсть начин'ємъ великимъ (Вільна, 1627 Дух. б. 341); Взро(к) зреніць очій мойх' ѿвшеки слабѣт', кгда віжѣ, а Іс мои срѳдзе оумираєт' (Львів, 1631 Волк. 22); Образно: а бы(с)мо // ...здоровыми очіма, и ясною зреніцею дѣшѣ... могли ихъ наяво вѣдати (серед. XVII ст. Кас. 62-62 зв.); мѣра здрѣницъ очій див. **МѢРА**.

2. (орган зору) око: а в плачѣ не бачѣ Достѣпимъ ли оутѣхи: хто подставитъ мѣхи По(д) зреніцы крѣвѣвыи (Вільна, 1620 Лям. К. 8); То(и)... ѿбачи(л)... доко(л)... зреніць... має(т) простовати (серед. XVII ст. Кас. 73); Образно: И ты ѿ морє, ѿтвори зрѣницѣ, з' за-

мѣрѳною высакѣй границѣ (Львів, 1631 Волк. 20).

ЗРЪНІЄ, ЗРЕНІЄ, ЗРІНІЄ с. (цсл. зрѣ-ние) 1. (здатність бачити) зір: неха(и) ѳд-детъ на(д) смыслъ нашъ и зрѣніє, твердѣи-шее слѳво егѳ (Київ, бл. 1619 Аз. В. 185); Смысли тѣла суть: зріние, обоняне, слухъ, смаковане и дотиканье (Київ, 1621 Коп. Пал. 682); obtut(us), us, зрѣніє (1642 ЛС 287); я(к) ѳчи телѣсныє до зрѣніа собѣ... не потребѣ-ю(т) нѣчиєи надки, та(к) анѣ ѳчи нашѣ внѣтрныи дѣх(в)ныи, бы ѿ(д)но ѿ(т) затмѣна, або... слѣпѳты были во(л)ны (серед. XVII ст. Кас. 84);

(сприймання очима) бачення: я жа(д)ною мѣрою не мѳгоу на свѣтѣ бѣти коли г(с)дѣнь мои и оучіте(л) вашъ юже грѳбою прѣдаєтса ...никако не мѳгоу очіи мои(х) къ зрѣнію възвести коли ю(ж) свѣ(т) очіи мои(х) въ гро(б) вѣселѣтса (Смотрич, II пол. XVI ст. Проп. Д. 16); пасти зрѣніє (в чому) – (на-солоджуватися видом чого-небудь, звеселяти свій зір чим-небудь) задивлятися (на що): дѣ-ша... волно пасєть свое зрѣніє в' чїнахъ Агглскихъ (Чернігів, 1646 Перло 145 зв.).

2. (усвідомлення, осягання) бачення: Єгдѣ же [црковъ] оувидитъ змѣа, и водѣ из' оустъ его исходѣщю: тогдѣ заразомъ възлѣтѣєть на высотѣ бѳразмѣа; и къ зрѣнію свѣта бѣжескаго, и на видѣніє премѣдрости небѣс-ной (Почаїв, 1618 Зерц. 61).

ЗРЪТИ', ЗРИТИ дієсл. недок. (цсл. зрѣ-ти) 1. (що) (сприймати очима) бачити: Ото трѳпами смѣхъ за плачємъ ходитъ, Кѳторый радѳсть в' сѣрцѣ вашомъ рѳдитъ; Кгда в' епискѳпской тепѣрь егѳ скрѳнѣ: Зрите Корѳнѣ (Львів, 1642 Бут. 10 зв.);

(на що) (спрямовувати погляд) дивитися: ѿ(т)всюдѣ на млѣды(и) вѳзрастъ вѣшее к(н) м(л) оумилѣно зрїть ѳко, слѣзы испѣщѣючи (Острог, 1587 См. Кл. 2 зв.); suspicio, is, зази-раю, зрю (1642 ЛС 390); Десѣтаа звѣзда; зна-

чы́тъ да́ръ бо(з)кѣи: при дѣши хвалѣбной, якъ яснѡ бѣде зрѣти: на пресвѣтлое лице Бжѣ без' заслѡны жа(д)ной (Там же, 165);

(що і без додатка) (*ознайомлюватися зі змістом чого-небудь, читати*) дивитися: К томѡ еще и тоє пи(л)но обачати и дѡбре зразмѣти погрѣба, про што того слѡва хва // початокъ с ко(н)це(м) показдетса ро(з)но кгды(ж) са(м) мѡвити рачи(л) оводне до всѣхъ ап(с)ловъ, коли бы са з ва(с) два зе(з)волѣли на зе(м)ли о всакдѡ ре(ч) котѡрое бы просѣли. зри и раззмѣи мѡвилъ з ва(с), а не рекъ стане(т)са вамъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 9 зв.-10); Ключъ сѣя книги зри листь смѣ (XVI ст. *НЄ* 3); От сего третьяго раздѣла и до послѣдняго зри, зрителю разсудный, что будует проповѣдник латынский Скарга и который род ушиковал на прощение миролюбной Руси (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 170).

2. *Перен.* (*усвідомлювати, розуміти*) бачити: здѣмѣваѣтса Раззмъ мѡи страшливый. Зраци велѣчество твоѡ, А недостѡинство свое (Чернігів, 1646 *Перло* 69); а дѣша грѣшнаа зрѣтъ пре(д) собою: мнѡжество грѣхѡвъ своѣихъ, якъ оу дѣмонскихъ страшныхъ лицахъ, зрѣтъ по(д) собою мѡре гѣены (Там же, 152);

(*робити висновок, оцінювати*) дивитися: Зри жь ту судом здравымъ мысли, любимый прочитателю, того ходатая зовемого исусового живота, проповѣдника евангельского – не лживый ли то таковый исусов живот (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 165); Тут стань, судия прочитателный, посредѣ между нами и зри окомъ чистое мысли и разсуждай, если правду молвити буду (Там же, 171); **на лице зрачи** – упереджено, необ'ективно: На мене са гнѣваѣте, // иже есми того то члѣка здоровымъ оучиниль в со(д)ботоу не на лице зрачи соудѣте але правдивы(м) соудомъ соудѣте (1556-1561 *ЛЄ* 373 зв.-374);

(на що) (*визначати суть чого-небудь*) дивитися: уму чловѣчю неподобно на истинну

зрѣти, от многихъ мирскихъ печали, мятежи и смущении привлачиму (1615-1616 *Виш. Позн. мысл.* 241).

3. (*уважати, пильнувати; остерігатися*) дивитися: Зри(ж) тѣды котѡрый оуслѡгѡещъ тѣйна(м), абѣсь Пана не прогнѣва(л) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 302); Добрѣ сѣе все глаголеши, но зри, егда ѡный ѡста(т)ный ча(с) искѡшенїя приидеть,... жебы еси в чомъ не дѡстѣпилъ супостатовѣ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 277);

(*звертати увагу, змушувати помітити що-небудь*) дивитися: зри, якъ тажко без жены ...але без доброй, а лѣпше безъ ней злой, а нѣжли з нею злою (поч. XVII ст. *Вол. В.* 97).

4. *Перен.* (к чому) (*уповати, покладати надію на що-небудь*) звертатися (до чого): Егдаже оувидитъ змѣа, и вѡдѡ изъ оустъ его исходащїю: тогда заразомъ възлѣтаѣтъ на высотѡ бѡразмѣа; и къ зрѣнїю свѣта бжескаго, и на видѣнїе премѡдрости небѣсной, зрѣти къ свѣтѡ трѣипостѣсного бж(с)тва (Почаїв, 1618 *Зерц.* 61).

◊ **зрѣти на лице** – не відчувати страху, не боятися: всѣ еретїцы... лежѣтъ по(д) ногами оу мѣтки нашої, потѡптаны зе сромѡтою вѣчною, и не могѣтъ зрѣти на пресвѣтлое лице ѡа (Почаїв, 1618 *Зерц.* 56).

ЗРѢТИ² *дієсл. недок. (ставати стиглим)* зрѣти, дозрѣвати: Гдѣса тре(з)вости пшеница не рѡдитъ, и чистоты грѡно не зрѣѣтъ, тамъ гѡлодъ великїй (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 24); одни [овочи] квѣтнѡтъ, дрѣвїи зрѣюгъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 5 зв.).

ЗРѢТИСЯ, ЗРѢТИСА *дієсл. недок.* Бути видним, виднїтися: Видъ не зри(т)са, лѣчь самаа рѣчь ѡстѣ истѡтне и цѣле захѡвана (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 248); Гробъ той и по сѣсь день аляб'аст'ровый коштовный зрѣтся (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1009).

ЗРѢТИСА *див. ЗРѢТИСЯ.*

ЗРЯДИТИ, ЗРЕДИТИ, ЗРАДИТИ дієсл. док. 1. (що) Приготувати, підготувати: Которая есть то та южь, ся беретъ яко заря поустоваючи, красна яко мѣсяць, выборна яко солнце, грозная яко спица къ бою зряженаа? (поч. XVI ст. *Песн. п.* 55).

2. (що) Вибудувати, спорядити, діал. зрядити: Цнбій Монасты(р) Печа(р)скій... за твоімь оусилны(м) стара(н)емъ зражѣный И в' охе(н)дозствѣ Цркве слічне оздоблѣный (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15); Свѣдчи(т) Пана(н) Монасты(р), пре(з) тебе зражѣны (Там же).

3. (що) Зробити, вчинити: I znáty tebe bisowo porodu ľakomoho: Iszczeš nie zrediľ niczoho dobroho: Juž o pirohách howorusz (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 5 зв.); Сѣй пречѣстий (!), Учїтель цѣрковъ нашѣ Виленскѣю в' побожности ѳвоцы почáсти зазáблѣю, до звыклои... // Плодовїтости, чáсты(м) Єв(г)лских вѳдъ дожче(м) еи розогрѣвáючи, зрадїл', блг(д)тїю Х(с)вою, способнѣ, и вїдалть оурожаїнѣ и плодовїтѣ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 22-22 зв.).

4. (що) Виховати, спрямувати: О, Боже, въ Тройци единый! Тыхъ, которые дѣдицтво княженїя Острогского приняли, такоежъ въ нихъ ко благочестїю востоднему... рачъ зрядити сердце, яковое предреченныи княжата мѣли! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1140).

Див. ще **ИЗРЯДИТИ.**

ЗРАДЖѢНЕ див. **ЗРАЖЕНЄ.**

ЗРАДИТИ див. **ЗРЯДИТИ.**

ЗРАЖЕНЄ, ЗРАДЖѢНЕ, ЗРАЖѢНЕ, ЗРАЖѢНЬЄ с. (*стп. zrzádenie*) 1. Опорядження; спорядження: Исправлѣнїе: Заслѣга... Правотворѣнье, справа, справлѣнье, зражѣнье, цнотливы(и) а прáво учїнены(и) вчїно(к) (1627 *ЛБ* 50).

2. Воля, промисл: смотрѣнїе, зражѣнѣ про(м). (1596 *ЛЗ* 79); Сѣдбы, смотрѣнїа, стрѳенїа: Зражѣна, споражѣна... Яко знáе(м) є(ст) Гѣ сѣдбы творáй: знáемы є(ст) Пáнь

зражѣ(н)є чїначї(и) (1627 *ЛБ* 124); **зраджѣне Божеє, Бозское зражене** – Божа воля: Слѣчай нѣжд(д)ный: Зраджѣ(н)є Бѣжеє, ѳ(т) Бá обеща́наа потрѣба (1627 *ЛБ* 117); Стрѳожѣ великихъ тáинъ Бозского зражѣна, Слоу́го невымѳвного егѳ нарожѣнъа (Львів, 1616 *Бер. В.* 74);

призначення, мїсія: а... оупáдлого подвигаю и подымоую ѳ(т)новлáю зопсовáно-го... ѳ чоу(м) ѳ моемъ зражѣню в тѣлѣ пр(о)ркѣ ты(ж) свѣдчїть (поч. XVII ст. *Проп. р.* 139 зв.).

Див. ще **ЗРАЖЕНІЄ.**

Пор. **ЗРЯДИТИ.**

ЗРАЖЕНІЄ с. Воля, промисл. ◊ **Бозское зраженіе** – Божа воля: Держѣмо штѳ Бо(з)-скимъ зражѣнїемъ на(м) з' Бо(з)ского пїсма показано єсть (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 206); Тѣ тыжъ и преїзрѣнїе з'дáлека Бо(з)ски(м) зражѣнїемъ впро(д) справленѳе, на выкоренѣнїе и зѣсовáнїе єресей (Там же, 237).

Див. ще **ЗРАЖЕНЄ.**

ЗРАЖѢНЄ див. **ЗРАЖЕНЄ.**

ЗРАЖѢНЬЄ див. **ЗРАЖЕНЄ.**

ЗСАДИТИ дієсл. док. 1. (кого) (*змусити зсісти з коня*) зсадити: потом на самого колясу ратующего и челядь нападши... протестующого зъ челядю розлучивши, кгда самъ уходил, челяд с коней зсадивши..., госпуду спостошили (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 683).

2. *Перен.* (кого) (*позбавити влади*) скинути, змістити: Потомъ Леонъ царъ оного зъ столицѣ зсадилъ и до монастыра заслалъ, гдѣ и умерлъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 755).

ЗСЕВОКЪ ч. (*засїяна ділянка землі*) засів: зсевокъ ѳзимы(и) засеяны(и) яко тепе(р) с тою Арє(н)дою берѣ (Кунів, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 106).

ЗСЕРЕДИНЫ присл. (*усерединї*) зсередины: котораа [Раха́ва] принала до дѳмѣ Своєго шпѣги Исѳса Нáввина: бо гды їх' послáл'

быль, абы все мѣсто зсерѣдины обошли, и выгладѣли всеѡ (Київ, 1637 УЄ Кал. 853).

ЗСЕСТИ див. **ЗСЪСТИ**.

ЗСИВАСТРОКАТЫЙ прикм. (про масть коня) сиво-строкатий: кна(з) ку(р)пски(и) вза(л)... кони є(з)ные возники гнедые... третие возники зсива строкатые стада домового (Володимир, 1578 ЖКК I, 133).

ЗСИНЕЛЫЙ, ЗЪСИНЕЛЫЙ прикм. Посинілий, dial. зсинілий: на протє(с)та(н)та напа(в)шы,... зыкга(р)мистръ,... быти и то(л)чи поча(л) и разо(в) немало... позадава(л),... левую руку всю збытую, сто(л)ченую зъсинелую почавъши од раменя аж до самого запя(с)тя (Володимир, 1646 ТУ 331); Федора Гусовиника обухами били, толкли и раме правое збили, же все зсинелое (Володимир, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 465).

Див ще **ЗСИНЯЛЫЙ**.

ЗСИНЯЛЫЙ прикм. (стп. zsiniały) те саме, що **зсинелый**: В томже дому того ребъчея жону на име Огапъку збитую, зсинялую по всем хребъте аж до ногъ, губу... видал (Володимир, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 478).

ЗСКОЧИТИ дієсл. док. (з чого) Зіскочити: оупала црѣваа и зблєднѣвши омлѣла,... ѡ(т)менілѣ бгѣ ср̄(д)це цр̄(с)кое в' ласкавость, и заразы оулєкшисє ѡ нєи, зскочилѣ з століцы, а держачи ю своїми рѣкама, ажбы пришла к' собѣ, тѣми єи слѡвы поблажалѣ (серед. XVII ст. Хрон. 380).

ЗСРОМОТИТИ, ЗЪСРОМОТИТИ дієсл. док. (кого, що) Зганьбити, принизити: ничего не респєкѣтуючи на стан ее шляхецкій белоголовъскій, сами впрод словы спросными зелживши, зсромотивъши,... з дворка сельца прочъ выганяли (Луцьк, 1523 АрхЮЗР 1/VI, 533); А то(т) вря(д) кого зъсромоти(л) двана(д)цатми рублями гроше(и) навезати має(т) (1566 ВЛС 51 зв.); па(н) ѡєдо(р) со(л)та(н)... пере(д) многими лю(д)ми добрыми бє(з)ви(н)не ма // зсромоти(л) (Во-

лодимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 3-4); ѡ(н)... мене порыва(л)се бити и словами непристо(и)ными зъсромоти(л) (Житомир, 1605 ЦДІАК 11, 1, 4, 45 зв.); отца Гедиона,... тот хлопъ Степанъчукъ впрод словами непристойными // зелжил, зсромотил в самом манастырцу (Луцьк, 1635 АрхЮЗР 1/VI, 698-699);

(кого) (позбавити дівочої честі) знеславити: Г(с)ди бжє оца симєѡна котѡромѣ даль ме(ч) на оборѡнѣ чїстости, и на помстѣ тѣхъ котѡромѣ зъсромотїли панєнкѣ вѣспоможи мене вдовѣ (серед. XVII ст. Хрон. 374).

ЗСРОМОЧЕНЄ с. Зганьблення, приниження: Зоставуючы тєды волное чинєня шыршєе протєстации, тепєр о таковєе зелженє мєнованого чернца самотрєт идучого, зсромочєнє людєй духовных и всего братства мєнованый протєстансѣ... до уряду донєсит (Луцьк, 1627 АрхЮЗР 1/VI, 583).

Пор. **ЗСРОМОТИТИ**.

ЗСРОМОЧЕНЫЙ дієприкм. у знач. прикм. Знеславлєний, зганьблєний: для чѡго Хс Г(с)дѣ з' таковѡго грѣхами зсромѡченѡго рѡдѣ народїти сѧ зєзвѡли(л) (Київ, 1637 УЄ Кал. 846).

ЗСПАСТИ див. **СПАСТИ**.

ЗСПЕРВУ див. **СПЕРВУ**.

ЗСПОЄНЫЙ див. **СПОСНЫЙ**.

ЗСИОИТИ див. **СПОИТИ**.

ЗСПОРАЖАТИ див. **СПОРАЖАТИ**.

ЗСПОРАЖЕНЬЄ див. **СПОРАЖЕНС**.

ЗСРОЖИТИ див. **СРОЖИТИ**.

ЗСТАВАТИСА див. **СТАВАТИСЯ**.

ЗСТАВИТИ дієсл. док. (що) Зняти, знесити: лєвитѡвє зстѣвили скрїню бжїю и скрїнкѣ котѡраа была при нєй,... и постѣвили на камєни велїко(м) (серед. XVII ст. Хрон. 204).

ЗСТАМЪТОЛА присл. Звідтіля, звідти: ѡныи трѣдовѣты... набрали з'стамѣ тѡла сребра и зѡлота и ша(т) и шли и посховѣли (серед. XVII ст. Хрон. 326 зв.).

Див. ще **СТАМТОЛЬ**.

ЗСТАРОДАВНА, ЗЪСТАРОДАВНА СОСТАРОДАВНА, ССТАРОДАВНА, СТАРОДАВНА *присл. (з давніх часів)* зстародавна, здавна: Нехай они то держать..., ито здавна къ тымъ селищамъ слухало, и какъ стародавна у своихъ границахъ ся мають (Люблін, 1502 *АЛМ* I/2, 174); А маеть он тот замокъ... (держати)... зъ бобровыми гоны и з ыншими речми... которымколве именовъ особливе были званы и состародавна к томѣ замкѣ прислѣхаючими (Берестя, 1508 *АС* III, 56); Поведил перед нами князь Василей Сонкгушковича... штож который мыта по именовъ своимъ отчизнымъ с стародавна он маеть, ино дей мытники наши,... переказѣ в том емѣ чинать (Львів, 1537 *АС* IV, 89); в янушполю где перве(и) зстародавна бирано мыта замкового... вра(д)ни(к)... янушпо(л)ски(и) брати не допущае(т) (1561 *ПИ* № 23); ино мы будѣчи того добре ведомы же име(н) жо(р)нища е(ст) властное дедицтво пно(в) дѣблицки(х) которого яко они зъстарода(в)на та(к) и по ни(х) па(н) по(д)коморы(и)... в... ѣжива(н)ю в ты(х) граница(х) стародавны(х), бы(л)... на то пну по(д)коморому дае(м) то(т) нашъ ли(ст) (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 18 зв.); то(т) кгрѣ(нт) во(д)лѣ(г) зая(з)дѣ по(з)вано(г) е(ст) вла(с)ны(и) его и до свищова зъстарода(в)на належа(л) (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 19 зв.); Асѣбрь зстародавна межи всѣми цр(с)твы твоими прѣдокѣ держалъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 168).

Див. ще **ИЗСТАРОДАВЪНА.**

ЗСТАРОДАВНЫЙ *див.* **СТАРОДАВНЫЙ.**

ЗСТАРЪЛЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Застарілий, давній: Тѣ южъ Атласъ, ѿ Мѣзо, переста(в) зъстарѣлымъ Прешлы(м) байко(м) вѣрити, внима(и) ср(д)цемъ смѣлы(м) (Київ, 1632 *Євх.* 301).

Див. ще **СОСТАРЪЛЫЙ.**

ЗСТАРЪТИСА, ЗОСТАРЪТИСА *дієсл. док.* Зістарітися: много бо нынѣ в рѣси,...

церкви на има свое будѣють и ѿбразы свое малюють, буд се яко сватого или сватици, а потом як са зостарѣть, обычаем в людех як святых их почитают (поч. XVII ст. *Вол. В.* 85); **Обѣтша(л):** Зветшѣ(л), зстарѣ(л)са (1627 *ЛБ* 147); А я са зъстарѣлъ и осивѣлъ есмь (Там же, 210).

Див. ще **СОСТАРЪТИСЯ.**

ЗСТЕРТИ *див.* **СТЕРТИ.**

ЗСТУПАТИ *дієсл. недок.* Вступати, входити: се глѣ(т) сътвори(сте) // совѣт, не мною, и завѣты не дѣхо(м) мѣи(м), зъстоупаючи до египѣтѣ, а мене не пытаючиса (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 214-215).

Див. ще **ЗСТУПИТИ, ЗСТУПОВАТИ.**

ЗСТУПЕНЕ, ЗСТУПЛЕНЕ *с. 1.* Відхід: Иоанъ Зонарасъ о зступленю св. Ігнатія съ столицы пишеть (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 614).

2. Завертанья, вступ: А што Закревского зступене на ночь якобы до Фалимичъ для того быть поведаетъ, жебы безпечнейший былъ (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* I/1, 423).

3. *Перен.* Збочення: Зъ правдивой дороги зступленя на нихъ доводимо (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 916).

4. Спуск, схід: Абѣсѣмо пре(з) то, ѡное предѣвное Бжѣго Слѣва оуниже(н)е, и зъстѣп(е)н(е) зъ высѣкосты нѣ(с)ноѣ на тѣю нѣзкостъ зѣмнѣю и помешка(н)е егѣ в тѣлѣ, та(к) же мѣкѣ и смѣрть егѣ добровѣлнѣю, и котѣрое са сѣ того стѣло всемѣ свѣтѣ збаве(н)е, роспаматовѣли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 81).

Пор. **ЗСТУПИТИ.**

ЗСТУПИТИ, ЗСТУПИТЬ, ЗЪСТУПИТЬ *дієсл. док. 1.* (спуститися вниз) зійти, діал. зступитися: орѣторъ Рѣмскій, ... Тѣи вѣрекши слова зъстѣпѣлъ зъ ѣеѣтрѣмѣ, и ѿ(т)шѣлъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 73); Алексѣндеръ... зстѣпѣвши зъ горы приказалъ возвѣтъ до себе столарѣвъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 463);

(спускаючись униз, увійти куди-небудь)

вступити, зайти: котѣрый все ѡное повѣрг-

ши, з' гóръ з́ара(з) в́псро(д) м́ѣста з'стѣ-
пи(л), и... та(к) ѡбхóжовалъ все м́ѣсто (Остр-
рог, 1607 Лѣк. 80);

(вивільниввшись, спуститися з чого-небудь)
зійти, *діал.* зступити: еслісь снѣ б́жій з'стоу-
пї жъ съ кр(с)та (поч. XVII ст. *Проп. р.*
103 зв.).

2. (звернути вб́к, відхилитися від попе-
реднього шляху) збочити, *діал.* зступити:
Сампсѡнъ... по кóлкѣ днїи вороча́ючиса а́бы
ю́ поналъ з'стѣпїль и ѡгледа́ль стѣрво лво́во
(серед. XVII ст. *Хрон.* 184 зв.);

(зійти зі шляху) вступитися: Гды в поне-
делокъ всѣ вы(с)тупили б́га хвалили Та(к) ся
спо(т)кали с панею м́ѣста того Не маючи на
ср(д)цѣ гнѣвѣ жа(д)ного Але(ж) на(и)перьше
имъ прычынѣ дали зступити казали (1636
Лям. о приг. 8 зв.).

3. (зайти, заїхати куди-небудь) вступити:
трафило ми се зступитъ ночовать до и́меня
его милости,... отца владыки Луцкого (Во-
лодимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/1, 394); тогожъ дня
зъвышъ помененого, припознвшисе, зсту-
пилъ на ночь до и́меня... отца владыки
Луцкого... Фалимичъ (Володимир, 1594
АрхЮЗР 1/1, 406); Того жъ часѣ ѡ(т)шѣдши
ѡ(т) б́ратїи своей, зстѣпїль до м́жа... на
и́ма Ирасъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 62).

4. (прийти на землю з небес) зійти: Онь
к' на(м) з' Н́ба на землю позволї зстѣпїти:
Бы ѡ(т) влады шатана могль ѡсвободїти
Людь (Київ, 1618 *Вѣзер.* 16); если не былъ
Б́гъ, а́ггловѣ комѣ зстѣпївши оуслѣговали
(Київ, 1625 *Сур. Сл.* 125 зв.); О́ хоры а́ггльскїи
с' небеси зстѣпѣте, Безчѣстїа Пánского сѣрѡве
са мстѣте (Львів, 1631 *Волк.* 10 зв.);

(на кого) (оволодїти ким-небудь, узлитися
на когось) зійти: дхъ пánскїй прѡсто на сам-
псона з'стоупїль (поч. XVII ст. *Проп. р.* 150);
годїны трѣтеї... дхъ сты(и) на ап(с)тлы...
з'стѣпи(л) (серед. XVII ст. *Кас.* 24);

опуститися: ілію з'стоупївши з во(з)дѣ-
хѣ // вóзь ѡгнѣнии на́гло в́схити(л) его
(Львів, 1585 УЄ № 5, 155 зв., на полях);

(спуститися у підземне царство, у пекло)
зійти, увїйти, *діал.* зступити: я, Тѣло грѣш-
ное,... // ...Для тебемъ тут зстѣпило, абыс
ти ѡбога До богатства в́чнаго з Тѣломъ по-
ступила: О́го Мл(с)ть Б́жая тебе ѡдкѣпила
(I пол. XVII ст. *Рез.* 174-175); **зступити до
аду** – зазнати нестерпних мук: Б́гъ и чл́къ
єдинъ єсть Х́с. Котóрыи распáтъ єсть для
сп(с)нїа нашего. Зстѣпїль до а́дѣ,... встѣпїль
на н́бса, сѣди(т) на правїци Б́а О́(т)ца все-
держїтеля (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 52); **до
низкихъ пропастей зступити** – те саме, що
зступити до аду: адъ... розумѣется мїстце
невидимое или м́стце темностїи и низкихъ
пропастей, до которыхъ Христось обожен-
ною душею, души отъ ада высвобожаючи,
зступилъ (1603 *Пит.* 66).

5. (до чого) (розпочати здїйснення чого-
небудь) приступити: А в т́мь прелáкшиса
трѣтего дна оустáлемъ ѡ(д) того пре(д)са-
взата: не могѣчи дáлеи оумыслѣ своѣго
неро(з)торгнѣного задѣржати: áлемъ з'стѣ-
пилъ до розмышлáна сегосвѣтного (Вільна,
1627 *Дух. б.* 17).

6. *Перен. (поширитися, проникнути) дїйти*:
ѡное сл́нце свѣта Просвѣщающее всакого
чл́ка... єще длѣжѣи наза(д) з'стоупїло...
ажъ а́дъ перешло аже бысте... знáчноє ве-
лїкого ѡно(г) мл(с)рдїа свѣдо(ц)ство в́бба-
чили (поч. XVII ст. *Проп. р.* 171); Плакали
Патріáрхѡве... Волали абы южъ з' н́ба прав-
да тáа з'стѣпила, котóраа са фїгѣрами за-
крывáла (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 4).

♦ **в землю зступити** – (умерти) зійти в
землю: Смертѣльный тѣло(м) єстєсь, несмер-
тѣльный д́шею боудѣчи,... по мáло(м) часѣ
в зѣмлю зстоупїти моу́сишъ (Острог, 1614
Тест. 165); **на землю зступитъ** – (тверезо
сприйняти реальність, повернутися до дїйс-

ности) опуститися на землю: Котóроето под'вышёнье мое першею о́казыею мне было, з' сдп́тёлныхъ, и якъ маю мовит', з' вѣтре(н)-ныхъ шкóлныхъ дисп́таций, на землю з'стѣпйтъ; и надки самы́е до скѣ(т)кѣ старанья дѣхóвного ѿ дшахъ, и це(р)кв́ахъ привести (Єв'е або Вильна, п. 1616 *Прич. отех.* б).

Див. ще ЗСТУПАТИ, ЗСТУПОВАТИ.

ЗСТУПИТИСЯ *дієсл. док. (поступитися дорогою)* зступитися: пни мѣ(с)та того на то(и) ча(с) ѣхала. И с тою ся процесиею люде(и) оны(х) по(т)кала. Що в правдѣ кро(м) похлѣбства зступитися годило. Лечь гды бы на увагу мдры(х) прыходило (1636 *Лям. о приг.* 3 зв.).

ЗСТУПИТЬ *див. ЗСТУПИТИ.*

ЗСТУПЛЕНЄ *див. ЗСТУПЕНЄ.*

ЗСТУПОВАНЬЄ *с. (зосередження в одному місці)* скупчення, збір: Сънизхож(д)еніє: Вкѣпѣ зстѣпованье, спѣще(н)е, зниженье (1627 *ЛБ* 127).

Пор. ЗСТУПОВАТИ.

ЗСТУПОВАТИ *дієсл. недок. (стп. zstępować)* **1.** (*спускатися вниз*) сходити, *діал.* зступати: моисій гды взавши таблицѣ законоу з горы синайской ю(ж) зступова(л),... десатеро бж́его приказана посланного посвѣ(д)чилъ и оказа(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 260); великій бный оупрошóнный з' горы Синайской ажъ до насъ... з'стѣпюючи,... свои ѿ(т) Ба таблицѣ написаны Лѣствицѣ мовлю оуказалъ намъ (Київ, 1627 *Гр.* 558); А коли тамъ войдешъ до мѣста, поткаешъ громадъ зстѣпюючихъ з вызыны, а пред ними Арфа (серед. XVII ст. *Хрон.* 208 зв.).

2. (*звертати вб́ик, відхилятися від попереднього шляху*) збочувати, *діал.* зступати: не пойдемо пре(з) пола ани пре(з) винниці,... але пойдёмъ дорóгою посполитою, ни направо ни налѣво не зстѣпюючи ажъ перейдемо граніцы твои (серед. XVII ст. *Хрон.* 141).

3. (*покидати, залишати яке-небудь місце*) іти, відходити: я са(м) а по (м)не ма(л)жо(н)-

ка и пото(м)ки мое... на пе(р)ши(м) року... станути маемо... и (з) ме(ст)ца не зступюючи пе(р)шо(г) того дня дрѣгого // и трете(г) не чекаючи (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 31-31 зв.).

4. (*до чого*) (*входитьи куди-небудь*) ступати (у що): Мócъ тѣды оулѣчована, не прироже(н)е воды оноѣ в' собѣ мѣло, але Аггль Бж́ий до сажавки овоѣ ведлѣгъ часѣ зступюючи, замѣчалъ в' ней водѣ и оуздоровл́аючю еи моцъ подавалъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 239).

5. (*спадати*) падати: Об́ачте цѣголкѣ тепе(р) згоры зстоупючю ѿ(т) жадного единакъ не примѣшóнью ани прогонимью (поч. XVII ст. *Проп. р.* 7 зв.); штоука олова, котораа гва(л)то(м) догоры поуща́етса если згори иде(т) зара(з) до ни(з)кости з'стоупоуе(т) (Там же, 224 зв.);

(*до чого*) доходитьи, сягати: И дождъ падаючій з' Нба, и зстѣпючій до нанизшихъ земли частій, ѿ(д)вилжи(в)ши // и ѿжививши засхлыи корени, чинит' плóдь нб́ый (Вильна, 1627 *Дух.* б. 100-101).

6. (*приходитьи з небес*) сходити: на той часъ роздм́ий йжъ розвóдитьса нбо з' высóкости, и зстѣпюють Аггלי (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 297); видѣ(л) іѿа(н) в' апокаліпси(м) агѓла, которы(и) жезло(м) золоты(м) гра(д) онъ нб́(с)ны(и) котóрый з нба зстоупоуючій видѣлль мѣри(л), то е(ст) мѣры, башты, брамы (поч. XVII ст. *Проп. р.* 258);

(*бути зісланим, узливатися*) сходити: вс́акое дарованіє дóброе, и вс́акій даръ досконáльный ёсть згоры, зстѣпючій ѿ(т) Оца свѣтлостей (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 206); кды чоюзёмцы находили: и дѣ(х) пánскій з'стоуповалъ коли оутѣкали (поч. XVII ст. *Проп. р.* 150 зв.).

7. *Перен.* (*до чого*) (*занурюватися, зосереджуватися на чому-небудь негідному, недостойному*) опускатися: в' грѣх́ахъ телесныхъ не ма́еть з'стѣповати до окол́ичностей дроб-

нѣйшихъ, ани тежъ самѣму кающемся того допѣцати, абы на(з)бы(т) ѡныя выра(з)не вымавлалъ (Львѣв, 1645 *О тайн.* 89).

8. (чого) Відступатися, відмовлятися: мы вжо и съ потомъками своими, одъ сего часу и даты нижея писаное, права своего одчизного, дедизного заставного и вшелякого иншого, ... зрекаемъ, и зступуемъ (Клевань, 1595 *АрхЮЗР* 1/1, 476).

◊ **зступовати въ гробъ** *див. ГРОБЪ; на песокъ зступовати див. ПѢСОКЪ.*

Див. ще ЗСТУПАТИ, ЗСТУПИТИ.

ЗСУКАНЫЙ *дієприкм.* Зісуканий: Съска́ный: Зсѣканный, прѣдены(и) (1627 *ЛБ* 129).

ЗСУММОВАНЕ *див. ЗСУМОВАНЕ.*

ЗСУМОВАНЕ, ЗСУММОВАНЕ *с. 1.* (*підведення рахунку*) підсумування: зсѣ(м)моване всѣхъ страницъ по(д) елѣ(к)цию (Львѣв, 1630 *ЛСБ* 1049, 8).

2. *Перен. (усвідомлення, вияснення) підсумування:* Зсѣмоване рѣзницъ междѣ цр̄квою Востѣчною, и костѣлом Рѣмским. Лѣчше бо вѣ(м) и не познѣты истинны, нежели познѣвшимъ возвратити са ѡ(т) ... стѣа заповѣды (Киѣв, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 23).

ЗСУММОВАНЫЙ *дієприкм.* Підібраний, дѣбранный: Аполлеіа Аполѣгїи Книжки Діалѣктомъ Роускимъ написанои, Пѣлѣскимъ засъ ве Лѣвѣвѣ дрѣкванои, вкорѣтце а Правдѣве зсѣммованаа (Киѣв, 1628 *Апол. тит.*)

ЗСУНУТИСЯ *дієсл. док.* Зсунутися: Кгды ся дощка верхняя зъ труны зсунула, обачено было тѣло надутое, якъ мѣхъ (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 470).

ЗСЫЛАТИ *дієсл. недок.* (кого) Посилати: справцами на... замокъ... таковы(х) зсѣлати которые бы вмели славу и повагу его К(р) М пна своего поважати (XVI ст. *ЦНБ* II, 22641, 7 зв.); его К(р) М... рачи(л) справцами на тотъ замокъ сво(и) зсылати люде(и) зацны(х) родовы(х) (Там же).

ЗСЫПАНЕ *с.* Зсипання: И ѡ зсыпа(н)е жита с комаги вси три зозна(н)е передо (м)ною та(к)же ѡдносто(и)но учинили (Володимир, 1566 *ТУ* 116).

Див. ще ЗСЫПОВАНЬЕ.

Пор. ЗСЫПАТИ.

ЗСЫПАТИ *дієсл. док.* (що) Насипати, зсипати: жито пото(м) па(н) Ягоди(н)ски(и) с тое комаги на бере(г) на две гу(р)бе зсыпа(л) (Володимир, 1566 *ТУ* 116); А на горе, на светѣлицахъ, виделомъ збожа жита, которого поведили, же семьдесятъ мацъ зсыпано (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/1, 318); водлугъ преможеня своего зсыпали и зложили овса мѣрокъ двадцать (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/1, 227); ѡ(н) возо(в) в ли(ч)бе чотыри з хмелемъ, въ ва(н)тухы зсыпаны(м), ... до Кгда(н)ска а(л)бо се где то(л)ко спродати могль провадитъ (Володимир, 1646 *ТУ* 337).

ЗСЫПОВАНЬЕ *с.* Зсипування: начинішъ кѣ потребамъ егѡ котлѣвъ для зсыпованья пѣпелѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 104 зв.).

Див. ще ЗСЫПАНЕ.

ЗСѢДАТИ *дієсл. недок.* (з кого) (*про вершника*) зсѣдати, злзити, спішуватися: ёсли коли ѡбѣчилъ их пристѣпѣючи(х) здалека, с кона зсѣдаль зарѣзъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 82).

Див. ще ЗСѢСТИ.

ЗСѢЛЫЙ *дієприкм.* у знач. *прикм.* (згуслий) зсѣлий: Тѣло Х(с)во: на Лѣнѣ своємъ Паніенскомъ пѣстѣючи хѣсто(ч)ками ѡ(т) зсѣлои... крви ѡтірала слезами ѡмывала (поч. XVII ст. *Пчела* 38 зв.); Оусыре(н)ный: Згѣстѣлый, зсѣлы(и) (1627 *ЛБ* 141).

ЗСѢСТИ, ЗСЕСТИ, ЗЪСЕСТИ *дієсл. док.* (з кого, чого) Зсѣсти, злзти; спішитися: а я дей на тотъ часъ у церкви у павечерни был, – и зседши с коня, шоль просто до церкви (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 1/VI, 55); Ганский съ другими товаришами, зседши съ коней, ... взяли полгаковъ деветь (Луцьк,

1596 *АрхЮЗР* 3/1, 124); панове мои ты(л)ко зся(д)те з кони(и) на жа(д)ной речи вамъ не зыйдетъ (к. XVI ст. *Розм.* 39 зв.); Если... кро(л)..., скóро бы з вóза з'сѣлъ до мещанина бы якого встоупилъ, а за(с) бы то невеликой мл(с)ти знакъ бы(л)? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 258 зв.); Алекса(н)деръ мацедб(н)скій идѣчи на Пе(р)сы..., з'сѣдши з' кона, самъ топталъ снѣгъ торѣючи дорóгѣ, а имъ додаючи смѣлости и шхóты (Вильна, 1627 *Дух. б.* (*Передм.*), 4 зв. нenum.).

Див. ще ЗСЪДАТИ.

ЗТАМТОЛЬ *див. СТАМТОЛЬ.*

ЗТАМЪТОЛ *див. СТАМТОЛЬ.*

ЗТАМЪТОЛЬ *див. СТАМТОЛЬ.*

ЗТАМЪТУЛЬ *див. СТАМТОЛЬ.*

ЗТАМЪТОНДЪ *присл. (стп. ztamtd)*

звѣдти: зтамътондъ *illinc* (*Уж.* 1643, 49).

ЗТАЧАТИ *дієсл. недок. (стп. staczać)* (*про битву*) вести, зводити: то южъ самъ з' домовниками своїми и зо всімъ людомъ на войнѣ рѣшаєтса, и битвѣ зтачаєтъ (Вильна, 1627 *Дух. б.* 146).

ЗТВЕРЖОНЫЙ *див. СТВЕРЖОНЫЙ.*

ЗТВОРОТНЫЙ *прикм. (який має створи, половинки дверей)* створний: Олгара зтворотного въ костелѣ не мають, але невѣстамъ и псамъ входъ волный (бл. 1626 *Кир. Н.* 27).

ЗТЕМЪНЪЛЫЙ *дієприкм. у знач. прикм., перен. (заплямований, затьмарений)* стемнілий: Тѣло грѣшное и ти, грѣхомъ зтемънѣлая Дше, бѣдъ ннѣ мною якъ перше свѣтлая (I пол. XVII ст. *Рез.* 175).

ЗТЕЧИСЕ *дієсл. док. (про воду)* стектиса: Тогда нѣкоторый рицерь... нашóлъ во одно(м) каменю жолобовáтомъ трóхѣ воды, котóраа се тамъ зтеклá з росы нб(с)ной (серед. XVII ст. *Хрон.* 436).

ЗТОВАРЫШИТИСА *див. СТОВАРИШИТИСА.*

ЗТОЛЧИ *див. СТОЛЧИ.*

ЗТОЛЬ *присл.* Звѣдти, звѣдтіль, звѣдтіля: в нагорожене шко(д), которы(х) собе ска(р)-жачиєсе... в омешка(н)ю я(р)ма(р)ку... Ба(р)-ско(го), на которы(и) дня нынешнего запевне выехати зто(л) были мели..., на чотыри тисащи золоты(х)..., попали (Володимир, 1638 *ТУ* 309).

ЗТОНДЪ *див. СТОИДЪ.*

ЗТОРГОВАТИ *див. СТОРГОВАТИ.*

ЗТОЧЕНЕ, ЗТОЧЕНЬЕ *с. (про битву)* зведення: Бгъ зо всимъ своимъ войскомъ, Аггль мóвлю и дхóвъ, на зточѣнѣ битвы з' адверсаромъ твоимъ, дла выбавѣна тебе ш(д) сме(р)ти, рѣшил'са самъ собою (Вильна, 1627 *Дух. б.* 159); Хто росказáлъ Слницѣ, жѣбыса еще на дрѣгѣи двѣ годинѣ, часѣ зточѣнѣа битвы заде(р)жало (Там же, 384).

Пор. ЗТОЧИТИ.

ЗТОЧЕНЬЕ *див. ЗТОЧЕНЕ.*

ЗТОЧИТИ *див. СТОЧИТИ.*

ЗТРАВИТИ *див. СТРАВИТИ.*

ЗТРАФУНКУ *присл.* Випадково: Зтрафѣнкѣ vel fortuito (*Уж.* 1643, 51 зв.).

ЗТРВОЖИТИСА *дієсл. док.* Стривожитиса: Вѣзмѣтиса: Зафрасовáл'са: сматѣса, зтрвóжил'са (1627 *ЛБ* 19).

ЗТРУДНА *див. СТРУДНА.*

ЗТРУДОВАТЪЛЫЙ *дієприкм. у знач. ім.* Прокажений, -ого: Вѣрный прето грѣшачій, подóбный есть почáсти зтрѣдовáтѣломѣ, а невѣрный, подóбенъ есть згола отрѣдовáтѣлому (Київ, 1637 *УС Кал.* 696).

ЗТРУТИТИ *див. СТРУТИТИ.*

ЗТРУХЛЪЛЫЙ *див. СТРУХЛЪЛЫЙ.*

ЗТУРБОВАНЕ *с.* Схвилювання, стурбованість: до позбыта абовѣмъ оума, и до зтѣрбовáн'а смýслѣ нб(с)ного, онѣю привели, жѣбы того штó са ёй ш(д) ннхъ стáнетъ не вѣдѣла, áле жѣбы роздѣла якъбы тákъ з' почáткѣ было (Вильна, 1627 *Дух. б.* 355).

Див. ще СТУРБОВАНЬЕ.

ЗТУРБОВАНИЙ дієприкм. у знач. прикм. Схвилюваний, стурбований: Тарасій: Зтѣрбований, взрѣшоны(и), престрашоны (1627 ЛБ 236).

ЗТУРБОВАТИСЯ дієсл. док. (чим) Схвилюватися, затурбуватися: Призвичаївшися абовѣмъ вѣстѣп'ковѣ принадомъ, слышачи // што ѿ Бзѣ якъбы мало вда(ч)нымъ слѣвомъ зтѣрбовавшися в' тѣсность дѣа приходать (Вільна, 1627 Дух. б. 358-359).

ЗТЫЛУ присл. (ззаду, іззаду) з тилу: обо-йзрѣвшисѣ Івда, обачиль, же налегала бѣтва и з'передѣ и зтылѣ (серед. XVII ст. Хрон. 306 зв.); коли пришѣлѣ до брѣмы мѣской, оуказаласѣ емѣ жона вдова збираючаа дрѣвца, и возвалѣ зтылѣ ей йма и рѣклѣ до ней (Там же, 310).

ЗТѢКЪ ч. (про водозбір) стік: Сѣнмъ во(д)ный: Зтѣкѣ, водѣ згромажѣнѣ, ставѣ, баіюркѣ, ѣзеро (1627 ЛБ 119).

ЗТЯГНУТИ див. **СТЯГНУТИ**.

ЗТЯГЪНУТИ див. **СТЯГНУТИ**.

ЗТАГНЕНЕ див. **СТАГНЕНЕ**.

ЗТАГНУТИ див. **СТЯГНУТИ**.

ЗУ див. **ЗЪ**.

ЗУБ див. **ЗУБЪ**.

ЗУБАКЪ ч. (назва морської риби) зубак: dentex, зубакъ рыба (1642 ЛС 158).

ЗУБАРЬ ч., діал. зубар (назва риби). Особова вл. н.: ѿ повинуватѣстве по(д)даныхъ поведили тѣбыльцы старѣшие... сысо(и) зѣбарѣ... а ива(н) во(и)тѣ (1556 ОЧорн. 3. 54 зв.); Дмитро Зѣба(р) (1649 РЗВ 136); Данило Зуба(р) (Там же, 325).

ЗУБАТО присл. Зубато: dentatim, зубато (1642 ЛС 158).

ЗУБАТЫЙ прикм. 1. (з великими гостри-ми зубами) зубатий: dentat[u]s, зубатый (1642 ЛС 158).

2. Перен. (гострий на язык) зубатий: Опочѣстый естѣ Ѡли(м)пѣ славы цѣныхъ Могѣловѣ, Не бойтѣса шарпанѣа зѣбѣтыхъ Зойловѣ (Київ, 1632 Євх. 305).

ЗУБАЧЪ ч. (назва риби) зубач. Особова вл. н.: Мо(р)дѣха(и) изаковичѣ зѣбачѣ... мелѣ... мушкателы польбарилка (Берестя, 1583 Мит. кн. 51 зв.).

ЗУБЕЦЪ, ЗУБЕЦЪ ч. Зубецъ. Особова вл. н.: Иванѣ зѣбѣцѣ (1649 РЗВ 324); Васи(л) Зѣбѣцѣ (Там же, 416 зв.).

ЗУБЕЦЪ див. **ЗУБЕЦЪ**.

ЗУБЕ, ЗУБЬЕ с., зб. (гострі виступи на чому-небудь) зуби: Вѣ домѣ... его... плуговѣ три, боронѣ чотыри и зѣ зубѣмъ желѣзнымъ (Володимир, 1588 АрхЮЗР 1/1, 241); И те(ж)... вѣтѣ желѣзная до плуга борона в которо(и) зубѣ желѣзное (Холм, 1648 Тест. 471).

ЗУБИКЪ ч. Зубик. Особова вл. н.: Ти(м)ко Зѣбикѣ (1649 РЗВ 46 зв.).

ЗУБНЫЙ прикм. (який стосується зубів) зубний: оумри то(л)ко оузри(ш) того па(н)ства пожитокѣ,... оузри(ш) а(д) с пропастью глѣбокою, оузришѣ рѣкѣ ѿгне(н)нѣю, и коне(ч)нѣю геенѣ, и скреже(т) зѣбны(и) (п. 1596 Виш. Кн. 257); репеиновое сѣма варено во ѣксѣсе и тѣ(м) ро(т) полоще(м) тогда ѿ(т) то(г) болѣсть зѣбная престанѣ(т) (XVI ст. Травн. 428); сѣкоу з была, припоу(т)никова нацѣди и помазоуи зоубы, и оуздорвлѣе(т) болѣсть зоубноюу (XVI ст. УТ фотокоп. 2); страхѣюса огна пекел'ного, абѣвѣм' безко-нечѣнѣ естѣ: лакѣюса згрытѣна зѣбнаго, абѣвѣмъ не е(ст) оучѣстникомѣ теплоты (Львѣв, 1642 Час. Слово 266).

ЗУБОЖАЛЫЙ дієприкм. у знач. прикм. (стп. zubożały) (бідний) зубожілий: подданые зубожалые, знищеные, што ся все, яко будоване у дворѣ (Луцкѣ, 1586 АрхЮЗР 1/1, 216).

Див. ще **ЗУБОЖОНЫЙ, ЗУБОЖЪЛЫЙ**.

ЗУБОЖАТИ, ЗЪУБОЖАТИ дієсл. док. Зубожіти: я повѣдаю вамѣ чинѣте собѣ приятѣлѣ з' богатѣства [з мамоны] несправѣдливого коли зѣубожаѣте абы прѣали васѣ

до домо(в) вѣчнѣхъ (1556-1561 ПС 292); И если зѣббѣжавши брѣтъ твоѣ продасть маѣтность свою, а хотѣлъ бы блѣ(з)кѣй егѡ, мѡже вѣкѣпѣть што ѡнѣ былѣ продалѣ (серед. XVII ст. Хрон. 125 зв.).

ЗУБОЖЕНЕ, ЗУБОЖЕНЬЕ, ЗУБОЖЕНЯ с. Зубожѣннѣ: Само ажѣ зѡбѡполное зниченѣе, оупрацованѣеса, высиленѣе, выжаленѣе, зѣбѡженѣе, звыкло такѣе войны але не в ча(с) гамовати, а згодѡ пожаданѣю нерыхло приворочати (Острог, 1598-1599 Апокр. 217); оттамгуль съ короговю своею дали се рушивѣ подданныхъ моихъ до зубоженѣя ихъ приведши,... за чимѣ и мене,... до шкодѣ немалыхъ приправиль (Житомир, 1618 АрхЮЗР 3/1, 230); Не втручаючи теды въ то зубоженѣя, розогнанѣя, забранѣя и зграбенѣя подданныхъ тыхъ сель церковныхъ, оферуючи се ото все съ княжатемѣ..., // ...такѣ, яко будетѣ водле права належало, правне чинити (Луцьк, 1619 АрхЮЗР 6/1, 407-408).

ЗУБОЖЕНЬЕ див. **ЗУБОЖЕНЕ**.

ЗУБОЖЕНЯ див. **ЗУБОЖЕНЕ**.

ЗУБОЖИТИ дієсл. док. (кого, що і без додатка) (зробити вбогим) зубожити: па(н) Я(н) Кадлубовски(и)... жалова(л) ѡ томѣ, и(ж)... // ...земѣ(н)ка г(с)дрская... поспо(л) з сыно(м) своимѣ... умыслне... хотечи мене и жону мою... зубожити и з ѡме(н)ѣя Кочура вытиснути... скриню ншу вла(ст)ную з маѣтностью нашею... пограбила (Житомир, 1584 АЖМУ 78-79); кгды помѣлѣшѣ тѣхъ, котѡрыхѣсь зѣббѣжилѣ, тог(д)ы и ѣнши(м) оубѡгимѣ не с того шѡбѣсѣ вѣдралѣ, дѡбре чини (Острог, 1607 Лѣк. 125); Панѣ рыкальски(и) и Па(н) милковѣски(и)... // ...маѣтно(ст) его рѡхомѣю... пограбили... зѡбрали зничили и зѣбѡжили (Киѡв, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 103-103 зв.); месточѣко само немал все огнемѣ спалили, подданныхъ тамошнѣхъ зубожили (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 361).

ЗУБОЖИТИСА дієсл. док. (збѣднити) зубожитися, зубожѣти: мѡви(л) хс... такѣ(х) люблю котѡрѣйсѣ са(м) волею своею зѡубѡжи(т), а оубѡгы(х) ты(ж) боуде миловати (к. XVI ст. УЄ № 31, 134).

ЗУБОЖОНЬЙ, ЗЪУБОЖОНЬЙ дієприкм. (який став убогим) зубожѣлий: а в томѣ мѣщанѣ гдрѣские зѣбѡжѡны зничены и жѣ ѡни только сами тагнѡтъ и носѣть бѣремѣнь мѣстѣские (1552 ОВол. 3. 200); ни хто... тыхъ именѣе не боронилѣ, котѡрыѣ всѣ имѣнѣя; зѣубѡжѡныѣ, двѡры покажѡныѣ, погнилыѣ (Городище, 1585 АрхЮЗР 1/1, 204).

ЗУБОЖѢЛЫЙ дієприкм. у знач. ім. (той, хто все втратив, нещасливець) бѣдак, бѣдахѣ: чѡго потребѣшѣ, ѡ члѣвчѣ, ѡ(т) зѣбѡжѣлого длѣ тебе, ѡстѣтнимѣ оубѡзствомѣ (Киѡв, 1637 УЄ Кал. 716).

Див. ще **ЗУБОЖАЛЫЙ, ЗУБОЖОНЬЙ**.

ЗУБОКЪ ч. Зубѡк: Зубѡкъ. Denticulus (1650 ЛК 452).

ЗУБРИНА ж. М'ѣсо зубра: Ян нехай их в бѣчки солит, бо маѣм тѣю зверинѣ зимою некѡторѣм панѡм здѣ казѣт везти, а зѣвлаца зѣбринѣ (Вѣльна, 1543 АС IV, 372); Зубрѣна. Caro bisontis (1650 ЛК 452).

ЗУБРИНЫЙ прикм. Зубровѣй: А ѡт скур зверинѣхъ, то ест: лосѣй, медвежѣй, зубринѡе,... и инѣхъ всѣихъ зверинѣхъ скур... ѡт копы по три гроши (Вѣльна, 1563 ПККДА I, дод. 556); а ѡт скор лосѣхъ, зубринѣхъ, лѣнѣчихъ, шацуючи на копу, ѡт копы по грошѣй два (Вѣльна, 1568-1573 ПККДА II, дод. 559).

ЗУБРЪ, ЗУБРЪ ч. (великий дикий ссавець) зубр: а тамѣ радо са бы(д)ло всѣкоѣ тамѣ множитѣ зѣбровѣ ѡленѣ(и) лѣсицѣ и и(н)шѡго зверѣ множество (1552 ОБЗ 143); за зѣбра двѣна(д)ца(т) // рублѣ(и) грошѣ(и) (1566 ВЛС 85 зв.-86); и всѣ сѣѣ на потребѣ члѣвкѣ сѣтвори(в), и ѡ(т) ты(х) зѣврѡ(в) єдинѣ на пѡкарѣмѣ яко єленѣ, сѣрѣны, лѡсѣ, зѣбрѣве

(Почаїв, 1618 *Зерц.* 14 зв.); bison, зубрь (1642 *ЛС* 103); Зубрь. Bison-ontis (1650 *ЛК* 452).

ЗУБРЬ див. **ЗУБРЬ**.

ЗУБЧАСТЫЙ прикм. (із зубцями) зубчастий: погорѣли... к тому стрелбы, тоест дѣла, ... ручницы с конями и зубчастые, рогадины и списы (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 125).

ЗУБЪ, ЗУБ ч. 1. (кісткове утворення в роті людини та багатьох хребетних тварин) зуб: очи его какъ огнены а зуобы ка(к) оу звѣра (1489 *Чет.* 104); Годно милому купити, а оустомъ и зуобомъ его къ переживанію (поч. XVI ст. *Песн. п.* 55); два зуобы в передно(и) щоце нарушены (Житомир, 1584 *АЖМУ* 119); Та(к)же кого зуобы бола(т) ськоу з была, припоу(т)никова нацѣди и помазоуи зуобы (XVI ст. *УТ* фотокоп. 2); Ма(н)тикора въ индеи, маю(т) три рѣды зуобо(в), а тва(р) члѣчу, а тѣло лѣвее (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 26); якъ суть безстудны въ своей повѣсти отступникове... Которіи... приводятъ, якобы Фотій і Барда, ... мордюючи Игнатія, зуобы ему вытолкли (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 740); Если трафишь, дознаешъ ижъ камень скалістый зббы крѣшитъ (Київ, 1632 *Євх.* 304); Весѣлы очи его нѣжъ вино, а зббы его бѣлше нѣжъ молоко (серед. XVII ст. *Хрон.* 76 зв.); *У порівн.*: бѣрзо зрѣнили дѣшд мѣю, ѿ Бже мѣи; а невѣлницѣ твоѣ. Смертѣльными грѣхами, яко пекѣльными збѣами (Чернігів, 1646 *Перло* 21).

2. *У мн.* (гострий виступ на чому-небудь) зуоби: приходилъ слѣга... коли са варило ма-со, и маючи вѣлки ѿ трѣхъ збѣахъ в рѣцѣ своей, и вѣдѣючи ихъ в котѣль, все // што вѣлками поднѣслъ брѣль собѣ сщѣнникъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 199).

3. *Перен.* (про людину з великим досвідом) зубр: кнзь Александро восточникъ меж(д)ѣ збѣами западно(х) люде(и) вѣры и надки и

всего набоженства ѣсѣль (Дубно, 1592 *ЛСБ* 212).

4. Особова вл. н.: великий князь, Швитригаило ѿдаль былъ Мелницѣ стрелцѣ своемѣ, Збѣѣ (Берестя, 1544 *АС IV*, 401); пна Яроша Зѣба (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 24-24 зв.); Прокопъ Зѣбѣ (1649 *РЗВ* 24 зв.).

♦ **зубами (зубы) скреготати, (скрегетати, скригитати) зубами** (на кого і без додатка) – (виявляти лють, досаду) скреготати зубами: Зѣразъ сѣрѣве почалиса позирѣти, И зѣбѣами ѡстре на него скреготѣти (Львів, 1616 *Бер. В.* 84); Прѣто ты зловѣрный, кричи, зѣббы скрегочі, яко хочѣ, вѣлно. А я правдѣ повиненъ мѣвити (Чернігів, 1646 *Перло* 10); А они се на него порвѣли, и скригитѣючи на не(го) зубѣами, яко бы его живо зѣсть мѣли, и злѣпѣли его з шѣты, и бѣли его пѣстыми (серед. XVII ст. *Хрон.* 60); Ѡни то слышачи пукали са се(р)цы своими и скрегетали на него зубѣами (II пол. XVI ст. *КА* 38); **зубами скригитати** – те саме, що **зубами скреготати**: на нѣвѣий мѣсаць бѣснѣтѣса... и где колѣвекъ его порывѣетъ, и... зубѣами скригитѣетъ, и оцѣпѣнѣвѣетъ... хитрый шѣтанъ... на заражѣного нападѣетъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 140); **зубъ за зубъ (зубъ)** – (відповідати на заповідяне зло тим самим) зуб за зуб: слышалі есте як мовлено в закон: ѡко за ѡко, зуоб за зуоб ѣле я вам поведаю, а бысте не прѣтивились злоѣ (!) (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 46); то да(ст) дѣшд: ѡко за ѡко: зѣбъ за зѣбъ: рѣкѣ за рѣкѣ: нѣгѣ за нѣгѣ: рѣнѣ за рѣнѣ: сѣинось за сѣинось (серед. XVII ст. *Хрон.* 98 зв.); **зубы волчыє указати, волчыє зубы показати** (кому і без додатка) – (виявити злѣсть, лиху вѣдачу) показати зуоби: Але коли ихъ спытаете, яко вѣратъ, где се споведають и сакраментѣа приймають, зуоби вамъ волчыє укажутъ, и до конѣца васъ и овѣцы ваши роспорощатъ (Вильна, 1597 *РИБ XIX*, 214); а обачышь тамъ заразы, якая естѣ милость

(ихъ) противъ тебе: жеть заразомъ вольчыне зубы покажетъ! (Вільна, 1599 *Ант.* 977); **зубы наострити** (на кого) – (*завзятыся на кого-небудь*) наострити зуби: А пре(д) са тое ка(р)чма(р)ство свое видѣти не хочеши, але на бѣдника // збѣ набстрил еси! (п. 1596 *Виш. Кн.* 256-256 зв.); **чреновый зубъ** – корінний зуб: гнѣтъ емоу гѣ бѣ выпѣсти(л) вѣдѣ, сѣ челюсти которюю ю(ж) бы(л) завѣргль вырвавши с ней чреновый зуобъ (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 20 зв.).

ЗУБЬЕ *див. ЗУБЕ.*

ЗУМЕВАТИСА *дієсл. недок.* Дивуватися, *діал.* зуміватися: на незличоню речъ рѣдо(в) симонѣй в костелѣ римскомъ оуказючейса погладаючи змеваюса, а на оубрыненъе з неѣ здрыгнѣтиса моушѣ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 171).

Див. ще ЗУМѢТИСЯ.

ЗУМЕСТНЫЙ *див. СУМЕСТНЫЙ.*

ЗУМЛѢВАТИ *дієсл. недок., перен.* (кому) (*про серце*) зомлівати, завмирати: И за(с) ре(к)ла: еше бы(х) томоу не вѣрила, але ми ср(д)це зомлѣвае(т)... и(з) жалости великою (XVI ст. *УЕ Трост.* 69).

Див. ще ЗОМЛѢТИ.

ЗУМЛѢТИ *див. ЗОМЛѢТИ.*

ЗУМѢТИ *дієсл. док.* (чого) Зуміти (що): самъ ты(ж) еше певнѣшимъ ста(л) вѣры хвѣ, бо г(д)е бы бы(л) з нѣми ѳома, теде нѣ-чого бы(с) бы(л) не змѣ(л) и не шѣка(л) бы ха ѳсазати (к. XVI ст. *УЕ* № 31, 55).

ЗУМѢТИСЯ, ЗУМѢТИСА *дієсл. док.*

Здивуватися, *діал.* зумітися: жены... великий стра(х) имѣли, и змѣлиса и никомоу не рекли (1489 *Чет.* 328); оученици пошѣли до галилеи на гороу где жѣ и(м) повелѣлъ їс и оувидѣвши его поклонилиса емоу а нѣкаторыи зомѣлиса (1556-1561 *ЛЄ* 123); пришѣлъ вѣ чѣвство своѣго достѣенства, такъ те(ж) и о сѣбѣ того который пришѣлъ змѣвшиса, крикнуоу(л), // тѣ ли мои оумѣ-

ши нѣзѣ (Острог, 1598 *Отп. КО* 13-13 зв.); Не мѣ(л) и на то(м) еше дѣсы(т) оувѣжне оупатроуючѣй стѣлый моужъ, змѣвши са великости речи, ѳ(т)повѣди(л), гѣ, чи(м)... а маю выбавити йїла (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 209).

Див. ще ЗУМЕВАТИСА.

ЗУМѢТИСА *див. ЗУМѢТИСЯ.*

ЗУПАСТИ *дієсл. док.* (чого) Добратися (до чего), *діал.* допасти (чого): У Степка с того же села побрано... добывши ся до коморы и зупавши бо(д)ни и коро(б)ы, в которо(и) было... готовыхъ гроше(и) копъ ше(ст)деся(т), тое... взято (Житомир, 1584 *АЖМУ* 107).

ЗУПЕЛНЕ, ЗУПОЛНЕ *присл. (стп.* *zu-*
pełnie) **1.** Повнѣстю, цѣлковито: тых ѳсмиде-
сат и пати коп грошей... не маем поиски-
вати, бо са намъ вса зѣполне достала (Во-
лодимир, 1533 *АС* III, 477); ѳ(т) пѣна по(д)-
коморого за ѳную аре(н)дѣ вса заплаата и
нагорода зуполне дошла (1588 *ЛСБ* 98); ес-
либы ты(ж) тое сѣмы... щоко(л)векъ при
панѣ кирилѣ зостати мѣло теды мае(т)... все
зѣполне цѣкви сѣо(и) ѳ(т)дати (Лопушна,
1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49 зв.); Роздѣймо и
мы межи собѣю ро(з)не: Ажѣ поки зѣполне
се ѳграничатъ, которыи зѣпе(л)не не сѣтъ
еще ѳграничоны (Євѣе або Вільна, п. 1616
Прич. отех. 18 зв.); Достатѣчне, зѣполне,
цѣле, досконѣле (1627 *ЛБ* 22); Потрѣте абы
жыво(т) ѳны(и) дѣховный крѣщеніемъ набѣ-
тый,... та(и)ны гѣла и крѣви хр(с)твы зѣ-
пе(л)не захова(л) (Львѣв, 1645 *О тайн.* 6);
Во(и)на то на(и)дол(ж)шаа на(д) инѣше, а
мѣло ихъ, которѣи бы зѣпо(л)не за вы(и)гра-
нѣю мѣли (серед. XVII ст. *Кас.* 29 зв.);

2. Спѣльно, разом: тыи обѣдве стороне...
тыи вси рѣчи... мают межи собою зѣполне,
а непорѣшне держати (Неполомичѣ, 1531 *АС*
III, 387); А тогѣ ѳ(т) ни(х) та(к) зѣполне спѣ-

ва́ного нѣгды нѣкто не послы́ши(т) (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 6 зв.).

3. Точно, безсумнівно: Видедемъ тѣды и зпѣлне вѣбачилъ, ѡжъ мы в на́шихъ це(р)квѣхъ,... ѡ(д) пра́вой доро́ги далеко зблѣдѣли (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 11 зв.); ту павел на ден судный запла-ты ѡчекиваетъ, а не зараз по смерти, як блюзні́ре блюзнят, же юж сваты зпѣлне в небѣ суть (поч. XVII ст. *Вол. В.* 89).

Див. ще **ЗОПОЛНО, ЗУПОЛНА.**

ЗУПЕЛНЫЙ *прикм.* (стп. *zupelny*) повний, цілковитий: Снове голу(б)ковы... зезна(ли)... и(ж) прода(ли) ролю... бра(т)у своему за дева(т)деса(т) злот... ктурым са оучинила зупе(л)на заплага (Одрехова, 1575 *ЦДИАЛ* 37, 16, 4); **при памети зупелной** *див.* **ПАМЯТЬ; лега зупелныи** *див.* **ЛѢТО.**

Див. ще **ЗУПОЛНЫЙ.**

ЗУПОВЬНЫЙ *див.* **ЗУПОЛНЫЙ.**

ЗУПОКОЙНЕ *присл.* Мирно, спокійно: тые озера з давных часов за колкось воевод и митрополитов Киевских зупокойне были держаны (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 40).

ЗУПОЛНА *присл.* 1. Повністю, цілковито: мы... тыи пѣнази... зп(о)л(н)а ѡ его мл̄(с)ти вziali (Луцьк, 1532 *Арх. Р.* фотокоп. 13); мне Єго Королевскаа Милость рачилъ розказа-ти на слѣдѣ свою господарскѣю вести, а пенезей зп(о)лна на то ми не ѡтдано (Турійськ, 1564 *AS* VI, 244); гдебы(х)мо... ты(х) дво(х) со(т) и сорока копъ гроше(и) зуп(о)лна не ѡ(т)личили... теды па(н) станицла(в)... тое име(н)є... має(т) де(р)жати (Юсківці, 1576 *ЛНБ* 5, II 4044, 87 зв.); вся сума пн̄зе(и) выше(и) мененая ѡ(т) пна а(н)дрея до рѣкъ мо-и(х) в целости зуп(о)лна дошла (Київ, 1585 *ЦНБ* II 20754, 1); Стану(в)ши ѡбли(ч)не... Лаве(р) рома(н)ча... пре(д) право зуполна ѡсаженое зезна(л) и(ж) доброво(л)не пусти(л) лешкови... купно свое (Одрехова, 1611

ЦДИАЛ 37, 2, 17); діаволь пѣнство дш̄ѣ на-шеи не можетъ зп(о)лна ѡдѣдичити (поч. XVII ст. *Проп. р.* 219 зв.); все зуп(о)лна до ру(к) ѡйца Игумена и Бра(т)и Мана(с)тыра Пусты(н)ско(го) доходило (Чигирин, 1649 *ЦДИАК* 203, 1, 5, 1).

2. Спільно, разом: дани медовые которые идутъ з да(в)ны(х) часо(в) на манасты(р) межиго(р)ски(и) и(з) сель... двѣ кади меду при(с)ного мають зп(о)лна... даваны быти ведлу(г) старого звычаю (Вишгород, 1605 *ЛОИИ* 68, 1, 30, 1 зв.).

Див. ще **ЗОПОЛНО, ЗУПЕЛНЕ.**

ЗУПОЛНЕ *див.* **ЗУПЕЛНЕ.**

ЗУПОЛНОСТЬ, ЗУПОЛЪНОСТЬ *ж.* (стп. *zupelność*) 1. (повнота ѡбсягу) цілість: цѣлость, зп(о)л(н)ость (1596 *ЛЗ* 87); мы... продали єсмо... до(м) нш̄ѣ... за певндю гото-вую и тепе(р) напере(д) заразо(м) до рукъ нш̄ы(х) в цало(и) зп(о)л(н)ости дошлѣю сѣм̄д пн̄зе(и) (Київ, 1616 *ЦДИАК* 221, 1, 62, 1);

(завершення, закінчення) повнота: А то ся дѣяти мѣло, по року отъ Рожества Ісуса Христа 990, албо и нижей, гды тысяча лѣтъ зуполности своей доходила (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 976).

2. (неподільність, нероздільність) ціліс-ність: Бо хотя быхмо незличоные дела доб-рые чынили, не убежимъ каранья,... если быхъмо зуполъность и целость церъковную розорвали (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1041); тая, которая животворитъ тѣло, рос-титъ и завжды его въ цѣлости и зуполности заховуетъ, можетъ речи ногамъ своимъ, же до ряду и справованя всѣмъ тѣломъ не суть ей потребны (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 491);

(внутрішня єдність, довершеність) ціліс-ність: оуважоуй прошѣ яки(и) є(ст) его маес-та(т), якаа дівнаа хвала,... якаа моудро(ст) жадными темностами не ѡгорнѣнаа, якаа зп(о)лно(ст) котораа до своєї досконалости

жадной речи не потребуеть (поч. XVII ст. *Проп. р.* 223 зв.); Цѣлость: Зѣполность, щиро(ст) (1627 *ЛБ* 155).

◊ въ зуполности смыслу див. СМИСЛЪ.

ЗУПОЛНЫЙ, ЗУПОЛЪНЫЙ, ЗУПОВЪНЫЙ прикм. 1. (узятый в повному обсязі, весь) цілий: А кгда княгина... мнѣ и малженце моей,... зѣполное вѣно водлѣг достаментѣ... зѣполный посагъ ѡтдадѣтъ, тогды я вже мам вѣно Єе Милости княжнѣ... записати (Несухойже, 1550 *AS VI*, 6); А такъ я... нагородѣ зуполню на то ѡ(т) пана крыницкого мель... тѣю ѡ(д)ну часть имене(и) поменены(х)... на... пана... песочинского вливаю (Кременець, 1583 *ЛНБ* 5, II 4045, 31 зв.); та(к) яко по(з)ваны(и) са(м) де(р)жа(л)... а то ѡ(д) велико(д)ня... в року прошло(м) тисеча ше(ст)со(т) семо(м) а(ж) до зѣпо(л)но(г) вы(и)стя тро(х) ле(т) (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148); Мѡжетъ една(к) бѣти йповѣдъ ва(ж)нал хочъ и нецѣлаа и зѣпо(л)наа (Львѣв, 1645 *О тайн.* 76); такъже при них месчанъ... зуповъная улица, Омельянская названая, шездьдесятъ человека, верхами и пешо (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 116);

(комплектный) цілий: Панцерей деветнадцать. Зброя ляховая зуполная (Киѣв, 1554 *КМПИ*, дод. 13); се(с)сия... к̄ окто(в)рия не была зѣпо(л)ная (Львѣв, 1644 *ЛСБ* 1043, 63);

(абсолютный; справжній) цілковитий: я(к) же оучнѣици могли зогнати бѣса и(з) чл̄ка к(д)ы не мали вѣры зоупо(л)нои (к. XVI ст. *УС* № 91, 152 зв.); а за тимъ межѣ востоднею и заходною церквѣю покой зуполный былъ стануль (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 748).

2. Повноцінный: Маетъ бѣти оуважанный то(т), котѡрый маетъ бѣти посцѣнный, йжъ маетъ мѣти тѣи власности: найпервѣй, зѣполный и здорѡвый на тѣлѣ (Львѣв, 1646 *Зобр.* 49); *Образно*: Спѣвати ми кажетъ сердце (sic! – *Прим. вид.*) стѣтелеви моѣмѣ, и

языкъ ср(д)цѣ послѣдшныи зѣполномѣ (Львѣв, 1591 *Просф.* 65).

◊ зуполный возрастъ див. ВОЗРАСТЪ²; зуполный зростъ див. ЗРОСТЪ; зуполный плугъ див. ПЛУГЪ; лета зуполъные див. ЛѢТО; моцъ зуполъная див. МОЦЪ; мужъ зуполъный див. МУЖЪ; разумъ зуполъный див. РОЗУМЪ.

Див. ще ЗОПЕЛНЫЙ.

ЗУПОЛЪНОСТЬ див. ЗУПОЛНОСТЬ.

ЗУПОЛЪНЫЙ див. ЗУПОЛНЫЙ.

ЗУПОРНЫЙ прикм. (який не погоджується з чим-небудь) противный: росказую... абысте не были противко томѣ зѣпорнымъ же хочет той поп церковь с того мѣсця на иншее перенести ближше кѣ своемѣ обыстю (Самбір, 1582 *Свенц.* 75).

ЗУПЫНИТИ дієсл. док. (кого) (спричинити перерву в якій-небудь справі) зупинити: Прошу тебе, видь, абы еси не зоупынил себе на преписко(х) дробнаго писанія (1556-1561 *ПС* 443).

ЗУСТАВЪ ч. Суглоб, сустав: на лево(и) руце рана поперекъ тятаа, ниже(и) долони и зуставу (Житомир, 1584 *АЖМУ* 118).

Див. ще СОСТАВЪ.

ЗУСТРѢТИТИ дієсл. док. (кого) Зустріти: ан̄гелы зѣстрѣтивши га̄ и кланючися реклісми, бл̄(с)венъ котѡры(и) приходить въ има гн̄е (Вільна, 1596 *З. Каз.* 2); Коли пришовъ на тото варыша (у рук. ваварыша. – *Прим. вид.*) поле, зустрѣтили два люде изъ нечистымъ // духомъ (XVI ст. *НС* 100-101).

ЗУТЛИТИ дієсл. док. (що) Зігнорувати; ослабити: аппеляцію, о которую шло, не толко зутлили (в ориг. затлили. – *Прим. вид.*), але згола всѣми способами еи доступили и заборонили (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 597).

ЗУФАЛЕ присл. (стп. zufale) зухвало: И мало на томъ маючи, же добра и доходы церковные отняль,... зуфале торгнувшисе не только на добра церковные, але и еще

зуфале // ...мене, чоловечка... смиренного, послалъ мощно кгвалтомъ на манастырь (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 391-392).

ЗУФАЛСТВО див. **ЗУХВАЛСТВО**.

ЗУФАЛЫЙ див. **ЗУХВАЛЫЙ**.

ЗУХВАЛЕЦЬ ч. Зухвалець: А тымъ свѣтомъ... омѣрзитсяса... потопчетъ здхвалца Якъ лихваря..., который звѣкъ брата (Вильна, 1620 *Лям. К.* 23); Звысока на такихъ зухвалцовъ змѣряти: И стрѣлами, просто въ сердца ихъ трафляти (Львѣв, 1630 *Траг. п.* 162).

Див. ще **ЗУХВАЛЦА**.

ЗУХВАЛНЫЙ прикм. Те саме, що зухвалый: Днѣ то(и) вла(с)не которы(и) мѣль быти бгѣ нахвалѣные (!) Обѣ(р)ндлѣся на въз(а)рдѣ пре(з) люде здхва(л)ные (1636 *Лям. о приг.* 3).

ЗУХВАЛОСТЬ ж. Зухвалість: Дръзость: Смѣлостъ, здхвало(ст), продръзость, небоазливостъ (1627 *ЛБ* 29); если не захочете, и в' здхвалость пойдете, ѿ(т) меча выгинете (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 1020).

Див. ще **ЗУХВАЛТСТВО**.

ЗУХВАЛСТВО, ЗУФАЛСТВО, СУХВАЛСТВО с. Те саме, що зухвалость: зраило аврамови(ч)... з слуга(ми) своими... чиначи сухва(л)ству своему досы(т) з а(р)кабузо(в)... пере(д) домо(м) мои(м) стрела(ли) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 76); Але пото(м) ры(х)ло коли се обычае // лю(д)ские менити и пого(р)шивати поча(ли) для пре(с)тѣпства и зѣфа(л)ства лю(д)ского,... преложѣ(н)ства вшелякие станови(т) почали (1582 *Кр. Стр.* 25-25 зв.); а видечи такъ великую своюволю (!) и зухвалство тыхъ козаковъ, которые... от чиненя великихъ кривдъ...обывателемъ... непереставаютъ, от справы тое все волными чинимо тымъ декретомъ нашимъ (Віслиця, 1592 *ЗНТШ* XXXI-XXXII, 8); Которого [Филипа Маляра] брата пытали если бы то з здхва(л)ства не чини(л), ѿ(н)

теды призна(л), же не (з) здхва(л)ства (Львѣв, 1601 *ЛСБ* 1043, 5).

ЗУХВАЛЦА ч. (*стп.* zuchwałca) те саме, що зухвалець: А бгѣоу мръзѣные и смѣлые здхвалцы ѿные, нѣкѣотрые слова вышпѣчючи..., и прикладяючи фалшѣ наслѣдѣючи мѣвили (поч. XVII ст. *Проп. р.* 93).

ЗУХВАЛЫЙ, ЗУФАЛЫЙ прикм. (*стп.* zuchwały, zufaly) зухвалий: Дръзый: Смѣлый, здхвалый (1627 *ЛБ* 30); Непокоривый: Зѣфалый (Там же, 74); Еды(н) мѣщани(н) ѿбра(л)ся здхвалы(и) (1636 *Лям. о приг.* 9).

Див. ще **ЗУХВАЛНЫЙ**.

ЗУЧОНЫЙ прикм. (*стп.* zuczony) приручений, навчений: Та(м) же то(т) голубе(ц) зчоны(и),... при(ле)тевъши до... папежа севъ на плечи и почавъ ѿ вѣши носомъ шныра(т) шѣкаючи пшеници зѣ(р)не(т) (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 51).

ЗФАЛШОВАНЫЙ, СФАЛШОВАНЫЙ дієприкм. (*стп.* sfalszowany) **1.** У знач. прикм. Сфальшований: Яко в' зфальшованой Кролевской монѣтѣ, не тѣлько золото гинеть, але и ѿбразъ кролевской непотрѣбнѣмъ ставяеться (Вильна, 1627 *Дух. б.* 103).

2. У знач. ім. с. р. сфальшованое – сфальшоване, -ого: Прелюбодѣ(и)ческое: Лѣстное, растлѣнное, сфальшованое, зопсѣваное, подкѣдное (1627 *ЛБ* 95).

ЗФАЛШОВАТИ дієсл. док. (що) (*стп.* sfalszować) сфальшувати, підробити: Яко в' Кролевской монѣтѣ албо в' че(р)вѣномъ золотом(м), хтѣ бы мѣло штѣ ѿбраза и ваги прирѣза(л), оуве(с) червѣный албо грѣшъ зѣфа(л)шоваль (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 234); Привель на свѣдоцтво Креуза листь Флавіановъ, ерго – зфальшоваль его (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 612).

ЗФОЛГОВАТИ див. **СФОЛГОВАТИ**.

ЗФОЛЬГОВАТИ див. **СФОЛГОВАТИ**.

ЗФОРМОВАТИ дієсл. док. (що) Створити: Дхъ нѣ(с)ный в' Адама вхѣдчій оучи-

ни(л), примѣшалъ егѡ Бо(з)ствѣ, и оболѣкъ-
са в' тѣло члчее и з'формовалъ е ве видѣтр-
ностяхъ (Вильна, 1627 *Дух. б.* 96).

ЗФРАСОВАНЫЙ *див. СФРАСОВАНІЙ.*

ЗФУКАТИ *див. СФУКАТИ.*

ЗХАДЗКА *див. СХАДЗКА.*

ЗХИЛИТИ *див. СХИЛИТИ.*

ЗХИЛИТИСЯ *див. СХИЛИТИСЯ.*

ЗХОДИТИ *див. СХОДИТИ.*

ЗХОДИТЬСЯ *див. СХОДИТИСЯ.*

ЗХОДЫ *див. СХОДЫ.*

ЗХОРАЛЫЙ *див. СХОРАЛЫЙ.*

ЗХОТѢТИ *див. СХОТѢТИ.*

ЗЦѢЛИТИ *дієсл. док.* (що чим) Зціли-
ти, вилікувати: самъ же Господь... челоѡьку,
сухую руку маючому, въ божницѣ словомъ
зцѣлилъ, и зась – слѣпонарожоному очи от-
вориль (1603 *Пит.* 72).

Див. ще **ИСЦѢЛИТИ.**

ЗЧЕЗАТИ *див. ЩЕЗАТИ.*

ЗЧЕЗНУТИ *див. ЩЕЗНУТИ.*

ЗЧИНИТИ *дієсл. док.* (що) Зчинити, вчи-
нити: рачиль мене... милостиве допомагати
и радити... абымъ себе справедливость съ
тымъ зрадою..., который, зчинивши такой
непобожный злый ѡчинокъ, предъ справед-
ливостю зникаеть (Турійськ, 1564 *AS VI*, 244).

ЗЧИРЫЙ *див. ЩИРЫЙ.*

ЗЧИЩАТИ *дієсл. недок.* (що) Зчищати:
Хвѡстъ безчыннихъ плевѣ зчищаетъ косами
(Львѣв, 1642 *Епігр. Жел.* тит. зв.).

ЗЧУЖЕЛОЖИТИ, ЗЧЮЖОЛОЖИ-
ТИ *дієсл. док.* (з ким і без додатка) Здійсни-
ти перелюб: Пісано єсть: Кѡждый который
пѡйзри(т) на невѣствѣ з' пожадливостю, южъ
з'чюжоложилъ в' ср(д)цѣ свѡемъ (Вильна,
1627 *Дух. б.* 240); єсли бы хто зчѡжеложилъ
з женѡю дрѡгѡю смѣртью нехай оумрѣ(т) и
чѡжоложникъ и чѡжоложница (серед. XVII ст.
Хрон. 123).

ЗЧЮЖОЛОЖИТИ *див. ЗЧУЖЕЛО-*
ЖИТИ.

ЗШАРПАНЕ *с.* Знущання, поневіряння:
а такъ онъ Загорский о скрѡвавене дому сво-
его, о зшарпане малжонки, о зранене тежъ
детяти маленького,... и о вины за тымъ в пра-
ве посполитомъ на кгвалтовниковъ описаные
инымъ позвомъ васъ позвать не занехалъ
(Луцьк, 1598 *АрхЮЗР 1/VI*, 244).

ЗШАРПАТИ, ЗЪШАРПАТИ *дієсл. док.*

1. (що) Порвати, подерти: свесченъникъ
Лавровский... обѣтежливе жаловалъ на...
ротмистра... Золочевъского,... ижъ..., въ
дому мешчанки Луцкое,... безъвинне збилъ и
сукню на мѣне зшарпалъ (Луцьк, 1590 *Арх*
ЮЗР 1/I, 274).

2. (кого) Знущатися, поневіратися (над
ким): па(н) су(д)я са(м) рукою своєю мене
зби(л) зша(р)па(л) и в груди ма па(ст)ю ѡда-
ри(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК 28*, 1, 2, 7);
приятель моихъ... полжили и некоторыхъ
зъшарпали (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР 8/III*, 266);
мене самого... зша(р)пали и выгна(ли) и ма-
є(т)ность мою всю,... побрали (Житомир,
1584 *АЖМУ 78*); іеромонахъ Павелъ... през
звонника того костела неякого Собѣка єсть
зшарпанный и зневажонный (Луцьк, 1628 *Арх*
ЮЗР 1/VI, 597).

ЗШИВАТИ, СШИВАТИ *дієсл. недок.*

(що) Зшивати: они сшивали сѣть свою и по-
зваль и(х), они жъ зоставивши лодю... за
ни(м) пошѣли (1556-1561 *ПС 29* зв.); *Образно:*
Нехайже прѡситъ таковѡа дѣша оу Хр(с)та,
котѡрій дарѡетъ и приѡ(з)доблѡаетъ еи слѡ-
вою в' свѣтлости невымѡвной, а сама з'ши-
ваючи собѣ про(ж)ныхъ мѣслий сѡкню, не-
хай не крѣсли(т) вѣ лѡбѣ, власного своѡго
оусправедливѣн'ѡ (Вильна, 1627 *Дух. б.* 205).

◊ **фалшъ зшивати (сшивати)** *див.*
ФАЛШЪ.

Див. ще **ЗШИТИ.**

ЗШИВАТИСА, СШИВАТИСА *дієсл.*
недок. Зшиватися: разодрѡли єсте прѣвѡю

одѣ(ж)дѣ ѡ(т) зиждителя исти(н)нѣю, сшиваю(т)са вамъ кожаные ризы (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 228); *Образно:* Море са роздѣляло, и знѡвѣ зшивалося (Київ, 1625 *Злат. Н.* 129).

ЗШИКОВАТИ дієсл. док. (кого) (розмістити в ряд, шеренгу або рядами, шеренгами) вишикувати: А филистінове притягнули до афенъ и зшиковали войско противъ Израїлю (серед. XVII ст. *Хрон.* 201).

ЗШИКОВАТИСА дієсл. док. Вишикуватися: пришо(л) до обѡзѣ и до войска, которе вѣшедши кѣ битвѣ окрикъ было оучинило к потыканью, бо са бѣль зшиковаль людѣ Израїльскій (серед. XVII ст. *Хрон.* 219).

ЗШИТИ, СШИТИ дієсл. док. (що) Зшити: Ѡ вымовка подлаа! ада(м) грѣ(х) оучинивши зшилъ лѣствіе смоковное, и закри(л) наго(ст) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 186); *Образно:* А значила таа соукна плѡ(т) стѣю слова бжого котрой плѡти насѣна ани пожадливость телѣснаа докоупы не споила анѣ сшила (Там же, 105 зв.).

Див. ще ЗШИВАТИ.

ЗЪ, ЗЬ, ЗО, ЗУ прийм. I. (з род.) 1. (виражає об'єктні відношення) а) (вказує на об'єкт, на який поширюється дія) з, із, зі: ива(н) глоде(н)скы(и)... вирекль са зо вши(т)ко(г) ѡ(д)далуючи дѣти(и) (!) своѣ и вши(т)кы потѡ(м)ки (Одрехова, 1541 *ЦДІАЛ* 37, 16, 1); кола ѡкованы были нижъли з нихъ шины мало не вси ѡбодраны (1552 *ОЛЗ* 157); фарисее... оувидѣли нѣкаторы(х) зъ оучениковъ его, а они нечистыми роуками,... яда(т) хлѣбы, с'мѣялися з ни(х) (1556-1561 *ЛЄ* 152); жадного права на тые вси именья вышей помененные себе не зостовую (!) и з нихъ ся вечно вырекаю (Затурці, 1590 *ИКА*, дод. 93); зъ сына его зняли жупанъ сермяжный (Житомир, 1605 *АрхЮЗР* 6/І, 306); А котѡрые зо всего звѣкли шїдити,... насмѣвѣлися з него (Острог, 1607 *Лѣк.* 81); *Czy żartyjesz z мене*

sobi (Яворів, 1619 *Гав.* 18); ты зъ свѡеи Четвѣртнѣ оутѣшайся, яко зъ найболшого Гѡрода (Київ, 1623 *МІКСВ* 71); Вотѣйте, бы мѣль фѣворъ Зодіакѣ, В бѣгѣ дорѡчномъ бы са тѣшилъ зъ знѣкѣ (Львів, 1642 *Бут.* 8); ненавидѣли Егїптѣне сынѡвѣ Израїлевыхъ, и нарѣгѣлися з нихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 78 зв.);

б) (вказує на матеріал, із якого що-небудь виготовлено) з, із, зі: такъ мя будешъ оучити, а я дамъ тобѣ напои зъ вина складанаго а смакъ раискихъ яблѡкъ моихъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 56); стѣны новы з бла(н)кованьемъ з дѣбового жъ дерева з надво(р)ѡ совито рѣблены(х) (1552 *ОВін. З.* 129 зв.); іс... оучинивши бичъ з вер'вїи всѣ(х) выгнать ис цркве (1556-1561 *ЛЄ* 347 зв.); Ѡ(т) ѡ(т)ливаня бляхъ зъ ѡловѣ на поправу звонници зо(л) и. (Львів, 1607 *ЛСБ* 1044, 3); солѡмонъ збоудоваль пр(с)то(л) цр(с)кїй з кости слонѣвой, и зѡлото(м) чїсты(м) то(т) трѡнъ покры(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 273 зв.); Мъного въ исландїеи найде домо(в) з рыбѣхъ кѡстїй... зѡдова(н)ны(х) (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 26 зв.); Корѡны зъ Лѣвровъ нехай Вѣютъ Могилы (Київ, 1633 *Евфон.* 308); Стиха(р)... з завѣ(с) сѣве(р)ныхъ, и южъны(х) двере(и) зрѡблены(и) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 59); Зѡдоваль брѣмы зъ кѡменьѣ надъ мѣрѣ высѡкїй, а навѣрхъ ѡнаго мѣрѣ нащепїль всѣкого... плодовиѡгоу дерѣвѣѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 363);

в) (вказує на особу, якїсть, стан, які зазнають змін) з, із, зі: хс ѡчинїль зъ ѡбгы(х) людїи рѣболово(в), прѡповѣ(д)ники, и рос'сѣватѣли вѣр'ныи и правои вѣры (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 75); христїани(н) нѣкг(д)ы с прѣложѣ(н)ства гольтаѣ(м) не ставѣ(т)са, анѣ з богѣтого оубѡгї(м), анѣ зъ слѣвного неслѣвнымъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 104); латинскїй костел тую хитрую догму в себе основал, абы прѣнием з бѣлого чорное, а с чорного бѣлое, яко за власную истѡту перетворюю-

чи, показовал (1608-1609 *Виш. Зач.* 208); До ω(т)чизны дѣтон'ки квáпит'са потрѣба, ямь радъ жем'са... вѣрвалъ зъ бѣды (Вильна, 1620 *Лям. К.* 18); Ноа ω(т) вóдъ вѣвѣлесь: Лóта зъ бѣдъ остáтних' (1625 *МІКСВ* 133); Пыха до прѣпасти звѣди(т) чл̄ка, а покѣра зъ оупа(д)кѣ подыймѣть его (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 6);

(вказує на становище, з якого хто-небудь вийшов, був увільнений) з, із, зі: приве(д)ши до двора по(д)даного... Миха(л)ка у вязе(н)є до ла(н)цѣха всадили... а пото(м) высадили з ла(н)цѣха (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 6); Ово радость... ознаймою, Ижъ са ннѣ Хс Пнѣ народилъ Збавитель, Всєго свѣта з неволѣ клатвѣи ω(т)купитель (Львів, 1616 *Бер. В.* 71); Нинѣ южъ збавенье, всему свѣту ся стало: гдыжся звияжцу смерти,... оглядало. Христа, котрий презъ Крестъ свой з неволѣ насъ збавилъ (Львів, 1630 *Траг. п.* 173);

(вказує на стан, який порушується, переривається) з, із, зі: лазарь прїятель нашъ оусноу(л). Але пойдоу абы(х) его зо сно(ѣ) збоудиль (1556-1561 *ПЄ* 394 зв.); и тѣ(ж) зра(з) вѣскр̄си(л) и(м) дѣвкѣ я(к) зб снѣ ѣбди(л) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 130 зв.); Христось Панъ нашъ въ першій день по соботѣ в недѣлю рано зъ мертвыхъ воскресъ (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 141); Надка ак'са заховати щчкнѣвшиса зо снѣ (Київ, 1636 *МІКСВ* 319);

г) (вказує на предмет, за допомогою якого відбувається дія) з, із, зі: Тое всеє ро(з)ницы промежкѣ Корѣны и великого Кня(з)ства ѣ ты(х) местцахъ... на ве(р)ствѣ а инъде(и) на стреленье з лѣка (1546 *ОГ* 10 зв.); на кошули двѣ дири видѣлъ есми, которыи менили зъ ручницы стреляныи (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 162); пахо(л)ка мое(г) [о] Ти(ш)ка... з ру(ч)ницы по(ст)релено, а(ж) куля навывле(т) вы(ш)ла (Житомир, 1609 *ДМВН* 142); Kupiѣm y toiu mirku Sezo budem soby z ney puty (Яворів, 1619 *Гав.* 17); Латинникове,... Животворящую Кровь... зъ келиховъ по земли про-

ливали (Київ, 1621 *Коп. Нал.* 776); Тогожъ року великій князь Московскій Смоленскъ облежъ и 12 недель добывалъ, зъ дѣлъ стрелялъ (поч. XVII ст. *КЛ* 75); пана хлебо(в)-ского з мушъкету в левы(и) бо(к) впо(л) по(с)трелили (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3);

г) (вказує на сукупність об'єктів, із яких виділяється один) з, із, зі: А хтоб з нас который хотѣл тѣю менѣ зрѣшити,... тот маєт господарю, королю Єго Милости тисачѣ коп грошей заплатити (Камінь, 1523 *АС* III, 256); ин'шій пакъ зъ оученикω(в) его рекль емоу г̄и повели ми прѣвѣ ити и погребѣсти ω(т)ца моего (1556-1561 *ПЄ* 43 зв.); законъ жадного абы не смѣлъ з ва(с) жаде(н) свѣщенникъ жадному с ни(х) чыни(ти) (Львів, 1588 *ЛСБ* 92); Смѣрть бовѣмъ кѣждоу зъ насъ дѣлгъ єсть а не невола (Острог, 1603 *Лям. Остр.* 20); з такъ многы(х) людей два тѣлко землю ѡбицан'нѣю наслѣдїли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 175 зв.); Єдна... зъ сѣбѣвѣтъ, алѣѣво пѣрвшій день тѣднєвый, єсть день Недѣлный (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 211); До совершєнїа кѣждое тайны, па(т) рѣчей сѣтъ потрѣбныє... если одна: з ни(х) не бѣдетъ, жаднымъ спѣсобо(м) немѣже(т)са тайна сѣвершїти (Львів, 1645 *О тайн.* 8); Если розказаню и Листу Нашому, хто з вас спротиви(т)ся, таковый..., го(р)ло(м) караный буде(т) (Київ, 1648 *ЛОИИ* 68, 1);

д) (вказує на походження, місце проживання кого-небудь) з, із, зі: Па(н) паве(л) ро(ди)чъ з бе(л)ска рѣ(д) свои вписа(л) (Київ, к. XV – поч. XVI ст. *ЧИОНЛ* VI-3, 74); при на(с) были... семе(н) кла(п) чл̄вкъ мозы(р)ски(и) с' села з богути(ч) а ѡтама(н) выступо(в)ски(и) (Овруч, 1514 *ЦДІАК* 220, 1, 4); го(с)тя, де(и), ншо(г) [о] з Белои Це(р)кви на (и)мя Петрушъка..., штыхо(м) сколо(л) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 52); братья... обрали згодне чоловѣка побожного,... зъ дому старожитного, шляхетного, на имя мелентия хребтовича

(Торунь, 1576 *АрхЮЗР* 1/1, 65); Мѣщане з на́родовъ рѣзныхъ: в ша́тахъ пресвѣтлыхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 67 зв.); зѣитажца сла́вный з Іафѣтовогѡ ѡ(т) Нѡа покалѣна идѣчи, подобногѡ собѣ сплѡдѣль Великого ѡного Володѣмера (Київ, 1623 *МІКСВ* 69); Іеремїа з села анафѡта..., оца мѣль хелкїа з рѡдѣ сщѣнническаго (серед. XVII ст. *Хрон.* 352 зв.); еретїци... не признава́ютъ, абы Х̄с Г̄(с)дѣ правдївое Тѣло, з преч̄(с)гои Панны принати мѣль (Львів, 1646 *Зобр.* 20);

е) (*вказує на джерело прибутків, засобів прожиття*) з, із, зі: А зъ винь мѣстскихъ взялъ его милость на себе по два гроши, а войтъ зъ винь и тежъ зъ ятокъ третїй грошъ (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); старосте Лѣцкомѣ ...дали есмо... померное з медѣ прѣсногѡ и збожа (Берестя, 1544 *АС* IV, 401); подато(к) грошовы(и) з дыму по пе(т)на(д)цати гроше(и) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 22); ха(н)ниба(л)... на ко(ж)ды(и) рокъ дванадцат(т) бочокъ золота чи(с)того з доходѡ(в) го(р)ни(х) бира(л) (1582 *Кр. Стр.* 31 зв.); ѡ(д)трына(д)цати ѣбоги(х) што зъ вымолочку жывя(т)ся по гроше(и) два полски(х) (Вінниця, 1614 *ЦДІАЛ* 181, 2, 3149, 2); Горѣ вамъ к'ниж'ници и фарисее лицемѣр'ници иже даеѣ десатїноу зъ маты, и копроу, и к'миноу (1556-1561 *ПС* 99); В попа Чаруковского отняли его мѣрки, што ему зо млина приходи-ли (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 101); срѡгїй сѣдѣ ѡ(т)нѡсатъ, которыѣ... зъ слѣзъ и зъ крви оубѡгїхъ людїй на богатство са здобыва́ютъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 53);

е) (*вказує на джерело, походження чого-небудь*) з, із, зі: Мы его пытали, чи маєт на тоѣ имене листы з ѣрадѣ (Кременець, 1547 *АС* IV, 555); ѡгъ кона з дыковъ выбитого л̄ гроше(и) томѣ хто выбѣе(тъ) (1552 *ООЗ*-1, 50 зв.); положил есми копѣю з листу его мл. панского (1560 *АрхЮЗР* 8/VI, 85); ѡказава(л) те(ж) мнѣ на кошули кро(в), и поведи(л)

и(ж)... то кро(в) з губы моеѣ в то(т) ча(с) текла, коли мене би(в) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 60); сми(р)на, ѣсть нѣѡкое(с) дѣрево в аравїи, зъ которого запаши́ны(и) сокъ течѣтъ (1596 *ЛЗ* 76); Заты(м) Привиле(и)а зъ ѡнѣи наданые Подати, а Просити,... абы насъ ве(д)ле ты(х) заховати рачиль (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 1); оуслаждѣнїе,... бываѣтъ або з наоуки,... або з вѣдѣнїа оумнаго (Почаїв, 1618 *Зерц.* 20 зв.); тѣю причїнѣ зъ слѡвѣ Павла сто́го маю (поч. XVII ст. *Проп. р.* 206); Яко́с слышалъ з нашихъ мовъ, щосмо тут правили, Х̄а рожденнагѡ сценами хвалили (I пол. XVII ст. *Рез.* 181); Дайте мѣ вѣрокъ зъ оустъ своїхъ коралныхъ (Львів, 1642 *Бут.* 8).

з. (*виражає причинѡвї відношення*) (*вказує на причину дії, стану*) з, із, зі: бѡрзо мно́го тѣрковъ... москва побїла, а дрѣгїи з гѡлодѣ поздыха́ли (1509-1633 *Остр. л.* 127); Мильи мои стягнулъ естъ руку свою сквозе дирю, а брюхо мое задрыжало естъ зъ дотѣкненїа его (поч. XVI ст. *Песн. п.* 53); з дозволеня нашего земанин... Яцко Зѣбович емѣ имѣнѣ Залѣсци спѣстїл (Краків, 1525 *АС* III, 273); Я з розказана пана моего до княза Федора... к томѣ завоженю приехал (Пісочне, 1541 *АС* IV, 283); а ѡнь засмоутив'шїса с тои мовы пошоль прочъ зъ жалосѣти, бо много богатѣсѣтва мѣль (1556-1561 *ПС* 166 зв.); а пото(м) не ведати зъ яки(х) причи(н) имѣ(н)я тѣе гаврило... кнзю... пузыне ѡпусти(л) (Кременець, 1580 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1898, 25); Измлѣнїе: Ѡшалѣнѣе, захожѣнѣе в гѡловѣ зъ горачки (1627 *ЛБ* 47); Тїлко з єднаго страхѣ ледво сїждѣ, А по старомѣ передъ собою єдногѡ праведника вижу (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 30); пѡмылки в тїхъ Трѣбникахъ прѣ(д)-речѣнныхъ вѣникнѣли,... зъ неѡсторѡжности Пїсарѡ(в) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 4 зв.).

4. (*виражає відношення способу дії*) (*вказує на спѡсїб виконання дії*) з, із, зі: Ино мы з ласки на́шого тоѣ дворищо ѡлизаровское

ис ставищомъ... потвержаем сим нашимъ листом на вѣчность ей и еѣ дѣтем (Вильна, 1503 *AS I*, 125); отецъ мой небожчик постѣпил са пола того дадкѣ моемѣ... з доброе воли (Острог, 1506 *AS III*, 38); **Ѡ** хр(с)тіане мои... не строфѣйте мене з срогости, ѡто есте(м) крѣтокъ и смѣренъ ср(д)це(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 185); жаденъ не маѣтъся выносіти... але зѣвше знижѣтисѣ и корѣти, и млітисѣ зо всѣи дѣши Гѣ Бѣ (Київ, 1627 *Тр.* 11); Иле насъ естѣ Марій, кождаа ся ставитъ И зо всего сердца, шире о томъ правитъ (Львів, 1630 *Траг. п.* 172); тому ж войту для обыйстя его з ласки нашео гетманское даемо млинок Лопатинский (Київ, 1649 *Тр.* ЧАК 146).

5. (виражає просторові відношення) **а** (вказує на місце, від якого починається дія) з, із, зі: Што перво сего жаловали нам очевисто в Мѣлникѣ, как ехали есмо з отчизны нашео, великого князства Литовского до..., корѣны Полское, земане волынский (Вильна, 1507 *AS III*, 44); отъ того лѣса... по дорогу великую, которая идетъ зъ Меньска до Логозка (Новгородок, 1518 *АЮЗР I*, 59); они шли зъ Волохъ на места Коруны Полское (Краків, 1537 *РЕА I*, 210); а з лѣска тоуж речкою ѣ великое болото (Ковель, 1540 *AS IV*, 237); Кгды кѣпцы чѣжоземьцы идѣтъ в корованехъ с тѣ(р)ковъ з ѡрѣды або з москвы дають воеводе мыто головное (1552 *ОКЗ 38*); тогды пришель е(ст) іс зъ галилеи на иорданъ (1556-1561 *ПЕ 27*); идѣ зъ Франціи зъ Англійи и зъ Нѣмецъ (к. XVI ст. *Розм.* 43 зв.); Три мрїи з ер(с)лімоу шоукати х(с)та в гробѣ пошли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 178); зо всего свѣта до папы Римского апелляція шла (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 609); И вѣшли двѣ медвѣдицы з лѣса, и росторгали... двѣе дѣтѣи (серед. XVII ст. *Хрон.* 320 зв.);

б (вказує на місце, де відбувається дія) у: Данъ зъ Кіева, зъ монастыря Михайлов-

ского..., дня 23 мая, 1623 року (Київ, 1623 *КМІМ I*, дод 267); Данъ зъ Варшавы, дня 10 месеца листопада (поч. XVII ст. *КЛ 88*); з Монастыря Пече(р)ского Київскаго М(с)ца Маа зѣ Дна рокѣ ахмс... рѣкою вла(с)ною (Київ, 1646 *ЛСБ 574*);

в (вказує на сторону простору, в якому що-небудь знаходиться) з, із, зі: Потребѣтъ тежъ гора... з дрѣгое стороны ѡ(т) места перекопѣ (1552 *ООЗ-1*, 47 зв.); Кгрѣнт Сѣщиченский велми подлый..., и на збоже нефрожайный, зо всех сторон болот и мховъ в немъ много (Сушично, 1569 *AS VII*, 330); подъле дому з о(д)ное стороны воро(т)а, а (з) другоо стороны дому... два ѡгороды (Житомир, 1583 *АЖМУ 65*); ко(т)рая [пасѣка] лежи(т) межи бы(р)вою а(н)дрѣе(м) з вы(ш)нѣ стороны а з ни(ж)неѣ стороны ти(м)ка... ва(н)дово(г) (Одрехова, 1584 *ЦДІАЛ 37, 1*, 20 зв.); домъ вышепоменены(и)... естѣ лежачи(и) проме(ж)-ку домо(в)... пане(и) скрылевоо а з дрѣгое стороны до пляцѣ есковъ а с тылу пля(ц) приле(г)лы(и) пна матю(ш)на черевъчиевича (Київ, 1597 *ЦНБ ДА/П-216, 76*).

6. (виражає часові відношення) **а** (вказує на час, момент початку дії) з, із, зі: князь Федоръ Андреевич Санкгѣшковича з дедовъ и предковъ своих естѣ намъ вдачонъ (Краків, 1531 *AS III*, 389); Которыи имена волости Мелницкое... з давных часов тагнѣли кѣ Мелницы (Берестя, 1544 *AS IV*, 401); панъ Петръ... Загоровский з молодости летъ своих пану его милостѣ... сприязливѣ служиль (Вильна, 1552 *АрхАЮЗР 8/VI*, 24); Оумѣ(и) з дити(н)ства вправити его в цвѣчѣнье, Самъ боудъ емоу прикладомъ и наоуче(н)емъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 184 зв.); Лѣносвѣтлы(м) Клейнѣта(м) Корибѣтовъ славныхъ, Вѣрне слѣжи(т) фортѣна: а слѣжитъ зъ лѣтъ давныхъ (Київ, 1632 *МІКСВ 270*); Пріймешъ даръ пожаданный; бо та Бгъ пробѣчи(л); И зъ дѣти(н)ныхъ лѣтъ собѣ на слѣжбѣ назначи(л)

(Львів, 1642 *Бут.* 5); да исправи(т) б(г)ъ з давнихъ вѣковъ ѡзна(и)мле(н)ное пророче(ст)во (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. 12);

б) (у поєднанні з прийменником **до**) (вказує на межі тривання дії, стану) з, із, зі: А так мы, выехавши на тые земли, о которыи межии спор идет час немалый,... з ранку аж до вечора, пана Мышки ожидали (Галичани, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 12); я служил з детинства аж до мужства небожчику князю Федору Санкгушку (1579 *АрхЮЗР* 8/IV 450);

в) (у поєднанні з прийменником **на**) (вказує на відрізок часу між двома днями, датами) з, із, зі: зо Вторка на Середу, вѣ ноци за сей все тое мѣсто Володимірское,... погорѣло (Вільна, 1564 *РЕА* II, 133); ѡповеда(л) то мнѣ староста... и(ж)... з недѣли на по-недѣлокъ м(с)ца маа... побрано рече(и)... моихъ вла(ст)ныхъ (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 96); пнѣ Грицко... жаловалѣ ѡ томѣ, ижъ,... зо вѣторѣка на середу,... ѡ польночи, земенинѣ... прише(д)ши мо(ц)но, к(г)ва(л)-томѣ,... // на (в)ластѣны(и) дво(р) мо(и) во (и)ме(н) Ко(р)човѣ (Житомир, 1583 *АЖМУ* 68-69); июла два(д)цатого днѣ зъ середи на четве(р)гѣ вночи... до(м) мои... ѡгнемѣ згорелѣ (Черкаси, 1589 *ЦНБ* II 23258, 1); з пя(т)-ницѣ на сѣботу ѡ годинѣ 4 вночь гро(м) срогы(и) ѡдары(л)... в му(р) зво(н)ничны(и) (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 4 зв.); паней Корсаковой з дня помененого дванадцатого на день тринадцатый июля вѣ томѣ дворе переночовать далисте (Київ, 1633 *КМПМ* I, дод. 543).

II. (зі знах.) **1.** (виражає кількісні відношення) (вказує на приблизну кількість, міру чого-небудь) з, із, зі: таа [вежа] почата робити зновѣ з двана(д)цать ве(н)ковѣ ѡтѣ земѣли ѡроблено (1552 *ОВол.З.* 191); проса копѣ пять; гороху возовѣ зо два (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/1, 205); бочка особна вина рынско-го, поведили, же была полна ѡтѣхана, и вѣ

той, кгда смотрено..., не нашли большеи, только зѣ барилко (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/1, 318); фрасуе(т)ся ба(р)зо ѡ то(м) жебы до-статии хо(т) зо двѣстѣ зо(л) абы таа работа того року не ваковала (Кам'янець, 1609 *ЛСБ* 433, 1); а меновите на смерть забитые... двох невяст и мужчизны чоловѣка з тридцат (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 150); ѡны(х) ти(л)ко зо сто конїи шпигѡ(в) было (серед. XVII ст. *ЛЛ* 168); в тотже часѣ акграсанѣ-тисѣ..., возовѣ зо двестѣе се зобравѣши, безрезѣ до килкусот,... до помененого местечка Гошѣчы одвезли (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 434).

2. (виражає часові відношення) **а)** (вказує на приблизне тривання дії) з, із, зі: А хто бы томѣ вѣрити не хотель, нехай бы безѣ фѣтра и тепное изѣбы потривалѣ хотя зѣ годинѣ (Острог, 1587 *См. Кл.* 17 зв.);

б) (вказує на приблизний час, який минув після 12 години) близько: гды было годинѣ зо две вѣ ноць, видячи панѣ Василей тако-вый к(г)валтѣ и безправе, же ся вже о самого и о приятель его здореве сѣ пилностью старали... вѣ замочокѣ ся ламати почали (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/1, 11); мѣсяца марца, четвертого дня, кгда южѣ вечерѣ былѣ, могло бытѣ зѣ годину вѣ ноць, крилошанинѣ Жидичинский,... приехалѣ (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/1, 480).

3. (виражає означальні відношення) (вказує на предмет, до якого прирівнюється за розміром інший предмет) з, із, зі: кѣла з гѣсиное я(и)цо (1552 *ОВін.З.* 131); кѣла зѣ а(и)-цо гѣси(н)ное (1552 *ОКан.З.* 20); обручка перловая, у два ряды сажоная, далее белый камен великий, яко диямент, з голубиное яйце (Володимир, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 427); кѣла зѣ я(и)цо ѡтячое (Варшава, 1616 *ООЗ-2*, 1 зв.).

III. (з ор.) **1.** (виражає об'єктні відношення) **а)** (вказує на об'єкт, на який поширюється дія) з, із, зі: напервѣй кн<а>зю Андрѣю са

достало половица г<орода Камана...> з землею пашною и бортною и съ сеножатми ...и з мытом (Кошир, 1502 *AS I*, 147); має(т) па(н) я(н)... за(т) нашъ тоє име(н)є... де(р)жа(ти) и (в)живати зо (в)сими ставы и пожи(т)ки и доходы (поч. XVI ст. *Арх. Р.* фотокоп. 71); Масть ѡн... тые села держати... з ловы звѣриными и пташими и с озеры (Львѣв, 1509 *AS III*, 70); Я Михайло Павша... записаль есми... селище Климятинь... Макарью... зъ звѣриными ловищи... и зъ бобровыми гоны (Київ, 1512 *АЮЗР I*, 45); даровал есми сына моего... всим Степанем... з двory Степанскими..., зъ ярмарки и торги, з мыты и корчмами (Острог, 1522 *AS III*, 237); тот Гневошь... тоє имене свое власное... продал маршалкѣ // Вольнское земли... з бобровыми гоны и зеремены и зо всакими их иными пожитки (Вильна, 1540 *AS IV*, 266-267); Я... Федор Андреевичь... придаю к церкви // Божей... имѣнья мои вѣчно и непорѣшно... зъ чиншомъ грошовымъ, зъ данью медовою... зо всеми их повинностями (Мильці, 1552 *AS IV*, 313-314); Волость че(р)нчъ городъ зъ селы отъдалъ г(с)дрѣ его милость (1552 *ОЛЗ* 192); а ку тому в Чолницы одно дворище..., зъ землю, з пашнею, з боры, з леси, з озеры, з ловы звериными и пташими (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР 7/II*, 382); тогды я... сим листом... записю емѣ... три волоки ѡсѣлые..., з даню медовою, з даклы житными и ѡвсяными, з боры, з дѣбровами и зо всим деревом бортьным (Несухойже, 1571 *AS VII*, 388); продали двур... на фолварку за мѣстом, зо всим, з будовапем, с пляцом, з огородомъ и з нивою... которая лежит подле футора... за полшосты копы грошей литовское личбы (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 14); взяли коня зъ возомъ, хомутомъ (Кременець, 1649 *АрхЮЗР 3/IV*, 141); по(д)даные... кони кгва(л)то(в)не з возами и бє(з)пра(в)не побрала (Житомир, 1650 *ДМВН* 207);

б) (вказує на зв'язки або взаємодію між особами) з, із, зі: И теж дѣлили есмо кн<а>зА Андреа... Санкгушковича з невѣсткою его..., съ кн<а>г<и>нею Анною... ѡтчизною и дѣдиною <их> (Кошир, 1502 *AS I*, 147); вмѣстѣ з людми татаре ѣли и пили (1509-1633 *Остр. л.* 127 зв.); мѣл есми змовѣ з господином и братом моим (Вильна, 1522 *AS III*, 231); приєзди(л) до мене игѣме(н)... з некоторою братьею (Черкаси, 1544 *ЦНБ ДА/П-216*, 101); И бор'зо послаи того вѣстоупиль в людю зо оученикы своими (1556-1561 *ПЄ* 156); вша мл(с)ть з ними приє(д) и бѣде(м) вше(и) мл(с)ти милова(ти) и ѣ ч(с)ти держа(ти) (Ясси, 1565 *ЛСБ* 38); Стану(в)ши ѡбли(ч)не ми(л)ка жона небо(ж)чика мухова... с пасає(р)бы свыми стеце(м) з де(м)ко(м) з ма(р)ко(м)... прє(д) вши(т)кы(м) право(м) зєзнали и(ж) учинили згуду вѣчную с тою то мачехою своею(ю) (Одрехова, 1576 *ЦДІАЛ* 37, 1, 4 зв.); кгды(м) еха(л) до сень... зъ слугою..., теды(с)мо потькали з сено(м) сына твоего (Житомир, 1583 *АЖМУ* 47); зновѣ ѣчинили то(р)гъ з мискомъ (Львѣв, 1597 *Юр.* 17 зв.); Пожаданный естєсь мой пане ѡ(т)че з твоими товаришами (к. XVI ст. *Розм.* 8 зв.); тотъ за вѣдѣ з сѣсѣдо(м) правоуетса, а дроугій ѡ повѣтрєє з' ин'ши(м) вѣлчить (Острог, 1607 *Лѣк.* 121); Мы з' своего Пѣрнѣссѣ прѣчь Фѣба з' сестрами Вѣгнавши, а в' нѣмъ прѣсимвъ, рѣчь мѣшкати з нами (Київ, 1632 *Євх.* 304); вдова... гды плакала, плакали з нею и всѣ мѣщане (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 102); И якъ ся поткаль з кролемъ, много людю кролевского стеръ и примирѣє взяль (1636-1650 *ХЛ* 81); Сподѣбѣте мене вѣчнои радости..., З вами заживати и триѣмфовати (Чернігів, 1646 *Перло* 50 зв.); єли з нѣмъ хлѣбъ в домѣ егѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 58 зв.); Богда(н) хме(л)ницки(и) ге(т)манъ з во(и)ско(м)... запоро(з)ским ѡзна(и)мує(м) ты(м) писане(м) наши(м) (Чигирин, 1650 *Гр. Хм. М.*).

2. (виражає відношення способу дії) (вказує на супровідні дію, стан, почуття) з, із, зі: Я Марѣ... дочка Чаплича з дозвольеньемъ господаря нашого,... признаваю сим моим листом (Острог, 1508 *АС* III, 55); з дозволенем господарскимъ тѣю менѣ... есмо тыми нашими листы змоцнили и зтвердили (Володимир, 1521 *АС* III, 211); Нижли мають мѣщане парканъ и мостъ мескій сами на... дѣльницахъ своихъ будовати, безъ дворенина, одно зъ вѣдомостью войта тамошнего Луцкого (Вільна, 1556 *РЕА* II, 53); позрѣль на ни(х) зъ гнѣво(м) (1556-1561 *ПС* 136 зв.); Люде бл҃гочестивыи хрестиянские з радостю и з веселие(м) чекаю(т) того хвалебного дне (Стратин, 1588 *ЛСБ* 95); они не тѣлько не винны, але... з велики(м) жалемъ за примоу-сомъ а невѣлею небожата те(р)па(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 167); я роздѣлю ѿ мѣри на твою вѣрѣ з ѿхотою престанѣ (к. XVI ст. *Розм.* 57); Писа(н)є... было... ѿ(т)дано... з великимъ вѣсеп)диемъ (Устя, 1612 *ЛСБ* 437); Уважъ же едно зъ пилностю, православный чителнику, а обачишь видочне тыхъ людей облуду, якъ сами, оманены бывши, иншихъ обезумити усилують (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 696); Гимны свои, зъ боязнию Пану спѣвають (Львів, 1630 *Траг. п.* 162); Прійди... Ги мой, ѣто з радостю ждѣть тебе рабъ твѣй (Чернігів, 1646 *Перло* 32 зв.); В томъ тѣды прекрасномъ садѣ оуставичне са жона цр҃л новходоносѣра прехожала, а з веселіемъ и оутѣхою все мѣсто огледала (серед. XVII ст. *Хрон.* 363).

3. (виражає означальні відношення) (вказує на постійну ознаку) з, із, зі: Тогѣ же рѣкѣ звѣзда зъ хвостом) оуказовалася на нѣбѣ пре(з) всю зимѣ (1509-1633 *Остр. л.* 130); двѣри на добрыхъ завесохъ з малеваньемъ (1552 *ОВол. З.* 195 зв.); в тот дей час при том бою згинѣло в того дѣака... ѿный ськнит з гербомъ княза Его Милости (Київ, 1558 *АС*

VII, 38); служебни(к) пна данила... с товаришо(м)... ѿ(д)норадо(к) мура(в)ски(и) шары(и) з снурами з мене злупи(ли) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 50); по(з)ваны(и) побра(л)... жѣпа(н) кита(и)ки // бу(р)на(т)ное з кгузиками сребрными (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.-149); шапка аксами(т)ная з бобро(м) коштовала золоты(х) два(д)ца(т) (Київ, 1617 *ЛСБ* 181, 2, 125, 2); Запѣна ѣ жа(р)товника (!) моско(в)скаа, и поло(т)но з едбае(м) (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 258); Кели(х) ...з на(д)писомъ рѣ(с)ки(м) (Львів, 1637 *Інов. Усп.* 6); Вѣне(ц) ... з пере(л)ками (Там же, 13); кгва(л)то(в)не выдравъ... сукъню ѿ(д)ну з срыбрными пе(т)лицами (Житомир, 1650 *ДМВН* 193);

(вказує на вміст предмета) з, із, зі: по-втѣкали есте з церкви по переносѣ, оставивши келих сребрный з вином вашим на престолѣ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 44); побрали... мешокъ з грошми, а у ним было десят золотых (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 9); шкатулу з пинязми, въ которой готовых пинязей было золотых триста,... вѣзели (1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 531);

4. (виражає кількісні відношення) (вказує на кількість предметів, із яких складається що-небудь) з, із, зі: Где свѣтли(и) лихтарѣ в' нѣбѣ, зъ седмї ла(м)пѣ зложѣны(и)... Тамъ мѣсль тѣа Навка люд'скѣю занѣсиль (Київ, 1632 *Євх.* 297);

5. (виражає означальні відношення) (вказує на матеріал, із якого виготовлений предмет) з, із, зі: вышли с це(р)кви се(м) аньгело(в) маючи се(м) пла(г) ѿблочени в одѣнѣ зо(л)ну чи(с)того (XVI ст. *КАЗ* 639); Єлѣй: Оліва, олѣекъ, олѣй: або олѣй з овоцѣ олівного (1627 *ЛБ* 35); Міхоль,... мѣжа перестерѣвши зъ ѿкна спѣстила, а на егѣ мѣстцѣ в' лѣжкѣ балвана зъ дѣрева полѣжыла (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 921).

Див. ще **ЗЕ, ИЗЪ, ИСЪ, СЪ.**

ЗЪБЕРЪ *див. ЗБОРЪ.*
ЗЪБЕЧИ *див. ЗБЪЧИ.*
ЗЪБИВАТИ *див. ЗБИВАТИ¹.*
ЗЪБИТИ *див. ЗБИТИ¹.*
ЗЪБИТЫЙ *див. ЗБИТЫЙ.*
ЗЪБИЯТИ *див. ЗБИЯТИ.*
ЗЪБЛАЗНИТИ *див. ЗБЛАЗНИТИ.*
ЗЪБОКУ *див. ЗБОКУ.*
ЗЪБОРОНЯТИСЯ *див. ЗБОРОНЯТИСЯ.*
ЗЪБРАНЯТИ *дієсл. недок. (стп. zbraniać)*
(кому що) забороняти: А кгда бы теж под
которымъ часом указывала ему потреба пе-
незей, тогды воленъ и моцон будет он сам...
кому хотечи в той же суме пенезей и тым
же правом и моцю, яко самъ держаль, за-
ставою до рук завести, того я ему зъбраня-
ти не маю (Люблін, 1569 *АрхЮЗР* 8/VI, 243).
ЗЪБУДОВАТИ *див. ЗБУДОВАТИ.*
ЗЪБУРИТИ *див. ЗБУРИТИ.*
ЗЪБУРЪ *див. ЗБОРЪ.*
ЗЪБЫТЬ *див. ЗБЫТЬ¹.*
ЗЪБЪГЪ *див. ЗБЪГЪ.*
ЗЪВАЖИВАТИ *дієсл. недок. Позивати.*
◇ *зъваживати до права див. ПРАВО¹.*
ЗЪВЕРИТИ *див. ЗВЪРИТИ.*
ЗЪВЕЧЕРА *див. ЗВЕЧЕРА.*
ЗЪВИРХНОСТЬ *див. ЗВЕРХНОСТЬ.*
ЗЪВИШЪРЕЧОНЫЙ *див. ЗВЫШЕРЕ-*
ЧЕНЫЙ.
ЗЪВЛАЩА *див. ЗВЛАЩА.*
ЗЪВЛЕЧИ *див. ЗВЛЕЧИ.*
ЗЪВЫКЪЛЫЙ *див. ЗВЫКЛЫЙ.*
ЗЪВЫЧАЙНЫЙ *див. ЗВЫЧАЙНЫЙ.*
ЗЪВЫШЪМЕНОВАНЫЙ *див. ЗВЫШ-*
МЕНОВАНЫЙ.
ЗЪВЪКОВЪ *див. ЗВЪКОВЪ.*
ЗЪВЪКУ *див. ЗВЪКУ.*
ЗЪВЪЧНЫЙ *див. ЗВЕЧНЫЙ.*
ЗЪГАЖАТИСЯ *див. ЗГАЖАТИСЯ.*
ЗЪГАЖАТИСЯ *див. ЗГАЖАТИСЯ.*
ЗЪГАСИТИ *див. ЗГАСИТИ.*
ЗЪГНИТИ *див. ЗГНИТИ.*

ЗЪГОДА *див. ЗГОДА.*
ЗЪГОДНЫЙ *див. ЗГОДНЫЙ.*
ЗЪГОДОВАНЪ *дієприкм. Вигодуваний,*
виращений, вихований: то(л)ко заховѣмъ со-
бѣ опекѣ до леть того дитяти жебы воно
зъгодовано было и ма(ет)ность его не потера-
на (Єсківці, 1563 ЛНБ 5, II 4043, 25 зв.).
ЗЪГОЖИЙ *див. ЗГОЖИЙ.*
ЗЪГОИТИ *див. ЗГОИТИ.*
ЗЪГОЛОВЕ *див. ЗГОЛОВЕ.*
ЗЪГОЛЬДОВАТИ *див. ЗГОЛДОВАТИ.*
ЗЪГОРЪШИТИСЯ *див. ЗГОРШИТИСЯ.*
ЗЪГОРЪТИ *див. ЗГОРЪТИ.*
ЗЪГУБА *див. ЗГУБА.*
ЗЪГВАЛЬТИТИ *див. ЗГВАЛТИТИ.*
ЗЪГЪВАЛТИТИ *див. ЗГВАЛТИТИ.*
ЗЪДАВНА *див. ЗДАВНА.*
ЗЪДАВЪНА *див. ЗДАВНА.*
ЗЪДАЛЕКА *див. ЗДАЛЕКА.*
ЗЪДАРИТИ *див. ЗДАРИТИ.*
ЗЪДЕСЪПЕКТОВАТИ *див. ЗДЕСПЕК-*
ТОВАТИ.
ЗЪДОЛУ *див. ЗДОЛУ.*
ЗЪДОРОВЪЕ *див. ЗДОРОВЕ.*
ЗЪДОРОВЫЙ *див. ЗДОРОВЫЙ.*
ЗЪДОХЪЛЫЙ *див. ЗДОХЛЫЙ.*
ЗЪДРАДА *див. ЗДРАДА.*
ЗЪДРАДЕЦЪКО *див. ЗДРАДЕЦКО.*
ЗЪДХЛЫЙ *див. ЗДОХЛЫЙ.*
ЗЪЕДНАНЬЕ, ЗЪЕДНАНЬЕ, ЗЪДНА-
НЕ *с. 1. Згода, погодження: жаде(н) мо-*
лодо(ст)ю твоєю неха(и) не го(р)дить але
бу(д) образо(м) вѣ(р)ны(х)... в чи(с)то(с)ти.
и(м) па(н) поручиль слово зье(д)нанья...
ѣчителі богу бываю(т) приро(в)нываны яко
нѣкоторыи бе(з) ро(с)су(д)ку ха правдивого
(II пол. XVI ст. КА 542, на полях).
2. Збирання, нагромадження: Сънабдѣ-
ніе: Набы(т)е, зѣднанье (1627 *ЛБ* 127); Съни-
сканіе: Приобрѣтѣніе... зыск³, зѣ(д)на(н)е,
набы(т)е, збира(н)е (Там же, 128).
3. Досягнення, здобуття: на томъ сенде
подлѣгать не хочемо, домышляючисе, же

снать, подъ еѣ претекстомъ, зразу явное спротивенство покриваючи и овшемъ, дѣля зъеднанья себе кредиту,... и оборонцею релѣи наше показуючы, наконецъ, оную покинувши, въ огиду подати,... помышливаетъ (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/1, 523).

Див. ще ЄДНАНЄ.

Пор. ЗЪЕДНАТИ.

ЗЪЕДНАТИ, ЗЕДНАТИ, ЗЪДНАТИ, ЗЫДНАТИ, ЗЪЕДНАТИ *дієсл. док. 1.* (що) Домогтися, здобути; дістати, *діал.* з'єднати: мне тот хлеб духовный у его королевской милости архимандрицтво Жидичинское зъеднати и упросити рачили панъ Иванъ Загоровский написати мелъ (Луцьк, 1520 *АрхЮЗР* 1/VI, 59); Што которые замъки,... зъеднали есмо тебе ѳ корола... а малжонка нашего в держане,... и хотачи тебе тымъ ѳхотнейшого и способнейшого кѳ всакимъ послѣгамъ нашимъ вчинити (Краків, 1539 *AS* IV, 223); Панъ Богъ же то ведаеть, што съ того урости можеть? Не моглемъ // теды зъеднати того владыцтва Пиньского, абы оное король... на прозбу в.м. дати рачылъ (Вільна, 1599 *Ант.* 657-659); она... доживоте на оных селах,... зъеднала му у его королевское милости (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 489);

(чоґо) (*досягти мети*) добитися: латынский оратор, достоинством сана мистр, имѣл дружбу со мною в Луцку и не утаил тѣлесное пожадливости предо мною, которою звитяжен был, ато как блуда от цнотливые девицы прагнул и не могл повабками того себѣ зъеднати, абовѣм цвѣтный был (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 164);

(що) (*привернути на свій бік, схилити до себе*) домогтися, здобути, *діал.* з'єднати: и тако бѣгловословеніе (!) пріє(м)ши, и ла(с)кою собѣ оу ни(х) зъеднавши, въ свои полаты з миро(м) са въ(з)вращали (п. 1596 *Виш. Кн.* 241); Повѣждъ же мнѣ, прошѣ,... чоґо(с) ся з'лого допѣстиль, абы заразы се(р)дечне

жаловалъ и даби прѣ(д) лицемъ ѳ(т)кѣпители моего ласкѣ себѣ з'єдналъ? (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 265); Если бѣдемѣ доброе росказана бѣ(з)кое справовати,... тоґ(д)а намъ самѣвластіе наше, зе(д)наеть ласкѣ Бѣію (Чернігів, 1646 *Перло* 5 зв.).

2. (кого) (*згодити на певну роботу*) наїняти: прото(ж) яко ѳзрите се(с) ли(ст) нашъ абы есте знашли мистры добры(и) и (з)єднали штобы покрилы карадомидою доброю целою за ко(л)ко пото(к)мите (Ясси, 1566 *ЛСБ* 42); маеть... пани дадинаа моа,... того Дмитра дѣака, што въ мене слѣжилъ, зъеднавши, въ домѣ моемъ,... ихъ [дѣтей моихъ] Рѣское надки въ писме светомъ дати ѳчити (1577 *AS* VI, 74); с которы(м) то павло(м) муляро(м) певное ѳчинили постановена и зъеднали до выготованя и вытесаня каменя (Львів, 1591 *ЛСБ* 159); Матвѣа Кгиса(р)чика в дрѣка(р)ни зеднали(с)мо цѣтна(р) лати лѣте(р) за злоты(х) .sī. (Львів, 1614 *ЛСБ* 1047, 4);

(кого) (*напитати*) знайти: жи(д)... з'єдналъ емѣ жидо(в)коу мат'коу, с котѣрою(с) змови(л)... ѳ дѣтате повѣдати (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 42); Тѣды сестра дѣтати бнаґѣ котѣраа са здалѣка пригледала, пристѣпѣла до ц(с)рѣвны мѣвачи хѣчешли з'єднаю тобѣ еврейскѣю мамкѣ до неґѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 79 зв.);

(що, з ким) домовитися (про що, з ким): ѳ(д)но ся на(м) види(т) а(ж) дорого зъеднали е(с)те тоту спижѣ на (з)воны що каме(н) з роботою по д̄ зло(т) бѣ(з) ѳ(р)та (Сучава, 1558 *ЛСБ* 25); тиво(н) хотачо(в)ски(и) петръ... са(м) еха(л) до ѳ(в)лучима до п̄неи ю(р)єво(и)... абы в неѣ зъедна(л) купи(т) мучины (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 4); А товаришо(м) платити будемо я(к) мы сами из ними зъеднаемо (Львів, 1591 *ЛСБ* 159).

3. (що, кому) (*спрочинити що-небудь унаслідок своєї дії*) принести: Въ томъ месецы ґа жиды крижовали, собѣ лиґо намъ добро

тымъ паномъ з'єднали (Острог, 1581 *Римша Хрон.* 33); Что явне видимо ннѣ стра(ж)деши, мртвѣ, на(г)... и поврѣже(н) лежиши. Ото(ж) тобѣ ми(р) з'єдна(л). Ото(ж) тобѣ грѣдо(ст) з'єдна(л)а (1599 *Вит. Кн.* 218); вшакъ же хотечій... не тоую пробжною проминаючюю свѣцкюю славою з'єдналъ, але ѡного вѣчного вѣка мѡчноую и оуставичною (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 9); рачей зезвѡлил' бымъ молчати, анижели мѡвити,... розмѣючи жѣ ми ѡ(т)тѡла ничѡгѡса йного не оуродитъ, ено встѣд' и сѡромъ, котѡрогѡ бымъ сам' собѣ з'єдналъ, не в' своихъ але якѡбы в' чѣжых' добрѡх' ѡкѡзючися и хлѡбачи (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 195); А коли онъ на(д) товѡришем' своѣмъ не змиловал'са,... самъ онъ себе пѣрвшого дѡрѣ позбѡвилъ, и вѣчныѣ мѡки собѣ з'єдналъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 465); ѡдѣна тоѣ каптура тѣсного або скѣра ѡв'чал, з'є(д)нѡлибы раче(и) по(с)мѣ(х) нѣ(ж) збѡдовѡние (серед. XVII ст. *Кас.* 8 зв.).

4. (кого, кого з ким) (*помирити, примирити*) з'єднати: Koliby ty to mohlá vczynity Menie z Popádeiu zydnatý: Jabym tobi wilmi dyákował I ná czerleny czoboty dárował (Паків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 2 зв.); Oś tot Pup z bisowej włosty Vbił żonku czerez lutos-ty: Dylá toho tobi powiádáiu tak vdyłay Woźmi ich do domu swoho sam ich zydнай (Там же, 7 зв.).

Див. ще ЄДНАТИ, ИЗЄДНАТИ.

З'ЄДНАТИСА *дієсл. док.* (з ким, з чим) (*дійти згоди*) погодитися, домовитися: в томъ са есмо с княземъ Андреемъ... з'єднали передъ господыномъ, отцемъ владыкою... Пахнотиемъ (Володимир, 1521 *AS* III, 206); естли бы ко(л)ко бра(т)и або дѣча(ст)нико(в)..., вѣ чо(м) бы видечи себе с кри(в)дою до на(с) ѡтозва(в)шися ѡде(н) з ни(х) або два зъ стороною з'єдналисѡ... а потомъ бы дрѣгая сторона... зъ апеляцы(и) выпу(с)тила тогды

таковы(и) ѡ(т)поръ ѡ права не маѣ(т) бы(ти) при(и)мованъ (1566 *ВЛС* 56).

Див. ще ЄДНАТИСЯ.

З'ЄДНОЧАТИСА *дієсл. недок.* (до кого) Приєднуватися (до кого), єднатися, зближуватися (з ким): прото(ж) не хѡтячи в долѣгливости и в' терпѣнии хвѡ(м) бѣити до ни(х) ся з'єднѡчаю(т) (Вильна, 1596 *З. Каз.* 20 зв.).

З'ЄДНОЧЕНЄ, З'ЄДНОЧЕНЄ, З'ЄДНОЧЕНА, З'ЄДНОЧЕНЬЄ, З'ЄДЬНОЧЕНЄ, З'ЄДНОЧЕНЬЄ, З'ЄДНОЧЕНЬЄ *с. (стп. zjednoczenie)* 1. Єдність, єднання: вѣскр(с)нїє хвѡ є(ст) причїною нашого вѣскр(с)нїа дла бо(з)ства его котѡрому нашє прѣ(з) з'єднѡчѣна ипостѡсноє и персонѡлноє члѣство злоучѣное было (поч. XVII ст. *Проп. р.* 115); Мїромъ невидѣмымъ аггловѣ сѣтъ назвѡны с тои причїны; поневажъ сѡми межи собѡю имѣю(т) // з'єднѡчѣна згѡдѡ любѡвѣ, и покѡй вѣчный (Почаїв, 1618 *Зерц.* 28 нenum.-28 зв. нenum.); Подѡбенство будѡваня або метафоричная мова тая вѣ томъ самомъ залежить, же якъ на фундаментѣ держитя иное каменье, и онъ ихъ вѣ томъ з'єднѡченю и злученюся держитъ, такъ и церковь, то естъ вѣрныє люде, на одной и тойже вѣрѣ полегши, межи собою держать злученьєся и з'єднѡченьє (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 378).

2. З'єднання, об'єднання, унїя: Отдавши господару его милости службы молитвы и подданство наше, вѣ рѣчахъ нашихъ спольныхъ, около з'єднѡченья у вѣрѣ святой, до его королевской милости мовити (Новгородок, 1594 *MCSL* 1/2, 554); Я, Кирилъ Терлецкий,... дла з'єднѡченя костела повшехного Римского съ церковию восточною Грѣческою..., отправленъ вѣ посельстве... до насвятшого отца папежа (Луцьк, 1595 *Арх ЮЗР* 1/1, 461); Унїя альбо выкладъ преднейшихъ арѣтыкуловъ, ку з'єднѡченю Грѣ-

ковъ съ костеломъ Римскимъ належащихъ (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 111); Однакоъ две [речи] суть особливые: навороченье новыхъ панствъ до веры християнское а зодноченье стародавнихъ християнъ (Вильна, 1597 *РИБ XIX*, 184); А Бл̄жѣный Ѡеодоритъ по томъ зъедночѣню // медосолю(д)кими б̄госл̄ови(т) сл̄овы, яко ѡ(т) лица Ѡ(т)цѡ(в) всх̄(д)ни(х), мѡвачи (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 126-127); Съединѣнїе: Зъедночѣ(н)є, ѡнѣа (1627 *ЛБ* 127); А што милость твоя мову свою и мою припоминати рачишь презъ тое самое слово, же милость твоя иновѣрнымъ его назвалъ, а зъедночѣне зъ ними въ вѣре абысемъ старалъ сумнене и правость вѣры моей не допустили ми, якъ што и (мовлю то на слова милости твоей) еретицкого презъ писма мои въ церкви роду моею рукою назидаль (Дермань, 1628 *КММ I*, дод. 320).

Див. ще ЗЪЕДНОЧЕНІЄ, ЗЪЕДНОЧЕНІЄСА.

Пор. ЗЪЕДНОЧИТИ.

ЗЪЕДНОЧЕНЕСА с. (*смп.* zjednoczenie się) те саме, що **зъедночѣне** у 2 знач.: тоую и(х) инте(н)цію, которою насъ до зъедночѣн̄аса с костеломъ ри(м)ски(м) провадатъ, за барзо подозрен̄ю мѣти моусимо (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 202).

Пор. ЗЪЕДНОЧИТИСЯ.

ЗЪЕДНОЧЕНІЄ, ЗЪЕДНОЧЕНІЄ, СЪЕДНОЧЕНІЄ с. 1. Те саме, що **зъедночѣне** у 1 знач.: своѣго прирѡжѣна роздмѣти не мѡжемъ, яки(м) радо(м), тѡ естъ роздм̄наа д̄ша зъ видѡмымъ тѣломъ змѣшаласа; Албо якѡе зъедночѣнїе и зв̄азокъ їхъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 212); И зъедночѣнїе зайсте йстностю вѣдаеть, ажебы выпѡц̄ати единоприрѡдне персѡнѡ мѣлль, жадною мѣрою нѣгде не споминаеть, анѣ причїною б̄йти Сна не оук̄азѣтъ (Там же, 263); молїтва... естъ зл̄вчѣнїемъ и зъедночѣнїемъ людѣй зъ б̄гомъ (Київ, 1634 *МКСВ* 132).

2. Те саме, що **зъедночѣне** у 2 знач.: За чимъ и немало людей значныхъ веры Греческое, прагнуци такъ светобливого съедночѣнїа, просили насъ, абыхмо, для прудъшого приведен̄я до skutъку тое справы, сенѡтъ зложити велили (Варшава, 1596 *АрхЮЗР* 1/1, 503).

Див. ще ЗЪЕДНОЧЕНІЄСА.

Пор. ЗЪЕДНОЧИТИ.

ЗЪЕДНОЧЕНІЄСА с. Поеднанн̄я: Не ко(ж)дое зъедночѣшїеса естъ добро, але йногды и розл̄вчѣнїеса добро бываеть (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 343).

Пор. ЗЪЕДНОЧИТИСЯ.

ЗЪЕДНОЧЕНІЄ *див. ЗЪЕДНОЧЕНІЄ.*

ЗЪЕДНОЧЕНЬЄ *див. ЗЪЕДНОЧЕНЄ.*

ЗЪЕДНОЧИТИ, ЗЪЕДНОЧИТИ *дїєсл. док. (смп. zjednoczyć)* 1. З'еднати, поеднати: абѡвѣ(м) с ты(х) и крѡлеве и посполїтые л̄юди належа̄чи(х) розмайты(х) цнѡтъ мѡгоуть назбирати, а ин̄шїе всѣ б̄бз'скїе д̄ховные пїсма, и д̄шесп̄сительные слова, з дых̄анїемъ твои(м) з'едночѣны конечно абы были (Острог, 1614 *Тест.* 181); протївными елемент̄а з'едночѣны и сваз̄аны покѡемъ вода зъ землѣю; возд̄хъ зъ огнемъ ефїрскимъ, т̄би стихїи ѡ(т) поч̄аткѡ свѣта с̄ собѡю в̄ покѡю живѡтъ и мирьствѡють (Почаїв, 1618 *Зерц.* 28 зв. нenum.); Намъ Грѣкѡ(м) и Рѡссїи бѣ(з)печнаа... вѣра, йжъ в̄ тыхъ т̄йнахъ... естъ правдїве и истѡтне Євхарїстїа по(д) двѣма особами... бо ѡчи видѣли... ижъ крѡвь зъ тѣло(м) з'едночѣно, и иконѡмїею под̄аною захѡвано (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 249); кимъ ѡпанѡвана и з ки(м) з'едночѣна б̄йти захѡчетъ д̄ша, то в̄ ей воли (Вильна, 1627 *Дух. б.* 9).

2. (з чим, чим) Пов'язати, об'еднати: до тыхъ толко такого аркг̄ментѡ в̄ персвадованью, зышло бы са емѡ было оуживати, которыхъ силы дотѡла с короною полскою не с̄тъ з'едночѡны (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 203 зв.); Шлахѣтной и Б̄гѡбойной Молоди,

по(д) ѡборною и Патрѡнствомъ Престѡѣ
Вл(д)чцы нашеѣ Бѣы и стѣго великогоу Рос-
сійско(г) Кнѣза Владѣмира, стѣымъ приѣзни
Братѣрскоѣ зва(з)ко(м) з'єднѡчною, и всѣмъ
вѣсполъ бл҃гонравнымъ Спѣдѣѡ(м)... здорова
дѡброго... оупрѣиме зычитъ (Киѣв, 1636
МКСВ 316).

ЗЪСДНОЧИТИСЄ див. **ЗЪЕДНОЧИ-**
ТИСЯ.

ЗЪЕДНОЧИТИСЯ, ЗЪЕДНОЧИТИСА,
ЗЪЕДНОЧИТИСЄ дієсл. док. (стп. zjedno-
czyć się) **1.** (з ким) (утворити єдине цїле)
з'єднатися, об'єднатися: И трѣтаа, же Снѣ
не з'єднѡчилъса зъ Оцѣмъ истотне и нероз-
дѣлне мѣсцемъ, если потреба єсть переходї-
ти Дхѡви къ немѡ (Киѣв, 1619 Гр. Сл. 281).

2. (об'єднатися, згуртуватися спільною
ідеєю, помислом) з'єднатися: однакъ, же
бачимо, ижъ уже онъ явне зъ некоторыми
владыками до нихъ привезавши и зъ ними
з'єднѡчившисе, далшихъ намовъ зъ стороны
з'єднѡченъя не потребуєть и шире и верне,
именемъ нашимъ, отъ которыхъ се южъ от-
стрелилъ, отпраовати не можетъ (Берестя,
1596 АрхЮЗР I/1, 522); А кгды... йоменѣный
Іѡанъ, и зъ ни(м)... Єп(с)кпѡве... примирї-
лиса и з'єднѡчили зъ собѡю, прѣ(д) тымъ
роздѣлны бѡдѡчи. На(д)то прѣ(з) бл҃женого
Ѳеодорїта в' посполытость писали, дла...
ѡбвѣщѣна (Киѣв, бл. 1619 Аз. В. 126); Мы
Братїа Брацтва црковнаго свѣцкїе в томъ
Бгѡспсаємо(м) Граде Лѡцкѡ, згромѣдившиса
и по // апл(с)кѡ в споле(ч)ность мл(с)ти на
ѡслѡгованїе цркви... и Спсенїю Нашемѡ дхѡв-
не зѣднѡчившиса, и дла грѣнтовнѣ(и)шѡи
и беспѣ(ч)нѣ(и)шѡи ѡстороги и ѡбороны,
листовны(м) бл҃г(с)ве(н)ство(м)... ѡпатрены
фѡ(н)дованы, и ѡбварованы бывши (Луцк,
1624 ПВКРДА I-1, 55-56).

3. (з ким, з чим) (укласти унію, об'єдна-
тися на основї угоди, договору) з'єднатися:
але зайсте... вїдрѡковано... якобы црковъ

ап(с)льскаа столица... с твоимъ костѣломъ
котѡрый в' великости блоудовъ ѡплываєть
...мѣлъся з'єднѡчити, що вїдрѡковаль цѣ-
саръ кам'пан'скїй исторїкъ (Дермань, 1605
Мел. Л. 28 зв.); Церковъ зась Римская радо-
вала би ся и веселила, ижъ, згиблая бывши,
нашлася; ижъ заблудилая въ ограду церков-
ную ввелася;... ижъ зъ братїєю своею з'єд-
ночила би ся, и ижъ до своей достоинности
давной пришла бы! (Киѣв, 1621 Кон. Пал. 709).

Див. ще **ЄДНОЧИТИСА.**

ЗЪЕДНОЧИТИСА див. **ЗЪЕДНОЧИ-**
ТИСЯ.

ЗЪЕДЪНОЧЕНЄ див. **ЗЪЕДНОЧЕНЄ.**

ЗЪЕЖАТИ див. **ЗЪЕЖДЧАТИ.**

ЗЪСЖДЖАТИ див. **ЗЪСЖДЧАТИ.**

ЗЪЕЖДЖАТИСА див. **ЗЪЕЖДЧА-**
ТИСЯ.

ЗЪЕЖДЧАТИ, ЗЪЕЖДЖАТИ, ЗЪЕ-
ЖАТИ, ЗЪЕЖЧАТИ, ЗЕЖДЧАТИ, ЗЪ-
ЖЧАТИ дієсл. недок. **1.** (їдуци, спускатися
звїдки-небудь) з'їжджати: Авигѣл... всѣла на
осла и з'ѣжчала з горы (серед. XVII ст. Хрон.
233 зв.).

2. (вибувати, покидати яке-небудь місце)
вїжджати: Єслижбы котораа сторона //
...подле застановена своего конца приймо-
вати не хотела и который ростыркъ вчинила,
тогда дрѡгое стороны сѣды, котораа змове
и ѡгоде своей досыть ѡделаєть, мають там...
справедливост и сказане наконец вчинити а
без конца не мають ѡттол з'єжджати (Львїв,
1537 AS IV, 92-93); прѡто приказѣмъ тебе,
абы еси самъ на замкѡ нашомъ,... нигде
ѡттол не з'єжджаючи, мешкаль и мелъ при
сѡбе половицѡ почтѡ слѣг своих (Олбенг,
1552 AS VI, 125); прѡто єсмо не казали емѡ
ѡттол з'єжджати (Кракїв, 1553 AS VI, 11);
кнѣзю Костантинѡ Костантинѡвичѡ Ѳстрѡз-
скому поготовѡ бѡдѡчи, ѡттоль з'єжджати
єсмо не казали и часть войска Земли Волын-
ское... тамъ зоставити велели дла всакѡе

осторожности (Вільна, 1557 *AS* VI, 22); Тыбы ѿ томъ ведал и зѣждчаючи съ тамошнего замкѣ нашего, хочемъ то мети, ажбы еси конечне весь тотъ почоть людей,... на тамошнемъ замкѣ нашемъ составил (Варшава, 1558 *AS* VII, 40); довидавшись, же тотъ Янъ Нетецкий вже зѣжчалъ, хоронечися, взявши мене, вижа врядового, Михна Павловича,... гонилъ того Яна Нетецкого, которого, погонивъши въ селе Любитове,... и поведилъ ему, абы ся вернулъ назадъ до копы, а справилъ о што жалуютъ на копе (Луцьк, 1568 *АрхЮЗР* 1/ VI, 61).

3. Те саме, що зѣждчатися: Котории то... комиссаре наши... сторону позваную впрод листомъ инънотестенции своее, водлугъ права обвѣстивъши, на кгрунты помененые зѣжати, онымъ ся припатрити...// ...повинъни будут (Варшава, 1635 *ЧИОНЛ* XIV-3, 149-150); теды тымъ же комиссаромъ нашимъ,... даемо владзу, абы и на потомъ, обвѣстивши стороны обѣдвѣ иннотесценъциями своими, тыле разы зѣжджали на тое розграниченъе, ажбы его // skutечне отправили (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 180-181).

ЗЪЕЖДЧАТИСЯ, ЗЪЕЖДЧАТИСА, ЗЪЕЖЧАТИСЯ, ЗЪЕЖЪДЧАТИСЯ *дієсл.* *недок.* (*збиратися де-небудь разом, приїжджаючи з різних місць*) з'їждчатися: янъ каменъски(и) из во(и)томъ...// ...привели до рѣды которю называютъ грѣзкая и поведили ижъ тѣтъ... завжды на права ся зѣжѣдчаемъ (1546 *ОГ* 84-84 зв.); Которые со(и)мики та(к)же ли(с)ты нашими складаны бѣдутъ не прибли(ж)ши(и) ча(с) и рокъ то(л)ко за чотыри недели пере(д) со(и)мо(м) великимъ, на которые со(и)мики маю(т) зѣждчатиса обыватели (1566 *ВЛС* 2); А то – надивнейшая: ижъ всимъ геретикомъ якоежъ кольвекъ секты вольно зѣжчатися, порядокъ въ соборицахъ своихъ становити. (Вільна, 1599

Ант. 627); И на сеймы зѣждчаются люде до Варшавы (Там же, 879).

Див. ще ЗЪЕЖДЧАТИ.

ЗЪЕЖДЧАТИСА *див.* **ЗЪЕЖДЧАТИСЯ.**

ЗЪЕЖЧАТИ *див.* **ЗЪЕЖДЧАТИ.**

ЗЪЕЖЧАТИСЯ *див.* **ЗЪЕЖДЧАТИСЯ.**

ЗЪЕЖЪДЧАТИСЯ *див.* **ЗЪЕЖДЧАТИСЯ.**

ЗЪЕЗДЪ *див.* **ЗЪЪЗДЪ.**

ЗЪЕЗЪДЪ *див.* **ЗЪЪЗДЪ.**

ЗЪЕСТИ *див.* **ЗЪЪСТИ.**

ЗЪЕСТЫ *див.* **ЗЪЪСТИ.**

ЗЪЕХАНЕ, ЗЪЕХАНЪЕ, ЗЪЕХАНЬЕ, ЗЕХАНЕ *с. 1.* (*зібрання групи людей для вирішення яких-небудь питань*) з'їзд, збір: А ведже, што са дотычетъ того зѣхана вашого до Бережного, абы вже Твоя Милость там на тоє место не ехал и назад ѿтол са вернѣл и княземъ и паном и земаномъ земли Волынское тамъ ехати не казал (Краків, 1539 *AS* IV, 202); тепер они, обѣдвѣ стороне на Волыню и обоа сторона того прагнетъ, абы теперешнимъ зѣханемъ вашимъ тыи имена ѿчизныи межи нихъ были розделены (Вільна, 1541 *AS* IV, 275); а ѿ(н) де(и) маючи ѿ томъ ведомо(ст) за (з)ѣха(н)емъ ѿпекуно(в) на ме(с)цо певное до буре(м)ла... пнзи свои... // до за(м)ку кремане(ц)кого присыла(л) (Кременецъ, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 83 зв.-84); усъмотрѣлисмо пильную потребу собору, на которого зѣхане, и штобы на немъ мѣло быти намовлено, по листахъ приватныхъ преосвященного, мнѣ описати и публиковати злецили и просили (Дермань, 1628 *КМПП* I, дод. 318); ѿ которое таковое зѣханъе и(х) и недчине(н)е личъбы такъже и ѿ вѣси шкоды подавѣца тое протѣ(с)тацыи ѿфероваль, еє м(л) (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 132).

2. Від'їзд, вибуття: Што еси писал до нас, просачи, абыхмо для потреб твоих до-

зволили тебе с тамошнего замкѣ нашего..., староства твоего зѣхати, ино мы того зѣханья с того замкѣ нашего тебе позволяем (Варшава, 1558 *AS VII*, 40); вмоцованы(и)... поведи(л): ...и(ж) его м(л) бы(л) посла(н) на слу(ж)бѣ его королевское мл(с)ти... для чого... па(н) воевода по (з)ѣха(н)ю с тоѣ послѣдги... водлѣгъ ко(н)стытѣцый: со(и)мѣ ва(л)ного ва(р)шавского:... до двана(д)ца(ти) неде(л) ѿ(т) вшеляки(х) сѣдо(в) мае(т) бы(ти) воле(н) (Брацлав, 1590 *ЛНБ 5*, II 4047, 25 зв.); сѣдъ нинешни(и)... трибѣна(л)ски(и)... тѣю всю справѣ ѿ(д)кладаеть, и завешаеть, ажъ до зве(р)ненья с тоѣ по(с)лѣдги речи посполитое, и рокъ заховѣ по (з)ѣханю его ѿ двана(д)цать неде(л) на трибѣнале (Люблін, 1602 *ЛНБ 5*, II 4050, 59 зв.).

Пор. ЗЪЪХАТИ.

ЗЪЕХАНЕСЕ *див. ЗЪЕХАНЬЕСА.*

ЗЪЕХАНЬЕ *див. ЗЪЕХАНЕ.*

ЗЪЕХАНЬЕ *див. ЗЪЕХАНЕ.*

ЗЪЕХАНЬЕСА, ЗЪЕХАНЕСЕ, ЗЪЕХАНЬЕСЯ, ЗЕХАНЕСЯ, ЗЕХАНЕСА, ЗЕХАНЬЕСА *с. (стп. zjechanie się) приїзд, прибуття: заразы, за зѣханьемъ ся ту до Берестя нашимъ, поки еще день, ку зачатю сыноду назначеный, не былъ пришолъ, были отъ некоторыхъ поселства до митрополита которыми... до знесенья и порозуменья... справ сенодовыхъ, бывалъ ужыванъ (Берестя, 1596 *АрхЮЗР 1/1*, 520); до того хотѣ ѿбѿ(х) поменѣныхъ цѣсаровъ той же еп(с)пъ о тоѣ просилъ, абы были на далшій часъ синѿды пош(т)кладали, проудкость часѣ назначѿного, облежѣнье дорѿгъ ѿ(т) неприятелей, а за тѣмъ зѣханье са еп(с)повъ небѣ(з)пѣчное припоминаючи (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 144 зв.); выданыє с ка(н)целярии его к(р) мл(с)ти вниве(р)салы... на зѣха(н)е ся такъ самы(м) на(м) блѣгочестивы(м) до Києва, якъ вниѣто(м) самы(м) до Володимера на собо(р) па(р)тикуля(р)ны(и), а пото(м) ѿбѣ(м) сторо-*

на(м) до (Л)вова (Корець, 1628 *ЛСБ 496*); зъ которого универсалу и листу В. М. зрозумѣлисмо, ижъ есть часть терминъ близко значоный, то есть на день св. Петра, до зѣханясе, яко постановлено, въ Києвъ (Осм'янівка, 1629 *КМПИ I*, дод. 370); выданыє с ка(н)целярии его к(р) мл(с)ти вниве(р)салы... на зѣха(н)е са такъ самы(м) на(м) блѣгочестивы(м) до Києва, якъ вниѣто(м) самы(м) до Володимера на собо(р) па(р)тикуля(р)ны(и) (Корець, 1629 *ЛСБ 502*).

Пор. ЗЪЪХАТИСА.

ЗЪЕХАТИ *див. ЗЪЪХАТИ.*

ЗЪЕХАТИСЕ *див. ЗЪЪХАТИСА.*

ЗЪЕХАТИСЯ *див. ЗЪЪХАТИСА.*

ЗЪ-ЗА, З-ЗА *прийм. (з род.) (виражає протисторіві відношення) (вказує на місце, звідки спрямована дія) з-за: его кролевська мл(с)ть... розказа(т) писа(т) рачи(л), абы и(х) мл(с)ть во (и)ме(н)яхъ свои(х) коморы и прикомо(р)ки... мѣти допуша(т)... для списова(н)я товаро(в), которые зъ-за границы иду(т) на Волы(н) (Луцьк, 1567 *ТУ 120*); приехавши до Луцка... о године четвертой с полудня на поль зыкгару зъ-за Глушца до места Луцка идучи... на мосту... слугу... на ймя Василя Данилича,... утопит хотель (Луцьк, *АрхЮЗР 1/VI*, 521);*

*(вказує на місце, де відбувається дія) з-за: пустивши зъ за шанцовъ на дворъ мой... стрелбу,... и за тымъ, въ дворъ мой Жабецький вломилися (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР 1/1*, 229); короля его милость..., кгда входилъ до костела, неякий Пекарский шляхтичъ зъ за дверей костельныхъ... чеканомъ обухомъ... вдарилъ (поч. XVII ст. *КЛ 90*);*

*(вказує на зміну місцеположення, переміщення) з-за: вѣтръ вѣшедши ѿ(т) г(с)да, порвавши зъза мѿра перепѣрки, и принѣслъ и спѣстилъ на обзъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 134).*

Див. ще ИЗ-ЗА.

ЗЪЗВОЛЯТИ *дієсл. недок.* (що кому) Дозволяти: и такъ власне маеть въ собѣ писма Божіе, старый и новый тестаментъ, якобы два динарія, надъ которыхъ если шъщо болше выдаетъ, теды Христось зъзволяетъ ей вернути (Єгипет, 1602 *Діал.* 57).

Див. ще ЗЕЗВОЛЯТИ.

ЗЪЗЫВАТИ *див. ЗЫВАТИ.*

ЗЪИДЛИВЫЙ *прикм., перен.* (спустошливий, руйнівний) ядучий: Сватокоупъство прѣчь с' коренемъ высѣкаючи, Заразѣ той зъидливыи не допдѣаючи Втажъ по тѣлѣ Церквномъса росходіти; Продайнимъса хіротоніамъ находіти (Львів, 1614 *Кн. о св.* 405).

ЗЪИЗДЪ *див. ЗЪЪЗДЪ.*

ЗЪИСКАТИ *дієсл. док.* (кого) Розшука-ти, виявити: Ижъ хочеть его милость роска-зати и около того пильное выведанье вчы-нити и, зъискавъшы винъныхъ, карати, для чого будетъ и ку урадомъ оное земли прида-но отъ его королевъскей милости комисары (1554 *РИБ XXX*, 268).

Див. ще ЗЫСКИВАТИ, СЫСКАТИ.

ЗЪИСТИ *див. ЗЪЪСТИ.*

ЗЪИСТИТИ *див. ЗЫСТИТИ.*

ЗЪИСТИТИСЕ *див. ЗЫСТИТИСЯ.*

ЗЪИСТИТИСЯ *див. ЗЫСТИТИСЯ.*

ЗЪИТИСЯ *див. ЗОЙТИСЯ.*

ЗЪИТИСА *див. ЗОЙТИСЯ.*

ЗЪИХАТИСЯ *див. ЗЪЪХАТИСА.*

ЗЪКВАЛТИТИ *див. ЗГВАЛТИТИ.*

ЗЪЛЕ *див. ЗЛЕ.*

ЗЪЛОЖЫТИ *див. ЗЛОЖИТИ.*

ЗЪЛОЦИСТЫЙ *див. ЗЛОЦИСТЫЙ.*

ЗЪЛУЧЫТИ *див. ЗЛУЧИТИ.*

ЗЪЛЫЙ *див. ЗЛЫЙ.*

ЗЪМЕЖИ *див. ЗМЕЖИ.*

ЗЪМИРНЫЙ *прикм.* (пов'язаний з грошо-вою платою, податком) мировой. ◊ **зъмир-ная куница** *див. КУНИЦА.*

Див. ще ЗМИРСКИЙ.

ЗЪМОВА *див. ЗМОВА.*

ЗЪМОРДОВАНЬЕ *див. ЗМОРДОВАНЕ.*

ЗЪМОЦНИТИСЯ *див. ЗМОЦНИТИСЯ.*

ЗЪМЫШАТАГНЕДЫЙ *прикм.* (*про мастъ коней*) мишасто-гнідий: то есть у мене украль: коня валаха, зъ мышата гнедого (Володимир, 1599 *АрхЮЗР 6/1*, 273).

ЗЪМЪНКОВАТИ *див. ЗМЪНЪКОВАТИ.*

ЗЪМЪРАТИ *див. ЗМЪРЯТИ.*

ЗЪНАДВОРЯ *див. ЗНАДВОРА.*

ЗЪНАДВОРА *див. ЗНАДВОРА.*

ЗЪНАЛЕЗТИ *див. ЗНАЛЕЗТИ.*

ЗЪНАЧНЫЙ *див. ЗНАЧНЫЙ.*

ЗЪНЕВАГА *див. ЗНЕВАГА.*

ЗЪНЕВАЖЕНЕ *див. ЗНЕВАЖЕНЕ.*

ЗЪНЕВАЖЫТИ *див. ЗНЕВАЖИТИ.*

ЗЪНЕСЕНЪЕ *див. ЗНЕСЕНЕ.*

ЗЪНИСЧАТИ *див. ЗНИЩАТИ.*

ЗЪНИШЪЧИТИ *див. ЗНИЩИТИ.*

ЗЪНОВУ *див. ЗНОВУ.*

ЗЪНОШЕНЕ *див. ЗНОШЕНЕ.*

ЗЪНОШЕНЕСЕ *с.* (*стосунки, спілкування*) зносили: Публице былъ mezi милостыми вашими на сеймѣ прешломъ въ року 1627 обхоженном пріватне, намовленъ способъ зъношеня се обое стороны зъ собою въ певныхъ особахъ (Дермань, 1628 *КМПИ*, дод. 318).

Пор. ЗНОСИТИСЯ.

ЗЪОДНОЧЕНЬЕ *див. ЗЪЕДНОЧЕНЕ.*

ЗЪОСОБНА *див. ЗОСОБНА.*

ЗЪОСЪЛАТИ *див. ЗОСЛАТИ.*

ЗЪПИТИ *див. СПИТИ.*

ЗЪ-ПОДЪ, ЗПОДЪ, СПОД, СПОДЪ, СЪПОДЪ, СПУДЪ *прийм.* (*з род.*) 1. (*виражае просторові відношення*) а) (*вказує на місце, звідки спрямована дія*) з-під: Хлопѣ що гнді вывози(л) спѣ(д) школы дале(м) гро(ш) и (Львів, 1613 *ЛСБ 1047*, 2 зв.); Хлопѣ(м) що камѣ(н) перевозили на кгрѣ(н)тъ з по(д) Сѣферевы каменицѣ дале(м) копѣ и гро(ш) деса(т) (Львів, 1616 *ЛСБ 1047*, 6);

б) (вказує на дію або рух з місця під чимось) з-під: мѣлярѣ что вытеса(л) ры(н)ны гр(ш) лѣс камены(и) до воды... по(д) дрѣги(и) мѣ(р) ло(к) г̄ гды спо(д) ѿ(л)тара водѣ выводи́лі ѿ ва(л) за мѣры (Львів, 1592 ЛСБ 1037, 64 зв.); навратися товѣ же самовѣ меджовѣ ку сходу презѣ терня, яжѣ вѣ ярокѣ пада зподѣ Медведжи // идучій и тымѣ самымѣ яркомѣ долу (Фольварк, 1606 НЗУжг. XIV, 225-226); всѣ рѣчи сѣтворивѣ видѣмого сего́ свѣта: яко сподѣ лежачеи // и готѣвои матѣрії, ѿ(т) свѣтлости огненѣнои (Почаїв, 1618 Зерц. 9-9 зв.); з розказаня его милости власного, мощно, кгвалтовне на тоє то озеро манастырское нашедши, наперед невод шарпати с под леду почели (Луцьк, 1622 АрхЮЗР 1/VI, 525); Наклони вѣрхѣ з' по(д) нѣа до зѣмного дѣлѣ, Звѣтажцѣ тамѣ поткаѣтъ з' вазнами поспѣлѣ (Київ, 1632 Євх. 294); а гди ся вѣтерѣ по(с)тигне(т)ѣ на верхѣ землѣ, тогли (!) ся жили пото(р)жаю(т) то ся вѣте(р) рознесетѣ, спо(д) зе(м)лѣ якѣ немощѣ во чловецѣ (серед. XVII ст. Луц. 538);

в) (вказує на місце, поблизу якого хто-небудь мешкає або звідки прибув) з-під: кгдам приехал на Волын з службы его королевское милости з Москвы, с-подѣ Пскова... // приехал есми в домѣ пана Микиты Ошовского (Луцьк, 1583 АрхЮЗР 8/III, 387-388); пнѣ яне(и) Аѣе(н)ди(к), и лукашѣ гѣба... приставленые ѿ(т) братства на дозо(р)... // ...микола(и) спо(д) за(м)ку (Львів, 1591 ЛСБ 1036, 20-20 зв.); Поворочаючи зѣ подѣ Хотѣня до дому, ... принцѣ Владиславѣ... придалѣ мнѣ лѣкаря своего (Київ, 1622 АЮЗР II, 72); Питаный отѣ гетѣмана, сказаль, жемь теперѣ утѣкъ сѣ подѣ Змаила (1630 МИВР 321); пошлѣтъ Бг̄в̄ Аг̄лѣовѣ своѣх'..., Абы вѣскресѣли оувѣсѣ нарѣ(д) члѣвческѣй; абы сѣбрали избра(н)нихъ егѣ с по(д) чотырохъ вѣтровѣ (Чернігів, 1646 Перло 147 зв.); по розеханюс войска польского с под Пиля-

вещь, ... в крае полские одехал (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 281).

2. (виражає об'єктні відношення) (вказує на об'єкт, стан, положення, від якого хто-, що-небудь звільняється) з-під: Таков бо єсть єе закон своевольный: с под ярма тѣсного и крестоносного и прискорбного жития и пути, ведушаго во живот вѣчный, выламавши-ся и выскочивши, буюти, шалѣти и бѣсноватися (1608-1609 Виш. Зач. 202); Которы(и) то домѣ и плацѣ никгда с по(д) юри(с)дыцы(и) меског ратѣша Киевского выходит не маєтъ (Київ, 1616 ЦДІАК 221, 1, 62, 1 зв.); а кгда протє(с)туючи(и), укладаючися ѿно(му) з по(д) хоро(н)кгви уступи(л), тепє(р) єкъса(р)-су(с) проскочи(л) на коню поменє(н)ного небо(з)чика стрья его межи товариство(м) (Житомир, 1650 ДМВН 201).

3. (виражає обставинні відношення) (вказує на обставину, при якій відбувається дія) з: Мы вси кѣпно братия гражанє городе(ц)-кыє... принавши тоє стѣе бра(т)ство спо(д) бл(с)вения архиепи(с)копа нашего ведлу(г) братѣства лвовѣскаго... хошем... жити (Городок, 1591 ЛСБ 177).

ЗЪПРОФАНОВАТИ див. СПРОФАНОВАТИ.

ЗЪРАНЕНЄ див. ЗРАНЕНЄ.

ЗЪРАНИТИ див. ЗРАНИТИ.

ЗЪРЕКАТИСЯ див. ЗРЕКАТИСЯ.

ЗЪРЕЧИСЯ див. ЗРЕЧИСА.

ЗЪРОБИТИ див. ЗРОБИТИ.

ЗЪРОСТЬ див. ЗРОСТЬ.

ЗЪРУШАТИ див. ЗРУШАТИ.

ЗЪСЕРНИСТАВИЛЧАТЫЙ прикм. (про масть коня) плямисто-сірий: конѣ зѣ серниста вилчатый, который коштоваль шестьдесять копѣ грошей Литовскихъ (Луцьк, 1609 АрхЮЗР 6/I, 357).

ЗЪСЕРНИСТАПОЛОВЫЙ прикм. (про масть коня) плямисто-половий: третій конѣ

зь серниста половый, который коштоваль копь двадцать грошей Литовскихъ (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР* 6/1, 357).

ЗЪСЕСТИ *див. ЗСЪСТИ.*

ЗЪСИНЕЛЫЙ *див. ЗСИНЕЛЫЙ.*

ЗЪСЛАТИ *див. ЗОСЛАТИ.*

ЗЪСОРОМОТИТИ *див. ЗСОРОМОТИТИ.*

ЗЪСТАВИТИ *див. ЗОСТАВИТИ.*

ЗЪСТАРОДАВНА *див. ЗСТАРОДАВНА.*

ЗЪСТУПИТЬ *див. ЗСТУПИТИ.*

ЗЪУБОЖОНЫЙ *див. ЗУБОЖОНЫЙ.*

ЗЪХОВАНЕ *див. СХОВАНЕ.*

ЗЪХОДИТИСЕ *див. СХОДИТИСЯ.*

ЗЪХУДЪ *див. СХОДЪ.*

ЗЪШАРПАТИ *див. ЗШАРПАТИ.*

ЗЪЪЗДЪ, ЗЪЪЗДЪ, ЗЪЗДЪ, ЗЪЕЗДЪ, ЗЪИЗДЪ, ЗЪЪЗДЪ, ЗЪЕЗДЪ *ч. 1.*

(*скликання представників общини*) збір, зібрання: хотечи онъ тому предъсявзятю своему досыт учинити, на зъѣздъ всихъ обывателей здешнего панства земли Вольнское, до Берестечка... мене з собою привезъ (Луцьк, 1573 *АрхЮЗР* 8/III, 269); Сътеченіе, зъѣздъ, изволѣніе (1627 *ЛБ* 129); на пѣблѣчныхъ зъѣздахъ стараноса промышлѣно, и забѣгѣно, абы и самое православное набоженство, ...млтвы, ... и безкрѣвныѣ ѡфѣры... ѡ(т)давѣны и ѡфѣрованы не были (Львѣв, 1639 *Ал. 5* нenum.); зъ ними конверсоваль, ... самъ будучи передъ тымъ калвиномъ, ... и въ школахъ... розного стану людий наукою блудною горшити и заражати, зездовъ и згромаженя... на три тисечи людей личбою выносячихъ, въ той же маетности своей допустилъ (Люблѣн, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 795);

2. (*з'їзд представників християнського духовенства*) собор: терлѣцкїи вл(д)ка лѣцкїи и володѣмерскїи всѣа ли ересь призволяючи на нѣвыи календѣр и зѣздъ былъ оу брїстю (1509-1633 *Остр. л.* 127 зв.); Мы смиренъный Михаилъ Рагоза... будучи... на тот час

на зъезде нашомъ духовном... ознаймуем (Берестя, 1594 *ЗНТШ* XXVIII, 8); К томѣ в' рецѣсе тоѣи елѣкцій те(ж) до ко(н)ституюцїи в'писаньемъ тый слова читаемо, ѡ зъездѣ вислицкомъ черезъ тогъ рѣцесъ злѣженомъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 26); прѣжно и дармо была потреба тылькїи спѣры зачинати на зъездѣ ѡномъ флоре(н)ско(м) (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 27); Княжа Острозское Василїи Константиновичъ рожай свой зъ благовословенного... поколѣня провадитъ: пресловутого Володимера... власный потомокъ... оздоба и окраса сеймовая... зъѣздовъ око и сила потужная (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1135); Еще припомню, што ся въ Слонимѣ стало о тѣхъ манѣтахъ въ року 1617, ... свой зъездъ хотячи новыи календаръ въ церкви по латине набоженство постановити, а руское набоженство попалити (бл. 1616 *Кир. Н.* 16).

Див. ще ЗЪЯЗДЪ.

ЗЪЪЕТИ, ЗЕСТИ, ЗЕСТЬ, ЗЪЕСТИ, ЗЪССТЫ, ЗЪИСТИ, ЗЪИЕТИ, ЗЪСТИ *дієсл. док. 1.* (що) (*спожити що-небудь*) з'їсти: се(р)це... спекли и зели (Володимер, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 60); а естли же о бочку меду або о хлеб ти идеть, што тут его зъедятъ на тот час приятели пана моего, который ми мает быт малжонкомъ, я его могу индеи где в приятеля моего достати (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 180); ѡни яко бремя неволѣ на рамена свои вз(в)ши (впере(д) кровь высвобоже(н)а з бара(н)ка выла(в)ши и самого зъи(в)ши) шли з' египтѣ (Вільна, 1596 *З. Каз.* 45 зв.); М: Петре не пий заразы по поливци абовѣмъ е(с)тъ нездорово впро(д) щоко(л)векъ зъѣжъ анижли пий (к. XVI ст. *Розм.* 12 зв.); Кѣли оцѣве зъили ягѣдѣ грѣкоюу, тог(д)ы и оу дѣтеи бѣвали оскѣмины на зуѣбѣ(х) (к. XVI ст. *УС* № 77, 58); А то што бы на тогъ часъ мѣлъ члѣкъ зъести са(м), оубѣгимъ роздѣти збавѣннаа есть

рѣчь (Київ, бл. 1619 *О обр.* 191); Сѣпъ, сѣмпъ. Орѣль, ястребѣ подобень, з' родзѣю бѣлшых' орловъ котѣрый мѣжетъ вѣтрвати бѣ(з) ѣдѣна м̄ днѣй, але еднѣмъ прѣсѣдкомъ м̄ ѡбрѣковъ з'ѣсть (1627 *ЛБ* 125); Зузанъна Куявинская..., хотечи обѣдъ зъѣсты, у столу села была... убѣзъпечѣная зѣставала (Луцьк, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 600); воловъ робѣчих так и в Шеплю, яко и Войсечу, трыдцать семь, част побили и зъѣли, част за пенези на розные местца попрѣдали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 62); *бѣдете... ѣсти... тѣлкъ печѣное огнѣмъ, з ногѣми егѡ и з черѣвы зъѣсте, и не зѣстане ничѣго з негѡ до порѣнкѣ (серед XVII ст. *Хрон.* 89);

перен. (щѡ) (*мовчки стерпѣти*) з'ѣсти, проковтнути: А потомъ самую еѣ милѡсть пѣнюю подкомориную словы непристойными... сорѡмотиль, поведѣючи, же "се с того тѣя // пѣни твѡя не утѣшитъ и тотъ листь, котѣрый естъ принос тепѣрь, мусить егѡ сама зъѣсти" (Житомир, 1629 *АрхЮЗР* 1/VI, 603-604).

2. (*умертвити, зничити кого-небудъ*) з'ѣсти: Вѣди(ш) ли я(ко) еси зъѣде(н) ѡ(т) того во(л)ка, котѣры(и) по(д) ѡборою лежи(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 237); тѣкъ себе стрѣвою нѣприятелеви, // чѣниш', ѣкъбы пѣашѣчка ѡ(д) брла, ѣлбо ѡвѣца ѡ(д) волѣка з'ѣдена бѣла (Вѣльна, 1627 *Дух. б.* 356-357).

3. *Перен.* (щѡ) (*розтратити до рѣшти*) проѣсти: а кг(д)ы снѣ твоѣй то(т) зъѣ(д)ши маѣ(т)ность твою з' вшѣте(ч)ницами пришѣль, зарѣзалесъ длѣ него вола тлоуѣстого (Острог, 1607 *Лѣк.* 30).

4. *Перен.* (кого) (*не дѣти можливѡсти ѣснувати, дѣяти*) з'ѣсти: нехай же собѣ и Никифора зъѣсть (Лѣвѣв, 1605-1606 *Перест.* 40).

5. *Перен.* (кого, щѡ) (*пошкодити, зничити*) з'ѣсти: видѣлъ на обшарахъ двѣрныхъ грѣчку и просѡ, презъ шаранчу все до щѣнту зъѣдено (Луцьк, 1618 *АрхЮЗР* 6/I, 389);

и нашѣлемъ прѣ(д) кѣлѣю егѡ, нѣакого з' мѣстѣчка Прѣ(з)витѣра, котѣрого голова тѣкъ была хорѡбою... з'ѣдена: ижъ самыи вѣрги потѣлицѣю могли бѣти вѣдѣны (Вѣльна, 1627 *Дух. б.* 7); тогда засмѣтѣтѣся грѣшникѡве, и вѣйдѣтъ якъ слѣпѣгѣ, поневѣж' згрѣшили Бѣ: тогда всѣ земла огнѣмъ з'ѣдена бѣдетъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 51).

Див. ще ЗЪДАТИ, ИЗЪЪСТИ.

ЗЪЪХАТИ, ЗЪЕХАТИ, ЗЪЕХАТИ, ЗЕХАТИ, ЗИХАТИ, ЗЪХАТИ *дѣсл. док. 1.* (*їдучи, звернути куди-небудъ*) з'їхати: зъѣхавши з мѡсту от Пѣтницкое бѣроны, дорога по самомъ валѣ положѣна, аж до передмѡстя Зѣваля (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 63); зъѣха(в)ши ѣ(с)мо вѣ сторону с тоѣ дороги пѣше(н)ное недалѣко ночѡвали на(д) ѡзе(р)цѣмъ (б. Києва, 1585 *ЦНБ ДА/П-216, 3*); А што се дѡтыче, ижъ тотъ Закревский, не едучи до Хѡболтовы гѡстинцѣмъ, зъѣхаль зъ дороги до имене... Фѣлимичъ, тѣды дѣй то учиниль длѣ большое прѣзпѣчности; бо егѡ ночь заходила (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 420).

2. Заїхати, в'їхати: кгды на грѣбѣлю Фѣлимицкую на половицу зъѣхаль, тамъ-же тѣе... кгвалтовники, ... пѣна моего пострѣлили (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 145); кгды на мо(ст) зъѣха(л), та(м) же то(т) мо(ст) яко неѡправлены(и) по(д) возо(м) того Ва(с)ка ѡблѡми(л)ся (Володимир, 1612 *ТУ* 252).

3. Приїхати, прибути: приказѣемъ вамъ, ажбы еѣте рок слѣшный кнѣзю Четвертенскомѣ перед собою стати зложивши и на ѡдно местѣе зъѣхавши, в тѣю справѣ ѡгланѣли (Кракѣв, 1559 *AS* VI, 46); розказали есмо... писати листь нашъ до ты(х) дѣлчих... абы ѡни... до имене(и)... зъѣхали испо(л)не з дѣ(л)чими твоими згодившися (Петркѣв, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 3 зв.); а егѡ мѣлѡсть мѣтрополит... маѣт... листѡм ѡбѡслѣти еписѡпов, ... и писати, абы зъѣхали на час в листѣ ѡписаныи на местѣе пѣвное до

Берестя (Берестя, 1591 ППФ 102); такуюжъ мо(ц) зупо(л)ную и(х) мл(с)ти пано(м)... дае(м)... абы ча(с) певны(и)... зложо(н) бы(л) на которы(и) абы... зъехали и тое ро(з)граниченъе в ко(ж)до(м) повѣте ѓ граница(х) собе прилеглы(х) ѓчини(ли) (Луцьк, 1595 ЛНБ 5, II 4048, 78); А кгда... до ты(х) ку(р)гано(в) є(с)мо зъехали,... его м(л). па(н) Ма(т)фе(и) Немири(ч) ис паном ѓ(т)цо(м) своимъ... поведи(л), абы є(с)мо дале(и)... ехали (Київщина, 1595 ККПС 82); маю(т) они ѓбедвѣ стороне спо(л)ны(х) прыате(л) свои(х) вывести..., и на ме(ст)це ро(з)ни(ц) зъеха(в)шы, // тамъ чере(з) пановъ приятели(и) свои(х) ѓбычае(м) прыательски(м) ѓ все ѓгодити... и заграничыти маю(т) (Вінниця, 1600 ЛНБ 5, II 4049, 157-157 зв.); Панове инъквизиторове... зъехали На ме(ст)це розъницъ межи... Паномъ Анъдрее(м)... деди(ч)о(м) Козина... а... Пано(м)... Ледоховски(м) сѓ(д)єю земски(м) (Кременецъ, 1637 ЦДИАЛ 765, I, II, I); ге(р)бу(р)тъ до Лвова бы(л) зихалъ: а ста(д)ни(ц)кѣи за ни(м), и стали ѓбозомъ по(д) стѣ(м) Юри(м), шкодѓ чинили по пере(л)мѣстю великую (серед. XVII ст. ЛЛ 166).

4. (покинувши певне місце, вирушити куди-небудь) виїхати, від'їхати: царевич завблскїи зѣхалъ з своєї земли, и бѣлъ оу... крола в краковѣ (1509-1633 *Остр. л.* 128 зв.); потом епископъ Пахнотей на инъшѣю епископью зъехал, а мене... король Єго Милость епископью Володимерскою пожаловал (Володимир, 1521 *AS* III, 211); ты-бы вжо тое войско нашо, которое... на той послѣзе нашой при тебе было, роспѣстилъ и самъ теж ѓттоль зъехалъ (Краків, 1538 *AS* IV, 165); А што писал Твоа Милост ѓ товариши свои, абы вже могли ѓттол зъехати, ино панове... не дали ни слова речи, повѣдили, нехай... рокѓ долежат, покол имъ замерено (Вільна, 1543 *AS* IV, 372); Ведже скоро по

той росправе, теде я зас без мешкана до того староства моего в скок ехат мѣшѓ и ачем на тот час сам зѣехал (Свитязь, 1560 *AS* VII, 59); просимъ, абы Ваша Милост в том те-перешнем часе небезпечном, яко будучи на томъ воеводстве своемъ влодаремъ..., рачил сезде // зъехати (Вінниця, 1569 *AS* VII, 323-324); кгда то(т) рокъ ѓ(т) ни(х) приняты(и) зъеха(в)ши з се(и)мику припа(л)... кна(з) але(к)са(н)де(р) буре(м)ски(и) с прияте(л)ми своими ку то(и) ѓгоде... бы(л) гото(в) (Луцьк, 1583 ЛНБ 5, II 4045, 17 зв.); жадень рїцерь кг(д)ы с плѣцѓ зѣеде(т),... вїйграти корѓны ю(ж) не мѓже(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 114);

(*поспїшно або таємно виїхати куди-небудь*) втекти, від'їхати: врадникъ бобровнички(и)... границъ своихъ не выводиль... и того дня коли мы к ѓгло(м) приехали ѓнъ перед нами с тыхъ сель зъехалъ (1546 *ОГ* 29); А так дей она, терпечи ѓгъ него бои и округное мордырство,... по своєї тяжкои неволи мусила зъехати до Варкович (Луцьк, 1563 *АрхїОЗР* 8/III, 47); Подъданымъ нашимъ, Козаком тымъ, которые зъ замков и местъ нашихъ ѓкраинных без росказана и ведомости наше господарское и старост нашихъ... зъехавши, на Низѓ, на Днепре,... в полю и на иныхъ входахъ перемешкиваютъ (Варшава, 1568 *AS* VII, 304); Которы(и) взявши на до(л)гъ певную личбу вольовъ за суму золоты(х) пя(т)сотъ и два(д)ца(т) по(л)ски(х), // ...зъеха(л) и утюкъ з я(р)ма(р)ку Стромилowy Каме(н)ки (Володимир, 1600 *ТУ* 231-232); презъ которые такъ незно(с)ные кривды починенъе и шкодѓ явнѣю понесенѣю все(г) на пя(т) тисече(и) золоты(х) по(л)ски(х) з собою взяли и ре-єсътра вси забравъшы подѣ небы(т)но(ст) єе м(л): в томъ краю... потаємне зъехали (Київ, 1643 ЛНБ 5, II 4064, 132); кгда..., своеволя... гультайства козацкого уже на

тую сторону Луцька... розширила се, скар-
жачая з дитками своїми..., ухороняючи
здоровя свого, до монастира Туропинско-
го,... зъехала была (Володимир, 1640 *Арх*
ЮЗР 3/IV, 66);

(*вирушити назад, забратися геть*) з'їхати:
Відачи то дарій їжъ оуоставали рицери єго,
а людѣ оубывало: подавши тіль зъхаль
прочъ з во(и)ны (серед. XVII ст. *Хрон.* 422 зв.).

**ЗЪХАТИСА, ЗЪХАТИЄЯ, ЗЪХА-
ТИСА, ЗЪХАТИСЕ, ЗЪХАТИСЯ,
ЗЪХАТИСА, ЗЪХАТИСЯ, ЗЪХАТИСА,
ЗЪХАТИСЯ, ЗЕХАТИСЯ, ЗЕХАТИСА,
ЗЕХАТИСЕ, ЗИХАТИСА** *дієсл. док. (при-*

бути в одне місце, зібратися разом в одному
місці) з'їхатися: И зъехавшиса ст̄иѣи ѿ(т)ци
тѣлко ѿ(т) ѿца признали в визнаю вѣры, а
ѿ(т) сна не смѣли (1509-1633 *Остр. л.* 132);
сами єсмо, зъехавши са до Задыб..., так єсмо
межи себе вчинили и тѣю реч єсмо на том
зоставили (Задиби, 1531 *АС* III, 592); ино як
они на съем до Луцка ся зъедут, вы бы пе-
ред ними ку праву стали (Краків, 1537 *ВИАС*
I, 9); мѣли єсмо в патницѣ... до имени кна-
за Ковелского... зъехати са въ снедалнѣю
годинѣ (Ковель, 1539 *АС* IV, 182); Мы рады
дикгнитаре... зъехавшисе... до бересте(ч)ка
на де(н) и ча(с) пе(в)ны(и)... одностане
постановили (Берестечко, 1573 *ЖКК* I, 48);
кгда помененные комисаре наши до местечка
Василкова на узнане тое справи... зъехалисе
были, тые то козаки,... противъ комисаровъ
яко пристойтсе не заховали (Віслиця, 1592
ЗНТШ XXXI-XXXII, 7); я са(м) з ни(ми)
зехавшисе на ѿпокое(н)ное ме(ст)це ты(м)
же способо(м) вса ѿбмышлевати зго(д)но и
становити с потехою вси(х) на(с)... послати
хоцѣ (Новгородок, 1592 *ЛСБ* 213); потреба
постановила... в году девятыдесять третем...
зъїхатися маєм (Берестя, 1594 *ПФ* 106);
зъѣхавшиса тѣтоу(с), в' цѣсарїи, з' ѿ(т)це(м)
веспезіано(м), и ехали поспѣлѣ дѣ рьма

(Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 85); Тыхъ збой-
цовъ въ погоню,... // ...выправивши, самъ
слѣдъ прехитрства своего затираючи, подъ
той самый часъ зъ владыкою Львовским...
зъїхавшися, пустился до Замостя, якобы
нѣгда нѣчого вѣдомъ не будучи (Київ, 1621
Коп. Пал. 1059-1060); Вм яко нарихлѣи до
мене з'ѣдѣтеса, а бѣдете мѣти ѿ(д) мене кро-
лѣвскїи дары (Вільна, 1627 *Дух. б.* 325); мы,
вся копа,... водлугъ звычайю давного куп-
ного зехавшися на копу,... на судъ коп-
ный заселисмо (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/1,
78); Мы,... полковницы, сотники, атаманы...,
подъчасъ конклюдїи комисїи зъхавшися
до Кїева – всемъ въобецъ... // вѣдомо чинимъ
(Київ, 1630 *ЧИОНЛ* VIII-3, 9-10); вши(ст)ки
ставилися с потугою великою, и // зїхавши-
са... положилися с та(м)той стороны... ѿбо-
зо(м) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 171-172).

ЗЪЯВЕНЬЄ с. 1. Явленнѣя: Бѣга в' Тр(о)ци
навыразнѣйшее з'явѣньє, Где и наше новое в'
Хр(с)тѣ ѿ(т)рожѣньє (Львѣв, 1616 *Бер. В.* 91).

2. (*у назві церкви*) Богоявленнѣя: А оттуль
засе шли на предмѣстьє львовское рекомое
галицкое до церкви заложенѣя зъявѣньєя и
крещенѣя во Ердани панского (Галич, 1584
MCSL I, 99).

ЗЪЯВИТИ, ЗЪЯВИТИ *дієсл. док. 1. (зро-*
бити явним) виявити: Ничого бо ннѣ не
є(ст) скрытого што бы не мѣло о(т)крыто
быти ани єсть што тайного абы не было
зъявлено (1556-1561 *ПЄ* 272 зв.); Нічого бо
ннѣ не єсть крїтого, штобы не мѣло ѿ(т)-
крїто быти. а нї єсть што тайног, абы не
было зъявлено (Володимир, 1571 *УЄ Вол.*
74); Ale znáiu szto wczyniu: Swych sie truzelni-
kow porádu. Ino libo wizu swoiu proskurnicu
Tuy ziąwlu tuiu táiemnicu (Раків, поч. XVII ст.
Траг. фотокоп. 2).

2. (*виявити свою присутність, існування*)
об'явитися: а то то(г)[о] дла абы са пр(о)-
рочьство isaia пр(о)рка выполнило кото-

рое онъ пр(о)роковаль, рекоучи гӣ кто оувѣрилъ слоухоу нашему и мышца гна̄ [рама або плечѣ] комоу естъ зъявлена (1556-1561 ПС 404 зв.).

3. (кого) **Визначити, призначити**: Потомъ пакъ зъявилъ гъ̄ ины(х) седмьдесать [и два] а посла(л) ихъ по два пре(д) лицемъ своимъ до всакого города и до мѣста (1556-1561 ПС 260 зв.).

Див. ще **ЗЯВИТИСЯ, ИЗЯВИТИ.**

ЗЪЯВИТИСЯ *див. ЗЯВИТИСЯ.*

ЗЪЯЗДЪ, ЗЯЗДЪ *ч. (стп. zjazd) 1.* Те саме, що зъѣздъ у 1 знач.: А звлаща – на [зъ]яздахъ, сеймикахъ, рокахъ, трибуналахъ..., – зданя фортелне, иле ведле свѣта, отправуются (1603 *Пит.* 105); а по учиненью протестацые их... внет их еднемемъ то таким, то оваким уходити хотел и в тых трактатех, кгда себе зъяздъ на угоду в Любчу зложили (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/IV, 509).

2. Те саме, що зъѣздъ у 2 знач.: стало было на то(м) же зъяздъ мѣлъ быти позволень... але пото(м) за нѣакими новинами того зъяздѣ ω(т)мѣвлено (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 20).

ЗЫАРМИСТРЪ *див. ЗЕГАРМИСТРЪ.*

ЗЫАРЪ *див. ЗЕГАРЪ.*

ЗЫГЛОВАНЯ, ЗЫКГЛОВАНЯ *с. (стп. żeglowanie)* плавання: пото(м) яко до ишпа(н)ски(х) берего(в) и до краины галатии кгре(ц)ко(и) ѡсады далеки(м) зыкглованя(м) ди(в)не запровади(л) (1582 *Кр. Стр.* 75 зв.).

Див. ще **ЖЕГЛОВАНЄ.**

ЗЫДЕЛОКЪ *ч. (стп. zydelek, zedelek)* стільчик: все... яко столы, зыdle, зыделки, позабиравши, окъна и печи презъ самую злость потовкъши... одехала (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/I, 542).

ЗЫДЕЛЬ, ЗЕДЕЛЬ *ч. (стп. zydel, zedel, свн. sedel)* табурет, стілець: узяли... столы флядровые и зедли, фарбы разное, спижу замковую (Житомир, 1590 *АрхЮЗР* 3/I,

25); А ижемъ самъ на зыdleю ку дверомъ тыломъ седиль, услышавши такъ великий голось, ку дверомъ се обернулъ, хотечи видити, хто бы то былъ (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 486); все... яко столы, зыdle, зыделки, позабиравши, окъна и печи презъ самую злость потовкъши... одехала (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/I, 542); тые подданные вси... лавы, зыдли а навет самую пекарню всю розобравъшы... на свой пожитокъ обернули (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 272).

Див. ще **ЗЕДЛИКЪ.**

ЗЫДНАТИ *див. ЗЪЕДНАТИ.*

ЗЫЗОВАТЫЙ *прикм.* Зизуватий, косокий: Косвѣный: Оукѡсый, кѡсый, зызова́тый, кривоѡкій (1627 *ЛБ* 55).

ЗЫЙМАТИ *див. ЗЫМАТИ.*

ЗЫЙМОВАТИ *дієсл. недок. 1.* (що) (*скидати з себе щось надіте*) знимати: скончивши мѡвы взлѡжилъ заслѡнѣ на твѣрь свою, котѡрѣю входѣчи до г(с)да и мѡвачи з нимъ зыймовѣлъ, а выходѣчи до сынѡвъ Израїлевыхъ закривѣлъ твѣрь свою ѡсли коли до нѣхъ мѡвилъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 112).

2. (чого на кому) Добиватися, домагатися (чого від кого): Мы... ѡбудувухъ сторонъ споровъ выслѣхавши, а бачечи ижъ па(т)рикїеве ѡ заставѣ во(и)ского... по(з)вавши никоторого знакѣ засѣтавы не показали, ани листо(в) ѡпомина(л)ны(х) за старого и нового статутѣ не выноси(ли), и чере(з) вси давности зе(м)ские ѡмешкавши за кровною пови(н)но(ст)ю добръ преречоны(х) на сєнноте зы(и)мовали (Городно, 1585 *ЛНБ* 5, II 4046, 92 зв.).

3. *Перен. (раптово й сильно проявлятися в кого-небудь)* охоплювати (кого), виникати (в кого): хорѡба абѡвѣмъ зыймѡетъ, и за(с)минає(т) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 145).

ЗЫЙСТИТИ *див. ЗЫСТИТИ.*

ЗЫЙТИ, ЗИЙТИ, ЗЫТИ, ЗИТИ *дієсл. док. 1.* (*про небесні світила – піднятися*

над обрїем) зійти: егда же сл̄нце зышло // изъваноули [с̄мена] їж не имали коре-на, и пос̄хли (1556-1561 ПС 60-60 зв.); аж кгда сонце зышло, прибегла погоня за конемъ (Луцьк, 1604 АрхЮЗР 6/1, 298); Єще сл̄нце было не възышло, але юж юж м̄ло зыйти (поч. XVII ст. Проп. р. 255 зв.); ты чл̄че не имае(ш) сходити и злостїй са варовати б̄д̄чи яко плочина або яко оу трьна роса скоро сл̄нце зыиде(т) тоу(ж) заразъ зване(т) (Височани, 1635 УЄ № 62, 146 зв.).

2. (про насіння, рослини – прорости) зійти: мало (!) межї терьніемъ и зышло поспол̄ з ни(м) (к. XVI ст. УЄ № 31, 207).

3. (їдучи, спуститися куди-небудь) зійти: тогды до мене панъ писар мовити почалъ..., абымъ с церкви доброволне на дуль зышоль (Володимир, 1597 АрхЮЗР 1/VI, 139); Моисей... вше(д)ши на г̄р̄... чты(р)десат̄ днїй постївши, д̄жшимъ на(д) всїхъ зышоль, бо былъ кормленнымъ ѱ(д) Б̄га (Вільна, 1627 Дух. б. 113); Вїдачи люд̄ їж ѱм̄шкаль Моисей зыти з горы собравши-са протївъ Аар̄нови р̄кль (серед. XVII ст. Хрон. 109);

(злїзти, спуститися) зійти: И // заб̄гши в̄пере(д), в̄ст̄пїль на фїг̄вое Д̄рево, абы ег̄ об̄ачиль, бо т̄ды м̄л' ити. А гды пришол' на м̄стце, п̄їзр̄вши Іис̄ об̄ачиль ег̄, и р̄кль к' н̄м̄, Закх̄ю посп̄шїса зыйти (Київ, 1637 УЄ Кал. 724-725);

(проникнути вниз) зійти; зайти: адъ грец̄кое єсть сл̄во и розд̄ме(т)са м̄сце нев̄домое, їли м̄сце т̄(м)носте(и), и ни(з)ки(х) пр̄пасте(и), до ко(т)ры(х) х̄с... оум̄р̄ши т̄ло(м) а ѱжї(в)ши д̄хо(м), кот̄оры(м) зышо(л) и в темнїци пропов̄да(л) (Вільна, 1596 З. Каз. 11).

4. (прїйти з небес) зійти: х̄с... зыше(д)ши на ни(з)ко(ст) св̄та того оусели(л)са оу двоу ч(с)тоую и прїа(л) т̄ло (к. XVI ст. УЄ № 31, 181 зв.); Кгдажъ тая манна, которая

имъ зъ неба была давана, фїкгурою была самому Христови, которїй зышоль зъ неба для нашего спасенїя (1603 Пут. 51); З выс̄кости Н̄ба, якъ мл(с)рдный зышоль, И тоу на землю до насъ пониж̄ены(х) пришоль (Львїв, 1616 Бер. В. 67); И зъ небесъ, вс̄хъ судити, на землю зыйдешъ (Львїв, 1630 Траг. п. 171); зб̄авиль насъ Х̄с Г(с)д̄, для тог̄о наклонївши Н̄бса зышоль на землю (Київ, 1637 УЄ Кал. 910).

5. (до кого) Прїйти, зійтися: А в ты(м) немало ка(р)дынало(в) и бїск̄повъ италїйски(х) н̄чью, по кот̄оры(х) былъ ѱныи ѱп̄атъ розосла(л)... зм̄в̄ м̄бли, до евгенїа папы з госпо(д) зышли (Острог, 1598 Ист. фл. син. 48); р̄кль Сам̄иль: Зберїте всег̄о Ізраїла до масїсаф̄, же са молїль за васъ до г(с)да, и зышли до масїсаф̄, и ч̄рпали в̄д̄ и вылив̄али предъ г(с)демъ (серед. XVII ст. Хрон. 204 зв.).

6. (їти звїдки-небудь, покинути яке-небудь мїсце) зійти, вїйти: И зышелъ ѱ(т)тоудоу и пришель в̄ ѱ(т)чизноу свою (1556-1561 ПС 146 зв.); на которо(м) дворищ̄ бы(л) земени(н) повет̄ кове(л)ского пе(р)ве(и) сего уво (и)ме(н)ю мое(м) годевича(т) на (и)мя ми(с)ко клю(ч)никовичъ которы(и) за недоста(т)комъ свои(м) з дворища своего зыше(д)ши в место кове(л)ское и прїня(л) де(и) до(м) (Миляновичї, 1572 ЖКК I, 35); З ратуша вышедши, панъ буркграбий тых будовничих черезъ челядника своего напоминаль и с плацу имъ зыйти розказоваль (Луцьк, 1620 ПККДА I-1, 15);

(визволитися, звільнитися) вїйти: в̄в̄рженъ б̄де(т) в темнїщ̄ и не зы(и)де(т) ѱ(т)-тол̄ а(ж) ѱ(т)д̄астъ посл̄(д)нии кодра(н)т̄ь (Вільна, 1596 З. Каз. 14 зв.).

7. Напасти (на кого): Зачимъ не только имъ и людемъ их тр̄д̄ность и ѱбтеженъ незносное ѱт̄ тебе са дееть, але для тыхъ людей ихъ, в которыхъ ты кони ѱтираешъ,

а на поли ихъ оставишь и небезпечность великаа естъ с тыхъ причинъ, иж поганство Татарове латвей в тыхъ людей пешихъ языка могутъ достати и без вести на // люди наши зийти (Вильна, 1546 *AS IV*, 456-457).

8. (*про опади*) випасти: Всакии которыи слыши(т) слова мои и не дѣлае(т) их подобень е(ст) моужеви глоупоумоу которыи поставиль е(ст) домъ свои на пѣскоу и зы(и)шо(л) дождь(д) и пришъли рѣкы и повѣстали вѣтры и опрѣли(с) на то(т) до(м) и палъса. и было паденіе его велико (1556-1561 *ПС* 41); подобен боудеть мужові мдрому (!) который поставил дом свой на каменіи зышол дождь прішли рѣкы и повсталіи вѣтры и оперліся ѿ тот домъ. и не перевернули для тог же был основанъ на каменіи (Володимир, 1571 *УС Вол.* 51); И зышоль дождь, и пришли рѣкы, и зашумѣли вѣтрове, и приперлися до оног дому, и упаль, и было розвалене его велико (1603 *Пит.* 94).

9. (*з'явитися*) вийти: Забывши ѿно(г) иже маннѣ брали въ... пустыни мало его знали. Гдѣ сла(д)каа вода и(м) с камени зышла. А тве(р)даа злоба до се(р)ца и(х) пришла (к. XVI-поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 65).

10. (*використатися, витратитися, вжитися для чого-небудь*) зійти: Але дѣнь бы ма рихлѣи Правослѣвныи Хрїстіане оушѣль, нѣжлибы на матеріи побѣжныхъ стѣго сегѣ Мѣжа забавъ, примѣтовъ, обычаевъ, постѣпковъ, и всегѣ живота егѣ зышлѣ: еслибымъ всѣ в нѣмъ найдѣючися побѣжности цнѣты подрѣбнѣ вылѣчати мѣль (Вильна, 1620 *См. Каз.* 22 зв.).

11. (від кого) (*взяти свій початок*) піти: тамъ пѣрвѣи ѿ(т) бѣга, а тѣтъ ѿ(т) ѿца. и яко ѿ собѣ зо(з)навалъ, іже мѣ ѿ(т) ѿца зышѣль, такъ и ѿ дѣхъ свѣтомъ, и(ж) ѿ(т) ѿца походитъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 43).

12. *Перен. (померти)* відійти: стѣи ѿ(т)цѣ небез(з)плоденъ жилъ, небезъчаденъ зышоль

(Вильна, 1620 *См. Каз.* 25 зв.); Не естъ бѣвѣмъ то надарѣмне, вѣмышлено, анѣ по прѣжнѣ тыхъ котѣрыи зышли в' Бж(с)твѣнны(х) таѣмницахъ споминаѣмъ, и за нѣхъ пристѣпѣмъ, прѣсачи баранка прѣ(д)ложѣного котѣрый свѣта грѣхъ згладѣдетъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 151); Г(с)ди бже штѣжъ мнѣ даси, я(к) з'йдѣ бѣ(з) дѣтокъ, а мнѣ не даль естѣсь пото(м)ка (серед. XVII ст. *Хрон.* 27); **зъ свѣта того (сего) зийти див. СВѢТЪ; смертю зийти див. СМЕРТЬ.**

♦ **зъ очіи зийти** – зникнути: А нинѣ, и тое свѣтло зъ очіи зышло: И ажъ до отхланій пекла темныхъ зашло (Львів, 1630 *Траг. п.* 164); **на жадной речи не зийти** (кому) – нічого не забракнути: маешъ што ѣсти маю панове мои ты(л)ко зся(д)те з кони(и) на жа(д)ной речи вамъ не зыйдетъ (к. XVI ст. *Розм.* 39 зв.); **до небесъ зыити див. НЕБО.**

Див. ще **ЗЕЙТИ, ЗОЙТИ, ИЗОЙТИ, ИЗЫЙТИ.**

ЗЫЙТИСЕ *див. ЗЫЙТИСЯ.*

ЗЫЙТИСЯ, ЗЫЙТИСА, ЗИЙТИСА, ЗЫЙТИСЕ, ЗЫЙТЫСЕ, ЗЫТИСА *дієсл. док. 1.* (*прийти з різних місць в одне, зібратися*) зійтися: И все мѣсто было зышлѣса къ дѣверемъ и оуз(д)оровиль и(х) много (1556-1561 *ПС* 132); Як ся зыидут до брѣтства, маеть другъ друга в почтливости мѣти (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 51); тому во(и)ту стреле(ц)кому росказа(л), абы по(д)даные всѣ в громаду зы(ш)лися, хотечы имъ волю и ро(с)каза(н)е его к(р). м(л). ѿ(з)на(и)ми(т) (Володимир, 1583 *ТУ* 191); Потомъ панъ Былчинскій тымъже мешаномъ и предѣмешаномъ... на громаду другу зыйтысе для лепшого выведеня и опыту, приказаль..., на рынокъ Дубенскій (Луцьк, 1596 *Ив.* 283); Слышавъши ѿ(н) таковою радоу жидовскоую // ишо(л) до и(х) домоу, где са ѿни зышыли радити, И

поча(л) смѣле ко(л)гати оу дверѣ (XVI ст. *УЕ Трост.* 46-47); А то(ж) на то(т) ча(с) ѡ(д)ложили по ба(р)толомѣи дла того иже са мае вши(т)ка страна на то(т) ча(с) зы(и)ти (Одрехова, 1607 *ЦДИАЛ* 37, 16, 12); Але нашѣ хр(с)тіане далѣко сѡ(т) ѡ(т) цноты ты(х) мѣщан, бо тьи всѣ а всѣ зышлѣса..., и тѣшили смѡ(т)нѣю вдѡвѣ (Височани, 1635 *УЕ* № 62, 102); А коли се сполѣчнѣ зышли, и сѣли напротивѣ собѣ:...// ...реклѣ Авеніръ... нехай встанѣтъ младѣнцы (серед. XVII ст. *Хрон.* 243 зв.-244).

2. (*з'єднатися, злитися*) зійтиса: Слава егѡ в'прѡдѣ ѡповѣдѣла Прироже(н)є Бо(з)ства котѡрое з' Оца, а Тѣло егѡ ѡповѣдѣло Члѣнство котѡрое з' Мрїи, з' обоих' бѡвѣмъ прироже(н)а з'ишлиса и зкѡпилиса в' едной ипостаси (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 125); Правда же... в є(д)но(м) мѡдро(ст), в' дрѡго(м) справедливо(ст)... стѡблїво(ст)... терпенїєса наидѣ... Лѣчь гды са всѣ в є(д)но(ст) вѣры и цно(т) зы(и)дѣтъ стає(т)са до(с)коналы(м) мѡже(м) (серед. XVII ст. *Кас.* 63 зв.);

(з чим) (*зіткнутися, сполучитися*) зійтиса: ѡнѡй же ѡгѣнѣ нїчого... не сожигаетъ, ни солѡмы ни дрѣва, ни з'грѣбїй, ни тростїны: А гды зійдєса з водою, то вѡдѣ яко горѣ(л)-кѣ запалаетъ, и в сѣр'кѣ ѡбертаєтъ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЕ* № 29516, 438 зв.);

(*наблизившись одне до одного, з'єднатися*) зійтиса: которое озеро прилегло концемъ ку Почайне речце, где и другая речка Кривая Почайна зышлася (Київ, 1539 *АрхЮЗР* I/VI, 29); ту(т) граница старожи(т)ная зышлася з новою (Київщина, 1600 *ККПС* 159).

3. (*одружитися*) зійтиса: хвѡ рожество так'са стало іюсифови ѡброучена бо была марїа мати егѡ іюсифови преждє ниж'ли са зыш'ли на(и)дена є(ст) имаючи в' живѡтѣ ѡ(т) дѣа стѡго (1556-1561 *ПЕ* 22 зв.); рѣклѣ Авимелѣхъ: чємѣсь насѣ ѡщѣка(л): мѡглѣ

бїсыа былѣ хто з людѣй з' жоною твоєю зыйтиса (серед. XVII ст. *Хрон.* 40 зв.).

4. Знадобитиса, згодитиса, придатиса: то старая фальба и замоклая которая по половицы и(з) землєю змишаная которая ни на што се не зы(и)дє(т) (Житомир, 1605 *ЦДИАК* 11, 1, 4, 38); Якъ бы з' тажкого выпрагѣ ярма, нызного и роботного выпѣстиль вола, и оучинилєсь великѡю свобѡдѣ старѡмѣ, а тѡє писмо зыдє са потомѣ и молодѡмѣ (Томашів, 1618 *ЗНТШ* LXXIV, 149); А обирана ты(х)то чтыро(х) брѣто(в) старѣши(х), и роздавана имѣ оурѣдо(в) послѣгѣ церко(в)ны(х) ведлѣгѣ го(д)ности, ктѡса на що зыйдє(т) на дє(н) пѣвный В не(д)лю Нѡвѣю антипа(с)хи, маю(т) мѣти (бл. 1623 *ПВКРДА* I-1, 40); Пристало бы мѣ свои(м) послѣжыти. гды(ж) и ктито(р)ки бл҃гочестивїи егѡ змє(р)ли, а в монастырѣ зышо(л) бы ся (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 1 зв.); трѣдно єсть зносити кривды в неви(н)ности... И нащо(ж) ся ва(м) зышло... Же(с)те к тому привєлы поцтивѡю матронѣ. Же єсть тѣло порѣшеноє ѡ(т)ца єи з грѡбѣ (1636 *Лям. о приг.* 5 зв.).

5. (*стати необходимым*) довестиса: Прѣто правовѣрные нарѡдове рѣские, тѡє што єсть с пи(л)ностью ра(ч)те прочитати и зрозѣмѣти. Зы(и)дет ли са та(к)же за старѣшихъ сво(и)х по(з)воле(н)ємъ, кажѣте на иное ѡ(т)писати. Незы(и)дет ли са сѣми не ра(ч)те не дѣати (Острог, 1587 *См. Кл.* 8).

Див. ще **ЗОЙТИСА, ИЗЙТИСА.**

ЗЫЙТИСА *див. ЗЫЙТИСА.*

ЗЫЙТЫСЕ *див. ЗЫЙТИСА.*

ЗЫМА *див. ЗИМА.*

ЗЫМАТИ, ЗИМАТИ, ЗЫЙМАТИ *дієсл.*

док. (кого) Впїямати, спїямати, схопити: оустоупила до ср(д)ца жидѡмъ мысль злая почали // радити ѡ г(с)ѣ ка(к) бы егѡ лєстью зы(и)мати и вбити (1489 *Чет.* 225-225 зв.); Зымайте намѣ лисєнѣята малии, коториы жѣ

то казять винници, бо винница наша квитла
есть (поч. XVI ст. *Песн. п.* 51); a złodeja pry-
licznoho hdekolwek imut na czyiem imeni,
tamże ieho maiut suditi y tamże maiet karan
byti podłuh dawnoho obycaia, a policznoie to-
mu na czyiem imeniu zymaiut, a // prylicznoho
złodeia ne puskati (Вильна, 1547 *ЗД* VI, 146-
147); Естлибы розбойники шляхтича пово-
лалы три кротъ, ижъ съ ними розбиваль и
тыхъ луповъ участникомъ былъ, тогда ма-
еть врьдъ его казать зымати и на муку вы-
дати (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 166); И зложили
са на то, якобы великій скаръбы дати за не-
го, а имѣти его в роукахъ своихъ, и зимав-
ши в ночи, и выдати его Пилатю (XVI ст.
УС Трост. 46).

ЗЫМНЫЙ *див. ЗИМНЫЙ*!

ЗЫСК *див. ЗЫСКЪ*.

ЗЫСКАНЫЙ *дієприкм. у знач. ім. с. р.*
зысканое – вигране, -ого; виграна справа:
знашли есмо в том княза Ковелского пра-
вого и водлѣг обычаа нинешних прав...
тыи... земли... емѣ есмо за нестанем княза
Коширского на рок зложоный, за зысканое
дали (Милянѡвичі, 1530 *АС* III, 368).

ЗЫСКАТИ *дієсл. док. (смп. zyskać)* **1.** (що)
(*одержати зиск, прибуток*) здобути: казалъ
к собѣ ѡны(х) то слоугъ позвати, которы(м)
то былъ грошъ даль абы(с) довѣдалъ в ни(х),
што бы который з ни(х) на ѡной то коупли
зыскаль (1556-1561 *ПЕ* 304 зв.); члкъ едйнъ
значны(и)..., гды ча(с) прышолъ зозвалъ
слоугъ абыса довѣда(л), што ко(ж)дый з
ни(х) зыскаль, похвалылъ тыхъ которыє
пйлныє были в торзѣ томъ, и(з) зыско(м)
двоаки(м) пріехавши оувеселіли пана своєго
(поч. XVII ст. *Проп. р.* 239 зв.); А такъ ѡ(т)
тре(х)со(т) пѣназѣи, десатѣю ча(ст) зыскаль
(поч. XVII ст. *УС* № 256, 7);

(*одержати вигоду, користь*) здобути: И там
же заразы, якобы зыскавши, доложылисте,
Слышите же Панъ тѣми вашими вѣмыслы

не хоче быти хвалень (Київ, бл. 1619 *О обр.*
51); Што бовѣмъ и зыскаѣти и справити доб-
рого коли мѡжетъ зъ таковѣми; Але абы не
мѣль чи(м) проти(в) правды фалшь поста-
витиса (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 235).

2. (що) (*заволодіти, оволодіти чим-небудь*)
здобути: што за помо(ч) члкоу если бы ве(с)
свѣтъ зыскаль а дшоу свою погоубиль (1556-
1561 *ПЕ* 75); еслибы члкъ оуве(с) свѣтъ зы-
скаль а дшоу свою погѣбиль і я(к) ю(ж)
можеть дати измѣноу ѡ(т)коупоуючи дшѣ
свою к(д)ыжъ оуве(с) свѣ(т) тоу(т) соуетныи
не стане(т) за единою дшѣ члчскоую (к.
XVI ст. *УС* № 31, 27); Пріателю не може(т)-
са той вѣнѣць або тотъ зыскъ дати йномѣ
нѣкѡмоу, едно томоу который зыска(л) (поч.
XVII ст. *УС* № 236, 9);

(що) (*дістати у власність що-небудь*
унаслідок правних дій) здобути: а потомъ...,
кназь Андрей... а братья его... зыскали име-
на подъ паномъ... Костевичомъ..., пове-
даючи близкость свою, которыхже именеі
пан... Костевичъ жадное моцы не малъ про-
тагивати, ани са малъ ѣ право становити,
без воли и росказана королевое еє милос-
ти (Краків, 1523 *АС* III, 252); через которий
листъ свой моцованый... его милость даль
ему моц тые озера зыскати и втратити (Київ,
1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 40); **правомъ зыскати**
(що, що у кого) – відсудити: который же
островъ у мѣщанъ Киевскихъ перед господа-
даремъ его милостью правомъ есмо зыскали
(Київ, 1534 *АЮЗР* I, 84); Аще Кназь...
отѡиметь... имѣніє, или йное што Церкѡв-
ное правомъ не зыскавши, или што боудеть
сѣ права кѣ Цркѡви присѡужено... намъ того
Листомъ наши(м)... обослаѣти штобы Цркѡв-
ное Цркѡви Бжїеіѡ ѡ(т)даль и очыстиль
(Львів, 1614 *Вил. соб.* 16).

3. (кого) (*випасти на чию-небудь долю,*
трапитися) одержати: Такого вожа зыскало
российское племе – Дорогой карбункуль

неошачованое цене,... вождь делный, Цнотъ, уместности и скромности полный (поч. XVII ст. *КЛ* 91).

4. (що) (здобути відомість про що-небудь) вияснити: то(т)же двоцвананы(и) позвано(г) ...просиль абы сторона поводовая всѣ контента в позве менованые показала А мяновите протестацию... кгдажъ еще и самое головное речи не зыска(л): што себе все вцале позваны(и) зоставде(т), а тепе(р) то(л)ко хоче вѣдати контента всѣ в позве менованые (Винница, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 65).

Див. ще **ЗЫСКИВАТИ**.

ЗЫСКИВАТИ дієсл. недок. (чого) Розшукувати, виявляти (що): Иждъ хочеть его милость росказати и около того пильное выведанье вчинити и, зыскавъшы винныхъ, карати, для чого будеть и ку урадомъ оное земли придано отъ его королевской милости комисары, которыи (в оригиналі **который**. – Прим. вид.) того мають зыскивати, яко властное речи его королевское милости (1554 *РИБ* XXX, 268).

Див. ще **ЗЫСКАТИ**.

ЗЫСКОВАТИ дієсл. недок. 1. (одержувати зиск, прибуток) здобувати: або на спустошенъя того имения пуци розештъя люде(и) мае(т)носте(и) нѣшихъ и шкодъ нашихъ зысковали або наклады выкупуючи не отъдали и надъ сесь листь нашъ в чомъ же будь выступили (Єсківці, 1563 *ЛНБ* 5, II 4043, 26).

2. (набувати якоїсь якості внаслідок певних процесів) здобувати, одержувати: якъ пѣна надымае(т)са, а я(к) йскра оугасаетъ, фрасоуе(т)са, а з мае(т)ности змаздъ тѣлько одѣр'жоуетъ, з ненасыче(н)а смро(д) зыскоуе(т) (Острог, 1607 *Лѣк*. 118).

Див. ще **ЗЫСКАТИ**.

ЗЫСКОВЫЙ прикм. Зисковний, вигідний, прибутковий: Абовѣмъ “що за пожитокъ зысковый на души шкодуючому хотяй

бы и увесь свѣтъ таковый позыскаль, души своей таковый откупити не можетъ” (1603 *Пит.* 105).

ЗЫСКЪ, ЗЫСКЪ, ЗЫСЪКЪ, ЗЫСК, ЗЫСКЪ, ЗЫСКЪ ч. 1. (прибуток) зиск: Коръчмы зыскъ иде(т) на старостѣ але не за(в)жды (1552 *ООЗ*-1, 50); отъ кожъдого варѣ по л̄ гр(ш) зыскѣ (1552 *ОКр.* 3. 151 зв.); если жъ таковѣи шматѣкъ оди(н) сѣкна чирвоного, та(к) дѣбре бываетъ приплачова(н); што роздѣмѣмъ якѣи тамъ зыскъ и пожито(к) приходитъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 172); И псѣ ест подобный невстыдливый кождый, за прибуток милый прибываетъ завжды. З непобожныхъ зысков панъства набывати, и праці убогихъ смѣле выдирати (к. XVI ст. *Укр. н.* 71); зискъ iustum (I пол. XVII ст. *Своб.* 27); не иначе якъ кдѣпѣць маючи зыскъ веселитъса (Вильна, 1627 *Дух. б.* 119); Сънисканіе: Приобрѣтѣніе, зыскъ, зѣ(д)на(н)е, набы(т)е, збира(н)е (1627 *ЛБ* 128); ѿ (т)вои пожи(т)ки або ѿ зискъ або ѿ ѣтратѣ пилъное стара(н)е чинили (Чорна, 1629 *Диал. о см.* 270); своѣѣ власности и приторгованого зыскѣ потребдетъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 527); Пѣстѣлемъса,... на Визитованіе и спораженіе, во всѣхъ Повѣтахъ, Мѣстахъ и Сѣлахъ, найдѣючеѣса Еп(с)кѣпѣ моеѣ; не дла якоѣ приваты и нѣкчѣмного зыскѣ,... але боачѣса и оухѣдачи страшны(х) вырѣковѣ Г(с)да Саваѣфа (Львѣв, 1645 *Жел. Тр.* 1 зв.).

2. (вигода, користь) зиск: Тотъ же, гомилиі 69 до люду мовитъ: не безъ прычины одъ апостоловъ тое постановено было, абы пры страшныхъ тайнахъ была справована память усопшыхъ; абовѣмъ вѣдають, иждъ имъ съ того идетъ великій зыскъ и вжытокъ (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 130); с павломъ рекѣ прихѣлность людеі тѣхъ которые за зыскъ бѣти роздѣють набоженъство (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 7 зв.); дѣшѣ преставльшихса

Мл̄твами, Ѡф̄брами, и Ял̄м̄джнами за н̄ихъ Ѡ(т) живы̄хъ чин̄еными не тол̄кѡ оут̄ѣх̄д ма̄ють, не тол̄кѡ пож̄итокъ Ѡ(т)н̄осаг̄ь и зы̄скъ, але... и Ѡ(т)п̄ощеніе гр̄ѣх̄овъ ѡд̄ерждо(т) (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 154); З слух̄ана б̄ов̄ѣм̄ нем̄алый пож̄итокъ найд̄е́мо и велӣкій зы̄скъ Ѡ(т)н̄осим̄ѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 613); Незбо(ж)не // тогды чы̄на(т), ког̄орые дла зы(с)к̄д и пож̄итк̄д доч̄есного, ал̄бо л̄аски чӣей й̄щд̄чы,... тог̄ь оурад̄ь б̄жый Ѡ(т)прав̄дють (Львiв, 1645 *О тайн.* 85-86); Прот̄ивк̄ѡ Дев̄а́тогѡ Приказа̄на т̄ьи гр̄ѣшаг̄ь, ког̄орые фал̄шйве св̄ѣдчат̄ь на бл̄ижнагѡ, и вда̄ютса в̄ небезпеч̄енствѡ д̄дш̄ѣ ал̄бѡ т̄ѣла дла ма̄рного зы̄ск̄д (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 908).

3. Нагорода, здобуток, виграш: Бо если бы са пригод̄ило пре(д) н̄ѣкото(р)и(м) бор̄отиса дво(м) бор̄це(м) и еди(н) бы выигра(л). а в то(м) бы пришо(л) н̄ѣкій прӣятель ц̄рьскій и проси(л) бы ц̄ра Ѡ то(т) в̄н̄е́ць выграный що(ж) ем̄д на то ц̄рь Ѡ(т)пов̄ѣ(ст): Прӣятелю не може(т) са то̄й в̄н̄е́ць або тог̄ь зы̄скъ да̄ти й̄ном̄д н̄ѣк̄омоу, едно томоу ког̄орый зыска(л) (поч. XVII ст. *УЄ № 236, 9*).

4. Виграш судової справи: не мог̄дчи дейсми... сама в с̄д̄д̄ быти, даю моц̄ з̄полн̄до сл̄д̄жебник̄д, Бог̄д̄ш̄д Заец̄д Л̄ѡковском̄д,... в той реч̄и ведле права пост̄дповати, прий̄м̄доу чи в ней зыск и страт̄д (Володимир, 1570 *АС VII*, 373); я поручаю... у права мовити... пану Тимофею Михайловичу... ког̄орому... даю вов̄ьсем моц̄ зупол̄н̄ую и позволяю на зыск и на страту (Луцьк, 1578 *ПФ* 37); Микола(и) Жо(л)кев̄ський... моц̄ь даю... прав̄не посьтуповати... приятелєви моему пану ма(р)ку жора(в)ни(ц)ко(му)... при(и)м̄уючи через̄ь него во в̄ьсем̄ь том̄ь зы̄ск̄ь и с̄ьтрату и на том̄ь... даль сес̄ь мо(и) ѡмоцованы(и) лис̄ьт̄ь (Медика, 1585 *ЛНБ 5, II 4045, 88*); пан̄ь воєвода... злєци(л) ѡстне реч̄ь свою до права сл̄д̄жебник̄д свое-

м̄д пан̄д григо(р)ю дедє(р)кал̄д при(и)м̄уючи чере(з) него во все(м) зы̄ск̄ь и страту (Брацлав, 1590 *ЛНБ 5, II 4047, 25 зв.*); А иж̄ь Іосиф̄ь Велямин̄ь Рутскій справу свою з̄ справою брат̄иі монастыра Виленского злучоную м̄ѣл̄ь, указавши од̄ь тоє брат̄иі всих̄ь сполне,... моц̄ь зуполн̄ую на зы̄ск̄ь и страту соб̄ѣ даную, просил̄ь (Володимир, 1608 *АСД VI*, 116); ежелибы,... так̄ь на князе его милости, яко и на самым̄ь протестуючым̄ьсе, якие зыски и презыски станули, те-ды... о неважност̄ь тых̄ь зысков и презысков,... // яко теж̄ь и о шкоды,... напо́том с̄ тых̄ь справ̄ь ошачоваными, солєнитер протестовалсе (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР 3/IV*, 408);

(документ про судовє рішення) вирок: я са(м)... // ...ѡбачивши зара(з) все з̄по(л)на зы(с)ки презыськи с̄ троякими закладами Ѡ(т)дати и заплатити маю и повинє(н) б̄д̄д̄ (Вінниця, 1620 *ЛНБ 5, III 4057, 31 зв.-32*); я... // ...тоє право свое и записы ѡриина(л)ныє... и ѡвє(с) за ними проце(с) пра(в)ны(и) так̄ь же зы(с)ки презы(с)ки ремы(с)си на ча(ст) мою належачыє на... ма(л)жон̄ька мое(г) и пото(м)ство є(г) мл(сти) вливаю (Кременець, 1627 *ЦДІАЛ 181, 2, 132, 9, 1-1 зв.*); где вси права, привилєя, записы, зыски и презыски, баницыи скрутыниі,... мембрамы на певныє суммы и дол̄г̄и, там̄ь в том̄ь замоч̄ьку спалили и в попел̄ь обернули (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР 3/IV*, 168).

ЗЫСКЪ див. ЗЫСКЪ.

ЗЫСПОДУ див. ЗИСПОДУ.

ЗЫСТС див. ЗЕСТЕ.

ЗЫСТИТИ, ЗЫСТИТЬ, ЗЫСТЫТИ, ЗЫИСТИТИ, ЗЫЙСТИТИ, ЗИСТИТИ дієсл. док. 1. (що) Виконати, здійснити, сповнити: За ког̄орою прозбою и жаданєм̄ь его я то ем̄д ѡбєцал̄ь и р̄к̄д̄ на том̄ь даль, жем̄ь Желєха в̄ь дом̄д̄ своем̄ь больш̄ей ховати не мель, якожем̄ь то ем̄д з̄ыстил̄ь и

на завтрии по отеханю его Желеха зъ домѣ своего отпавилъ (Петрків, 1564 *AS VI*, 255); я маю и бѣдѣ повинѣ(н) вси тые речи выше(и) в се(м) ли(с)те меновите описаные в целости ѡ(т)дати и повороча(т)и што добры(м) слово(м) мои(м) зы(ст)ити и(х) мл(ст)и ѡбещю (Ковель, 1578 *ЖКК I*, 119); Што все и кождую ре(ч) зособна зыститъ и спо(л)нить маю (Володимир, 1588 *ТУ 217*); А то все выполнити и зыстити повинъни и описуемъсе подъ закъладомъ... петъма тисечъми копъ гроше(и) литовскихъ (Люблін, 1592 *ККПС 98*); А в справе релѣе... мае(м) зъ ѡ(т)це(м) Епи(с)копо(м)... ради(ти) намовля(ти)ся и зо всѣми мощно стояти и боронити што все ѡбещали есмо собѣ и ѡбещемо з обо(х) сторо(н) зысти(ти) и (з)де(р)жати (Острог, 1596 *ЛСБ 307, 1*); Прыложытъ же было до него и теодору цесаровую, геретичку, которая тогожъ папежа мощю и выгнала за то, ижъ ей не зыститъ ѡбѣтницы,... о прыверненью Анътима геретика на столицу Царгородскую (Вільна, 1599 *Ант. 873*); Повинни теды отступниково показати первѣи: гдѣ, коли... Христось ѡбѣтницу тую зыститъ (Київ, 1621 *Кон. Пал. 354*); ѡбѣтницы о ключахъ... не самому Петрови ѡбѣцаны ныли, але всѣмъ и ѡбѣцаны, всѣмъ и зысцены (Там же, 401); Тотъ котѡрѣй ѡбѣцалъ, поневажъ клѣмства прѡженъ, зыститъ слово свое (Вільна, 1627 *Дух. б. 80*).

2. Заплатити: которы(и) тебе позывае(т) до вла(с)ного запису твоего на которы(и) еси зоста(л) винѣ(н) три тисечи золотыхъ по(л)скихъ маючи ѡ(т)дати в року тепе(р) прошломъ тисеча шесть десятомъ... которыхъ еси не ѡтѣдалъ и ѡному не зыстылъ (Кременецъ, 1611 *ЛНБ 5, II 4053, 10*).

ЗЫСТИТИСЯ, ЗЫСТИТИСА, ЗЫСТЫТИСЯ, ЗЫСТИТИСЯ, ЗЫСТИТИСЯ, ЗЫСТИТИСЯ дієсл. док. 1. (статив дійснїстю) здїйснитися, збутися: Можесть же ся надъ то яснѣи

выразити, што то есть будовати Церковъ, и гдѣ, и коли, и якимъ способомъ ѡбѣтница // овая... “збудую Церковъ мою” зыстилася и скутокъ свой отнесла? (Київ, 1621 *Кон. Пал. 368-369*); Тогда заразъ зыстилосѣ слово бѣжїе и погрѡзка егѡ на нїхъ (серед. XVII ст. *Хрон. 9*); Прорѡкъ котѡрыи пророковалъ покѡй, колї се зыститъ слово егѡ, познанъ бѣде(т) за прѡ(р)ка (Там же, 356 зв.).

2. Заплатити, розрахуватися: Хотя быхмо дей и теперъ тое поседѣльное священнику Троецкому, водлугъ постановеня нашего, отдали и въ томъ ся зыстыли, – нижли товариши мои до Дубровицы поехали съ солю (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР 6/I, 95*); А то все выпо(л)нити и зыстити са е(с)мо пови(н)ни и описуе(м) са по(д) закладо(м) (Люблін, 1592 *ККПС 72*); Тотъже дей небощикъ... осталъ мнѣ Никифору архимандриту... немало виненъ, и не зыстившися, съ того свѣта зышоль (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР 1/I, 190*); И иж таковый подступъ подо мною тотъ Иванъ Терлецкий учинилъ,... не учтивши мене, пана и добродѣя своего, якобы ся доброму годило, и не заслуживши того, што мнѣ и церкви Божой завинилъ а ни ся мне и капитуле с тыхъ семисотъ золотыхъ не зыстивши, из иныхъ доходовъ и пожитковъ личбы не учинивши, в небытности моей зникнуль (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР 1/VI, 262*).

Див. ще ЗЫСТИТИ.

ЗЫСТИТИСА *див. ЗЫСТИТИСЯ.*

ЗЫСТИТЬ *див. ЗЫСТИТИ.*

ЗЫСТЪС *див. ЗЕСТЕ.*

ЗЫСТЫТИ *див. ЗЫСТИТИ.*

ЗЫСТЫТИСЯ *див. ЗЫСТИТИСЯ.*

ЗЫСЪКЪ *див. ЗЫСКЪ.*

ЗЫТИ *див. ЗЫЙТИ.*

ЗЫТИСА *див. ЗЫЙТИСЯ.*

ЗЫЧЕНЬЕ с. (*смп. życzenie*) бажання; вимога: Штобы тежъ панъ песочинъски(и)... в томъ часе... прибудова(л) на ставъ на гребли

и на напpаву выложи(л), то все выкупуючи на зыченье голого слова кому то слушати маеть ѿтдати есмо повиньни (Єсківці, 1563 ЛНБ 5, II 4043, 25 зв.).

Пор. ЗЫЧИТИ.

ЗЫЧИТИ, ЗЫЧЫТИ, ЗИЧИТИ, ЖИЧИТИ, ЖЫЧИТИ дієсл. недок. (стп. *ży-czyć*) 1. (кому, чого і без додатка) (*прагнути одержати, здобути що-небудь*) бажати, хотіти: нехотачи такъ дáleй нетрвaлы(х) рeчій непотрeбне бддoвaти, зычимо абы са до тoей згoды остoрoжнїй и своїми срo(д)ками, а дoрoгaми пристoпoвaло (Острог, 1598-1599 Апокр. 14 зв.); Обачыте, ижъ хтoсь старшый зъ духовныхъ до того ся причынилъ, зычечы себе (того мeстъца) (Вильна, 1599 Ант. 491); Жичила бы(м) собъ была, абы вe(н)тшдo сdмд могли(с)мо были по(с)лати (Ясси, 1610 ЛСБ 429, 1); Тая естъ вѣра православнаа: вѣ него конечне потреба абы вѣрилъ и визнавалъ каждый которий прагнетъ и зычитъ збавеня (Єгипет, 1602 Діал. 59).

2. (що, чого кому і без додатка) (*висловлювати побажання*) бажати, зичити: рачилбы Твоа Милость конечндо справедливост вчинити, жебы пан Гневош болшей на то не накладал и нам не докдчал, бо мы не хочемъ емд шкоды и накладд зычити, яко то слджебникд нашомд (Вильна, 1538 АS IV, 132); Такъ же и ти члче хр(с)... // ...може(ш) e(мд) з ср(д)ца зычити... чого бы(с) зычи(л) са(м) собъ (Львiв, 1585 УЄ № 5, 269-269 зв., на полях); За ти(м) ва(ш) мл(с)ть зичими o(т) га ба все(г) добро(г) (Сучава, 1598 ЛСБ 377, 1 зв.); жычд тобъ щасливои ночи (к. XVI ст. Розм. 17); добро(г) здравіа и на все(м) сче(ст)ливо(г) повоженя o(т) га ба ва(ш) м(л) вѣрне зичю (Устя, 1600 ЛСБ 353, 1); Максимъ, архидіаконъ Александрійскій, всѣмъ вообще православнымъ, вѣ наукахъ кохаючимся, чительникомъ книги тое збавеня жычитъ (Єгипет, 1602 Діал. 49); то(л)-

ко зычили e(с)ми себе того абымъ была на та(м)тоe писа(н)e ксе(н)дза префектъа любе(л)ского o(д)пи(с) o(т) вm (Верба, 1607 ЛСБ 400, 1); o(т)повѣдлъ емд Гдъ Бгъ //... кто ходитъ безъ заздности: и кохаe(т)ся вѣ правдѣ; ...и оустами своїми не чинитъ клеветы, и зла не жичитъ никомд (поч. XVII ст. Пчела 24 зв.); що тобъ любо того и бли(ж)немоу жичъ (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 274 зв.); Вѣншдемъ и зычимо вашимъ милостамъ; достдпити всѣхъ oнихъ добродѣйствъ пре(д)реченныхъ (!) (Чернігiв, 1646 Перло 59 зв.); князю борисд Александровичд репнинд оболенъскомд здравія зычимъ (Переяслав, 1650 ЦДАДА 124, 3, 38).

ЗЫЧЛИВЕ, ЗИЧЛИВЕ присл. (стп. *ży-czliwie*) зичливо, прихильно, доброзичливо: О што прошу, абы ваша милость рачилъ имъ [служебникомъ] зычливе радить, яко бы тежъ мнѣ самому (Київ, 1573-1579 АСД I, 153); да(н) с ко(в)ля на (в)се(м) зычливы(и) ...кирилъ збцо(в)ски(и)... его м(л) панд станицлавд хмеле(в)скомд... мне зы(ч)ливе ласкавомд (Ковель, 1574 ЖКК II, 281); маючи я... милость до детокъ зошлого брата моего,... которий... за живота своего повольне се мне во всемъ // братски и зичливе заховаль, такъ тежъ... малжонка и дети его, сынове умели мне послугами своїми... пристойно и ужиточно служити,... тогды... сестрамъ ихъ,... двесте копъ грошей дарую (Луцьк, 1576 АрхЮЗР 1/1, 113-114); вe(д)же за и(н)шою вшeлиякою oказыeю в чо(м) будд мочи вm приятe(л)ске и зы(ч)ливе в потреба(х) вm допомагати лени(в) не будд (Варшава, 1596 ЛСБ 295, 1); За дaръ емд принати, вчинилъ то хентливе Кгды(ж) оубогїй по(д)данный чини(л) то зычливе (Київ, 1618 Вѣзер. 16); Пано(м) oбывaтеле(м) Лвовъски(м) Правосла(в)нымъ Блгословeнїя

и всѣ(х) Доб(р) ѿ(т) хр(с)та Б̄га зычливе
Повѣнъшовавши (Ясси, 1642 ЛСБ 557).

ЗЫЧЛЕВЫЙ див. **ЗЫЧЛИВЫЙ**.

ЗЫЧЛИВОСТ див. **ЗЫЧЛИВОСТЬ**.

ЗЫЧЛИВОСТЬ, ЗЫЧЛИВОСТ, ЗЫЧЛИВОСТЬ, ЗИЧЛИВОСТЬ, ЗИЧЛИВОСТЬ, ЗИЧЛИВОСТЬ, ЖИЧЛИВОСТЬ ж. (стп. *zyczliwość*) 1. Доброзичливість, зичливість, прихильність: хочечи... за добродейство его милости зычлиност мою... показат... имениа мои... дарую и записую малжонку моему (Луцьк, 1562 *АрхЮЗР* 8/III, 44); а такъ видечи я такдю фо(л)кгѣ и зичьливість того возного ци(р)ского кѣ владыце и кнзю... старало(м)са ѿ и(н)ши(х) возныхъ (1581 ЖКК I, 220); дознавши я ку собѣ упріймую а щирую милость, зычьливість а повинность, ...малжоньки моее милое... // всю маетьность... [ей] отписую (Загайці, 1584 *АрхЮЗР* 8/III, 425-426); за такоую хоу(т) и за такдю зычливість обещовали са на него ла(с)кави быти (XVI ст. *УЄ Трост.* 47); ѡпри(и)мые жичливости в(ш) м̄(с) проти(в)ко на(м) котрие рачите показовати ѿповѣда(л) на(м) Г̄(с)нь ѿ(т)ць васили(и) (Устя, 1604 ЛСБ 385); А на знáкъ зичливости нáшеи, заспѣваемѡ; ва(м) Пѣснь весѣліа, Вѣчногѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 59 зв.); до(з)на(в)ши я по не(и) ку себе вшѣлякие зычливо(с)ти и пово(л)но(с)ти... ма(л)жо(н)ци мое(и)... записую... вси(х) тро(х) ча(с)техъ маетьно(с)ти мое(и) (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 213).

2. Бажання, прагнення; старання: Повторе мовлю, ижъ тое немалое дѣло... // предъ себе взялемъ зъ любви и зычливости збавеня такъ своимъ правовѣрнымъ братіамъ,... и всѣхъ бовѣмъ збавеню словомъ и писмомъ повиннисмы чинити старане (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 318-319); Потщаніе: Пилность, надка, цвиче(н)е, зычливість (1627 *ЛБ* 165); Кролѣваа Надкъ... оуродивши... Правослáвныхъ

Сынѡвъ, которыи по(д) намѣтъ твоѣи щодробливости,... по(д) плáщъ твоѣи кѣ наѣкомъ зычливости зобравшиса, щѡ бы за туѡвонлнѣ своеѣ кѣ тобѣ прихильности вѣставитъ мѣли, не вѣдаютъ (Київ, 1632 *Євх.* 292).

ЗЫЧЛИВЪ див. **ЗЫЧЛИВЫЙ**.

ЗЫЧЛИВЫЙ, ЗЫЧЬЛИВЫЙ, ЗЫЧЛЕВЫЙ, ЗИЧЛИВИЙ, ЖЫЧЛИВИЙ, ЗЫЧЛИВЪ, ЗИЧЛИВЪ, ЗЫЧЬЛИВЪ прикм. (стп. *zyczliwy*) зичливий, доброзичливий, прихильний: Я-мъ дей не однокрот черезъ приятелей своихъ... упоминаль, абы она лепшою зычливою и захованемъ до мене яко жона была (Гуляльники, 1573 *АрхЮЗР* 8/III, 281); Вашей милости зычлевый прятель Костентинъ Острозский, воевода Киевский (Київ, 1579 *АСД I*, 154); ваше(и) мл(с)ти всего добра зычьлива прятелька (Краків, 1585 *ЛНБ* 5, II 4045, 97); моли(т)вы мое зы(ч)ливыѣ встави(ч)ныѣ г̄(с)дину и па(с)тырѣ моему пи(л)не залецаю (Львів, 1593 ЛСБ 245, 1); вашей мл(с)ти зи(ч)ливи прятеле лѣдка(ш) с(т)рой(ч) ло(г)фѣ(т)... и семеѡ(н) могила гѣ(т)ма(н) и прѣкала(б) сѣча(в)ский (Сучавиця, 1598 ЛСБ 321, 1 зв.); зе вшѣлякими потѣхами радостными сполечне с подрѣжие(м) и бѡ(д)а(н)ными чады радостне на много ле(т) фо(р)тунны(х) ѿ(т) всесилного б̄га заживати яко ѡпри(и)ме зы(ч)ливы(и) сы(н) и слѣга вѣрне зыче (Кам'янець, 1609 ЛСБ 433, 1); в(ш) мл̄(с)тя(м) все(г) добра жычливая Прятеле(л)ка Марія з ложе(н) (Устя, 1614 ЛСБ 450); А найпервѣи Млѣдѣнци до васъ моа мѡва. Паматáйте на мои зычливыи слѡва (Вильна, 1620 *Лям. К.* 22); Лѣкаръ телѣсный, не тѡгда тѡл'кѡ добръ естъ и зычливъ, коли до... заквѣтлыхъ сáдовъ ...хѡрыхъ в'водитъ..., áле и коліи гѡлодомъ трапитъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 250); Мл(с)те(и) Ваши(х) в' сто(м) дсѣ зы(ч)ливы(и) ѡпѣ Пасты(р) и бѡ(м)о(л)ца (Київ, 1646 ЛСБ 574);

добросовісний, старанний: а такъ я... дознавши... милость, склонность, и угожанья // поволными и зычливыми службами и прихильность статечную сына моего милого... маетность свою рухомую... записую... сыну моему (Сільце, 1531 *АрхЮЗР* 7/1, 30); которойже всей той справе и постѣпѣ... с писанья... и оных листов, к намъ присланных... достаточне есмо вырозѣмили и тебе с таковых зычливых пыльностей... дакъдемъ и вдачьне ѿ Твоей Милости прийдемъ (Краків, 1542 *AS* IV, 235); Слѣ(ж)би наши зи(ч)ливии в ла(с)кѣ ва(ш) мл(с)ти залицае(м) (Сучава, 1598 *ЛСБ* 322, 1);

відданий, надійний: Вашей милости моего милостивого пана зычливый и вѣрный богомольца и слуга повольный Никифоръ Туръ, архимандритъ монастыра Кіевского (Київ, 1594 *АСД* IV, 45); Бось оутрѣтила свѣго Малжѣнка милого, Крѣлю, и Посполітой рѣчи зычлівого (Київ, 1622 *Сак. В.* 47); а кождого дня... абѣмъ... просилъ за тотъ... Дѣмъ, ѣж' бы в' славѣ... и в повѣзѣ не-одѣмѣнной застава(л): ...//... Крѣлю Пѣнѣ и Речи посполітой на мѣдрѣю радѣ, вѣрнѣю оуслѣгѣ, зы(ч)лівѣю ѿ(д)вагѣ (Київ, 1631 *Тр. П.* 8-9 нenum.); въ моци то и воли... Братѣи..., заставати маеѣ, абы когоколкевъ они сами захочѣтъ на то способнаго, благочестиваго и Церкви православной зичливаго, любѣ дѣховнаго, любѣ // свѣцкаго станѣ челоуѣка, за старшого своего... на часъ певный обрати (Канів, 1632 *ПВКРДА* II-1, 139-140); Вмосцямъ всѣхъ добрѣ дочесныхъ и вѣчныхъ зычливыи и служити готовы мещане Немировскаго братства... всѣ купно (Немирів, 1642 *КМІМ* II, 241).

ЗЫЧЪЛИВОСТЬ *див. ЗЫЧЛИВОСТЬ.*

ЗЫЧЪЛИВЪ *див. ЗЫЧЛИВЫЙ.*

ЗЫЧЪЛИВЪШИЙ *прикм. в. ст.* Зичливиший: не маючи у себе лепшого, вернейшого и зычливишого приятеля, яко

малъжѣнку мою... всю маеѣтность... малъжѣнцы... отписую (Загайці, 1584 *АрхЮЗР* 8/III, 426).

Пор. ЗЫЧЛИВЫЙ.

ЗЫЧЪЛИВЫЙ *див. ЗЫЧЛИВЫЙ.*

ЗЫЧЫТИ *див. ЗЫЧИТИ.*

ЗЫШТЬЕ *див. ЗЕСТЕ.*

ЗЪ *див. ЗЪ.*

ЗЪВЕРХУ *див. ЗВЕРХУ'.*

ЗЪГНАТИ *див. ЗГАНЯТИ.*

ЗЪГОВОРАТИ *див. ЗГОВОРАТИ.*

ЗЪДРѢМАТИСА *дієсл. док.* Здрѣматися, задрѣмати: Зѣдрѣмалиса въсѣ и засѣноули (1556-1561 *ПС* 105).

ЗЪДАТИ *див. ЗЪДАТИ.*

ЗЪДНАНЬЕ *див. ЗЪДНАНЬЕ.*

ЗЪДНАТИ *див. ЗЪДНАТИ.*

ЗЪЗДЪ *див. ЗЪЪЗДЪ.*

ЗЪЕХАНЬЕСЯ *див. ЗЪЕХАНЬЕСА.*

ЗЪЕХАТИ *див. ЗЪЪХАТИ.*

ЗЪЕХАТИСЯ *див. ЗЪЕХАТИСЯ.*

ЗЪЕХАТИСА *див. ЗЪЕХАТИСЯ.*

ЗЪИСТИ *див. ЗЪЪИСТИ.*

ЗЪМИЛОВАТИСА *див. ЗМИЛОВАТИСЯ.*

ЗЪМОВИТИСЕ *див. ЗМОВИТИСЯ.*

ЗЪУБОЖАТИ *див. ЗУБОЖАТИ.*

ЗЪЯВИТИ *див. ЗЪЯВИТИ.*

ЗЪЯВИТИСА *див. ЗЯВИТИСЯ.*

ЗЪВАНІЕ *с. (цсл. зѣвание) зівання:* гдѣса молитва ко(н)чѣтъ, анѣ сплювае(т) жаде(н), анѣ збываніе(м) // флагмы чѣти жа(д)ного, анѣ ка(ш)лючого оучѣшѣ, анѣ жебы кто зѣваніе(м) да(л)са чѣти побачи(ш) (серед. XVII ст. *Кас.* 16-16 зв.).

Пор. ЗЪВАТИ.

ЗЪВАТИ *дієсл. недок.* Зівати: Зіаю, зѣваю, широко смотрѣ, розшираю взрѣкъ, лакоме глажѣ на маеѣтность тогѣ свѣтнюю (1627 *ЛБ* 43); Єдини дрѣмлю(т) оустами зѣваю(т)... дроугѣи тѣло(м) стѣны по(д)пираю(т) (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 34 зв.).

ЗЪДАТИ, ЗЕДАТИ, ЗЪЕДАТИ дієсл. недок. 1. (чого, що) (споживати що-небудь) з'їдати: назбытъ не зедай всего оставъ то што назбы(т) бѣде(т) (к. XVI ст. Розм. 11); оуказали емѣ скрѣтѣи двѣрцы, котѣрыми в'хѣдили и з'ѣдали то што бывало на столѣ (серед. XVII ст. Хрон. 371).

2. (поїдаючи, знищувати) з'їдати: лѣпше бѣти повѣдаючи, ѿ(т) своїх' рачѣй анижѣли ѿ(т) робакѣвъ з'ѣданым' бывати (Київ, 1627 Злат. Н. 130 зв.); А онъ ей мѣвилъ, рѣкълемъ // же еи не ѿзмѣ, ажъбысь ми присагнѣла же южъ дѣлей оубѣги(м) людемъ шкѣдити не бѣдешъ, з'ѣдаючи ихъ овѣчки (Вільна, 1627 Дух. б. 18-18 зв.).

3. Роз'їдати, руйнувати, з'їдати: не дѣлайте събе схованій, або скарбов на землі, где рѣжа зѣдаєт и злодеи подкопываються и крадутъ (Володимир, 1571 УЄ Вол. 48).

4. Перен. (що, чим) (убивати, винищувати) з'їдати: Вранъ птѣца,... покармъ же егѣ троупы, и тѣла мертвыи и крѣвъ; такъ и члѣкоубійци и тиранове, з'ѣдають мечѣмъ телеса нарѣдовъ многыхъ, и крайнъ (Почаїв, 1618 Зерц. 37 зв.).

Див. ще **ЗЪСТИ, ЪЗИДАТИ, ИЗЪЪСТИ.**

ЗЪДАТИСА, ЗИДАТИСА дієсл. недок., перен. Руйнуватися, знищуватися: Кгды ели рѣчѣи потрібныхъ поспѣхъ видають, з'оутрапѣнѣа сердѣчного ажъ омдлѣвають. Нехай же са сама в' собѣ заздрость з'идаетъ, А Бгъ з' рѣчѣи такѣвыхъ похвалѣнъ бываетъ (Львів, 1614 Кн. о св. 447); такъ и дша в' ѡгни Дха и в' свѣтлости Бо(з)ской бавачааса, ничѣго ѿ(д) злыхъ дѣховъ не терпѣтъ: и хочъ што и приближаетъса к' ней, небе(с)нымъ Дха огнѣмъ з'ѣдаетъса (Вільна, 1627 Дух. б. 286).

ЗЪДЕНІЄ, ЗЪДЕНІЄ с. 1. Те саме, що **зѣденъє**: кгды снѣве ѣа по всѣ(м) странама, по мѣстахъ, троупы, и тѣла стѣи по оулицамъ лежатъ извѣрженныи, на з'ѣденіє звѣ-

ремъ и птѣцамъ, без' погребеніа зѣмнаго (Почаїв, 1618 Зерц. 57).

2. Перен. Роз'їдання, руйнування: если бымъ я в' прожнотѣ погрѣбшиса, Талантъ ѿ(т) Бга повѣрѣный закопал', закрѣль, и на з'ѣденіє ржѣ подал' (Львів, 1639 Ал. 4 нenum.).

Пор. **ЗЪСТИ.**

ЗЪДЕНІЄ див. **ЗЪДЕНІЄ.**

ЗЪДЕНЬЄ, ЗЕДЕНЄ с. З'їдання, поїдання: Иже бы не рекли, овѣчки естѣсмы, а ты насъ посылаешъ на покармъ и з'ѣденъє влѣкомъ (Київ, 1625 Злат. Н. 128 зв.); нехай вѣзме баранка кѣждый вѣд'лѣгъ фамѣлѣи и дѣмовъ своихъ, а если мнѣйша лѣчба естъ, нѣжли дѣсытъ бѣло до з'ѣденѣа баранка, возми сосѣда своего, котѣрый мешкаетъ поdle дѣмѣ егѣо (серед. XVII ст. Хрон. 89).

Див. ще **ЗЪДЕНІЄ.**

Пор. **ЗЪСТИ.**

ЗЪДЛОСТЬ ж. (стп. zjadłość) злість, злоба, лють: Лѣютость, Безчловѣчїє, з'ѣдло(ст) (1627 ЛБ 61); Напастъ: Искѣше(н)є, досвѣдче(н)є, покѣса, бѣда, пѣтварь, гнѣ(в), з'ѣдлость (Там же, 69).

ЗЪДЛЫЙ прикм. (стп. zjadly) в'їдлиивый, злісний, діал. з'їдлиивый: Напраснѣвъ: Оупѣрнѣый, напрасникъ, збѣгнѣ смѣлы(и), дрѣзкѣи(и), невстыдлѣивый, наглѣый, прѣдкѣи(и) похѣдисты(и), зѣдлы(и), крѣ(м)брны(и) (1627 ЛБ 69).

ЗЪДНАНЄ див. **ЗЪЕДНАНЬЄ.**

ЗЪЗДЪ див. **ЗЪЪЗДЪ.**

ЗЪЖЧАТИ див. **ЗЪЕЖДЧАТИ.**

ЗЪИХАТИСА див. **ЗЪЪХАТИСА.**

ЗЪЙКА ж. Назва морської риби (Persa cabrilla L.): channa, зѣ(й)ка рыба (1642 ЛС 120).

ЗЪКРАЧЪ ч. Діал. зікращ "зизоока людина". Особова вл. н.: Кли(м) Зѣкращъ (1649 РЗВ 383).

ЗЪЛЄ див. **ЗЪЛЯ.**

ЗЪЛЄ див. **ЗЕЛЬЄ.**

ЗЪЛКО *див. ЗЕЛКО.*

ЗЪЛНИЙ *див. ЗЪЛНЫЙ.*

ЗЪЛНЫЙ, ЗЪЛНИЙ *прикм. (цсл. зъль-ный)* 1. Міцний, сильний: и тако ско(н)ча-са погребание починѣ со зълны(м) бл̄гого-вѣи(н)ство(м). а то(т) ли(ст) вл̄дычни(и)... которы(и) бы(л) на дворе(х) приби(т) до ва(с) посылае(м) (Львѣв, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 1 зв.); *valid(us)*, крѣпки(й), силни(й), зълни(й) (1642 *ЛС* 407).

2. *У знач. ім. с. р. зълноє* – довге, -ого; тривале, -ого: Протажѣнное: Дѣлгое, зълноє (1627 *ЛБ* 102).

ЗЪЛО, ЗЕЛО *присл. (цсл. зъло, зило)* (*у великій мірі*) дуже, вельми, сильно: тако бо и пр(о)рокъ двѣдъ гл̄тѣ, бг̄ъ намъ при-бѣжище и сила, помѣщикъ въ скорбехъ обрѣтших ны зъло (Заблудѣв, 1568 *УС* № 552, 2 зв.); зъло похвалихо(м) бг̄а и радѣе(м)са, и дакуе(м) вашему вѣрному братолюбству (Львѣв, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 1); нарадивши ся со всим свещенънымъ соборомъ нашимъ и то добре усмотревши к намъ пастырем своим моление ихъ зело честно и богоугодно мещан Любелскихъ при той церкви ...братство духовное мети, радити... и добрами церковными опекаете... мают (Берестя, 1594 *ЗНТШ* XXVIII, 9); Пересторога зъло потребная на потомные часы православным христіаном (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 25); И душа моя блаженную и боголюбезную его душу зъло любитъ (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 1139); а ты(х) грѣховъ, которіе за тобою итимають, зъло ѱстрашатися бѣдеша (Чорна, 1629 *Диал. о см.* 276); обнїхе, уси(л)-нѣ, зъло (1642 *ЛС* 286); похва́ла агглюмъ ст̄ымъ зъло краснаа и Сла́дкаа (Чернігѣв, 1646 *Перло* 39 зв.);

відразу, швидко: вса́къ обидай на ѱ(т)-вѣтъ зъло готѣвъ, ко́ждый оукривѣжа́ючий проудкїй е́сть на ѱ(т)повѣдь (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 11 зв.).

ЗЪЛСКО *с.* Бур'ян: Ора́чь частокротъ виходитъ не то́лько для сѣ́ана на нївѣ, але и для ѳншихъ еѣ потре́бъ, абы еѣ ѱ(т)новїль, а́бы кѣко́ль, и зѣл'ско непотрѣбное з неѣ по-вырива́ль (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 584).

ЗЪЛЪЄ *див. ЗЕЛЪЄ.*

ЗЪЛЪЄ *див. ЗЕЛЪЄ.*

ЗЪЛЯ, ЗЪЛА, ЗЪЛЕ, ЗІЛЯ, ЗЕЛЯ, ЗЕЛЕ *с., зб. 1. (трав'янисті рослини)* зілля: иссо(п), є(ст) зѣ(л)е ко́торое жїдове вмѣчѣючи в к'ро(в) покро(в)левалиса, и очисти́лиса (1596 *ЛЗ* 89); зе(м)а котораа бы ча(с)то до(ж)чъ проходачи(и) в себе прина(в)ши зродила зе(л)е пожито(ч)ное ты(м) которы ею справую(т) бере(т) благослове(н)ство ѱ(!) бога (II пол. XVI ст. *КА* 557); Чл̄къ... по́ломѣнь за́ра(з) оутиха́ючий... трава за́раз' оусыха́ючаа, проу(д)ко об'оумира́ючее звалоє зѣла (Острог, 1607 *Лѣк.* 119); Бѣршти(н) прирожоны(х) рѣчи пи́сари свѣ(д)чатъ, ижъ всѣ(х) коло(с)ко(в) рожай до себе та́гне(т), ѱпро(ч) васило(к) зѣла: ко́торое са зове(т) головное, бо голо́вѣ и мѣзкъ дымны(м) дыханіемъ звыкло на́полнати (поч. XVII ст. *Проп. р.* 58 зв.); *cissus* блющ зіля (I пол. XVII ст. *Сем.* 50); Зело: Зѣла вса́кое, та́кже: фа́сты, бы́лье (1627 *ЛБ* 38); Аро́маты: ...зѣла пахнѣчи ѱлѣ(и)ки, за́пахи и дорогїи ма́сти (Там же, 181); Всѣ ко́торыѣ пчѣль працовїтости и господарствѣ... подѣбными себе чїнатъ; якъ ѱни по по́ла(х) лѣта́ючи, з' ко́ждого зѣла, и з' ко́ждого квѣтѣ, рѣчи солѣ(д)кїѣ и пожитѣчныѣ збира́ютъ (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 398);

приворотне зілля, чар-зілля: тепере(ш)не-го часѣ ве(л)ми тоє бабы по(т)ребѣе(т) и(ж) бы се з нею могъла видити штобы є(и) дала такого зе(л)я штобы се могъла по(с)тарати не ѱ мило(ст) але ѱ (ш)то и(н)шого (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 98); помененая Солоха доброволне поведила, ижъ тоє зеле весполь съ тою Анънушою въ тоєй жидовки брала

для дочки своее, Вовдѣ, абы ея люди люби-
ли (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/1, 449);

(*споживні рослини*) зелень: Слѣхай еше,
яко Юстиніанъ... Царъ... постилъ... два дни
нѣчого не ѣлъ, а трэтего рѣдково або цвѣк-
лѣ, и зѣла вѣ оцѣтѣ долго мѣченый ѣлъ (Київ,
бл. 1619 *О обр.* 174); Акріды: Трава а(б) зѣ-
(л)є котрѣго корѣ(н) вѣ кѣло себе ины(х) зѣ-
лі(и) сма(к) притагаѣ(т), вдѣчный до вкѣше-
(н)а и трвалый вѣ сытости е(ст) (1627 *ЛБ*
173); Зѣле выносіло мѣккое и оквитое, роз-
майтого рѣжаю квѣточки маючее, до покѣр-
мо(в) пожитѣчноє (Київ, 1631 *Син. Тр.* 612).

2. (*лікарські рослини*) зілля: Рѣпа(к) е(ст)
зѣла добро и вѣжито(ч)но наваривши оу
водѣ и главою мыи ни(м) и // па(р)хы вѣсѣ
выганаѣ(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 8 зв.-9); по-
знавайме туй, хрестяне, ажъ лишъ Христось
есть лѣкаръ добрый и хытрый, што безъ
ніякихъ лѣкувъ и безъ зѣля... можетъ ис-
цѣлити (XVI ст. *НЄ* 58); ЕСТЬ бовѣ(м) ис-
сопъ зѣла якоєсь невѣлікое, на оулѣчѣна
хорѣбъ згѣжее, пожитѣчноє на очищеніє
жолоу(д)коу, на скала(х) за(с) и мѣсца(х)
каменісты(х) росте(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.*
174 зв.); *Образно*: Если бы(с) члѣка м(д)рого
видѣлъ пѣдлоую нѣакоюу справѣ и згор-
жѣнню збирати, ошѣканого и незнаемого
собе соудиль бысь яко то(т) котѣрый еше
не дозна(л) бы(с) оного зѣла цнѣты (поч.
XVII ст. *Проп. р.* 219 зв.).

Див. ще ЗЕЛЬЄ.

ЗѢЛА *див. ЗѢЛЯ.*

ЗѢМА *див. ЗИМА.*

ЗѢМЛЯ *див. ЗЕМЛЯ.*

ЗѢМОРОДОКЪ *ч. (назва птаха)* зимо-
родок: са(е)ух, зѣмородокъ птица (1642 *ЛС*
108); halcion, а(л)киянь, птица зѣмородокъ
(Там же, 214).

ЗѢМСКИЙ *див. ЗЕМСКИЙ.*

ЗѢМѢ *див. ЗИМѢ.*

ЗѢНИЦА *ж. (частина ока)* зіниця, чоло-
вічок: зѣница, зѣ(н)ка чоловѣчокъ (1596 *ЛЗ*
49); ω(т)крый моисѣйское покрывало ω(т)
тѣари, отвори кѣ свѣтѣ зѣницѣ о(к)а, ткнѣса
вѣ ср(д)це і источи чѣвство (Острог, 1598
Отп. КО 15 зв.); Сме(р)ть... рече: ω чловече
мѣзерни(и), ω(т) то ю(ж) пришо(л) конѣцъ
живота твоего і готова есми затворити вѣста
твоа і зѣници ωчи твои (XVI ст. *Сл. о см.*
335); Веван: Зѣница, або вѣдороджены(и), кри-
вий, або порѣжній (1627 *ЛБ* 192); *Образно*:
Ви(ди)те чо(г)о ра(ди) рѣсь хѣлите; а латинѣ
хвалите,... //...ѣ латины лжеиме(н)ные Пас-
тыре, целы(м) бѣ(р)вено(м) вымысло(в) нѣ-
вы(х), зѣницѣ спсѣніа лю(д)ского завалили,
а пропи(с)нѣти и промовити за исти(н)нѣ нѣ-
ма(ш) ко(му) (1598 *Виш. Кн.* 283 зв.-284); **якъ**
зѣницу заховати *див. ЗАХОВАТИ.*

Див. ще ЗРѢНИЦА, ЗѢНКА.

ЗѢНКА *ж.* Те саме, що **зѣница**: зѣница,
зѣ(н)ка чоловѣчокъ (1596 *ЛЗ* 49); Зѣница,
зѣнка, чоловѣчокъ, зренѣца (1627 *ЛБ* 39);
ховати якъ зѣнку вѣ оку – берегти, як зі-
ницю ока: Але цѣло тѣ ховати всею мѣцю
и пѣлностью я(к) зѣнкѣ вѣ о(к)ѣ (Київ, 1619
Гр. Сл. 229); **хоронити яко зѣнку вѣ оцѣ** –
те саме, що **ховати якъ зѣнку вѣ оку**:
Прѣто потреба язѣкъ свой хоронити яко
зѣнкѣ вѣ оцѣ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ*
№ 29515, 230 зв.).

Див. ще ЗРѢНИЦА.

ЗѢПОНЪ *ч.* Каптан: шубѣ шестдесять,
мантій шестдесять...; зѣпоновъ двадцать
(Густин, 1638 *АЮЗР* III, 21).

ЗѢРНО *див. ЗЕРНО.*

ЗѢСТИ *див. ЗѢѢСТИ.*

ЗѢХАТИ *див. ЗѢѢХАТИ.*

ЗѢХАТИСА *див. ЗѢѢХАТИСА.*

ЗЯБЛЯ *ж. (осіння оранка поля)* зяб, діал.
зябля: а ку пожитку своему дей тое все со-
бе обернулъ, ставы спустные, аренды зѣ млы-

новъ..., роли на зябли и целины, на проса поораное, ку уживаню своему... привернулъ (Житомир, 1590 *АрхЮЗР* 3/1, 26).

ЗЯВИТИСЯ, ЗЯВИТИСА, ЗАВИТИСА, ЗЪЯВИТИСЕ, ЗЪЯВИТИСА дієсл. док.

1. (*підійти; прийти, прийти*) з'явитися: Лечь не иншій з'явилъса посрѣдѣ Престѡла, тѣлько Агнець, той пристѣпѣвши взѣл' Книгѣ ѡ(д) десніци сѣдѣащаго на Престѡлѣ, и ѡтворил' Печѣт': и Книгѣ разгнѣл' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 3); Плакали Патріархѡве пре(з) часть дѡлгій... А в' тѣм' з'явилъса якѡ єдин' ѡ(т) старецъ, Іѡанн' Креститель, и той ѡповѣдѣл' ѡ прѣстю Агнца, котѡрый мѣлъ ѡб'явити секретѡ нѡ(с)ныѣ (Там же, 4); салву себе мелиорации тоє протестации оставивъши инъшымъ жыдом, которые бы се тѣлько колвекъ з'явили, ѡферовали се съ поменеными обвинеными, якъ съ права прыйдетъ, о то правомъ чынити на тотчас (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 3/IV, 26).

2. (кому і без додатка) (*постати перед ким-небудь, стати доступним зорові*) з'явитися, об'явитися: Потомъ пакъ з'яви(л)са іс оучнѡкомъ своимъ вѣставъши ѡ(т) // мѣрты(х) оу мора тиверіадьского (1556-1561 *ПЄ* 438 зв.-439); кды(ж)са зявить гѣ нашѣ и бѣ, тог(д)ы боуде(т) закрыта моць его (XVI ст. *УИ* 1911/2, 76); тѡежъ тѣжъ цѣрковъ... тѣм' же спѡсобомъ пре(з) многіє вѣки заховывѣла, нѣжли са ѡпрѣснокъ неквашоный з'явилъ на заходѣ слнца, якобы звѣзда юпітерова кѡ вѣроушенъю и замѣшанъю цѣркве... по заходѣ и по оустанъи церемоніи моисѣѡвыхъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 14 зв.); Майстеръ. тая звѣзда не зяви(т)ся, толко гди ся перемѣна та єсть на королевство, албо що инаго (серед. XVII ст. *Луц.* 642).

3. (*утворитися, виникнути*) з'явитися: не є(ст) бо тайно кото(ро)є бы са не з'явило (1556-1561 *ПЄ* 140 зв.); Яковій же, мѡвить, єсть живѡтъ вашъ; // на кштѣлтѣ пѣры єсть,

котѡраѡ скѡросѡ з'явить, натыхъмѣсть зникѣть (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 4-5).

4. (*стати явним*) виявитися: не є(ст) бо тайно кото(ро)є бы са не з'явило (1556-1561 *ПЄ* 140 зв.); Єд'но то(г)[о] дѣла слѣпъ са народиль абы са з'явили дѣла бѣги на(д) нимъ (Там же, 384 зв.); ле(ч) найболше на кр(с)тѣ са твоѡ мл(с)ть з'авѣла (поч. XVII ст. *Проп. р.* 306); Бо што дѣша тепѣрь за скѣрбѣ видѣтръ кладѣть, на ѡнъ ча(с) з'явитъса, и на вѣрхѣ тѣла ѡкажетъса (Вільна, 1627 *Дух. б.* 56); Слѡвныи, где тежъ цнѡты, ѡкрѣто прибѣли, В Петрѣ Митрополитѣ, яснає з'явили (Київ, 1646 *МІКСВ* 374).

Див. ще ЗЪЯВИТИ, ЗЯВЛАТИСА.

ЗЯВИТИСА *див. ЗЯВИТИСЯ.*

ЗЯВЛЕНЄ с. З'явлення, об'явлення: Хто ...дѣхѡвного весѣл'ѡ, видѣтръ себе // не бѡдетъ мѣти, и дѣхѡвнѡи нѡ(с)нои лѡски оутѣхи, и сѣтости, Бо(з)скои в' дѣшѡ свою в' часъ з'явлє(н)ѡ емѡ слѡвы Бѣжен, якъ єсть пѣсано, не набѡдетъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 379-380).

Пор. ЗЪЯВИТИ.

ЗЯВЛАТИСА дієсл. недок. (*показуватися, ставати доступним зорові, видимим*) з'являтися, появлятися: тамтѡа то вода прѣзъ дѣнь сѣмъ крѡтъса з'явлѣетъ, що и оужиѡетъса мѣсто нестатѣчного и несталого (Львѣв, 1614 *Кн. о св.* 441); Моисѣй... Кѡждѡмѡ тѣды Сѣмѡ, якъ хотѣлъ з'явлѣлъса, хѡтачи до ѡ(т)поченнена збавѣна, и познѡна Бѣга привести (Вільна, 1627 *Дух. б.* 36).

Див. ще ЗЪЯВИТИ, ЗЯВИТИСЯ.

ЗЯЗДЪ *див. ЗЪЯЗДЪ.*

ЗЯМБА ж. (*стп. зѣба*) (*назва птаха*) зяблик: frigilla, зя(м)ба птица (1642 *ЛС* 202).

ЗЯТРЕНЫЙ дієприкм. у знач. прикм. (*сповнений гнѣву, роздратований*) роз'ятренный: се(с)сія затриманѡя пре(з) причинѡ ста(р)шого брата... аже бѣгъ ѡ(т)менилъ ср(д)це зя(т)реноє его и засѣлъ мѣсце ста(р)шенства своего, прето братия любє(з)-

но до скри(н)ки затриманое... ѡ(д)дали (Львiв, 1636 ЛСБ 1043, 44).

ЗЯТЬ, ЗАТЬ, ЗАТЬ, ЗЕТЬ ч. 1. (чоловік дочки) зять: Жаловала намъ виноградничка на имя теодосія из зятемъ своимъ... на игумена святого Николи Пустинского и на ихъ братію: “отняли де (!) в насъ двѣ нивы, Плоскую и Клиноватую” (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 9); Мещане... // ...кома(р) кѡ(х)мистровича... Кѡне(ц) во(и)то(в) зать (1552 *ОЧорн. З.* 57 зв.-58); Которы(м) обычаемъ ѡте(ц) выдаючи до(ч)ку свою замѡжъ маеть ѡ(б)варовати и ѡпевнити записати вено ѡ(т) зятя (1566 *ВЛС* 61); па(н) яро(ш) а па(н) василе(и)... чере(з) зата своего... ѡповедаючи и(ж)... ма(т)ка нша сходачи з сего свѣта ѡставила по собе тестамен(т) оста(т)нее воли своее которы(и) я ту(т)... покладаю (Добрятин, 1576 *ЖКК* II, 282); <и>ва(н) прозвище(м) цу(п)ри(к)... зезнава(м) суму вла(с)ную пе(т)рови сынови грицеве(мѡ) (!) ка(м)бово(мѡ) затѣви свое(мѡ) на роли свою(и) зло(т) // .м. ли(ч)бы по(л)скы (Одрехова, 1586 *ЦДИАЛ* 37, 1, 28 зв.); не вм(с) ли... славою вѣка сего корондетеса, в' достатка(х) беспеча(л)ны(х)..., я(к) в ма(с)лѣ пльваѣте. до(ч)ки богаты(м) вѣно(м)... ѡбвѣндете, затѣй пана(ми) пѣшно го(р)дѣши(ми) почините (1598 *Виш. Кн.* 274); Руца(н)скый Фе(д)ко Кекувъ взяв оу Ку(з)мы оу Мигаликового зятя оу 19 золоты(х) (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 223); А тося дѣяло... при бы(т)ности... ины(х) люде(х). Такъ те(ж) и при зятя(х) его... понева(ж) самого не было

на то(тчас) вдому, езд(л) гдесъ в дорогу (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 471); И мѣшкаль зать в домѡ тѣста своего три дни едаючи и пьючи з нѣмъ прѣѣтельско (серед. XVII ст. *Хрон.* 188).

2. (сестрин чоловік) зять: Я анѡдре(и) а я миха(и)ло юхновичи еловича куне(в)ские сознаваемъ... Што зать нашъ небо(ж)чикъ панъ гневошь песочи(н)ски(и) преставляющиса зоставилъ намъ дѡховницею своею ѡпекунами жоне дете(м) (Єсківці, 1569 *ЛНБ* 5, II 4043, 26); вшистци пѣстили тое имѣня ...сестрѣ свое(и) зосцѣ и кѡнашеви зятеви своемѡ за вѡ(т)чи(ж)нѡ (!) женинѡ которая приходила на ню на кгрѡ(н)тѣ мѣсцкѡ(м) (Львѣв, 1595 *Юр.* 19 зв.); дѣялося то в лопѡшно(и) в домѡ вла(с)ного зятя моего на (и)мя Ивана, при сестрѣ мое(и) марѡхнѣ (Лопушна, 1598 *ЦДИАЛ* 201, 4, 12, 49 зв.).

3. Шурин, шваргер: Zadał мене ziat' moj... Koszka I żony mojej... a swojej sestry: Iż koto- rąją czast prychodila materyzny żony mojej... i jeho Miłost мене o to prosil..., czerez ludej dobrych, abychmo... odpustili tuju czast (Брацлав, 1521 *AS* III, 208).

ЗАБНУТИ дієсл. недок., перен. (втрачати сили) знесилюватися: пре(з) пыхѡ и не(д)ба(л)ство рыхло мѡжемо ѡтратити, що са пре(з) великѡю працѡ было набыло, що(ж)са стѣне з нѣми еше на ко(н)цѡ, котѡрѣе забнемо та(к) рѣно (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 25).

ЗАВИТИСА див. **ЗЯВИТИСЯ.**

ЗАТЬ див. **ЗЯТЬ.**